Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):	Mikkelsen, Kristian.; af Kr. Mikkelsen ; udgiven paa Foranstaltning og med Understøttelse af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsnet.
Titel | Title:	Dansk Sproglære med sproghistoriske Tillæg : Haandbog for Lærere og Viderekomne
Udgivet år og sted | Publication time and place:	København : Lehmann & Stages Forlag, 1894
Fysiske størrelse | Physical extent:	viii, 466 s.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

DANSK SPROGLÆRE

MED SPROGHISTORISKE TILLÆG

HAANDBOG FOR LÆRERE OG VIDEREKOMNE

AF

KR. MIKKELSEN

OVERLÆRER VED ROSKILDE KATEDRALSKOLE

UDGIVEN PAA FORANSTALTNING OG MED UNDERSTØTTELSE AF

MINISTERIET FOR KIRKE- OG UNDERVISNINGSVÆSNET

KØBENHAVN

LEHMANN & STAGES FORLAG

TRIERS BOGTRYKKERI (H. J. SCHOU)

1894

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
KØBENHAVN

1961; K.988

FORORD.

Da der uimodsigeligt i lange Tider har været en ikke ringe Trang til en större Haandbog i dansk Sproglære, skal jeg villigt indrömme, at det er en særdeles taknemmelig Opgave, der har været stillet mig. Det er imidlertid ikke uden stor Betænkelighed, at jeg har indladt mig paa den. For det förste var jeg paa Forhaand ikke lige meget hjemme paa alle de Omraader af Sprogvidenskaben, paa hvilken en tidssvarende Fremstilling af det danske Sprogs Natur og Love nødvendigvis maatte føre ind. Dernæst havde jeg til min Raadighed kun den Fritid, som en forsvarlig Udførelse af min Embedsgerning levnede mig. Hertil kom endelig, at Arbejdet maatte udføres paa et Sted, hvor adskillige af de Hjælpemidler, jeg kunde ønske stadig at have ved Haanden, helt manglede. Naar jeg trods disse Hindringer alligevel har vovet at give mig i Lag med Arbejdet, var det, fordi jeg troede at kunne fremkomme med noget nyt paa ikke faa Punkter i enhver af Sproglærens enkelte Dele og desuden ansaa mig i Stand til at give en Fremstilling af det hele Stof, der baade var overskuelig og fri for den iöjnefaldende Mangel paa filologisk Forstaaelse, der skæmmer adskillige af vore danske Sproglærer. For enkelte Uagtsomhedsfejl i det etymologiske beder jeg om Overbærenhed; de ere tillige med Trykfejlene rettede bag i Bogen, hvor ogsaa de Iagttagelser ere tilföjede, der ere gjorte under Trykningen.

Jeg skal dernæst göre Rede for, hvorfra jeg har hentet Stoffet. Alt, hvad der forelaa trykt i ældre og nyere Lærebøger, Afhandlinger i Programmer og Tidsskrifter o. s. v. har jeg søgt at samle, uden at jeg dog tör indestaa for, at ikke en og anden Enkelthed har undgaaet min Opmærksomhed. Adskilligt af hvad der findes i Lydlæren og Orddannelseslæren skyldes Professorerne Vilh. Thomsens og L. Wimmers Forelæsninger. Endelig komme de Iagttagelser, som enten jeg selv har gjort, eller som ere mig meddelte af mine Venner og Bekendte, först og fremmest Dr. phil. O. Siesbye, der til Dels af I. Levins Samlinger, men fornemmelig af sine egne Optegnelser har ydet overordentlig righoldige Bidrag til hele Ordföjningslæren, især dog til Afsnittet om Henvisningsordenes Brug.

Naar jeg til Lydlæren, Orddannelseslæren og Böjningslæren har föjet en Række sproghistoriske Tillæg, har Hensigten hermed været dels i Almindelighed at vise, hvorledes Grundbestanddelen af det nuværende Sprogs Ord og Endelser stammer fra Oldnordisk, dels i det enkelte at göre Rede for de Forandringer, der ere foregaaede. Stoffet til disse Tillæg er i alt væsentligt hentet enten fra trykte Værker eller fra Professor Wimmers Forelæsninger over dansk Sproghistorie; enkelte Bemærkninger ere blevne mig velvilligt meddelte af Cand. mag. P. K. Thorsen. Paa Grund af manglende Forarbejder har det været mig umuligt at föje lignende Tillæg til Ordföjningslæren, en Mangel, jeg har søgt at bøde paa ved ret hyppig at anføre Eksempler af den ældre Litteratur.

At enkelte Ting ere medtagne, der strengt taget mere høre hjemme i en Ordbog eller Indledningen til en saadan, beror paa, at der ikke gives nogen dansk Ordbog, hvori de findes.

Naar jeg overalt har anvendt danske Kunstord, er Grunden den, at det forekom mig naturligst i en dansk Sproglære at anvende danske Benævnelser, saa meget mere som jeg maatte gaa ud fra, at adskillige af Læserne ikke kende de latinske. Disse vil enhver ved Hjælp af Indholdsangivelsen let kunne finde, da de ere tilföjede i Parentes, hvor vedkommende Genstand förste Gang behandles. Hvad selve Kunstordene angaar, ere de gamle Benævnelser beholdte med Undtagelse af det i alle Henseender forkastelige »Stedord«, som er ombyttet med »Henvisningsord«, en Benævnelse, der er i Overensstemmelse med den nuværende, af alle sprogkyndige brugte Forklaring paa vedkommende Ordklasse. Naar der fandtes flere danske Navne paa det samme Begreb, er det valgt, der forekom mig at være det smagfuldeste og mest betegnende. I de forholdsvis faa Tilfælde, i hvilke der ikke tidligere fandtes noget dansk Kunstord, har jeg dannet ny Benævnelser, saa smagfulde og betegnende, som det har været mig muligt.

For at spare paa Pladsen har jeg i Almindelighed kun föjet Forfatternavnene til de af Litteraturen tagne Eksempler, naar vedkommende Sprogbrug maa betragtes som mere eller mindre afvigende fra den almindelige.

Til Slutning retter jeg en oprigtig Tak til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsnet, der har sat Sagen i Gang og ydet en betydelig Understøttelse til Bogens Udgivelse, til Hr. Professor Wimmer for de Raad og Vink, han velvilligt har givet mig, og til alle andre, der have ydet mig Bidrag, de Herrer Siesbye og Thorsen tillige for deres Hjælp ved Korrekturlæsningen.

Roskilde i April 1894.

Kr. Mikkelsen.

INDHOLDSANGIVELSE.

	Side
Indledning.	
Sprogets Betydning og Væsen § 1	1
Det danske Sprog	1
Udbredelse § 2	1
Afstamning § 3	1
Udvikling § 4	5
Ordforraadet § 5	5
Lyd § 6	8
Böjningsformer § 7	9
Mundarter. Fælles Skriftsprog. Almindeligt Talesprog § 8	11
Den danske Sproglære § 9	11
Lydene og deres Betegnelse.	
Lyd § 10	12
Stavelse § 11	13
De enkelte Lyd	13
Selvlydene § 12	13
Selvlydenes Tidsmaal § 13	17
Regler for Selvlydenes Tidsmaal § 14	18
Tvelydene og deres Tidsmaal § 15	23
Medlydene § 16	26
Medlydenes Tidsmaal § 17	34
Lydenes Betegnelse	35
Bogstaver § 18	35
Store Begyndelsesbogstaver § 19	36
Uoverensstemmelse mellem Lyd og Lydtegn § 20	37
Lyd, der betegnes ved Tegnet for en enkelt Lyd § 21	38
Stumme Bogstaver § 22	43
Lyd, der betegnes ved Fordobling af Lydtegnet § 23.	45
Navnes Skrivemaade § 24	47
FremmedeOrdsSkrivemaade § 25	47
Lydforandringer	51
Selvlyd	51
Selvlydsovergange § 26	51
Selvlydsudstødelse § 27	56
Selvlydstilföjelse § 28	58
Medlyd	58
Medlydstilnærmelse § 29	58
Medlydssammensmeltning § 30	59
Medlydsfjernelse § 31	60
Medlydsudstødelse § 32	61
Medlydstilföjelse § 33	62
Medlydsomstilling § 34	62
Stavelserne	63
Stavelsedelingen § 35	63
Stavelsernes Styrke	65
Flerstavelsesord § 36	65
Enstavelsesord § 37	69
Styrketab § 38	69
Styrkeforøgelse § 39	71
Stødet § 40	72
Stødets Forekomst § 41	73
Stødvinding § 42	76
Stødtab § 43	78
Ord og Ordformer, der adskilles ved Stødet § 44	82
Stavelsernes Tidsmaal § 45	84
Stavelsernes Tonhöjde § 46	85
Ophold i Talen § 47	86
Orddannelsen.	
Betegnelsen af ny Begreber og af gamle Begreber paa en ny Maade § 48	88
De forskellige Maader, hvorpaa Orddannelsen foregaar § 49	89
Orddannelse ved Sammensætning	91
Ordforbindelse og Ordsammensætning § 50	91
Forholdet mellem Sammensætningen og dens Dele § 51	100
Sammensætningens Hovedarter § 52	102
Egentlig Sammensætning § 53	102
Uegentlig Sammensætning § 54	105
Særegenheder ved Sammensætningens förste Del § 55	111
Blanding af egentlig og uegentlig Sammensætning § 56	113
Brugen af egentlig og uegentlig Sammensætning § 57	114

Side

Orddannelse ved Afledning § 58 117
Afledning uden Tilföjelse § 59. 118
Overførelse ved Laan til en anden Ordklasse § 60 120
Afledning ved Forstavelser § 61 122
Afledning ved Endelser 126
Navneord § 62 126
Tillægsord § 63 133
Talord § 64 136
Udsagnsord § 65 137
Biord § 66 139
Forandringer ved det afledte Ord § 67 140
Orddannelse ved en Forstavelse og en Endelse i Forening § 68 141
Orddannelse ved Sammensætning og Afledning i Forening § 69 142

Ordene og deres Former.

Ordklasser § 70 145
Böjning § 71 148
Navneord 149
Navneordenes Betydning 149
Virkelighedsnavne og Tankenavne § 72 149
Fællesnavne og Egennavne § 73 150
Navneordenes Kön § 74 151
Könsregler 152
Könnet efter Betydningen § 75 152
Könnet i sammensatte Ord § 76 155
Könnet i afledte Ord § 77 .. 155
Könnet i fremmede Ord § 78 157
Vaklen i Könnet § 79 158
Navneordenes Tal § 80 160
Regler for Flertalsdannelsen § 81 161
Sammensatte Ords Flertalsdannelse § 82 165
Vaklen i Flertalsdannelsen § 83 166
Navneord, der kun have eet Tal § 84 166
Enkelttal, brugt for Flertal § 85 168
Navneordenes Forholdsformer § 86 169
Kendeord 171
Kendeordenes Arter og Former § 87 171
Særegenheder ved Dannelsen af Navneordenes bestemte Form § 88 173
Tillægsord § 89 173
Tillægsordenes Könsböjning § 90 175
Tillægsordenes Talböjning § 91 176
Tillægsordenes bestemte Form § 92 178
Tillægsordenes Sammenlignings-former 179
Sammenligningsformernes Betydning § 93 179

Side

Sammenligningsformernes Dannelse § 94 179
Sammenligningsformernes Böjning § 95 181
Tillægsord, der mangle Sammenligningsböjning § 96 182
Talord 183
Mængdetal § 97 183
Ordenstal § 98 184
Forholdstal § 99 185
Henvisningsord 186
De personlige Henvisningsord § 100 186
De tilbagevisende Henvisningsord § 101 187
De gensidigt tilbagevisende Henvisningsord § 102 188
De paapegende Henvisningsord § 103 189
De spörgende Henvisningsord § 104 192
De henførende Henvisningsord § 105 193
De ubestemte Henvisningsord § 106 194
De inddelende Henvisningsord § 107 197
De almensammenfattende Henvisningsord § 108 197
De nægtende Henvisningsord § 109 199
Udsagnsord 200
Hjælpeudsagnsordene § 110 .. 200
Udsagnsordenes Hovedformer § 111 200
Udsagnsordenes Maader § 112 201
Udsagnsordenes Tider § 113 .. 202
Udsagnsordenes Tal § 114 204
Udsagnsordenes Personer § 115 204
Udsagnsordenes Böjning 205
Stærk og svag Böjning § 116 205
Kendeformer § 117 206
Dannelsen af de enkelte Former § 118 209
Böjningsmønster § 119 215
De stærke Udsagnsord § 120. 217
Förste Klasse § 121 217
Anden Klasse § 122 218
Tredje Klasse § 123 219
Fjerde Klasse § 124 222
Femte Klasse § 125 223
Sjette Klasse § 126 224
De svage Udsagnsord § 127 . 225
Maadesudsagnsordenes Böjning § 128 230
Biord 232
Biordenes Betydning § 129 ... 232
Tillægsord og Tillægsmaader, brugte som Biord § 130 234

	Side
Biordenes Sammenlignings-former § 131	235
Forholdsord	237
Forholdsordenes Betydning § 132	237
Forholdsordenes Overgang til Biord § 133	240
Bindeord	240
Bindeordenes Hovedarter § 134	240
De sideordnende Bindeord § 135	241
De underordnende Bindeord § 136	243
Udraabsord § 137	245
Ordföjningen.	
Sætningsleddene	246
Sætningens Hovedled § 138	246
Grundordet § 139	246
Upersonlige Sætninger § 140	247
Upersonligt formede Sætninger § 141	250
Sætningens underordnede Led	258
Genstandsord § 142	258
Omsagnsord til Grundordet § 143	259
Omsagnsord til Genstandsordet § 144	261
Tilstandsbetegnelse § 145	263
Vedföjelse § 146	265
Navnetillæg § 147	266
Artsbetegnelse § 148	270
Hensynsbetegnelse § 149	271
Störrelsesbestemmelser § 150	277
Steds- og Tidsbestemmelser § 151	280
Omstændighedsbestemmelse § 152	280
Udfyldende Navnemaadesled § 153	282
Biordsled § 154	287
Forholdsordsled § 155	289
Bindeordsled § 156	292
Flerleddede Sætningsled § 157	295
De underordnede Leds Forhold til Hovedleddene og til hverandre indbyrdes § 158	297
Sætningsæmner § 159	298
Brugen af Ordene og deres Former i Sætningen	300
Navneordene	300
Tillægsformens Brug § 160	300
Særegenheder ved Tilföjelser af Tillægsformens Endelse § 161	302
Navneagtige Ord og uegentlige Navneord § 162	303
Kendeordene	304
Det ubestemte Kendeord § 163	304
Ubestemte Navneord uden ubestemt Kendeord § 164	304
De bestemte Kendeord § 165	306
Bestemte Navneord uden bestemt Kendeord § 166	307
Egennavne med Kendeord § 167	310
Ombytning af Navneordenes og Tillægsordenes bestemte Kendeord § 168	311
Tillægsord	312
Tillægsordenes Overensstemmelse med Navneordene § 169	312
Tillægsord og Tillægsmaader, brugte som Navneord § 170	314
Særlig Brug af Tillægsord § 171	316
Tillægsagtige Ord og uegentlige Tillægsord § 172	317
Tillægsordenes og Biordenes Sammenligningsformer	317
Sammenligningsformernes Brug § 173	317
Brugen af de omskrevne Sammenligningsformer § 174	320
Henvisningsordene	320
Afhængighedsformens Brug § 175	320
Særlig Brug af de personlige Henvisningsord § 176	323
De tilbagevisende Henvisningsord § 177	327
De gensidigt tilbagevisende Henvisningsord § 178	331
De paapegende Henvisningsord § 179	331
De henförende Henvisningsord	335
Almindelig Brug § 180	335
Særlig Brug § 181	338
De ubestemte Henvisningsord § 182	340
De inddelende og de almen-sammenfattende Henvisningsord § 183	344
De nægtende Henvisningsord § 184	344
Udsagnsordene	349
Udsagnsordenes Arter	349
Indvirkende og uindvirkende Udsagnsord § 185	349
Tilbagevirkende Udsagnsord § 186	352
Gensidigvirkende Udsagnsord § 187	353
Upersonlige Udsagnsord § 188	354
Uselvstændige Udsagnsord § 189	355
Brugen af Udsagnsordenes Former	356
Hovedformerne	356
Handleform, brugt med Lideforms Betydning, og omvendt § 190	356
Forandring fra Handleform til Lideform § 191	356

	Side
Enkelt og omskreven Lideform § 192	358
Udsagnsord, der mangle Lideform § 193	360
Maaderne	362
Hovedmaader og Bimaader § 194	362
Den forestillende Maade § 195	362
Den bydende Maade § 196	363
Navnemaaden § 197	363
Tillægsmaaden § 198	366
Tiderne	369
Hjælpeudsagnsordene i de omskrevne Tider § 199	369
Tidernes Brug § 200	373
Tidernes Følge § 201	376
En blot tænkt Forestilling, udtrykt ved en Forskydning af Tiden § 202	379
Tallene § 203	383
Forholdsord § 204	384
Sætningernes Forbindelse	385
Sætningernes Hovedarter og deres indbyrdes Forhold § 205	385
Selvstændige Sætninger § 206	387
Spörgesætninger § 207	388
Bisætninger § 208	390
Udsagnsbisætninger § 209	390
Spörgebisætninger § 210	392
Henførende Bisætninger § 211	395
Bindeordsbisætninger § 212	398
Forskellige Arter af Bindeordsbisætninger § 213	399
Følgebisætninger § 214	399
Hensigtsbisætninger § 215	400
Tidsbisætninger § 216	400
Maadesbisætninger § 217	401
Foranledningsbisætninger § 218	402
Grunds- og Aarsagsbisætninger § 219	402
Betingelsesbisætninger § 220	403
Indrömmelsesbisætninger § 221	404
Sammenligningsbisætninger § 222	406
Modsætningsbisætninger § 223	408
Sideordnede Sætningers Sammentrækning § 224	408
Inddragning af en underordnet Sætnings Grundord som Genstandsord i den overordnede Sætning § 225	409
Ytringsanførelse § 226	409
Selvstændige Tilföjelses- og Indskudssætninger § 227	411
Sammenblanding af sideordnede og underordnede Udtryk § 228	412
To Sætninger, sammentrukne til een § 229	414
Een Sætning, udvidet til to § 230	416
Ordenes og Sætningernes Følge	418
Ordfølgen § 231	418
Hovedleddenes Stilling § 232	419
Stillingen af umiddelbare Udvidelser til Navneord § 233	425
Stillingen af Udvidelser til Udsagnsord og af middelbare Udvidelser til Navneord § 234	428
Stillingen af Udvidelser til Tillægsord, Tillægsmaader, Biord og Forholdsordsled § 235	436
Forholdsordenes Stilling til deres Styrelse § 236	438
Foranstilling § 237	438
Sætningsæmnernes Stilling § 238	443
Sætningsfølgen § 239	443
Tillæg til Ordföjningen	448
Underforstaaelse § 240	448
Udeladelse § 241	451
Erstatningsord § 242	457
Rettelser og Tilföjelser	459

INDLEDNING.

Sprogets Betydning og Væsen.

Sproget er det Middel, hvorved Menneskene meddele 1
hverandre deres Bevidstheds Indhold.

Bevidstheden indeholder en Mængde **Begreber,** der ere hentede fra den legemlige og den sjælelige Verden ved Sansernes og Forstandens Hjælp. Naar flere Begreber forbindes indbyrdes, opstaar der i Bevidstheden det, man kalder en **Tanke.**

For at Sproget skal kunne gengive Bevidsthedens Indhold, maa det altsaa omfatte Betegnelser for alle de Begreber, der findes i Bevidstheden. Disse Betegnelser kaldes **Ord.**

Vil man udtrykke en Tanke, forbindes de Ord, der ere Betegnelser for de Begreber, af hvilke Tanken bestaar. En Ordforbindelse, der udtrykker en Tanke, kaldes en **Sætning.**

Det danske Sprog.

Udbredelse.

Det danske Sprog tales nu kun i det egentlige Danmark 2
og den nordlige Halvdel af Sønderjylland; men dets Omraade omfattede tidligere baade de af Sverrig erobrede østdanske Landskaber og hele Sønderjylland med Undtagelse af Nordfrisland og de allersydligste, oprindelig ubeboede Egne.

Afstamning.

Det danske Sprog hører til den nordiske eller 3
nordgermanske Sprogstamme, der nu er delt i de fire Hovedsprog: Dansk, Svensk, Norsk og Islandsk, hvortil

kommer et Par Bisprog: Færøisk og det uddøde Sprog, der endnu i forrige Aarhundrede taltes paa Orkenøerne og Shetlandsøerne.

Alle disse Sprog nedstamme fra eet eneste fællesnordisk Sprog, af hvilket vi have sparsomme Levninger i Runeindskrifterne. Det optræder i to Hovedformer: Urnordisk, der foreligger i Indskrifter med de ældre Runer (omtr. 400—700), og Oldnordisk, der er opbevaret i Indskrifter med de yngre Runer (Vikingetiden, omtr. 800—1000) og taltes i de tre nordiske Riger og de derfra befolkede Øer og Landstrækninger: Island, Færøerne, Øerne ved Skotland, Dele af England, Skotland og Irland samt Normandiet og betydelige Kyststrækninger af Ruslands Østersøprovinser. Allerede i Oldnordisk spores der nogen Forskel paa Mundarterne; men först i det ellevte Aarhundrede deler Sproget sig kendeligt i to Grene, en vestnordisk eller norsk-islandsk og en østnordisk eller svensk-dansk. Ved senere Deling opstod de nuværende Sprog, af hvilke Dansk og derefter Svensk have fjernet sig længst fra Oldsproget, medens Islandsk i Skrift, men ikke i Udtale har holdt sig temmelig uforandret i omtrent 1000 Aar.

Gaa vi endnu længere tilbage i Tiden, lærer den sammenlignende Sprogvidenskab os, at Urnordisk nedstammer fra et ældre, for Nordboer, Goter og Vestgermaner (Tyskere, Nederlændere og Englændere) fælles Sprog, og at dette igen har haft sin Oprindelse fra et Sprog, der har været Stamsprog til de fleste europæiske og nogle asiatiske Sprog.

Anm. Da det gammelislandsk-gammelnorske Litteratursprog (fra det tolvte til det femtende Aarhundrede), hvori Eddaerne og Sagaerne m. m. ere affattede, kun i faa Punkter er forskelligt fra det Sprog, vi træffe i de yngre Runeindskrifter, kaldes det ofte Oldnordisk. I denne Betydning bruges ogsaa Ordet i denne Bog, naar Gammelislandsk som det ældste nordiske Litteratursprog bruges til Sammenligning med Nydansk, for saa vidt ellers Talen er om en Form, der maa antages at have været fælles for Oldnordisk og Gammelislandsk; naar den nuværende danske Form ikke kan have udviklet sig af den gammelislandske, opstilles den formodede Grundform ved Siden af denne.

Tillæg.

I. Sprogene kunne ordnes i Ætter. Af Ætterne ere følgende nöjere undersøgte: den jafetiske Æt, til hvilken de fleste europæiske Sprog høre; den finsk-ugriske Æt, hvortil af europæiske Sprog navnlig høre: Lappisk, Finsk og Magyarisk; den tyrkisk-tatariske Æt, hvortil bl. a. høre Tyrkisk; den semitiske Æt, hvortil bl. a. høre: Hebraisk og Arabisk (Maltesisk er en arabisk Mundart).

Den jafetiske Æt omfatter følgende **Klasser**:

1) Den indiske Klasse: a) Oldindisk (Vedasproget), b) Sanskrit, c) Prakrit, d) de nyindiske Sprog.

2) Den iraniske Klasse: a) Oldpersisk (Kileinskrifter), b) Oldbaktrisk, c) Mellemiranisk, d) Nypersisk.

3) Den græske Klasse: a) Oldgræsk, b) Nygræsk.

4) Den italiske Klasse, der deler sig i to Stammer: a) den umbrisk-oskiske: *α*) Umbrisk, *β*) Oskisk, *γ*) de sabelliske Sprog; b) den latinske: *α*) Latin *β*) de romanske Sprog: Italiensk, Spansk, Portugisisk, Provençalsk, Fransk, Ræto-Romansk, Rumænsk.

5) Den keltiske Klasse, der deler sig i to Stammer: a) den gæliske: *α*) Irsk (døende), *β*) Höjskotsk, *γ*) Mansk; b) den britiske: *α*) Kymrisk (i Wales), *β*) Cornisk (i Cornwall, uddød), *γ*) Armorisk (i Bretagne).

6) Den germanske Klasse, der er delt i tre **Stammer**: a) den nordgermanske eller nordiske (se ovenfor); b) den østgermanske eller den gotiske (Vulfilas Bibeloversættelse); c) den vestgermanske, der atter er delt i to Grene: *α*) den nedertyske: Frisisk, Angelsachsisk, Engelsk, Oldsachsisk, Mellemnedertysk, Nynedertysk, Nederlandsk (Hollandsk og Flamsk); *β*) den höjtyske: Oldhöjtysk (i flere Mundarter: Allemannisk, Schwabisk, Frankisk), Mellemhöjtysk, Nyhöjtysk.

7) Den baltiske Klasse: Litauisk, Lettisk (i Kurland og Lifland), Preussisk (uddød).

8) Den slaviske Klasse, der er spaltet i to Grene: a) en østlig og sydlig: Russisk, Oldslavisk, Bulgarisk, Serbisk, Kroatisk, Slavonisk (i Kärnthen, Krain og en Del af Steiermark); b) en vestlig: Polsk, Bøhmisk (i Bøhmen og Mähren), Slovakisk (i en Del af Ungarn), Sorbisk (i en Del af Sachsen og det sydlige Brandenburg, døende).

Anm. Foruden disse otte Klasser synes der at have været andre Klasser, idet der findes nogle Sprog, som ikke godt kunne høre til nogen af de otte Klasser, saasom Armenisk og Albanesisk. Uden for den jafetiske Æt staar Baskisk og vistnok ogsaa Etruskisk.

II. Det fjernere eller nærmere Slægtskabsforhold, hvori **Dansk** staar til de andre Sprog, der høre til den germanske Sprogklasse, kan ses af følgende Oversigt:

1) Tilfælles med disse Sprog har Dansk følgende Særegenheder, hvorved de skille sig fra Sprog, der høre til andre Klasser, f. Eks. Oldgræsk og Latin:

a) Lydfremskydning, der bestaar i, at

p	sædvanligvis svarer til	**f**, f. Eks. *πατήρ*, *pater* — *Fader*, tysk *Vater*;
t	»	**th**, f. Eks. *τρεῖς*, *tres* — tidligere *thre*, nu *tre*;
k	»	**h**, f. Eks. *κέρας*, *cornu* — *Horn*, tysk *Horn*;
φ (f)	»	**b**, f. Eks. *φηγός*, *fagus* — *Bøg*, tysk *Buche*;
ϑ (f)	»	**d**, f. Eks. *ϑύρα*, *fores* — *Dör*;
χ (h)	»	**g**, f. Eks. *χόρτος*, *hortus* — *Gaard*, tysk *Garten*;
b	»	**p**, f. Eks. *κάνναβις* — *Hamp*;
d	»	**t**, f. Eks. *δάκρυ*, *dacruma* — *Taare*;
g	»	**k**, f. Eks. *γόνυ*, *genu* — *Knæ*, tysk *Knie*.

Anm. I Höjtysk er Lydfremskydningen ofte ført videre, f. Eks. *thre*, nu *tre — drei; Dag — Tag; Tunge — Zunge; láta*, nu *lade — lassen; Hamp — Hanf.*

b) Stærk og svag Böjning oprindelig saavel af Navneord som af Tillægsord, f. Eks. *góðs manns, god Mands — gutes Mannes; hins góða arfa, den gode (Hanes) — des guten Erben.*

c) Stærk og svag Böjning af Udsagnsord, f. Eks. *fara, fare; hann ferr, han farer; fór, for; farinn, faren — fahren, er fährt, fuhr, gefahren; heyra, høre; hann heyrði, han hørte; heyrt, hørt — hören, er hörte, gehört.*

2) Tilfælles med de andre Sprog, der høre til den nordgermanske Sprogstamme, har Dansk følgende Særegenheder, hvorved disse Sprog skille sig fra Sprog, der høre til den vestgermanske Stamme:

a) **n**, der i de vestgermanske Sprog i Almindelighed findes i Navneordenes og Tillægsordenes svage Böjning og i Udsagnsordenes Navnemaade og tredje Person i Flertal samt i flere enkelte Ord i Udlyd eller foran *s*, er bortfaldet (i de sidstnævnte Tilfælde med Erstatningsforlængelse af Selvlyden), f. Eks. *des guten Erben — hins góða arfa, den gode (Hanes); fahren — fara, fare; sie fahren — þeir fara, de fare; fuhren — fóru, fore; in — i, i; Gans — gás, Gaas;* Undtagelser ere *Ören* (svensk *öron*) og den gamle Form *Öjen* (svensk *ögon*), i Oldnordisk tillige *na* i Flertals Tillægsform, f. Eks. *tungna* og *augna;*

b) oprindeligt **j** er bortfaldet i Forlyd, f. Eks. *Jahr — Aar, Joch — Aag, jung — ung*, undtagen i *ja — ja*, og **v** er bortfaldet i Forlyd foran oprindeligt *o* og *u*, f. Eks. *Wort — Ord, Wolle — Uld, Wurm — Orm* (i Former som *svor, vorden, vunden* er *v* atter indkommet ved Ligedannelse med Udsagnsordets andre Former);

c) oprindelig Mangel paa svage Forstavelser, f. Eks. *Bedarf — þorf, Tarv; Gesang — songr, Sang; gefahren — farinn, faren;* senere ere de optagne ved Laan fra Tysk, f. Eks. *Besked, Gevær, fordærve, erobre;*

d) Navneordenes bestemte Kendeord hænges bagefter (undtagen i nogle jydske Mundarter), f. Eks. *der Mann — Manden;*

e) en fra först af tilbagevirkende Form paa **sk**, der i Dansk (og Svensk) er bleven til en Lideform paa *s*, f. Eks. *elskask, elskes* (svensk *älskas*).

3) Tilfælles med Svensk har Dansk desuden følgende Særegenheder, hvorved disse Sprog skilles fra Islandsk og til Dels ogsaa fra de norske Bygdemaal:

a) **o** i flere Tilfælde, hvor Vestnordisk har **u**, f. Eks. *trú* — d. *Tro*, s. *tro; búa* — d. *bo*, s. *bo;*

b) de gamle Tvelyds Overgang til enkelte Lyd, f. Eks. *bein* — d. *Ben*, s. *ben; heyra* — d. *høre*, s. *høra; kaup* — d. *Køb*, s. *köp* (nogle svenske Mundarter have dog bevaret de gamle Tvelyd);

c) U-Omlydens saa godt som fuldstændige Forsvinden fra Böjningen; kun d. *Börn* (i nuværende Svensk *barn*);

d) oldn. **ja** er blevet til **jæ** (ogsaa skrevet *je*), f. Eks. *hjarta* — d. *Hjerte*, s. *hjerta; jafn* — d. *jævn*, s. *jemn (Jagt, Jammer* o. fl. ere tyske Ord);

e) Medlydssammensmeltning finder i mange Tilfælde ikke Sted, f. Eks. *vottr* — d. *Vante*, s. *vante; batt* — d. *bandt*, s. *band; bekkr* — d. *Bænk*, s. *bänk; ekkja* — d. *Enke*, s. *enka; soppr* — d. *Svamp*, s. *svamp;*

f) **vr** bevares i Forlyd, f. Eks. *rist* — d. *Vrist,* s. *vrist; rangr* — d. *vrang,* s. *vrång; reiðr* — d. *vred,* s. *vred; riða* — d. *vride,* s. *vrida* (ogsaa i nogle sydlige norske Bygdemaal);

g) **h** er bortfaldet foran **l**, **n** og **r**, f. Eks. *hlaupa* — d. *løbe,* s. *löpa, hnefi* — d. *Næve,* s. *näfve; hreinn* — d. *ren,* s. *ren* (ogsaa i de norske Bygdemaal).

4) Dansk (Rigssproget) skiller sig fra Svensk, ved at dette har bevaret:

a) **a** og **u** i Böjningsendelserne som **a** og **o**, medens Dansk har faaet Midttungeselvlyden **e**, f. Eks. *tunga — tungur,* s. *tunga — tungor,* d. *Tunge — Tunger.*

b) **p**, **t** og **k** efter en Selvlyd, medens Dansk har faaet **b**, **d** og **g**, f. Eks. *kaup,* s. *köp,* d. *Køb; bita,* s. *bita,* d. *bide; riki,* s. *rike,* d. *Rige.*

Udvikling.

Sammenligner man Oldsproget med det nuværende Sprog, 4
viser det sig, at der i Løbet af de otte til ni Hundrede Aar, i hvilke Dansk har bestaaet som selvstændigt Sprog, er foregaaet store Forandringer i det, navnlig i Henseende til Ordforraad, Lyd og Böjningsformer. Udviklingen falder i to Hovedafsnit, Mellemdansk og Nydansk, af hvilke hvert atter kan deles i to Underafsnit, Mellemdansk i ældre Dansk (omtrent 1000—1350) og Gammeldansk (omtrent 1350—1530), Nydansk i nyere Dansk (omtrent 1530—1750) og nyeste Dansk (omtrent fra 1750).

Ordforraadet.

Ordforraadet har været temmelig skiftende. Paa den ene 5
Side ere ikke faa Ord helt forsvundne; paa den anden Side er der dels som Afløsere af de forsvundne Ord, dels som Betegnelse for nyopstaaede Begreber fremkommet mange ny Ord, enten ved Sammensætning og Afledning af gamle Ord eller ved Optagelse af Ord fra fremmede Sprog. Forandringerne paa dette Omraade ere i store Træk følgende:

1. I **Oldnordisk** og **ældre Dansk** bleve ikke ret mange fremmede Ord optagne. Ved Berøring med de tyske Folk i Tyskland og England kom enkelte tyske Ord ind i Sproget, især Titler, f. Eks. *Herre, Frue, Jomfru, Junker, Hertug, Greve, Fyrste.* Ad samme Vej optoges en Del latinske Ord og adskillige græske, men hyppigst latiniserede Ord, nogle faa allerede i den hedenske Tid: *akkeri, Anker (ancora), ǫrk, Ark (arca), ketill, Kedel (catinus),* men de fleste ved Kristendommens Indførelse, f. Eks. *Kirke* (*κυριακόν*, Herrens Hus), *Kloster* (*claustrum,* Indelukke),

Alter (*altar*, Forhøjning), *Font* (*fons*, Kilde), *Kors* (*crux*, Straffepæl), *Kor* (*chorus* af *χορός*, Samling af syngende Personer), *Biskop* (*episcopus* af *ἐπίσκοπος*, Tilsynsmand), *Præst* (*presbyter* af *πρεσβύτερος*, ældre), *Munk* (*monachus* af *μοναχός*, som lever alene), *Degn* (*diaconus* af *διάκονος*, Tjener), *Engel* (*angelus* af *ἄγγελος*, Bud), *Djævel* (*diabolus* af *διάβολος*, Bagvadsker), *Messe* (*missa*, det förste Ord i Formelen »*missa est ecclesia*«, Forsamlingen er hævet), *Brev* (*breve*, Intetkøn af *brevis*, kort), *Skole* (*schola* af *σχολή*, Fritid sc. til Studering), *Pine* (*poena*, Straf eller Lidelse), *Paaske* (*pascha*, *πάσχα*, et hebraisk Ord), *Pinse* (*pentecoste* af *πεντηκοστή*, den halvtredsindstyvende Dag sc. efter Paaske).

2. I **Gammeldansk** ligesom i de andre nordiske Sprog optoges paa Grund af de nordiske Landes mange Berøringer med Tyskland og navnlig som Følge af Hansestædernes overvejende Indflydelse en Mængde nedertyske eller i Nedertysk optagne romanske Ord, af hvilke mange endnu i vor Tid høre til de alleralmindeligste, f. Eks. *Borger, Mester, Formynder, Forræder, -mager (Skomager), Foged, Fuldmægtig, Fruentimmer, Frøken, Tvilling, Helt* (tidligere *Helled*), *Daare, Skalk, Herskab, Selskab, Slægt, Maaltid, Frokost, Fastelavn, Slot, Palads, Hof, høvisk, Krig, Orlov, Fejde, Kiv, Tvedragt, Eventyr, Hingst, Æsel, Rotte, Løve, Papegöje, Allike, Snude, Næb, Krybbe, Taarn, Trappe, Skorsten, Bøsse, Kurv, Spejl, Ror, Frugt, Eddike, Kanel, Olie, Peber, Sukker, Stövler, Bukser, Tröje, Billede, Farve, Klenodie, Pant, Pund, Hob, Fordel, Lykke, Ære, Kaar, at kaare, Vilkaar, Stemme, Sprog, Lugt* (ogsaa i Betydning af *Luft*), *lugte, Flid, flittig, Kunst, Pligt, pligtig, Rygte, Tugt, tugtig, at tugte, Hast, Angest, Frygt, at frygte, Fare, Agt, at agte, Magt, mægtig, Flugt, Lempe, at lempe, lempelig, Arbejde, at arbejde, Rejse, at rejse, Brug, at bruge, Smag, smage, Tvivl* (tidligere *Tvil*), *at tvivle (tvile), fægte, jage, Jagt, feje, skure, sukke, mene, haabe, krænke, skaane, vove, styrte, sluge, pleje* (i to Betydninger: *være vant til* og *drage Omsorg for*), *tære, tøve, øve, regere* (i uindvirkende Betydning tidligere *regnere*), *an- (angribe, Angreb), stinke, buldre, skumme, bör, blive, ske, smuk, skön, klog, falsk, dejlig, kysk, ædel, stolt, drabelig, from, kön* (begge i Betydning af *tapper*), *smal, kort, fri, fremmed, klar, fin, grov, stiv, svag, sagte, bange, rede, idel, lutter, trind, omtrent, jo, ganske* (tidligere *gantzæ*); desuden Forstavelserne *be, for* og *und* og Afledningsendelserne *inde, ske, hed, eri, agtig* og

færdig, der först kun forekom i Ord, der vare optagne fra Tysk, f. Eks. *befale, begynde, Behov, behøve, belejlig, beramme, Besked, beskeden, betale, fordærve, forfærde, forgæves, formaste sig, Formue, Fornuft, fornöje, undlive; Fyrstinde, Grevinde, Mejerske, Frihed, Klarhed, Kætteri, Røveri, livagtig, retfærdig*, men senere ogsaa ere föjede til danske Ord, f. Eks. *begræde, fordølge, undslippe, Veninde, Spinderske, Sandhed, Tyveri, Fylderi, kvindagtig, sandfærdig*. De tilsvarende danske Ord fortrængtes i Almindelighed af de tyske; enkelte have dog holdt sig ved Siden af disse, f. Eks. *Borg* og *Slot, Davre* og *Frokost; Svig* og *Falsk, Maal* og *Sprog, Røst* og *Stemme, Rædsel* og *Frygt, ræddes* og *frygte, Færd* og *Rejse, fare* og *rejse*. Den tyske Indflydelse viser sig ogsaa i, at et tysk Ord har fortrængt et nærbeslægtet dansk Ord, f. Eks. *Anker* (oldn. *akkeri*), *Del (deild), dog (þó), Telt (tjald)*, at der af to beslægtede Ord er opstaaet en Blandingsform, f. Eks. *Vægt* af dansk *wæt (vætt)* og nedertysk *wicht, fjern* af dansk *fjer* (*fjar* = glisl. *fjarri*) og tysk *fern*, og at et Ords Betydning kan være fortrængt af det beslægtede tyske Ords, f. Eks. *arg* (tidligere = *blødagtig*), *rig* (tidl. = *mægtig*).

3. I **nyere Dansk** optoges fremdeles adskillige Ord fra Tysk (hyppigst fra Höjtysk gennem Skriftsproget), f. Eks. *Amt, anfægte, Anhang, Dirk, Dörslag, Es, erobre, Fakkel, Fersken, fornem, gemen, Gevær, hæslig, høflig, Iver, kradse, Pragt, Sveske, tapper, træffe*, ligeledes Afledningsendelserne *ig(e), bar, mæssig* og *isk*, f. Eks. *fortrædige, ærbar, regelmæssig, jordisk*, og nogle nedertyske Ord afløstes af de tilsvarende höjtyske, f. Eks. *desto* (for *deste*), *Luft* (for *Lugt*), *Stift* (for *Stigt*), *stifte* (for *stigte*); men den tyske Indflydelse er dog langtfra saa stor som i det forrige Afsnit. Derimod optoges i det lærde Tidsrum, der fulgte efter Reformationstiden, et stort Antal latinske og latiniserede græske Ord, og under den franske Indflydelse i det syttende Aarhundrede kom mange franske Ord ind i Dansk. Af disse Ord ere nogle endnu ret hyppige, f. Eks. *absolut, Bibliotek, Censur, Dokument, Eksamen, Eksperiment, florere, gratulere, Historie, Interesse, Justits, Kollega, Komedie, Materie, Medicin, moderat, Nummer, Princip, Publikum, radere, Satire, Studium, Triumf, Tyran; Affære, Alliance, Appetit, Armé, Avis, Bagage, Bagatel, charmant, Dame, Humør, Idé, Intrige, Jalousi, Kaptajn, Klasse, Maskine, Mode, Ordre, outrere, Paryk, passere, Portræt, Prins, Prinsesse, retirere, Situation, Talent, Tolerance, Visit*.

4. I **nyeste Dansk** ere mange af de i forrige Hovedafsnit optagne latinske og franske Ord helt eller delvis forsvundne. Paa den anden Side er der optaget en Mængde ny Ord, af hvilke de ældste hyppigst ere dannede med Tysk som Forbillede, f. Eks. *bedömme, besjæle, besynge, beundre, Bisag, Digter, ejendommelig, Enkelthed, Genstand, indsigtsfuld, Jordlag, Kunstner, Kærtegn, Lidenskab, Lönning, Omkreds, overdreven, Overflade, Overlæg, retslærd, sandsynlig, Selvstændighed, Tvetydighed, udaande, Valgsprog, Vindesyge, virksom, Ærefrygt,* medens de yngre i Almindelighed ere af nordisk Oprindelse, f. Eks. *Byraad, Flertal, Mindretal, Folketing, Landsting, Formand, Grundlov, Grundlovsbrud, Sagfører, Søskade, Tiaar, Udvalg, vejrbidt.*

Lyd.

6 **Lydforandringerne** ere hyppigst Lydovergange. Disse ere opstaaede ved en unöjagtig Udtale, der efter at være bleven mere og mere almindelig til sidst har fortrængt den tidligere Udtale, aldeles som det sker den Dag i Dag, naar f. Eks. i *Regel e* er paa Veje til at blive til *æ*, eller der i *stönne* endnu ofte høres *ø* for *ö*. Den unöjagtige Udtale er hyppig bleven fremkaldt af et ubevidst Bekvemmelighedshensyn, idet man fra en Lyd, som det kostede en vis Anstrengelse at udtale rigtigt, er gaaet over til en nærbeslægtet Lyd, der lettere lod sig udtale, saaledes som det endnu finder Sted, naar f. Eks. mange i daglig Tale udtale *Haandklæde* som *Haangklæde,* fordi Ng-Lyden foran K-Lyden er lettere at udtale end N-Lyden. Undertiden er endogsaa en Lyd paa Grund af ligegyldig Udtale efterhaanden falden helt bort, ligesom vi nutildags i daglig Tale bortkaste mange Lyd, der udtales i det höjere Talesprog og i Skriftsproget betegnes ved Bogstaver, f. Eks. *Ka du la vær mæ a sie de?* ɔ: *Kan du lade være med at sige det?*

Sjældnere ere Lydforandringerne Lydbytninger. Disse ere opstaaede paa den Maade, at enten en Ordform er bleven paavirket af en anden, hyppigere brugt Form af samme Ord eller et Ord af et beslægtet, hyppigere brugt Ord, f. Eks. oldn. *glóð* er blevet til *Glød* paa Grund af *glœðr, Gløder; hýsa* til *huse* paa Grund af *hús, Hus.*

Tillæg.

Af Lydforandringer ere følgende de vigtigste:

a) i ældre Dansk:

1) de i Oldnordisk forekommende Tvelyd blive til enkelte Lyd:
ei til **e**, f. Eks. *bein — ben (Ben);*
ey - **ø**, f. Eks. *heyra — høræ (høre);*
au - **ø**, f. Eks. *kaup — køp (Køb);*

2) **a**, **i** og **u** i svage Stavelser blive (undtagen i Skaansk) til den dunkle Selvlyd, der nu sædvanlig betegnes ved **e**, men i ældre Dansk betegnedes ved **æ**, f. Eks. *taka — takæ (tage); bóndi — bondæ (Bonde); skulu — skulæ (skulle);*

3) U-Omlyden bortfalder i Böjningen, f. Eks. *lǫnd — land (Lande);*

4) I-Omlyden: a) indskrænkes, f. Eks. *væri* (Datids forestillende Maade) — *waræ* (*a* udtalt som *aa*); b) begynder ved Ligedannelse at trænge ind i Former, hvor den ikke hører hjemme, f. Eks. *sunr — syn (Sön)* ved Ligedannelse med *synær (Sönner);*

5) **h** bortfalder foran **l**, **n** og **r**, f. Eks. *hlaupa — løpæ (løbe); hnefi — næfæ (Næve); hrafn — rafn (Ravn);*

6) **r** bortfalder i Navneordenes Nævneform i Enkelttal og ofte ogsaa i Flertal, f. Eks. *arfr — arf (Arv); akrar — akræ (Agre);*

b) i Gammeldansk:

1) efter en Selvlyd forandres:
oprindeligt enkelt **p** gennem Spærringslyden *b* til Gnidningslyden **b**, f. Eks. *kaup — køp — køb (Køb)*, men *upp — up — up (op);*
oprindeligt enkelt **t** gennem Spærringslyden *d* til Gnidningslyden **d** (skrevet *th*), f. Eks. *bita — bitæ — bidæ (bide)*, men *sótt — sot — sot (Sot);*
oprindeligt enkelt **k** gennem Spærringslyden *g* til Gnidningslyden **g** (skrevet *gh*), f. Eks. *riki — rikæ — rigæ (Rige)*, men *þǫkk — thak — tak (Tak);*
ligeledes forandres ofte *g* (skrevet *gh*) efter en Selvlyd til *j* eller *v*, hvoraf atter er opstaaet *i* eller *u*, f. Eks. *vegr — wægh — wey (Vej); lag — lagh — law* eller *lau (Lav);*

2) i Forlyd forandres **th** (oldn. *þ*) til **t**, f. Eks. *þing — thing — ting (et Ting)*, undtagen i Henvisningsord, hvor det bliver til **d** (endnu dengang skrevet *th*) f. Eks. *þu — thu — thu (du);*

3) **d** smelter i Udtalen efter **l** og **n** sammen med disse Lyd, hvorfor i Skrift oprindeligt **ll** og **nn** sammenblandes med oprindeligt **ld** og **nd**, f. Eks. *elli — ællæ — ældæ (Ælde), gull — gul — guld (Guld), vald — wald — wald (Vold); brenna — brænnæ — brændæ (brænde), tǫnn — tan — tand (Tand), land — land — land (Land).*

Böjningsformer.

Forandringerne i Böjningsformerne have bevirket, at Antallet af disse, der i Oldsproget var særdeles stort, er blevet indskrænket i meget höj Grad. Der er to Maader, paa hvilke disse Forandringer ere foregaaede: 7

1) De i § 6 omtalte Lydovergange have ofte haft til Følge, at Former, der oprindelig vare forskellige, ere blevne ens, f. Eks. Nævneformen *bóndi* og Genstandsformen *bónda* ere blevne til *Bonde.*

2) Den anden Maade, den saakaldte Ligedannelse (Analogidannelse), er den samme, hvorved Lydbytninger have fundet Sted. En enkelt, hyppig forekommende Ordform har indvirket saaledes paa en anden Form af samme Ord eller paa en tilsvarende Form af et andet Ord, at disse ere bragte i Overensstemmelse med hin, f. Eks. Tillægsformens *s*, der oprindelig kun fandtes i Enkelttallet af en Del af Navneordene, er trængt ind i Flertallet af alle Navneord og i Enkelttallet af dem, der tidligere ikke havde det *(hests, Hests — hesta, Hestes; sorgar, Sorgs; bónda, Bondes).* Undertiden har endogsaa een Form af et Ord fortrængt en anden og selv indtaget dennes Plads, f. Eks. Enkelttalsformen af Udsagnsordene bruges i Talesproget næsten altid for Flertalsformen *(han taler — de taler* for *de tale).*

Tillæg.

De vigtigste Forandringer i Böjningsformerne ere følgende:

a) i ældre Dansk:

1) Forholdsformerne ere i Navneordene ved at blive indskrænkede til to, Nævneform og Tillægsform, idet Nævneform og Genstandsform sammensmeltes, f. Eks. *arfr* og *arf — arf (Arv); akrar* og *akra — akræ (Agre); hlutir* og *hluti — lotær* eller *lotæ (Lodder); bróðir* og *bróður — brothær (Broder); bóndi* og *bónda — bondæ (Bonde),* og Hensynsform er ved at forsvinde (undtagen i Skaansk);

2) i Tillægsordenes stærke Böjning ere følgende Forandringer indtraadte eller have begyndt at indtræde (dog ikke i Skaansk): Nævneform og Genstandsform sammensmeltes, Hankön og Hunkön ligesaa, Hensynsform i begge Tal og Intetkön i Flertal forsvinde;

3) Udsagnsordenes förste Person er i Nutid ved at fortrænges af tredje;

b) i Gammeldansk:

1) **s** bliver ved Ligedannelse almindelig Tillægsformsendelse baade i Enkelttal og Flertal;

2) **t** som anden Persons Endelse i Datid af stærke Udsagnsord bliver ved Ligedannelse med Former som *bast* og *stost* (oldn. *bazt* og *stózt, du bad* og *du stod*) til **st**, f. Eks. *laat — laast (du laa);*

c) i nyere Dansk fandtes i Begyndelsen følgende gamle Former, der holdt sig i kortere eller længere Tid, men nu alle ere forsvundne:

1) Intetkön i Flertal uden Endelse i *hus, land, træ, hiærte, rige* o. fl.;

2) Enkelttalsformer paa *ere,* f. Eks. *dommere, læsere, mordere;*

3) *brødzens* og *brødens* for *Brødets* o. lign.;

4) *aabet, uldet* o. fl. for *aabent, uldent;*

5) Nutidsformer som *skil* (oldn. *skill*), *skin* (oldn. *skinn*), *ber* (oldn. *berr*), *blæss* (oldn. *blæss*) for *skiller, skinner, bærer, blæser;*

6) Bydemaade paa *e,* f. Eks. *kalde, suare* o. fl. (oldn. *kalla, svara*) for *kald, svar;*

7) Datid og Förnutids Tillægsmaade paa **te** og **t** for **tede** og **tet** i svage Udsagnsord, hvis Stamme ender paa **t**, f. Eks. *fæste* og *fæst* for *fæstede* og *fæstet;*

8) Datid paa **de** for **te** i mange svage Udsagnsord, f. Eks. *skilde, hørde, fødde, sende* (ɔ: *send-de*), *valde, spurde* (saaledes endnu i Almindelighed i Tale) for *skilte, hørte, fødte, sendte, valgte, spurgte;*

9) særlig Datids Flertal i stærke Udsagnsord, f. Eks. *funde* (oldn. *fundu*), *drucke* (oldn. *drukku*) for *fandt, drak;*

10) Datids forestillende Maade, f. Eks. *vunde, vaare, toge;*

11) særlig anden Persons Endelse paa **t** eller **st** i Nutid af nogle Udsagnsord og i Datid af stærke Udsagnsord, f. Eks. *vilt* (oldn. *vilt*), *skalt* (oldn. *skalt*), *kant* (oldn. *kannt*), *maat* (oldn. *mátt*), *vedst* (oldn. *veizt*), *est* (oldn. *est* = glisl. *ert*), *tørst* (oldn. *þarft*); *gaffst* (oldn. *gaft*), *drogst* (oldn. *dróttt*), *løbst* (oldn. *hljópt*).

Mundarter. Fælles Skriftsprog. Almindeligt Talesprog.

I Landets enkelte Dele tales der forskellige **Mundarter** 8
(Dialekter). Disse faldt allerede i Middelalderen i tre Hovedgrupper: Østdansk eller Skaansk, hvoraf der nu kun er Bornholmsk tilbage, Ødansk eller Sjællandsk i videre Forstand, der atter spalter sig i Sjællandsk, Fynsk o. s. v., og Vestdansk eller Jydsk, der ligeledes forekommer i mange Afskygninger. Hovedforskellen mellem disse tre Grupper, af hvilke Østdansk er mindst, Vestdansk mest fremskreden i Udviklingen, bestaar i, at Oldsprogets **a** i Endelser er bevaret i Bornholmsk, blevet til **e** i Ødansk og bortkastet i Jydsk *(bæra — bære — bær)*.

I de ældste Skrifter komme Mundarterne stærkt til Syne; men efterhaanden opstaar der, væsentlig paa Grundlag af Ødansk, et **fælles Skriftsprog,** der er saa godt som færdigt för Reformationen.

Paa Grund af Norges Forening med Danmark blev det danske Skriftsprog ogsaa norsk Skriftsprog og i Søbyerne tillige Talesprog. Efter Norges Adskillelse fra Danmark er der mellem Nordmændene begyndt en Bevægelse, hvis Formaal er, især ved Optagelse af Ord fra Mundarterne (Bygdemaalene), at danne et særligt norsk Skriftsprog.

Mere eller mindre i Overensstemmelse med Skriftsproget ere de forskellige Former, hvorunder det **almindelige Talesprog** optræder: tragisk Foredrag, gejstligt Foredrag, Oplæsningssprog, Foredragssprog og Omgangssprog i Byerne.

Den danske Sproglære.

Den danske Sroglære (Grammatik) er Læren om det 9
danske Sprogs Natur og Love.

Nærværende Fremstilling af den danske Sproglære behandler fortrinsvis Skriftsproget i dets nuværende Skikkelse og de sig til dette nærmest sluttende Former af det almindelige Talesprog.

Lydene og deres Betegnelse.

Lyd.

For at Sproget som Meddelelsesmiddel kunde faa en stor og almindelig Betydning, maatte der være en Maade, hvorpaa Betegnelserne for Forestillinger og Begreber med Lethed lod sig udtrykke. Den Meddelelsesmaade, der først og naturligst tilbød sig, var Talen.

Talen ligner Udaandingen i, at der i begge Tilfælde føres en Luftström fra Lungerne gennem Luftröret og Mundhulen. Men medens Luftströmmen ved Udaandingen gaar frit igennem, støder den ved Talen paa en Indsnævring eller et fuldstændigt Lukke, hvorved der opstaar hørlige Svingninger i den. Disse Svingninger kaldes **Lyd.**

Forskellen mellem de enkelte Lyd beror paa den forskellige Stilling, man giver de bevægelige Taleredskaber: Stemmebaand, Ganesejl, Tunge og Læber. Ved Hjælp af disse kan der frembringes en Mængde forskellige Lyd, af hvilke ethvert Sprog dog kun benytter et indskrænket Antal.

Ved nogle Lyd, f. Eks. *a* og *aa*, finder en egentlig Indsnævring kun Sted i Strubehovedet, idet de der anbragte Stemmebaand nærme sig til hinanden, hvorimod Luftströmmen uhindret føres igennem Mundhulen, saa at der ikke her opstaar nogen selvstændig Lyd. Forskellen mellem dem beror kun paa den forskellige Form, man ved Hjælp af Tunge og Læber giver Mundhulen. Da disse Lyd kunne udtales uden Forbindelse med nogen anden Lyd, kaldes de **Selvlyd** (Vokaler).

Ved andre Lyd, f. Eks. *p* og *s*, afspærres Luftströmmen altid helt eller delvis paa et eller andet Sted i Munden, saa at der her

opstaar en selvstændig Lyd. Forskellen mellem dem beror paa den forskellige Maade, paa hvilken Afspærringen finder Sted. Da disse Lyd i Dansk fortrinsvis kun udtales i Forbindelse med Selvlyd, kaldes de **Medlyd** (Konsonanter).

Anm. I nogle Udraabsord forekommer der Medlyd uden Selvlyd, f. Eks. *prr! (p* og snurrende *r).* I den hurtige Udtale af Ord som *Bændel, Bunden, spærrer* udelades Selvlyden foran Endemedlydene *l, n* og *r,* saa at der fremkommer en Stavelse uden Selvlyd (slgn. § **11**).

Stavelse.

En Lydmængde, der frembringes ved et enkelt Luftstød, kaldes en **Stavelse.** 11

En Stavelse kan bestaa af een eller flere Lyd, f. Eks. *Ø, Aa; paa, Pas.*

Bestaar en Stavelse af en enkelt Lyd, er denne (ifølge § 10 Slutning) i Almindelighed en Selvlyd, f. Eks. *Ø, Aa,* og bestaar en Stavelse af flere Lyd, er (ifølge samme) næsten altid een af disse en Selvlyd, f. Eks. *paa, Aas, Pas, Spas.*

I Almindelighed er der i en enkelt Stavelse kun een Selvlyd. Undertiden forbindes dog to Selvlyd til en saakaldt **Tvelyd** (Diftong), f. Eks. *taus,* der skrives *tavs.*

Af Stavelserne dannes **Ordene,** der kunne bestaa af een eller flere Stavelser, f. Eks. *Ven, ven-lig, u-ven-lig, U-ven-lig-hed.*

De enkelte Lyd.

Selvlydene.

Selvlydene i det almindelige Talesprog optræde i ti Hovedformer: 12
a, e, i, o, u, y, æ, ø, ö, aa.

Giver man Mundhulen den störst mulige Aabning ved at fjerne Læberne fra hinanden og sænke Tungen, faas **a.**

Gaar man ud fra *a* som Grundlyd, falde de øvrige ni Selvlyd i tre Rækker:

1. Lader man Læberne indtage den samme Stilling som ved Udtalen af *a* og løfter den forreste Del af Tungeryggen höjere og höjere, faas Rækken **æ—e—i.**

2. Lader man samtidig Tungen foretage den samme Bevægelse som ved Dannelsen af den forrige Række og Læberne dels komme hinanden nærmere og nærmere, dels skyde sig mere og mere frem, faas Rækken **ö—ø—y.**

3. Lader man Læberne foretage den samme Bevægelse som ved Dannelsen af den forrige Række og løfter den bageste Del af Tungeryggen höjere og höjere, faas Rækken **aa—o—u.**

Selvlydene kunne altsaa opstilles paa følgende Maade:

	Grundlyd	
helt aaben	**a**	
	Fortunge-	Bagtunge-
Fortungeselvlyd	og Læbeselvlyd	og Læbeselvlyd
$^3/_4$ aaben **æ**	**ö**	**aa**
$^1/_2$ aaben **e**	**ø**	**o**
$^1/_4$ aaben **i**	**y**	**u**

Af Biformer maa mærkes den i Almindelighed ved **e** betegnede Selvlyd, der forekommer saa overordentlig hyppig i svage Stavelser, f. Eks. *Gade, Gades, Gader, Gaden.* Denne noget foranderlige Selvlyd ligner nærmest Fortungeselvlydene *æ—e—i,* men skiller sig dog fra dem, ved at den er dannet lidt længere tilbage i Munden og altsaa er en Midttungeselvlyd. Den er:

beslægtet med *æ* foran de fleste Medlyd, f. Eks. *Gaden, Gader, Sadel, Riget;*

— *e* i Slutningen af et Ord, f. Eks. *Gade, Heste, större, høre;*

— *i* foran *s*, f. Eks. *Gades, deres, høres.*

Anm. Da Munden ved Udtalen af *i* og *u* danner den störste Indsnævring, ere disse Selvlyd dem, der staa Medlydene nærmest; *i* er mest beslægtet med *j*, *u* med *v*.

Tillæg.

A. Forholdet mellem Selvlydene i Oldnordisk og nuværende Dansk er for stærke Stavelsers Vedkommende følgende:

I. Oldn. **a** (kort A-Lyd) = dansk **a,** f. Eks. *hani — Hane, fall — Fald, langr — lang, hvat — hvad, fara — fare, vaða — vade, brast — brast, kvað — kvad, kalla — kalde, saman — sammen* (glisl. *á* foran *l* med en Medlyd efter = oldn. *a,* f. Eks. *háls — Hals, hálfr — halv*). *Undtagelser:*

1) = *aa (o)* foran oldn. *ld, nd* og *rð,* f. Eks. *kaldr — kold, falda — folde, halda — holde,* (glisl. *á* foran *ld* = oldn. *a,* f. Eks. *sáld — Sold*); *band — Baand, anda — aande* (dog *aldr — Alder, land — Land, sandr — Sand*); *garðr — Gaard, harðr, haard;* ligeledes Afledningsendelsen *sam — som,* f. Eks. *skynsamr — skönsom;* om *a = aa (o)* og *o (u)* efter *v* se § 26 Tillæg II B Slutning;

2) = *æ (e): ansa — ænse;* denne Forandring synes i følgende Tilfælde at være sket ved Lydbytning: *hlass — Læs* og *gras — Græs* (slgn. *læsse* og *græsse*), *þann — den* og *þat — det* (slgn. de mellemdanske Former *thes, the,*

them, therœ), þar — der (slgn. *her;* paa lignende Maade blev *a* til *e* i *þaðan — deden,* slgn. *heden);* om *a = œ (e)* efter *j* se § 26 Tillæg III.

II. Oldn. **á** (lang A-Lyd) = dansk **aa (o)**, f. Eks. *ár — Aar, vátr — — vaad, várr — vor, átta — otte, ráða — raade, slá — slaa, át — aad.* Undertiden er det blevet til *a*, f. Eks. *nátt — Nat, rán — Ran, lágr — lav, láta — lade, frá — fra, þá — da;* om *á = o* efter *v* se § 26 Tillæg II B Slutning.

III. Oldn. **ę**, i Almindelighed betegnet ved **e** (kort Æ-Lyd) = dansk **æ (e)**, f. Eks. *menn — Mænd, elli — Ælde, nefna — nævne, senda — sende, dvelja — dvæle, eptir — efter.* Undtagelser:

1) = *e* (i): *sekta* (af *sęk*) — *sigte (= beskylde);*

2) = *i*, f. Eks. *ketlingr — Killing, segja — sige, þegja — tie.*

IV. Oldn. **ę́**, i Almindelighed betegnet ved **æ** (lang Æ-Lyd) = dansk **æ**, f. Eks. *klæði — Klæde, tær — Tæer, færi — færre, mæla — mæle.* Undtagelser:

1) = *e*, f. Eks. *blæja — Ble, hlæja — le;*

2) = *ø*, f. Eks. *klæja — klø.*

V. Oldn. **e** (kort E-Lyd) = dansk **æ (e)**, f. Eks. *veðr — Væder, bera — bære, drepa — dræbe, með — med* (i Tvelyden *ej* næsten = *a*, f. Eks. *vegr — Vej*). Undtagelser:

1) = *e (i)*, f. Eks. *hvess — hvis, meðan — medens* (men sammentr. *mens* med Æ-Lyd); i følgende Tilfælde ved Lydbytning: *mestr — mest* og *flestr — flest* (slgn. *mere* og *flere*), *neðri — nedre, neðast — nederst* og *neðan — neden* (slgn. *ned*), *legit — ligget* og *setit — siddet* (slgn. *ligge* og *sidde);*

2) = *i*, f. Eks. *kelda — Kilde, gefa — give, geta*, der har spaltet sig i *gide* og *gætte, gekk — gik; þessir — disse, sef — Siv, eldr — Ild;*

3) = *a:* oldn. *vreka* og *vrek* (= glisl. *reka* og *rek*) — *vrage* og *Vrag*, slgn. *verða* — ældre Dansk *warthœ — vorde* (§ 26 Tillæg II B.);

4) = *aa (o): sem* — ældre Dansk *sum — som.*

VI. Oldn. **é** (lang E-Lyd) = dansk **æ (e)**, f. Eks. *fé — Fæ, réttr — Ret, sér* (Hensynsform af *sik*) — *sær* (Tillægsord), *hér — her.* Undertiden er det blevet til *e*, f. Eks. *lé — Le, sér — ser.*

VII. Oldn. **i** (kort I-Lyd) = dansk **e (i)**, f. Eks. *fiskr — Fisk, viðr — Ved, mikinn* (Genstandsf. af *mikill*) — *megen, springa — springe, gripit — grebet, lifa — leve, við — ved* (glisl. *e* undertiden = oldn. *i*, f. Eks. *vetr* af oprind. *vintr — Vinter*). Undtagelser:

1) = *i*, f. Eks. *kið — Kid, skip — Skib, gipta — gifte, hinn — hin, hitta — hitte, bit — Bid, vita — vide, vit — Vid, mildr — mild, villr — vild, illa — ilde;*

2) = *œ (e)*, f. Eks. *vinr — Ven, fimm — fem, rifna — revne, bifa — bœve* (i Tvelyden *ej* næsten = *a*, f. Eks. *sigr — Sejr*);

3) = *y: hirðir — Hyrde;*

4) = *ø (y)*, f. Eks. *litr — Lød, silfr — Sølv, svimma — svømme, hrista — ryste;*

5) = *u: virða* — tidligere *vurde*, nu *vurdere;*

6) = *o (u): grimmr* — tidligere *grym — grum.*

VIII. Oldn. **í** (lang I-Lyd) = dansk **i**, f. Eks. *íss — Is, hvítr — hvid, ríða — ride* (glisl. *é* = oldn. *í: vér — vi, ér — I, vé (Helligdom) — Vi(borg)*). Undtagelser:

1) = *e (i): þrír — tre, lítit — lidt* (men usammentr. *lidet* med I-Lyd);

2) = *æ (e): líkami — Legeme, skírr — skær, svífa — svæve;*

3) = *y: klífa — klyve.*

IX. Oldn. **ø** (kort Ö- og Ø-Lyd) = dansk **ø**: *øx — Økse,* eller = dansk **ö:** *gøra — göre;* om *ø* = *æ* se § 26 Tillæg II. Anm. 1.

X. Oldn. **ǿ**, i Almindelighed betegnet ved **œ**, (lang Ø-Lyd) = dansk **ø**, f. Eks. *fœtr — Fødder, sœtr — sød, fœra — føre, sœkja — søge.* Undertiden er det blevet til *ö,* f. Eks. *dœma — dömme, tœma — tömme, bœn — Bön, grœnn — grön, stœrri — större* (i Tvelyden *öj* næsten = *aa: mœði — Möje*); (*nære* ikke af *nœra,* men af tysk *nähren*).

XI. Oldn. **y** (kort Y-Lyd) = dansk **ø (y)**, f. Eks. *byrr — Bør, systir — Søster, yngri — yngre, dylja — dølge, flytja — flytte.* Undtagelser:

1) = *y,* f. Eks. *fylla — fylde, hylja — hylle, hylla — hylde;*

2) = *i: drykkr — Drik* (rimeligvis ved Lydbytning, slgn. *drikke*).

3) = *e (i): mynni — Minde* (ɔ: *Munding*), i *Aaminde* og flere Stednavne;

4) = *ö,* i Almindelighed foran *r,* f. Eks. *dyrr — Dör, smyrja — smöre, fyrr — för.*

XII. Oldn. **ý**, (lang Y-Lyd) = dansk **y**, f. Eks. *dýna — Dyne, dýrr — dyr, nýr — ny, spýja — spy, stýra — styre.*

XIII. Oldn. **ǫ** (kort Aa-Lyd) = dansk **aa (o)**, f. Eks. *hjǫrtr — Hjort, skjǫldr — Skjold, lǫg,* Flertal af *lag — Lov.* Undtagelser:

1) = *ö,* f. Eks. *bjǫrn — Björn, bǫrn — Börn;*

2) = *ø,* f. Eks. *kjǫt — Kød, ǫl — Øl;*

3) = *o (u),* f. Eks. *fjǫrðr — Fjord, gjǫrð — Gjord, jǫrð — Jord, hǫfuð — Hoved, hǫggva — hugge;*

4) = *u: dǫgg — Dug* (kort *u*).

XIV. Oldn. **ǫ́**, i Almindelighed betegnet med **ǿ** (lang Aa-Lyd) = dansk **ø**, f. Eks. *frjó — et Frø, sjór — Sø (snjór — Snø* i Mundarter; *Sne* enten af Formen *snær* eller ved Paavirkning af tysk *Schnee). Mjór* er blevet til *My(sunde),* og *hón* til *hun.*

XV. Oldn. **o** (kort O-Lyd) = dansk **aa (o)**, f. Eks. *dropi — Draabe, morginn — Morgen, opinn — aaben, þola — taale, sofa — sove, ok — og* (glisl. *ó* foran *l* med en Medlyd efter = oldn. *o,* f. Eks. *fólk — Folk, tólf — tolv*). Undtagelser:

1) = *o (u),* f. Eks. *borð — Bord, orð — Ord, þorða — turde; horn — Horn, þorn — Torn; spor — Spor, bora — bore, ormr — Orm, ostr — Ost;*

2) = *u: for — Fure.*

XVI. Oldn. **ó** (lang O-Lyd) = dansk **o (u)**, f. Eks. *fótr — Fod, bóndi — Bonde, gómr — Gumme, stórr — stor, tók — tog* (glisl. *ú* = oldn. *ó,* f. Eks. *kú,* Genstandsform af *kýr — Ko, knúi — Kno, trúr — tro, búa — bo, búð — Bod).* Undtagelser:

1) = *aa (o),* f. Eks. *bók — Bog, dómr — Dom, tómr — tom;*

2) = *a: dóttir — Datter* (tidligere *dotter* med Aa-Lyd);

3) = *u: áróss* blev. til *Aarus,* der ved Misforstaaelse er blevet til *Aarhus.*

XVII. Oldn. **u** (kort U-Lyd) = dansk **o (u)**, f. Eks. *tunga — Tunge, ungr — ung, bundinn — bunden, munu — monne, undir — under* (glisl. *o* og *ó* = oldn. *u*, f. Eks. *brostinn — brusten, hólpinn — hjulpen*). Undtagelser:

1) = *u*, f. Eks. *fugl — Fugl, hugr — Hu, fullr — fuld, duga — at du, kunna — at kunne* (glisl. *ú* foran *l* med en Medlyd efter og glisl. *o* = oldn. *u*, f. Eks. *úlfr — Ulv; logi — Lue, brot — Brud, brotinn — bruden*);

2) = *aa (o)*, f. Eks. *sumar — Sommer, upp — op;*

3) = *ø (y)*, f. Eks. *brunnr — Brønd, punnr — tynd, unna — ynde, sunnan — sønden;*

4) = *i: punnvangi — Tinding.*

XVIII. Oldn. **ú** (lang U-Lyd) = dansk *u*, f. Eks. *dúkr — Dug* (langt *u*), *hús — Hus, þú — du, lúta — lude, út — ud. Hos* (tidligere med langt *o*) kommer af *Hus* (slgn. *casa — chez*); det glisl. *hjú* er nærmest beslægtet med *hjú, hjún, hjón, en til Familien hørende Person.* I *brúðhlaup — Bryllup* er *ú* efter at være forkortet blevet til *ø (y).*

Af denne Oversigt ser man, at de Selvlyd. der i Oldnordisk vare lange, i Almindelighed have holdt sig, medens de korte gennemgaaende ere blevne mere aabne.

B. I svage Stavelser ere oldn. **a**, **i** og **u** blevne til Midttungeselvlyden **e**, *hamarr — Hammer, átta — otte, fara — fare, elskaði — elskede, riki — Rige, ketill — Kedel, bundinn — bunden, sǫðull — Sadel, tungur — Tunger, skulu — skulle.*

Undtagelsesvis kan Midttungeselvlyden være opstaaet af en hvilken som helst lang eller kort Selvlyd i et oprindelig sammensat Ord, hvis sidste Del er bleven svag, f. Eks. *helviti — Helvede, vaðmál — Vadmel, sèxtán — seksten, stafkarl — Stakkel, handsal — Handsel, barnsǫl — Barsel, þreskjǫldr — Tærskel, þordynr — Torden;* ligeledes *alls kyns — alskens.*

Selvlydenes Tidsmaal.

Selvlydene kaldes **lange** eller **korte**, alt efter som den Luftström, 13
hvorved de dannes, gaar langsomt eller hurtigt gennem Lydkanalen. Følgende Eksempler vise tillige, at adskillige Ord, der bestaa af samme Lyd som andre, skille sig fra dem ved Selvlydenes forskellige **Tidsmaal** (Kvantitet).

a	er langt i	*tal! talt* (af *at tale*),	kort i	*et Tal, talt* (af *at tælle*);
æ	»	*læs!* (af *at læse*),	»	*læs!* (af *at læsse*) og *et Læs*;
e	»	*led* (Tillægsord) og *led* (af *at lide*), *ved* (af *at vide*),	»	*en Led* og *et Led, Ved* og *ved* (Forholdsord);
i	»	*vid* (Tillægsord) og *vid!*	»	*Vid*;
ö	»	*smör! tör* (Tillægsord),	»	*Smör, tör* (af *at turde*);

ø	er langt i	*øst* (af *at øse*),	*Nød*, kort i	*Øst* og *øst* (Biord), *Nød* (= Trang),
y	»	*hyl!* (af *at hyle*), *Lysning (til Ægteskab)*, *lyst* (af *at lyse*),	»	*hyl!* (af *at hylle*), *Lysning (i en Skov)*, *lyst* (af *lys*);
aa	»	*Raad*, *at saa* og *saa* (af *at se*),	»	*Raad* (= *Raaddenskab*), *saa (stor)*;
o	»	*Mos* (f. Eks. *Kartoffelmos*), *hvor* (Stedsbiord),	»	*Mos* (Planten), *hvor* (Gradsbiord);
u	»	*en Brud*,	»	*et Brud*.

Anm. **1**. Kort *æ*, kort *ö* og kort *åa* ere noget mere aabne end de tilsvarende lange Lyd, f. Eks. *Næsen — Næsset, Höne — Höns, blaa — blaat.* Herfra undtages i Almindelighed de Tilfælde, i hvilke en oprindelig stærk Stavelse med lang Selvlyd er bleven halvstærk eller svag og har faaet kort Selvlyd (§ 14 B og C), f. Eks. *at være — at være fri, at smöre — at smöre Haser, Aar — Aarhundrede* (men *Trææske, Graavejr,* fordi Stavelsen er stærk); dog er *æ* aabent i *Skærsommer, ærværdig* o. fl.

Anm. 2. *R* foran eller bag ved en kort Selvlyd gör denne noget mere aaben, end den plejer at være, hvad der let bemærkes ved en Sammenligning af følgende Ordpar: *Mand — Rand, Lænker — Rænker, Smed — Skred, milde — trille, Bönne — Rönne, Fødder — Rødder, fylde — trylle, laadden — raadden, Tunge — runge* (begge med O-Lyd), *skulle — rulle; Kam — Karm, Bænk — Bærme, Kilde — Kirke, töm! — tör* (af *turde*), *øst — Ørred, Fyld — Fyr* (Træet), *Bonde — Torden.*

Anm. 3. Selvlyden er ofte overlang: 1) i Udraabsord, f. Eks. *fyh!, naah!,* samt i *saa? (= nej virkelig?)* og i *jah!* og *joh!,* der bruges i nølende Svar; 2) i Kommandoord, f. Eks. *lige ud!, fald ned!*

Anm. 4. I nogle Enstavelsesord vakler Selvlydens Tidsmaal, f. Eks. *Fag, Flag, Laag, Sprog, Tog, Spyd.*

Regler for Selvlydenes Tidsmaal.

14 **A.** I stærke Stavelser.

1) En Selvlyd er lang, naar den staar i Udlyd (ligesom i Oldnordisk), f. Eks. *Aa (á), Træ (tré), Le (lé), et Frø (frjó), to (trá), at to (þvá), lo (hló), fra (frá), i (í).*

Nogle faa Henvisningsord og Biord ere ved hyppig at bruges i Forbindelser, hvor de mistede deres Styrke (se under C), blevne korte overalt: *du, vi, I, de (De), da, nu.* Ligeledes er Selvlyden kort i: *saa* som Biord, f. Eks. *Saa gik han, ja* som almindeligt Svareord og som Forsikringsord, f. Eks. *Ja, det er vist,* samt undertiden i Udraabsord, f. Eks. *fy for Pokker! naa da! se se!* I Navneordene *Nu* og *Ja* er Selvlyden kort i Enstavelsesformen, men langt i Flerstavelsesformerne, f. Eks. *Nuet, Jaer.* Det samme er ogsaa Tilfældet i nogle fremmede Flerstavelsesord, f. Eks. *Entré,* men *Entréen, Revu,* men *Revuer,* (derimod *Allé, Idé, Paraply* med lang Endeselvlyd).

Anm. De i daglig Tale brugte Former *la, lo, ta, ha, gi, ga* have i Reglen kort Selvlyd, skönt Selvlyden er lang i *lade* eller *lad!, lod, tage* eller *tag!, have* eller *hav!, give* eller *giv!, gav* (derimod er Selvlyden lang i *Da, Bru, go, sto, be, la, sa* o. fl. for *Dag, Brug, god, stod, bede* eller *bed!, lagde, sagde*); Selvlyden er ligeledes kort i *Ru, Tru, ka, ska, ve, te, jæ, mæ* o. fl. for *Rug, Trug, kan, skal, vil* eller *ved, til, jeg, med* eller *mig.*

2) En Selvlyd er lang, naar der tidligere fulgte en enkelt Medlyd (ligesom i ældre Dansk, men ikke som i Oldnordisk, hvor der ofte fandtes en kort Selvlyd foran en enkelt Medlyd), f. Eks. *Skib (skip), aaben (opinn), Fod (fótr,* Nævneformens Mærke i dette og flere af de følgende Ord medregnes ikke*), Fader (faðir), flad (flatr), kvæde (kveða), kvad (kvað), kvædet (kveðit), medens (meðan), Sag (sǫk), Dag (dagr), megen (mikinn), tage (taka), tog (tók), tagen (tekinn), Dal (dalr), tale (tala), Lim (lím), Time (tími), Ben (bein), Hane (hani), ren (hreinn), Hær (herr), hvor (hvar), bære (bera), bar (bar), baaren (borinn), Is (iss), læse (lesa), Grav (grǫf), Djævel (djǫfull), give (gefa), gav (gaf), given (gefinn), af (af).*

En Bevægelse i modsat Retning (i Gammeldansk og senere) har fremkaldt en Mængde Undtagelser fra denne Regel, saa at en Selvlyd foran *m* baade i Enstavelsesord og i Tostavelsesord, foran andre Medlyd især i Enstavelsesord ofte er bleven kort, f. Eks. *Dom (dómr), Hammer (hamarr), tom (tómr), gammel (gamall), dem (þeim), komme (koma), kom (kom), kommen (kominn), dömme (dœma), sammen (saman), om (um); Bön (bœn), Svend (sveinn), skinne (skína); Øl (ǫl), hellig (heilagr), skal (skal), skulle (skulu), til (til): Bær (ber), Herred (herað), færre (færi), vor (várr), er (er), var (var), gör! (gør)* — men

vore, ere, vare, göre —; Lod (hlutr), Kød (kjǫt), Blad (blað), glad (glaðr), hvad (hvat), hedde (heita), siddet (setit), med (með); Beg (bik), Rug (rugr), Slag (slag), og (ok); Hav (haf), Løv (lauf); Græs (gras).

Denne Forkortelse finder i Ord paa (stemt) *g* og i nogle Ord paa *d* og *v (u)* kun Sted i Enstavelsesformen, saa at der i disse Ord ved Böjningen tilsyneladende indtræder en Selvlydsforkortelse, f. Eks. *Rug*, men *Rugen; Slag*, men *Slaget, Slagene; Blad*, men *Bladet, Blade; glad*, men *glade, gladere, gladest* (derimod *Bredden, Spiddet, Loddet*); *Hav*, men *Havet, Have; Løv*, men *Løvet; Lav*, men *i Lave* og *af Lave* (derimod *Lavet, Ravet, Rovet*). Enkelte Ord vakle, f. Eks. *Brudet* og *Bruddet, Bidet* og *Biddet, Ledet* og *Leddet* (i daglig Tale ogsaa ofte *Buddet, Køddet, Smedden*); *Loven, Skoven, sove* med lang Selvlyd i det højere Foredrag, med kort i daglig Tale.

3) En Selvlyd er kort, naar der tidligere fulgte to eller flere Medlyd eller en Dobbeltmedlyd (selv om den i Oldnordisk var lang), f. Eks. *Høst (haust), friste (freista), Blomst (blómstr), fostre (fóstra), elske (elska), Alder (aldr), Ild (eldr), mild (mildr), folde (falda), Bonde (bóndi), sende (senda), ung (ungr), springe (springa); Datter (dóttir), Nat (nátt), flette (flétta), Gedde (gedda), takke (þakka), Tak (þǫkk), drikke (drekka), drak (drakk), Skygge (skuggi), op (upp), Gæs (gæss* — men *Gaas* af *gás), os (oss), Bold (bǫllr), al (allr), falde (falla), ilde (illa), en Lem (hlemmr).*

Fra denne Regel gives der følgende Undtagelser:

a) Selvlyd foran **rn**, **rt** og oprindeligt **rd** i mange Enstavelsesord og enkelte Tostavelsesord, f. Eks. *Barn, Björn, Horn, Jærn, Taarn* — men *fjern, Hjörne, Stjerne* og hyppigst ogsaa *Tjörn, Hjerne, gerne —: Art, Fart, Part, Port, Ært, snart, snærte, artig, arte sig, farte, Portner, Skjorte, Tærte, sorte, borte,* i daglig Tale ogsaa *spurgte* og *spurgt* med stumt *g* — men *sort, bort, Hjort, Kort, Sort, Tort, kort, Hjerte, smerte —; Færd, paa Færde, Gaard, Gærde, Bord, Jord, Mord, Ord, Sværd, haard, fjerde,* i daglig Tale ogsaa *Kaarde, gjorde, burde, turde,* alle med stumt *d* (med bortfaldet stumt *d* i *Maar* af *mǫrðr, Skaar* af *skarð, Svær* af *svǫrðr, Nedbør* af *burðr, i Fjor* af *i fjorð, i Gære* af *i gerðum,* Afledningsendelsen *voren,* f. Eks. *grædevoren,* af *vorden*) — men *færdes, Morder, myrde, Byrde, Hjord, lærd, Hyrde,* alle med lydende *d —:* i daglig Tale undertiden ogsaa Selvlyd foran **rl**, **rm** og **rs**, f. Eks. *Karl* (Egennavnet),

Arm, Orm, varm, Fars, Kurs: desuden Selvlyden i enkelte andre Ord, navnlig *Vable, Æble, bedre, vægre, sagte, besk, Faste, faste, Hoste, hoste, Bæst,* til Dels i *Kiste, Pust, puste* (med bortfalden Endemedlyd i *ned* af *niðr*).

b) Selvlyden i enkelte Ord foran oprindeligt *gg*, f. Eks. *en Læg (leggr), et Æg (egg), en Æg* (ogsaa med kort *æ, egg*), samt i nogle faa andre Tilfælde foran en oprindelig Dobbeltmedlyd: *Sot (sótt), Æt* (ogsaa med kort *æ, ætt*), *otte (átta), för (fyrr), tör (þurr)*, men i Flertal og bestemt Form *törre.*

Anm. 1. Er der efter den første af to Medlyd indskudt et *e*, er Selvlyden lang, f. Eks. *Ager (akr), Fjeder (fjǫðr), Lever (lifr), Væder (veðr), mager (magr);* i enkelte Ord er der dog indtraadt Forkortelse, f. Eks. *Odder (otr), Fødder (fœtr), Rødder (rœtr).*

Anm. 2. Har den anden af de to Medlyd været et *j*, der ikke er bevaret, er Selvlyden i nogle Tilfælde lang, idet *j* simpelthen er bortfaldet, f. Eks. *svige (svikja), sige (segja), bede (biðja), dvæle (dvelja),* i andre Tilfælde kort, idet enten *j* er sammensmeltet med den første Medlyd, hvorved denne kommer til at virke som en Dobbeltmedlyd, eller Selvlyden ligesom i de førstnævnte Tilfælde tidligere har været lang, men senere er forkortet, f. Eks. *vække (vekja), sætte (setja); sidde (sitja), tæmme (temja), ville (vilja).*

Efter Reglen skulde der indtræde **Selvlydsforkortelse,** naar en Böjningsendelse, en Afledningsendelse eller anden Del af en Sammensætning begynder med en Medlyd og föjes til et Ord, der har lang Selvlyd og ender paa en Medlyd, men dette finder langtfra altid Sted. Desuden maa det mærkes, at der i de her nævnte Tilfælde af og til indtræder Selvlydsforkortelse, hvor enten et Ord ender paa en Selvlyd eller Tilföjelsen begynder med en Selvlyd og der altsaa efter Selvlyden kun følger en enkelt Medlyd eller undertiden slet ingen. Der kan opstilles følgende Regler. Selvlydsforkortelse finder Sted:

I) i Böjningen:

α) ved Tilföjelse af Tillægsformens s kun i følgende Tilfælde: de gamle Former *Dødsens, Livsens, Naadsens;* Forbindelserne *til Livs, til Købs* (ogsaa uden Forkortelse), *til Søs:* mange Sammensætninger, f. Eks. *Baadsmand, Blodsdraabe, Livskraft, Krigshavn, Dagsrejse;* derimod uden Forkortelse: *dette Livs Sorger, dette Købs Afslutning, denne Søs Dybde; Aarstid, Bodsøvelse, Haansord* o. fl.; *Skibs, Dags, Lims, Bens, Hærs, Grars* o. s. v.

β) i Intetkönsformen af alle Tillægsord, der ende paa en lang Selvlyd, de fleste paa *d* og enkelte andre, f. Eks. *blaa — blaat (blátt), ny — nyt (nýtt); god — godt (gótt), blød — blødt (blautt), haard — haardt (hart); rig — rigt, lys — lyst;* derimod uden Forkortelse: *spædt, svagt, løst, hult, sent, stort, tvært* (dog *tvært imod hans Ønske*);

γ) i nogle Sammenligningsformer: *stor — större* og *störst, för — först, flere — flest, mere — mest* (dog ikke sjælden *flest* og *mest* uden Forkortelse); *nær — nærmere* og *nærmest;*

δ) i Datid og Förnutids Tillægsmaade af svage Udsagnsord, hvis Stamme ender paa *b* og *g*, f. Eks. *døbe — døbte* og *døbt, skabe — skabte* og *skabt, koge — kogte* og *kogt, søge — søgte* og *søgt, sige — sagde* og *sagt;* ligeledes i nogle paa *d*, f. Eks. *støde — stødte* og *stødt, bløde* (af *Blod*) *— blødte* og *blødt, vide — vidste* og *vidst*, samt i *have — havde* og *haft;* derimod uden Forkortelse: *klæde — klædte* og *klædt, føde — fødte* og *født, bløde* (af *blød*) *— blødte* og *blødt* (dog *gennemblødt* ofte med Forkortelse), *dele — delte* og *delt, laane — laante* og *laant, høre — hørte* og *hørt, løse — løste* og *løst;* i de sammentrukne Tillægsmaader af stærke Udsagnsord, hvis Stamme ender paa *d*, forkortes Selvlyden, f. Eks. *ædt, budt, gidt,* undtagen *bedt* og *hedt; han har lidt meget* med Forkortelse, *vel* eller *ilde lidt* uden Forkortelse; *forhadt* med Forkortelse, *uskadt* uden Forkortelse;

ε) i *slaas* med gensidigvirkende Betydning, f. Eks. *Det er forbudt Drengene at slaas;* derimod i lideformet Betydning uden Forkortelse, f. Eks. *Der maa kun slaas eet Slag ad Gangen* (i simpel Tale forkortes *faas*, f. Eks. *Det kan ikke faas billigere*).

II) ved Tilföjelse af en kort Afledningsendelse, der begynder med en Medlyd, f. Eks. *Hær — hærge, Is — isne, dyb — Dybde, fed — Fedme, lig — ligne, lys — lysne* (hvoraf *Lysning i en Skov*, men *Lysning til Ægteskab* af *at lyse* med lang Selvlyd), *ren — rense, blæse — Blæst, rive — Rift, løbe løbsk, vaage — vaagne, rive — revne, tvær — tværs:* der undtages *bred — Bredde, vid — Vidde, Fod — fodse*, alle med stumt *d*, samt *sagte — sagtne.*

III) ofte, men ikke altid ved Sammensætning eller ved Tilföjelse af en fyldig Afledningsendelse, f. Eks. *Liv — Livlæge, livløs* (men *Aarbog, aargammel*), *Staal — Staalorm, rød — Rødbøg, rødskægget* (men *Rødgrød*), *ud — uddrage, af — aftage, nær — nærværende* (men *nærgaaende, nærliggende*),

Bly — Blykugle, Bro — Brosten (men *Ko — Kostald*), *ny — Nybygger, nyfødt, graa — Graavejr, graahaaret, sy, — Sypige* (men *staa — Staaplads*), *fra — fragaa, i — idømme, ud — udøse, af — afæde, Mejeri — Mejeriejer; trives — Trivsel, Hus — huslig, Liv — livlig* (men *aarlig, hørlig*), *Bo — Boskab, fri — Frihed, spaa — Spaadom, smaa — smaalig.* (I nogle af de her anførte Eksempler er Selvlyden i det höjere Foredrag lang.) Paa lignende Maade indtræder Selvlydsforkortelse, naar et Forholdsord forbindes med et personligt Henvisningsord, f. Eks. *af os, fra mig, i ham, paa dem.*

Anm. Selvlydsforkortelse finder ikke Sted, naar ved Tilföjelse af en Böjningsendelse eller ved Afledning uden Afledningsendelse en Selvlyd mellem to Medlyd udstødes, f. Eks. *Djævel — Djævle; Ager — Agre; ædel — ædle, ædlere, ædlest; egen — egne, vaagen — vaagne* (men *at vaagne,* se ovenfor); *reven — revne* (men *at revne*); *mager — magre, magrere, magrest; Stabel — at stable, ædel — at forædle. aaben — at aabne, moden — at modne, mager — at udmagre.*

B. I **halvstærke** Stavelser beholder en oprindelig lang Selvlyd sit Tidsmaal, hvis den halvstærke Stavelse følger efter den stærke, f. Eks. *Aar — Halvaar, Tyv — Frugttyv, Bog — Ordbog, rød höjrød, gaa — undgaa:* i modsat Fald forkortes den, f. Eks. *Aar — Aarhundrede, skær — Skærsommer, Tyv — tyvagtig, Bod — bodfærdig.*

Af halvstærke Afledningsendelser have flere lang Selvlyd: *skab, hed, bar, laden* og *voren,* f. Eks. *Dovenskab, Frihed, frugtbar, vredladen, slikvoren.*

C. I **svage** Stavelser er Selvlyden altid kort, f. Eks. den anden Stavelse i *Okse, Hoved, sövnig.* Naar et Ord, hvori der findes en lang Selvlyd, ved at forbindes med et andet mister sin Styrke, forkortes derfor den lange Selvlyd, f. Eks. *Niels — Niels Juel, et Dusin — et Dusin Skeer, hver — hver tredje, god — god Dag!, far — far vel!, at se — at se op, at gaa — at gaa Ærinder, at have — at have travlt, at være — at være fri, at hænge i — at hænge i Bogen, at staa af — at staa af Vognen.*

Tvelydene og deres Tidsmaal.

Tvelydene falde i to Rækker, efter som den sidste af Selvlydene er **i** eller **u.**

1) Den förste Række omfatter kun faa Tvelyd:

ai, oftest betegnet ved **ej,** f. Eks. *Vej, stejl, eje, ej!,*
sjældnere ved **aj,** f. Eks. *Maj, vaje,*
eller ved **eg:** i Almindelighed foran *l* og *n*, f. Eks. *Negl, Kegle, Regn, segne,* samt i *jeg:* i daglig Tale ogsaa i *Leg, lege, Steg, stege, egne* o. fl.,
eller ved **ig:** i *mig, dig, sig,*
eller ved **ek:** i *seksten:*

aai, oftest betegnet ved **öj,** f. Eks. *Höj, Böjle, Öjne, slöj, stöje,*
sjældnere ved **øg:** i Almindelighed foran *l* og *n*, f. Eks. *Gøgl, Nøgle, Løgn,* samt i *Møg;* i daglig Tale ogsaa i *Løg, Røg* o. fl.,

ui, betegnet ved **uj,** forekommer kun i *Huj (i Huj og Hast)* og *huje.*

2) Den anden Række omfatter flere Tvelyd:

au, oftest betegnet ved **av,** f. Eks. *Hav, Avl, savne, mjave,*
sjælden ved **af:** i Sammensætninger med *af,* f. Eks. *Afmagt:*

æu, betegnet ved **æv,** f. Eks. *Hævn, nævne,*
eller ved **ev,** f. Eks. *levne, revne;*

eu, betegnet ved **ev,** f. Eks. *Rev;*

iu, betegnet ved **iv,** f. Eks. *Tvivl, stivne;*

öu, betegnet ved **öv,** f. Eks. *Sövn:*

øu, betegnet ved **øv,** f. Eks. *Løv:*

yu, betegnet ved **yv,** f. Eks. *syv;*

aau, betegnet ved **ov,** f. Eks. *Lov:*

uu, betegnet ved **uv,** f. Eks. *Luv.*

I Tvelyd er den förste Selvlyd i Reglen **kort;** den sidste er **kort** i Slutningen af et Ord og foran en Selvlyd, **lang** foran en Medlyd, f. Eks. *fej!* og *feje — fejl* og *fejle, höj* og *höje — höjn!* og *höjne, Rav* og *Ravet — Ravn* og *Ravne, Skov — Skovl* og *skovle.*

Anm. 1. I Tvelydene haves egentlig Biformer af Selvlydene, idet *a* i *ai* nærmer sig noget til *æ, aa* i *aai* til *ö, i* i *ai, aai* og *ui* til *e* og *u* i Tvelydene i den anden Række til *o.*

Anm. 2. De Ord, hvori Tvelydene *ui, eu, iu, øu, yu* og *uu* forekomme, udtales ofte saaledes, at der ikke høres en Tvelyd, men en Selvlyd, der efterfølges af en Medlyd, *j* eller en med *v* beslægtet Læbelyd (oldnordisk og jydsk *v*), f. Eks. *huje, Rev, Tvivl, Løv, syv, Luv.*

Anm. 3. I Udraabsord og Kommandoord kunne begge Selvlydene göres overlange, f. Eks. *hallöj!, höjre om!*

Tillæg.

I. De oldnordiske Tvelyd ere alle blevne til enkelte Lyd:

a) Oldn. **ei** = dansk **e (i)**, f. Eks. *bein — Ben, heill — hel, hreinn — ren, einn — een, reið — red, freista — friste.* Undtagelser:

1) = *æ (e)*, f. Eks. *sveinn — Svend, heill — Held, heilsa — Helsen, heilbrigði — Helbred, þeim — dem, hreinsa — rense* (i Tvelyden *ei* næsten = *a*, f. Eks. *deigr — Dej*);

2) = *i*, f. Eks. *beizl — Bidsel, gneisti — Gnist; heill* — spaltet i *hel* og *hil!*, hvoraf *heilsa — hilse*, der udtales baade med E- og I-Lyd; *ihvad* af oprindeligt *ei(hvat)* = glisl. *æ (altid); geispa — gispe.*

b) Oldn. **ey**, i Almindelighed betegnet ved **ey** = dansk **ø**, f. Eks. *ey — Ø, eykr — Øg, heyra — høre, leysa — løse.* Undtagelser:

1) = *ö*, oftest foran *m*, f. Eks. *dreyma — drömme, seyma — sömme* ɔ: *spigre;*

2) = *æ (e)*, f. Eks. *geyma — gemme, preyttr* (Förnutids Tillægsmaade af *preyta, anspænde*) — *træt.*

c) Oldn. **ǫu**, i Almindelighed betegnet ved **au**, = dansk **ø**, f. Eks. *kaup — Køb, lauss — løs, auka — øge, austr — øster.* Undtagelser:

1) = *ö* foran *m*, f. Eks. *draumr — Dröm, sauma — sömme* ɔ: *sætte en Söm paa* (i Tvelyden *öj* næsten = *aa*, f. Eks. *haugr — Höj*);

2) = *y*, f. Eks. *auðmjúkr — ydmyg;*

3) = *u: vindauga — Vindue.*

d) Den oldn. Lydforbindelse **jú**, der i Gammelislandsk er spaltet i **jó** og **jú**, = dansk **y**, f. Eks. *ljós — Lys, spjót — Spyd, þjǫfr — Tyv, bjóða — byde, tjúga* (kløftet Ting) — *(Hø)tyv* og *Tyv (i Lyset), bljúgr — bly, djúpr — dyb, auðmjúkr — ydmyg.* Undtagelser:

1) = *ju: hjól — Hjul, jól — Jul, skjól — Skjul;*

2) = *ø: rjóðr* i *Birkerød, Lillerød* o. fl. Bynavne, *kljúfa — kløve;*

3) = *aa* i Tvelyden *öj: tjóðra — töjre, drjúgr — dröj;*

4) = *i: fjórir — fire* (derimod *fjúrir tjugir* = glisl. *fjórir tigir — fyrretyve*),

5) idet *j* bortfaldt, = *u*, f. Eks. *þjóta — tude, drjúgr — (sand)dru, bljúgr — (u)blu; u* er gaaet over til *o* i *brjósk — Brusk* (tidligere ogsaa *bryske*).

Anm. Lydforbindelserne *ve* og *vi* ere undertiden blevne til *u*, f. Eks. *svelta — sulte, vesall — ussel, vika — Uge.*

II. Den sidste Selvlyd i de nuværende Tvelyd svare i nordiske Ord i Reglen til en Medlyd i Oldnordisk og tidligere Dansk:

i til
- **g**, f. Eks. *vegr — Vej, sigr — Sejr, deigr — Dej, haugr — Höj, drjúgr — dröj*, oldn. *fluginn* (= glisl. *floginn*) — *flöjen, eigi — egh — ej;*
- **k**, f. Eks. *ek — jak — jæk — jæg — jeg*, udtalt *jaj; mik — mig*, udtalt *maj*, oldn. *djakn* (= glisl. *djákn*) — *Degn;*
- **ð**, f. Eks. *mæði — Möje, eðla — Øgle, tjóðra — töjre;*

u til
- **g**, f. Eks. *lag — Lav, plógr — Plov, lǫg — Lov;*
- **k**: *sakna — sagne — savne, vákr — vaag* eller *voy* (ɔ: *svag, ubetydelig*, endnu i Jydsk) — *vov* (Ødansk);
- **v**, skrevet *f*, f. Eks. *hrafn — Ravn, hefna — hævne, rif — Rev, lauf — Løv, lof — Lov (= Pris).*

I nogle faa i nyere Tid genoptagne Ord svarer Tvelyden til den gamle Tvelyd, f. Eks. *seiðr — Sejd, Einarr — Ejnar, Heimdallr — Hejmdal,* og i enkelte Tilfælde har tysk Indflydelse gjort sig gældende: *rejse (i Vejret),* der i tidligere Dansk hed *rese* (oldn. *reisa*), er sammenblandet med det fra Tysk optagne *rejse (= at göre en Rejse);* Formen *fejg* for *fej* stammer ligesom Betydningen fra Tysk (oldn. *feigr* = ældre Dansk *fegh, dødsens*). Kun i *nei — nej* har den gamle Tvelyd holdt sig (Paavirkning af tysk *nein* er ikke sandsynlig).

Medlydene.

16 Medlydene i det almindelige Talesprog optræde i følgende tyve Hovedformer: *b* (i *Barn* og *Stub*), *b* (i *Skib* og *løbe*), *d* (i *Dag* og *lærd*), *d* (i *Stad* og *Fader*), *f*, *g* (i *Gaas* og *Æg*), *g* (i *Sag* og *Mage*), *g* (i *Magt*), *h*, *j*, *k*, *l*, *m*, *n*, *ng* (i *Sang*), *p*, *r*, *s*, *t*, *v*.

Nogle af Medlydene, f. Eks. *p* og *k*, frembringes, ved at Luftströmmen ved Hjælp af Læber eller Tunge fuldstændigt afspærres, andre, f. Eks. *f* og *s*, ved at de omtalte Taleredskaber blot danne en Indsnævring. Derfor deles Medlydene i Spærringslyd og Gnidningslyd.

Spærringslydene frembringes paa følgende Maader:

1) ved at lukke Læberne: **p, b** (i *Barn*), **m**;
2) ved at sætte Tungespidsen op bag Overtænderne: **t, d** (i *Dag*), **n**;
3) ved at sætte Tungeryggen op mod Ganen: **k, g** (i *Gaas*), **ng** (i *Sang*).

Af disse Lyd kaldes **p, t** og **k** stærke, **b, d** og **g** svage paa Grund af Udaandingens forskellige Styrke, og **m, n** og **ng** kaldes Næselyd, fordi de udtales gennem Næsen, idet Ganesejlet, der ved andre Lyd afspærrer Næsehulen, hænger slapt ned.

Gnidningslydene frembringes paa følgende Maader:

ved at nærme Læberne til hinanden: **b** (i *Skib*);
ved at nærme Underlæben til Overtænderne: **f** og **v**;
ved at sætte Tungespidsen op bag Overtænderne og lade et Rum aabent paa begge Sider af Tungen: **l**;
ved at sætte den allerforreste Del af Tungefladen op mod Gummen bag Overtænderne og lade en smal Rende aaben midt i Tungen: **s**;
ved at nærme den forreste Del af Tungefladen til Gummen bag Overtænderne: **d** (i *Stad*);

ved at nærme Tungefladen til Ganen: **j**;
ved at nærme Tungeryggen til Ganen: **g** (i *Magt*) og **g** (i *Sag*);
ved at nærme den bageste Del af Tungen til Drøbelen: **r.**

Af disse Lyd kaldes **b** (i *Skib*), **v, d** (i *Stad*) og **g** (i *Sag*) stemte, fordi Stemmebaandene ligesom ved Selvlydene nærme sig saa meget til hinanden, at de sættes i Bevægelse af Luftströmmen. Ogsaa **l, j** og **r** samt Næselydene ere i Almindelighed stemte. Derimod ere **f, s** og **g** (i *Magt*) samt de stærke og de svage Spærringslyd altid stemmeløse.

Til Gnidningslydene regnes ogsaa **h**, der frembringes, ved at man lader Luften gnide sig mod Stemmebaandenes Rande. Denne Lyd skiller sig fra de andre Medlyd derved, at hverken Læberne eller Tungen er medvirkende til dens Dannelse.

Medlydene kunne altsaa opstilles saaledes:

	Spærringslyd			Gnidningslyd		
	stærke	svage	Næselyd	stemmeløse	stemte	i Almindelighed stemte
Læbemedlyd	**p**	**b** (i *Barn*)	**m**		**b** (i *Skib*)	
Underlæbemedlyd				**f**	**v**	
Tungespidsmedlyd	**t**	**d** (i *Dag*)	**n**			**l**
Fortungemedlyd				**s**	**d** (i *Stad*)	**j**
Tungerygsmedlyd	**k**	**g** (i *Gaas*)	**n g**	**g** (i *Magt*)	**g** (i *Sag*)	
Tungerodsmedlyd						**r**
Strubemedlyd				**h**		

Anm. 1. *P, t* og *k* ere i Begyndelsen af et Ord tillige beaandede, idet der slipper noget Luft ud, förend den næste Lyd kommer. Ved Udtalen af de tilsvarende svage Spærringslyd *b, d* og *g* nærme Stemmebaandene sig vel noget mere til hinanden, men dog ikke saa meget, at de sættes i Bevægelse af Luftströmmen. I mange fremmede Sprog, f. Eks. Fransk, beror Forskellen paa disse to Rækker af Spærringslyd ikke paa Udaandingens Styrke, men paa, at de förste ere stemmeløse (som i Dansk), men ikke beaandede (anderledes end i Dansk), medens de sidste ere stemte (anderledes end i Dansk), hvorfor *p* i fransk

pas lyder omtrent som dansk *b*, medens vi ikke i Rigssproget have noget Lyd, der svarer til *b* i fransk *bas*.

Anm. 2. *L, j, r, m* og *n* ere stemmeløse efter en stærk Spærringslyd eller en stemmeløs Gnidningslyd, f. Eks. *Plade* (slgn. *lade* og *blade*), *klemmer* (slgn. *Lemmer* og *glemmer*), *flaa* og *slaa* (slgn. *laa* og *blaa*), *Tjære* og *fjerde* (slgn. *Jærn* og *Bjælke*), *pjaske* og *sjaske* (slgn. *hjaske*, hvor *h* er stumt), *Trø, Kro* og *fro* (slgn. *Ro, Bro* og *gro*), *smage* (slgn. *Mage*), *kny* (slgn. *ny* og *Gny*), *fnyse* (slgn. *nyse*), *snyde* (slgn. *nyde*); det samme er Tilfældet med *r* efter en kort Selvlyd i Udlyd eller foran en stærk Spærringslyd eller en stemmeløs Gnidningslyd, f. Eks. *Bær* (slgn. *bær!*), *Karpe* (slgn. *arbejde*), *Hjort* (slgn. *Hjord*), *Arken* (slgn. *Argusöjne*), *Skærf, Vers*, samt med *l, m* og *n* efter *Stød*, f. Eks. *Avl* (men *avle*), *kvalm* (men *Kvalme*), *Ravn* (men *Ravne*).

Anm. 3. I. Om Brugen af Spærringslyden *b* og Gnidningslyden *b* gælde følgende Regler:

a) Spærringslyden bruges:

1) i Forlyd, f. Eks. *Barn, Blad, Bro;*

2) i Efterlyd og Indlyd efter en kort Selvlyd, f. Eks. *Stub, skubbe, slæbt.*

b) Gnidningslyden bruges i Efterlyd og Indlyd efter en lang Selvlyd, f. Eks. *Skab, Skib, løbe, slæbe, løbne.* I dette Tilfælde bruges ofte i det höjere Foredrag Spærringslyden, i simpel Tale *v.*

II. Om Brugen af Spærringslyden *d* og Gnidningslyden *d* gælde følgende Regler:

a) Spærringslyden bruges:

1) i Forlyd, f. Eks. *Dag, Drik, Dvale, Djævel;*

2) i Efterlyd og Indlyd efter en Medlyd (for saa vidt *d* udtales, se § 30 og § 32) og efter en Tvelyd, f. Eks. *Bold, Sekund, Byrd, Lægd, Sejd, Hærd, vældig, sandig, Legende, myrde, gjorde, lagde, Höjde, hævde.*

b) Gnidningslyden bruges i Efterlyd og Indlyd efter en enkelt Selvlyd (for saa vidt *d* udtales), f. Eks. *Raad, Stad, Gade, Fader, Fadder, vidne, dadle, hædre;* herfra undtages de fleste fremmede Ord, f. Eks. *Soda, Ida, Toddy, Aladdin* (men *Ode, Ballade, Ægide* o. fl.), samt *Odin* og *Edda.*

III. Om Brugen af Spærringslyden *g*, den stemte Gnidningslyd *g* og den stemmeløse Gnidningslyd *g* gælde følgende Regler:

a) Spærringslyden bruges:

1) i Forlyd, f. Eks. *Gaas, Glas, Gny, Graad, Gjord;*

2) i Efterlyd og Indlyd efter en kort Selvlyd, f. Eks. *Byg, Dug, Slags, Dogge, muggen, lægge;* herfra undtages:

α) nogle Navneord, der i den bestemte Form have lang Selvlyd, f. Eks. *Beg, Rug, Slag;* Smaaordene *og* og *dog;* Afledningsendelserne *ig* og *lig,* f. Eks. *mandig* og *barnlig;*

β) Ordene *Kogger, Flaggermus, skoggerle;*

γ) Sammensætninger, hvor en lang Selvlyd er forkortet, f. Eks. *Sagfører, Krigshavn, Dagsrejse;* dog have *Bogstav, Rigsdag, Rigsraad* o. lign. hyppigst Spærringslyd;

δ) foran *l* og *n,* f. Eks. *Hagl, Vogn, hagle, vaagne;* dog ikke Böjningsformer og Afledninger af Ord, der have Spærringslyd, f. Eks. *mugne* og *at mugne* af *muggen.*

b) Den stemte Gnidningslyd bruges i Efterlyd og Indlyd efter en lang Selvlyd, en Tvelyd eller en Medlyd, f. Eks. *Sag, drage, aagre, fejg, Valg, Sorg, vælge, sörge;* herfra undtages:

α) Ordene *Dræg, dægge, Hæg* (ogsaa med Gnidningslyd), *en Læg, et Læg, Plag, Skæg, Væg, en Æg, et Æg* samt Böjningsformer, Sammensætninger og Afledninger af disse Ord, f. Eks. *Plagge, Læggen, Tillæg, Kæledægge, rødskægget;*

β) de fleste fremmede Ord, f. Eks. *Sago, Mager* (men *Neger* og *Tiger*), samt *Saga.*

c) Den stemmeløse Gnidningslyd bruges foran *t* efter kort Selvlyd, f. Eks. *Magt, Pligt, sligt, agte, digte,* af mange ogsaa efter lang Selvlyd og efter Medlyd, f. Eks. *svagt, sagte, argt* (i *valgte, valgt, spurgte, spurgt* og lignende Former høres det ikke oprindelige *g* ikke i daglig Tale); ligeledes foran *d* i *Lægd* (men aldrig i *lagde* og *sagde*).

Anm. 4. De Omgivelser, hvori en Medlyd befinder sig, have undertiden Indflydelse paa dens Dannelsesmaade. Især følgende Tilfælde kunne mærkes:

1) De fire Tungerygsmedlyd dannes lidt længere fremme i Munden og blive altsaa Midttungemedlyd, naar enten Spærringslydene efterfølges af en Fortungeselvlyd, eller Gnidningslydene følge efter en Fortungeselvlyd, f. Eks. *Kilde* (sign. *kalde*), *Gær* (sign. *gaar*), *sigt!* (sign. *sagt*), *Rige* (sign. *ruge*).

2) Naar Tungespidsmedlydene *t, d* og *s* efterfølges af *j* eller *i,* blive de tillige Fortungemedlyd, idet Fortungen samtidig med Lydens Dannelse hæves op imod Ganen, f. Eks. *Tjære, ti, Djævel, disse, sjælden, si.*

3) Naar en Bagtungeselvlyd følger efter eller gaar i Forvejen, bliver en hvilken som helst Medlyd tillige Læbemedlyd, idet Læberne samtidig med Lydens Dannelse skydes frem, f. Eks. *Taa, du, Nord,*

So, laa, Jul, Ko, gaa, Ro, Haar; lun, Os, raadden, Aal, Flugt, Bog, Aar.

Anm. 5. Foruden de ovenfor omtalte Medlyd kan der i Udraabsord findes andre, kun i et enkelt Ord forekommende Medlyd, f. Eks. i *prr!* et *r*, der dannes, ved at Tungespidsen sættes i en snurrende Bevægelse. Desuden maa det mærkes, at der i Mundarterne findes flere Medlyd, der ikke forekomme i Rigssproget.

Tillæg 1.

Forholdet mellem Medlydene i Oldnordisk og i nuværende Dansk er følgende:

I. Oldn. **p, t, k**

1) bevares i Forlyd, f. Eks. *pina — Pine, plógr — Plov (p* forekommer i Forlyd kun i Ord, der oprindelig ikke findes i Germansk, undtagen *paa,* der er opstaaet af *upp á); tá — Taa, trė — Træ; kalla — kalde, knė — Knæ* (den bløde Udtale af *k* (= *kj*) foran Fortungeselvlydene, der fandtes i Oldnordisk og tidligere Dansk, forekommer ikke mere i Rigssproget. f. Eks. *kenna — kende*);

2) bevares i Efterlyd og Indlyd:

a) hvis de ere fordoblede, f. Eks. *upp — op, uppi — oppe; sótt — Sot, þetta — dette; þokk — Tak, ekki — ikke;* dog *náttverðr — Nadver,* som om *t* havde været enkelt (se 3);

b) hvis der følger et *j,* der sammensmelter med den foregaaende Medlyd, f. Eks. *setja — sætte, vekja — vække;* men ikke i *sitja — sidde* og *svíkja — svige,* hvor *j* bortfaldt i ældre Dansk;

c) hvis en anden Medlyd gaar foran, f. Eks. *halp — hjælp, hjarta — Hjerte, børkr — Bark;*

3) blive i Efterlyd og Indlyd i andre Tilfælde henholdsvis til Gnidningslydene **b, d** og **g**, f. Eks. *skip — Skib, hlaupa — løbe; matr — Mad, otr — Odder, láta — lade, at — ad* (Forholdsord); *eik — Eg, dúkr — Dug* (langt *u*), *akr — Ager, taka — tage, vakna — vaagne.* I enkelte Ord er *k* først blevet til *g* og er dernæst gennem *j* eller *v* (slgn. nedenfor II om Gnidningslyden *g*) gaaet over til *i* eller *u,* f. Eks. oldn. *djakn* (= glisl. *djákn*) — *Degn, sakna — savne* (i daglig Tale ere *d* og *g* bortfalden i *la* og *ta* for *lade* eller *lad!* og *tage* eller *tag!*). Fra Hovedreglen gives der flere Undtagelser, idet *p, t, k* ere bevarede ved Skriftsprogets Indflydelse, f. Eks. *jǫtunn — Jætte* (gldansk *iætæn*), *hlátr — Latter, þat — det, at — at* (Bindeord), *gefit — givet* og andre Førnutids Tillægsmaader paa *et, drukna — drukne* (daglig Tale *drone* af *drogne*).

Ord, der i den nyere Tid ere genoptagne, have bevaret den oprindelige Lyd, f. Eks. *rjúpa — Rype, Hákon — Hakon* (men i Folkeviserne *Hagen*), og i nogle Ord er den oprindelige Medlyd tilsyneladende bevaret, ved at et tysk Ord har fortrængt et dansk, f. Eks. *Net* (slgn. oldn. *net* — gammeld. *næd*).

Anm. Paa en særlig Maade forholder det sig med et Par Udsagnsord: *geta* er ikke ligefrem blevet til *gætte,* men af *geta* opstod det nu forsvundne *gæde,* til hvilket der maa være dannet en svag Datid *gædde,* hvoraf *gætte* er kommet, slgn. *sniða — snide — snidde — snitte; lukke* kommer ikke af *lúka,*

men af *lykja, lukða, lukt,* idet den gamle Nutid *lykke* ved Ligedannelse med Datid og Förnutids Tillægsmaade er bleven til *lukke.*

II. De oldn. Spærringslyd **b**, **d** og **g**

1) bevares i Forlyd, f. Eks. *bein — Ben, blóð — Blod; dalr — Dal, draumr — Dröm; gás — Gaas, glaðr — glad* (den bløde Udtale af *g* (= *gj*) foran Fortungeselvlydene, der fandtes i Oldnordisk og tidligere Dansk, forekommer ikke mere i Rigssproget, f. Eks. *gefa — give*);

2) bevares i Efterlyd og Indlyd, hvis de ere fordoblede, f. Eks. *stubbr — Stub; dogg — Dug* (kort *u*), *veggr — Væg, liggja — ligge, hoggva — hugge,* undtagen **dd,** der bliver til Gnidningslyden *d,* f. Eks. *oddr — Od, riddari — Ridder* (dog *Edda,* et i nyere Tid genoptaget Ord, med Spærringslyd);

3) forandres i Efterlyd og Indlyd i andre Tilfælde paa forskellig Maade:

b sammensmelter med et foregaaende **m**, f. Eks. *lamb — Lam, dumbr — dum;*

d sammensmelter i Almindelighed i Udtalen med et foregaaende **l** og **n**. f. Eks. *aldr — Alder, mildr — mild, falda — folde; land — Land, vinda — vinde (= sno), senda — sende;* Undtagelserne findes § 30 B.

g efter *ng* (skrevet *n*), hvor *g* var en særlig Lyd, bortfalder, f. Eks. *drengr — Dreng.*

Gnidningslyden **g**

a) efter Selvlyd

1) bevares, f. Eks. *dagr — Dag, rugr — Rug, draga — drage, súga — suge, segja — sige, vagn — Vogn, hagl — Hagl* (i mange af disse Ord bliver *g* i daglig Tale enten til *u,* slgn. 2, f. Eks. *Vorn,* eller bortfalder, slgn. 3, f. Eks. *Da, Ru, sue, sie*);

2) udvikler sig til **i** *(j)* eller **v** eller **u** *(v),* f. Eks. *vegr — Vej, haugr — Höj, flaug — flöj; lágr — lav, hagi — Have, gnaga — gnave, fljúga — flyve* (i daglig Tale *flye*); *lag — Lav, log — Lov, gagn — Gavn; fagr* er blevet *fager* eller *favr;*

3) bortfalder, f. Eks. *hugr — Hu, dygð — Dyd, fluga — Flue, þegja — tie;*

b) efter *l* og *r* bevares i Skriftsproget, f. Eks. *belgr — Bælg* (i daglig Tale *Bæl*), *fylgja — følge* (i daglig Tale *følle*), *sorg — Sorg, bjarga — bjærge,* eller bliver efter *r* undertiden til *v,* f. Eks. *torg — Torv* (i daglig Tale *Tor* med Stød).

I *saga — Saga,* et i nyere Tid genoptaget Ord, bruges Spærringslyden, og i *legit — ligget* er Gnidningslyden ombyttet med Spærringslyden ved Ligedannelse med Nutidsformen *ligge* (i ældre Dansk derimod *lighet*).

III. Oldn. *þ* (den til *t* svarende Gnidningslyd) findes ikke i nuværende Dansk, men er i Almindelighed gaaet over til **t**, f. Eks. *þing — et Ting, þrongr — trang, þrir — tre, þakka — takke;* kun i Henvisningsord, i hvilke det maaske allerede i Oldnordisk har været udtalt som *ð*, er det blevet til Spærringslyden **d**, f. Eks. *þú — du, þar — der, þá — da,* undtagen *því — thi* (men *fyrir því — fordi*).

Oldn. *ð* (den til *d* svarende Gnidningslyd)

1) bevares i Almindelighed, dog ikke som Tungespidslyd, men som Fortungelyd, f. Eks. *ráð — Raad, faðir — Fader, góðr — god, riða — ride, biðja — bede* (i nogle af disse Ord bortfalder *d* i daglig Tale, slgn. **3**, f. Eks. *Far, go, be*).

2) bliver til **i** *(j)*, f. Eks. *mœdi — Möje* (slgn. *mødig*), *heiðr* og *lo — Hjejle, tjóðra — töjre (veðr — Vejr* efter jydsk Udtale, men i Københavnsk *Vær*, idet *j* bortfalder*)*;

3) bortfalder, f. Eks. *skeið*, der er spaltet i *Skede* og *Ske, (hið — Hi* og *þiðurr — Tjur* ere laante fra Norsk*)*, *biða — bie, sviða — svide* eller *svie, tiðara* og *tiðast — tiere* og *tiest*; dette finder altid Sted i Udtalen, sjælden i Skrift, efter *r*, naar den foregaaende Selvlyd er lang, f. Eks. *morð — Mord, sverð — Sværd, sqrðr — Sværr* (se § 14 A. 3 a).

4) bliver til Spærringslyden *d*, f. Eks. *lagði, sagði — lagde, sagde* (men i daglig Tale *la, sa*), *hafði — havde* (men i daglig Tale *hadde* med Gnidningslyd); dette finder altid Sted efter *r*, naar den foregaaende Selvlyd er kort, f. Eks. *burðr — Byrd, hjqrð — Hjord, hirðir — Hyrde, myrða — myrde, ferðask — færdes, gørði, þorði — gjorde, turde* (men i daglig Tale *gjore, tore*); ligeledes i det i nyere Tid genoptagne *Óðinn — Odin* (men ikke i det mundtligt overleverede *Odense* af *Óðins vé*);

5) bliver til **r**, f. Eks. gammeldansk *øthken* (af *auðr — øde*) — *Örken*; denne Overgang findes i Bydemaadens Flertal, f. Eks. *dæmið — dömmer*.

Anm. Forbindelsen *ðm* bliver til *vn: faðmr — Favn*, slgn. ældre Dansk *Stethems* (*steðjaheimnes* af *steði*, Ambolt) — *Stevns*.

IV. Oldn. **f** er bevaret baade i Forlyd, f. Eks. *faðir — Fader, friðr — Fred, flá — flaa*, og i Efterlyd og i Indlyd i Forbindelsen **ft**, i Almindelighed skrevet **pt**, f. Eks. *skapt — Skaft, eptir — efter*. (I Gammeldansk er *húsfrú*, vistnok gennem *husru*, blevet til *hustru*).

Oldn. Underlæbemedlyd **v**, skrevet **f**, der kun findes i Efterlyd og Indlyd,

1) bevares i Almindelighed efter lang Selvlyd samt efter *l* og *r*, f. Eks. *grqf — Grav, af — af* (udtalt *av*), *hqfuð — Hoved, lifa — leve, hafa — have, silfr — Sølv, arfr — Arv* (i nogle af disse Ord bortfalder *v* i daglig Tale, f. Eks. *a, Hode, ha, Søl, Tör* (med Stød for *Törv*);

2) bliver efter kort Selvlyd til **u** *(v)*, f. Eks. *haf — Hav, hqfn — Havn, hafri — Havre*;

3) bortfalder undertiden efter lang Selvlyd, f. Eks. *dúfa — Due*.

I senere genoptagne Ord udtales det oprindelige *v* som *f*, f. Eks. oldn. *álfr* (= glisl. *álfr*) — *Alf, Óláfr — Olaf*, oldn. *Hrolfr* (= glisl. *Hrólfr*) — *Rolf*.

Oldn. Læbemedlyd **v** (der udtales som *v* i Jydsk i *vi*)

1) bliver i Almindelighed til Underlæbemedlyden **v**, f. Eks. *veðr — Vejr, svara — svare*, oldn. *vreiðr* (= glisl. *reiðr*) — *vred*;

2) bortfalder undertiden, f. Eks. *vqlr — Ol, svartr — sort, tvá — to, þvá — at to, þvi — thi, hqggva — hugge* (*svarinn* — i daglig Tale *soren*).

V. Oldn. **h**, der kun findes i Forlyd,

1) bevares foran Selvlyd, f. Eks. *haf — Hav, hqfn — Havn, heill — hel, hefja — hæve*;

2) bortfalder baade i Udtale og Skrift foran *l, n* og *r*, f. Eks. *hlaupa — løbe, hnefi — Næve, hrafn — Ravn*;

3) bortfalder i Udtale, men ikke i Skrift foran *j* og *v*, f. Eks. *hjarta — Hjerte, hvat — hvad* (dog *hvimsi — vims*).

VI. Oldn. **j**.

1) i Forlyd

a) bevares i Almindelighed, f. Eks. *jafn — jævn, jørð — Jord, fjøðr — Fjer, gjørð — Gjord, mjøðr — Mjød* (i daglig Tale dog *Fer* og *Mød*);

b) bortfalder undertiden, f. Eks. *smjør — Smör,* oldn. *djakn* (= glisl. *djákn*) — *Degn, kjøt — Kød,* oldn. *sjalfr* (= glisl. *sjálfr*) — *selv,* oldn. *þjúta* (= glisl. *þjóta*) — *tude, gjalda — gælde;*

2) i Indlyd

a) bevares i faa Ord efter en enkelt Medlyd, f. Eks. *smiðja — Smedje, við* (Flertal *viðjar*) — *Vidje, priði* (Genstandsf. *priðja*) — *tredje,. brynja — Brynje, lilja — Lilje, vili* (Genstandsf. *vilja*) — *Vilje;*

b) smelter sammen med en foregaaende Medlyd, f. Eks. *setja — sætte, vekja — vække;*

c) bortfalder hyppigst, f. Eks. *deyja — dø, hlæja — le; kirkja — Kirke, bylgja — Bølge, fylgja — følge, liggja — ligge; svikja — svige, segja — sige, bidja — bede, hefja — hæve, dvelja — dvæle, smyrja — smöre; sitja — sidde, temja — tæmme, vilja — ville* (slgn. § 14 A 3 Anm. 2);

d) bliver i nogle Ord efter *l* og *r* til Gnidningslyden *g* (vistnok alene ved Skriftsprogets Indflydelse, idet f. Eks. *sælle,* af *selja,* skreves *sælge* i Lighed med *følge,* af *fylgja,* udtalt *følle*): *selja — sælge, velja — vælge, dylja — dølge, ferja — færge, ferja — Færge, herja — hærge, verja — værge, verja — Værge, sverja — sværge, spyrja — spörge.*

VII. Oldn. **m** bevares, f. Eks. *matr — Mad, smiðr — Smed, lim — Lim, armr — Arm, timi — Time;* oldn. **mm** = *m,* f. Eks. *skømm — Skam.*

Oldn. **n** bevares, f. Eks. *nátt — Nat, snerta — snærte, bein — Ben, ørn — Örn, hani — Hane* (skrevet *nd* i *sveinn — Svend*); oldn. **nn** = *n,* hyppigst skrevet *nd,* f. Eks. *munnr — Mund, tønn — Tand, brenna — brænde, spinna — spinde* (skrevet *n* i *hann — han, kann — kan, nenna — nænne*).

Oldn. **ng**, skrevet **n**, bevares, f. Eks. *drengr — Dreng, springa — springe, hønk — Hank.*

Oldn. **l** bevares, f. Eks. *land — Land, slikr — slig, øl — Øl, gala — gala;* oldn. **ll** = *l,* hyppigst skrevet *ld,* f. Eks. *fjall — Fjæld, falla — falde* (skrevet *l* i *allr — al*).

Oldn. **r**

1) bevares i Almindelighed, men er fra Tungespidslyd blevet Tungerodslyd, f. Eks. *rauðr — rød, trè — Træ, ber — Bær, otr — Odder, fara — fare;* oldn. **rr** = *r, f.* Eks. *þurr — tör, stærri — större;*

2) bortfalder ofte i Slutningen af et Ord, f. Eks. *arfr — Arv, akrar — Agre,* oldn. *til sjúnar* (= glisl. *til sjónar*) — *til Syne, sunarsunr — Sönnesön; silfr — Sølv, niðr — ned, norðr — nord (vestr — vest* eller *vester, austr — øst* eller *øster).*

Oldn. **s** bevares, f. Eks. *sár — Saar, skyn — Skön, nes — Næs, lesa — læse;* oldn. **ss** = *s,* f. Eks. *oss — os, hvessa — hvæsse.*

Tillæg 2.

Som Følge af de Lydforandringer, der have fundet Sted, have ofte to eller flere Ord, der i Oldnordisk bestod af forskellige Lyd, i nuværende Dansk samme Lyd, f. Eks.:

draga — *drage,*	*draki* (glisl. *dreki,* § 26 Tillæg II A) —	*Drage;*
draumr — *Dröm,*	*dreym* —	*dröm!;*
hafa — *have,*	*hagi* —	*Have;*
hylla — *hylde* (i en ny Betydning),	*hylja* —	*hylle;*
hlaða — *lade (et Skib),*	*láta* —	*lade;*
leiða — *lede (= føre),*	*leita* —	*lede (= søge);*
lauss — *løs,*	*leys* —	*løs!;*
lé — *Le,*	*hlæja* —	*le;*
liðr — *et Led(emod),*	*hlið* —	*et (Mark)led;*
limr — *et Lem,*	*hlemmr* —	*en Lem;*
lof — *Lov (= Pris),*	*lǫg* —	*Lov;*
reiða — *Rede (finde Rede i),*	*hreiðr* —	*(Fugle)rede;*
rein — *(Ager)ren,*	*hreinn* — *Ren(sdyr),*	*hreinn* — *ren;*
sauma — *sömme (= sy),*	*seyma* — *sömme (= spigre),*	*sœma* — *sömme(sig);*
tiu — *ti,*	*þegi* — *ti!,*	*þvi* — *thi;*
tvá — *to,*	*þvá* —	*at to;*
vinna — *vinde (= sejre),*	*vinda* —	*vinde (= sno);*
aura (glisl. *eyra,* § 26 Tillæg II A) — *et Øre,*	*eyrir,* Flertal *aurar* —	*en Øre,* *eyrr* (sandet Strandbred) — *Øre i Øresund, Helsingør, Harboøre.*

Omvendt have ogsaa nogle faa Ord, der i Oldnordisk bestod af samme Lyd, i nuværende Dansk forskellige Lyd, f. Eks.

sér — *sær,*	*sér* — *ser,*
veðr — *Væder,*	*veðr* — *Vejr.*

Medlydenes Tidsmaal.

17 Da Luftstrømmen ved den nuværende Udtale af Medlydene i Almindelighed gaar hurtigt gennem Lydkanalen, ere de fleste Medlyd altid **korte.** Dog ere de stemte Medlyd **lange** foran en anden Medlyd. Forskellen mellem lange og korte Medlyd kan høres af følgende Eksempler:

m	er kort i	*Kam,*	langt i *Kamp, Kampen;*
n	—	*Ven,*	— *vent!, vente;*
ng	—	*Rang,*	— *rank (n = ng), Rangle;*
v	—	*Hverv,*	— *Hvervs, hvirvle;*
d	—	*Vid, red,*	— *vidn!, vidne, redne;*
g	—	*Lag, tag!,*	— *kagl!, kagle, tagne;*
l	—	*Hal, kœl!,*	— *halt, halte, kœlne;*
r	—	*Kar, Taar,*	— *Karm, Karme, Taarn, Taarne;*

Anm. I Kommandoord kan en stemt Medlyd være overlang, f. Eks. *ve***n***stre om!*

Tillæg.

De Medlyd, der i Oldnordisk vare lange og betegnedes ved Fordobling, ere nu alle korte, f. Eks. *upp* — *op, stubbr* — *Stub, skǫmm* — *Skam, þurr* — *tör.*

Fordoblingen af Medlydene i nuværende Dansk betegner ikke, at Medlyden er lang, men i Almindelighed blot, at den foregaaende Selvlyd er kort (§ 23 I og II).

Lydenes Betegnelse.

Bogstaver.

Sproget som Talesprog kan kun benyttes over for nærværende. 18
For at man kan meddele fraværende i Tid og Rum sine Tanker, er der blevet opfundet et særligt Meddelelsesmiddel, nemlig **Skriften.** Denne beror paa Talen som Forudsætning og gengiver den middelbart, idet Talens Lyd betegnes ved Lydtegn, de saakaldte **Bogstaver.**

Det naturlige vilde være, at hver Lyd havde sit eget Tegn. Dette er ogsaa Tilfældet for de fleste Lyds Vedkommende, men ikke for alles. De vigtigste Undtagelser ere følgende:

1) Lyden **aa** betegnes ved et dobbelt **a,** f. Eks. *Saar, Undersaat.*

2) Lydene **ö** og **ø** betegnes endnu hyppigst ved samme Tegn, i Skrift sædvanlig *ö,* f. Eks. *Hunden gör* (for *gør*), i Tryk sædvanlig *ø,* f. Eks. *Hunden gør* (for *gör*) *Barnet bange.*

3) Midttungeselvlydens tre Former betegnes med samme Bogstav som Fortungeselvlyden *e,* f. Eks. *Gaden, Gade, Gades;* ved *i* betegnes den i *Tusinde, Ærinde, tredive* og *tredivte* samt i Endelserne *ing, ning, ling* og *ike,* f. Eks. *Tæring, Gerning, Yngling, Buddike.*

4 a) Bogstavet **b** betegner baade den svage Spærringslyd, f. Eks. *Barn, Stub, skubbe, slæbt,* og den stemte Gnidningslyd, f. Eks. *Skib, løbe, løbne* (§ 16 Anm. 3 I).

b) Bogstavet **d** betegner baade den svage Spærringslyd, f. Eks. *Dag, Byrd, vældig, Höjde, Soda, Aladdin,* og den stemte Gnidningslyd, f. Eks. *Raad, Stad, Fadder, vidne, Ballade* (§ 16 Anm. 3 II).

c) Bogstavet **g** betegner tre forskellige Lyd: den svage Spærringslyd, f. Eks. *Gaas, Ryg, Slags, Æg, lægge, muggen, Sago,* den stemte Gnidningslyd, f. Eks. *Sag, læge, fejg, Valg, sörge, Rug, Kogger, hagle, Vogn,* og den stemmeløse Gnidningslyd, f. Eks. *Magt, Kløgt, digte, vogte* (§ 16 Anm. 3 III).

5) Til at betegne den gennem Næsen udtalte Tungerygsmedlyd haves der intet særligt Tegn; den betegnes i Almindelighed ved **ng**, f. Eks. *Sang, længe, Rangle* (i *angive, Vingaard* og andre sammensatte Ord er *ng* to Lyd), men foran *k* i usammensatte Ord ved *n* alene, f. Eks. *Bænk, sanke,* men *Ungkarl* (i *Tinkar* og

andre sammensatte Ord er *n* ikke = *ng* undtagen undertiden i daglig Tale).

Den danske Bogstavrække (Alfabetet), hvori der ofte optages Bogstaverne **c, q, w, x** og **z,** hvilke nu kun skrives i fremmede Ord, bestaar af følgende 25 (30) Tegn: *A-a, B-b, (C-c), D-d, E-e, F-f, G-g, H-h, I-i, J-j, K-k, L-l, M-m, N-n, O-o, P-p, (Q-q), R-r, S-s, T-t, U-u, V-v, (W-w, X-x), Y-y, (Z-z), Æ-æ, Ø-ø, Ö-ö, Aa-aa.*

Store Begyndelsesbogstaver.

19 Med stort Begyndelsesbogstav skrives:

1) det Ord, hvormed Foredraget begynder, det förste Ord efter Slutningstegn, efter Indholdstegn, Spörgsmaalstegn og Udraabstegn, naar disse Tegn forlange samme Ophold som Slutningstegn, saaledes efter Indholdstegn, naar en andens Ord anføres, f. Eks. **T***idlig om Morgenen traadte Junker Erik med nedslagne Öjne ind til sin Fader.* **D***en gamle Greve raabte:* »**H***vad er der sket?* **S***aa tal dog, min Sön!* **D***in Fader beder dig derom.*« (Derimod: *Disse Stjernebilleder ere:* **d***en store og den lille Björn, Orion og Kassiopeia. Han havde kun een Tanke:* **a***t vinde Guld og Ære. Han sagde, at jeg skulde lystre; vidste jeg maaske ikke, at han havde Midler nok til at twinge mig?* **m***en jeg vilde naturligvis ikke lade det komme dertil. Av!* **d***et gjorde ondt.*)

2) alle egentlige Navneord, dels oprindelige Navneord, f. Eks. *Hans, Mand, Konge, Gud, Engel, Ko, Hus, Flid, Tid, et Hundrede, et Tusinde, Uven, Veninde, Dommer, Sjællænder, Fald, Læser, Raaben og Skrigen, Blanding, Læsning, Førelse, Trussel, Færd, Yndest, Hæleri, Tysker, Dovenskab, Visdom, Sandhed, Glæde, Höjde, Ener, Tier,* dels Ord af andre Ordklasser, der ere blevne egentlige Navneord (slgn. § 60, 1), f. Eks. *Foretagendet, for mit Vedkommende, i Aftagende, min gode Bekendt, ens Lige, Ondet, Vildtet, Grönt (= grönne Blade), Vintergrönt, Blyhvidt, et Indre, et Ydre, et Hele, Venstre og Höjre* (som Partibetegnelser), *Dansken* (om Folket), *Dansken* (om Sproget), *paa godt Dansk, Kæresten, dit eget Bedste (= Velfærd), Hannen, Selvet, Tien* (i Kortspil), *i Halvfjerdserne, Nuet, mit Ja, et Nej;*

3) alle som Navneord brugte Tillægsord, der betegne Folk eller Religionsbekendere, f. Eks. *en Dansk, de Danske, en Kristen, de Kristne;* ligeledes oprindelige Tillægsord og Tillægsmaader, der bruges som en Slags Egennavne paa Personer, f. Eks. *den*

Almægtige (= Gud), den Höjestes (= Guds) Haand, den Onde (= Djævelen), den Korsfæstede (= Kristus).

4) Tillægsord og Ordenstal, der bruges som Tillægsnavne til Personer, f. Eks. *Gorm den Gamle, Christian den Niende, Hellig Knud,* og Tillægsord uden Kendeord, der sammen med et Navneord danne et Egennavn, f. Eks. *Store Bælt, Vestre Kirkegaard, Store Kongensgade, Gamle Kongevej* (men *det sorte Hav, det asiatiske Tyrki*);

5) følgende Former af anden Persons Henvisningsord: *I* (men *eder* og *eders*), *De, Dem* og *Deres;* ligeledes *Han (Ham, Hans)* og *Hun (Hende, Hendes)* i Tiltale samt *Hans* og *Hendes* i Titler som *Hans Majestæt, Hendes kongelige Höjhed.*

Alle andre navneagtige Ord og uegentlige Navneord skrives med lille Begyndelsesbogstav, f. Eks. *du, man, som, ingenting, alting; den syge, de døde, den døende gamle, den rejsende, den nysgerrige rejsende, en af Husets rejsende, en handelsrejsende, en gejstlig, en af Stiftets gejstlige, en lille, smaa og store, en æret samtidig, voksne og Börn, indfødte og Udlændinge, vedkommende og uvedkommende, den anklagede, det følelsesfulde, en Udflugt i det grönne, det indre af Afrika* (men *Afrikas Indre*), *tage tört paa, döje ondt, rødt er livligere end sort, paa denne Maade bliver galt kun værre, gemt er ikke glemt, der er gaaet levende i Osten, gaa i uldent, i stort og smaat, at göre sit bedste (= det bedste, som man kan), to og to er fire, lige med eet, Tallet seks, Klokken ti, til venstre, i alt, i det hele, i det höjeste, i det mindste, med det gode, om lidt, paa ny, til sidst, til fals, til gode, til visse, holde ved lige, sige ja* eller *nej til noget.* Der skrives *med Rette, med Urette, lægge, hjælpe, vise, tale, finde sig, tage sig selv til Rette, komme til Rette med en, sætte i Rette, gaa i Rette med en,* skønt *Ret (Uret)* i de fleste af disse Forbindelser oprindelig er et Tillægsord. Der skrives rigtigst *nord for Byen* (ikke *Nord for Byen*), *sydfra* (slgn. *herfra,* ikke *Syd fra*), *østpaa* (slgn. *derpaa,* ikke *Øst paa*).

Anm. I ældre Tid anvendtes ikke store Begyndelsesbogstaver. Brugen af disse er först bleven almindelig i det attende Aarhundrede. I adskillige, navnlig videnskabelige Bøger skrives Navneord, naar de ikke ere Egennavne, med smaa Begyndelsesbogstaver.

Uoverensstemmelse mellem Lyd og Lydtegn.

Man kunde vente, at enhver Lyd betegnedes med sit eget Tegn, for saa vidt et saadant haves. Ofte forholder

det sig dog anderledes, hvad der til Dels har sin Grund i, at mange Lyd have forandret sig i Tidens Løb, uden at Forandringen er bleven betegnet i Skrift.

1. En Lyd kan betegnes ved Tegnet for en beslægtet Lyd, f. Eks. *her* (der udtales som *Hær*), *Skel* (som *Skæl*), *Hinde* (som *hende*), *tynde* (som *Tønde*), *Skytte* (som *at skøtte*), *blot* (som *blaat*), *Vogn* (som *vaagn!*), *at bunde* (som *en Bonde*).

2. En Lyd betegnes undertiden ved sit eget Lydtegn i Forbindelse med et andet, som ikke udtales, et saakaldt stumt Bogstav, f. Eks. *Hjul* (som *Jul*), *hvid* (som *vid*), *hvis* (som *vis*), *hviske* (som *viske*); *et slemt Puds* (som *et lille Pus*), *Værd* og *værd* (som *vær!*), *godt* (som *got dig!*), *stødte* (af *støde,* som *at støtte* eller *en Støtte*), *stødt* (af *støde,* som Biordet *støt*), *vidst* (af *at vide,* som *vist,* Intetkön af *vis*).

3. En Lyd kan betegnes ved Fordoblingen af sit eget Lydtegn, f. Eks. *Fadder, komme, eller; Skægget, Sotten; een* (Talordet, som *en,* ubestemt Henvisningsord), *viis* (Tillægsord, som *vis!* og *Vis*), *viist* (Intetkön af *viis,* som *vist,* Förnutids Tillægsmaade af *at vise*).

4. I Navne bevares undertiden en ældre Betegnelsesmaade, f. Eks. Familienavnene *Bøgh* (som *en Bøg*), *Dreyer* (som *en Drejer*), *Juel* (som Festnavnet *Jul*), *Ploug* (som *en Plov*), *Schouw* (som *en Skov*), *Steen* (som *en Sten*), *Dahl* (som *en Dal*).

5. I fremmede Ord, baade Fællesnavne og Egennavne, beholdes ofte den fremmede Betegnelsesmaade, f. Eks. *Scene* (som *Sene*), *Whist* (som *vist*), *Wien* (som *Vin*).

Lyd, der betegnes ved Tegnet for en beslægtet Lyd.

21 I. **Selvlyd.**

a) Langt **æ** betegnes ved **e** i *bedre, der, deres, ere, fjerde, her, hver, Legeme, sjette, tjene* samt Flerstavelsesformer af *Sted: Stedet, Steder, til Stede,* ligeledes *at tilstede* og *at udstede.* Der skrives baade *Jern* og *Jærn.* I *Vejr* er *j* stumt, og *e* udtales som *æ.*

b) Kort **æ** betegnes ofte ved **e**. Dette finder Sted:

1) i Ord, i hvis Stamme eller anden fremtrædende Form der findes *e* eller *i* (men ikke *ej*), eller som kunne betragtes som afledte af andre Ord, der have en af disse Lyd, f. Eks. *Enke* og *enkelt (een), fersk* (oprindelig samme Ord som *frisk*), *hen* sammentrukket af det forældede *heden*), *ihjel (Hel), jer* (opstaaet af *eder*), *Levned (leve), mens* (sammentrukket af *medens*),

rense (ren), Rensdyr (Ren), Revle (Rev), revne og *Revne (rive), Skel, skellig, skelne, Forskel* o. fl. *(skille), Spjeld (spile), Stel (slille), tvende (tve-* i *Tvekamp* o. fl.*), trende, tretten* og *tredive (tre);* der skrives dog *Værk (virke)* og baade *blænde, Blændværk* og *blende, Blendværk (blind);*

2) i mange enkelte Ord, f. Eks. *den, denne, elske, Emne, Evne, frem, gemme, hellig, Lem, lempe, med, mellem, Pen, Ret, ret, seks, sende, stedse, Ven, vende;* særlig mærkes *fjermer, fjern, gerne, Gerning, Hjerne, Stjerne, Terne* (flere enslydende Ord), *Terning, Hjerte, streng* (samt Sammensætninger og Afledninger af disse Ord, f. Eks. *fjerne, Hjernebetændelse, ternet, Strenghed*). Der skrives baade *Bjerg* og *Bjærg, Fjeld* og *Fjæld, Hjelm* og *Hjælm; Kærne* og *Kerne, Kærte* og *Kerte.*

3) i Ord af græsk, latinsk eller fransk Oprindelse, naar *e* findes i den fremmede Stamme, f. Eks. *Arrest, Berberis, Censur, Centner, Cypres, Dialekt, Element, Eksempel, Ferle, Fest, Hermelin, Hveps, Interesse, Kabinet, Kaserne, Klerk, Lektie, Messe, Nerve, Orienten, Orkester, Patient, Perle, Pest, Presse, Professor, Regiment, Regent, Rest, Sekt, September, Tempel, Testament, Vers,* undtagen *Præst.*

Derimod skrives **æ**:

1) i Böjningsformer, Afledninger og Sammensætninger af Ord, der have lang Æ-Lyd og skrives med *æ,* f. Eks. *Blæst (blæse), bævre (bæve), Fjællebod (Fjæl), færdes* og *Færdsel (Færd), hærge (Hær), kærlig (kær), næbbes (Næb), nærmere, nærmest* og *næst (nær), Skærsild, Skærsommer* og *Skærtorsdag (skær), tværs, tvært* og *tværtimod (tvær), værdig (Værd);* dog skrives *Herred, Hertug* og *Herberge (Hær);*

2) i Ord, i hvis Stamme eller anden fremtrædende Form der findes *a, Aa*-Lyd eller *ej,* eller som kunne betragtes som afledte af andre Ord, der have en af disse Lyd, f. Eks. *brække (brak), brænde (Brand), Bændel (Baand), drægtig (Dragt), Dræt (drage), dæmme* (forældet *Dam = Dæmning*), *færre (faa), flække (flakte), Forældre (Alder), fænge (fange), fælde (falde), Fængsel (fange), Færge* og *færge (fare), fæste (fast), Gæld* og *gælde (gjaldt), græmme (gram), Grævling (grave), Gænge* og *gængs* (forældet *gange = gaa*), *Gæsling (Gaas), gætte (Gaade), hjælpe (hjalp), hvælve* (gammeldansk *hwalff=Hvælving,* slgn. digterisk *hvalt = hvælvet), hvæsse (hvas), Hælvten (halv), behændig* og *afhænde (Haand), hænge (hang), hærde (haard), Hævd (have), Hætte (Hat), knække (knak), Kræmmer (Kram),*

Kælling (Karl), kælve (Kalv), kæmme (Kam), Kæmner (Kammer), Kæmpe og *kæmpe (Kamp), kæntre (Kant), kæppe* og *kæphöj (Kap), Kærre (Karre), Kærve (karve), lægge (lagde), læmme (Lam), længe* og *længes (lang), lemlæste (Last = Skade), mægte (Magt), Mælk (malke), mælte (Malt), Mængde (mange), mæske (Mask), mæt (Mad), nægte (nej), nævne (Navn), prægtig (Pragt), række (rakte), saamænd (Mand), skæfte (Skaft), Skæl (Skal), skælve (skjalv), skæmme (Skam), skærpe (skarp), Slæt (slaa), smække (smak), sprække (sprak), spænde (Spand), strække (strakte), stække (stakket), stæmme (for Vandet,* slgn. *stamme), stænge (Stang), Stænte* (forældet *stande = staa), stævne (Stavn), svække (svag), sælge (solgte), sælde (Sold), sætte (satte), træffe (traf), trække (trak), trænge (Trang* og *trang), Tægt* i *Aftægt, Indtægt* og *Vedtægt (tage), tække (Tag), tælle (Tal), tæmme (tam), tænke (Tanke), Udlænding (Land), Vædske (vaad), Vægt* og *vægtig (veje), Vægter (Vagt), vække (vakte), Vælde* og *vældig (Vold), vælge (valgte), vælsk (Valland), væmmes (vammel), vænne (Vane), vække (Voks), Vækst (vokse), værge* og *værne (vare), Ægt (age), Ælde, ældre* og *ældst (Alder), Ælling (And), ændre (anden), ængste (angest), Æske (Ask);* herfra undtages: *begge* (slgn. *baade), Ellefolk, ellevild, Elverhöj* o. fl. *(Alf), Embede (Amt), Menneske (Mand), nem, at nemme, at fornemme, et Nemme, fornem* (slgn. *fornam*), *nemlig* (slgn. *Navn*), *Stempel* (slgn. *stampe*). Der skrives baade *El* og *Æl, Elm* og *Ælm, Esp* og *Æsp, Hessel* og *Hæssel, Krebs* og *Kræbs, Remse* og *Ræmse, Skjelskør* og *Skælskør.*

3) i mange enkelte Ord. f. Eks. *Bræt, Bæk, Bækken, Bælt, Bælte, Bær, fægte, Græs, jævn, Læs, Nælde, nænnie, Næs, Rænker, sjælden, Sæk, Særk.*

c) Kort **e** betegnes hyppigst ved **i,** f. Eks. *Billede, Blik, finde, ind, Klippe, ligge, miste, Nisse, Pind, splitte, stikke, til, Ting, vims, vis, viske, vidste* og *vidst* (af *vide* med I-Lyd).

Kort **e** skrives med **e**:

1) i Ordene *Bed, Fed, Fred, Gled, Led* (flere enslydende Ord), *Skred, Smed, Sned, Ved, ved, hedde, Drev, Rev, end (endnu, endog, endsige* o. fl.*), Fjende, hende, Sveske, Tvedragt, tvetunget* o. fl.; i Forstavelserne *be* og *ge,* f. Eks. *betale, Gevær.*

2) i Böjningsformer, Afledninger og Sammensætninger af Ord, der have lang E-Lyd, f. Eks. *delagtig (Del), en (een), fedt* og

Fedme (fed), hedt (hed), nedrive (ned), Redskab og *beredvillig (rede);*

3) i halvstærke og svage Stavelser i Ord af græsk, latinsk og fransk Oprindelse, naar *e* findes i den fremmede Stamme, f. Eks. *Despot, Elefant, Februar, Geni, Jesuit, Regiment.*

d) Kort **i** betegnes ved **e** i *de* (og *De*).

e) Kort **ø** betegnes i mange Ord ved **y**, f. Eks. *bekymre, brygge, dryppe, ryste, skylle, Skytte, trykke, tynd, ymte, ynde, Yngel, yngre, Ynk.* Man skriver *Mønster, Mønt, Søskende.*

f) Langt **aa** betegnes ved **o**:

1) i *Alkove, Alvor, Bog, Brog, broget, Dorte* (Egennavn), *fore-* (i *foregaa, foreskrive* o. fl.), *komme til Hove, Kartove, klog, koge, Krog, kroget, love, otte, Pog, Snog, Svoger, Torsdag, Vorte, -voren* (f. Eks. *slikvoren*), *Vove, vove* samt i følgende Ord, der ogsaa kunne udtales med kort *aa: Drog, Fjog, Orlog, Orlov, Skrog, Sprog, Tog;*

2) i Böjningsformer og Afledninger af Ord, hvori den korte Aa-Lyd er betegnet ved **o**, f. Eks. *borte (bort), grove (grov), Loven (Lov), Skove (Skov), sove (sov), vore (vor).*

g) Kort **aa** betegnes i de fleste Tilfælde ved **o**, f. Eks. *Apostel, Biskop, Blomst, blot, Bold, Brod, brodden, Brodsø, Brudgom, dog, for, godt, Flok, Kost, Odde, ofte, op, Rok, Tosse.*

Kort **aa** skrives med **aa**:

1) i *Aadsel, Aand, Aande, Baand, Flaad, Haand (Allehaande), Kaarde* (i daglig Tale med langt *aa* og stumt *d*), *Laad, laadden, Maatte, naa!, Raad* og *raadden, saa (saadan, saaledes, altsaa, ogsaa), Undersaat, usaattes, Vaand, Vaande; traadte* og *traadt* (af *træde*), derimod *solgte* og *solgt* (af *sælge*), *Sold* (slgn. *sælde*);

2) i Böjningsformer, Afledninger og Sammensætninger af Ord, hvori den lange Aa-Lyd er betegnet ved *aa*, f. Eks. *Baadsmand (Baad), blaat (blaa), Kaalorm (Kaal), Maaltid (Maal), maatte (maa), Naadsens (Naade), raabte (raabe), Raadsherre (Raad), Skaansel (skaane), Skraaplan (skraa), Smaating (smaa), Taaspids (Taa), vaagne (vaage);* der undtages *vogte (vaage).*

h) Langt **o** betegnes ved **u** i *smurte* og *smurt* (i daglig Tale ogsaa i *burde* og *burdet, turde* og *turdet, spurgte* og *spurgt* med stumt *d* og stumt *g*).

i) Kort **o** betegnes i Almindelighed ved **u**, f. Eks. *August, Bund, bunden, drukken, fordum* (men *stundom* med Aa-Lyd), *hjulpen, Hul, Kunst, lukke, Lunge, Mudder, Muffe, muggen, Munk,*

Rum, Rust, sluppen, Stump, brugte og *brugt* (af *bruge* med U-Lyd).

Kort **o** skrives med **o**:

1) i Ordene *Bogstav, Bom, bomre, Bommert, Bonde (Husbond* ofte med Aa-Lyd*), Brombær, frossen, gjorde, hos, Koks, Knop, Kost (Fejekost), monne, mon, monstro, Mos, Most, ond, Onsdag, Orm* (ogsaa med langt *o*), *Ost, Porre, sort, Torden, Tromme, tromme, Trompet;*

2) i Afledninger og Sammensætninger af Ord, der have langt *o,* f. Eks. *Blodsdraabe, Flodhest, bodfærdig, Troskab, tostemmig;*

3) i halvstærke og svage Stavelser i Ord af græsk, latinsk og fransk Oprindelse, naar *o* findes i den fremmede Stamme, f. Eks. *Hospital, Kokarde, Melodi, Model, November, original.*

Anm. I nogle Ord vakler Udtalen mellem *ø* og *ö,* f. Eks. *Rør* og *Rör, røre* og *röre, Hør* og *Hör, Ørn* og *Örn, Hjørne* og *Hjörne, Kørsel* og *Körsel, Tørst* og *Törst, først* og *först, Ørken* og *Örken, Tørke og Törke.*

II. Om **Tvelydenes** Betegnelse se § 15.

III. **Medlyd.**

a) Ved Udtalen af **p, t** og **k** er Udaandingen i mange Tilfælde saa svag, at de lyde som **b, d** og **g**. Dette finder altid Sted i Forlyd efter **s**, f. Eks. *Spor, Spring; Sti, Streng; Sko, Skjul,* og hyppigst ogsaa i Efterlyd og Indlyd, f. Eks. *Lap* (som *Lab*), *Bolt* (som *Bold*), *Ryk* (som *Ryg*); *Lapper* (som *Labber*), *nitten* (som *Middag*), *tykke* (som *tygge*).

b) Ordet *af* udtales i det højere Talesprog som *av* (langt *a*), i daglig Tale som *a.*

c) Naar **v** foran *t* bliver til **f** (§ 29), beholdes det i Skrift efter en lang Selvlyd og efter en Medlyd, f. Eks. *lavt, skævt, halvt* (i daglig Tale er *v* stumt), *djærvt,* samt i *ellevte* og *tredivte;* men *stift, haft.*

Anm. Efter en Stavelse, der altid eller hyppigst har kort Selvlyd, fulgt af Gnidningslyden *d, l* eller *n,* kan *ie* i Overensstemmelse med den oprindelige og endnu almindeligste Udtale ombyttes med **je**, f. Eks. *Smedie* eller *Smedje, tredie* eller *tredje, Ballie* eller *Balje, Lillie* eller *Lilje, Tillie* eller *Tilje, Villie* eller *Vilje, Brynie* eller *Brynje, Mønnie* eller *Mønje;* saaledes ogsaa Ordene *Midie* eller *Midje* og *Vidie* eller *Vidje,* der i Almindelighed udtales med langt *i* og Spærringslyden *d.* Derimod skrives altid *Klenodie, Komedie, Familie, Olie, Linie, Pinie.*

Stumme Bogstaver.

I. Et stumt **d** skrives i Almindelighed, naar der i Stammen findes *d* eller *t:* 22

a) Foran **t**

1) i Böjningsformer, f. Eks. *fedt (fed)*, derfor *Fedt*, hvoraf *fedte; godt (god)*, derfor *Godter (Sukkergodter); hvidt (hvid); vidt (vid); lidt (liden); sandt (sand); haardt (haard); stødte* og *stødt (støde); klædte* og *klædt (klæde);*

2) i Ordene *midt* (slgn. *Midnat*), *Midte, Ridt (ride), Skridt (skride), skridte, fjendtlig (Fjende), mundtlig (Mund), Krudt* og *Ukrudt* (tidligere *Krud*), *Kridt* (tidligere *Kride*), *kridte.* Der skrives baade *tidt* (slgn. *Tid*) og *tit.*

Derimod skrives ikke stumt *d:*

1) i Udsagnsord, der umiddelbart ere afledte af Tillægsord ved Endelsen *t*, eller som kunne betragtes som afledte af andre Udsagnsord ved denne Endelse: *gotte (god)*, dog baade *hvidte* og *hvitte; lytte (lyde), stritte (stride), støtte (støde);*

2) i Ordene *mæt (Mad), støt* (slgn. *Stød = Støttepunkt*); *flittig (Flid), vittig (Vid), Bræt* (slgn. *Bræder*), *Ritmester (ride), Trit* (slgn. *træde*), *Snit* (slgn. det forældede *snide = snitte*), *Felt, Skilt.*

b) Foran **s**

1) i Böjningsformer og Afledninger, f. Eks. *bedst (bedre), sidst (siden), vidste* og *vidst (vide); fodse (Fod), Gods (god), Bidsel (bide), Gnidsel (gnide), Aadsel (æde), ødsel (øde), Færdsel (færdes), Gærdsel (Gærde), verdslig (Verden);* der skrives *besk (beiskr*, af *at bide);*

2) i mange fremmede, for største Delen tyske Ord, f. Eks. *Stads, Sejlads, Stillads, Strabads, Palads, Plads, kradse, spadsere, Lakrids, spids, hidse, ridse, Lods* og *lodse, Klods, Trods* og *trodse, Kabuds, (et slemt) Puds, Smuds, Studs, studs, Struds, pudse, pludselig, pludskæbet, Skærmydsel;* herfra undtages alle Ord, i hvilke et stumt *d* skulde staa imellem *n* og *s* eller foran *sk*, naar Stammen ligger uden for Sprogets Grænse, f. Eks. *Grænse, Krans, Panser, Pinse, Ransel, Skanse, klaske, Kusk, Pisk, plaske, Sveske, tysk;* derimod skrives efter Reglen *Lands, Sinds, Munds, Hunds, Lands, Aands; Handsel og Handske (Haand), standse* (forældet *stande = staa*), *indenlands* og *udenlands, indenlandsk* og *udenlandsk (Land), Brændsel (brænde), Vindsel (vinde), hundse* og *hundsk (Hund), bondsk (Bonde), fjendsk (Fjende), mindste* og *mindske (mindre), bidsk*

(bide), jydsk (Jyde), gridsk (oldn. *grið, Heftighed*), *nidsk (Nid), hadsk (Had), tradske (træde), vadske* (slgn. *vaad*), *Gødske* og *at gødske (god), Vædske* og *at vædske (vaad).*

Desuden skrives stumt *d* foran *s* i følgende Ord, i hvis Stamme der ikke findes *d* eller *t: Kreds* og *kredse, Gidsel, Tidsel, splidse, Lidse, Tudse, Kryds, krydse* og *Krydser.* Der skrives baade *Bajads* og *Bajas, Kyrads* og *Kyras, Morads* og *Moras, fraadse* og *fraase.* Derimod: *fælles (félags), Fjas, Spas, hisse (hejse), Tisse, Trisse, trisse, Los* (Dyret), *klos paa, los, losse, (et lille) Pus, pusle, Karusse, Plys, Dans, Glans, Sans* og *sanse, Lanse* (men *Landsknægt* af *Land*), *Linse, Prins, Provins, glinse, lens* og *lense, ænse (ansa), Frynse, granske* (slgn. *grant* og *grangivelig*); *hviske, viske, gnisk (at gnie), smiske, træsk, læske, mæske, kysk, Søskende (systkin).*

c) Foran **d** og **k**: *Bredde (bred), Vidde (vid); Snedker* (slgn. *snide, snitte*), *Bødker* (slgn. *Bøtte*).

d) Efter **l**, **n** og **r**, f. Eks. *Alder* (oldn. *aldr*); *Huld (hold); Ild (eldr); Sold* (*sáld*); *Vold (vald),* deraf *voldsom; folde (falda); holde (halda),* deraf *holdt; vilde (vildi); skulde* (oldn. *skuldi* = glisl. *skyldi*); *Haand (hǫnd); Hind (hind); Land (land),* deraf *lavlændt; Hund,* deraf *Mynde* (ældre Dansk *miohund,* af *mjór, smal); binde (binda),* deraf *bandt* og *bunden; blande (blanda),* deraf *Blanding* og *iblandt; vinde (= sno, vinda); handle, Handel* og *Handling* (slgn. *Haand*); *Myndling* og *Formynder; Færd (ferð); Ord (orð), Sværd (sverð).* Herfra undtages *Hjemmel (heimild), Tærskel (þreskjǫldr), heller* og *helst (heldr* og *helzt), Hævn (hefnd), Maar (mǫrðr), Skaar (skarð), Svær (svǫrðr), Nadver (náttverðr), i Fjor (í fjorð), i Gære (í gerðum),* Afledningsendelsen *voren* (af *vorden*). Der skrives *uvillig* eller *uvildig* (forældet *vildig* af det gamle *vild* = *Gunst, Partiskhed*).

Efter *l* og *n* skrives ogsaa ofte stumt *d,* uden at det findes i Stammen, f. Eks. *Guld (gull); Stald (stallr); Trold (trǫll),* men *trylle (trylla); snild* (*snillr* = glisl. *snjallr*) og *Snilde (snilli); huld (hollr); falde (falla),* deraf *faldt* og *falden; skaldet (skǫllóttr),* men *kullet (kullóttr* = glisl. *kollóttr*), *myldre* (for *mylre* enten af forældet *Myl* eller af *myrle,* afledt af *Myre*), deraf *Mylder; Mand* (oldn. *mannr* = glisl. *maðr*); *Mund (munnr), Hinde (hinna), vinde (= sejre, vinna),* deraf *vandt* og *vunden,* men *Gevinst* (tysk *Gewinnst*); *ind (inn),* hvoraf *indgaa, indføre, Indsigt, indkassere, indrullere osv.,* men

uden *d*, naar hele Ordet er latinsk eller romansk, f. Eks. *Insekt, Inkassator, inspicere, inklinere, instruere, Inspektør, Ingeniør; Svend (sveinn).* Der skrives *sprælle, skönt* og *endskönt (skön).*

II. Stumt **h** findes

a) ofte foran *j* og *v*, f. Eks. *Hjem, Hjerte, Hjort, Hjul, hjælpe; Hval, Pighvarre, Hvilling, hvid, hviske, hvisle, hvæse, hvem, hvad, hvis, hvor, hver;* Ordene *hjappe, hjaske, hvirre* og *hvisse (i Sövn)* skrives ogsaa uden *h;* der skrives *Jærpe (jarpi),* men *Hveps* (latinsk *vespa*);

b) efter *t* i *thi (th* = oldn. *þ)* samt undertiden i Egennavne (se § 24);

c) i Udraabsord efter lang og overlang Selvlyd, f. Eks. *ah!, ih!, oh!, naah!,* men ikke, naar Selvlyden er kort, f. Eks. *o ve!, o Menneske!, naa da!*

Der skrives ikke stumt *h* i Ord som *Red, Aner, Len, Te, et Ting, Trone, Ur.*

III. Et stumt **g** skrives undertiden efter *ej* i Ordene *Dejg* eller *Dej, sejg* eller *sej, fejg* (ikke altid stumt) eller *fej.*

Anm. I Ord som *Fjeder, Fjer, at fjedre, Mjød (Skjald, skjalv)* skrives *j,* der i nogles Mund er blevet stumt. Kun i Egennavne kan et stumt *j* skrives efter *k* og *g* (se § 24); derimod: *Kedel, kende, kæmpe, kær, købe, køre, Ged, Gedde, igen, Gæk, gæv, Gøg, gø, göre,* ogsaa i Ord, i hvilke der oprindelig har været *j,* f. Eks. *Kerne (kjarni), Kød (kjǫt), gælde (gjalda), gerne (gjarna).*

Lyd, der betegnes ved Fordobling af Lydtegnet.

I. I stærke og halvstærke Stavelser fordobles alle Enkeltbogstaver, 23
der betegne en Medlyd, naar denne har Plads mellem to Selvlyd, af hvilken den förste er kort, f. Eks. *Labber, Stubben, Flaaddet, Spiddet, Skrædder, Voddet, raadden* (men *Budet, Smeden, at smede, Kødet,* fordi Selvlyden, i al Fald i Foredragssproget, er lang), *skaffe, Brygger, stygge, Kogger, Smakke, Andrikker, smukke, Bille, Skellet* (men *et Skelet,* fordi förste Stavelse er svag), *Lammet, taknemmelig, fornemmelig, væmme, Uvenner, Skæppe, Brylluppet, narre, Glasset, matte, afsætte* (men *Drengen,* fordi *ng* er et Dobbeltbogstav, og *eje* og *Ravet,* fordi *j* og *v* efter kort Selvlyd ere Selvlydstegn). Der skrives *Kæreste,* skönt *æ* er kort, fordi Ordet oprindelig er det samme Ord som *kæreste.*

Denne Regel gælder i Almindelighed ikke for Sammensætninger og Afledninger, f. Eks. *Blytag, Frikort; Nutid, Nygade, tobenet, tresidet, fratage, iføre; Spaadom, smaalig;* dog skrives der ikke blot *Jylland* (af *Jydland*), *Hvilling* (af *Hvidling*) o. lign., men ogsaa *Sjælland* (af *Sjæland*) og *Sverrig* (af *Sverige*); der skrives *Blusel* eller *Blussel, Trusel* eller *Trussel.*

Ved Fordoblingen skilles Ord og Ordformer med kort Selvlyd fra Ord og Ordformer med lang Selvlyd, f. Eks. *Daddel* (Frugten) — *Dadel, Fadder — Fader, Gedden* (af *Gedde*) — *Geden* (af *Ged*), *hedde — Hede* (to Ord: øde Strækning og Varme) og *hede* (Flertal og bestemt Form af *hed* eller det deraf afledte Udsagnsord), *Ridder — rider* (af *ride*) og *Skovrider, vædde — væde, Kogger — koger* (af *koge*) og *Selvkoger, Hallen* (af *Hal*) — *Halen* (af *Hale*), *Dammen* (af *Dam*) — *Damen* (af *Dame*), *Trannen* (af *Tran*) — *Tranen* (af *Trane*), *Tropper — Troper* (af *Trope*), *hvæsse — hvæse, læsse — læse.*

Udstødes den efterfølgende Selvlyd i Böjningsformer og Afledninger, bortfalder Fordoblingen foran en følgende Medlyd, f. Eks. *Datter — Døtre; Trussel — Trusler; tapper — tapre, taprere, taprest; sikker — sikre, sikrere, sikrest, at sikre; Offer — Ofre; Himmel — Himle, at himle; Mudder — at mudre.* Derimod bortfalder ikke en Fordobling, der er opstaaet ved Tilföjelsen af et Sammensætningsled eller en Afledningsendelse, f. Eks. *Skibbrud, Blækklat, Isslag, attraa* (af *ad* og *traa*), *Trolddom, Manddom*, undtagen *Lærdom* (af *lærd* og *-dom*).

II. Medlydsfordobling efter lang Selvlyd finder Sted i Flerstavelsesformer:

a) for at skille Spærringslyden *g* fra Gnidningslyden *g* i Ordene *Drægget, at drægge, at dægge, Hæggen* (ogsaa *Hægen* med Gnidningslyd), *Læggen* (forskelligt fra *Lægen*), *Lægget* (forskelligt fra *læget = lægt*, af *at læge*), *Plaggen* (forskelligt fra *Plagen*), *Skægget, Væggen* (forskelligt fra *Vægen*), *Æggen* (ogsaa med kort *æ*). *Ægget* samt i Sammensætninger og Afledninger af disse Ord, f. Eks. *Kæledægge, Tillægget, Paalægget, skægget, rødskægget;*

b) i Ordene *Næbbet, at næbbes* (ogsaa med kort *æ*), *otte, sjette, Sotten, Ætten* (ogsaa med kort *æ*) samt i Sammensætninger og Afledninger af disse Ord, f. Eks. *Blegsotten, blegsottig, brednæbbet.*

III. Selvlydsfordobling finder kun Sted i *een* og *eet* (Talordet, men ikke i det ubestemte Henvisningsord), *viis* og *viist*

(langt *i*), hvorved disse Ord og Ordformer skilles fra *en* og *et* (Kendeordet), *vis* og *vist*. I Sammensætninger og Afledninger bortfalder Selvlydsfordoblingen, f. Eks. *Enhed, enbenet, Ettal, Visdom, nœsvis.*

Navnes Skrivemaade.

Danske Stednavne skrives efter de almindelige Regler, f. Eks. 24
Roskilde, Korsør, Aarhus, Møen, Vejle, Lolland. I nogle Ord skrives endnu ofte et stumt *h* efter *t*, f. Eks. *Thy* eller *Ty*, *Thisted* eller *Tisted*, og et stumt *j* efter *k* og *g* foran *e, æ* og *ø* i en stærk Stavelse (i hvilket Tilfælde *k* og *g* tidligere havde og i Jydsk endnu har en Udtale, der nærmer sig til *kj* og *gj*), f. Eks. *Kjøbenhavn* eller *København, Kjøge* eller *Køge, Skjelskør* eller *Skœlskør, Gjedser* eller *Gedser*. Der skrives *Jellinge* eller *Jællinge, Fyen* eller *Fyn.*

Fornavne skrives enten efter de almindelige Regler, eller som vedkommende selv er vant, f. Eks. *Karl* eller *Carl, Kristian* eller *Christian, Aksel* eller *Axel*. I *Niels* udtales *ie* som langt *e*. Som i Stednavne kan *th* ombyttes med *t*, f. Eks. *Thor* eller *Tor*, *Thyra* eller *Tyra.*

Familienavne skrives efter vedkommende Families egen Skik og Brug, f. Eks. *Bøgh, Dahl, Friis, Heiberg, Juel, Kier* eller *Kiær* eller *Kjær* eller *Kær, Ploug, Schou* eller *Schouw* eller *Skov, Schmidt* eller *Smith, Steen.*

Fremmede Ords Skrivemaade.

Fremmede Fællesnavne, der ere fuldt optagne og 25
indgaaede i Sproget og i Udtalen have tabt de fremmede Lyd, skrives efter Sprogets almindelige Regler, f. Eks. *Ansjos, Buket, Butik, Dusin, Dusør, Filur, Grimasse, Finanser, Kammerat, Kaptajn, Kontor, Kulør, Kusine, Lakaj, Löjtnant, nervøs, Paryk, Plys, simpel, Sovs, Tur* og *Retur*. Det samme er sædvanlig ogsaa Tilfældet med nogle hyppig brugte geografiske Egennavne, f. Eks. *Stokholm, Hamborg, Lybæk* (en *Lybækker*), *Brunsvig, Rinen, Svejts, Florens;* dog betegnes i saadanne Ord og deres Afledninger den sidste Selvlyd i en Tvelyd med *i* og *u*, ikke med *j* og *v*, f. Eks. *Baiern, baiersk, August, Australien, Europa, europæisk.*

Andre fremmede Ord, især Egennavne, skrives i det hele taget efter vedkommende fremmede Sprogs Skrivebrug. I det enkelte pleje følgende Regler at iagttages:

I. a) **C** beholdes: 1) for S-Lyd (ɔ: foran Fortungeselvlydene), f. Eks. *Centrum, Ceder, Citron; Domicil, Celibat, Cypres;* 2) naar det er stumt efter *s*, f. Eks. *Scene, Discipel;* 3) for K-Lyd foran et andet *c*, der lyder som *s*, f. Eks. *Accent, Accise,* og i Egennavne, f. Eks. *Cato, Calais, Actium.* I andre Tilfælde skrives **k** for *c*, f. Eks. *Vokal, Konsonant, Kur* og *kurere, Klasse, Klima, Kreatur.*

b) **Q** og **x** ombyttes i almindelig brugte Ord henholdsvis med **k** og **ks,** f. Eks: *Kvalitet, Kvart, Kvartal, Kvarter, Kvint, Kvintet; Eksamen, Eksempel, Ekstratog,* men beholdes ofte i Egennavne, f. Eks. *Qvintus* eller *Kvintus, Alexander* eller *Aleksander; x* i Forlyd udtales som *s*, f. Eks. *Xerxes.*

c) I almindelig brugte Ord ombyttes:

1) **ph** med **f**, f. Eks. *Filosofi, Fysik, Filip,* men *Phokis, Phocæa; sf* udtales som *sv*, f. Eks. *Sfære, Sfinks;*

2) **th** med **t**, f. Eks. *Teater, Teologi, Katedral,* men *Athene, Thracien;*

3) **rh** med **r**, f. Eks. *Rytme, Reumatisme, Diarré,* men *Rhodus;*

4) **ch** = græsk *χ* med **k**, f. Eks. *Katekismus, Kemi, Kirurgi, Kor, Orkester, Skema, Skisma, Akilles, Bakkus, Kristus.*

Derimod beholdes **ps** (= græsk *ψ*), der i Forlyd udtales som *s*, f. Eks. *Psykologi, pseudonym,* undtagen i *Psalme,* der hyppigst skrives *Salme,* og **ck** i engelske Ord, f. Eks. *Jockey, Kricket, Lockout.*

d) **Z** ombyttes med **s** i tyske Ord, f. Eks. *sire, vansire, sitre,* undtagen i Egennavne, f. Eks. *Leipzig;* ellers beholdes det, f. Eks. *Zenit, Zone, Zigeuner, Zink, Zoolog, Zuav, Azur, Bronze, Gaze, Gazelle, Lazarus, Lazaret, Lazaron.*

e) Lydforbindelsen **sj** betegnes:

1) ved **sk**, naar denne Udtale findes ved Siden af den anden, hvad der er Tilfældet saavel i græske Ord (slgn. c), f. Eks. *Skema, Skisma,* som i Ord af andre Sprog, f. Eks. *Blansket, Droske, Mansket, Marskal, Marskandiser, Skaberak, Skak, Skakt, skattere, Skalotteløg, Skatol, Skellak, Sky (paa Steg);*

2) ved **sch** i nogle tyske Ord, f. Eks. *Frosch (paa en Violinbue), Tusch, Schenkel, Schæfer, Gletscher, rutsche;* og paa samme Maade *Bratsch;* der skrives *Bolsjer;*

3) ved **ch** og **sh** i franske og engelske Ord, f. Eks. *Chalup, Champagne, Chef, marchere, Punch, Shag, Sherif, Shilling. Shirting;* der skrives *Sjal, sjippe;*

4) ved **sh** i Ord af andre Sprog, navnlig ikke-europæiske eller saadanne europæiske, som ikke tilhøre vor Sprogæt, f. Eks. *Dervish, Janitshar, Kamtshatka, Kashmir. Padisha, Pasha, Pesheræ, Rustshuk, Seldshuk, Shah, Shaman, Shat-el-Arab, Sheik, Shibbolet, Shiit;* der skrives *Kautsjuk, Sjakal, Sjako, sjakre, sjofel.*

f) **T** udelades mellem *n* og s, f. Eks. *Intelligens, Ordinans, Potens.*

g) **W** ombyttes med **v**, f. Eks. *Valdhorn, Vallak, Vals, Vattersot, Vildnis,* undtagen i Egennavne, f. Eks. *Weber, Wien,* hvoraf *Wienerbrød, Wienervogn* o. fl., samt i Forbindelsen *wh,* udtalt *v,* i Ordene *Whig, Whisky, Whist.*

Anm. Som Eksempler paa tyske Lydbetegnelser kunne anføres: *Maas (aa* = langt *a), Mähren (ä = æ, h* stumt*), Kiel (ie* = langt *i), Rütli (ü = y), Preussen (eu = öj), Bismarck (ch = k), Sachsen, sachsisk (ch = k), Pfalz (pf = f), Strassburg (ss = s), Schwerin (schw = sv).*

II. I franske Ord, selv om de ere almindelig brugte, beholdes følgende Lydbetegnelser:

au og *eau,* udtalte som *o,* f. Eks. *Chaussé, Niveau;*

ay og *oy,* udtalte som *ai* og *oi,* f. Eks. *Rayon, loyal;*

oi, udtalt som *oa,* f. Eks. *Toilet;*

ei, udtalt som *æ,* f. Eks. *Teint;*

ou og *oux,* udtalte som *u,* f. Eks. *Tournure, jaloux;*

ai og *oui* foran *ll* (se nedenfor), udtalte som *a* og *u,* f. Eks. *Bataille, brouillere;*

u udtalt som *y,* f. Eks. *Tournure;*

e i Indlyd, udtalt som *ø* eller hyppigere som *e,* f. Eks. *Revu;*

e foran *m* og *n,* udtalte som *a,* f. Eks. *Emballage, Entré, Diligence;*

j, g og *ch,* alle tre udtalte som *sj,* f. Eks. *jaloux, Jalousi; Geni, gentil, Prestige; Chaussé, Broche;* om *Mansket, Marskal, Sky* o. fl. se I e 1;

tion, udtalt *sjon,* f. Eks. *Nation, Portion;*

n, udtalt som *ng,* f. Eks. *Bassin, Rayon, Teint, Entré;*

c med S-Lyd og *ç,* udtalt som *s,* f. Eks. *douce, Façade, Façon;*

ll, udtalt som *lj,* f. Eks. *Chenille, Bataille, brouillere;*

gn, udtalt som *nj,* f, Eks, *Champagne, Vignet;*

stumt *h,* f. Eks. *Malheur;*

stum Endemedlyd, f. Eks. *Atelier, Billard, Buffet, Teint.*

Derimod sker der følgende Forandringer:

1) *ai* og *eu* ombyttes i Almindelighed henholdsvis med *æ* og *ø*, f. Eks. *Francæse, Plæne, Sekretær; Favør, Inspektør, Jonglør* (dog *Malheur*);

2) det stumme *e* bortfalder, naar det heller ikke udtales paa Dansk, f. Eks. *Entré, Geni, Jalousi* (dog *Marche* og *douce*), men *Bataille, Diligence, Niche*, og foran et bortfaldet stumt *e* forandres en Dobbeltmedlyd til en enkelt Medlyd, f. Eks. *Toilet, Kachot;*

3) *c* med K-Lyd og *qu* ombyttes med *k*, f. Eks. *Kalot, Kolonne; Karantæne, Billardkø;* støder *c* med K-Lyd umiddelbart sammen med en anden fransk Lydbetegnelse, ombyttes enten ogsaa denne, eller *c* beholdes, f. Eks. *Kupé* eller *Coupé, Kulisse* eller *Coulisse.*

De franske Accenter kunne beholdes, f. Eks. *Gêne* eller *Gene, Tête* eller *Tete, Tantième* eller *Tantieme.* Dette sker navnlig i Slutningen af Ord, for at Forveksling med andre Ord eller Ordformer kan undgaas, f. Eks. *Allé* (slgn. *alle*), *Armé* (slgn. *Arme*), *Entré* (slgn. *entre*). Af samme Grund sættes Accent i Ord som *Mortér* (slgn. *Morter*), *Kanonér* (slgn. *Kanoner*, Flertal af *Kanon*).

III. I Indlyd af fremmede Ord anvendes Medlydsfordobling i Reglen ikke, naar den ikke findes i det fremmede Sprog, f. Eks. *Artikel, Aurikel, Matrikel, Mirakel, Krønike, Skrupel, Kapitel, Titel.* Herfra undtages Ord, hvori Fordoblingen er bleven almindelig Brug, f. Eks. *Kaffe, Taffel, Kammer, Nummer, lutter; Galleri, Mytteri.*

Derimod fordobles i Almindelighed en i en stærk Stavelse staaende Endemedlyd foran en følgende Selvlyd uden Hensyn til Skrivemaaden i det fremmede Sprog, f. Eks. *Paragraffen, Politikken, Botanikker, Fysikker, Kritikker* (Flertal af *Botanik, Fysik, Kritik*, men *en Botaniker, en Fysiker, en Kritiker*), *Butikker, Fabrikker, Kastellet, Protokoller, Konsoller, Attrapper, Principper, Kompasset, Processer, Eremitten, Billetter, Institutter, kriminelle, absolutte.* Herfra undtages dog Afledninger paa *isk* af Navneord paa *it*, f. Eks. *kosmopolitisk, parasitisk* (slgn. *kritisk, politisk*). Der skrives *Atelieret, Buffeter* o. desl. (eller *Atelier'et, Buffet'er*), fordi Medlyden ikke udtales, og *Bassinet, Façonen* o. desl., fordi *n* udtales som *ng*. Er Stavelsen halvstærk, anvendes ikke Fordobling, f. Eks. *Konsulen, Punktumet, Leksikoner, Kursuset, Frederiker* (Flertal af *Frederik*, men *Frederikker*,

Flertal af *Frederikke*), undtagen i enkelte Ord, hvor den er bleven almindelig, f. Eks. *Biskoppen, Omnibussen.*

Medlydsfordobling efter en i en svag Stavelse staaende Selvlyd beholdes i Reglen, naar den findes i det fremmede Sprog, f. Eks. *Buffet, Allé, Ballet, Ballon, parallel, abonnere.* Dog har Brugen indført at skrive enkelt Medlyd i adskillige Ord, f. Eks. *Pomade, Bajonet, Kanel, Karbonade, traditionel.*

Lydforandringer.

Selvlyd.

Selvlydsovergange.

Af Selvlydsovergange gives der i Dansk to Hovedarter: Aflyd og Omlyd. 26

A. **Aflyd** er den Selvlydsovergang, der finder Sted:

1) i Böjningen af de fleste stærke Udsagnsord, f. Eks. *finde — fandt — funden, bære — bar — baaren, give — gav, gribe — greb, byde — bød — budt;*

2) i Ordstammer af samme Rod, f. Eks. *finde — Fund, binde — Baand, bære — Barn — Baare, gribe — Greb, byde — Bud.*

Anm. Aflyd er efterlignet i Ord og Udtryk som: *Sliddersladder, Miskmask, Klingklang, snip — snap — snude.*

B. **Omlyden** bestaar i, at Grundlyden **a** og Bagtungeselvlydene gaa over til en beslægtet Fortungeselvlyd:

a og **aa** til **æ**, f. Eks. *Mand — Mænd, Taa — Tæer;*

o og **aa**, skrevet **o** » **ø** eller **ö**, f. Eks. *Klo — Kløer, Bog — Bøger, stor — större;*

u og **o**, skrevet **u** » **y** eller **ø** (ogsaa skrevet **y**) eller **ö**, f. Eks. *fuld — fylde, ung — yngre, dulgte — dølge, spurgte — spörge.*

Omlyd forekommer:

1) i Böjningen

a) ved nogle Navneords Flertalsdannelse, f. Eks. *Fader — Fædre, Mand — Mænd, Haand — Hænder, Taa — Tæer, Klo — Kløer, Bonde — Bønder, Bog — Bøger; Døtre* er dannet af den ældre Form *Dotter*, nu *Datter*, og Omlyden i *Börn* (af *Barn*) er en Levning af en særlig Art Omlyd, der ofte forekom i Oldnordisk (se Tillægget);

b) ved enkelte Tillægsords Gradsböjning: *lang — længere, længst; faa — færre, færrest; stor — större, störst; ung — yngre, yngst;*

c) ved Tidsböjningen af nogle svage Udsagnsord, hvor den oprindelige Lyd findes i Datid og Förnutids Tillægsmaade, medens Omlyden indtræder i Nutid, f. Eks. *lægge — lagde, lagt; dølge — dulgte, dulgt; spörge — spurgte, spurgt;* i *sælge — solgte, solgt* er det oprindelige *a* gaaet over til *aa (o)*, slgn. *Salg*, og i *sige — sagde, sagt* er i Nutid Æ-Lyden gaaet over til *i* (oldn. *segja*, svensk *säga*);

2) i Afledninger, navnlig svage Udsagnsord, der ere afledte af Navneord, Tillægsord og uindvirkende Udsagnsord, f. Eks. *Navn — nævne, Maal — mæle, Dom — dömme; tam — tæmme, vaad — væde, god — gøde, tom — tömme, fuld — fylde; falde — fælde, vaage — vække;* dog ogsaa Navneord, f. Eks. *Gaas — Gæsling, vaad — Vædske, god — Gødske, sur — Syre, fare — Færd, at du — Dyd.* Omlyd kan ogsaa forekomme i Forbindelse med Aflyd, f. Eks. *sidde — sætte* (slgn. *sad*); *fare — føre* (slgn. *for*).

Tillæg.

I. Aflydens Oprindelse tilhører den jafetiske Sprogæts ældste Udviklingstrin og er endnu ikke fuldstændigt forklaret.

II. Omlyden er af langt yngre Oprindelse. Fra först af er den fremkaldt af en Lyd i Endelsen, der har indvirket saaledes paa den foregaaende Selvlyd, at denne har nærmet sig til hin. Den skyldes altsaa et Bekvemmelighedshensyn (slgn. § 6), idet Taleredskabernes Stilling under Udtalen af de to Lyd er bleven mindre forskellig, end den oprindelig var.

Af Omlyd gaves der i Oldnordisk to Arter, der begge udviklede sig paa Overgangen mellem Urnordisk og Oldnordisk: I-Omlyden (opstaaet omtr. 600—700) og U-Omlyden (opstaaet omtr. 700—800). Den förste findes ved jævnsides Udvikling ogsaa i de vestgermanske Sprog.

A. I-Omlyden, hvoraf vort Sprog er gennemsyret, bestaar egentlig i, at Fortungelydene *i* og *j* omdanne *a* og Bagtungeselvlydene i den foregaaende Stavelse til Fortungeselvlyd.

Den Lyd i Endelsen, der har fremkaldt Omlyden, var allerede i Oldnordisk i flere Tilfælde forsvunden, og i nuværende Dansk er der ikke mange Spor tilbage af den: 1) det af *i* opstaaede *e* i Endelser, f. Eks. *hǫnd, Haand — i hendi, i Hænde; glaðr, glad — gleði, Glæde;* 2) det af *j* opstaaede *g* efter *l* og *r* i nogle Udsagnsord og et Par Navneord, f. Eks. *valði, valgte — velja, vælge; fara, fare — ferja, færge* og *ferja, Færge.*

I Reglen er I-Omlyden bevaret i Dansk: oldn. *a* (med U-Omlyd *ǫ*), dansk *a* eller *aa* — oldn. *ę (e)*, dansk *æ*, f. Eks. *tamr, tam — temja, tæmme; hǫnd, Haand — hendr, Hænder;* oldn. *á*, dansk *aa* eller *a* — oldn. *æ*, dansk *æ*, f. Eks. *tá, Taa — tær, Tæer; nátt, Nat — nætr, Nætter;* oldn.

o, dansk *o* eller *aa (o)* — oldn. *ø* eller *y*, dansk *ø* eller *ö*, f. Eks. *horn, Horn — hyrna, Hjørne* eller *Hjörne; sorg, Sorg — syrgja, sörge;* oldn. *ó*, dansk *o* eller *aa (o)* — oldn. *æ*, dansk *ø* eller *ö*, f. Eks. *kló, Klo — klær, Kløer; bók, Bog — bækr, Bøger; stórr, stor — stærri, större;* oldn *u*, dansk *u* eller *o (u)* — oldn. *y*, dansk *y* eller *ø (y)* eller *ö*, f. Eks. *fullr, fuld — fylla, fylde; ungr, ung — yngri, yngre; dulði, dulgte — dylja, dølge; spurði, spurgte — spyrja, spörge;* oldn. *ú*, dansk *u* — oldn. *ý*, dansk *y*, f. Eks. *súrr, sur — sýra, Syre.* Overgangene oldn. *jú* (= glisl. *jó* eller *jú*) — *ý* og *au — ey* ere bortfaldne, da *jú* og *ý* begge ere blevne til *y* og *au* og *ey* begge til *ø* (§ 15 Tillæg).

I adskillige Tilfælde er I-Omlyden bortfalden ved Ligedannelse med en anden Form af samme Ord eller med et beslægtet Ord, der ikke havde I-Omlyd. Dette er især Tilfældet:

1) i Böjningen

a) i nogle Navneords Flertalsböjning, hvor der er dannet helt ny Former, f. Eks. *vendir — Vaande, præðir — Traade, rendr — Rande;* særlig mærkes *lýss — Lus, mýss — Mus,* i hvilke Ord som i flere andre Dyrenavne *(Aal, Laks, Torsk, Sild),* der ofte bruges som Samlingsnavne, Enkelttalsformen i Sjællandsk og derfor ogsaa i Rigssproget har fortrængt Flertalsformen.

b) i Hensynsformen, der ikke længer findes i Sproget; dog *i hendi — i Hænde;*

c) i nogle Tillægsords Gradsböjning, hvor der er dannet helt ny Former, f. Eks. *lægri, lægstr — lavere, lavest; þyngri, þyngstr — tungere, tungest;*

d) i Enkelttal af den fremsættende Maade i Nutid ved Ligedannelse med Flertal og Navnemaade, f. Eks. *tekr — tager, fær — faar;*

e) i Datids forestillende Maade af stærke Udsagnsord ved Ligedannelse med Datids Flertal; denne Form er nu helt forsvunden af Sproget;

2) i nogle Afledninger, især Udsagnsord, ved Ligedannelse med Stamordet, f. Eks. *erfa — arve, læsa — laase, ræna — rane, hýsa — huse; vermi — Varme, islenzkr — islandsk.*

Naar I-Omlyden er bortfalden i en Ordstamme, maa det antages, at der ved Siden af den omlydte Form har været en ikke-omlydt Form, der saa til sidst har sejret, f. Eks. *hvelpr — Hvalp, mær — Maar* (i Folkeviserne, Formen *Mø* er kommen af Genstandsformen *mey*).

I de Tilfælde, hvor I-Omlyden i Gammelislandsk fremkaldtes af *k* eller *g* og *r*, har den muligvis aldrig været i Dansk. I Former som *tekinn — tagen, dreginn — dragen; kyr — Ko, sýr — So,* kan den ganske vist være forsvunden ved Ligedannelse med andre Former; men dette kan ikke have været Tilfældet med Ord som *dreki — Drage; gler — Glar* (slgn. *Glarmester; Glas* er tysk), *ker — Kar, ver — (Dyne)vaar* (om *a = aa* se B Slutning), *lær — Laar, i gær — i Gaar, dýr* — ældre Dansk *diur*, hvoraf *Dyr* (ved simpel Lydovergang, § 15 Tillæg I d), *berr — bar* (Tillægsord), *heri — Hare.*

Medens I-Omlyden, efter hvad der ovenfor er sagt, er forsvunden i flere Tilfælde, er den omvendt ved Ligedannelse trængt ind i Former, hvor den ikke fandtes i Oldnordisk:

1) i Böjningen:

a) i nogle Navneord

α) fra Hensynstorm i Enkelttal og Nævneform i Flertal, f. Eks. *svǫrðr — Svær, vǫxtr — Vækst, dráttr — Dræt, sláttr — Slæt, þváttr — Tvæt, sunr — Sön;*

β) fra Nævneform og Genstandsform i Flertal, f. Eks. *glóð — Glød, hnot — Nød* (kort ø), *brún — Bryn, nagl — Negl;*

b) i Biordet *fram — frem* ved Ligedannelse med *fremmer* (nu forsvundet) og *fremmest;*

c) i nogle Udsagnord:

α) i Navnemaade fra Enkelttal af den fremsættende Maade: *blása — blæse, gráta — græde;* saavel i oldn. *brjóta* (= glisl. *brjóta*) — *bryde* (ældre Dansk *brytæ*), *fljúga — flyve* (ældre D. *flyghæ*) som i oldn. *bjóða* (= glisl. *bjóða*) — *byde* (ældre D. *biuthæ*) og oldn. *skjóta* (= glisl. *skjóta*) — *skyde* (ældre D. *skiutæ*) er *y* derimod opstaaet ved simpel Lydovergang (§ 15 Tillæg I d).

β) i Datid og Förnutids Tillægsmaade fra Nutid, f. Eks. *steðja, staddi, staddr — stede, stedte, stedt;* oftest er der dannet helt ny Former, f. Eks. *krefja, krafði, krafðr — kræve, krævede, krævet; hylja, huldi, huldr — hylle, hyllede, hyllet; sækja, sótti, sóttr — søge, søgte, søgt;*

2) fra et beslægtet Ord, f. Eks. *hlass, Læs* (fra *læsse*). Undertiden kan det ikke med Sikkerhed afgöres, om Selvlydens Forandring er foregaaet ved I-Omlydens Indtrængen eller ved simpel Lydovergang, f. Eks. *skuggi — Skygge* (slgn. *at skygge*).

Ved en fremadvirkende I-Omlyd er **ja** regelmæssigt blevet til **jæ**, f. Eks. oldn. *jarn* (= glisl. *járn*) — *Jærn, djǫfull* (med U-Omlyd af *a*, se B) — *Djævel.* I oldn. *djakn* (= glisl. *djákn*) — *Degn* er *j* bortfaldet. Denne Omlydsform viser sig især i de Ord, hvor der er indtraadt Brydning (se III.).

B. **U**-Omlyden bestaar egentlig i, at Læbelydene *u* og *v* omdanne et *a* i den foregaaende Stavelse til en Læbelyd, **a** til **ǫ** og undertiden **á** til **ǫ́** (ó).

Den Lyd i Endelsen, der har fremkaldt Omlyden, var allerede i Oldnordisk meget ofte forsvunden, og i Dansk er der ingen Spor tilbage af den.

U-Omlyden synes oprindelig at have forekommet i Dansk omtrent i samme Udstrækning som i Gammelislandsk; men den er i de fleste Tilfælde allerede tidlig forsvunden ved Ligedannelse med ikke-omlydte Former.

U-Omlyden er forsvunden i Böjningen undtagen i *bǫrn — Börn.* I Datidsformer som *sǫng — sang* er den fortrængt ved uomlydte Former af samme Klasse som *spann, stakk, brast.*

U-Omlyden er ligeledes forsvunden i de fleste Ord, der kun havde Omlyd i visse Former, f. Eks. *grǫf — Grav, kvǫl — Kval, sǫg — Sav, þǫrf — Tarv, hǫttr — Hat, kǫttr — Kat, ǫnd — And, rǫnd — Rand, stǫng — Stang, tǫng — Tang, tǫnn — Tand* (foran *nd* kan *a* være blevet til *aa*, se § 12 Tillæg A I, 1, f. Eks. *ǫnd — Aand, hǫnd — Haand, vǫndr — Vaand*). I nogle af denne Slags Ord er den dog bevaret, f. Eks. *lǫg — Lov, ǫrn — Örn,* samt i de fleste Ord med Brydning (se III).

U-Omlyden er bevaret i de Ord, der i Oldnordisk havde Omlyd i alle Former, f. Eks. *kjǫt — Kød, ǫl — Øl, hǫfud — Hoved, frjǫ́ — Frø, sjǫ́r — Sø.* Nogle Ord, der i Gammelislandsk hørte til denne Klasse, kunne næppe have hørt dertil i Dansk. Saaledes have vistnok Ord som *sǫðull — Sadel, djǫfull — Djævel* og *jǫtunn — Jætte* i Enkelttals Hensynsform og i hele Flertal

undtagen Hensynsform haft *a* (slgn. *ketill — katli, katlar, katla, kǫtlum, lykill — lukli, luklar, lukla, luklum* o. fl.), og *sǫngr — Sang, rǫskr — rask* og *þrǫngr — trang* synes i de Former, hvor *v* i Gammelislandsk findes foran Endelsen, at have kunnet miste denne Lyd og dermed ogsaa Omlyden (slgn. i Gammelisl. *dǫgg* med Tillægsformerne *dǫggvar* og *daggar*).

Ved en fremadvirkende U-Omlyd kan efter *v*, der undertiden senere er bortfaldet, *a* (eller *ǫ* ved Omlydens Bortfald) være blevet til *aa (o)* eller *o (u)* og *á* til *o*, f. Eks. *vagn — Vogn, varta — Vorte, alvara — Alvor, vaka — vaage, vakna — vaagne, vakta — vogte, vǫk — Vaage; vagga — Vugge, svartr — sort, hvar — hvor, svarinn — svoren,* gammeldansk *kvast — Kost* (nuværende *Kvast* er et senere optaget Ord), *vǫlr — Ol; tvá — to, þvá — at to.* Uden Omlyd ere: *val — Valg, vangr — Vang, vani — Vane, varmr — varm, vaða — vade, var — var, kvað — kvad; váði — Vaade, vápn — Vaaben* o. fl.

Anm. 1. I de Ord, hvor der i Gammelislandsk var baade I- og U-Omlyd, findes der i Dansk foran *nk* og *ng* kun I-Omlyd, f. Eks. glisl. *søkkva* = oldn. *senkva, sænke;* glisl. *prøngva* = oldn. *prengva, trænge;* derimod *øx — Økse.*

Anm. 2. Nogle i Gammelislandsk sjældnere forekommende Omlydsformer findes til Dels ogsaa i Dansk: 1) *e — ø: gøra* (af *gerva*) *— göre,* 2) *i — ý: blý — Bly* (slgn. tysk *Blei*). Derimod svare til glisl. *søkkva* (oprindelig *sinkva*), *syngva* (opr. *singva*), *slyngva* (opr. *slingva*), *lyng* (Hensynsf. *lyngvi*), *byggr* (Hensynsf. *byggvi*) o. fl. *sjunka, sjunga, sljunga, ljung, bjugg;* heraf ere ved Lydovergang de nuværende Ord *synke, synge, slynge, Lyng, Byg* opstaaede. Til glisl. *yðr* svarer *iðr* uden Omlyd — *eder,* og til glisl. *bý* og *þýsdagr* dansk *Bi* (tidligere ogsaa *by*) og *Tirsdag.*

III. Foruden U-Omlyden findes der en anden særlig nordisk Lydovergang, den saakaldte Brydning, der bestaar i, at **e** eller **i** (oprindeligt *e*) bliver til **ja**, der ved U-Omlyd atter kan blive til *jǫ.*

I Gammeldansk er *ja* ved fremadvirkende I-Omlyd blevet til *jæ (je),* f. Eks. tysk *Helm* — oldn. *hjalmr* (= glisl. *hjálmr*) — *Hjælm,* tysk *selten — sjaldan — sjælden,* tysk *helfen* — oldn. *hjalpa* (= glisl. *hjálpa*) — *hjælpe,* tysk *derb — djarfr — djærv,* tysk *Stern — stjarna — Stjerne,* tysk *eben — jafn — jævn. Ja* findes kun i et Par nyoptagne Ord: engelsk *earl — jarl — Jarl,* tysk *gellen — gjalla — gjalde.*

Derimod er *jǫ* i Almindelighed bevaret, f. Eks. tysk *Bär — bjǫrn — Björn,* tysk *Herde — hjǫrð — Hjord,* tysk *Hirsch — hjǫrtr — Hjort,* tysk *Erde — jǫrð — Jord,* engelsk *firth — fjǫrdr — Fjord,* tysk *Meth — mjǫðr — Mjød,* tysk *Schild — skjǫldr — Skjold.* Der gives enkelte Undtagelser, f. Eks. *jǫtunn — Jætte,* tysk *Feder — fjǫðr — Fjeder* (*æ* er blevet til *e*), smntr. *Fjer.*

I *jæ* kan *j* være bortfaldet, hvad der altid er Tilfældet efter *k* og *g,* f. Eks. tysk *gelten — gjalda — gælde,* tysk *gern — gjarna — gerne;* tysk *selber — oldn. sjalfr* (glisl. *sjálfr*) *— selv,* tysk *Milch* — oldn. *mjǫlk* (= glisl. *mjólk*) — *Mælk,* tysk *Mehl — mjǫl — Mel* (*æ* er blevet til *e*).

Undertiden findes Brydning i Dansk, hvor der ingen Brydning var i Gammelislandsk, f. Eks. *stertr — Stjært, fet — Fjed* (*æ* er blevet til *e*), *fela — ældre Dansk fialæ — nu fjæle, stela — ældre D. stialæ — nu stjæle,*

sex — ældre D. *siax* — gammeld. *siæx* — nu *seks* (*j* bortfaldet), *ek* — tidligere *jak, jæk, jæg*, nu *jeg*; *fretr* (med Medlydsomstilling) — *Fjært.*

Omvendt forekommer Brydning i Gammelislandsk i nogle faa Ord, hvor den ikke findes i nuværende Dansk: *hjassi* — *Isse* (men gammeldansk *iesse*, *jǫkull* — *(Hus)egel* ɔ: Istap, der hænger ned fra Taget, *snjallr* — *snild.*

Selvlydsudstødelse.

27 I flere Tilfælde bliver et Ord en Stavelse kortere ved Udstødelse af en svag Selvlyd. Dette kan ske i Begyndelsen af et Ord (Afæresis), inde i et Ord (Synkopé) eller i Slutningen af et Ord (Apokopé).

A. I de sammensatte Forholdsord *iblandt, igennem, imellem* og *imod* kan *i* bortfalde: *blandt, gennem, mellem* og *mod.* Sammensættes disse Ord og Biordet *igen* med et andet Ord, bortfalder (i det nuværende Sprog) altid *i*, f. Eks. *Gennemgang, gennemføre, Mellemting, mellemstor, Modstand, modstaa, Gendøber, genstridig, gentage* (ligeledes *Hukommelse* for det gamle *Ihukommelse*). Sættes Forstavelsen *u* foran, kommer *i* atter frem, f. Eks. *uigennemførlig, uimodsigelig, uigentagelig.*

B. I. I Ord paa svagt *el, en* og *er* udstødes undertiden **e** foran en Endelse, der begynder med et svagt *e*, sjælden *i*. Dette forekommer:

1) i Navneordenes Flertal, f. Eks. *Engel — Engle, Hængsel — Hængsler; Kloster — Klostre, Fader — Fædre;* herfra undtages Flertalsformerne af følgende Navneord:

a) et enkelt paa *el: Handeler*, og de fleste paa *en*, f. Eks. *Aftener, Helgener, Ordener;* nogle vakle, f. Eks. *Lagener* og *Lagner, Væsener* og *Væsner;*

b) mange paa *er*, nemlig: Personnavne, der betegne Bestillinger, f. Eks. *Faddere, Skrædder*e, *Snedkere,* ogsaa *Fættere,* (men *Fædre, Døtre* o. fl.); Afledninger af Udsagnsord, Navneord, Tillægsord og Talord, f. Eks. *Bagere, Stivere, Nævnere, Dommere, Sjællændere, Tremastere, Svenskere, Tiere;* Folkenavne, f. Eks. *Grækere, Tatere, Italienere,* dog *Negre;* Dyrenavne, f. Eks. *Flyndere, Hamstere, Ildere, Vædere,* dog *Tigre;* enkelte andre, f. Eks. *Bannere, Dalere, Undere, Kobbere, Levere, Pulvere, Yvere;* nogle vakle, f. Eks. *Aldere* og *Aldre, Altere* og *Altre,* hyppigst *Ankere* om Maal af flydende Varer, men *Ankre* om Skibsankre;

2) i Navneordenes bestemte Form i Enkelttal, hvor dog *e* ofte beholdes, især i Ord paa *er,* f. Eks. *Regelen* eller

hyppigere *Reglen, Lagenet* eller hyppigere *Lagnet, Klosteret* eller sjældnere *Klostret;* det beholdes (i Prosa) altid i den bestemte Form:

a) af Ord, i hvis Flertalsform det beholdes, f. Eks. *Handelen, Aftenen, Helgenen, Ordenen, Bageren, Skrædderen, Svenskeren, Grækeren, Flynderen, Banneret, Underet;*

b) af Ord, som derved skilles fra Navneord paa *en,* der ere afledte af Udsagnsord, f. Eks. *Tummelen, Hammeren, Jammeren,* men *Tumlen, Hamren, Jamren* (af *tumle, hamre, jamre*);

c) af adskillige andre Ord, f. Eks. *Alderen, Faderen, Magisteren, Mesteren, Negeren, Tigeren, Vinteren, Krateret, Æteren;* derimod udstødes det altid i den bestemte Form af nogle Ord, navnlig: *Gislen, Midlet, Eksemplet, Stemplet, Templet, Miraklet, Spektaklet, Tabernaklet, Teatret;*

3) i Tillægsordenes bestemte Form, Flertal og Sammenligningsgrader, f. Eks. *ædel — ædle, ædlere, ædlest; doven — dovne, dovnere, dovnest; sikker — sikre, sikrere, sikrest;*

4) i den bestemte Form og Flertal af Tillægsmaader paa *en,* f. Eks. *bunden — bundne, skreven — skrevne;*

5) i Udsagnsord, der uden Endelse ere afledte af Ord paa *el, en* og *er,* f. Eks. *Mergel — mergle, doven — dovne, Hammer — hamre,* samt i enkelte andre Afledninger, f. Eks. *ussel — Usling, Kuller — kulret, Skulder — bredskuldret.*

Anm. *Foged* kan have *Fogder, Fogden.*

II. Ved Sammensætning og Afledning udskydes undertiden et svagt *e,* f. Eks. *Kvindfolk, Rigsdag, ærgærrig; Fjendskab, farlig* (se nærmere § 55, 3 a og § 67 II, 1).

C. I Slutningen af nogle Navneord, der betegne Titler og ende paa et svagt *e,* udstødes dette, naar förste Stavelse bliver svag, ved at Ordet forbindes med et andet, f. Eks. *Fyrst Bismarck, Grev Gert, Hr.* (ɔ: *Her*) *Ravn, Hr. Direktøren, Fru Ravn, Fru Baronessen* (om *Kong Frederik* se § 28 Tillæg 3).

Anm. Digterne udelade ofte *e* i Slutningen af nogle Trestavelsesnavneord, f. Eks. *Billed, Embed, Ærind,* og i Slutningen af Datidsformer paa *ede* af svage Udsagnsord f. Eks. *elsked, hævned, rased, udspiled, forvirred.*

Tillæg.

1. Som Eksempler paa Udstødelsen af en Selvlyd eller en svag Stavelse i Begyndelsen af et Ord kunne nævnes: *upp á,* gammelt *opaa — paa, ikkun*

(se § 32, 2) — *kun* (slgn. *Alarm — Larm*), latinsk *hypericum — Perikum* (slgn. *Johannes — Hans, Hispania — Spanien*).

2. I adskillige Ord er et svagt *e* i Endelsen ved Ligedannelse med Ord uden *e* udfaldet i Tidens Løb, f. Eks. *alvara — Alvor, biti — en Bid, gneisti — Gnist, svangi — Svang* (Hulheden under Fodsaalen), *þunnvangi — Tinding*. Dette finder regelmæssigt Sted i Navnemaade efter Selvlyd, f. Eks. *gróa — gro*, oldn. *sea* (= glisl. *sjá*) — *se*, ogsaa efter udfaldet *j*, f. Eks. *deyja — dø, hlæja — le*, og i Navneord paa *ari*, f. Eks. *dómari — Dommer, skapari — Skaber, altari — Alter*. I disse og lignende Ord, f. Eks. *Arbejder, Borger, Bødker* holdt *e* sig langt ned i Tiden; saaledes endnu hos Wessel: »*Den Mordere forhøres og bekender*«. For *Himmerige, Frankrige* og *Sverige* bruges nu i Almindelighed *Himmerig, Frankrig* og *Sverrig*.

Anm. De nedertyske Former *Sakramente* og *Testamente* forekomme endnu ved Siden af de höjtyske *Sakrament* og *Testament*. *Regimente* og *Regiment* have forskellig Betydning.

Selvlydstilföjelse.

28 Til Lettelse for Udtalen indskydes et svagt *e*, naar Böjningsendelsens *s* föjes til Ord, der i Forvejen ende paa en S-Lyd, f. Eks. *denne Lakses Smag, Jenses Moder, Krøsuses Rigdomme, Ferdinand Cortezes Bedrifter*.

Anm. Om Indskydelse af et svagt *e*, i Former som *fordr!* se § 118, 4 Anm. 1.

Tillæg.

Det svage *e* er undertiden indskudt:

1) mellem to Medlyd for at lette Udtalen (allerede i ældre Dansk), f. Eks. *akr — Ager, fjǫðr — Fjeder, rætr — Rødder; bindr — binder, telr — tæller;*

2) efter lang Selvlyd (först i nyere Dansk, til Dels ved Skriftsprogets Indflydelse), f. Eks. *tær — Tæer, náða — naaede, nát — naaet;*

3) i Slutningen af et Ord ved Ligedannelse med Ord, der endte paa et svagt *e*, f. Eks. *konungr — Konge (Kong* bevaret i Forbindelser med et Egennavn, f. Eks. *Kong Frederik), tiund — Tiende, for — Fure, skor — Skure, Kjortel — Kjole, mjǫhundr — Mynde, Hoved* — daglig Tale *Hode, likr*, spaltet i *lig* og *lige*.

Medlyd.

Medlydstilnærmelse.

29 Naar to Medlyd støde sammen, paavirkes ofte den ene af den anden. Denne Paavirkning kan vise sig i, at den ene nærmer sig til den anden (ufuldstændig Assimilation). Tilnærmelsen bestaar enten i, at Stedet for Lydens Frembringelse skifter, eller i, at en stemt Lyd bliver stemmeløs.

1. Den förste Art forekommer i nogle afledte Udsagnsord: i *hente* for *hemte* (af *hem*, den ældre Form af *Hjem*) er Læbelyden *m* foran Tungespidslyden *t* bleven til Tungespidslyden *n*; i *sinke*, udtalt *sengke*, for *senke* (af *sen*) er Tungespidslyden *n* foran Tungerygslyden *k* bleven til Tungerygslyden *ng*; i *sanke* for *samke* (af *sam* = *sammen*, slgn. *Samtale*) og *ynke* for *ømke* (af *öm*) er Læbelyden *m* foran Tungerygslyden *k* bleven til Tungerygslyden *ng*.

2. Den anden Art viser sig især i, at efter kort Selvlyd forandres den stemte Medlyd *v* og det stemte *g* foran den stemmeløse Medlyd *t* henholdsvis til den stemmeløse Medlyd *f* og til det stemmeløse *g*; den forekommer i Böjningen ved Dannelsen af Tillægsords Intetkönsform og Udsagnsords Tillægsmaade i Förnutid, i Afledningen ved Dannelsen af Navneord og Udsagnsord, f. Eks. *stiv — stift, have — haft, rive — Rift; sige — sagt, age — Ægt, svige — svigte.* Ogsaa efter lang Selvlyd og efter Medlyd indtræder denne Medlydstilnærmelse i manges Udtale, f. Eks. *lav — lavt, djærv — djærvt; svag — svagt, vælge — valgt.*

Medlydssammensmeltning.

Undertiden har en Medlyds Indvirkning paa en anden været saa stor, at denne er smeltet sammen med hin (fuldstændig Assimilation). Da saadanne oprindelige Dobbeltmedlyd i det nuværende Sprog næsten altid udtales som enkelte Medlyd, faar Medlydssammensmeltning Udseende af Medlydsudstødelse. Medlydssammensmeltning er tilbagevirkende eller fremadvirkende, alt efter som den efterfølgende Medlyd virker paa den foregaaende eller omvendt. 30

A. Tilbagevirkende Medlydssammensmeltning forekommer:

1) i enkelte Ord, f. Eks. *tn* (gennem *dn*) til *n* i *Drotning* (af *dróttinn, Drot*) — *Dronning, nt* til *t* i *Klint — Klit, nk* til *k* i *Banke — Bakke, rl* til *l* i *Kærling* (af *Karl*) — *Kælling;*

2) ved Sammensætning, f. Eks. *dt* til *tt* i *adtraa — attraa,* Gnidningslyden *d* med Spærringslyden *d* til Spærringslyden *d* i *Middag* (slgn. *Midnat*), *dl* til *l* i *Jydland* (af *Jyde*) — *Jylland, vk* til *k* i *Stavkarl — Stakkel;*

3) ved Afledning, f. Eks *tl* (gennem *dl*) til *l* i *ketlingr* (af *kǫttr, Kat*) — *Killing, kl* (gennem *gl*) til *l* i *kykling* (af *Kok* = *Hane*) — *Kylling, dt* til *t* i *godte — gotte, hvidte — hvitte, ds* til *s*, skrevet *ds*, i *Gods* af *god, Fødsel* af *føde, ødsel* af *øde, dl*

til *l* i *Hvidling — Hvilling*, *gt* til *t* i *Dræt* af *drage (Dragt* er tysk*)*;

4) ved Böjning:

a) *dt* til *t*, skrevet *dt*, efter kort Selvlyd (slgn. § 32, 1 c) i Intetkönsformen af Tillægsord og i Datid og Förnutids Tillægsmaade af svage Udsagnsord, f. Eks. *godt* af *god*, *stødte* og *stødt* af *støde*;

b) *nt* til *t* i nogle Henvisningsord og i Förnutids Tillægsmaade af stærke Udsagnsord, f. Eks. *min — mit, den — det, egen — eget; funden — fundet, skreven — skrevet.*

B. Fremadvirkende Medlydssammensmeltning viser sig især i, at *ld* og *nd* i Slutningen af Ord og foran Selvlyd, sjældnere foran *r*, ere sammensmeltede til *l* og *n*, uden at dog dette er betegnet i Skrift, f. Eks. *Harald, Ild, Alder, Vælde, holde, skulde, vilde; Haand, Land, binde, blande, Blanding, hundrede.* Sammensmeltning forekommer dog ikke i *Bold* (hvor *d* i øvrigt ikke er oprindeligt, oldn. *bǫllr*), *Olding, Vindue, stundom, i Löndom* samt i nogle genoptagne Egennavne, f. Eks. *Balder*, og i fremmede Ord, f. Eks. *Sekund, Vender, Legende.* Tilföjes Endelsen *ig*, finder der heller ingen Sammensmeltning Sted, f. Eks. *Vælde — vældig, Skyld — skyldig; Aand — aandig, Haand — firhændig.* Denne Udtale, der skyldes Skriftsproges Indflydelse og fremmed Paavirkning (slgn. *gültig — gyldig* o. lign.), er ogsaa trængt ind i Ord, hvor *d* ikke er oprindeligt (se § 22 I d Slutn.), f. Eks. *falde — affældig, Mand — mandig.*

Anm. *Ds* sammensmelter i det höjere Talesprog i Almindelighed ikke i Böjningen, f. Eks. *en Stads Indbyggere, et Jordskreds Virkninger, Guds Tilværelse.* Dog høres *d* ikke, naar Stavelsen bliver halvstærk, f. Eks. *Guds Naade*; heller ikke i förste Del af en Sammensætning efter kort Selvlyd, f. Eks. *Baadsmand, Raadsherre, Tidsfordriv, Dødsforagt.*

Tillæg.

Som Eksempler paa Medlydssammensmeltning kunne fremdeles anføres: a) tilbagevirkende M. *botn — bodn — Bund, vatn — vadn — Vand, litli — lidle — lille, siðla — silde, aptr — atter*; b) fremadvirkende M. *elv (= Alf,* slgn. *Elverhöj) — Ellefolk, ellevild* o. fl., *kylfa — Kølle, kylna — (Malt)kølle, mylna — Mølle,* oldn. *bulginn (=* glisl. *bólginn) — bullen, lamb — Lam, timbr — Tømmer, setja — sætte, vekja — vække.* I det oldn. *i bland* er *nd* ikke sammensmeltet, og den gamle Udtale er betegnet ved *ndt: iblandt.*

Medlydsfjernelse.

31 Undertiden har man undgaaet Gentagelsen af samme Lyd eller Sammenstødet af to beslægtede Lyd ved at forandre den ene

af dem (Dissimilation), f. Eks. *Løgel* (oldn. *lykill*, af *lúka, lukke*) — *Nøgle*, tysk *Tölpel* — *Tølper*, *bardyre* (af fransk Navneord *bordure*) — *baldyre; falne (fǫlna)* og *svulne* (af *svullen*), hvor *l* og *n* begge ere Tungespidslyd — *falme* og *svulme*.

Anm. De fremmede Ord *Kæmner*, *Pilegrim* og *Turtel(due)* ere opstaaede af de latinske Ord *camerarius*, *peregrinus* og *turtur* ved Medlydsfjernelse. *Marmor* hed i Gammeldansk *malmer*; *Marmelsten* (hos Øhlenschlæger) kommer af tysk *Marmel*.

Medlydsudstødelse.

1. **D** bortfalder i Udtalen: 32

a) efter *r*, naar den foregaaende Selvlyd er lang, f. Eks. *Fœrd, Jord, Mord, haard, nord*. Bliver Selvlyden kort, ophører *d* at være stumt, f. Eks. *færdes, jordisk, myrde, Morder, hærde, nordre;*

b) foran s, naar der følger en anden Medlyd, f. Eks. *Vædske, hadsk, bidsk, bedst, sidst*; ligeledes efter lang Selvlyd i Afledningen *fodse* (men i det höjere Talesprog ikke i Böjningen, f. Eks. *en Fods Tykkelse, Bodsøvelse*);

c) foran *t*, naar der gaar en lang Selvlyd foran, f. Eks. *et spædt Barn, fødte* og *født, klædte* og *klædt;*

d) foran *d* i *Bredde* og *Vidde*.

N er bortfaldet i *i Aftes* (af *i Aftens*) og *i Morges* (af *i Morgens*).

2. I nogle Tilfælde ere to Stavelser sammentrukne til een ved Udstødelse af en Medlyd og en Selvlyd, f. Eks. *Odinsdag — Onsdag, Adelgade — Algade, Fjeder — Fjer, medens — mens, gidet — gidt, bedet — bedt, prædike — præke, Løverdag (laugardagr, Vadskerdag) — Lördag*, ældre *haver — har, ikke uden — ikkun, Bryggerhus, Bagerhus (Salhus) — Bryggers, Bagers* (jydsk *Sals*).

Anm. Medlydsudstødelse forekommer i daglig Tale i vid Udstrækning, f. Eks. *god — go, stod — sto, kan — ka, skal — ska, ved — ve, hellig — helli, værdig — værdi, sige — sie, suge — sue, blive — blie, Fugl — Ful, Sølv — Søl, Törv — Tör; Fader — Far, Læder — Lær, lade — la, tage — ta, give — gi, have — ha, lagde — la, sagde — sa.*

Tillæg.

Om Udstødelsen af oldn. **g, ð, f, v, h, j** og **r** se § 16 Tillæg 1.

I Ordene *dróttinn — Drot, jǫtunn — Jætte, klæðabónaðr* (= glisl. *klæðabúnaðr*), gammeld. *klæthæbonæth — Klædebon*, gammeld. *tæppet* —

Tæppe er Endelsen bortfalden, fordi den urigtigt opfattedes som det efterhængte Kendeord (slgn. i daglig Tale *en Eksame* i Steden for *en Eksamen*). Endelsen er ogsaa bortfalden i *galinn (fortryllet)*, tidligere *galen* — nu *gal*.

Af Sammentrækninger kunne endvidere anføres: *hægindi*, gammeld. *høwendhe* — *Hynde*, *konungr*, gammeld. *konning* — *Konge*, *verǫld* — *Verden*, *Penninge* — *Penge*, *Kjortel* — *Kjole*, *hingat* og *þingat*, i ældre Dansk *highæt* og *thigæt* — *hid* og *did*.

Medlydstilföjelse.

33 **J** er tilföjet i Forlyd i nogle Ord, f. Eks. *Hjem* og *Hjemmel (heimr* og *heimild)*, slgn. *Hejmdal* og *hente; ihjel (i hel)*, slgn. *Hel* (Dødsgudinden); *Hjejle* (af *Hede* og *lo, Brokfugl*); *Hjörne (hyrna)*, slgn. *Horn; Tjörn (þyrnir)*, slgn. *Torn; jer*, opstaaet af *eder* ved Sammentrækning.

Tillæg.

1. **J** er desuden tilföjet:

a) i enkelte Ord og Former: *fantr* (af latinsk *infans*) — *Fjante;* ældre *palt* — *Pjalt;* oldn. *skald* (= glisl. *skáld*) — *Skjald*.

b) ved Ligedannelse med Navnemaade: i alle Former af *hjælpe* (oldn. *hjalpa* = glisl. *hjálpa*) og *stjæla (stjala* = glisl. *stela)*, i Datidsformerne *gjaldt* og *skjalv* (af *gjalda* og oldn. *skjalfa* = glisl. *skjálfa*) og i de hos Digterne forekommende Former *sjunken* og *sjungen* (af *sjunka* og *sjunga* = glisl. *søkkva* og *syngva*).

2. **D** er indskudt mellem *l* eller *n* og *r*, f. Eks. *ellri* — *ældre* (slgn. latinsk *valeriana* — *Baldrian*); oldn. *annrir* (= glisl. *aðrir*) — *andre*, oldn. *minnri* (= glisl. *minni*) — *mindre*, *innri* — *indre*, oldn. *synnri* (= glisl. *syðri*) — *søndre*, tysk *erinnern* — *erindre*, i daglig Tale *Hendrik* for *Henrik*.

3. **G** er tilföjet i *sal* — *Salg* og *val* — *Valg* ved Ligedannelse med *sælge* og *vælge* (§ 16 Tillæg VI 2 d).

4. **S** er ved Ligedannelse med Biord og Tillægsord paa *s* (slgn. § 66 b 1) tilföjet i: *ellers* af *eller* (der tidligere ogsaa brugtes i Betydning af *ellers*); *medens* af *meðan; fordums* af *fordum* (der tidligere ogsaa brugtes som Tillægsord); i daglig Tale *kuns* for *kun (sagtens* af *sagte*, slgn. tysk *erstens* o. lign.); *s* er indskudt foran Afledningsendelsen **t** i Ord som *Fangst, Hugst, Ankomst* samt i *mindske*, af Stammen *mind (minn)* og Afledningsendelsen *k*.

5. I *verǫld* — *Verden* er Endelsen oprindelig det efterhængte Kendeord, som man urigtigt har opfattet som en Del af Ordets Stamme; derimod er vistnok *Örken* en selvstændig Form ved Siden af *Örk*. Oldn. *heilsa*, tidligere *helse*, er ved Sammenblanding med oldn. *heilsan*, tidligere *helsen*, nuværende *Hilsen*, blevet til *Helsen*.

Medlydsomstilling.

34 Af og til skifter en Medlyd Plads inde i et Ord (Metatese), f. Eks. *Løgel (lykill)* — *Nøgle;* ældre *fæderne* og *møderne* (af

Navneordene *faðerni* og *mæðerni, Herkomst paa Faderens og Moderens Side*) — nu *fædrene* og *mødrene;* ældre *hugse* (af *hugr, Hu,* og Afledningsendelsen s) — nu *huske; Andreas — Anders, Kristine — Kirstine; skarp — skrap; funklende — flunkende ny; Torp — -drup* i mange Stednavne, f. Eks. *Ordrup.*

Tillæg.

Medlydsomstilling findes fremdeles i *hross — Hors, kross — Kors, þreskjoldr — Tærskel, falma — famle,* latinsk *vespa — Hveps.*

Stavelserne.

Stavelsedelingen.

De Stavelser, i hvilke man ved langsom Udtale deler Ordene, 35
falde ikke altid sammen med de Dele, af hvilke Ordene oprindelig bestaa, hvorfor man skelner mellem Talestavelser og Sprogstavelser. Deler man f. Eks. Ordene *Sager* og *Næring* i Talestavelser, faas *Sa-ger* og *Næ-ring,* medens disse Ord derimod bestaa af følgende Sprogstavelser: *Sag,* Ordets Stamme, og *er,* Böjningsendelsen; *nær,* Stamordet, og *ing,* Afledningsendelsen.

Talestavelser og Sprogstavelser falde sammen:

1) i Sammensætninger, f. Eks. *Høst-aften, Sol-aar, Aars-unge, Haans-ord, fir-aarig, hin-anden, ud-øve, under-ordne, over-alt, för-end,* ogsaa i fremmede Ord, f. Eks. *ad-optere, eks-ercere, inter-essere;* men *Vin-due,* fordi Sammensætningen af *Vind* og *Öje* er ukendelig (i daglig Tale ofte *Kakke-lovn, Ve-stindien, a-lene, höj-stæret, a-doptere*);

2) i Afledninger ved Forstavelser, f. Eks. *Van-art, mis-unde, for-agte, er-indre* (i daglig Tale *e-rindre, e-robre*);

3) i Afledninger ved Endelser, naar disse begynde med en Medlyd, f. Eks. *Spaa-dom, Ro-ning, smaa-lig,* undtagen *An-drik;* ligeledes naar Endelsen er *inde* eller *agtig,* f. Eks. *Vært-inde, gammel-agtig,* (derimod *Jen-sine, Sej-lads, afske-dige, hal-vere*).

Om der end i de Tilfælde, der falde uden for de ovennævnte, finder nogen Vaklen i Udtalen Sted, kan der dog opstilles følgende Hovedregler:

1) En Stavelse ender med Selvlyden, hvis denne er lang eller Stavelsen har en Tvelyd, f. Eks. *Læ-be, Fa-der, ma-ger, Mu-re, skri-ver, ma-let, e-nes; ka-pre, Æ-ble, kalfa-tre, æ-kle, Bæ-ster, fa-ste; Böj-le, Reg-nen, sav-ne (Fæd-re* og *mag-re,* fordi

Gnidningslydene *d* og *g* ikke kunne staa i Begyndelsen af en Stavelse foran en Medlyd).

2) En kort Selvlyd i en stærk Stavelse trækker en følgende Medlyd til sig, men ikke i en svag, f. Eks. a) *Pad-(d)e, döm-(m)e, Gop-le, tap-re, snub-le, Tøf-ler, yt-re, hæk-le, sik-re, Bis-mer, vis-ne, Æs-ke, Bis-pen, fas-te, bis-ter;* b) *Afte-nen, Skulde-ren, ade-lig, stribe-de, ærli-ge.*

3) Af tre eller fire Medlyd slutte henholdsvis de to eller de tre sidste sig til den følgende Stavelse, saa vidt Medlydsforbindelsen tillader det, f. Eks. *Snir-kler, bol-tre, Vin-tre, Blom-ster, øn-ske, Læng-sler; Fal-string, blom-stre* (men *Vagt-ler, vrant-ne, merg-le, skælm-ske*).

Anm. Hensynet til Forstaaelsen gör det ønskeligt, at ved en Linies Slutning ikke andre Ord opløses i deres Stavelser end længere Sammensætninger, f. Eks. *Uvejrs-skyer, Sammen-sværgelse, vanskelig-göre, midtpunkt-flyende, Damp-tærskeværk, Spejlglas-rude, Tikrone-seddel, Haandværker-forening.* Endnu er det dog almindelig Brug at dele saa godt som ethvert Flerstavelsesord. Denne Deling foregaar i det hele taget i Overensstemmelse med Stavelsernes Adskillelse i Udtalen. Følgende Undtagelser og nærmere Bestemmelser maa dog mærkes:

1) V som Selvlydstegn i Tvelyd slutter sig til en følgende Stavelse, der begynder med en Selvlyd, f. Eks. *Ra-vet, do-ven, snæ-ver, sy-vende* (dette er derimod ikke Tilfældet med *j* og *g*, f. Eks. *Haj-er, ej-er, Höj-en, Jeg-et*).

2) *Ng* deles, selv om det betegner en enkelt Lyd, f. Eks. *Man-gel, man-gen, En-gen, læn-ges.*

3) *S* foran *k, p* og *t* slutter sig til den følgende Stavelse ogsaa efter kort Selvlyd, f. Eks. *Æ-ske, Bi-spen, fa-ste* (Flertal og bestemt Form af *fast*, som *at fa-ste*), *bi-stre.*

4) Gnidningslydene *d* og *g* efter lang Selvlyd slutte sig til en følgende Stavelse, selv om denne begynder med en Medlyd, f. Eks. *Fæ-dre, ma-gre.*

5) Er en Medlyd fordoblet, slutter den ene sig til den förste, den anden til den anden Stavelse, f. Eks. *Kat-te, Pad-de, Bryg-ger, döm-me, Lön-ning.*

6) Stumt *d* betragtes som lydende; derfor slutter det sig:

a) foran *t, s, d* og *k* til den foregaaende Selvlvd, f. Eks. *Mid-te, klæd-te, vold-te, vend-te; Færd-sel, Bid-sel, ød-sle, bid-ske, bed-ste, mind-ste, fod-se; Vid-de; Sned-ker;*

b) efter *l, n* og *r,* naar der følger en Selvlyd, til den følgende Stavelse, f. Eks. *Il-den, vol-de; Man-den, ven-de; Or-det.*

Stavelsernes Styrke.

Flerstavelsesord.

Den Kraft, hvormed Brystmusklerne under Udaandingen trykke paa Luftströmmen, er ikke lige stor i alle Stavelser. I Ordene *Bue* og *Hammer* udtales saaledes den förste Stavelse med större Kraft end den sidste. Det större Eftertryk, der gives visse Stavelser, kaldes deres **Styrke** (Accent). I ovennævnte Eksempler er altsaa den förste Stavelse **stærk** (accentueret), den sidste **svag** (uaccentueret). 36

Reglerne for Stavelsernes Styrke i Flerstavelsesord ere følgende:

I. I Ord af nordisk Oprindelse, der ikke ere sammensatte eller afledte af andre Ord, er den förste Stavelse stærk, de andre svage, f. Eks. *Kone, Fader, Hoved, Ærinde, gammel, nogen, give, dömme, elske, sjælden.*

II. Da det ved Sammensætning i Almindelighed er det förste Ord, der giver hele Ordet sin særlige Betydning, plejer det förste Ord eller dets stærke Stavelse at beholde sin Styrke, medens det andet Ord eller dets stærke Stavelse svækkes noget, saa at Ordet eller Stavelsen bliver **halvstærk**, f. Eks. *Ordbog, Omegn, höjrød, medgaa, Aftensang, angerfuld, overstaa, Mandshöjde, halvgammel, skylregne, Borgerskole, lænkebinde, nogenledes.* Herfra undtages:

a) nogle uegentlige Sammensætninger (§ 52 og § 54), i hvilke Hovedvægten ligger paa det andet Ord, hvorfor ogsaa dette eller dets Hovedstavelse er stærk, medens det förste Ord er svagt, f. Eks. *Vorherre, Ihændehaver, iagttage, vedligeholde, tilfreds, tilsyneladende, tilbage, overalt, engang, undertiden, ifølge, medmindre;* saaledes Sammensætninger af *der, her* og *hvor* med et Forholdsord eller et Biord, naar der intet Eftertryk hviler paa dem, f. Eks. *Han kom hertil for fire Aar siden. Jeg gik derop i Aftes. Her er et Punkt, hvorom vi let kunne blive enige;* derimod med Eftertryk: *Hertil kom jeg og ikke videre. Derop gaar jeg ikke for det förste. Hvorom ere vi to egentlig enige?*

b) nogle egentlige Sammensætninger, i hvilke paa Grund af det nedenfor (i V) omtalte Styrkeskifte ligeledes det andet Ord eller dets Hovedstavelse er stærk, medens det förste er halvstærkt, eller svagt, f. Eks. *Fjerdingaar* (men *Fjerdingkar*), *ærværdig* (men *læseværdig*), *medlidende* (men *godlidende*), *overordentlig* (men *overmenneskelig*), *korsfæste* (men *lovfæste*);

c) nogle Ord, hvori den sidste Del af Sammensætningen er svag, fordi man helt eller til Dels har glemt, at de ere sammensatte,

f. Eks. *Barsel (Barnsøl), Mødding (Møgdynge), Stakkel (Stavkarl), fra Arilds Tid* (oldn. *ár alda, tidlig i Tiderne*); *Himmerig, Frankrig, aandrig, talrig, ogsaa.*

Anm. Det i Sammensætninger ofte brugte Biord *for* (der hyppigst svarer til tysk *vor* eller *für*) er efter Hovedreglen stærkt, f. Eks. *Formand, Forbön, forhistorisk, forberede, forud;* dog er det svagt dels i nogle uegentlige Sammensætninger: *forneden, foruden, forinden, fordi (fyrir því, for det)*, dels paa Grund af Styrkeskifte, f. Eks. *Forældre, fordömme, forbyde, forglemme, forsigtig, forsætlig, fortrinlig.*

III. Af Forstavelserne ere:

a) **u, mis, van,** og **und** i Reglen stærke, **ur** altid, f. Eks. *Uheld, Ulykke, Umag (umage sig), ublu (Ubluhed), usikker (Usikkerhed), uventet, udeltagende, uvedkommende, ugerne; Misfoster, Mismod (mismodig), misvisende, miskende (Miskendelse), mistro (mistroisk); Vanry, vantro, vanvittig, vanskabt, vanære (Vanærelse); unddrage (Unddragelse), undskylde, (Undskyldning); Urskov, urgammel;* de fire förste, navnlig **u**, blive dog ved Styrkeskifte i flere Tilfælde svage:

1) **u** i Tillægsord paa *lig, ig, som* og *bar*, f. Eks. *umulig, ubehagelig, uheldig, ufuldstændig, ufølsom, ubrugbar* (derfor ogsaa *Umulighed, Ufuldstændighed, Ufølsomhed, Ubrugbarhed*), samt i *umælende, uvidende, uagtet;* i Afledninger ved *u* af Tillægsord, der ere eller kunne regnes for at være afledte ved en anden Forstavelse eller ere sammensatte, er *u* i Almindelighed stærkt, f. Eks. *uberygtet, ubeskeden, uforsagt, ufuldkommen, uordholden* (dog *uerfaren, uforskammet, uforvarende, uopdragen, utilfredsstillende*); derimod er *u* svagt i de af disse afledte Navneord paa *hed*, f. Eks. *Uberygtethed, Ubeskedenhed, Uforsagthed, Ufuldkommenhed, Uordholdenhed* (naturligvis ogsaa i *Uerfarenhed, Uforskammethed* o. s. v.);

2) **mis** i følgende Ord: *mistænkelig* og *mistænksom (Mistænksomhed), Misundelse* og *misundelig* (men *at mistænke* og *at misunde* efter Reglen);

3) **van** i *vanartig (Vanartighed)* og *vankundig (Vankundighed);*

4) **und** i *undselig (Undselighed), undskyldelig* og *undværlig (Undværlighed);*

b) **be, er** og **for** (der svarer til tysk *ver*, forskellig fra Biordet *for*, se II Anm.) svage, f. Eks. *Behov, behøve, bedömme, behjertet; erfare, Erfaring, ernære; forføre, forfølge, forene, Forening, Fornuft;* herfra undtages *for* i Navneordene: *Forbud, Forbund, Forhold, Forlag, Formue* (men ikke i *af al Formue*),

Forskel, Forsvar samt i *formuende* og *forfordele;* de til Navneordene svarende Udsagnsord rette sig efter Reglen: *forbyde, forbinde, forholde sig, forsvare* (dog ofte **for***lægge en Bog,* hvoraf *Forlægger,* til Forskel fra *at for***lægge** *en Ting*), ligeledes *forskellig.*

IV. De fleste Afledningsendelser og alle Böjningsendelser ere svage, f. Eks. *Skriver, Skrivning, Skrivelse, Pinsel, Höjde, Fedme, barnlig, mandig, jordisk, afskedige; Stole, Sager, Hesten, Ordene, bløde, blødere, blødest, elsker, elskede, elsket, elskende.* Herfra undtages Afledningsendelserne:

a) **skab, dom, dömme, hed, som, bar. laden, voren** og **mæssig,** der ere halvstærke, f. Eks. *Fjendskab, Fattigdom, Herredömme, Sandhed, langsom, valgbar, vredladen, slikvoren, retmæssig;*

b) **inde, i, eri, ads, fældig, færdig** (i Betydning, men ikke i Oprindelse forskellig fra Tillægsordet *færdig* i Sammensætninger, f. Eks. *faldefærdig*), **haftig, sommelig** og **er(e),** der ved Styrkeskifte blive stærke, f. Eks. *Veninde, Profeti, Skriveri, Sejlads, drikfældig, sandfærdig, mandhaftig, frugtsommelig, halvere;*

c) **agtig,** der er

1) halvstærk i Tillægsord, der betegne fysiske Egenskaber, f. Eks. *bruskagtig, jordagtig, luftagtig, saltagtig, langagtig, rundagtig, grönagtig,* og i de fleste Ord, i hvilke der foran Afledningsendelsen gaar mere end een Stavelse, f. Eks. *drengeagtig, efteraarsagtig, klosteragtig, oldingeagtig, tølperagtig, fremmedagtig, gammelagtig, gammelmandsagtig,* undtagen *fordelagtig, kludderagtig, pøbelagtig, sladderagtig, sludderagtig;*

2) stærk i de fleste Afledninger af Enstavelsesord, der ikke betegne en fysisk Egenskab, f. Eks. *barnagtig, løgnagtig, naragtig, tjenstagtig, blødagtig, nöjagtig, vredagtig, drilagtig,* undtagen *feagtig, kroagtig, pestagtig, skælagtig, traadagtig; storagtig* vakler.

V. I adskillige Ord, der ere sammensatte eller afledte, eller som kunne betragtes som saadanne, navnlig Tillægsord, er den Stavelse, der plejer at være stærk, halvstærk eller svag, medens den Stavelse, der plejer at være halvstærk, er stærk. Dette **Styrkeskifte**, der er fremkaldt ved tysk Paavirkning, findes ikke blot i Ord, der ere overførte fra Tysk, men ogsaa i danske, ja endog oldnordiske Ord, og det kan forekomme i tyske Ord og Endelser, i hvilke det ikke forekommer i Tysk (f. Eks. *Tellerchen — Tallerken, Sängerinn — Sangerinde*). Som Eksempler kunne anføres: *höjsalig, höjstæret, velbaaren, ærværdig* (*höjvelbaaren, höjærværdig* med tredje Stavelse stærk), *medlidende,*

overordentlig, overhaandtagende, beredvillig, barmhjertig, fuldstændig, gudfrygtig, affældig, allernaadigst, almægtig (men *Almagt*), *alvorlig* (men *Alvor*), *ansvarlig* (men *Ansvar*), *anvendelig* (men *anvende*), *arbejdsom* (men *arbejde*), *biskoppelig* (men *Biskop*), *eftertrykkelig* (men *Eftertryk*), *forsætlig* (men *Forsæt*), *fortrinlig* (men *Fortrin*), *omskiftelig* (men *omskifte*), *tilfældig* (men *Tilfælde*), *ædruelig* (men *ædru*); *Borgemester, Stiftamtmand, Vestindien, Frederiksborg, Helsingør, København, Aarhundrede, Fjerdingvej, Langfredag, Grönlangkaal, Henseende, Bersærk, Valkyrie; halvanden, halvtredsindstyve, halvtreds; husvale, trolove, velsigne, bearbejde* (men *arbejde*), *foraarsage* (men *Aarsag*); *alene, alligevel, endda, forbi, sydvest;* (se fremdeles II, III og IV ovenfor).

Indtræder der Styrkeskifte i Ord, der begynde med Forstavelsen *u*, og i hvilke der derefter følger et sammensat Ord, er det ikke det förste, men det andet Ord i Sammensætningen, der bliver stærkt, f. Eks. *uopdragen, uigennemsigtig, uimodstaaelig, Ufuldkommenhed, Uordholdenhed.*

Enkelte Ord udtales snart med, snart uden Styrkeskifte, f. Eks. *aabenhjertig, godmodig* (dog altid *Aabenhjertighed* og *Godmodighed* med Styrkeskifte), *höjagte.*

Anm. 1. I følgende Sammensætninger med *forbi* bliver den förste Stavelse stærk: *forbigaa, forbigangen, Forbigaaende* (men *Forbifart, Forbikörsel*).

Anm. 2. Styrkeskifte i Ord som *Opstandelse, Saliggörelse, Nærværelse, Tilbedelse, Udgydelse* tillører kun det gejstlige Sprog; dog har *Taksigelse* Styrkeskifte ligesom Afledninger af Udsagnsord, hvori det allerede findes, f. Eks. *Velsignelse, Bearbejdelse.*

VI. I fremmede Ord er ligesom i Tysk, gennem hvilket Sprog de fleste af dem ere komne til os, hyppigst den sidste Stavelse stærk, f. Eks. *Natur, Palads, Soldat, Viol, Filosof, Telegraf, Karakter, Mani, Fysik, Musik, Politik, Komet, Bonitet, Universitet, Nation, Portion, Baron, Humanist, Podagrist, Mandat, Senat, Frisør, Direktør, thebansk, brasiliansk, privat, national, nervøs;* i nogle Ord er dog den næstsidste Stavelse stærk, f. Eks. *Difteritis, Professor, Revisor, Eksempel, December, Araber, Thebaner, Athenienser, Alkove, Ballade, Kaserne, filosofisk, historisk, atheniensisk, disponibel,* eller den tredjesidste, f. Eks. *Australien, Ministerium, Familie, Historie, Historiker, Politiker,* sjælden den förste, f. Eks. *Paradis, Kristian.* I Tal-

böjningen af Ord paa *or* finder der (ligesom i Latin) Styrkeskifte Sted, f. Eks. *Pro***fes***sor* — *Profes***so***rer* (men *Pro***fes***soren*).

Anm. I Ord paa *iv* er, som oprindelig, ofte den sidste Stavelse stærk, f. Eks. *Motiv, massiv, Vomitiv, Lokomotiv;* den förste er stærk i de fleste grammatiske Udtryk, f. Eks. *aktiv, Aktiv, passiv, Passiv* (men *han er meget aktiv, et godt Aktiv, han holdt sig fuldstændig passiv*), *Substantiv, Adjektiv, Nominativ, Vokativ,* og i de fleste Tre- og Firestavelsestillægsord, f. Eks. *instruktiv, successiv, defensiv, dubitativ, prohibitiv, kvalitativ;* den anden er stærk i *interrogativ, Indikativ* og *Infinitiv* samt i Firstavelsestillægsord, naar der efter Selvlyden i anden Stavelse følger mere end een Medlyd, f. Eks. *demonstrativ, konservativ, alternativ, affirmativ.*

VII. Nogle Ord eller Ordformer, der bestaa af samme Lyd, adskilles ved Stavelsernes forskellige Styrke:

Fordel,	*fordel!*;
Forfald (f. Eks. *lovligt Forfald*),	*Forfald* (af *at forfalde*);
Forklæde,	*at forklæde*;
Forløber (ɔ: *en, der løber foran*),	*Forløber* (af *at forløbe,* i Billardsproget);
fornem (Tillægsord),	*fornem!*;
Forret,	*forret!*;
Forslag (af *at foreslaa*),	*Forslag* (af *at forslaa*);
Forsyn og *Forsynet,*	*forsyn!* og *forsynet*;
Forsæt og *Forsætter,*	*forsæt!* og *forsætter (en Embedsmand)*;
Fortegn og *Fortegnet;*	*fortegn!* og *fortegnet*;
Fortegning (af *at tegne en for*),	*Fortegning* (af *at fortegne*);
Overhovedet (af *et Overhoved*),	*overhovedet* (Biord);
undtagen (Tillægsmaade af *at undtage*),	*undtagen* (Forholdsord).

Enstavelsesord.

Enstavelsesord ere, naar de udtales for sig, altid stærke, 37
f. Eks. *du, vil, i, at.* Ogsaa i sammenhængende Tale ere de fleste af dem stærke, f. Eks. *Forpagterens* **Karl** *hedder* **Jens.** *Fuldmægtigen* **gaar** *bestemt Klokken* **to.** *Barometret lover* **godt Vejr.**

Styrketab.

A. Visse Smaaord, af hvilke de fleste ere Enstavelsesord, 38
nogle enkelte Tostavelsesord, nemlig: Kendeordene, adskillige Henvisningsord, Biord, Forholdsord og Bindeord samt *være* i de

fleste Forbindelser, Hjælpeudsagnsordene og nogle af Maadesudsagnsordene, slutte sig i den sammenhængende Tale saa nöje til det nærmest følgende eller det nærmest foregaaende stærke Ord, at de selv blive svage eller i det höjeste halvstærke, f. Eks. *En Mand, der bruger sin Forstand, handler ikke over Hals og Hoved. Fader var paa Møen i Pinsen. Den gamle Kone har skrevet mig til. Min Broder er syg endnu; men Lægen siger, at han kan komme sig til paa Söndag. Hans Fader havde ikke givet ham saa mange Penge, som han kunde ønske. Jeg vil dog være rejst forinden. Det er bedst at tie. Der var ikke mange i Kirke i Dag* (i Lighed hermed *Her var ikke mange i Kirke i Dag*).

Anm. Nogle af disse Smaaord beholde dog i visse Tilfælde deres Styrke:

1) Kendeordene, Tillægsform af de personlige Henvisningsord, de tillægsagtige personlige Henvisningsord og det tillægsagtige tilbagevisende Henvisningsord, naar der følger et Forholdsordsled, f. Eks. **en** *i mange Henseender god Bog (en* med langt *e* som i Talordet*)*, **hans** *over tyve Gange gentagne Paastand,* **min** *for ti Aar siden skrevne Afhandling, han ledsagede* **sin** *af Brystsyge lidende Søster til Syden;*

2) et Forholdsord foran et Henvisningsord, der har mistet sin Styrke, f. Eks. *han kom* **til** *mig, hun er rejst* **fra** *os i Gaar, han bor altid* **hos** *dem om Sommeren, han maatte tage denne Ytring* **i** *sig igen* (paa Tysk derimod *zu* **mir,** *von* **uns** o. s. v.).

3) et Forholdsord foran en Udsagnsbisætning eller en Spörgebisætning, f. Eks. *Hans Fejl bestaar* **i,** *at han ikke kan samle sig. Jeg gaar ud* **fra,** *at du taler Sandhed. Jeg har ikke hørt noget* **om,** *hvad der blev besluttet. Han arbejder* **for,** *at der kan komme en Forsoning i Stand. Det var lige* **ved,** *at min Taalmodighed var bristet. Hun har gjort sit* **til,** *at Manden mistede sin Formue;* derimod ikke, naar Forholdsordet i Forbindelse med *at* indleder en Bindeordsbisætning, f. Eks. *Han arbejder, for at han kan faa Føden. Ulykken skete, ved at Stilladset faldt ned. Han rejste, uden at jeg vidste det. Denne Grøft er for bred, til at du kan springe over den. (Han blev* **ved** *at læse.)*

B. Paa samme Maade bliver i visse Forbindelser det förste Ord svagt eller i det höjeste halvstærkt, f. Eks. *Kong Svend, Købmand Brun; Niels Juel, Peder Skram; et Glas Vin; en Uges Tid, Guds Naade; god Dag!; hvilken Kunst!* (men **hvil***ken Kunst er den störste?*); *hver tredje; far vel!, bare det gaar godt!* (men *han* **gaar** *godt*), *ti stille!* (men **bi** *lidt!*), *der gik Ild i Taget,*

der kom Bud efter mig, at gaa Ærinder, at sende Bud, at have travlt, at hænge i, at staa af, du maa ikke staa op endnu (men *jeg kan ikke holde ud at* **staa** *op en hel Time*), *den døde gik igen* (men *Budet* **gik** *igen*), *han tvivlede om, at Gud var til* (men *de levede, som Fortjenesten* **var** *til,* idet *til* i Forbindelsen *som — til* er svagt); *o ve!, nej virkelig?*

Anm. I Ord, hvis sidste Stavelse er stærk, naar de udtales alene, bliver denne svag, medens den förste bliver halvstærk, f. Eks. **Ge***neral Rye,* **Ad***junkt Storm;* **Jo***han Brun;* et **Du***sin Skeer; et* **Kvar***ters Tid.*

C. Naar i et Ord, der er sammensat eller afledt ved en halvstærk Endelse, den förste Del atter er sammensat eller afledt ved en stærk Forstavelse eller ved en halvstærk Endelse, bliver den förste Dels halvstærke Stavelse svækket noget, f. Eks. *Vandstandshöjde, Spildevandsledning, Sejlivethed, Usandhed, Mistroiskhed, Manddomsgerning, Kærlighedserklæring, Valgbarhed.*

I Sammensætninger, hvis sidste Del atter er sammensat eller afledt ved en stærk Forstavelse eller ved en halvstærk Endelse, bliver i Reglen den sidste Dels halvstærke Stavelse ligeledes svækket noget, f. Eks. *Messinglysestage, Jærnbaneulykke, Menneskevisdom.* Herfra undtages Tillægsord, der ved Sammensætning eller Afledning ved et stærkt *u* ere dannede af Tillægsmaader af Udsagnsord, som ere sammensatte med et Biord eller et som Biord brugt Forholdsord, idet Biordet, der oprindelig var stærkere end Udsagnsordet, bliver svagere end dette, f. Eks. *lovpaabudt, havomflydt, veludført, vidtudbredt, uindviet, uafgjort, uoverlagt.* Et lignende Styrkeskifte finder i hurtig Tale Sted i Sammensætninger, hvori baade den förste Del og den anden Dels förste Bestanddel udgöre een Stavelse, f. Eks. *Dörhaandtag, Solopgang, Hudsygdom, Sø lykke.*

Styrkeforøgelse.

En stærk Stavelse udtales i visse Tilfælde med særlig stærkt Eftertryk og kaldes da overstærk. Dette er Tilfældet med: 39

1) Hovedstavelsen i det for Tanken vigtigste Ord, f. Eks. *Det skal* **al***drig ske. Jeg skrev et* **langt** *Brev til min Fader. Han var* **klo***gere end som saa. Der var kun* **tre** *til Stede. Det var* **mig.** Undertiden lægges Eftertrykket paa det Ord, der er indskudt for at udhæve det andet, f. Eks. *Der var* **kun** *tre til Stede.* Overhovedet kan ethvert Ord, man ønsker at fremhæve, endog saadanne, der i Almindelighed ere svage, göres overstærkt, f. Eks. **Saa** *galt er det dog ikke. Jeg* **er** *ikke syg. Du* **skal** *sige mig det.*

2) Hovedstavelsen i det eller de Ord, hvori der ligger en Modsætning, som enten udtrykkeligt er angiven eller forstaas blot af Sammenhængen, f. Eks. **Man***den er ikke saa flittig som* **Kon***en.* **Hans** *var klogere end* **Jens.** **Fa***der gav mig en Bog (ikke Moder). Fader* **gav** *mig en Bog (ikke laante). Fader gav* **mig** *en Bog (ikke min Broder). Fader gav mig en* **Bog** *(ikke noget Legetøj).* Ved Modsætning kunne ogsaa halvstærke og svage Ord blive overstærke, f. Eks. **Hr.** *Petersen var til Stede, men* **Fru** *Petersen var syg.* **En** *Buk er et ganske andet Ord end* **et** *Buk.*

Anm. Naar Modsætningen ligger i en Stavelse, kan denne, selv om den i og for sig er halvstærk eller svag, blive overstærk, f. Eks. *Han er meget* **agt***værdig, men just ikke* **elsk***værdig. Han fortjener ikke at anklages, men at* **be***klages. Faderen var* **Ad***miral og ikke* **Ge***neral.* Paa lignende Maade siges: *Hvad der een Gang har været* **mu***ligt, kan ikke være blevet* **u***muligt* (for *u***mu***ligt*).

Stødet.

40 I Udtalen af næsten alle fremmede Sprog og nogle syddanske Mundarter gaar Lydmængden altid jævnt ud i Mundhulen; men i vort almindelige Talesprog og i de fleste Mundarter afbrydes i mange Stavelser Luftströmmen ved et **Stød**, idet Stemmebaandene lukke sig sammen et Öjeblik. Forskellen høres lettest ved en Sammenligning af Ord eller Ordformer, der bestaa af samme Lyd, men hvoraf det ene mangler Stød, det andet har det, f. Eks.

en Alen,	*Alen* (af *Al,* en Jordart);
anden,	*Anden;*
Bonden og *bunden,*	*Bunden;*
egen,	*Egen;*
Ender og *ender,*	*Ænder;*
Finner (af *en Finne* 1) = *Finlænder,* 2) *paa en Fisk,* 3) *i Huden*),	*Finner* (af *en Fin,* f. Eks. *Finner og Lapper*);
fængslet,	*Fængslet;*
sulten,	*Sulten;*
Syning (af *at syne*),	*Syning* (af *at sy*);
tænder (af *at tænde*),	*Tænder* (af *Tand*);
Tømmer (af *Tømme*),	*Tømmer* (Træplanker);
taaget,	*Toget;*
under (af *at unde*),	*Under* og *under* (Forholdsord);
Sandheden (af *en Sandhede*),	*Sandheden* af *Sandhed*);

hans, *Hans;*
kom!, *kom* (Datid);
skal, *Skal;*
naah! (undrende Udraab), *at naa* og *naa!* (Bydemaade);
saa? *at saa* og *saa* (Datid af *at se*);

I Stavelser med lang Selvlyd falder Stødet efter Selvlyden, f. Eks. *Ø, Aar, Barn, Bæst,* i Stavelser med Tvelyd efter den sidste Selvlyd, f. Eks. *Haj, Sejl, Egn, Løgn, Ravn, Sövn, Ovn,* i Stavelser med kort Selvlyd efter den første Medlyd, der kommer efter Selvlyden, f. Eks. *Bön, Svend, Halm, Vogn, Blomst, skælmsk.* (Nogle lade dog Stødet falde inde i eller foran den Lyd, efter hvilken det falder i den almindelige Udtale.)

Anm. Stødet er først opstaaet i Enstavelsesord, der havde lang Selvlyd eller kort Selvlyd med flere Medlyd eller en Dobbeltmedlyd efter, og synes at være en Følge af en i visse Stavelser tidligere almindelig Tone (slgn. § 46), der nu væsentlig kun findes i de Mundarter, der ikke have Stød. — Stødet bevirker, at en foregaaende lang Lyd mister noget af sin Længde, f. Eks. *Taarn* (slgn. *Taarne*), *stejl* (slgn. *stejle*), *vent* (slgn. *vente*). — Ord med lang Lyd miste Stødet, naar Lyden i Kommandosproget bliver overlang, f. Eks. *Præsentør Gevær!* Af en lignende Grund høres Stødet i Almindelighed heller ikke i Sang.

Stødets Forekomst.

A. Stødet findes i Rigssproget i følgende Grupper af Ord eller Ordformer: 41

1) De allerfleste Enstavelsesord og Enstavelsesformer, f. Eks. *Bro, Bros, Ord, Ords, Vej, Vejs, Ström, Ströms; ny, dröj, dröjt, smal, smalt, lærd, ældst, yngst, mindst; min, den, dens, her, der* (paapegende), *hvem, hvor, hvers; to, fem; (at) gaa, gaa!, vaagn!, bler, sang, kom, taalt, rejst, dømt; (falde) af, fra, i, om, paa, (gaa) ud, ind, frem;* ligeledes i Sammensætningerne *fordi, især, itu,* hvis sidste Del oprindelig er et selvstændigt Ord. I følgende Enstavelsesord og Enstavelsesformer forekommer Stødet ikke:

a) alle Ord og Former, der have kort Selvlyd og ende paa Gnidningslydene *d* og *g,* f. Eks. *Blad, Vid, Fred, Led, Skud, Mjød, glad, hvad, med; Rug, Slag, dog;*

b) nogle Ord og Former, der ende paa en Tvelyd, f. Eks. *Töj, jeg, mig, ej!, Hav, Rev, Rov, Dröv,* (men *Vej, Höj, nej!, Sav, Skov*);

c) nogle Ord og Former, der have kort Selvlyd og ende paa *l*

(ld, hvor *d* er stumt, og *lv*, hvor *v* er stumt i daglig Tale*)*, *m* og *n*, f. Eks. *Spil, Hul, Nul, Øl, skal, vil, vel, til* (men *Hal, Skal, Bul* og i daglig Tale *nej, jeg skal ikke* eller *vil ikke*), *Guld* (men *Muld*), *Gulv, Sølv* (men *Kalv*), *ham, dem, som, kom!* (men *hvem, kom*), *Tran, Tin, Ven, Sön, han, hun, man, mon, hen* og *an* (men *Gran, Skin, Bön, Band, Mand, Lænd, Sind*);

d) nogle sammentrukne Former: *Fa'r* (men i uegentlig Betydning *nej, min Fa'r!* med Stød), *Mo'r, Bro'r, Per, Lars, Niels, Povl, Klæ'r, la', sa';* derimod *be'r, ta'r, la'r, klæ'r* med Stød som *gaar, ser (bær, skær, svær);*

e) Ord med overlang Selvlyd, f. Eks. *fyh!, naah!, jah!, joh!, saa?;* ligeledes *holdt!*, naar det i Kommandosproget bruges med overlangt *l* (slgn. § 40 Anm. Slutn.), og som Følge deraf ogsaa hyppig i almindelig Tale.

2) Mange Tostavelsesord paa **el, en** og **er,** af hvilke de fleste enten tidligere have været Enstavelsesord eller ere fremmede Ord, f. Eks. *Adel, Handel, Middel, Mosel, Seddel, skummel, ædel; Lagen, Bremen, Orden, moden; Ager, Aldei, Edder, Falster, Kammer, Peter, Tater, mager, proper, over, heller.* Uden Stød ere for Eksempel: *Himmel, Engel, Djævel, gammel; Helgen, Morgen, Verden, lumpen, egen, mangen* (men *mangt*), *nogen, ingen, anden; Fader, Hammer, Neger, Skulder, Skrædder, Sommer, eller*, desuden de fleste afledte Navneord paa *en* og *er*, f. Eks. *Skraben, Trampen; Læser, Nævner, Spiller* (dog *Frier, Femmer* o. fl., se § 43 III b og c).

3) Nogle for störste Delen fremmede To- og Trestavelsesord, hvis förste Stavelse er stærk, navnlig *Skalle* (en Fisk), *Tælle, (Herred, Ørred), Skilling, Ædling, Tusend, Agern, Egern, Bommert, Drönnert, Køllert, Löjert, Skonnert, Kannik, Fændrik, Henrik, Irisk, Stillids, Oberst, Angest, angest, arrig, karrig, engelsk, baiersk, frisisk, fysisk, komisk* o. fl. paa *isk, enkelt, fælles, gennem, ellers, medens, Afrika; Asien, Asie, Arie, Ferie, Furie, Glorie, Studium, Studie, Omnibus, Ferdinand, Buddike, Ræddike, Krønike, Nellike, Fennikel* (ikke *Eddike*), *Fysiker, Komiker, Musiker* o. fl. paa *iker*.

4) Nutids Enkelttal (samt Bydemaade i Flertal)

a) af de fleste stærke Udsagnsord, der oprindelig var en Enstavelsesform, f. Eks. *binder* (men *linder*), *giver* (men *stiver*), *byder* (men *fryder*), *falder* (men *kalder*). Stødet mangler i:

α) de i daglig sjælden forekommende Former: *bærer, skærer, sværger, farer, beder, tager, lader* (dog i overført Betydning

han lader, som han læser og *det lader til, at han er vred* med Stød); *drager, kvæder;*

β) *tier*, der oprindelig var svagt, og *klinger, svinger, skælver, graver, jager*, der tillige ere svage.

b) i følgende svage Udsagnsord:

α) nogle, der tidligere have været stærke: *brænder* (baade i indvirkende og uindvirkende Betydning), *trænger (= er i Trang), læser, træder, hviner, skinner, galer, maler, blæser, øser;* ligeledes *render* (ved Sammenblanding med *rinder*);

β) de svage Udsagnsord, der have lang Selvlyd, og hvis Stamme ender paa *l, n* eller *s*, og som tillige have Förnutids Tillægsmaade paa een Stavelse, f. Eks. *skjuler, taler, taaler; laaner, mener, tjener; knuser, roser, viser* (men *heler, kæler, soler; baner, lyner, soner; døser, spaser, vaaser*); desuden i nogle, der ikke have Förnutids Tillægsform paa een Stavelse: *dvæler, filer, stoler, triner;* enkelte vakle, f. Eks. *daler, skaaner, hvæser;*

γ) *sælger* (oprindelig en Enstavelsesform, men ikke *vælger*), *frier, vier, duer, ejer, fejler* (f. Eks. *han fejler ingenting*, men *der fejler du* og *der fejler kun lidt deri* ofte uden Stød), *rejser (= hæver), rejser (= foretager en Rejse)*, ogsåa ofte *knejser* (men ikke *dejser* og *hejser*).

5) Den halvstærke eller stærke Stavelse i de fleste Afledningsendelser, der have en saadan, f. Eks. *Fjendskab, Fattigdom, Sandhed, langsom, valgbar, vredladen, slikvoren, Profeti, Skriveri, Sejlads, drikfældig, sandfærdig, frugtsommelig, halvere.* Afledningsendelsen *inde* har ikke Stød, f. Eks. *Veninde, Sangerinde; dömme* udtales baade med og uden Stød, f. Eks. *Herredömme.*

6) Den stærke Stavelse i de fleste fremmede Ord, hvis förste Stavelse ikke er stærk, f. Eks. *Natur, Soldat, Viol, Karakter, Mani, Motiv, Universitet, Nation, Senat, Frisør, Fastelavn, teatralsk, katolsk, thebansk, privat, national, civil, militær, nervøs, partiel; Eksempel, Neapel, Bengalen, December, Araber, Thebaner, Athenienser, atheniensisk, historisk, disponibel, erobre, besudle, regere, spadsere, musicere; Australien, Ministerium, Familie, Historie, Historiker.*

Dog have følgende Ord og Ordformer ikke Stød paa den stærke Stavelse:

a) Navneord, hvis næstsidste Stavelse er stærk, og som ikke ende paa *el, en* og *er*, f. Eks. *Ballade, Materiale, Karavane, Lavine, Domæne, Galease, Legende, Kokarde, Kaserne, Alkove, Akeleje,*

Europa, Camilla, Thalia, Aglaia, Camillus, Tyrtæus, Museum, Prokurator, undtagen nogle hyppig forekommende Egennavne, f. Eks. *Johannes, Johanne* (men *Hanne* uden Stød), *Katrine* (men *Trine*), *Kirstine* (men *Stine*), *Margrete* (men *Grete*), *Marie, Sofie;*

b) Firstavelsesord paa *iv*, hvori anden Stavelse er stærk, f. Eks. *Infinitiv, demonstrativ, affirmativ;* ligeledes *interrogativ;*

c) Flertal af Ord paa *or*, f. Eks. *Professorer, Prokuratorer.*

7) Den halvstærke Stavelse i nogle for störste Delen fremmede Ord: *Arbejde, Aborre, Hanrej, Hellebard, Paradis, Ferdinand* (der ogsaa har Stød paa förste Stavelse), *akavet; Substantiv, Indikativ, demonstrativ, instruktiv* o. s. v.

B. I følgende Tilfælde forekommer Stødet ikke i Rigssproget:

a) efter stemmeløse Medlyd, f. Eks. *Tap, slipper, Galop, Stub, Hat, nyt, Eremit, Stok, stikker, Musik, Byg, ligger, stift, Filosof, tysk, brister, retmæssig, Bajas, Palads, Humanist, Magt, livagtig, Bær, er, var, gör* (men i daglig Tale med Stød *nej, jeg er ikke, var ikke, gör ikke,* idet *er, var* og *gör* i Udtalen danner eet Ord med *ikke;* derimod *gör ikke det!* uden Stød), *skarp, Vært, Koncert, mörk, Monark* (derimod *Bærret, lærd, sandfærdig, Torv, Tarm, Uniform*);

b) i stærke Stavelser, der ende paa en kort, enkelt Selvlyd, f. Eks. *du, vi, I, de, nu, da, saa, ja, Entré, Revu* (i daglig Tale dog ofte *du kan stole paa os, ta'dig i Agt!* med Stød efter *paa* og *ta';* i *ta' dig i Agt!* kan ogsaa *ta' dig* smelte sammen til eet Ord, hvorved Stødet bortfalder efter stemmeløst *d;* i *bli' fra mig* og *gi' mig det!* kommer der derimod, hvis *fra mig* og *gi' mig* smelte sammen til eet Ord, Stød efter *m;* paa lignende Maade kommer der i *jeg vil ikke have noget at göre med jer* ved Sammensmeltning af *med jer* til *mæjær* Stød efter *j*);

c) i svage Stavelser, f. Eks. *et Dusin Skeer* (slgn. *et Dusin*), *min Bog* (slgn. *denne Bog er min*), *den gode Mand* (slgn. *den Mand der*), *han faldt ned* (slgn. *han faldt*), *han giver tabt* (slgn. *han giver rigeligt*).

Stødvinding.

42 Undertiden indtræder Stødet i en Stavelse, der oprindelig ikke har det. Dette er Tilfældet med:

1) en stærk Stavelse, der ved Sammensætning eller Afledning forlænges fortil med een eller flere Stavelser, naar det sammensatte eller afledte Ord er:

a) et Tillægsord, f. Eks. *særegen, rejsefærdig, ligegyldig, aarvaagen, firskaaren, halvgammel, intetsigende, sandhedssøgende, fraværende, himmelfalden, storslaaet; höjsalig, velbaaren, ærværdig, medlidende; uventet, mismodig, misvisende; umulig, uheldig, ufølsom, ubrugbar, uvidende, forsulten; ensidig, bredskuldret* (hvoraf *Særegenhed, Ærværdighed, Umulighed, Ensidighed,* ligeledes med Stød, medens *Egenhed, Værdighed, Mulighed* ikke have det); herfra undtages nogle sammensatte Tillægsord, hvis förste Del tjener til at forstærke den andens Betydning, f. Eks. *höjhellig, luddoven, lysvaagen, lyslevende, pilraadden, skrupsulten, splitternøgen, vildfremmed, gudsjammerlig;* uden Stød ere ligeledes forskellige tillægsagtige Sammensætninger, f. Eks. *hinanden, hverandre, halvanden, halvtredje, halvfjerde* o. s. v. (undtagen *halvsyvende, halvniende, halvtiende,* se § 43 III e); *halvfemsindstyve* og *halvfems* have derimod Stød;

b) et Udsagnsord, f. Eks. *udgive, opdrage, indføre, fremstille, afklæde, underhandle, aarelade, deltage, frikøbe; husvale, trolove, velsigne; misbruge, mistænke, vanære* (men *Vanære* uden Stød, se c), *unddrage; beregne, forsamle, erkende* (hvoraf *Udgiver, Opdrager, Indførelse, Fremstilling, Afklædning, Underhandling, Aareladning, Beregning, Forsamling, Erkendelse,* ligeledes med Stød, medens *Giver, Drager, Stilling, Klædning, Handling, Ladning, Regning, Samling, Kendelse* ikke have Stød); herfra undtages nogle sammensatte Udsagnsord, hvis förste Del tjener til at forstærke eller forringe den andens Betydning, f. Eks. *skylregne, skumkoge, snorksove, tudskraale, tyvstjæle; smaaregne, smaaskænde;*

c) et Navneord, der er dannet ved Sammensætning og Afledning i Forening, f. Eks. *Vejviser, Dagdriver, Brøndgraver, Oversidder, Efternøler, Opstander, Landvinding, Knæböjning, Husholdning, Fejltagelse, Tilværelse;* ellers ikke, f. Eks. *Urviser, Overgraver, Byskriver, Bogsamling, Festklædning, Valghandling, Skibsladning, Stiløvelse, Retskendelse, Krigsførelse, Forværelse; Mistanke, Vanære;*

2) en halvstærk Stavelse, der ved Styrkeskifte bliver stærk, f. Eks. *Jomfru — jomfruelig, ædru — ædruelig, Sædvane — sædvanlig;* saaledes ogsaa i Ordene *aldeles, særdeles, fremdeles* (slgn. *saaledes*).

Anm. I nogle af de ovennævnte Ord, der efter Reglen skulde have Stød, f. Eks. *halvgammel, intetsigende, vanære, Knæböjning,* høres undertiden intet Stød.

Stødtab.

43 Enstavelsesord med Stød tabe i Almindelighed dette, naar de ved Böjning, Sammensætning eller Afledning forlænges bagtil med een eller flere Stavelser, f. Eks. *Borde, Veje, Strömme, nye, nyere, nyest, dröje, dröjere, dröjest, smalle, smallere, smallest, mine, hine, bleve, hørte* (Datid), *flaaede* (Datid), *vaagne, vaagnede, vaagnet; Bordben, Vejgrøft, Strömbad, Smalhans, Femkant, Fremgang, hjemløs, höjrød, selvklog, halshugge, femdele, indgaa, indbyrdes, halvvejs; Dommer, Svensker, Manddom, Sundhed, Skrigen, ulden, bönlig, langsom, valgbar, jordagtig, femte, hundse, mildne, grönnes, inde, uden.*

Fra denne Regel gives der adskillige Undtagelser:

I) i Böjningen

a) af Navneordene

1) den bestemte Form i Enkelttal af Enstavelsesord, f. Eks. *Broen, Vejen, Bordet, Strömmen, Ulden;* ogsaa af saadanne, der ikke have Stød i Enstavelsesformen, f. Eks. *Bladet, Viddet, Rugen, Slaget, Töjet, Havet, Rovet, Hullet, Guldet, Gulvet, Sönnen, Bærret;*

2) den bestemte Form i Flertal af de Enstavelsesord, der i den ubestemte Form ikke faa Flertalsendelse, f. Eks. *Börnene, Lammene, Skoene,* ogsaa af saadanne, der i Enstavelsesformen ikke have Stød, f. Eks. *Budene* (af Flertal *Bud,* men *Budene* uden Stød af Flertal *Bude*), *Kiddene, Slagene, Spillene, Bærrene;*

3) Flertalsformer paa *er*

α) af Enstavelsesord paa en lang Selvlyd, f. Eks. *Aaer, Byer, Søer, Træer, Køer, Tæer,* undtagen *Skeer* (et Minde om, at Ordet oprindelig endte paa en Medlyd, oldn. *skeið,* men *Frøer* i Almindelighed med Stød, skönt Ordet kommer af oldn. *frauðr*);

β) af Enstavelsesord, der faa Omlyd i Flertal, f. Eks. *Stænger* (af *Stang,* men *Stænger* af *et Stænge* uden Stød), *Ænder, Hænder, Bøger, Fødder, Rødder,* ligeledes *Bønder* (af *Bonde,* der ikke har Stød; derimod *Ender, Koner, Piger* uden Stød); dog *Bøder* af *Bod* uden Stød (paa Grund af den ny Enkelttalsform *Bøde*), og *Stæder* af *Stad* (hvor Omlyden ikke er oprindelig) ligesaa.

γ) af enkelte andre for störste Delen fremmede Enstavelsesord, f. Eks. *Alfer, Amter, Arter, Baller, Blomster, Brøker, Bæster, Granner, Hajer, Hvaler, Planer, Stater, Sæler,* ligeledes *Hanner, Hunner, Nuller, Nødder* (oldn. *hnot — hnøtr*) og *Töjer,* der ikke have Stød i Enkelttal; derimod *Aander, Bönner, Eder,*

Gløder (glóð — glœðr), Huder, Lemmer, Sager, Sorger, Ærter o. fl. uden Stød ligesom *Huller, Venner, Sönner (sun — synir), Steder;*

4) Tillægsform i Enkelttal af Enstavelsesord paa *s*, f. Eks. *et Huses Værdi, Jenses Moder.*

b) af Tillægsordene

1) bestemt Form og Flertal af de fleste Enstavelsesord paa *sk*, f. Eks. *drilske, skœlmske, svinske, fjendske, springske, fynske, flamske;* men uden Stød ere *falske* og *lumske* samt Tillægsord paa *nsk*, der betegne Nationaliteteten, f. Eks. *danske, svenske, franske;*

2) de af Stedsbiord dannede höjeste Grader, ogsaa de, der ere dannede af Tostavelsesord: *inderst, yderst, øverst, nederst, underst, forrest, bagest, mellemst* (undtagen *fremmest*) samt *höjest* og *ringest* (af Tostavelsesordet *ringe*);

3) den bestemte Form af höjeste Grad, naar den ubestemte har Stød, f. Eks. *ældste, yngste, mindste, længste; inderste, underste, höjeste, ringeste;*

c) af Udsagnsordene

1) Förnutids Tillægsmaade paa een Stavelse i Flertal og bestemt Form, f. Eks. *Ordene bleve hørte, den spildte Vin, det sete;* ligeledes *vante* af *vant*, der oprindelig er en Tillægsmaade (*lærde* af *lærd*, der ligeledes oprindelig er en Tillægsmaade, udtales baade med og uden Stød);

2) Förnutids Tillægsmaade paa to Stavelser af lideformede Udsagnsord, f. Eks. *de have fulgtes ad, de have setes en eneste Gang;*

3) Förnutids Tillægsmaade af Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en Selvlyd, f. Eks. *flaaet, troet, skyet, viet;* ligeledes i Flertal og bestemt Förm, f. Eks. *flaaede Aal, det viede Par;* herfra undtages *faaet, gaaet, slaaet, staaet, biet, diet* og *tiet* samt Formerne af Udsagnsord, hvis Stamme ender paa *u*, f. Eks. *gruet, luet, skuet,* dog *duet.* Nutids Tillægsmaader af Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en Selvlyd, følge i det hele Reglen, f. Eks. *gaaende, slaaende, staaende, diende, boende, skuende, truende, spyende, kløende;* dog siges hyppigst med Stød: *et leende Barn, det seende Öje, den syende Dame, et Par store gloende Öjne* (men uden Stød *en gloende Ovn*); sjælden med Stød: *en troende Kristen, en døende Kriger.*

II) af Sammensætninger

a) ægte Sammensætninger, hvis förste Del ender paa en lang, uforkortet Selvlyd, f. Eks. *Aakande, Fœhoved, Kostald, Skemad,*

Øboer, A-Lyd (dog *Nabo*); ligeledes nogle, hvis første Del er et fremmed Ord med lang Selvlyd eller Tvelyd, f. Eks. *Børsspil, Brøkdel, Lodsbaad, Spasmager, Stadsstue, Majdag, Majsmark* (men *Flormel, Kredsløb, Taarnvægter; Surbrød* og flere vakle);

b) nogle uegentlige Sammensætninger, navnlig de fleste, hvis første Del staar i Tillægsform, f. Eks. *Aandsliv, Aarsdag, Haandsrækning, Standsforskel* (slgn. *aandfuld, Aarrække, Haandpenge, Standpunkt*) — men *Landsmand, Livsførelse* o. fl. uden Stød —; fremdeles *Rødgrød* (med langt *ø*, men *Rødbøg* og flere med kort *ø*; *Rødvin* vakler), *tigge for Hvermands Dör, spille Halvtolv; alskens, alting, altid, altsaa* (slgn. *alfar, almen, alsidig*); *nærved, langtfra, bagved, nordfra* o. fl. lign., *indad, udad, hidtil, hidindtil, hidtildags, saasom; derpaa, heri, hvorfra* o. s. v. Paa Grund af Ligedannelse med *Tirsdag, Torsdag* og *Fredag* (slgn. a ovenfor) findes Stødet ogsaa i *Söndag* af *sunnudagr*, *Mandag* af *mánadagr*, *Onsdag* af *Odinsdag* og til Dels *Lördag* af *Løverdag, laugardagr*.

III. Afledninger

a) paa *ik, el, de, sel, est* og *ert*, f. Eks. *Andrik; Bændel, Stængel; Höjde, Længde, Vidde; Pinsel, Trivsel, Glemsel, Vindsel; Hyldest, Yndest* (men ikke *Tjeneste*); *Hævert, Knaldert;*

b) paa *er* af Talord, f. Eks. *Ener, Toer, Treer, Femmer, Syver, Nier, Tier* (men *Firer, Otter, Tyver* af *fire, otte, tyve* uden Stød);

c) paa *er* og *ning* af Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en lang Selvlyd, f. Eks. *Frier, Seer, Syer; Roning, Saaning, Syning* (men *Syning* af *at syne* uden Stød); Afledningerne paa *else* og *en* af saadanne Udsagnsord kunne baade have og mangle Stød: Stød have i Almindelighed Ordene *Strøelse, Flaaen, Spaaen, Leen, Seen, Gloen, Syen*, uden Stød ere hyppigst Ordene *Vielse, Gaaen, Staaen, Slaaen* (*Slaaen* med Stød er Navnet paa en Busk), *Skuen;* nogle vakle endnu mere, f. Eks. *Gøen;*

d) paa *isk*, f. Eks. *dyrisk, fæisk;* dog *jordisk* og *nordisk* uden Stød;

e) Ordenstallene *syvende, niende* og *tiende.*

Anm. For andre Ord med Stød end Enstavelsesord gælde følgende Regler, naar de forlænges bagtil med een eller flere Stavelser:

I. To- og Trestavelsesord, der have Stød i første Stavelse,

1) miste Stødet

a) ved Tilföjelsen af en Endelse i Udsagnsordenes Böjning, f. Eks. *Fængsel — fængsle, fængsler, fængslede, fængslet, fængslende; Adel — adle; Tømmer — tømre; Mønster — mønstre;*

b) ved Tilföjelsen af *e* i Flertalsböjningen af Navneord paa *er*, naar *e* foran *r* udstødes, f. Eks. *Agre, Fingre, Kamre*; Stød findes dog sædvanlig i *Bolstre, Hylstre* og *Mønstre;*

c) ved Tilföjelsen af en stærk Afledningsendelse, f. Eks. *Aseninde, Snedkeri, sladderagtig;*

2) beholde Stødet

a) i Navneordenes bestemte Form i Enkelttal, f. Eks. *Adelen, Handelen, Midlet, Stemplet, Lagenet, Ordenen, Ageren, Fingeren, Kammeret, (Herredet), Skillingen, Tusindet, Egernet, Skonnerten, Ferien, Omnibussen, Krøniken;*

b) ved Tilföjelsen af *e* i Flertalsböjningen af Navneord paa *er*, naar *e* foran *r* beholdes, f. Eks. *Snedkere, Tiere, Grækere, Tatere, Hamstere, Ildere, Bannere, Undere, Levere;*

c) ved Tilföjelsen af *er* og *r* i Navneordenes Flertalsböjning, f. Eks. *Mandler, Midler, Bødler, Sabler, Æsler, Handeler; Lagener* eller *Lagner, Væsener* eller *Væsner, Ordener; (Herreder), Tusinder, Skonnerter, Omnibusser; Ræddiker, Krøniker;* der undtages enkelte, f. Eks. *Sedler, Strimler, Skillinger;*

d) ved Tillægsordenes Flertalsböjning, Bestemthedsböjning og Gradsböjning, f. Eks. *ædle, ædlere, ædlest; simple, simplere, simplest; dunkle, dunklere, dunklest; nobel, noblere, noblest; gyldne; modne, modnere, modnest; propre, proprere, proprest; arrige, arrigere, arrigst;* der undtages enkelte, f. Eks. *skumle, skumlere, skumlest; vamle, vamlere, vamlest; magre, magrere, magrest; lumre, lumrere, lumrest;*

e) i alle uægte Sammensætninger, hvis förste Del er en Tillægsform, f. Eks. *Adelsmand, Handelsplads, Ordensbaand, Væsensforskel, Aldersgrænse,* og i mange ægte Sammensætninger, f. Eks. *Bændelorm, Bøddeløkse, Mandelsæbe, Sabelhug, mangelfuld, regelløs, Vaabensmed, Gyldenstykke, Vinterdag, Kammerpige, Fadderstads, Hummersuppe, Snedkersvend, febersyg, Tusindben, Agernkaffe, Længdegrad, Feriegæst, Nellikedraaber* (men uden Stød *Seddelpenge, Agerbrug, Tømmerflaade, Underværk, Mudderpram, Sladderhank, kummerfuld, Tællepraas, Overmand, Underlæge, Gennemkörsel* o. fl.);

f) i nogle Afledninger, f. Eks. *Syerske, Adelskab, Arrigskab, Skummelhed, Magerhed, Karrighed, ordentlig, adelig* (men uden Stød *Falstring, Alderdom, jammerlig, kummerlig, sladdervoren* o. fl.).

I nogle fremmede Sammensætninger, hvis förste Del ikke findes i

Sproget, har denne Stød, f. Eks. *Murmeldyr, Elfenben, Ibenholt* (ikke altid i *Kyndelmisse* og *Lurendrejer*), ligeledes i *Fusentast* og i de danske Ord *allerstörst, allerbedst* o. s. v. samt *Rigensgade* (Oprindelsen af *Rigens* = *Rigets*, slgn. *Rigens Marsk*, er glemt).

II. Den sidste Del af et sammensat Ord og den halvstærke Stavelse i Afledningsendelser beholde Stødet ved Tilföjelsen af en svag Stavelse i Böjning eller Afledning, f. Eks. *Vandstanden, Femkanter, døvstumme; Udlænding, Sjællænder, Frederiksborger* (*Københavner* og *Bornholmer* oftest uden Stød); *Kærligheden, Regnskabet, Sygdomme, langsomme, langsommere, valgbare.* Tilföjes en halvstærk Stavelse ved Sammensætning eller Afledning, beholdes i langsom Tale ogsaa Stødet, hvis den sidste Del af den oprindelige Sammensætning eller den oprindelige Afledningsendelse er et Flerstavelsesord eller et Enstavelsesord med lang Selvlyd, f. Eks. *Frihandelsmand, Sejlivethed, Landbrugselev, Regnvejrsdag, Fjerkræudstilling; Vredladenhed, Kærlighedserklæring, Venskabstjeneste, Valgbarhed;* men er den et Enstavelsesord med kort Selvlyd, tabes det altid, f. Eks. *Vandstandshöjde, Femkantside, Døvstumhed, Sygdomstilfælde, Langsomhed.*

III. Den stærke Stavelse i Ord, hvis förste Stavelse ikke er stærk, og den stærke Stavelse i Afledningsendelser beholde Stødet, naar Ordet forlænges bagtil med een eller flere Stavelser, f. Eks. *Bersærken, Bersærker; Naturen, Naturer, Naturlov, naturstridig, naturlig; Karakteren, Karakterer, karaktersvag; Katedret, Katedre, Katederlærdom, katederagtig; Familiefest; Stilladset, Stilladser; Bageriet, Bagerier; blufærdige, blufærdigere; sparsommelige, sparsommeligere; Stilladsulykke, Blufærdighed, Sparsommelighed.* (*Partifører, værdifuld, Bageribestyrer, Tyverisag* o. s. v. mangle Stød, fordi *i* er blevet kort.)

Ord og Ordformer, der adskilles ved Stødet.

44 Ved Stødet adskilles ikke blot enkelte Ord og Ordformer (§ 40), men hele Grupper:

Uden Stød ere:	Stød have:
1) nogle Fællesnavne, f. Eks. *en Drejer, en Engel, en Møller* (*en Vinter* og *Hr. Vinter* begge med Stød);	de samme Ord som Egennavne, f. Eks. *Hr. Drejer, Hr. Engel, Hr. Møller* (*en Sommer* og *Hr. Sommer* begge uden Stød);
2) den bestemte Form af nogle Folkenavne, f. Eks. *Dansken har Sejer vundet, Svensken;*	de tilsvarende Sprog, f. Eks. *I Straalearme af Lys og Varme er Dansken sød, Svensken;*

3) den bestemte Form af Ord eller Ordformer paa to Stavelser og svagt *e*, f. Eks.	den bestemte Form af Enstavelsesord, f. Eks.
a) i Enkelttal *Rosen* (af *en Rose*), *Bönnen* (af *en Bönne*), *Tangen* (af *en Tange*),	*Rosen* (af *en Ros*), *Bönnen* (af *en Bön*), *Tangen* (af *en Tang*);
b) i Flertal *Fyrene* (af *Fyre*, Flertal af *en Fyr*), *Tagene* (af *Tage*, Flertal af *et Tag*), *Læggene* (af *Lægge*, (Flertal af *en Læg*), *Sömmene* (af *Sömme*, Flertal af *en Söm*);	*Fyrene* (af *Fyr*, Flertal af *et Fyr*), *Tagene* (af *Tag*, Flertal af *et Tag*), *Læggene* (af *Læg*, Flertal af *et Læg*), *Sömmene* (af *Söm*, Flertal af *et Söm*);
4) Navneord paa *en*, der ere afledte af Udsagnsord, f. Eks. *en Sviren* (af *at svire*), *en Drömmen* (af *at drömme*), *en Bagen* (af *at bage*), *en Banken* (af *at banke*);	den bestemte Form af Fælleskönsord paa een Stavelse, f. Eks. *Sviren* (af *en Svir*), *Drömmen* (af *en Dröm*), *Bagen* (af *en Bag*), *Banken* (af *en Bank*);
5) Förnutids Tillægsmaade paa *et* eller Tillægsord paa *et*, afledte af Navneord, f. Eks. *grebet, landet, aaret* (af *at aare*), *hornet, sindet, skjoldet* (af *en Skjold*);	den bestemte Form af Intetkönsord paa een Stavelse, f. Eks. *Grebet, Landet, Aaret* (af *et Aar*), *Hornet, Sindet, Skjoldet;*
6) Navneord paa *er*, afledte af Udsagnsord, der ikke ere sammensatte eller afledte ved Forstavelser, f. Eks. *en Skriver, en Løber, en Taler* (men *en Udgiver* og *jeg udgiver* begge med Stød, *en Beregner* og *jeg beregner* ligeledes);	Nutids fremsættende Maade i Enkelttal af de samme Udsagnsord, dog ikke altid, f. Eks. *jeg skriver, jeg løber, jeg taler* (dog *en Drager* og *jeg drager* begge uden Stød, *en Farver* og *jeg farver* ligeledes);
7) Datid paa *te* af Udsagnsord, der ikke ere sammensatte eller afledte ved Forstavelser, f. Eks. *jeg hørte Ordene, jeg spildte*	Flertal eller bestemt Form af Förnutids Tillægsmaade i de samme Udsagnsord, f. Eks. *Ordene bleve hørte, den spildte*

Vinen (men *Dommeren afhørte Vidnerne* og *Vidnerne bleve afhørte* begge med Stød, *han forspildte sit Liv* og *det forspildte Liv* ligeledes), *jeg talte med ham, jeg talte Pengene;*

Vin, det talte Ord, Pengene vare allerede talte een Gang;

8) Datid paa *tes* af lideformede Udsagnsord, f. Eks. *de fulgtes ad;*

Förnutids Tillægsmaade af de samme Udsagnsord, f. Eks. *de have fulgtes ad;*

9) Datid af svage Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en Selvlyd, og som ikke ere sammensatte eller afledte ved Forstavelser, f. Eks. *han flaaede Skindene, Præsten viede Parret* (men *jeg udstrøede Kornene* og *Kornene bleve udstrøede* begge med Stød, *han fornyede Striden* og *den fornyede Strid* ligeledes);

Förnutids Tillægsmaade i Flertal eller bestemt Form af de samme Udsagnsord, dog ikke altid, f. Eks. *Skindene bleve flaaede, det viede Par* (dog *han kuede Börnene* og *Börnene bleve kuede* begge uden Stød).

Stavelsernes Tidsmaal.

45 En **Stavelses Tidsmaal** (Stavelsekvantiteten) er for det förste afhængigt af det Antal Lyd, hvoraf den bestaar. Saaledes er *I* (1 Lyd) kortere end *vi* (2 Lyd), *vi* kortere end *vild* (3 Lyd), *vild* kortere end *Vildt* (4 Lyd), *Vildt* kortere end *Vildts* (5 Lyd). Men da baade Selvlyd, Tvelyd og Medlyd kunne have forskelligt Tidsmaal, blive de enkelte Lyds Tidsmaal medbestemmende for Stavelsens Tidsmaal. Saaledes er:

a) *tal!* længere end *Tal,* den förste Stavelse i *(jeg) talte (med ham)* længere end i *(jeg) talte (Pengene), læst* længere end *Læst, (en) Brud* længere end *(et) Brud;*

b) den förste Stavelse i *fejle* og *töjle* længere end *fej!* og *Töj,*
» *Ravne* og *skovle* » *Rav* og *Skov;*
» *Kampen* » *Kam,*
» *vente* » *Ven,*
» *Rangle* » *Rang,*
» *hvirvle* » *Hverv,*
» *vidne* og *redne* » *Vid* og *red,*
» *kagle* og *tagne* » *Lag* og *tag!,*
» *halte* og *kælne* » *Hal* og *kæl!,*
» *Karme* og *Taarne* » *Kar* og *Taar.*

Meget lange Stavelser ere f. Eks. *skælmsk* (7 Lyd, hvoraf een, *l* er lang; *m* derimod ikke, se § 16 Anm. 2 Slutn.), *Skarns* (6 Lyd, hvoraf tre, *a, r* og *n,* ere lange), *Hvervs* (6 Lyd, hvoraf to, *r* og *v,* ere lange). De korteste Stavelser ere dem, hvori Midttungeselvlyden *e* staar alene, f. Eks. den sidste Stavelse i *Bue* (en halv Lyd).

Stavelsernes Tonhöjde.

Det er bekendt, at Forskellen i Tonhöjde spiller en fremtrædende 46
Rolle i Musik og Sang. Men ogsaa i almindelig Tale have Stavelserne forskellig Tonhöjde, og denne er anbragt efter bestemte Regler. Forskellen beror paa, at de Svingninger, i hvilke Luftströmmen sættes ved Frembringelsen af en höj Tone, paa Grund af Stemmebaandenes stærkere Spænding ere langt talrigere end de, der opstaa ved Frembringelsen af en lav Tone.

I en almindelig Udsagnssætning, der staar alene, f. Eks. *Jeg har talt om Sagen med min Sön,* har den overstærke Stavelse, her *talt,* **høj** Tone, og derfra sænker Stemmen sig efterhaanden, saa at den sidste stærke Stavelse, her *Sön,* faar **lav** Tone. Naar der efter den overstærke Stavelse ikke følger nogen stærk Stavelse, sænkes Stemmen inden for Omfanget af den overstærke Stavelse, der da siges at have **faldende** Tone, f. Eks. *Jeg skal* **gaa**. Udsagnssætninger have altsaa i Reglen faldende Tonhöjde.

I Spörgesætningen *Har du talt om Sagen med din Sön?* har derimod *talt* lav Tone og *Sön* höj Tone, og i Sætningen *Skal du gaa?* hæves Stemmen inden for Omfanget af *gaa,* som derfor siges at have **stigende** Tone. Spörgesætninger af denne Art have altsaa i Reglen stigende Tonhöjde.

I en Bisætning, der følger efter sin Hovedsætning, er Tonhöjden den samme, som den vilde være i Hovedsætningen, hvis denne stod alene, f. Eks. *Jeg har talt om Sagen med min Sön, da jeg sidst var paa Fyn,* hvor *sidst* har höj Tone, *Fyn* lav Tone. *Har du talt om Sagen med din Sön, da du sidst var paa Fyn?,* hvor omvendt *sidst* har lav Tone, *Fyn* höj Tone. I de to Hovedsætninger har derimod den sidste stærke Stavelse *Sön* ikke som i de tidligere anførte Hovedsætninger, der stod alene, enten lav eller höj Tone, men man henholdsvis hæver og sænker Stemmen noget for at antyde, at Meningen ikke er ude. Paa lignende Maade hæves Stemmen paa ethvert Sted i Talen, hvor der göres et Ophold, uden at Meningen er ude, f. Eks. *Da*

jeg sidst var paa **Fyn**, *talte jeg om Sagen med min Sön. Jeg har allerede i* **Fjor.** *da jeg var paa* **Fyn**, *talt om Sagen med min Sön. Jeg hørte en* **Stöj**, *Døren flöj* **op**, *og ind styrtede en Flok skrigende Börn.*

Ophold i Talen.

47 Talen fortsættes ikke uafbrudt, men der göres större eller mindre Ophold i den.

De mindste Ophold ere dem, der göres mellem de enkelte Ord. I Almindelighed ere de saa smaa, at de næppe mærkes; men i en længere Sætning maa der paa eet eller flere Steder göres et lille Ophold, for at den talende kan drage Aande. Det gælder da om at sörge for, at Standsningen sker paa saadanne Steder, at de Ord, der høre nærmest sammen, ikke skilles fra hinanden. I følgende Sætning maa saaledes Opholdene falde paa de med en Streg betegnede Steder: *Paa dette uhyggelige Sted | har den stakkels Mand opholdt sig | i henved en halv Snes Aar.* Saadanne mindre Standsninger göres ogsaa ofte for at udhæve et enkelt Sætningsled, f. Eks. *At tro | er ikke at vide,* eller for at udhæve et enkelt Sætningsled, f. Eks. *Tid, | Sted | og Omstændigheder vare ham ugunstige.* Særlig maa mærkes, at en lille Standsning altid indtræder, naar der efter et vedföjet tillægsagtigt Ord indskydes et til en følgende Vedföjelse hørende Forholdsordsled, f. Eks. *en | i mange Henseender god Bog, dette | over al Forventning heldige Resultat.*

Smaa, men hørlige Ophold indtræde mellem de enkelte Sætninger, der høre til samme Sætningsforbindelse, f. Eks. *Her er den Mand, som jeg har talt til dig om. Jeg har nok hørt, at han tænker paa at rejse. Jeg kommer, hvis jeg kan. Han arbejder for, at der kan komme en Forsoning i Stand. Han maa arbejde, for at han kan faa Føden.* Af og til er dog en Sætning saa nöje knyttet til en anden, at der intet hørligt Ophold göres mellem dem, f. Eks. *Jeg haaber, du kommer,* og et Ord eller en Ordforbindelse i en Sætning kan i Tanken være saa nær forbunden med en anden Sætning, at de i Talen forbindes med denne, f. Eks. *Jeg gjorde, saaledes som du havde sagt. Lad ham true, saa meget han vil!*

Större Ophold göres, naar en Mening er afsluttet.

Opholdene i Talen som saadanne betegnes ikke i Skrift. Ofte falde de dog sammen med de Tegn, der anbringes for at lette

Læseren Forstaaelsen af det skrevne. Men der kan ogsaa forekomme Tilfælde, i hvilke der intet Tegn findes paa det Sted, hvor der er Ophold i Talen, medens der sættes Tegn, hvor der intet Ophold er. Siger man f. Eks. *Han kastede sig over Arbejdet med den Iver, der var ham egen,* göres der et Ophold efter *Arbejdet,* men ikke efter *Iver.*

Anm. 1. I daglig Tale smelter undertiden et svagt Ord i Udtalen aldeles sammen med et stærkt, f. Eks. *Nej, jeg er ikke. Ta' dig i Agt! Gi' mig det!* (Slgn. § 41 B a og b).

Anm. 2. I nogle sammensatte Tillægsord og Udsagnsord, hvis förste Del tjener til at forstærke eller forringe den andens Betydning, göres der en lille Standsning efter det förste Ord, f. Eks. *lysvaagen, pilraadden, vildfremmed, skylregne, snorksove, tudskraale, smaaregne.* Det samme finder ogsaa Sted i andre Sammensætninger ved en korrekt Oplæsning af Nibelungenverset, naar en svag Del af Verset er bortfalden, f. Eks. *De sne|hvide Ærmer || til Haand|leddet naa.*

Orddannelsen.

Betegnelsen af ny Begreber og af gamle Begreber paa en ny Maade.

48 Betegnelsen af et nyt Begreb, der er opstaaet i Bevidstheden, undertiden ogsaa af et gammelt Begreb, der udtrykkes paa en ny Maade, foregaar i Dansk som i andre nyere Sprog i Almindelighed paa een af følgende tre Maader:

1. Man giver et gammelt Ord en ny Betydning ved Siden af den gamle, hvoraf det kommer, at mange Ord bruges i flere Betydninger, f. Eks. *Gang,* hvis Grundbetydning er Handlingen at gaa, f. Eks. *hans Gang er slæbende,* men som i afledt Betydning bruges som Tiden for en Begivenheds Indtræden, f. Eks. *det var förste Gang, at han rejste udenlands; Skaar,* der fra först af betød Indsnit eller Kløft, f. Eks. *i denne Kop er der to Skaar,* men senere er brugt om et Stykke, der er slaaet af en Ting, f. Eks. *pil Skaarene op!; Ungdom,* der oprindelig betegner Egenskaben at være ung, f. Eks. *hun straalede af Ungdom og Skönhed,* men dernæst ogsaa bruges om Ungdomstiden, f. Eks. *i min Ungdom var alt anderledes,* og endelig er blevet et Samlingsnavn, f. Eks. *der var megen Ungdom til Stede; Sang,* der egentlig betegner Handlingen at synge, men ogsaa bruges om det, der synges, = det gamle Ord *Vise.* Undertiden forsvinder den gamle Betydning, f. Eks. *tigge,* der oprindelig betød *faa, modtage (þiggja),* men nu bruges i samme Betydning som det fra Tysk optagne *betle.*

2. Man danner et nyt Ord af eet eller flere af Sprogets gamle Ord. Om de forskellige Maader, hvorpaa dette foregaar, handler den nærmest følgende Del af Sproglæren.

3. Man laaner et Ord fra et fremmed Sprog. Eksempler paa tyske, franske og latinske Laaneord i Dansk findes i § 5.

Anm. Paa Sprogudviklingens ældste Trin opstod der ny Ord, som ikke vare dannede af gamle Ord, men saa at sige skabte af intet. Paa denne Maade frembringes stundom endnu Ord, der efterligne en Lyd.

De forskellige Maader, hvorpaa Orddannelsen foregaar.

Orddannelsen foregaar ved:

1) Sammensætning af to eller flere Ord, f. Eks. *Kro* og *Stue: Krostue;* af *Krostue* og *Snak: Krostuesnak;* af *frem* og *Tid: Fremtid;* af *selv* og *klog: selvklog;* af *bort* og *sende: bortsende;* af *i, Agt* og *tage: iagttage.*

2) Afledning af et enkelt Ord, f. Eks. af *Ven: Uven* og *venlig;* af *venlig: uvenlig* og *Venlighed;* af *døv: Døvhed* og *at døve.*

3) Sammensætning og Afledning i Forening, f. Eks. af *Vej* og *vis(e): Vejviser* (derimod er *Urviser* sammensat af *Ur* og *Viser*); af *over* og *sid(de): Oversidder;* af *Pukkel* og *Ryg: pukkelrygget.*

Anm. 1. Sammenstiller man Ord som *bære, Baare, Barn* (slgn. *bære* i Betydning af *føde*), *Byrde, Bør,* fremgaar det af deres Form og Betydning, at de ere beslægtede. Den Grundbestanddel, hvoraf saadanne Ord ere opstaaede, den saakaldte Rod, er Kendskabet til vort eget Sprog ikke tilstrækkeligt til at finde; men herom maa der søges Oplysning hos den sammenlignende Sprogvidenskab. Af Rødderne, der sædvanlig kun bestaa af een Stavelse, er der ved Tilföjelser dannet forskellige Stammer, og af disse Förstehaandsstammer kan der være dannet Andenhaandsstammer, af disse atter Tredjehaandsstammer o. s. v., f. Eks. af Roden *bher,* der findes i *bære* (af samme Rod latinsk *fero*), Stammen *Barn,* af *Barn barnlig,* af *barnlig Barnlighed.* Baade ved Dannelsen af Stammerne og under Ordenes Forplantning gennem Tiderne er der indtraadt Forandringer, navnlig Lydovergange, f. Eks. af Roden *bher* — oldn. *ber* (simpel Lydovergang fra *bh* til *b*) — dansk *bær* (simpel Lydovergang fra *e* til *æ*): oldn. *barn* og dansk *Barn* (*e* til *a* ved Aflyd); oldn. *byrr* (*e* til *u* ved Aflyd, *u* til *y* ved I-Omlyd) — dansk *Bør* (simpel Lydovergang fra *y* til *ø*).

Ogsaa mange sammensatte Ord have ved Lydforandringer antaget en Form, hvori Oprindelsen er ukendelig, f. Eks. *Aarhus* ɔ: *ár óss,* Aas Munding; *alskens* ɔ: *alls kyns,* alt Köns, i Betydningen: af enhver Slags; *Barsel* ɔ: *Barns Øl,* Gildet ved et Barns Fødsel; *Bryllup* ɔ:

brúðhlaup, Brudeløb, Brudens Hjemførelse eller Brudeleg(?); *Davre* og *Nadver* ɔ: *dagverðr* og *náttverðr;* Dagmaaltid og Natmaaltid; *Elskov* ɔ: *elskugi* for *elskhugi,* af *elske* og *Hu*; *Emmer* (kun Flertal) ɔ: *eimyrja,* af *eimr, Em,* og (?)*ysja, Ild; Endeligt* ɔ: *endalykt,* af *Ende* og *lykt,* Slutning; *Faster* og *Moster,* sammentr. af *Farsøster* og *Morsøster,* atter sammentr. af *Fadersøster* og *Modersøster; fattig* ɔ: *fátœkr,* af *fár,* liden, ringe i Mængde, og *tók* af *taka,* modtage; *Handsel* ɔ: *handsal,* af *Haand* og *Salg,* Overrækkelse ved Haandslag (*sælge* betød tidligere ogsaa at overgive); *Helvede* ɔ: *helviti,* af *Hel,* Dødsgudinden, og *viti,* Straf; *Horsens* ɔ: *Horsnæs* (Medlydsomstilling); *kun,* forkortet af *ikkun,* der er sammensat af *ikke* og *uden; Legeme* ɔ: *líkami* for *likhami,* af *Lig,* der oprindelig betød Skikkelse, og *Ham; Malmø,* af *Malm,* der tidligere ogsaa har betydet Sand (slgn. Stokholms to Dele Norrmalm og Södermalm), og *Höje; Moro,* af *Mod* = Sind og *Ro* = Glæde; *Mynde,* af *mjór,* smal (slgn. *Mysunde*), og *Hund; Møddinq* ɔ: *Møgdynge* (Medlydssammensmeltning); *Odense* ɔ: *Óðins vé,* Odins Helligdom; *paa,* forkortet af *opaa,* af *op* og *aa,* et gammelt Ord af samme Betydning som *paa,* bevaret i *Aasyn* o. fl.; *Stakkel* ɔ: *Stavkarl* = Tigger; *Tinding* ɔ: *þunnvangi,* Tyndkind; *Torden* ɔ: *Tordøn,* Guden Tors Døn; *Vadmel,* sammensat af *váð,* Klæde, og *mál,* Sag (slgn. *Spørgsmaal* o. fl.); *Vindue* ɔ: *vindauga,* Vindöje. Andre Ord give sig lettere til Kende som sammensatte, skönt den ene Del af Sammensætningen ikke længer bruges som selvstændigt Ord, f. Eks. *Almue — múgi,* Mængde; *Brudgom — gumi,* Mand; Fortov — *tá,* Vej; *Søndag* ɔ: *sunnudagr,* Solens Dag; *Lördag,* sammentr. af *Løverdag — laug,* Bad; *Klædebon — búnaðr,* Forsyning; *Muldvarp — verpa,* kaste; *redebon — búinn,* beredt; *Solhverv — hverfa,* vende; *aarvaagen — ár,* tidlig. Ligeledes ere Sporene af Oprindelsen helt eller delvis udslettede i flere Ord, der ere optagne fra Tysk, f. Eks. *Aner* (kun Flertal) ɔ: *Ahnherr* (tidligere i Enkelttal som Samlingsnavn, f. Eks. *sin adelige Anher og Herkomst*), *Badskær* (gammeldags) — *Bartscherer,* som skærer Skægget af; *Bommesi* ɔ: *Baumseide,* Træsilke (slgn. *Bomuld* ɔ: *Baumwolle,* Træuld); *Fruentimmer* ɔ: *Frauenzimmer,* egentlig Fruerstuen, dernæst Samlingsnavn = Kvindfolk, endelig om en enkelt Person; *Slobrok* ɔ: *Schlafrock,* Sovekjole.

Anm. 2. Foruden den regelmæssige Orddannelse ved Sammensætning og Afledning gives der en uregelmæssig, som bestaar i, at to Ord, der have samme eller dog en beslægtet Betydning, sammenblandes, f. Eks. *Kompagniskab* af *Kompagni* og *Fællesskab, Fusentast,* af *Fantast* (tidligere i Betydning af *Brushoved*) og *at fuse; Gefjæs* af tysk *Gesicht* og *Fjæs, uskatterlig* af *uvurderlig* og *skatte* = *vurdere; Gavstrik*

af *Gavtyv* (tysk *Gaudieb*) og *Galgenstrik (= Galgenfugl).* Saaledes formode nogle at *Skraal* kommer af *Skrig* og *Vraal*, *fjottet* af *fjollet* og *snottet*, *at glane* af *at glo* og *at gane* (gammelt Ord = tysk *gähnen*), *at gramse* af *at gribe* og *at gamse* (gammelt Ord).

Orddannelse ved Sammensætning.

Ordforbindelse og Ordsammensætning.

A. Forskellen mellem en Forbindelse af flere Ord, der 50
udtales og skrives hver for sig, og en Sammensætning, der udtales og skrives i eet, kan ses ved en Sammenligning af Ordforbindelsen *en stor Mand* og det sammensatte Ord *en Stormand.* Disse to Udtryk skille sig fra hinanden: 1) i Betydning, idet de enkelte Ord i *en stor Mand* have bevaret deres særlige Betydning: a) *en Mand,* b) *der er stor* (i ligefrem eller i overført Betydning), medens *en Stormand* betegner et enkelt, nyt Begreb; 2) i formel Henseende, idet i *en stor Mand* Ordet *stor* böjes: *den store Mand, store Mænd,* medens *en Stormand* böjes som en Helhed: *Stormanden, Stormænd;* 3) i Udtalen, idet i *en stor Mand* begge Ordene ere stærke, i *en Stormand* derimod Stavelsen *Stor* er stærk, Stavelsen *mand* kun halvstærk, hvortil kommer, at i *en stor Mand* har Ordet *stor* Stød, medens i *en Stormand* Stavelsen *stor* ikke har Stød.

I Overensstemmelse hermed kan der opstilles følgende Hovedregler:

I. Paa Grund af **Betydningen** danne flere Ord en Sammensætning, naar deres særlige Betydning er forsvunden og der er opstaaet et enkelt nyt Begreb, f. Eks. *Vorherre (= Kristus).* Særligt maa mærkes de herunder hørende Tilfælde, hvor den ene Del af Sammensætningen ikke bruges alene, f. Eks. *tilforn, nogenlunde* (der skrives *nogen Sinde, fordi man endnu bruger Udtrykket denne Sinde;* der skrives *i Fjor, i Gaar* og *til fals,* fordi *Fjor, Gaar* og *fal* findes i *fjorgammel, Gaarsdagen* og *falbyde,* men *omkuld,* skönt man har *kuldkaste*).

Modregel 1. Kun en Ordforbindelse forekommer, naar de enkelte Ord bevare deres særlige Betydning, f. Eks. *for stor, alt for stor, ikke heller, i Steden for.* Som Ordforbindelser betragtes nogle Udtryk, der staa paa Overgangen til at danne et enkelt nyt Begreb, f. Eks. *paa ny, for at, saa at, selv om, hvor*

vidt (= om), saa godt som (særlig paa Grund af Udtalen *hvad for en, saa som saa*).

2. Af **formelle Grunde** danne flere Ord en Sammensætning:

a) hvis de böjes som en Helhed, f. Eks. *Halvdel, Halvdelen, Halvdele;*

b) hvis Könnet forandres, f. Eks. *en Borg — det smukke Frederiksborg;*

c) hvis Ordklassen forandres, f. Eks. *forglem mig ej! — en Forglemmigej; far vel! — et Farvel* (dog *et velment »Gud velsigne dig!«; et venligt »God Nat!«* eller *et venligt Godnat*);

d) hvis Ordfølgen forandres, f. Eks. *at give sin Mening til Kende — at tilkendegive sin Mening;*

e) hvis en Ordforbindelse af sproglige Grunde ikke er mulig, f. Eks. *Modermælk, Malkepige* (om *Korsør By, Januar Maaned* og lignende Forbindelser se § 146, 6); *gudsjammerlig* (om *Pokkers rask* se § 86 Anm. 1,5).

Modregel 2. Kun en Ordforbindelse forekommer, hvis det förste Ord böjes, f. Eks. *hver anden Gang, hvert andet Aar.*

3. Paa Grund af **Udtalen** danne to Ord en Sammensætning, hvis det förste er stærkt, det andet kun halvstærkt, f. Eks. *Langbold, Langeland, Langebro, derfra, derhen, derhennefra* (af *derhenne* og *fra*). Reglen gælder ogsaa i de Tilfælde, hvor der tilföjes et svagt Ord, f. Eks. *tilsyneladende, agtpaagivende.*

Modregel 3. Kun en Ordforbindelse forekommer, hvis begge Ordene ere stærke, *en lang Vej, klos paa.*

Ogsaa ved Stødet kunne Ordforbindelser og Sammensætninger i nogle Tilfælde adskilles:

a) Naar det förste Ord er et Enstavelsesord, der har Stød, haves i Almindelighed en Ordforbindelse, f. Eks. *en rød Snaps, hver Dag, jeg er kun halv færdig;* men bortfalder Stødet, faas en Sammensætning, f. Eks. *en Rødbøg, en Hverdag, hans halvfærdige Udarbejdelser;* dog beholdes Stødet undertiden i Sammensætninger (§ 43 II b), f. Eks. *Rødgrød, det er ikke Hvermands Sag, at spille Halvtolv.*

b) I *disse Drenge ere dovne og ligegyldige* er *ligegyldige* en Sammensætning, fordi *gyldige* har Stød; men i *begge Fordringer vare lige gyldige* er *lige gyldige* en Ordforbindelse, fordi *gyldige* ikke har Stød (§ 42, 1 a).

B. Ethvert Ord, der gaar ind under een af de ovennævnte Hovedregler, er et sammensat Ord, men mange Ord kunne henføres

under dem alle tre eller to af dem. I den følgende Oversigt over sammensatte Ord af de forskellige Ordklasser ville dog saadanne Ord i Almindelighed kun blive anførte under den Regel, hvorunder de efter deres nærmest fremtrædende Kendemærke høre.

I. Sammensatte **Navneord** ere:

efter Regel 1: *Enkeltmand, Menigmand, Hvermand* og *Allemand* (Samlingsnavne), f. Eks. *Enkeltmands Ytringer, Menigmands Dom, det ved Gud og Hvermand, at tigge for Hvermands Dör, at være Allemands Ven,* slgn. *en enkelt Mands Udtalelse, en menig Mands Forseelse, det er hver Mands Pligt, alle Mand paa Dækket!; at bede sit Fadervor,* slgn. *Fader vor, du, som er i Himmelen!; mit Modersmaal,* slgn. *min Moders Maal; en Friskfyr,* slgn. *en ung og frisk Pige; Almagt,* slgn. *af al Magt; Alnaturen* og *Alverden,* slgn. *al Sæden, al Ulden; en Halvskilling* og *en Tiøre* (Mønter), slgn. *en halv Skilling* og *ti Øre* (Værdibestemmelser); *en Halvflaske* og *en Trepægleflaske* (Flasker af en vis Størrelse), slgn. *en halv Flaske Vin* og *tre Pægle Brændevin* (Maalsbestemmelse med Angivelse af Indholdet); *en Fjerdingvej* (Længdebestemmelse) og *Fjerdingaar* (Tidsbestemmelse), slgn. *en Fjerding Smör* (Maalsbestemmelse med Angivelse af Indholdet); *at spille Halvtolv* (Spillets Navn), slgn. *Klokken er halv tolv; et Aarhundrede,* slgn. *Aar 100 för Kristus;*

efter Regel 2:

a) *Lavland, Lavlandet, Lavlande,* slgn. *en lav Pande, den lave Pande, lave Pander; Rødgrød, Rødgrøden,* slgn. *en rød Snaps, den røde Snaps, røde Snapse; et Korsørtog, Korsørtoget, Korsørtogene,* slgn. *Korsør By, Korsør Havn; Silkeborgskovene,* slgn. *Silkeborg Skovdistrikt; Jesuskirken,* slgn. *Frue Kirke;*

b) *det fattige Kristianshavn,* slgn. *en Havn; det bekendte Charlottenlund,* slgn. *en Lund;*

c) *et Levvel,* slgn. *lev vel!; en Svingom,* slgn. *at svinge om;*

d) *Nutid,* slgn. *Tiden nu; Optrin,* slgn. *et Trin op; at irettesætte en,* slgn. *at sætte en i Rette;*

e) *Sømand, Kongetiger, Gudmenneske, Stævnemøde; Bygmester, Ridehest; Hanløve; Femkant; Fremtid;*

efter Regel 3: *Kongensgade,* slgn. *Kongens Have, HolmensBro, Skagens Odde; Vesterbro, Østergade, Langebro, Rundetaarn,* slgn. *Vestre Kirkegaard, Store Bælt; Mandsdragt,* slgn. *Mands Vilje Mands Himmerig; Papirspenge,* slgn. *et Papirs Værdi; Grönsvær,* slgn. *grön Sæbe; Fejlregning,* slgn.

han har gjort fejl Regning; en Enepige, slgn. *den ene Pige kunde ikke forliges med den anden; Hvidtøl,* slgn. *hvidt Sukker; Godtfolk,* slgn. *godt Vejr; Helaftensstykke,* slgn. *en hel Aftens Arbejde; Syvmilestøvler,* slgn. *en syv Mil(e) lang Vej; en Aarstid,* slgn. *han har været her et Aars Tid,* hvor *Aars* har mistet sin Styrke ifølge § 38 B.

Fra Modregel 2 a undtages *Barnlille,* der i Flertal har *Börnlille.* Desuden mærkes de paa uregelmæssig Maade dannede Flertalsformer *Bønderpiger* m. v. og *Börnebörn,* der dog böjes som Helheder *(Bønderpigers, Börnebörns).*

I enkelte Tilfælde finder der Vaklen Sted. f. Eks. *en Flöjls Hat, den Flöjls Hat* (om Tillægsordenes bestemte Kendeord se § 168, 2 a) — *en Flöjlshat, Flöjlshatten, Flöjlshatte; en fem Aars Dreng, den fem Aars Dreng — en Femaarsdreng, Femaarsdrenge; et otte Øres Frimærke, det otte Øres Frimærke — et Otteøresfrimærke, Otteøresfrimærket, Otteøresfrimærker; en fem Værelsers Lejlighed, den fem Værelsers Lejlighed — en Femværelseslejlighed* (slgn. *et Tostavelsesord*), *Femværelseslejligheder* (det hedder altid *en tre Mils Vej, ti Graders Kulde* o. lign., men *et Timandsraaad, et Tipundslod*); paa *Lördag Aften — han tilbringer sine Lördagaftener i Klubben; Hjerter Dame, Kløv Ni — i dette Spil er der to Hjerterdamer* eller *to Klørnier; rød Vin og hvid Vin, røde og hvide Vine — Rødvin, Rødvinen, Rødvine.*

Ordforbindelser ere efter Modregel 3: *Roskilde Domkirke, Aalborg Skole, Sorø Akademi* (ikke *Sorø-Akademiet*), *Januar Maaned, Juni Termin* (ikke *Juni-Terminen*), *Paaske Söndag* (men *Paaskedag*), *al Slags, alle Slags, alle Haande, mange Haande; tredje Dagen, for störste Delen, störste Parten* (om Navneordenes bestemte Kendeord se § 168, 1).

II. Sammensatte **Tillægsord** ere:

efter Regel 1: *godtroende, intetsigende, velstaaende;*

efter Regel 2:

a) *den gammelkloge Dreng,* slgn. *den gamle, kloge Mand; den halvkogte Hummer,* slgn. *den halve kogte Hummer;*

c) *ligefrem* og *tilfreds;*

e) *barnløs, himmelfalden, almægtig, höjsalig, höjtravende, drivvaad, rejsefærdig, overmæt, livsfarlig, krigsførende;*

efter Regel 3: *milevid, selvklog, firskaaren, bagklog, lettilgængelig, letforstaaelig, letbegribelig, letbevægelig, fredelskende, midtpunktflyende, altædende, selvtænkende, vildfarende,*

höjtflyvende, ömtfølende, længstlevende, höjstbydende, videregaaende, efterfølgende, nærværende, nærgaaende, fjerntboende, herværende, derboende, iöjnefaldende, brandlidt, edsvoren, hjemkommen, nysnævnte, ovennævnte, förstnævnte; höjstbeskattet, viderekommen.

Efter Modregel 1 danne Smaaordene *jo, des (= desto), for, saa* og *hvor* ikke eet Ord med et efterfølgende Tillægsord (eller Biord), f. Eks. *jo bedre (jo tiere), des mere (des snarere), for stor (for ofte), saa lille (saa nær, saa vidt), hvor faa, hvor mange (hvor ofte, hvor vidt).* Derimod danner *aller* eet Ord med en efterfølgende höjeste Grad, f. Eks. *allerstörst, allerkærest* (ligeledes *allersombedst*).

Ordforbindelser ere efter Modregel 3: *den Freden elskende Konge, det intet anende Barn, et hastigt optrækkende Uvejr, en lidet oplysende Efterretning, de hertil hørende Redskaber, en smukt syet Kjole, en længe paatænkt Rejse, en let bestaaet Prøve, hans i Live værende Fader, en i Hast opført Bygning.*

Ordforbindelser, hvori det förste Ord er et af Biordene *vel, vidt* og *höjt,* det sidste en Förnutids Tillægsmaade, blive i Almindelighed kun til Sammensætninger, naar de staa som Vedföjelser, og endda ikke altid, f. Eks. *Arbejdet blev vel udført — et veludført Arbejde,* dog ogsaa *dette maa kaldes et vel udført Arbejde; alt vel overvejet, foretrækker jeg det förste Forslag — en velovervejet Plan; Rygtet er vidt udbredt — et vidtudbredt Rygte; denne Fyrste var höjt elsket af sit Folk — min höjtelskede Fader.* I følgende Tilfælde udgöre dog *vel* og Tillægsmaaden eet Ord: a) naar der betegnes et nyt Begreb, f. Eks. *han er meget velopdragen,* slgn. »*Vel født er vel en Trøst, men bedre vel opdragen*« (Ambrosius Stub); b) naar *vel* betyder *meget* og ikke *godt,* f. Eks. *han er altid velfornöjet,* slgn. *jeg er vel fornöjet med din Stil; den Person er saamænd velbekendt,* slgn. *han er vel bekendt for Klogskab og Snarraadighed;* c) i et Par Ord, hvor Tillægsmaaden er halvstærk: *han er velskabt,* slgn. *godt skabt; selvgjort er velgjort,* slgn. *dette Stykke er vel gjort.*

III. Sammensatte **Talord** ere:

efter Regel 1: a) Ordenstallene *selvanden, selvtredje* o. s. v.; b) Forholdstallene *halvanden, halvtredje* o. s. v. (derimod *Klokken er halv eet, halv to* o. s. v. efter Modregel 3);

efter Regel 2a og Regel 3: Forholdstallene *en Tredjedel, Tredjedelen,* slgn. *en tredje Person, den tredje*

Person; en Fjerdedel, slgn. *en fjerde Sal; en Femtedel,* slgn. *Romanens femte Del er den mest spændende;*

efter Regel 3: Forholdstallene *tredobbelt, firedobbelt* o. s. v.

En Ordforbindelse er efter Modregel 2 *hver anden, hvert andet.* Ligeledes skrives Tal, der ere forbundne med *og,* i tre Ord, skönt det hedder *een og tyve Skibe* (ikke *eet og tyve Skibe*) og den Afledningsendelse, hvorved Ordenstallene dannes, kun föjes til det sidste Ord, f. Eks. *den ni og tyvende Januar* (ikke *den niende og tyvende J.*). Udtalen er vaklende, idet snart alle Tallene ere stærke, f. Eks. *een og tyve, hundrede og syv,* snart et lavere Tal foran et höjere er stærkt, medens det höjere kun er halvstærkt, f. Eks. *een og tyve,* og et höjere Tal foran et lavere er halvstærkt, medens det lavere er stærkt, f. Eks. *hundrede og syv.*

IV. Sammensatte **Henvisningsord** ere:

efter Regel 1: *hinanden, hverandre, deslige, hidtil, hidindtil, hidtildags, nutildags, herefterdags, hvornaar; saadan, hvordan, saaledes, hvorledes, nogenledes, nogenlunde, ingenlunde; ihvo, ihvem, ihvad, ihvordan* o. fl.; der skrives *en Del (= adskillige),* f. Eks. *Der var en Del Mennesker til Stede.*

efter Regel 3: Forbindelser af *der, her* og *hvor* (Stedsbiord) med Forholdsord eller Biord, f. Eks. *deri havde han Ret, hertil kom jeg, hvorpaa stoler han?* (men *der i Huset, her til Lands, hvor paa Jorden*); *derop, heroppe, hvorhen; derhennefra, hernedentil, derovenpaa, herudover, derudad, herindad;* fremdeles *allesteds, nogensteds, ingensteds.*

Der skrives *hvem (hvo) som helst* og *hvilken som helst* efter Modregel 2: *hvad som helst* og *hvilket som helst* (Udtalen i *hvem (hvo) som helst* og *hvilken som helst* samt i *hvor som helst* er vaklende). Derimod skrives *enhver,* skönt det hedder *ethvert.*

V. Sammensatte **Udsagnsord** ere:

efter Regel 2d og Regel 3: *deltage,* slgn. *tage Del; frikøbe en Fange,* slgn. *købe en Fange fri; foretage sig noget,* slgn. *tage sig noget for; nedrive en Bygning,* slgn. *rive en Bygning ned; tilendebringe noget,* slgn. *bringe noget til Ende;*

tilliges efter Regel 2e: *landsætte en, sejpine en, snorksove, femdele en Linie.*

VI. Sammensatte **Biord** ere:

a) Biord med et Forholdsord, efter Regel 3: *den ovenfor antydede Mulighed, der ligger noget bagved, han var*

stænket bagpaa, kom indenfor!, jeg saa hende nærved, indeni ere de kalkede Grave, det være langtfra!, hun er tværtimod meget fornöjet, indad til Bens, vi gik bestandig opad, han kan ikke læse indenad, lige overfor ligger Præstegaarden, jeg kom hjemmefra, han rejste nordpaa, han er kommen sydfra.

Ordforbindelser ere efter Modregel 3: *klos paa, snart efter, længe efter, siden efter, siden hen, tværs igennem.*

Har Forholdsordet en Styrelse efter sig, haves der efter Modregel 1 kun en Ordforbindelse, f. Eks. *jeg sad oven for ham, Haven ligger bag ved Huset, han løb bag efter Vognen, han sad bag paa Vognen, inden for Dören, nær ved Kirken, inden i Brevet, langt fra Byen, tvært imod mit Ønske, han gik ind ad Porten, vi gik op ad Trappen, lige over for Kirken ligger Præstegaarden, ud af Huset, tillige med sin Sön, hjemme fra Gaarden, nord paa Øen.*

b) Forholdsord med et Navneord, et Tillægsord eller et Biord:

efter Regel 1: *efterhaanden, efterhaands, imidlertid, overhovedet, tilbage (til baka,* af *bak, Bag, Ryg), tilfreds, tilpas, underhaanden, undertiden, undervejs, overskrævs, tilfælles (til félags, i Fællesskab); itu* (ɔ: *i to*), *overalt, overens, overtværs; tilsammen, tillige, tilovers, forneden, foroven, foruden; igen (i gegn,* oprindelig *imod, i Møde, tilbage), ihjel* (opr. *i Hel* ɔ: *til Døde*), *især (í sér, i sig), omkuld (um kull* = glisl. *um koll,* af *kollr, Hoved), omsider (um síðir* = *um síð* af *síð, silde), omtrent* (mellemnedertysk *umme den trent,* smntr. *ummentrent,* forkortet *umtrent* af *trent, Rundkreds, Grænse,* slgn. *trind*);

efter Regel 3: *afsides, forlods, fralands, paalands, overhaands, overmaade, overvættes* (oldn. *vætt* = *Vægt*), *inden-* eller *udenbords, -bys, -dörs, -lands, -rigs, -sogns, -skærs, -volds, udenvælts,* det gamle *efterdags.*

Ordforbindelser ere efter Modregel 1: *ad Aare, ad Gangen, ad Glemme; af Dage, af Hænde, af Lave, af Led, af Minde, af Sted, af Syne, af Vejen; for Fode, finde for godt, for Haanden, for længst, for nylig, for det meste, for Resten, for Tiden, for vist, for øvrigt; fra Borde, fra Haanden, fra Grunden af, fra först af, fra först til sidst, fra sidst; i Aften, i Aftes, tage i Agt, i Almindelighed, i alt, i al Fald, i Blinde, i Dag, i Fjor, i Flæng, i Forgaars, i Forgaars Aftes, i Forvejen, i Færd med, i Følge med, i Gaar, i Gære, i Hast, i det hele, i Hu, i Hænde, i det höjeste, træde i Kraft, i Lave,*

i Led, i lige Maade, i Live, i Mag, i det mindste, i Morgen, i Morges, i Mandags Morges, i Møde, i Overmorgen, i Rette, i det samme, i Seng, i Sinde, i Staa, i Stand, i Steden (eller *Stedet*) *for, i Stykker, i Særdeleshed, i Sövne, i Tide, i Træk, tage sig i Vare, sætte en i Vej, i Vejen, sætte i Værk, i øvrigt; imellem Stunder; med eet, med det gode, med Lempe, med Maade, med Rette, med Urette, med Vilje; om Bord, om Kap, om lidt, nu om Stunder; elske en over alt i Verden, over Bord, over Ende, vokse en over Hovedet, over Kors, over Land, drikke over (al) Maade, sætte over Styr; paa Fode, paa Færde, paa Gled, paa Klem, paa langs, paa ny, paa skraa, paa Stand, paa Tide, paa tværs, paa Vej; til Aars, til Blods, til Bords, til Bunds, til Dels, til Døde, til Ende, til fals, til Felts, falde til Fode, til Fods, til fulde, til Föje, til Gavns, til gode, til Grunde, til Haande, til Hest, til Hobe, til Hove, til Huse, til höjre, til Kende, komme til kort, til Købs, til Laans, til Lands, komme til Livs, sætte til Livs, til Lykke, til Maade, til Mode, til Nød, til Orde, holde til Raade, spörge til Raads, til Rette, til Salgs, til Side, til sidst, til Sinds, til Skamme, til Skue, til Spilde, til Stede, til Syne, til Søs, slaa sig til Taals, tage til Takke, til Trods for, til Vands, til Veje, til Vejrs, til venstre, til visse, til Vogns, slaa til Væds, sætte til Vægs, til Ægte; ved Gud, ved Haanden, holde ved lige, ved Lys, ved Magt, ved Navn, ved (det) Pas Klokken ti;*

c) andre Forbindelser

efter Regel 1: *desaarsag, desangaaende, desformedelst, desforuden, desuagtet, desuden, desværre* og *destoværre* (f. Eks. *han er desværre* eller *destoværre rejst,* men *jo længere Tid der gaar, des* eller *desto værre bliver det*), *engang* (f. Eks. *der var engang en Mand, prøv engang!, ikke engang,* men *een Gang er ingen Gang, en Gang eller to, en Gang imellem, endnu en Gang*), *dengang* (f. Eks. *dengang var jeg ikke hjemme, dengang og nu,* men *den Gang gik det godt, men en anden Gang kan det gaa galt*), *endda, endnu, endog, endogsaa, endsige (enn síðr, end mindre), endvidere, maaske, kanske* og *kanhænde, rigtignok* og *vistnok,* (f. Eks. *det er rigtignok slemt, han er vistnok ikke hjemme,* men *det er rigtigt nok, det er vist nok*), *saavel — som (= baade — og,* f. Eks. *saavel det ene som det andet,* men *det ene saa vel som det andet, han befinder sig lige saa vel som jeg, han kan göre det lige saa vel som jeg,*

fuldt saa vel som du), *fremdeles, særdeles, aldeles, allerede, alligevel, ydermere;*

efter Regel 3: *anderledes, ligeledes, indbyrdes, ogsaa, altsaa, ligesaa* (f. Eks. *det er ligesaa hos os,* men *hun er lige saa dum som hun er smuk, man kan lige saa godt springe i det som krybe i det*), *ligefuldt* og *ligegodt* (= *alligevel,* f. Eks. *han er ligefuldt* eller *ligegodt en Slubbert,* men *Hornet forekom ham at være lige fuldt; Forslaget er lige godt, fra hvem det saa stammer*), *ligefrem* (f. Eks. *han sagde sin Mening ligefrem, det er jo ligefrem, han er ligefrem morsom,* men *han gik lige frem*), *ligervis, stykkevis, heldigvis* o. fl., *noksom, saasom, næstendels, midtskibs, halvvejs* o. fl., *forlængs, baglængs, foran, forhen, forud, altid, dernæst, tilmed.*

Ordforbindelser ere efter Modregel 1: *saa godt som, alt for, som oftest, end ikke, ikke heller,* og efter Modregel 3: *for ude* og *bag ude, saa som saa, (han har) fuldt op, (han tog Skridtet) fuldt ud, (han vidste det) fuldt vel.*

VII. Sammensatte **Forholdsord** ere efter Regel 1:

a) *foran, forbi, foruden, iblandt, igennem, imellem, imod, omkring, ifølge, hinsides, jævnsides, angaaende, vedrörende;*

b) *indtil (= til)* og det gammeldags *udi (= i),* f. Eks. *indtil Lissabon havde vi godt Vejr, udi denne Stad,* men *Bordet blev sat ind til Væggen, han sprang ud i Søen;*

c) *fremfor, henad, henimod, henved* i overført Betydning, f. Eks. *fremfor alt, henad den Tid, henimod Aften, henved et Par Tusinde,* men i ligefrem Betydning efter Modregel 1: *han førtes frem for Retten, jeg gik hen ad Vejen, han kom hen imod mig, hun satte Stolen hen ved Bordet* (*frem* og *hen* slutte sig nær til Udsagnsordet); derimod skrives *hen paa Eftermiddagen, ud paa Aftenen, op ad Dagen,* fordi der er et kort Ophold efter *hen, ud* og *op.*

Ordforbindelser ere efter Modregel 1: *paa Grund af, i Henseende til, ved Hjælp af, i Kraft af, i Overensstemmelse med* o. fl.

VIII. Sammensatte **Bindeord** ere efter Regel 1: *dengang, förend, forinden, idet, imedens, ifald, saafremt, medmindre, endskönt, omendskönt,* det gammeldags *enddog, ihvorvel, hvorvel, eftersom* (Aarsagsbindeordet, f. Eks. *Jeg ved ingenting, eftersom jeg ikke var til Stede,* men ikke Sammenligningsbindeordet, f. Eks. *Efter som man kommer Byen nærmere, vokser Indtrykket af dens Störrelse*), *saasom, ligesom* (Sammenligningsbindeord, f. Eks.

Livet er, ligesom man tager det, men *lige som jeg skulde køre, begyndte det at regne*), *dersom, fordi* og det gammeldags *efterdi.*

Ordforbindelser ere efter Modregel 1: *for at, saa at, uden at, efter at, ved at, selv om, saa snart (som), saa længe (som), saa sandt (som), for saa vidt (som);* efter Modregel 3: *al den Stund* (i *naar som helst* vakler Udtalen ligesom i *hvor som helst*); ligeledes Sammenligningsudtrykkene *alt som, efter som* og *alt efter som,* fordi der göres et kort Ophold efter Ordene *alt* og *efter.*

IX. Sammensatte **Udraabsord** ere:

efter Regel 1: *hillemænd!, pinedød!, desværre!, velan!*

efter Regel 3: *varsko!*

Som Ordforbindelser betragtes fordoblede Udraabsord, f. Eks. *ej ej!, naa naa!, se se!*

Forholdet mellem Sammensætningen og dens Dele.

51 Naar man sammenligner Ordpar som: *Landmand* og *Sømand, Avlskarl* og *Gaardskarl, mörkeblaa* og *lyseblaa, inddrive* og *uddrive, istandsætte* og *tilsidesætte,* ser man, at Sammensætningens sidste Del plejer at indeholde Hovedbegrebet ɔ: det almindelige, mere omfattende Begreb, medens dens förste Del indeholder Bibegrebet ɔ: det særlige Begreb, der nærmere bestemmer Hovedbegrebet.

Derfor hører i Almindelighed ogsaa det sammensatte Ord til samme Ordklasse som den sidste Del af Sammensætningen, f. Eks. *Lavland, Bygmester, Læsebog, Fremtid, Modvægt; blodrig, drivvaad, rejsefærdig, bagklog; halshugge, frikøbe, udjage, fratage, tilkendegive;* Ord, hvis sidste Del er en Tillægsmaade, ere enten Tillægsmaader af sammensatte Udsagnsord, f. Eks. *lykønskende, tudskraalende, fuldført, femdelt* (af *at lykønske, at tudskraale, at fuldføre, at femdele*) eller Tillægsord, der ere Sammensætninger af Tillægsmaader, f. Eks. *hjerteskærende, intetsigende, öjnefaldende, himmelfalden, selvgjort.*

Undtagelser fra denne Regel ere:

1) mange Ord, der høre til de uböjelige Ordklasser, f. Eks. af Biord: *halvvejs, indenlands, overhovedet, tilbage, altid, engang, maaske;* af Forholdsord: *ifølge;* af Bindeord: *dengang, idet, ifald, medmindre, hvorvel;* af Udraabsord: *hillemænd!, pinedød!, desværre!, varsko!;*

2) Navneord, der ere dannede ved at sammensætte Ordene i en Sætning eller i en Ordforbindelse, f. Eks. *en Forglemmigej, et*

Levvel; en Spilop, en Svingom, en Haandfuld (at have en Haand fuld), en Ildløs (der er Ild løs), et Fadervor;

3) nogle Tillægsord, der oprindelig ere Biord, f. Eks. *ligefrem, tilfreds; indbyrdes, gammeldags.*

Anm. 1. Et Navneord i Forbindelse med et vedföjet Tillægsord kan göres til förste Del af en Sammensætning paa een af to Maader. Enten gaar Tillægsordet med ind i Sammmensætningen, f. Eks. *Frihaandstegning* (af *fri Haand*), *Helaftensstykke* (af *en hel Aften*), *Galmandsværk* (af *en gal Mand*), *Godtkøbsvarer* (af *godt Køb*), *Enstavelsesord* (af *een Stavelse*), *Toværelseslejlighed* (af *to Værelser*), *Trepægleflaske* (af *tre Pægle*), *Syvmilestövler* (af *syv Mil*), eller Tillægsordet vedföjes det sammensatte Ord, f. Eks. *det lærde Skolevæsen* (af *den lærde Skole*), *dansk Sproglære* (af *dansk Sprog*), ligesom der ogsaa af *Indbydelse til Universitetsfesten* dannes *Indbydelsesskrift til Universitetsfesten.* Den sidste Maade er dog mindre brugelig af den Grund, at Tillægsordet eller Forholdsordsleddet, der efter Meningen kun hører til Sammensætningens förste Del, sprogligt kommer til at høre til den sidste; derfor siger man ikke *ungarsk Vinhandel* eller *Rejsebeskrivelse i Alperne,* men *Handel med ungarsk Vin* og *Beskrivelse af en Rejse i Alperne. (Egens Stammegitter* ɔ: *Gitteret af Egestammer,* Øhlenschlæger.)

Anm. 2. Undertiden indeholder Sammensætningens förste Del et Begreb, der er sideordnet med det Begreb, der udtrykkes ved den anden Del, f. Eks. *Øllebrød* ɔ: *Øl* og *Brød, Mælkebrød; døvstum* ɔ: *som er døv og stum, den fransk-tyske Krig.*

Anm. 3. I adskillige Tilfælde indeholde Sammensætningens to Dele det samme eller dog beslægtede Begreber. Disse Sammensætninger kunne deles i forskellige Underafdelinger:

1) Den ene af Delene er gaaet helt eller til Dels af Brug eller opfattes som en Afledningsendelse, f. Eks. a) *Lindorm (lind, Slange), Skavank (Skade* og *Vank,* af mellemnedertysk *wank), redebon* (af *rede* og *bon* ɔ: *bóinn* = glisl. *búinn*); b) *Kildevæld, Tungemaal;* c) *Endeligt* (af *Ende* og *lykt, Slutning*); ved Optagelsen af det tyske *offenbar,* hvor *bar* er en Afledningsendelse, opfattedes *bar* som Tillægsordet *bar:* oldn. *opinberr,* dansk *aabenbar.*

2) Den förste Del er eller opfattes som en nærmere Bestemmelse til den sidste, f. Eks. *Stævnemøde (Stævne* ɔ: *et aftalt Møde), Ægtkörsel (Ægt* ɔ: *Pligtkörsel);* saaledes ogsaa i *Kighoste* (nedertysk *kichen* = *hoste).*

3) Den förste Del forstærker Betydningen af den sidste, f. Eks. *vindskæv* (slgn. *vind og skæv*), *dyngvaad (dyng* = *vaad), höjlys, höjlydt,*

vildfremmed (vild = vildfremmed), lysvaagen og *lyslevende (Lys* i Betydn. *Liv); lovprise, skamskænde, skylregne, snorksove, tudskraale, øsregne, skoggerle (skogre = le höjt).*

Beslægtede med denne Art ere de Sammensætninger, hvori den ene Del er dannet af den anden ved Efterligning af Aflyd eller ved Rim, f. Eks. *Dingeldangel* (af *at dingle*), *Klingklang (klinge — klang), Sliddersladder (Sladder); Skuddermudder (Mudder).* — Ved simpel Fordobling er dannet *Godtgodt* (Börnesproget).

Sammensætningens Hovedarter.

52 En Sammensætning kan være **egentlig** eller **uegentlig**. Egentlig er den, naar den er opstaaet ved at forbinde to Ordstammer med hinanden, uegentlig, naar den er opstaaet ved en Sammenföjning af to eller flere sprogligt sammenhørende Ord. Forskellen ses tydeligt ved en Sammenligning mellem følgende Ordpar: *Byfoged—Bysbarn* (vedföjet Tillægsform); *Graavejr* (ikke *Graatvejr*) — *Hvidtøl* (vedföjet Tillægsord), *smaaskændes* (ikke *smaatskændes*) — *deltage* (Genstandsord).

Egentlig Sammensætning.

53 Ved egentlig Sammensætning dannes især Navneord og Tillægsord, dog ogsaa adskillige Udsagnsord.

1. Navneord dannes, ved at der til et Navneord som sidste Del föjes:

a) et Navneord, f. Eks. *Sømand, Vandmølle, Kampplads, Plovpenning, Præstø, Guld-Harald, Kirke-Saaby; Pigebarn, Hanløve, Grantræ, Gudmenneske, Prinsregent; Støvregn, Jærnflid, Kongetiger, Kæmpeslange, Livret, Hovedsag, Grundlov;*

b) et Tillægsord, f. Eks. *Lavland, Rødkridt, Graavejr, Frisind, Blaataand, Nyborg;*

c) et Udsagnsord, f. Eks. *Bygmester, Stinkdyr, Dykand, Pilfinger, Trækdyr, Skrivpapir, Brændglas, Brækjærn;*

d) et Talord, f. Eks. *Enrum, Tokrone, Trefod, Femkant, Halvaar;*

e) et Henvisningsord, f. Eks. *Selvfølge, Nutid;*

f) et Biord, f. Eks. *Fremtid, Indblik, Udvej, Vellyst, Nordenvind, en Ikke-Katolik;*

g) et Forholdsord, f. Eks. *Afkrog, Efteraar, Forbjærg, Medlem, Mellemmand, Modvind, Omegn, Overmagt, Underlagen.*

2. **Tillægsord** dannes, ved at der til et Tillægsord eller en Tillægsmaade som sidste Del föjes:

a) et Navneord, f. Eks. *barnløs, blodrig, raadvild, fodrap, landfast, hjerteskærende, søfarende, himmelfalden, solbeskinnet; snehvid, blodrød, himmelblaa, spinatgrön, ligbleg, iskold, kuglerund, kæmpestor, jærnhaard, stendød, stokdøv, hovedrig, grundhæderlig;*

b) et Tillægsord, f. Eks. *gammelklog, dumdristig, gulbrun, blegrød, skidengul, stortalende, höjtravende, langtrukken, nyfødt, storslaaet; langvarig, fuldgyldig, vindskæv, höjlys, lysvaagen, lyslevende, vildfremmed; døvstum, den fransk-tyske Krig;*

c) et Udsagnsord, f. Eks. *lærvillig; elskværdig; drivvaad, koghed;*

d) et Talord, f. Eks. *tredobbelt, firskaaren, halvgammel, halvkogt;*

e) et Henvisningsord, f. Eks. *selvklog, selvgjort;*

f) et Biord, f. Eks. *bagklog;*

g) et Forholdsord, f. Eks. *gennemvaad, medskyldig, overmæt.*

3. **Udsagnsord** dannes, ved at der til et Udsagnsord som sidste Del föjes:

a) et Navneord, f. Eks. *lænkebinde, skrinlægge, landsætte, lykønske, raadspörge;*

b) et Tillægsord, f. Eks. *fuldføre, höjagte, sejpine, smaaskændes;*

c) et Udsagnsord, f. Eks. *skylregne, snorksove, tudskraale:*

d) et Talord, f. Eks. *femdele.*

Anm. 1. Ord som: *Gennembrud, Ankomst, Udgift, Afskrift, Forstander, Overværelse* ere ikke Sammensætninger, men Afledninger af sammensatte Udsagnsord *(gennembryde, ankomme, udgive, afskrive, forestaa, overvære).* Derimod ere Ord som: *Fremgang, Indgreb, Paasyn, Mellemkomst, Efterspörgsel* (slgn. *gaa frem, gribe ind, se paa, komme imellem, spörge efter)* dannede ved Sammensætning og Afledning i Forening.

Anm. 2. Om Betydningsforholdet mellem Sammensætningens Dele mærkes følgende:

1. Et **Navneord** som förste Del betegner:

a) i Almindelighed en Ting, hvortil den Ting, Egenskab eller Handling, der betegnes ved den anden Del, staar i et vist Forhold, f. Eks. *Sømand* ɔ: en Mand, der færdes paa Søen; *Vandmølle* ɔ: en Mølle, der drives ved Vand; *Kampplads* ɔ: en Plads, hvor en Kamp foregaar;

Guld-Harald ɔ: den Harald, der ejer Guld; *Kirke-Saaby* ɔ: det Saaby, der har en Kirke; *Plovpenning* ɔ: oprindelig den Penning, der lagdes paa hver Plov, dernæst Tilnavn; *barnløs* ɔ: der ikke har noget Barn; *blodrig* ɔ: der er rig paa Blod; *raadvild* ɔ: der er vild med Hensyn til Raad, ikke kan finde paa Raad; *fodrap* ɔ: der er rap paa Foden; *hjerteskærende* ɔ: der skærer i Hjertet; *søfarende* ɔ: som farer paa Søen; *himmelfalden* ɔ: som er falden ned fra Himlen; *solbeskinnet* ɔ: som er beskinnet af Solen; *lænkebinde* ɔ: binde med en Lænke; *skrinlægge* ɔ: lægge i et Skrin (Kiste); *landsætte* ɔ: sætte i Land; *raadspörge* ɔ: spörge til Raads; paa Overgangen til uegentlig Sammensætning staa nogle Tillægsord, hvis sidste Del er en Förnutids Tillægsmaade af et indvirkende Udsagnsord, men med handleformet Betydning, f. Eks. *edsvoren* ɔ: som har svoret en Ed; *brandlidt* ɔ: der har lidt Brand, hvem en Brand er overgaaet;

b) undertiden en særlig Art, hvortil en Ting hører, f. Eks. *Pigebarn*, ɔ: et Barn, der er en Pige; *Hanløve* ɔ: en Løve, der er en Han; *Grantræ* ɔ: et Træ, der er en Gran; *Gudmenneske* ɔ: et Menneske, der tillige er Gud;

c) ikke sjælden en Ting, hvormed en anden sammenlignes, og kommer derved i disse Tilfælde ofte til at udtrykke en Forstærkelse eller en Fremhævelse, f. Eks. *Støvregn* ɔ: en Regn, der er saa fin som Støv; *Kongetiger* ɔ: den Tiger, der kan betragtes som Tigrenes Konge; *jeg har set Jer skjule bag en smidig Silketunge et Blaargarnshjerte* (»Palnatoke« af Øhlenschlæger); *Livret* ɔ: den Ret, man skatter lige saa höjt som sit Liv; *Jærnflid* ɔ: en Flid, der er saa udholdende som Jærn; *Hovedsag* ɔ: den vigtigste Sag; *Grundlov* ɔ: den vigtigste Lov; *snehvid* ɔ: der er hvid som Sne; *ligbleg* ɔ: der er bleg som et Lig; *kæmpestor* ɔ: der er stor som en Kæmpe; *stendød* ɔ: død som en Sten, fuldstændig død; *bomstærk* ɔ: stærk som et Træ; *skrubsulten* ɔ: hungrig som en Ulv; *stokdøv* ɔ: døv som en Stok; *splinterny* ɔ: ny som friskt Træværk *(hovedrig* ɔ: umaadelig rig, og *grundhæderlig* ɔ: fuldstændig hæderlig, ved Ligedannelse med Ord som *Hovedsag* og *Grundskade);*

d) sjælden en Ting i Forening med en anden (se § 51 Anm. 2), f. Eks. *Øllebrød, Mælkegrød* (om Tilföjelsen af *e* se § 56);

e) undertiden det samme Begreb som den anden Del (se § 51 Anm. 3), f. Eks. *Lindorm, Kildevæld, Tungemaal; Stævnemøde, Ægtkörsel, Kighoste; lysvaagen, lyslevende, lovprise, skamskænde.*

2. Et **Tillægsord** som förste Del

a) angiver, naar den anden Del er et Navneord, en Egenskab ved

vedkommende Ting, f. Eks. *Lavland, Rødkridt, Graavejr, Frisind; Blaatand,* oprindelig en blaa Tand, dernæst Tilnavn;

b) har, naar den anden Del er et Tillægsord eller et Udsagnsord, hyppigst Betydning af et Biord, f. Eks. *gammelklog* ɔ: klog paa gamle Folks Vis; *dumdristig* ɔ: dristig paa en dum Maade; *gulbrun* ɔ: gulagtig brun; *stortalende* ɔ: der taler stort (ved Ligedannelse hermed *godgörende* og *godtroende* ɔ: som gör godt og som tror godt om andre, skönt *godt* her ikke er Biord, men et Tillægsord i Intetkön, der staar som Navneord); *nyfødt* ɔ: som nylig er født; *fuldføre* ɔ: bringe til Ende; *höjagte* ɔ: agte höjt; *sejpine* ɔ: pine paa en langsom Maade; *smaaskænde* ɔ: skænde lidt; med forstærkende Betydning: *langvarig* ɔ: som varer længe; *fuldgyldig* ɔ: som er fuldt ud gyldig;

c) betegner sjælden en Egenskab i Forbindelse med en anden (se § 51 Anm. 2), f. Eks. *døvstum, den fransk-tyske Krig;*

d) betegner undertiden det samme Begreb som den anden Del (se § 51 Anm. 3), f. Eks. *redebon; vindskæv, höjlys, vildfremmed.*

3. Et **Udsagnsord** som förste Del betegner:

a) i Almindelighed en Handling eller en Virksomhed, saaledes at denne enten opfattes i handleformet eller i lideformet Betydning, f. Eks. a) *Bygmester* ɔ: en Mester, der bygger; *Stinkdyr* ɔ: et Dyr, der stinker; *Dykand* ɔ: en And, der dykker; *lærvillig* ɔ: villig til at lære noget; i overført Betydning *en Pilfinger* og *en Slikmund;* b) *Trækvogn* ɔ: en Vogn, der trækkes; *Skrivpapir* ɔ: Papir, hvorpaa der skal skrives; *elskværdig* ɔ: værdig til at elskes; i nogle Tilfælde er det tvivlsomt, om et Ord skal henføres under a eller under b, f. Eks. *Brændglas* ɔ: et Glas, der brænder, eller et Glas, hvorved noget brændes; *et Brækjærn* ɔ: et Jærn, der brækker op, eller et Jærn, hvormed der brækkes op;

b) undertiden en Forstærkelse, f. Eks. *drivvaad, koghed; skylregne, snorksove, tudskraale, skoggerle.*

Uegentlig Sammensætning.

Ved uegentlig Sammensætning dannes Ord af alle Ordklasser undtagen Kendeordenes. 54

1. **Navneord** dannes:

a) ved at der med et Navneord forbindes en Vedföjelse:

α) et Tillægsord i Intetkön, f. Eks. *Godtfolk, Hvidtøl, Nytaar;* (*Ungersvend,* hvor Tillægsordet har bevaret den gamle Hankönsendelse);

β) et Tillægsord i bestemt Form, f. Eks. *Blindebuk, Höjeloft, Argelist, Sortebroder, Langeland, Rundetaarn; Mindremand,*

Nörrejylland; Bedstefader, Höjesteret; med gammeldags Ordstilling *Gundsølille, Stenmagle (magle = store), Smörumnedre;*

γ) et Tillægsord i Flertal, f. Eks. *Fedevarer;*

δ) en Tillægsform, f. Eks. *Gaardskarl, Livsmod, Ungdomskraft, Venskabstjeneste, Kærlighedserklæring, Bygningssnedker, Aftrædelsesværelse, Unionstid, Universitetslærer, Rødvinsglas, Godtkøbsvare, Helaftensstykke, Frederiksborg, Kongensgade, Hjertensfryd, Öjenslyst, Petersen* (sammentrukket af *Peters Sön*), *Sörensen* (af *Sörens Sön*) o. fl.;

ε) et tillægsagtigt Talord, f. Eks. *Förstegrøde, Andenlærer, Tredjemand;*

ζ) et tillægsagtigt Henvisningsord, f. Eks. *Vorherre, Fadervor, Alverden;*

b) ved at man forener Ordene i en Sætning eller i en Ordforbindelse, f. Eks. *en Forglemmigej, et Levvel; en Ødeland, en Hældøre, Sprænghest, en Spilop, en Svingom, Pasop, en Haandfuld, en Ildløs, et Forgodtbefindende, Atterdag.*

2. **Tillægsord** dannes:

a) ved at der foran et Tillægsord, der tidligere styrede Tillægsform, sættes en saadan, f. Eks. *sagesløs, stundesløs* (gammeldansk Tillægsform paa *es*), *samvittighedsløs; indholdstom; forventningsfuld, udtryksfuld; anerkendelsesværdig, beundringsværdig* (hertil kan regnes *allerstörst, allerkærest* o. s. v., idet *aller* = oldn. *allra* oprindelig er Flertals Tillægsform af *al*, = *af alle*);

b) ved at der med en Tillægsmaade som sidste Del forbindes:

α) et Navneord eller et navneagtigt Ord, der staar som Genstandsord, f. Eks. *ildspyende, røgfortærende, altædende, altomfattende, intetsigende* (i Forbindelse med et biordsagtigt Forholdsord *agtpaagivende;* i *magtpaaliggende* svarer *Magt* til Grundordet, = *som der ligger Magt paa*);

β) et Biord eller et biordsagtigt Tillægsord eller et som Biord brugt Forholdsord, f. Eks. *nærværende* (hvoraf *allestedsnærværende*), *velsmagende, herboende, dalevende, fjernboende, vidtgaaende, ömtfølende, længstlevende, næstforegaaende, hjemmegjort, sammenfalden, höjstbeskattet, dyrekøbt* (*dyre* gammelt Biord, se § 66 a, 1); *løsgaaende, vildfarende; paapassende, tilrejsende;*

γ) et Forholdsordsled, f. Eks. *iöjnefaldende, tilsyneladende, tilskadekommen.*

3. Af **Talordene** ere:

a) Grundtallene

elleve og *tolv* oprindelig Sammensætninger af *een* og *to* med en Stamme *lev*, = *een overskydende* og *to overskydende;*

fra *tretten* til *nitten* sammensatte af de tilsvarende Enere og en gammel Form af Tallet *ti;*

tredive og *fyrretyve* Sammensætninger af *tre* og *fire* med det gamle *tyve (tiughæ)* ɔ: *Tiere,* altsaa = *tre Tiere* og *fire Tiere* (i Talordet *tyve* er Betegnelsen af *to* bortfalden, slgn. glisl. *tuttugu*);

tresindstyve og *firsindstyve* = *tre* og *fire Gange tyve; halvtredsindstyve, halvfjerdsindstyve* og *halvfemsindstyve* (for *halvfemtsindstyve*) = *halvtredje, halvfjerde* og *halvfemte Gange tyve;*

b) Ordenstallene *selvanden, selvtredje* o. s. v. oprindelig = *(han kom) selv anden, selv tredje* o. s. v.

c) Forholdstallene *Tredjedel, Fjerdedel* o. s. v. oprindelig = *(den) tredje Del, (den) fjerde Del* o. s. v. (*halvanden, halvtredje* o. s. v. ere ligesom *tredobbelt, firedobbelt* o. s. v. ægte Sammensætninger).

4. **Henvisningsord** dannes:

a) ved Vedföjelse af et tillægsagtigt Henvisningsord til et Navneord: *alting, nogenting, ingenting; nogenlunde, ingenlunde;*

b) ved Forbindelse af et biordsagtigt Henvisningsord med et styrende Forholdsord (slgn. § 154 Anm. 1), f. Eks. *deri, hertil, hvorpaa; hidtil, hidindtil; derhennefra, hernedentil, derovenpaa, herudover, derudad, herindad:*

c) ved Forbindelse af et biordsagtigt Henvisningsord med et Biord eller et Forholdsordsled, f. Eks. *derop, hernede, hvorhen, hvornaar; hidtildags, nutildags:*

d) ved Forbindelse af det gamle Biord *e,* nu *i (= altid)* med et spörgende Henvisningsord, f. Eks. *ihvem, ihvad, ihvordan, ihvorledes;*

e) ved andre Forbindelser: *hinanden, hverandre, deslige, enhver.*

5. **Udsagnsord** dannes, ved at der med et Udsagnsord som sidste Del forbindes:

a) et Navneord, der staar som Genstandsord, f. Eks. *brolægge, halshugge, husvale, navngive, æreskænde, raadslaa, fyldestgöre, deltage:*

b) et Tillægsord, der staar som Omsagnsord til Genstands-

ordet, f. Eks. *frikøbe, løslade, falbyde (fal = som er til Salgs). ringeagte, ødelægge, retfærdiggöre, godtgöre;*

c) et Biord eller et som Biord brugt Forholdsord, f. Eks. *fremsætte, nedrive, oprejse, udgive, forudsige, bibeholde; afgaa, medbringe, omskrive, tilstoppe;*

d) et Forholdsord, f. Eks. *gennemgaa, forbigaa; fratage, tilsende;*

e) et Forholdsordsled, f. Eks. *iagttage, irettesætte, tilkendegive, tilendebringe.*

Af disse Udsagnsord kaldes de, hvis Dele ikke kunne skilles ad, ægte sammensatte, f. Eks. *halshugge, raadslaa, falbyde, retfærdiggöre, fremskynde, udsone, afstemme, omarbejde, frabede, tildele;* de, hvis Dele snart ere adskilte, snart forenede, uægte-sammensatte, f. Eks. *tage Del* eller *deltage, købe fri* eller *frikøbe, rive ned* eller *nedrive, bringe noget med* eller *medbringe noget, gaa forbi en* eller *forbigaa en, tage noget fra en* eller *fratage en noget, give til Kende* eller *tilkendegive.*

I de uægte sammensatte Udsagnsord adskilles eller forenes Delene

a) enten uden Forskel i Betydningen, f. Eks. *Vi tog Del i Udflugten* eller *deltog i Udflugten. Afsendingene købte Fangerne fri* eller *frikøbte Fangerne. Han lod Huset rive ned* eller *nedrive. Han tager sig intet for* eller *foretager sig intet. Han har begyndt at betale sin Gæld af* eller *at afbetale sin Gæld. Røverne tog alle Værdisager fra de rejsende* eller *fratog de rejsende alle Værdisager. Han gav sin Mening til Kende* eller *tilkendegav sin Mening.*

β) eller saaledes at Udsagnsordet har sin egentlige Betydning, naar Delene adskilles, men en overført Betydning, naar de forenes, f. Eks. *han satte Bo — han bosatte sig, at lægge Bro* (ɔ: *Stenbro*) *— at brolægge en Gade; Læreren satte Drengen ud af Klassen — han udsatte Rejsen til næste Dag, Tiggeren lagde Bylten ned — Dommeren nedlagde sit Embede, skriv Brevet om! — omskriv hellere dette Udtryk!, han gik forbi mig — man forbigik mig, Hæren gik Fjenden i Møde — Taleren imødegik de mod Forslaget rejste Indvendinger.*

γ) eller med anden Forskel i Betydningen, f. Eks. *Hun lader til at komme sig — han tillod mig at komme ind. Han lod staa til — han tilstod sin Brøde.*

Anm. 1: Ægte sammensatte Udsagnsord ere:

1) de fleste, hvis förste Del er et Navneord, f. Eks. *halshugge, husvale, navngive, æreskænde,* undtagen *deltage* (se ovenfor under *α*), *bosætte (bosætte en* eller *sig — sætte Bo), brolægge* (se ovenfor under *β*), *fyldestgöre (han gör Fyldest — han fyldestgör alle Fordringer);*

2) nogle, hvis förste Del er et Tillægsord, der staar som Omsagnsord til Genstandsordet: *falbyde, kundgöre (kund* = oldn. *kunnr, bekendt), mangfoldiggöre, retfærdiggöre, godtgöre,* i Almindelighed *frifinde (han blev funden fri* gammeldags*)* og *fritage (fritage en for noget — tage sig fri);*

3) mange af dem, hvis förste Del er et Biord eller et som Biord brugt Forholdsord, f. Eks. *adlyde, afbenytte, affatte, afhjælpe, afkræfte, afskaffe, anerkende, angive, anmelde, anskaffe, bibringe, bidrage, efterligne, foregribe, frabede sig noget, frakende en noget, fremture, gendrive, hidröre fra, hjemfalde, indbefatte, indberette, indfri, indrette, nedlade sig, nedværdige, overhøre, overleve, overfylde, overile sig, paadrage sig, tildele, tilskøde, udarbejde, udbede sig, udbedre, uddanne, udforske, udgranske, udlove, underhandle, underordne, underrette, undersøge, vedtage.*

Anm. 2. I de fleste uægte sammensatte Udsagnsord, hvis förste Del er et Biord eller et som Biord brugt Forholdsord, adskilles altid Delene, naar Udsagnsordet er uindvirkende, f. Eks. *Han er ved at pakke ind (at pakke noget ind* eller *at indpakke noget). Pigen har besluttet at sige op (at sige sin Tjeneste op* eller *at opsige sin Tjeneste). Han brød pludselig af (han afbrød Samtalen). Han stemte i med de andre (derpaa istemte de Sangen). Jeg gav efter (jeg eftergav ham Straffen). Han lod staa til (han tilstod sin Brøde). Uvejret drev over (han overdrev Faren.)* Dog hedder det: *Der afgaar Tog hver halve Time. Forbryderen tilstod straks.* Digterne gaa vidt i Brugen af sammensatte Former, f. Eks. *Det fine Sand sammenruller* (Øhlenschlæger). *I overbære bør* (samme).

Anm. 3. De uægte sammensatte Udsagnsord, hvis förste Del er et Forholdsord, forekomme ofte i tre Former, idet Forholdsordet ogsaa kan staa for sig selv i Biords Stilling, f. Eks. *Han er sprungen over Grøften — han har oversprunget det allervigtigste* eller *sprunget det allervigtigste over. Pigen er gaaet gennem Stuen — jeg har gennemgaaet denne Afhandling* eller *gaaet denne Afhandling igennem (han har gaaet meget igennem,* saaledes altid i denne Betydning*). Jeg har hældt Vand over ham — jeg har overhældt ham med Vand* eller *hældt ham over med Vand. Han er kommen til Skade — dette Beløb tilkommer mig* (en helt anden Betydning) — *bare han ikke er kommen noget til! Jeg vil lade Snedkeren göre et Skab efter*

dette (med ligefrem Betydning af Efterligning) — *disse Sedler kunne vanskelig eftergöres* (med Bibetydning af Forfalskning) — *dette Arbejde lader man nok være at göre efter* (med Bibetydning af *at naa i Godhed.*)

Anm. 4. Nogle Udsagnsord forekomme i den sammensatte Form kun i Tillægsmaaderne, f. Eks. *Hjemkommen fra Udlandet efter mange Aars Fraværelse kunde han ikke finde sig til Rette med Forholdene i sit Fædreland* (men *han kommer hjem i Morgen*). *Bortset fra nogle Smaapletter er denne Fortælling et lille Mesterværk* (men *jeg ser bort fra alle Smaating*). *Et hastigt optrækkende Uvejr* (men *i Vest trak der et Uvejr op*).

6. **Biord** ere dannede ved en Forbindelse af:

a) to Biord eller Ord, der bruges som Biord, f. Eks. *dernæst, desværre, destoværre, endda, endnu, endog, ogsaa, endogsaa, endsige, endvidere, forud, forhen, ligesaa, ligefuldt, ligegodt, rigtignok, vistnok, saavel (— som); indeni, overfor, udenfor, indenad, udad* (hvoraf *udadtil* ved Gentagelse af det samme Begreb, der allerede ligger i *ad*), *bagefter, forpaa, langtfra, nærved, tværtimod; forneden, tillige, tilmed;*

b) et Forholdsord med sin Styrelse, f. Eks. *indenlands, udenbords, tilbage, efterhaanden, overhovedet, undertiden, ihjel, itu, især, overalt, overmaade, tilfælles, tilsammen, omsider; desuden, desforuden, desangaaende, desuagtet;*

c) et Navneord og et vedföjet tillægsagtigt Ord, f. Eks. *altid, dengang, engang* (*endeel* = *tildels*, Holberg);

d) Ordene i en Sætning: *maaske, kanske* og *kanhænde.*

7. **Forholdsord** ere dannede ved en Forbindelse af:

a) et Forholdsord med sin Styrelse: *iblandt, igennem, imellem, imod, ifølge;*

b) et Biord og et Forholdsord: *indtil*, det gamle *udi, fremfor, henad, henimod, henved;*

c) et Forholdsord og et Biord: *foruden.*

8. **Bindeord** ere dannede:

a) af et Biord og et Bindeord: *förend, ligesom*, det gamle *saasom;*

b) af et Forholdsord og et Bindeord: *eftersom;*

c) af to Biord: det gamle *enddog;*

d) af et Forholdsord med sin Styrelse: *fordi*, det gamle *efterdi, idet, ifald, medmindre;*

e) paa særlige Maader: *dengang* (af *den Gang*), *dersom* (af *der, som* i Betydningen *der, hvor*), *ihvorvel* (af *ihvor* og *vel* i

Betydningen *i hvor höj Grad end*), *omendskönt* (af *om, end* og *skönt*, ɔ: *om det end er skönt = rigtigt, at*).

9. **Udraabsord** ere dannede ved en Forbindelse af:

a) Ordene i en Tiltale eller et Udraab: *hillemænd! (= hellige Mænd!), pinedød (= Pine* og *Død);*

b) Ordene i en bydende Sætning: *varsko!;*

c) Biord: *velan!*

Særegenheder ved Sammensætningens förste Del.

1. En Tillægsform som förste Del af en uegentlig Sammensætning ender ikke altid paa **s,** men kan ende paa: 55

a) **e,** idet den enten svarer til den oldnordiske Tillægsform i Flertal (paa *a*), f. Eks. *Aandetime, Gudedrik, Vennelag, Dyrehave, Hestestald, Ulveflok (Barnebarn* ɔ: *Börns Barn, Börneleg, Juleaften,* idet *Jul* var et Flertalsord), eller til en oldnordisk Tillægsform i Enkelttal (paa *ar*), f. Eks. *Hjortelæder, Nattetid, Sognemænd, Sönnesön;*

b) **er,** der er en Levning af den samme Tillægsform: *Giftermaal, Rettergang* (*Lördag,* der er sammentrukket af *Løverdag*); ligeledes de fra Tysk overførte Ord: *Fruerstue* og *Nattergal;*

c) **en,** idet Tillægsformen enten svarer til en oldnordisk Tillægsform i Flertal (paa *na*), f. Eks. *Öjenhaar, Ørenlyd,* eller til den tyske Tillægsform i Enkelttal eller i Flertal i den svage Böjning, f. Eks. *Fyrstendömme, Galgenfugl, Amalienborg, Charlottenlund; Fruentimmer, Vajsenhus, Grækenland, Sorgenfri.*

Anm. 1. Naar förste Del af en Sammensætning er et nordisk Ord, der ender paa svagt *e,* eller et af Ordene *Fader, Moder, Broder, Søster, Datter,* er en saadan Sammensætning oprindelig uegentlig, men kan i det nuværende Sprog ikke skilles fra en egentlig Sammensætning, f. Eks. a) (*e = a* i Tillægsform i Enkelttal) *Dragehoved, Öjesten;* b) (*e = u* i Tillægsform i Enkelttal) *Kirkesogn;* c) (*e = a* i Tillægsform i Flertal) *Klædeskab;* d) (*er = ur*) *Faderglæde, Modermælk, Broderdatter, Søstersön, Datterdatter.*

Det samme er Tilfældet med Sammensætninger, hvis förste Del er *Bonde* eller *Bønder,* idet *Bonde* enten svarer til den oldnordiske Tillægsform i Enkelttal, f. Eks. *Bondedreng, Bondekone,* eller til den oldnordiske Tillægsform i Flertal, f. Eks. *Bondeplager, Bondeven,* og *Bønder* i *Bøndergods, Bøndersmör, Bønderpiger, Bønderheste* o. s. v. er en gammeldansk Tillægsform i Flertal. Saaledes svarer ogsaa *Brødre* i *Brødreskifte* og *Brødremenighed* til den gamle Tillægsform i Flertal *(brœðra).*

Anm. 2. I Ord som *Berlinerbørsen* og *Hamborgerposten* er den förste Del af Sammensætningen oprindelig den tyske Tillægsform i Flertal af Indbyggernavnene *Berliner* og *Hamborger;* men at den nu opfattes som Bynavnet med *er* som Bindeled, ses tydeligt af Sammensætninger som *Pariserfreden* og *Londonertraktaten* ɔ: *Freden i Paris* og *Traktaten i London,* ikke *Parisernes Fred* og *Londonernes Traktat.*

Anm. 3. Ordet *Rose* hed i Gammeldansk *rosen* ɔ: den tyske Flertalsform (som *Fersken, Østers, Asters, Kapers*), bevaret i Navnet paa en Sygdom. Derfor hedder det i Sammensætninger *Rosenbusk, Rosenkaal, Rosenkrans; Rosensblomme.*

2. Til et Udsagnsord som förste Del af en egentlig Sammensætning, hvis sidste Del er et Navneord eller et Tillægsord, föjes oftest **e,** f. Eks. *Brændemærke, Sendebud, Havesyge, Huggeblok, Kogekunst, Levetid, Lokkemad, Malkeko, Ridehest, Spisestue, daanefærdig, læselysten, skrivesyg;* dog aldrig, naar Udsagnsordets Navnemaade ender paa en stærk Selvlyd, f. Eks. *Robaad, Siklæde, Saatid, Sypige* (derimod *skuelysten*).

Anm. 1. Det her omtalte *e* synes at svare til oldnordisk *i* og oprindelig kun at være föjet til Udsagnsord, hvis Stamme tidligere havde endt paa *i (j),* f. Eks. *brenna, brænde* (slgn. *Brand*), *senda, sende* (slgn. *Gesandt*). Da *i* allerede i ældre Dansk blev til *e,* opfattedes den förste Del af Sammensætningen som Navnemaade, og *e* föjedes nu ogsaa til Udsagnsord, hvis Stamme aldrig havde endt paa *i,* f. Eks. *Huggeblok, Ridehest, læselysten, Lokkemad.*

Anm. 2. Det hedder *Fiskerhytte, Lærermøde, Skriverdreng,* fordi disse Ord ere Sammensætninger med *Fisker, Lærer, Skriver,* men *Fiskeplads, Lærebog, Skrivetöj,* fordi disse Ord ere Sammensætninger med *fiske, lære, skrive.* I enkelte Sammensætninger med Udsagnsord er dog *r* ved Ligedannelse trængt ind, f. Eks. *Malerkunst* (slgn. *Digtekunst, Fægtekunst, Kogekunst, Talekunst*); i andre finder der Vaklen Sted, f. Eks. *Vadskekedel* eller *Vadskerkedel.*

3. I Slutningen af det förste Ord i en Sammensætning er der bortfaldet:

a) **e** i nogle Ord, f. Eks. *Kronhjort, Kvindfolk, Billedbog, Stupige, Badstustræde, Firben, Firkant, firskaaren* o. fl. (nogle vakle, f. Eks. *fireaarig* og *firaarig*); *Rigsdag, Embedsmand, ærbødig;*

b) **r** i Ord, der kun forekomme i Flertal, f. Eks. *Bukseknap, Rænkesmed, Mæslingeepidemi:* ogsaa *Koppeattest, Koppeepidemi* (men *koparret* og *kopsætte* af Enkelttalsformen); ligeledes i Ord som *Tostavelsesord, Trerværelseslejlighed.*

4. a) Biordet *sammen* som förste Del af en Sammensætning skifter saaledes med Stamformen *sam*, at *sam* findes i nogle gamle Sammensætninger og i enkelte andre, der ere dannede i Lighed med disse, medens den store Mængde har *sammen*, f. Eks. *samtale, samtykke, Samtale, Samtykke, Samfund, Samraad, samfuld* (af *samfeldr; sammenfældet*); *Samvittighed* (mellemnedertysk); *samarbejde, samstemme* (digterisk *sammenstemme*, Paludan-Müller), *samvirke; Samarbejde, Samstemning, Samvirken, Samfærdsel, Samliv, Samtid;* derimod *sammendrage, sammenfolde, sammenrotte sig, Sammendrag, Sammenfoldelse, Sammenrottelse, Sammenhold, Sammenhæng, Sammenkomst, Sammentræf, sammenhængende, sammenhørende, sammenbygget, sammenfalden, sammenløben.*

b) Naar Forholdsordet *for* skal sammensættes med et Udsagnsord, bruger man den gamle Form *fore*, hvorved saadanne Udsagnsord adskilles fra de ved Forstavelsen *for* afledte Udsagnsord, f. Eks. *foredrage, forelæse, forevise, foreskrive, foreslaa, forestaa* — *fordrage, forlæse sig, forvise, forskrive, forslaa, forstaa.* I de af Udsagnsordene afledte Navneord bruges snart *fore*, snart *for*, f. Eks. *Foredrag, Forelæsning, Foreviser; Forskrift, Forslag, Forstander.*

Anm. *Fore* bruges ikke i de Ord, hvor *for* ved tysk Paavirkning er blevet svagt, f. Eks. *forbryde, fordömme, forglemme;* heller ikke, naar den anden Del af Sammensætningen er en Afledning med Forstavelsen *be*, f. Eks. *forbeholde, forberede.*

Blanding af egentlig og uegentlig Sammensætning.

1. De i förste Del af uegentlige Sammensætninger forekommende Tillægsformsendelser **s** og **e** (§ 55, 1) ere undertiden ved Ligedannelse (ofte ogsaa ved tysk Paavirkning) trængte ind i egentlige Sammensætninger og tjene altsaa som Bindeled, der forene Sammensætningens Dele. 56

S er trængt ind:

a) i nogle Tillægsord, f. Eks. *aandsfattig, nysgerrig* (*nys* Tillægsform af *ny*), *arbejdsdygtig, frihedsfjendsk, livsfarlig* (slgn. *Livsfare*), *retsgyldig, gudsforgaaen, söndagsklædt* (ogsaa i nogle uegentlige Sammensætninger som *krigsførende, sandhedssøgende, aandsfortærende;* ligeledes i *Fodsbred* og *Haandsbred* samt i *landsforvise*);

b) i nogle Sammensætninger, hvis förste Del er et Udsagnsord, f. Eks. *Spörgsmaal, Søgsmaal, Talsmand* (slgn. *Livskraft* o. lign.);

følesløs, skødesløs (gammelt *skøde* = *skøtte;* slgn. *sagesløs, stundesløs*).

E er trængt ind:

a) i Navneord, hvor Tillægsform i Flertal strider mod Meningen og Tillægsform i Enkelttal aldrig har haft *er* (oldn. *ar*), f. Eks. *Præstegaard, Drengebarn, Englehoved, Lysestage, Smörrebrød, Hestesko, Kalvesteg, Lammeskind, Svinehale;*

b) i Tillægsord, f. Eks. *aarelang, folketom, hadefuld, mælkehvid, soleklar, svinepolisk, gudebaaren, trælleødt;*

c) i enkelte Udsagnsord, f. Eks. *præstevi, svinebinde;*

Anm. *E* er ogsaa trængt ind i nogle Sammensætninger af Tillægsord med Tillægsord, f. Eks. *lyserød, mörkeblaa,* rimeligvis ved Ligedannelse med Sammensætninger, hvis förste Del er Navneordene *Lys* og *Mörke,* f. Eks. *Lysestage, mörkeræd.*

2. En Blanding af egentlig og uegentlig Sammensætning haves, naar det förste Ord ikke er en Ordstamme, men heller ikke danner en sproglig Forbindelse med det andet Ord:

a) det förste Ord er Flertal af et Navneord, f. Eks. *Stænderforsamling, Soldateraand, Soldaterstand, Studenterliv, Studenterforening* (ved Ligedannelse hermed *Soldaterkappe, Studenterhue,* hvor Flertal strider mod Meningen);

b) det förste Ord er Flertal af et Tillægsord: *Blindeinstitut, Sygestue;*

c) *Ettal,* hvori det förste Ord er *eet,* Intetkönsformen af *een,* brugt navneagtigt.

Anm. I *Blomsterbed, Blomsterstand* o. s. v. er det förste Ord ikke Flertalsformen af *Blomst,* men en gammel Enkelttalsform.

Brugen af egentlig og uegentlig Sammensætning.

57 I. a) Det er sjældent, at de samme to Ord kunne sammensættes baade ved egentlig og ved uegentlig Sammensætning: *Landmand—Landsmand,* med helt forskellig Betydning; *Landvej* (modsat *Søvej*) — *Landevej,* ligesaa; *Bloddraabe,* i ligefrem Betydning — *Blodsdraabe,* i billedlig Betydning, f. Eks. *der er ikke en ærlig Blodsdraabe i ham; Nyaar* — *Nytaar,* med samme Betydning.

b) Derimod er det ret hyppigt, at det samme Navneord forenes med andre Ord paa tre Maader: ved egentlig Sammensætning, ved uegentlig Sammensætning med **s** og ved uegentlig Sammensætning med **e**, f. Eks. *Landvæsen — Landsby — Landevej,*

Manddrab — Mandstugt — Mandefald, Aarbog — Aarstid — Aaremaal, Dagblad — Dagslys — Dagetal, Domstol — Domsakt — Dommedag, Gudmoder — Gudsfrygt — Gudelære, Haandarbejde — Haandsrækning — Haandevending, Jordbruger — Jordsmon (af det gamle *mun*, Ting af Værdi eller Betydning) — *Jordefærd*, eller paa to af disse Maader, f. Eks. *Aftenbön — Aftensmad, Amtmand — Amtsraad, Gaardmand — Gaardskarl, Knivstik — Knivsblad, Livlæge — Livsfare, Lodseddel — Lodsejer, Lovbog — Lovskraft, Mundkurv — Mundsvejr; Natkappe — Nattetid, trælbunden — trællefødt.*

II. For Sammensætninger af Navneord med Navneord kan der opstilles følgende Regler:

A. Egentlig Sammensætning bruges, naar det förste Ord

1) betegner Stoffet, hvoraf den Genstand er, der betegnes ved det sidste Ord, f. Eks. *Guldmønt, Sølvplade, Jærnplov, Metaltraad, Stenkrukke, Jordklump, Lerpotte, Granitklippe, Uldströmpe, Haardusk;* herfra undtages Sammensætninger, der egentlig ere Ordforbindelser (se § 50 B I Slutn.), f. Eks. *Flöjlshat, Klædesfrakke, Lærredskjole, Porcellænsfad;*

2) betegner det, hvortil den Ting bruges, der udtrykkes ved det sidste Ord, f. Eks. *Vinglas, Ølflaske, Brødbakke, Smörkande, Saltkar, Sukkerskaal, Madskab, Tallerkenrække, Grynpose, Kornsæk, Ildtang, Vandøse, Fodlænke, Haandklæde, Hovedtöj, Mundkurv;* der undtages *Osteklokke, Sovseskaal* o. fl.;

3) ender paa **s**, f. Eks. *Godsforvalter* (slgn. *Amtsforvalter, Avlsforvalter, Slotsforvalter*), *Husfælle* (slgn. *Standsfælle, Trosfælle*), *Stadsdragt* (slgn. *Embedsdragt, Ordensdragt*);

4) ender paa en stærk Selvlyd, f. Eks. *Bisværm* (slgn. *Myggesværm*), *Broplanke* (slgn. *Skibsplanke*), *Byfoged* (slgn. *Slotsfoged*); der undtages *Bysbarn, Trosfælle* o. fl.;

5) ender paa svagt **e**, f. Eks. *Ægtefælle* (slgn. *Forbundsfælle, Kaldsfælle*), *Familienavn* (slgn. *Mandsnavn*); saaledes Sammensætninger, hvor det förste Ord er et nordisk Ord paa **e** (i det nuværende Sprog opfattede som egentlige Sammensætninger, se § 55, 1 Anm. 1), f. Eks. *Flaadehavn* (slgn. *Krigshavn*), *Hjerterum* (slgn. *Gaardsrum*), *Ugeskrift* (slgn. *Maanedsskrift*); der undtages *Glædesskrig, Mindesmærke, Vidnesbyrd, Ærespost* o. fl.

B. Uegentlig Sammensætning med **s** bruges især, naar den förste Del er:

1) en Sammensætning eller en Ordforbindelse, f. Eks. *Landmandsliv, Syltetöjskrukke, Amtsraadsmedlem, Graavejrs-*

stemning, Nutidsmenneske, Halvaarsprøve, Anstødssten, Foraarsvind, Kjolebændelsstrop, Juleaftensgrød, derfor *Rødvinsglas,* men *Vinglas, Spildevandsrör,* men *Vandrör: Galmandssnak, Godtkøbsvarer, Helaftensstykke;* der undtages især de Ord, i hvilke den förste Del ender paa:

a) **s**, f. Eks. *Spejlglasrude, Sygehuslæge, Torveprisliste;*

b) halvstærke Selvlyd, f. Eks. *Kirkestistænte, Landbostand, Nörrebrogade, Østersøhandel* (dog ikke Sammensætninger, der egentlig ere Ordforbindelser, f. Eks. *Egetræskiste*);

c) svagt **e**, f. Eks. *Krostuesnak, Vandmøllehjul, Firtommesöm, Tikroneseddel;* dog *Enstavelsesord* (slgn. 2);

d) svagt **er**, f. Eks. *Glarmestersvend, Haandværkerforening, Spisekammergulv, Gaaseleverpostej, Skærsommernat, Syvsoverdag:* dog *Midsommerstid* o. fl.;

2) en Afledning paa *dom, skab, hed, else* og *sel* samt paa *ing* og *ning* af Udsagnsord, f. Eks. *Ungdomskraft, Visdomstand, Landskabsmaler, Venskabstjeneste, Sandhedsvidne, Kærlighedserklæring, Aftrædelsesværelse, Skabelseshistorie, Fødselsaar, Rædselsbudskab, Skæringspunkt, Vandingssted, Bygningssnedker, Slutningsscene;* der undtages nogle paa *else,* f. Eks. *Hakkelsekiste, Spøgelsefrygt, Stavelsedeling:*

3) Ord paa **ed**, f. Eks. *Levnedsløb, Maanedspenge, Herredsskel* (dog *Ævredsmör*), og fremmede Ord paa *ion* og *tet,* f. Eks. *Unionstid, Revolutionsmand, Bonitetsforskel, Universitetslærer;*

4) et Ord, der staar i Genstandsforhold til et afledt Ord paa *else,* f. Eks. *Bodsøvelse, Gudsdyrkelse, Krigsførelse;* der gives mange Undtagelser, f. Eks. *Kraftudfoldelse, Marskdannelse, Ordfordrejelse.*

C. Uegentlig Sammensætning med **e** bruges

1) ikke sjælden, naar det förste Ord er et Enstavelsesord, især hvis det er et Navn paa en Person, et Dyr eller et Træ, f. Eks. *Bispestol, Præstegaard, Vennehaand, Heksedans: Andesteg, Gaasefedt, Kalvekølle, Laksefiskeri, Hestedækken, Torskelever, Dyrehave, Fiskefangst, Fuglebur; Bøgeskov, Egetræ, Ellemose, Pilekrat: Folkefærd, Nøddekrat, Juleaften, Lysestage;*

2) undertiden, naar det förste Ord er et Tostavelsesord paa *el,* f. Eks. *Englehoved, Djævleunge* (men *Kedelflikker* o. fl.);

3) naar det förste Ord ender paa *ing* og *ning,* men ikke er afledt af et Udsagnsord, f. Eks. *Dronningeværdighed, Høvdingeskik, Dødningeben;* dog *Niddingsdaad (Oldingealder* eller *Oldingsalder).* Det hedder *Lærlingeforening, Grævlingehund, Kællingesnak,* men *Yndlingsdigter (Ynglingealder* eller *Ynglingsalder).*

Orddannelse ved Afledning.

I. Orddannelse ved Afledning finder Sted paa fire Maader: 58

1) uden Tilföjelse til Ordstammen, f. Eks. *Tab* af *tab*, Stammen i *at tabe; sten*, Stammen i *at stene*, af *Sten;*

2) ved en Forstavelse (Præfiks), f. Eks. *Uven* af *Ven* ved Forstavelsen *u; betage* af *tage* ved Forstavelsen *be;*

3) ved en Endelse (Suffiks), f. Eks. *Læser* af *læs*, Stammen i *at læse*, ved Endelsen *er; venlig* af *Ven* ved Endelsen *lig; rens*, Stammen i *at rense*, af *ren* ved Endelsen *s;*

4) ved en Forstavelse og en Endelse i Forening, f. Eks. *usigelig* af *at sige*, ved Forstavelsen *u* og Endelsen *lig; beedige* af *Ed* ved Forstavelsen *be* og Endelsen *ig*.

II. Der kan finde Afledning Sted:

1) af Ord, der ikke ere sammensatte eller afledte af andre danske Ord. Eksempler findes ovenfor.

2) af Sammensætninger, f. Eks. *Bidrag* af *at bidrage, Tilbud af at tilbyde; ufuldbaaren* af *fuldbaaren, upaaagtet* af *paaagtet, Mistillid* af *Tillid; Afskriver* af *at afskrive, Udgift* af *at udgive, Overværelse* af *at overvære;*

3) af Afledninger, f. Eks. *umage sig* af *Umag(e), et Mishag* af *at mishage; uvenlig* af *venlig; mismodig* af *Mismod, Venlighed* af *venlig, Renselse* af *at rense*, tredobbelt eller firedobbelt Afledning kan ogsaa forekomme, f. Eks. *Ufølsomhed* af *ufølsom*, der er afledt af *følsom*, som atter er afledt af *at føle; Misforstaaelse* af *at misforstaa*, der er afledt af *at forstaa*, som atter er afledt af *at staa; Uvenskabelighed* af *uvenskabelig*, der er afledt af *venskabelig*, som atter er afledt af *Venskab*, der igen er afledt af *Ven*.

III. Ved Afledning kan der indtræde:

1) Aflyd, f. Eks. *Greb* af *at gribe, besk* af *at bide, revne* af *at rive, Bud* af *at byde, Flaad* af *at flyde, Baand* af *at binde, Fund* af *at finde;*

2) Omlyd, f. Eks. *tælle* af *Tal, bløde* af *Blod, tæmme* af *tam, fylde* af *fuld, Ælling* af *And, Sjællænder* af *Sjælland;* ogsaa i Forbindelse med Aflyd, f. Eks. *føre* af *fare* (i Datid *for*);

3) Selvlydsudstødelse, f. Eks *himle* af *Himmel, kulret* af *Kuller, tømre* af *Tømmer, Usling* af *ussel, dovne* af *doven;*

4) Medlydstilnærmelse, f. Eks. *hente* af *hem*, den gamle Form af *Hjem; sinke* af *sen; sanke* af *sam*, Grundformen til *sammen; ynke* af *öm;*

5) Medlydssammensmeltning, f. Eks. *Hvilling* af *hvid. gotte* af *god, Dræt* af *drage.*

Anm. Saavel af Forstavelserne som af Afledningsendelserne have i hvert Fald nogle oprindelig været selvstændige Ord. Saaledes er Forstavelsen *mis* (f. Eks. i *Misfoster*) et gammelt Biord, der betød *urigtigt,* og i Afledningsendelsen *bar* (f. Eks. i *frugtbar*) genfinde vi Udsagnsordet *bære* (Datid *bar*). Disse og lignende Afledninger ere altsaa oprindelig Sammensætninger, men betragtes nu ikke som saadanne, eftersom vedkommende Forstavelser og Afledningsendelser dels ikke mere forekomme som selvstændige Ord, dels have mistet deres oprindelige Betydning (slgn. *Dom* og Afledningsendelsen *dom*), dels have skiftet Ordklasse (slgn. *Vis* og *stykkevis, heldigvis*). Grænsen mellem Sammensætning og Afledning er imidlertid ikke aldeles skarp. Saaledes staa Sammensætninger af *Maal* som *Væddemaal* og *Spörgsmaal* paa Overgangen til Afledninger, da *Maal* som selvstændigt Ord ikke længer forekommer i Betydningen *Sag.* (Ordet *uvoren* maa betragtes som en Afledning af *voren,* skönt Ordet i denne Form ikke er selvstændigt, men kun forekommer som Afledningsendelse, f. Eks. *grædevoren.*)

Afledning uden Tilföjelse.

59 Ved Afledning uden Tilföjelse dannes især:

1) **Navneord af Udsagnsord,** f. Eks. *Fald* af *falde, Løb* af *løbe, Raad* af *raade, Stik* af *stikke, Slæb* af *slæbe, Stød* af *støde, Tab* af *tabe, Fund* af *finde, Greb* af *gribe, Bud* af *byde, Afdrag* af *afdrage, Gennembrud* af *gennembryde, Forhør* af *forhøre; Besvær* af *besvære.*

Disse Navneord betegne hyppigst den Handling, Udsagnsordet udtrykker, f. Eks. *Fald, Stik, Stød, Greb, Gennembrud, Forhør, Besvær; Tab, Slæb, Bud, Sving, Strøg, Udspring;* men nogle af dem have enten ved Siden af den her nævnte Betydning eller udelukkende een eller flere af følgende Betydninger:

α) den Ting, der foretager Handlingen, svarende til Grundordet til Udsagnsordet, f. Eks. *Flaad* (ɔ: *hvad der flyder*);

β) det, der frembringes af Handlingen, svarende til Genstandsordet for Udsagnsordet, f. Eks. *Fund* (ɔ: *hvad man finder*), *Raad, Spind, Afdrag, Tab, Bud;*

γ) den Ting, der er Redskabet for Handlingen, f. Eks. *Baand* (ɔ: *det, hvormed man binder*), *Bud* (ɔ: *den Person, der overbringer et Bud*);

δ) det Sted, hvor Handlingen foregaar, f. Eks. *Sving* (ɔ: *det Sted, hvor Vejen svinger*), *Strøg* (ɔ: *det Sted, man stryger hen over*), *Udspring* (ɔ: *det Sted, hvor en Flod udspringer*).

2) **Udsagnsord** af:

a) **Navneord**, f. Eks. *lande* af *Land*, *stene* af *Sten*, *korse sig* af *Kors*, *kives* af *Kiv*, *tælle* af *Tal*, *bløde* af *Blod*, *himle* af *Himmel*, *tømre* af *Tømmer*.

Et saadant Udsagnsord kan betyde:

α) at den Ting, Navneordet betegner, er eller kommer til Stede (Navneordet = Grundordet i en Sætning); saaledes kun upersonlige Udsagnsord, f. Eks. *det tordner* (ɔ: *Torden finder Sted*), *det stormer*, *det dages* (= *Dagen indtræder*);

β) at være vedkommende Ting (Navneordet = Omsagnsordet i en Sætning), f. Eks. *trælle* (ɔ: *være Træl*), *strömme*;

γ) at have eller at faa, at göre eller at frembringe vedkommende Ting (Navneordet = Genstandsordet i en Sætning), f. Eks. *sörge* (ɔ: *have Sorg*), *smage* (ɔ: *have Smag*, ogsaa i andre Betydninger), *Vognen fjedrer godt* (= *har gode Fjedre*), *blomstre* (af det gamle *Blomster* = *Blomst*), *arve* (ɔ: *faa Arv*), *fiske* (ɔ: *fange Fisk*); *bøde* (ɔ: *göre Bod*), *korse sig*, *rane*, *kives*, *bløde* (ɔ: *frembringe Blod*), *kælve*, *mure* (ɔ: *opføre en Mur*);

δ) at naa vedkommende Ting (Navneordet = Betegnelsen af det Sted, man kommer til), f. Eks. *havne* (ɔ: *naa Havn*), *lande*, *strande*, *himle* (*jorde* = *bringe i Jorden*);

ε) at bruge eller behandle vedkommende Ting (Navneordet = Betegnelsen af Redskab eller Middel), f. Eks. *hamre*, *file*, *kæmme*, *save*; *bene af*; *tømre*, *tælle*, *stene*;

ζ) at forsyne med vedkommende Ting (Navneordet svarer til Fyldens Ablativ), f. Eks. *huse*, *klæde*, *made*, *vande*, *fodre*, *sadle*, *sko*, *læsse*, *træde* (*en Naal*), *kante*; *mele*;

η) at berøve eller at berøves vedkommende Ting (Navneordet svarer til Mangelens Ablativ), f. Eks. *gælle* (*Fisk*), *skrælle* (*Kartofler*); *dune*, *fjere*, *skalle*;

ϑ) at foretage en Handling, som foregaar paa den Tid, Navneordet angiver, f. Eks. *høste*.

b) **Tillægsord**, f. Eks. *tætte* af *tæt*, *bløde* af *blød*, *løse* af *løs*, *glæde* af *glad*, *tömme* af *tom*, *fylde* af *fuld*, *dovne* af *doven*, *vredes* af *vred*.

De fleste af disse Udsagnsord ere indvirkende og betyde at sætte en Ting i Besiddelse af en Egenskab (Tillægsordet = Omsagnsord til Genstandsordet), f. Eks. *tætte* (ɔ: *göre tæt*), *bløde*, *løse*, *glæde*, *tömme*, *fylde*, *ömme sig* (ɔ: *vise sig öm*). Af dem, der ere dannede af Tillægsord paa *en*, ere de fleste uindvirkende og betyde at have eller faa en Egenskab (Tillægsordet

= Omsagnsord til Grundordet), f. Eks. *dovne* (ɔ: *være doven*), *mugne* (ɔ: *blive muggen*), *raadne, svulme* (tidligere *svulne* af *svullen*); Undtagelser ere: *aabne, kristne, modne.* Ogsaa de lideformede ere uindvirkende og betyde at komme i Besiddelse af en Egenskab, f. Eks. *vredes* (ɔ: *at blive vred*), *ræddes, grönnes;*

c) **Talordet** *een: enes;*

d) **Biord:** *fremme* af *frem, yppe* af *op;*

e) **uindvirkende,** hyppigst **stærke Udsagnsord,** medens Afledningerne ere indvirkende og svage: *sprænge* af *sprang,* Datid af *springe; sænke* af *sank,* Datid af *synke; sætte* af *sad* (tidligere *sat*), Datid af *sidde; lægge* af *laa (lá,* opstaaet af *lag),* Datid af *ligge; føre* af *for,* Datid af *fare, røge* af *røg,* Datid af *ryge; fælde* af *falde; vække* af det svage *vaage* (oldn. *vaka*).

Anm. 1. Til Afledning uden Tilföjelse ere regnede flere Tilfælde, hvor en oprindelig Endelse senere er forsvunden, f. Eks. *tælle* (oldn. *telja*), *tæmme* (oldn. *temja*), *røge* (oldn. *reykja*).

Anm. 2. Til med Sikkerhed at afgöre, om det er Navneordet, der er dannet af det beslægtede Udsagnsord, eller omvendt, er Kendskabet til det nuværende Sprog ikke tilstrækkeligt. Det kan dog mærkes, at hvis Navneordet er et Virkelighedsnavn, er Udsagnsordet i Almindelighed afledt af dette, f. Eks. *blade, huse, lande, stene, trælle* (anderledes *snærte, spinde* o. fl.), medens det omvendte hyppigst er Tilfældet, hvis Navneordet betegner en Handling, f. Eks. *Bjæf, Dask, Drag, Knæk, Stik, Stød, Tab* (anderledes *Ran* o. fl.).

Anm. 3. Enkelte Udsagnsord ere afledte af Ord paa svagt *e,* f. Eks. *amme* af *Amme, lykkes* af *Lykke, indre* (ɔ: *sy Indersöm*) af *indre.*

Anm. 4. Af enhver Ordklasse, undertiden ogsaa af Ordforbindelser, kan der dannes Udsagnsord, der blot ironisk gentage det Udtryk, en anden har brugt, f. Eks. »*O, hvor det dog er skønt at være Skrædder!*« »*Ja, jeg skal skræddre dig.*« (Øhlenschlæger). »*God Aften, Fader!*« »*Jeg skal godaftne dig*«. (samme). »*Han siger, at du er dum.*« »*Ja, jeg skal dumme ham.*« — »*Maa jeg ikke nok tage ud og sejle en lille Tur?*« »*Jeg skal sejle dig, kan du tro.*«

Overførelse ved Laan til en anden Ordklasse.

60 Nær beslægtet med Afledning uden Tilföjelse er Overførelse ved Laan til en anden Ordklasse:

1) til **Navneord**

a) fra Tillægsord, f. Eks. *Fedt, Vildt, Grönt, Falsk, Indvortes* og *Udvortes, ens Lige, et Hele, et Gode* og *et Onde,*

Retten og *Vrangen* (kun med bestemt Kendeord), *Indre* og *Ydre*, *Venstre* og *Höjre* (Partibetegnelser) *ens Næste, Kæreste, Øverste* (gammeldags), *Dansken* (om Folket), *Dansken* (om Sproget);

b) fra Former af Udsagnsord, navnlig Nutids Tillægsmaade: *a*) med Betydning af Handlingen (slgn. latinsk Gerundium), f. Eks. *Aftagende, Tiltagende, Forbigaaende, Henseende; β*) med Betydning af det grundordsagtige (slgn. lat. Præsens Participium), f. Eks. *Forlydende, Mellemværende, Udseende, Vedkommende; γ*) med Betydning af det genstandsagtige (slgn. lat. Gerundiv), f. Eks. *Forehavende, Foretagende, Sigende;* fra Förnutids Tillægsmaade: *Bekendt;* fra forestillende Maade: *et Leve* (slgn. *Kongen leve!*);

c) fra Talord, f. Eks. *en Ti* (i Kortspil), *i Halvfjerdserne;*

d) fra Henvisningsord, f. Eks. *Han, Hun, et Jeg, Selvet, et Nu, Altet, et Intet;*

e) fra Biord: *Nord, Syd, Øst, Vest; Vel;*

f) fra Udraabsord, f. Eks. *et Ja, et Nej, et Velkommen;*

2) til **Tillægsord**

a) fra Navneord, f. Eks. *det smule Vid* (slgn. *den Smule Vid*), *de par Ord* (slgn. *det Par Handsker*), *et kende Lune* (Baggesen, slgn. *en Kende Lune*), *(jeg har noget* eller *noget göres) behov;*

b) fra Biord, f. Eks. *nær, sjælden, ligefrem, delvis, tilfreds, indbyrdes, udvortes, afsides, dagligdags, anderledes* (*indenlands, udenlands, indenrigs; udenrigs* ere ved Overgangen til Tillægsord blevne til *indenlandsk, udenlandsk, indenrigsk, udenrigsk* ved Ligedannelse med Tillægsord paa *sk*).

Anm. Et Biord er fra først af blevet Tillægsord, ved at Biordet med det Tillægsord eller den Tillægsmaade eller det Udsagnsord, som det nærmere bestemte, for Tanken stod som en Enhed, hvoraf der saa dannedes et Navneord ved Afledning af Tillægsordet eller Udsagnsordet, f. Eks. *nogenlunde ærlig — nogenlunde Ærlighed* (Kierkegaard), *aldeles tilfældig — en aldeles Tilfældighed* (samme); *nogenlunde dannet — nogenlunde Dannelse* (Fru Gyllembourg), *nogenlunde anlagt — nogenlunde Anlæg* (Kierkegaard); *ofte besøge — henders Søsters ofte Besøgelser* (Eleonora Ulfeldt), *lejlighedsvis at meddele — en lejlighedsvis Meddelelse, stykkevis at erkende — al vor Erkendelse er kun stykkevis* (Pal.-Müller), *forgæves at bestræbe — en forgæves Bestræbelse.*

3) til **Biord**

a) fra Navneord: *hjem* (oldn. *heim*, Genstandsform, slgn. paa Latin *Romam*);

b) fra Tillægsord, f. Eks. *godt, smukt, rundt* o. s. v., se § 130;

4) til **Forholdsord**

a) fra Tillægsord og Tillægsmaader (se § 152 Slutning): *uagtet, uanset, undtagen, angaaende, vedrörende, betræffende;*

b) fra Biord, f. Eks. *bag, nær, nærmest, hinsides;*

5) til **Bindeord**

a) fra Biord, f. Eks. *dengang, imedens;*

b) fra Forholdsord, f. Eks. *om, til, indtil;*

6) til **Udraabsord**

a) fra Navneord, f. Eks. *jøsses!* (o: *Jesus!*);

b) fra Tillægsord: *hil!* (§ 137 Anm. 2), *velkommen!;*

c) fra Biord: *desværre!*

Afledning ved Forstavelser.

61 **I.** Ved **u**, der har nægtende eller i nogle Tilfælde, navnlig i adskillige Navneord, nedsættende Betydning, dannes:

a) Navneord af Navneord, f. Eks. *Ulykke, Ulyst, Uret, Uven; Ugerning, Umenneske, Utöj, Uvejr;*

b) Tillægsord af Tillægsord, f. Eks. *ubillig, ublid, udröj, usand, ustadig, uordholden, utjenstdygtig, ubevidst, ugörlig, uretfærdig;*

c) Tillægsord af Tillægsmaader, meget ofte Förnutids Tillægsmaader, sjælden Nutids Tillægsmaader, f. Eks. *ubanet, ublandet, uhørt, uplettet, usadlet, usleben, utvungen, uventet, unavngiven, ubeboet, ufortjent, ufortalt* (af gammelt *fortale* = *nedsætte, bagtale*), *ufortøvet* (af gammelt *fortøve* = *tøve*), hyppigst brugt som Biord, *uvoren* (§ 58 Anm. Slutn.); *umælende, upassende, uvidende, uvedkommende, uafvidende* (af gammelt *afvide* = *vide*), *uforvarende,* hyppigst brugt som Biord.

2. Ved **mis**, der har nedsættende eller i nogle Tilfælde, navnlig foran Udsagnsord, nægtende Betydning, dannes:

a) Navneord af Navneord, f. Eks. *Misfoster, Misforhold, Misstemning, Misvækst;*

b) Tillægsord af Tillægsord og Tillægsmaader: *mistro* (sjældent for *mistroisk,* af *tro* i en gammel Betydning = *troende,* slgn. *vantro*), *misvisende, misfornöjet;*

c) Udsagnsord af Udsagnsord, f. Eks. *misbruge, mishandle, misforstaa; misbillige, misunde.*

3. Ved **van**, der har nedsættende Betydning, dannes:

a) Navneord af Navneord, f. Eks. *Vanry, Vansmag, Vantro, Vanvid, Vanære;*

b) Tillægsord af Tillægsord og Tillægsmaader, f. Eks. *vanfør, vanhellig, vantro, vanvittig; vanskabt;*

c) Udsagnsord af Udsagnsord, f. Eks. *vanslægte, vanære, vantrives.*

4. Ved **und**, der i Almindelighed har Betydning af en Fjernelse, dannes kun Udsagnsord af Udsagnsord, f. Eks. *undgaa, undslippe, undslippe, undvige, unddrage, undtage, undslaa sig. Undvære* hed oprindelig *undbære* eller *ombære* (laant fra Nedertysk, = höjtysk *entbehren*).

Anm. *Und* har bevaret sin oprindelige Betydning *imod* (se Tillægget) i: *undfange* ɔ: *tage imod, undgælde* ɔ: *bøde til Gengæld for, undsige* ɔ: *udtale Trusler imod.* I *undlade* har *und* faaet nægtende Betydning.

5. Ved **ur**, der har Betydningen *oprindelig*, dannes:

a) Navneord af Navneord, f. Eks. *Urskov, Urstof, Urtid;*

b) Tillægsordet *urgammel* af Tillægsordet *gammel.*

Anm. I de fra Tysk komne Ord *Urhane* og *Urokse* er *ur* ikke Forstavelsen *ur*.

6. Ved **for** dannes:

a) Udsagnsord af Udsagnsord

1) med Betydning af Stedforandring i ligefrem eller overført Betydning (svarende til Forstavelsens oprindelige Betydning), f. Eks. *forjage* og *forvise* (ɔ: *jage* og *vise bort*), *forskyde* og *forstøde* (ɔ: *skyde* og *støde fra sig*), *forkaste* (ɔ: *afvise*), *forplante* (ɔ: *føre videre*), *forflytte* og *forsætte* (ɔ: *flytte* og *sætte hen paa et andet Sted*), *fordele* (ɔ: *dele ud til forskellige Sider*);

2) med Betydning af Fuldstændighed, f. Eks. *forgaa, forsvinde, forløbe, forbruge, forspilde;* i mange Tilfælde uden synderlig Forskel fra Stamordet, f. Eks. *fordølge, forhaane, forhindre, forsamle, forsinke, forøde;*

3) med nedsættende Betydning, f. Eks. *forbytte, fordreje, forføre, fordele, forkrølle, forlede, forlægge, forlokke, forrykke, forstoppe;*

4) med andre paa særlig Maade ændrede Betydninger, f. Eks. *foragte* (nægtende Betydning); *forfalde, fortvivle, forbinde, forklæde, forfølge, forhøre;*

5) saaledes, at der frembringes indvirkende Udsagnsord af uindvirkende, f. Eks. *forarbejde, forfejle, forhekse;*

6) saaledes, at der frembringes tilbagevirkende Udsagnsord, f. Eks. *forelske sig, forhøre sig,* hyppigst med Betydning af Overdrivelse, f. Eks. *forbygge sig, forivre sig, forkøbe sig, forlæse sig, forløfte sig, forslæbe sig* (i overført Betydning *forløbe sig*);

b) indvirkende Udsagnsord af Navneord for at udtrykke, at den Ting, der betegnes ved Genstandsordet:

1) bliver til det, Navneordet betegner (Navneordet = hvad der logisk er Omsagnsord til Genstandsordet), f. Eks. *forkulle* (ɔ: *göre til Kul*), *forstene, forgude, forkætre, forgrene sig, forpuppe sig;*

2) forsynes med det, Navneordet betegner (Navneordet svarer til Fyldens Ablativ), f. Eks. *forfødde, forsaale, forsegle, forsølve, fortinne, forlene, forpeste, forpligte, forrente sig;*

c) indvirkende Udsagnsord af Tillægsord for at udtrykke, at den Ting, der betegnes ved Genstandsordet, faar den Egenskab, Tillægsordet betegner (Tillægsordet = Omsagnsord til Genstandsordet), f. Eks. *forbitre* (ɔ: *göre bitter*), *fordyre, forevige, forfalske, forherlige, forhöje, formilde, formörke, forny, forringe, forskönne, fortynde, forvilde, fordanske, fortyske, forbedre, forværre, forstörre, formere;* ligeledes *forene* af Talordet *een (forstumme* er uindvirkende = *blive stum);*

d) Tillægsord af Förnutids Tillægsmaader med Betydning af Overdrivelse eller undertiden Nedsættelse, f. Eks. *fordrukken, forflöjen, forfrossen (forsulten* af *sulten,* der oprindelig er Tillægsmaade af *sulte), forgemt, forgrædt, forledt, forpint, forpisket, forrost, forhadt* (sammentrukket af *forhadet*); *forvokset.*

7. Ved **be** dannes:

a) indvirkende Udsagnsord

1) af Udsagnsord, der i Forvejen ere indvirkende,

α) med forstærkende Betydning, dog ofte uden synderlig Forskel fra Stamordet, f. Eks. *bedække, befrygte, beskærme, bestyre;*

β) med andre paa særlig Maade ændrede Betydninger, f. Eks. *begribe, bekende, bese, begive sig, belave sig;*

γ) saaledes at Genstandsordet bliver et andet, f. Eks. *bebygge en Plads med Huse (bygge Huse paa en Plads), beplante et Sted med Træer, besaa en Mark med Hvede, beslaa noget*

med Söm (slaa Söm i noget), bestjæle en for noget (stjæle noget fra en), betage en Lysten; herhen høre ogsaa *beraabe sig paa noget* og *betakke sig for noget* (det sidste tillige med afvisende Betydning);

2) af uindvirkende Udsagnsord, f. Eks. *bearbejde, bebo, befare, behandle, beherske, beklage, bekæmpe, belure, beregne, berejse, besidde, beskinne, bestige, besynge, betræde, betvivle (bekomme* og *bestaa* kunne være uindvirkende, f. Eks. *det bekom ham ilde,* hvor *ham* er Hensynsbetegnelse; *denne Indretning har ikke bestaaet i mange Aar);*

3) af Navneord, hyppigst i Betydningen at forsyne med vedkommende Ting (Navneordet svarer til Fyldens Ablativ) f. Eks. *befolke, bemande, berøse, besegle, besjæle, bebyrde; bebude, befingre;* ligeledes *bejae* af Udraabsordet *ja;*

4) af Tillægsord, i Betydnnigen at sætte en Ting i Besiddelse af en Egenskab (Tillægsordet = Omsagnsord til Genstandsordet), f. Eks. *befri (göre fri), berige, berigtige, berolige (bemægtige sig);*

b) Tillægsord af Förnutids Tillægsmaader med overført Betydning, f. Eks. *betændt, bevidst.* Hertil kunne i det nuværende Sprog regnes Tillægsord som *befængt, beklemt, betrængt, bevandret,* der oprindelig ere Tillægsmaader af de ikke længer forekommende Udsagnsord *befænge, beklemme, betrænge, bevandre.*

8) Ved **er** dannes indvirkende Udsagnsord

a) af Udsagnsord, der i Forvejen ere indvirkende,

1) med forstærkende Betydning, f. Eks. *erlægge, ernære;*

2) med andre paa særlige Maader ændrede Betydninger; *erholde, erkende;*

b) af det uindvirkende Udsagnsord *fare: erfare.*

Anm. 1. Mange Ord, der begynde med Forstavelser, ere hverken afledte eller kunne betragtes som afledte af danske Ord, men ere ligefrem overførte fra Tysk, f. Eks. *mishage, mislig, foranledige, forbløffe, fordægtig, fordærve, forkert, Fornuft, forstokket, begære, begynde, Besked, beskeden, bevæge, beværte, erobre;* hertil høre alle de Ord, der begynde med Forstavelsen *ge,* f. Eks. *Gevær, gemen, geraade.*

Anm. 2. *An* og *bi,* der begge ere komne fra Tysk, ere ikke Forstavelser, men Biord, f. Eks. *lægge an, staa bi,* hvorfor Ord som *ankomme, ansætte, bifalde, bilægge* ikke ere afledte, men sammensatte Ord. Som saadanne kunne ogsaa de Ord betragtes, der begynde med *veder,* en Sammenblanding af oldn. *viðr* (det samme Ord som *ved,* ofte

med Betydningen *imod*) og nedertysk *weder* (= höjtysk *wider, imod,* og *wieder, attter*), f. Eks. *vederfares, vederkvæge, Vederlag.*

Tillæg.

Af Forstavelserne ere *u, mis* og *van* nordiske, *und, ur, for, be* og *er* tyske.

Und er det svage nedertyske *unt* (= höjtysk *ent*), der oprindelig betød *imod* (slgn. ovenfor Anm. til 4); det har fortrængt det gamle *undæn* (oldn. *undan*), men er ved Paavirkning af dette blevet stærkt.

Ur er nyhöjtysk *ur*, oprindelig et Forholdsord = oldn. *ór, ud af.*

For er nedertysk *vor* (= nyhöjtysk *ver*), men blandedes tidlig med Biordet *for* (glisl. *fur, fyr, fyrir*), der i flere Ord har mistet sin Styrke, se § 36 II Anm.

Be er tysk *be*, der er opstaaet ved en Svækkelse af det stærke *bei* (mellemnedertysk *bi*, hvoraf dansk *bi*).

Er er tysk *er*, som er opstaaet ved en Svækkelse af det stærke *ur* (se ovenfor).

Afledning ved Endelser.

Navneord.

62 Navneord ere dannede ved følgende Endelser:

I) **inde, ske, ine, rik, ling, el, dömme, i** og **e,** der föjes til Navneord;

a) *inde* og *ske* föjes til Fællesnavne paa Personer, det förste ogsaa til nogle Dyrenavne, for at danne kvindelige Fællesnavne, f. Eks. *Gudinde, Præstinde, Veninde, Hertuginde, Pastorinde, Arrestantinde* (*Svigerinde* af *Svoger* ved Ligedannelse med *Svigerfader, Svigermoder* o. s. v.), *Lærerinde, Herskerinde, Forstanderinde, Københavnerinde, Hollænderinde, Ulvinde, Løvinde; Morderske, Spinderske, Syerske, Arbejderske, Husholderske, Bedragerske* (af *Nabo* dannes *Naboerske* ved Ligedannelse med de foregaaende, i hvilke Stamordet altid ender paa *er*).

Endelsen *ske* föjes undertiden til Tillægsord, f. Eks. *Vædske* (forsvundne af Sproget ere *Ildske* o. fl. a.).

b) *ine* föjes til mandlige Egennavne for at danne kvindelige, f. Eks. *Jensine, Hansine, Petrine.*

c) *rik* föjes til nogle Fuglenavne for at betegne Hannen, f. Eks. *Andrik, Durik.*

d) *ling* og *el* anvendes til at danne Formindskelsesnavne, f. Eks. *Gæsling, Ælling, Billing (af Bid); Bændel, Stængel.*

ling bruges undertiden paa anden Maade, f. Eks. *Ætling,* og

kan ogsaa föjes til Tillægsord og Udsagnsord, f. Eks. *Sær'ling, Yngling, Usling, Hvilling; Lærling, Yndling, Grævling (grave).*

e) *dömme* anvendes til at danne Ord, der betegne en Myndighed eller dens Omraade, f. Eks. *Præstedömme, Kongedömme; Hertugdömme.*

f) *i* föjes til Personbenævnelser paa svagt *er* for at danne Ord, der betegne Næringsdrifter, f. Eks. *Snedkeri, Skrædderi, Maltgöreri;* ligeledes *Rytteri;* slgn. *eri* under 3.

g) *e*, f. Eks. *Navne, Dyne, Hætte, Hjörne (Horn), Gærde (Gaard), Vænge (Vang), Æske (Ask), Ærme.* Om denne Endelse se fremdeles under 2 og 3.

Anm. 1. Halvlatinske Endelser ere *enser* og *ianer,* f. Eks. *Roskildenser, Aalborgenser; Odensianer, Grundtvigianer.*

Anm. 2. I Ord, der ere optagne fra Tysk, forekommer ikke sjælden Endelsen *i* uden foregaaende svagt *er,* f. Eks. *Abbedi, Provsti, Baroni, Profeti (Værdi* er nedertysk = det danske *Værd).*

2) dom, skab, den overordentlig hyppige Endelse **hed, de, me** og **e**, der föjes til Tillægsord eller tillægsagtige Ord for at danne Navneord, der betegne en Egenskab eller en Beskaffenhed, f. Eks. *Rigdom, Ungdom, Visdom, Kristendom* (*Helligdom* er et Virkelighedsnavn); *Ondskab, Fuldskab, Dovenskab, Drukkenskab* (*Efterladenskab* er et Virkelighedsnavn); *Dumhed, Frihed, Skönhed, Hellighed, Flerhed, Enhed, Fuldkommenhed, Hengivenhed, Haardnakkethed, Aandrighed, Ubeskedenhed, Ubehjælpsomhed, Farlighed, Nænsomhed, Frugtbarhed, Sindighed, Barnagtighed, Bodfærdighed, Retmæssighed* (*Kristenhed* og *Gejstlighed* ere Virkelighedsnavne); *Höjde, Længde, Bredde, Vidde; Fedme, Rødme, Sødme; Glæde, Vrede, Fylde, Hede* (Virkelighedsnavne ere *Flade, Slette,* af *slet* i den gamle Betydning *flad, Syre, Hvide* o. fl.).

De tre förste Endelser kunne ogsaa föjes til Ord af andre Ordklasser: *dom* til Navneord, f. Eks. a) Tankenavne: *Barndom, Trældom, Alderdom, Trolddom,* b) Virkelighedsnavnet *Guddom,* og til Udsagnsord: *Spaadom; skab* til Navneord, f. Eks. a) Tankenavne: *Venskab, Slægtskab, Naboskab, Formandskab, Mesterskab, Budskab;* b) Virkelighedsnavne: *Borgerskab* (ogsaa som Tankenavn = *Ret til at drive borgerlig Næring), Tjenerskab, Mandskab, Grevskab, Landskab,* og til Udsagnsord: *Kendskab, Morskab, Regnskab; hed* til Navneord: Virkelighedsnavnet *Menneskehed.* (*Kærlighed* er ikke afledt af Tillægsordet

kærlig, men af Navneordet *kærleikr — kærleg — kærlig = Kærlighed*, slgn. *Vejrlig*, af *veðrleikr*, saa at Ordet nu har dobbelt Afledningsendelse).

3) **er** eller **ner, ert, ing** eller **ning, sel, else, ed, d, t** eller **st, est** eller **este, en, e, ads** og **eri,** der föjes til Udsagnsord;

a) den overordentlig hyppige Endelse *er* anvendes i Almindelighed til at danne Ord, der betegne noget, der foretager en Handling (svarende til Grundordet i en Sætning), f. Eks. a) Navne paa Personer: *Bager, Fører, Læser, Maler, Skriver, Spiller, Synder, Arbejder, Afløser, Forstander* (gammelt *forestande = forestaa*), *Foreviser;* b) Navne paa Dyr: *Traver, Flyver;* c) Navne paa livløse Ting: *Stiver, Viser;* d) Navne paa Tal: *Tæller, Nævner;* undertiden anderledes, f. Eks. *Skyder* (= *det man skyder frem og tilbage*, svarende til Genstandsordet), *Raaber* (= *det, hvori man raaber*, Redskabet ved Handlingens Udførelse).

Denne Endelse föjes ogsaa til Navneord, Tillægsord og Mængdetal, f. Eks. *Borger, Dommer, Klokker, Morder* (*Skipper* er tysk, slgn. *Skib*), *Sjællænder, Københavner; Svensker, Tysker; Ener, Femmer, Tier.*

b) *ner* har samme Betydning som *er*, f. Eks. *Skyldner, Falskner* (af det gamle *falske = forfalske*), og kan ogsaa föjes til Navneord, f. Eks. *Portner, Kunstner.*

c) *ert* anvendes hyppigst til at betegne et Redskab, f. Eks. *Huggert, Hævert: Dukkert;* det kan ogsaa föjes til et Tillægsord: *Tykkert.*

d) de øvrige Endelser, blandt hvilke særlig maa mærkes den overordentlig hyppige Endelse *else*, kunne alle bruges til at danne Navneord, der betegne en Virksomhed eller en Tilstand, f. Eks. *Kaaring, Blanding, Mønstring; Støbning, Ridning, Roning; Aadsel, Bidsel, Rædsel, Skaansel, Længsel, Blussel, Trussel, Advarsel; Dannelse, Ledelse, Lettelse, Ydelse, Øvelse, Befrielse, Forstaaelse, Forseelse, Fortielse, Deltagelse, Frikøbelse, Udmattelse, Foretagelse, Afsættelse, Imødegaaelse, Tilsidesætteles: Levned* (med indskudt *n*); *Blæst, Drift, Vækst, Fangst, Hugst: Yndest, Tjeneste; Bejlen, Gøen, Hujen, Nysen, Tiggen, Viden; Komme, Skifte, Kløe, Pleje, Prøve; Sejlads; Fiskeri, Frieri, Hæleri, Raseri.*

De fleste af disse Endelser (slgn. § 59, 1) anvendes ogsaa til at danne Ord, der betegne:

α) den Ting, der foretager Handlingen (svarende til Grundordet til Udsagnsordet), f. Eks. *Arving* (ɔ: *den, der arver*); *Dæmning*

(ɔ: *det, der dæmmer*), *Luftning; Skræmsel, Varsel; Spøgelse; Indkomst* (hyppigst i Flertal); *Flaade* (ɔ: *det, der flyder*), *Bløde, Væde;*

β) det, der frembringes eller paavirkes af Handlingen, hvis Udsagnsordet er indvirkende (svarende til hvad der grammatisk eller logisk er Genstandsord for Udsagnsordet), og det, der opstaar ved Handlingen, hvis Udsagnsordet er uindvirkende, f. Eks. a) *Mening* (ɔ: *det, man mener*), *Sending, Gilding, Skifting; Fæstning* (af gammelt *fæste* = *befæste*); *Brændsel; Hakkelse, Skrivelse; Kløft, Rift; Æde, Spise; Stillads; Maleri, Slikkeri;* b) *Revne, Sprække;*

γ) den Ting, der er Redskabet for Handlingen, f. Eks. *Klædning (= det, hvormed man klæder en); Hængsel, Dæksel; Smörelse; Hakke, Rive, Vinde, Øse, Spænde;*

δ) det Sted, hvor Handlingen foregaar, f. Eks. *Munding* (ɔ: *det Sted, hvor et Vandløb udmunder*); *Værelse* (ɔ: *hvor man er*); *Gemme; Bageri, Bryggeri, Farveri, Trykkeri;*

ε) den Tid, paa hvilken Handlingen foregaar, f. Eks. *Dæmring* (ɔ: *den Tid, paa hvilken det dæmrer*), *Mörkning, Skumring; Dagning.*

Een eller flere af disse Betydninger kunne ogsaa mange af de Ord faa, der oprindelig betegne en Virksomhed, f. Eks. *Regering* og *Bestyrelse* Bet. *α*; *Maling, Blanding, Samling, Bygning, Sætning, Anseelse, Dannelse, Rettelse, Stiftelse, Bestemmelse; Meddelelse* Bet. *β*; *Lysning* Bet. *δ* (i en Skov) og Bet. *ε* (= *Dagning*).

Endelsen *en* betegner hyppigst en Gentagelse, f. Eks. *Raaben* (slgn. *Raab*), *Skrigen* (slgn. *Skrig*), *Kommen* og *Gaaen* (slgn. *Komme* og *Gang*), *Støden* (slgn. *Stød*). Da den oftere föjes til Ord, der betegne noget forkasteligt, f. Eks. *Sviren, Sværmen,* faar den ikke sjælden nedsættende Betydning, naar den föjes til Ord, der i og for sig ikke indeholde et saadant Begreb, f. Eks. *Regeren* (slgn. *Regering*), *Truen* (slgn. *Trussel*), *Retten* (slgn. *Rettelse*). Findes der ikke noget andet af Udsagnsordet afledt Navneord, der simpelthen betegner Handlingen, bruges Afledningen paa *en* i denne Betydning, f. Eks. *Bejlen, Forsvinden, Nysen, Viden,* sjælden ellers, f. Eks. *Paa denne Vej er al Riden og Køren forbudt* (= *Ridning og Körsel*).

Endelsen *eri* föjes endnu hyppigere end *en* til Ord, der betegne noget forkasteligt, f. Eks. *Drilleri, Fraadseri, Klammeri, Myrderi, Plageri, Røveri, Skænderi, Snyderi,* hvorfor den ligesom denne Endelse kan faa nedsættende Betydning; f. Eks. *Føleri* (slgn. *Følelse*), *Fylderi* (slgn. *Fyldning*), *Rimeri, Skriveri.*

Desuden maa mærkes, at

ing kan föjes til Navneord, f. Eks. *Islænding, Udlænding, Nidding, Aaring,* de kvindelige Fællesnavne *Dronning* (af *dróttinn,* nu *Drot*) og *Kælling* (af *Karl*), til Tillægsord, f. Eks. *Jævning, Usling,* og til Talord, f. Eks. *Fjerding, Otting;*

ning kan föjes til Navneord, f. Eks. *Slægtning,* og til Tillægsord, f. Eks. *Lavning, Tykning, Förstning;*

else kan föjes til Tillægsord, f. Eks. *Tykkelse, Störrelse;*

ed kan föjes til Navneord, f. Eks. *Maaned;*

t kan föjes til Tillægsord: *Kløgt, Tylvt;*

est kan föjes til Navneord: *Tingest;*

eri kan föjes til Navneord, f. Eks. *Tyveri, Afguderi, Slaveri, Töjeri;* af *smaat,* Intetkön af *smaa,* brugt som Navneord, dannes *Smaatteri.*

Anm. **1.** Findes der af det samme Ord Afledninger med forskellige af de ovennævnte Endelser, er der i Almindelighed Forskel i Betydningen, f. Eks. *Sending (= det, der sendes) — Sendelse (= Handlingen at sende), Hævning (= Handlingen at hæve) — Hævelse (= det, der er hævet), Ledning (= det, der leder) — Ledelse (= Handlingen at lede), Rensning* (= Handlingen i ligefrem Betydning, f. Eks. *af en Skorsten, af Korn) — Renselse* (= Handlingen i overført Betydning, f. Eks. *for Synd, for en Beskyldning*), *Retning* (= Handlingen at bringe i den rette Stilling, f. Eks. *af en Kanon, af en Kikkert,* eller = den rette Stilling eller Vej, f. Eks. *at holde Retningen,* hvoraf *Retning* i Betydning af *Vej* overhovedet, f. Eks. *han gik i en forkert Retning*) — *Rettelse* (= Handlingen at rette noget urigtigt eller = *det, der er rettet*), *Skabning (= det, der er skabt) — Skabelse (= Handlingen at skabe), Skrivning (= Handlingen at skrive) — Skrivelse (= det, der er skrevet for at afsendes til en), Stavning (= Handlingen at stave) — Stavelse (= det, der frembringes ved at stave), Forhöjning (= det, der er forhöjet) — Forhöjelse (= Handlingen at forhöje), Afsætning* (= Handlingen at afsætte Varer) — *Afsættelse* (= Handlingen at afsætte en fra en Stilling eller = Handlingen at afsætte en Linie), *Indförsel* (= Handlingen at indføre Handelsgenstande fra et andet Sted) — *Indførelse* (= Handlingen at indføre alt andet, f. Eks. *af en Bog i en Skole, af et Navn i Kirkebogen*), *Opförsel* (= Handlingen at opføre sig) — *Opførelse* (= Handlingen at opføre noget), *Hyldning* (Handlingen at hylde en Fyrste) — *Hyldest* (= Handlingen at vise andre Personer Opmærksomhed).

Anm. 2. Det er ofte Tilfældet, at Endelsen *else* föjes til Udsagnsord, der ere afledte ved Forstavelser eller sammensatte, medens en af de

andre Endelser föjes til Stamordet, f. Eks. *Bygning — Bebyggelse, Drejning — Fordrejelse, Svømning — Oversvømmelse, Deling — Meddelelse, Hævning — Ophævelse, Søgning — Undersøgelse.*

Anm. 3. Om Forskellen i Brugen mellem *ing* og *ning* gælder den Regel, at *ing* föjes til Ord, hvis Stamme ender paa *l, n, r* og *nd,* i andre Tilfælde *ning,* f. Eks. *Deling, Maling, Stilling, Hækling, Samling, Fængsling, Kroning, Stening, Lönning, Modning, Drukning, Levning, Kaaring, Tæring, Spærring, Vægring, Dæmring, Vandring, Mønstring, Blanding, Vending, Vinding, Skynding, Munding;* derimod *Støbning, Ridning, Redning, Slöjfning, Dagning, Hærgning, Bygning, Strikning, Tænkning, Svømning, Sprængning, Stopning, Løsning, Losning, Rensning, Slutning, Smeltning, Börstning, Rivning, Saaning, Roning, Syning, Buning, Drejning, Böjning.* Der gives enkelte Undtagelser, f. Eks. *Hvælving; Kvælning, Rulning, Skilning, Skylning.* Ender Udsagnsordets Stamme paa *ld,* tilföjedes tidligere *ing,* nu *ning,* f. Eks. *Holdning, Beskyldning* (för *Beskylding*), *Indbildning* (för *Indbilding*); derfor *Melding* og *Meldning, paa Heldingen* og *paa Heldningen, Hylding* (lidt gammeldags) og *Hyldning;* med Forskel i Betydningen *Fylding* (Virkelighedsnavn, f. Eks. *i en Dör)* og *Fyldning* (Handlingen at fylde). Ogsaa i andre Tilfælde have tidligere andre Endelser været anvendte, f. Eks. *Fortælling* (tidl. *Fortælning* og *Fortællelse*), *Formodning* (tidl. *Formoding* og *Formodelse*). Der siges baade *Liming* og *Limning.*

Tillæg.

1. Af de ovenanförte Endelser ere følgende nordiske, om end enkelte af dem falde sammen med tyske Endelser:

ske, föjet til Tillægsord, f. Eks. *illska — Ildske;*

el: *bendill — Bændel* (for at betegne et Redskab *lykill — Nøgle*), slgn. det tyske *Stængel;*

ling, f. Eks. *ketlingr — Killing*, slgn. det tyske *Lærling;*

dömme, Dobbeltendelse, afledt med Omlyd af *dómr — dom* (se nedenfor), f. Eks. *hertogadæmi — Hertugdömme;*

e, svarende til:

a) oldn. **i** i svage Hankönsord, f. Eks. *nafni* (nu faldet sammen med Hunkönsordet *nafna*) — *Navne, floti — Flaade;*

b) oldn. **a** i svage Hunkönsord, f. Eks. *dýna — Dyne;*

c) oldn. **i** i svage Hunkönsord, f. Eks. *gleði — Glæde, snilli — Snilde;*

d) oldn. **i** i stærke Hunkönsord, f. Eks. *ermr,* Genstandsf. *ermi — Ærme, yllr,* Genstandsf. *fylli — Fylde;*

e) oldn. **i** i stærke Intetkönsord, f. Eks. *gerði — Gærde, eski — Æske, skipti — Skifte;*

f) tysk **e**, f. Eks. *Pleje.*

dom, af Navneordet *dómr — Dom,* i Almindelighed i Betydningen *Stilling, Vilkaar,* f. Eks. *kristinn dómr — Kristendom,* sjælden i Betydningen

Ting, f. Eks. *heilagr dómr — Helligdom*; i oprindelige Sammensætninger kun med Navneord, f. Eks. *konungdómr, Kongeværdighed,* hvoraf *konungdœmi — Kongedömme* (se ovenfor); slgn. tysk *thum;*

skab, egentlig = oldn. Intetkönsord *skap, Beskaffenhed, Maade,* men i Oldn. altid med Hankönsendelse; oprindelig kun i Afledninger af Navneord, f. Eks. *vinskapr — Venskab*, slgn. nedertysk *schap* og höjtysk *schaft;*

de = oldn. ð med tilföjet *e* (§ 28 Tillæg 3), f. Eks. *lengð — Længde;*

er = oldn. **ari**, tidligere *ere* (§ 27 Tillæg 2), f. Eks. *dómari — Dommer,* slgn. tysk *er,* f. Eks. *Arbejder, Hollænder;* i Ord som *Dansker* og *Svensker* er *er* oprindelig Tillægsordets Böjningsendelse i Hankönns Nævneform (oldn. *r*);

ing, svarende til:

a) oldn. **ingr**, f. Eks. *níðingr — Nidding;*

b) oldn. **ing**, f. Eks. *kerling — Kælling, nisting — Nœstning;* foran Endelsen indskødes allerede i Oldnordisk undertiden *n* ved Ligedannelse med Ord, hvis Stamme endte paa *n,* f. Eks. *gerning — Gerning;*

c) oldn. **ungr**, f. Eks. *áttungr — Otting;*

d) oldn. **ingi**. f. Eks. *hǫfðingi — Høvding;*

e) tysk **ung** eller (med indskudt *n*) **nung**, f. Eks. *Spœrring;*

sel, svarende til:

a) oldn. **sl**, f. Eks. *beizl (z = ts) — Bidsel;*

b) oldn. **sla**, f. Eks. *geymsla — Gemsel, hrœzla (z = ðs) — Rœdsel;*

c) nedertysk **sel**, f. Eks. *Dœksel;*

ed, oldn. **aðr**: *lifnaðr — Levned* (af *lifa — leve)*, hvor *n* vistnok er indskudt ved Ligedannelse med Ord, hvis Stamme endte paa *n,* f. Eks. *fagnaðr, Glœde* (af *fagna, glœde sig), mánaðr, Maaned* (af *máni, Maane*);

d, oldn. ð, f. Eks. *ferð — Færd* (af *fara — fare*);

t, oldn. **tr**, f. Eks. *vǫxtr — Vœkst;*

est og **este**, oldn. **asta** eller **usta**, hvor Slutningsselvlyden i Almindelighed er bortfalden (§ 27 Tillæg 2), f. Eks. *kunnasta, Evne;* denne Endelse findes kun i faa Ord: *Fyldest, Hyldest, Yndest, Tjeneste (þjanasta* = glisl. *þjónasta);*

en, oldn. **an** eller **un**, f. Eks. *eggjan — Æggen.*

2. Følgende Endelser ere tyske eller gennem Tysk komne til os fra Latin og Romansk:

inde, tysk **inn**, f. Eks. *Fyrstinde*;

ske, föjet til Navneord, nedertysk *sche* (slgn. fransk *esse,* f. Eks. *princesse*), f. Eks. *Vœverske;*

ine, tysk **ine** (slgn. fransk *ine,* f. Eks. *Josephine*), f. Eks. *Vilhelmine;*

rik, tysk **erich**, f. Eks. *Durik* (tidligere *duvrik*) af nedertysk *duverich;*

hed, tysk **heit**, oprindelig et Navneord, der betød *Stand, Stilling, Karakter,* f. Eks. *Frihed;*

ner, tysk **ner** ɔ: **er**, foran hvilken Endelse *n* er indskudt ved Ligedannelse med Ord, hvis Stamme endte paa *n* (f. Eks. *Gärtner, Gartner,* afledt af *Garten, Have*), f. Eks. *Skyldner, Portner;*

ert, nedertysk **ert**, oprindelig Tillægsordet *hard, haard,* der föjedes til Udsagnsord for at betegne en Person, der er slem til at göre noget, slgn. *Tykkert* ɔ: *en, der er slem tyk;*

ads, tysk **asche**, af fransk *age* (= latinsk *atio*), f. Eks. *Stillads;*

i, tysk **ei**, der gennem Romansk er kommet af latinsk **ia**, slgn. *Probstei — Provsti;*

eri, tysk **erei**, en Dobbeltendelse, der bestaar af Endelserne, *er* og *ei,* af hvilke *er* (= oldn. *ari,* dansk *er*) fortrinsvis föjedes til Udsagnsord ligesom i Dansk, f. Eks. *Skriveri.*

Anm. Oprindelsen til Endelserne *me* og *else* er dunkel. *Fedme* og *Sødme* hed i Glisl. *feiti* og *sæti;* i Frisisk fandtes Endelsen *ma,* f. Eks *svetma, Sødme. Else,* der oprindelig er den samme Endelse som *sel* (se ovenfor), fandtes i Nedertysk, f. Eks. *Hakkelse,* men var der meget sjælden (slgn. angelsachsisk *recels* — oldnordisk *reykelsi, Røgelse*). — Endelsen *st* er nedertysk i Ord som *Ankomst* og *Fangst;* men det er ikke rimeligt, at *Hugst* er opstaaet ved Ligedannelse med disse Ord (slgn. oldn. *hogstr* og *rekstr,* hvor *s* maa være indskudt foran Endelsen *t*).

Tillægsord.

De Endelser, ved hvilke der er dannet Tillægsord, ere 63
föjede til:

a) Navneord, Tillægsord og Udsagnsord:

1) **lig**, f. Eks. *barnlig, menneskelig, mesterlig, huslig, rumlig, latterlig, lykkelig, aarlig; kærlig, brunlig, grönlig, rødlig, sødlig, smaalig, enlig* (af det tillægsagtige Talord *een*)*; tjenlig, görlig, hørlig, udførlig, undselig, afskyelig, duelig, gruelig, rummelig, betydelig, fornærmelig, frygtelig, følelig, kendelig, mistænkelig, sömmelig, formastelig;* denne Endelse kan ogsaa föjes til Biordene *nord, syd, øst* og *vest,* f. Eks. *nordlig;*

2) **som**, f. Eks. *voldsom; langsom, vildsom, ensom* (af Talordet *een*)*; hjælpsom, morsom, foretagsom, mistænksom, rædsom;*

3) **sommelig**, f. Eks. *frugtsommelig; langsommelig; sparsommelig;*

4) **ig**, f. Eks. *blodig, kraftig, modig, sövnig, törstig, mandig; enig* (af Talordet *een*)*; lydig, varig, villig;* af Biordet *silde* er dannet *sildig (flittig, vittig* og *klæbrig* ere tyske Ord)*;*

5) **bar**, f. Eks. *frugtbar; dyrebar; fængbar, brugbar, sejlbar;*

6) **agtig**, f. Eks. *barnagtig, slyngelagtig, pigeagtig; jordagtig, delagtig, løgnagtig; blødagtig, løsagtig, gammelagtig, langagtig, rødagtig; følgagtig, skabagtig;*

b) Navneord og Tillægsord:

færdig, f. Eks. *bodfærdig, kunstfærdig, ilfærdig; letfærdig, sandfærdig;*

c) Navneord og Udsagnsord:

1) **sk**, f. Eks. *skælmsk, hundsk, hyklersk, krigersk, holbergsk, fynsk, københavnsk, bidsk, besk* (ogsaa af *bide*)*, hadsk, spotsk,*

springsk (i de Ord, der ere afledte af tyske Navneord paa *er*, findes ofte den i de tyske Afledninger brugte Endelse *isk*, f. Eks. *hyklerisk, krigerisk*);

2) **en**, f. Eks. *gylden, ulden, rusten, muggen* (af *Mug*), *laadden* (af gammelt *Laad* = *Laaddenhed*); *gnaven, vaagen, kælen;*

d) Navneord:

1) **et**, f. Eks. *bakket, haaret, hornet, hullet, kulret, pjaltet, stribet, støvet; fjantet, klodset, lapset, tosset;* undertiden er *r* indskudt foran Endelsen, f. Eks. *knudret, nopret, rudret* (ogsaa *rudet*);

2) **isk**, f. Eks. *dyrisk, jordisk, nordisk, malerisk, forførerisk;* denne Endelse, og ikke Endelsen *sk*, bruges nu altid efter stærke og halvstærke Selvlyd, f. Eks. *fæisk, overtroisk, færøisk* (oldn. *færeyskr*), *østersøisk;*

3) **haftig**: *mandhaftig, standhaftig;*

4) **mæssig**, f. Eks. *regelmæssig, retmæssig;*

e) Tillægsord:

laden, f. Eks. *mörkladen, rødladen, vredladen;*

f) Udsagnsord:

1) **voren**, f. Eks. *slikvoren, slugvoren, vrövlevoren (sladdervoren, sluddervoren, fjantevoren, flanevoren* ere vistnok dannede af Udsagnsordene *sladre, sludre, fjante, flane* og ikke af Navneordene *Sladder, Sludder, Fjante, Flane);*

2) **s**: *gængs* (af gammelt *gange* = *gaa*), *tavs* (af *tav* = oldn. *þag*, Stammen til *at tie*);

3) **fældig**: *drikfældig, lemfældig* (tidligere *lempfældig*).

Med Hensyn til den Betydning, de afledte Tillægsord have, mærkes følgende:

a) De, der ere afledte af Navneord, betegne følgende Egenskaber:

1) at have eller være forsynet med den Ting, Navneordet betegner, f. Eks, *lykkelig, smertelig; voldsom; frugtsommelig; frugtbar; blodig, kraftig, törstig; muggen, rusten; hornet, hullet; delagtig, løgnagtig; standhaftig; overtroisk;*

2) at være af det Stof, Navneordet betegner, f. Eks. *ulden, gylden* (egentlig *af Guld*, i Almindelighed i overført Betydning, f. Eks. *gyldne Lokker, gyldne Dage*);

3) at høre til vedkommende Ting, f. Eks. *mandlig, kvindelig, barnlig, menneskelig, huslig, rumlig; skælmsk, hyklersk, krigersk,*

holbergsk, fynsk, københavnsk; dyrisk, jordisk, færøisk, østersøisk;

4) at passe for vedkommende Ting, f. Eks. *ridderlig; mandig; hundsk; malerisk (latterlig = værdig til Latter);*

5) at ligne vedkommende Ting, f. Eks. *klodset, fjantet; jordagtig, stenagtig;* da Endelsen *agtig* ofte föjes til Navneord, der betegne noget forkasteligt, f. Eks. *tyvagtig, slyngelagtig, naragtig,* faar den ikke sjælden nedsættende Betydning, naar den föjes til Ord, der i og for sig ikke betegne noget saadant, f. Eks. *kvindagtig, barnagtig;* nedsættende Betydning har ogsaa *haftig* i *mandhaftig;*

6) at være i Overensstemmelse med vedkommende Ting, f. Eks. *regelmæssig, retmæssig;*

7) at give noget til Kende, f. Eks. *bodfærdig (= som viser Anger), kunstfærdig;*

8) at indtræde i visse Tidsafsnit, f. Eks. *aarlig, maanedlig, daglig.*

β) de, der ere afledte af Tillægsord,

1) betegne en Tilböjelighed til den Egenskab, Stamordet angiver, f. Eks. *renlig; vredagtig; vredladen; sandfærdig;*

2) betegne en Tilnærmelse til Egenskaben, f. Eks. *rødlig, sødlig, ligelig; gammelagtig, langagtig, rødagtig; mörkladen, sortladen;*

3) faa overført Betydning, f. Eks. *smaalig, enlig (= som er alene), ensom (= som føler sig ene* eller om Stedet *uden Mennesker), langsom; langsommelig; dyrebar; løsagtig, letfærdig;*

γ) De, der ere afledte af Udsagnsord, have:

1) handleformet Betydning, f. Eks. *tjenlig, duelig, rummelig, betydelig, fornærmelig; hjælpsom, foretagsom, mistænksom; sparsommelig; lydig, varig; villig; fængbar; følgagtig; hadsk, springsk, spotsk; vaagen, kælen; gængs, tavs; slikvoren, vrövlevoren; drikfældig;*

2) lideformet Betydning, f. Eks. *hørlig, udførlig, brugelig (som bruges* og *som kan bruges), frygtelig, følelig, mistænkelig* (undertiden i handleformet Betydning, dog sjælden hos Forfattere fra Aarhundredets Slutning); *rædsom, sparsom; brugbar* (*som kan bruges,* navnlig om Personer), *sejlbar;*

3) tilbagevirkende Betydning, f. Eks. *undselig, sömmelig, formastelig, skabagtig.*

Mange afledte Tillægsord kunne bruges i forskellige Betydninger,

f. Eks. *en kongelig Kusk* (α 3) — *en kongelig Fremtræden* (α 4), *huslige Bekymringer* (α 3) — *en huslig Kone* (α 4), *han var meget betænkelig derved* (γ 1) — *en betænkelig Sag* (γ 2), *en foragtelig Mine* (γ 1) — *en foragtelig Bestilling* (γ 2).

Tillæg.

1. Nordiske er følgende Endelser:

lig, oldn. **ligr**, oprindelig = Navneordet *liki* eller *lik, Legeme, Skikkelse* (nu *Lig*), f. Eks. *konungligr — kongelig, sœmiligr — sömmelig;*

som, oldn. **samr**, f. Eks. *skynsamr — skönsom;*

sommelig, en Dobbeltendelse, bestaaende af *som* og *lig* med indskudt *e*, f. Eks. *langsom — langsommelig, sparsom — sparsommelig,* gammelt *frugtsom — frugtsommelig;*

ig, oldn. **igr** og **ugr**, f. Eks. *nauðigr — nødig, verðugr — værdig;*

sk, oldn. **skr**, f. Eks. *beiskr — besk;*

en, oldn. **inn**, f. Eks. *gullinn — gylden,* slgn. tysk *en,* f. Eks. *wollen — ulden;*

et, oldn. **at**, Intetkön af *aðr*, og **óttr**, f. Eks. *stafat — stavet* ɔ: *stribet, kullóttr* (= glisl. *kollóttr*) — *kullet;* ved Ligedannelse med disse have Tillægsord paa *ðr* og *dr,* Intetkön *t,* faaet *e* foran *t,* f. Eks. *hært* (af *hærðr*) — *haaret, hyrnt* (af *hyrndr*) — *hornet* (I-Omlyden er tabt ved Ligedannelse med Stamordene); det *r,* som er indskudt i Tillægsordene *knudret, nopret* og *rudret,* synes at skyldes Navneordenes Flertalsendelse: *Knuder, Nopper* og *Ruder;*

laden og **voren** (af *vorden,* med udstødt *d,* se § 32, 1) ere gamle Tillægsmaader;

s, oldn. **si**, hvor Endeselvlyden er bortfalden, f. Eks. *gangsi — gængs, þagsi — tavs.*

2. Tyske ere Endelserne:

bar, f. Eks. *frugtbar, brugbar;*

agtig, nedertysk *achtig,* af *haftig,* en Dobbeltendelse, der bestaar af *haft* og *ig,* f. Eks. *delagtig;*

færdig, samme Ord som Tillægsordet *færdig,* der forekommer i Sammensætninger som *faldefærdig, rejsefærdig,* = tysk **fertig**, f. Eks. *kunstfærdig, letfærdig* o. fl., alle med Styrkeskifte;

isk, tysk **isch**, f. Eks. *nordisk, malerisk;*

haftig, se ovenfor under *agtig;*

mæssig, tysk **mässig**, f. Eks. *regelmæssig;*

fældig, nedertysk **vellich** = höjtysk *fällig*, af Udsagnsordet *fallen.*

Talord.

64 Ordenstallene indtil *halvfemsindstyvende* ere med Undtagelse af *förste* og *anden* dannede af Mængdetallene ved Endelserne:

1) **te:** *femte, sjette, ellevte, tolvte, tredivte;*
2) **de:** *fjerde, trettende* til *nittende;*
3) **dje:** *tredje;*

4) **ende**: *syvende, ottende, niende, tiende, tyvende, fyrretyvende, halvtredsindstyvende* o. s. v.

Ordene *tvende* og *trende*, der oprindelig betød *to* og *tre til hver*, men nu bruges i højere Stil for *to* og *tre*, ere afledte af *to* (oldn. *tvá*) og *tre*.

De gamle biordsagtige Forholdstal, f. Eks. *tifold*, ere en Slags Afledninger med Endelsen *fold* (slgn. *at folde* og *Fold*). Som Afledninger af disse kan man betragte de tilsvarende tillægsagtige Ord paa *foldig*, f. Eks. *trefoldig*.

Udsagnsord.

De Endelser, hvorved der af Navneord, Tillægsord og Udsagnsord, en enkelt Gang ogsaa af Ord af andre Ordklasser, er dannet Udsagnsord, ere: 65

g, f. Eks. *Spor — spörge; fare — færge;*

k, f. Eks. *sen — sinke, öm — ynke, mind(re) — mindske* (med indskudt *s*);

l, f. Eks. *sprude — sprudle, stikke — stikle;*

n, f. Eks. *Is — isne, Liv — livne, Ild — ildne* (hyppigst i Sammens. *opildne*); *bleg — blegne, lys — lysne, graa — graane; rive — revne, vaage — vaagne;*

r, f. Eks. *Flag — flagre; bæve — bævre, klinge — klingre, klappe — klapre;*

s, f. Eks. *Fod — fodse*, gammelt *hug* (nu *Hu*) — *huske* (for *hugse* ved Medlydsomstilling); *ren — rense, hil! (= hel) — hilse;*

t, f. Eks. *Tyv — tyvte; god — gotte, hvid — hvitte*, gammelt *skam* (ɔ: *kort*) — *skæmte; svige — svigte, vaage — vogte; du — dutte; om — ymte; ja — jætte* (gammelt, nu *forjætte*);

ig, f. Eks. *Afsked — afskedige, Fortræd — fortrædige;*

er, f. Eks. *Kandis — kandisere, Maske — maskere; klar — klarere, halv — halvere.*

Om de afledte Ords Betydning kan følgende mærkes:

α) De, der ere afledte af Navneord, betegne, at Navneordet skal opfattes som:

1) Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *flagre (= være Flag, bevæge sig som et Flag)*, slgn. *flage (= hænge Flag ud);*

2) Genstandsord, f. Eks. *spörge* (egentlig *finde Sporet*), *afskedige (= give Afsked), fortrædige (= volde Fortræd);*

3) Omsagnsord til Genstandsordet, f. Eks. *hundse (= behandle som Hund), tyvte (= kalde en Tyv);*

4) Middel for Handlingen, f. Eks. *fodse (= jage bort med Foden);*

5) det, en Ting forsynes med, f. Eks. *kandisere, maskere;*

β) De, der ere afledte af Tillægsord, betegne, at Tillægsordet skal opfattes som:

1) Omsagnsord til Grundordet med Bibetydning af Indtrædelse i en Tilstand, f. Eks. *blegne (= blive bleg)*, slgn. *blege (= göre bleg), stivne, graane;* saaledes næsten alle Afledninger paa *n* samt *falme* og *rødme*, der tidligere hed *falne* og *rødne;* Undtagelser ere: *höjne, mildne, løsne* og *sagtne.*

2) Omsagnsord til Genstandsordet, f. Eks. *sinke (= göre sen), ynke (= kalde ulykkelig), rense (= göre ren), hvitte (= göre hvid);* afvigende ere *gotte (= göre en godt)* og *halvere (= dele i to Halvdele).*

γ) De, der ere afledte af Udsagnsord, have Betydning af:

1) Forstærkelse (intensive Verber): Afledningerne paa *t*, f. Eks. *svigte, vogte;*

2) Gentagelse (iterative Verber): Afledningerne paa *r*, f. Eks. *bævre, klapre;*

3) Formindskelse (diminutive Verber): Afledningerne paa *l*, f. Eks. *stikle;*

4) Indtrædelse i en Tilstand (inkoative Verber): Afledningerne paa *n*, f. Eks. *vaagne;* Afledningerne blive uindvirkende, selv om Stamordet er indvirkende, f. Eks. *revne; kølne* har dog hyppigst indvirkende Betydning.

Forandring fra uindvirkende til indvirkende Betydning findes i *færge.*

Tillæg.

1. Nordiske ere Endelserne:

g, tidligere **j**, f. Eks. *spyrja — spörge, ferja — færge;*

k, oldn. **k**, f. Eks. *seinka — sinke; vrikke* er nedertysk;

l, fandtes i Oldnordisk, f. Eks. *grúfla, kravle*, af *grúfa, böje sig forover*, men findes maaske nu kun i Ord, der ere laante fra Tysk, f. Eks. *stickeln = stikle, sprudeln — sprudle (knæle* er nedertysk*); hjemle* og *bejle* (gammelt *bedlæ*) ere ikke dannede umiddelbart af *Hjem* og *bede*, men af *heimill, som er hjemlet*, og *biðill, Bejler;*

n, oldn. **n**, f. Eks. *blána — blaane, vakna — vaagne, rifna — revne;* i *falme* og *rødme* er *m* kommet i Steden for *n*, i det förste Ord ved Medlydsfjernelse, i det andet ved Ligedannelse med Navneordet *Rødme;* derimod er *nærme* opstaaet ved Ligedannelse med Sammenligningsformerne *nærmere* og *nærmest;*

r, oldn. **r**, f. Eks. *blaðra, bevæge sig som et Blad,* slgn. tysk *r*, f. Eks. *klappe — klapre; gnistre* er en Nydannelse (oldn. *gneista*);

s, oldn. **s**, f. Eks. *hreinsa — rense; standse* (i Betydning = oldn. *staðna*) er vistnok dannet af det af *stande* afledte Navneord *stand,* der fandtes i det tidligere Sprog, f. Eks. *gribe stand* eller *til stands* eller *til stande; hundse* er tysk;

t, oldn. **t**, f. Eks. *vakta — vogte; lystre* er nedertysk.

Anm. Udsagnsordene *lytte* og *støtte,* der tilsyneladende ere dannede af *lyde* og *støde* ved Afledningsendelsen *t,* ere imidlertid blevne til paa en anden Maade. I Udsagnsordene *lyde* og *støde,* der i Oldnordisk havde Formerne: *hlýða — hlydda — hlýddr* og *styðja — studda — studdr,* er der ved Ligedannelse med Datid og Förnutids Tillægsmaade ved Siden af den gamle Nutidsform opstaaet en ny: *lyde* eller *lytte* (opr. *lydde*) og *stødje* eller *støtte* (opr. *stødde*). Til den ny Nutidsform er der derpaa dannet ny Former for Datid og Förnutids Tillægsmaade: *lyttede — lyttet* og *støttede — støttet.* I *lyde* er den gamle Datidsform *lytte* ombyttet med den stærke Form *lød* (§ 122 Tillæg), men *lyt,* nu skrevet *lydt,* er bevaret; i *stødje,* der er blevet til *støde* ved Bortfald af *j,* ere begge de gamle Former bevarede: *støtte,* skrevet *stødte,* og *støt,* skrevet *stødt.* Samtidig med, at disse Udsagnsord helt igennem fik dobbelte Former, spaltede de sig ogsaa i Henseende til Betydning, saa at hvert af dem er blevet til to i Form og Betydning forskellige Ord. Med Udviklingen af disse to Udsagnsord kan sammenlignes Udviklingen af flere andre Udsagnsord, f. Eks. *gæde — gætte, skøde — skøtte, nege* (af tidligere *neka,* dannet af *né* og Afledningsendelsen *k*) — *nægte, misse — miste.*

2. Tyske ere Endelserne **ig** og **er**, f. Eks. *fortrædige; kandisere.*

Biord.

Biord ere dannede: 66

a) af Tillægsord ved Endelserne:

1) **e** (oldn. *a*), f. Eks. *bare, grumme;* denne Endelse er sjælden i det nuværende Sprog, men var tidligere meget hyppig, f. Eks. *De Strömme runde saa stride. Han gik i Verden saa vide. At synde aabenbare.*

2) **lig,** f. Eks. *storlig* (tidligere *storlige,* oldn. *stórliga*), *höjlig, klarlig, nylig;* Biord med denne Endelse og Tillægsord paa *lig* og *ig*, der brugtes som Biord, forlængedes en Tid lang med *en*, f. Eks. *storligen, höjligen; kærligen, aarligen; modigen, lydigen.*

3) **e** og **lig** i Forening, f. Eks. *fuldelig* (oprindelig *fuldelige,* senere *fuldeligen*), *lettelig, løselig, rettelig, sandelig, sødelig, visselig;*

b) af Navneord og Tillægsord ved Endelserne:

1) **s**, egentlig Tillægsformens Endelse (slgn. *Hjertens gerne, Pokkers dygtig*): *nys, langs, skraas, tværs* (af *tvær,* der tidligere ogsaa brugtes i Betydningen *som gaar paa tværs,* slgn. *Tværgade*),

sagtens (ved Ligedannelse med tyske Former som *erstens, vergebens*); *tids*, kun i Forbindelsen *tids nok* (ellers *betids*), slgn. *allesteds, saaledes, halvvejs, midtskibs, afsides* o. fl. (§ 69, II 3 og 4);

2) **vis**, f. Eks. *alenvis* (oprindelig *i Alenvis*), *parvis, stykkevis, delvis;* til Tillægsord föjes denne Endelse, kun naar de ende paa *lig* og *ig*, f. Eks. *lykkeligvis, naturligvis, muligvis, heldigvis, tilfældigvis* (*ligervis* er tysk);

c) af nogle Stedsbiord, der betegne Retningen, ved Endelserne:

1) **e** (oldn. *a*), der betegner Opholdet paa et Sted: *inde, ude, nede, oppe, fremme, henne, ovre* (af *over*, f. Eks. *ovre paa den anden Side*, i daglig Tale ogsaa i overført Betydning, f. Eks. *Tak! Nu er det ovre = forbi, overstaaet*), *omme* (f. Eks. *han er omme hos din Søster, Tiden er omme*), *borte, hjemme* (i daglig Tale ogsaa *afe* med stumt *f*, f. Eks. »*Er han staaet af Hesten?*« »*Ja! han er a'e*«).

2) **en** (oldn. *an*), der oprindelig betegnede Fjernelsen fra et Sted, men nu bruges om Opholdet paa Stedet i visse Tilfælde foran Forholdsord, f. Eks. *inden i Brevet, uden paa Huset, oven paa Skabet, neden for Höjen, neden under Broen er der en Fortöjningsplads for Baade* (*nede under Broen ligger der en Baad* kan kun siges af den, der befinder sig paa Broen), desuden i Forbindelserne *for oven, for neden, fra oven, fra neden* (ellers *indenfra, udenfor, nedentil* o. s. v.). For *nord, syd, øst* og *vest* kan man ofte ogsaa bruge Afledninger paa *en*, f. Eks. *nord* eller *norden for Byen, syd* eller *sønden for Kirken* (*sunnan*, afledt af *sunnr*, dansk *sønder*, der er Grundformen til glisl. *suðr*), *øst* eller *østen om Sjælland, vest* eller *vesten om Fyn.*

Anm. Af Navneord dannes ved Ligedannelse med Nutids Tillægsmaade, brugt som Biord, (f. Eks. *gloende rød, skinnende hvid*) undertiden, navnlig i daglig Tale, Biord ved Endelsen *ende*, f. Eks. *ildende rød, kridende hvid* (af *Krid*, den gamle Form af *Kridt*), *kullende sort* (i Skriftsproget i Almindelighed *ildrød, kridhvid, kulsort*).

Forandringer ved det afledte Ord.

67 I. Som Følge af, at Grænsen mellem Sammensætning og Afledning i den almindelige Bevidsthed er temmelig flydende (slgn. §58 Anm.), betragtes ofte et Ord, hvortil der er föjet en Afledningsendelse, som förste Del af en Sammensætning og kan derfor undergaa de samme Forandringer (§ 56):

1) **s** tilföjes, f. Eks. *Mandsling, verdslig, efteraarsagtig, hverdagsagtig, standsmæssig, hensigtsmæssig, hændelsesvis, forholdsvis;*

2) **e** tilföjes, f. Eks, *Præstedömme, gudelig, ungdommelig, hertugelig, rigelig, svagelig, sygelig, fredsommelig, drengeagtig, pundevis;* ogsaa til Udsagnsord (slgn. § 55, 2), f. Eks. *sömmelig, böjelig, ønskelig, følelig, betydelig, vrövlevorn;*

3) **er** tilföjes, f. Eks. *studenteragtig, soldatermæssig.*

II. Desuden udstødes (til Dels efter tysk Forbillede):

1) svagt **e** ofte i Slutningen af Ordet, f. Eks. *Fjendskab, Ringhed, Stilhed, farlig, sædvanlig, möjsommelig, nöjagtig, stilfærdig* (i *tjenstfærdig* er *e* ogsaa udfaldet inde i Ordet); dette sker altid, naar Afledningsendelsen begynder med *e* eller *i*, f. Eks. *Klokker, bakket, tosset, ottende, tyvende, Løvinde, overfladisk;*

2) **de** af Nutids Tillægsmaade, f. Eks. *Ålvidenhed, Uvidenhed, Medlidenhed, Paatrængenhed, Lidenskab.*

Anm. **1**. Ved tysk Paavirkning er *t* indskudt foran Afledningsendelsen *lig* efter *n* og *nd*, f. Eks. *egentlig, ordentlig (ugentlig* af *wöchentlich* og *forhaabentlig* af *hoffentlich); fjendtlig, mundtlig (ndt* i Udtale = tysk *nd).*

Anm. **2**. Om Oprindelsen af det *e*, der indskydes i Tillægsord, der ere afledte af Udsagnsord ved Endelsen *lig*, gælder det samme, som § **55, 2** Anm. **1** er sagt om det *e*, der föjes til et Udsagnsord som förste Del af en Sammensætning, f. Eks. *sæmiligr, sömmelig.* Det föjes i disse Ord til alle Slags Udsagnsord, selv til saadanne, hvis Navnemaade ender paa en stærk Selvlyd, f. Eks. *nydelig, taabelig, elskelig; anskuelig, gruelig; paastaaelig, beboelig, afskyelig;* dog undtages *anselig, undselig, trolig* (vistnok Afledning af *at tro* og ikke af Navneordet *Tro*), *mulig* (af gammelt *at mue* = nuværende *maatte*, men i Betydningen *at kunne*, slgn. *maaske*).

Orddannelse ved en Forstavelse og en Endelse i Forening.

Ved en Forstavelse og en Endelse i Forening ere dannede: 68

1) Tillægsord

a) af Navneord ved Forstavelsen **be** og Endelsen **et**, f. Eks. *bemidlet, bestövlet, besnoret, betitlet.* Hertil kunne i det nuværende Sprog regnes Tillægsord som *behjertet, berygtet, beslægtet,*

forgældet, der oprindelig ere Tillægsmaader af de ikke længer forekommende Udsagnsord *behjerte, berygte, beslægte, forgælde.*

b) af Udsagnsord ved Forstavelsen **u** og Endelsen **lig**, f. Eks. *uafladelig, ulastelig, ulidelig, umættelig, urokkelig, usigelig, ubönhørlig, uransagelig, ufravigelig, uigenkaldelig, uimodstaaelig, uopslidelig, ubeskrivelig, uforglemmelig, uforstyrrelig;* desuden enkelte andre, f. Eks. *ubodelig* (af *Bod*), *uvejsom, ubehjælpsom.*

Anm. Af disse Tillægsord ere enkelte egentlig kun afledte ved Forstavelse, idet der i det ældre Sprog kan forekomme Tillægsord som *bönhørlig, bodelig, beskrivelig* (men i Betydn. *beskrivende*), *forglemmelig* (men i Betydn. *glemsom*).

2) nogle faa Udsagnsord af Navneord ved Forstavelsen *be* og Endelsen *ig,* f. Eks. *beedige, begunstige, beskadige.*

Orddannelse ved Sammensætning og Afledning i Forening.

69 Ikke faa Ord ere dannede ved Sammensætning i Forbindelse med:

I. Afledning uden Endelse:

1) Navneord, af et Udsagnsord som sidste Del og som förste Del

a) et Navneord, f. Eks. *Møntfund (finde Mønter), Gaardkøb;*

b) et Biord eller et som Biord brugt Forholdsord, f. Eks. *Fejlgreb (gribe fejl), Fremgang, Indgreb; Affald (falde af), Tilløb;*

2) nogle faa Udsagnsord, af et Navneord som sidste Del og som förste Del et Biord eller et som Biord brugt Forholdsord, f. Eks. *nedsable; overmande, overvintre, overnatte.*

II. Afledning med Endelse:

1) Navneord, af et Udsagnsord som sidste Del,

a) især ved Endelsen *er,* hvilke betegne en Ting, der foretage en Handling (slgn. § 62, 3 a); den förste Del af Sammensætningen er

α) et Navneord, der er Genstandsord for Udsagnsordet, f. Eks. *Husholder (holde Hus), Vejviser, Spytslikker, Dagdriver (drive Dagen hen), Hvalfanger (fange Hvaler), Proptrækker, Ordgyder, Haarkløver;*

β) et Navneord, der er knyttet til Udsagnsordet ved

et Forholdsord, f. Eks. *Blomsterhandler (handle med Blomster), Haandlanger (lange med Haanden), Landligger (ligge paa Landet);* saaledes ogsaa et tillægsagtigt Talord, der er brugt som Navneord: *Syvsover (sove til Klokken syv);*

γ) et Forholdsordsled, f. Eks. *Ihændehaver;*

δ) et Biord eller et som Biord brugt Forholdsord, f. Eks. *Velhaver (have det vel), Genganger (gaa igen), Opstrammer, Udligger (ligge ude, e* er udeladt); *Overligger (ligge over), Undermaaler, Efternøler;*

ε) et som Biord brugt Tillægsord, f. Eks. *Frispiller* (*spille sig fri* ved Udskrivningen til Soldat eller *spille frit* i Lotteriet), *Nybygger;*

b) undertiden ved Endelserne *ing* eller *ning, sel, else, d, t, st, en* og *eri,* hvilke hyppigst betegne en Virksomhed eller en Tilstand (slgn. § 62, 3 d) f. Eks. *Landvinding (vinde Land), Magtfordeling; Husholdning, Knæböjning; Indkörsel (køre ind), Efterspörgsel; Marskdannelse, Kraftudfoldelse, Ordfordrejelse, Hukommelse* (tidligere *Ihukommelse*), *Tilværelse, Vildfarelse; Velfærd; Indtægt (tage ind); Mellemkomst; Stillesidden (sidde stille), Fremtrængen; Haarkløveri, Ordgyderi, Optrækkeri.*

Anm. Der findes ogsaa nogle faa Ord, i hvilke den sidste Del er et Navneord, f. Eks. *Tomaster, Tredækker.*

2) Tillægsord, af et Navneord som sidste Del ved Endelserne *ig* og *et;* förste Del plejer at være:

a) et Navneord, f. Eks. *baadformig; pukkelrygget;*

b) et Tillægsord, f. Eks. *varmblodig, mangeaarig, flersidig; barbenet, rødhaaret, bredskuldret, hvidskaftet, kortærmet, smaablomstret, storstilet, stakaandet* (af *stakket, et* er udfaldet);

c) et tillægsagtigt Talord, f. Eks. *ensidig, tiaarig, sekstenlødig; enöjet, tospaltet, femkantet.*

Anm. Enkelte ere dannede: 1) af andre Ordklasser, f. Eks. *hinsidig (selvstændig* er tysk), *sambladet, skelöjet; jærnholdig, indvendig;* 2) ved andre Endelser, f. Eks. *gammeltestamentlig;* 3) af andre Ordklasser og ved andre Endelser, f. Eks. *haandgribelig, tilstrækkelig, undersøisk.* Af tre Ord bestaa: *treradaaret, femradaaret* o. fl.

3) biordsagtige Henvisningsord, af et Navneord som sidste Del og som förste Del et tillægsagtigt eller et biordsagtigt Henvisningsord ved Endelserne **s** eller **es** (gammeldansk Tillægsformsendelse): *allesteds, nogensteds, ingensteds, nogenledes; saaledes, hvorledes.* (Slgn. § 66, b 1.)

4) Biord, af et Navneord som sidste Del og som förste Del et Tillægsord eller et tillægsagtigt Ord eller et Forholdsord ved Endelserne **s** eller **es** (se ovenfor), f. Eks. *halvvejs, midtskibs, jævnsides, hinsides; afsides, forlods, undervejs.* (Slgn. § 66, b 1.)

Anm. 1. *Baglængs* og *forlængs* ere dannede af Biordene *bag* og *for* og Tillægsordet *lang* (med Omlyd).

Anm. 2. Herhen høre egentlig Udtrykkene *i Aftes, i Morges, i Middags, i Forgaars, i Söndags, i Mandags* o. s. v. samt Dobbeltforbindelserne *i Mandags Morges, i Forgaars Aftes, i Gaar Middags* o. s. v.

Anmærkning til hele Paragraffen. Det maa mærkes, at den sidste Del af Sammensætningen i Forbindelse med Afledningsendelsen meget ofte slet ikke forekommer som selvstændigt Ord, f. Eks. *-slikker, -fanger, -gyder, -kløver, -handler, -langer, -ligger, -sover, -haver, -strammer, -bygger, -master, -dækker, -kommelse, -farelse, -tægt, -komst, -kløveri, -gyderi, -trækkeri, -formig, -rygget, -aarig, -sidig, -skuldret, -skaftet, -ærmet, -öjet, -holdig, -vendig, -gribelig, -søisk, -steds, -vejs, -skibs, -sides, -lods, -længs.*

Ordene og deres Former.

Ordklasser.

Da Ordene ere Betegnelser for de Begreber, som findes i 70
Bevidstheden, maa der være lige saa mange Hovedarter af Ord, som der er af Begreber. Ordenes Inddeling i Klasser foretages altsaa efter deres Betydnings-Art. Da imidlertid Begreberne efter deres Art staa i forskelligt Forhold til hverandre og dette i Sproget udtrykkes ved de forskellige Maader, hvorpaa Ordene forbindes, spiller ogsaa Ordforbindelsen en Rolle ved Ordenes Inddeling.

Mennesket opfatter den legemlige Verden som en Mangfoldighed af Ting og tænker sig den sjælelige Verden paa samme Maade. Derfor har Sproget en Ordklasse, der omfatter Navne paa Ting og hvad der tænkes som Ting. Saadanne Ord kaldes **Navneord** (Substantiver). Til disses Klasse høre f. Eks: *Hans, Mand, Fader, Bog, Blomst; Skönhed, Kamp, Tid.* Menneskene lægge fremdeles Mærke til, at disse virkelige eller tænkte Ting befinde sig i forskellige Virksomheder, Tilstande, Overgange og Forhold. Som Følge heraf er der ogsaa en Ordklasse, der indeholder Betegnelser for Virksomheder, Tilstande, Overgange og Forhold. Til denne Klasse høre f. Eks. *skrive, gaa, tænke, bedaare; sove, hvile; visne, blegne; have* og *faa* (Besiddelsesforhold), *være* og *blive* (Identitetsforhold), *begynde, ophøre, ville, kunne* (Forhold til en Virksomhed eller en Tilstand eller en Overgang). Naar man nu vil udtrykke, at en Ting befinder sig i en Virksomhed, en Tilstand, en Overgang eller et Forhold dertil, forbindes et Navneord med et Ord, der betegner en Virksomhed o. s. v., f. Eks. *Hans skriver. Manden tænker. Tiden gaar. Skönhed bedaarer. Fader sover. Kampen hviler.*

Blomsten visner. Blomsten har Blade. Barnet faar Tænder. Fader er Sømand. Hans begynder at skrive. Fader vil sove. Blomsten kan visne. Da Ordene af den sidstnævnte Ordklasse tjene til at udsige noget om en Ting, kaldes de **Udsagnsord** (Verber). Man ser tillige, at disse to Ordklasser gensidigt bestemme hinanden saaledes, at et Navneord er et Ord, hvortil et Udsagnsord kan henføres som Udsagn, og et Udsagnsord er et Ord, der som Udsagn kan henføres til et Navneord. Derfor ere Betegnelser for Virksomheder, Tilstande, Overgange og Forhold, naar de ikke udsige noget, men blot angive Navnene paa Virksomhederne o. s. v., ikke Udsagnsord, men Navneord, f. Eks. *Skrivning, Gang, Tænkning, Sövn, Hvile, Visnen, Begyndelse, Vilje.*

Da Mennesket tillægger Tingene forskellige Egenskaber og Beskaffenheder, findes der en Ordklasse, der omfatter Betegnelserne for Tingenes Egenskaber og Beskaffenheder. Hertil høre f. Eks. *stor, lang, syg, blodig.* Ordene af denne Ordklasse lægges til Navneordene og kaldes derfor **Tillægsord** (Adjektiver). Et Ord er altsaa kun et Tillægsord, hvis det hører til et Navneord, f. Eks. *en stor Bog, Bogen er stor; en syg Mand, Manden blev syg, Manden kom syg hjem; lange og blodige Krige, Krigene vare lange og blodige.* Angiver derimod Betegnelsen af en Egenskab eller en Beskaffenhed blot Navnet paa Egenskaben eller Beskaffenheden, er den ikke et Tillægsord, men et Navneord, f. Eks. *Störrelse, Længde, Sygdom, Blodighed.*

Ligesom en Ting har forskellige Egenskaber og Beskaffenheder, kan en Virksomhed eller en Tilstand eller en Overgang eller et Forhold ogsaa have det, f. Eks. *Hans skriver smukt, Manden tænker dybt, Fader sover fast, Blomsten visner hurtigt, Barnet begyndte tidlig at tale.* Fremdeles kan en Egenskab eller en Beskaffenhed ved en Ting selv have Egenskaber og Beskaffenheder, f. Eks. *en udmærket god Bog, et aldeles utilgængeligt Sted, særdeles mange Mennesker.* Endelig kan ogsaa en Egenskab eller en Beskaffenhed ved alt, hvad der udtrykkes ved Hjælp af et Udsagnsord eller et Tillægsord, have Egenskaber og Beskaffenheder, f. Eks. *Hans skriver udmærket smukt, Blomsten visner særdeles hurtigt, et næsten aldeles utilgængeligt Sted.* Betegnelser for Egenskaber og Beskaffenheder ved alt, hvad der udtrykkes ved et Udsagnsord eller et Tillægsord eller en saadan Betegnelse selv, kaldes **Biord** (Adverbier), fordi

de föjes som Bibestemmelser til Udsagnsord, Tillægsord eller andre Biord.

Til at betegne de forskellige Rum-, Tids- og andre Forhold, hvori Ting, Virksomheder eller Tilstande eller Overgange eller saadanne Forhold, som udtrykkes ved Udsagnsord, og Egenskaber eller Beskaffenheder kunne staa til een eller flere Ting, haves der en særegen Ordklasse, **Forholdsordene** (Præpositionerne), f. Eks. *i, paa, under, over; för, efter; ifølge, uagtet.* Ordene i denne Klasse ere bestemte paa en dobbelt Maade. Paa den ene Side ere de knyttede til de Navneord, Udsagnsord, Tillægsord og Biord, der betegne de Ting, Virksomheder o. s. v., som staa i Forhold til visse Ting; paa den anden Side ere de forbundne med de Navneord, der betegne de Ting, hvortil vedkommende Ting, Virksomheder o. s. v. staa i Forhold, f. Eks. *Fiskene i Vandet, Dyrene paa Jorden, Fuglene under Himlen, Maleriet over Dören, Tiden för Jul, Ugen efter Paaske; Vognen kører over Broen, Barnet sover i Vuggen, Blomsten visner för Aften, uagtet Forbudet begyndte Drengene at lege, ifølge Loven skal Forbryderen dø; blind paa det ene Öje, delagtig i en Forbrydelse; Drengen svarede i höj Grad dumt.*

Ord, Ordforbindelser og Sætninger kunne være sideordnede, f. Eks. *Hans og Jens sloges. Fader læser eller skriver altid. Smerten var kortvarig, men heftig. — Folk stimlede sammen i Gaderne og paa Torvene. — Manden gaar paa Arbejde, og Konen passer Börnene. Solen skinnede; men Føret var rædsomt,* og Sætninger kunne være andre Sætninger underordnede, f. Eks. *Arbejdet standser, naar Vinteren kommer. Jeg rejser, hvis jeg kan.* Til at betegne, at forskellige Led af Talen ere sideordnede, eller at en Sætning er en anden underordnet, bruges i Almindelighed særlige Ord, f. Eks. *og, eller, men, naar, hvis.* Disse Ord kaldes **Bindeord** (Konjunktioner).

Da der af Ting kan findes flere af samme Art, maa man have Ord, der angive Antallet af Ting af en vis Art og en Tings Plads i en Række af Ting, og da Ting af samme Art kunne være af forskellig Störrelse, har man ogsaa Ord, der angive Forholdet mellem deres Störrelse, f. Eks. *fem Sanser, ti Aar, et Hundrede; förste Mand, tiende Gang; det dobbelte Antal, den halve Sum, en Tredjedel, at dele halvt.* Alle Ord, der indeholde Begrebet af et Tal, kaldes **Talord** (Numeralier).

Da forskellige Ting eller deres Benævnelser kunne befinde sig

i samme Forhold, findes der i Sproget Ord, der henvise til et eller andet Forhold, idet de enten som navneagtige Ord angive selve Tingene eller anbringes i Talen som tillægsagtige eller biordsagtige Bestemmelser, f. Eks. **jeg** ɔ: den talende, hvem saa denne end er; **min** *Bog* ɔ: den Bog, der tilhører den talende; **denne** *Mand* ɔ: den Mand, den talende peger paa; *han bor* **her** ɔ: paa det Sted, den talende peger paa; **hvem?** ɔ: den Person, der spörges om; *jeg talte med Peter,* **som** *nylig var kommen hjem,* hvor *som* henfører det følgende Udsagn til det foregaaende Ord *Peter;* **nogle** *Mænd* ɔ: et ubestemt Antal Mænd. Ord, der henvise til et Forhold, kaldes **Henvisningsord** (Pronominer).

En egen Art Henvisningsord ere de saakaldte **Kendeord** (Artikler), der angive, om en Ting skal opfattes bestemt eller ubestemt, f. Eks. **den** *gode Mand* — **en** *god Mand.*

Medens der ved Bestemmelsen af de förste af ovennævnte Ordklasser er taget Hensyn baade til Betydningens Art og Ordforbindelsen, er der ved Bestemmelsen af Talord og Henvisningsord kun taget Hensyn til Betydningens Art. Disse Ordklassers særegne Stilling viser sig ogsaa deri, at de Ord, de omfatte, kunne indordnes under andre Ordklasser. Saaledes ere f. Eks. *et Hundrede* og *en Tredjedel, jeg* og *som* Navneord, *fem* og *tiende, min* og *denne* Tillægsord, *halvt* (i *at dele halvt*) og *her* Biord. Da Kendeordene ere tillægsagtige Henvisningsord og de som saadanne lægges til Navneord, er der ved deres Udsondring for saa vidt ogsaa taget Hensyn til Ordforbindelsen.

I Modsætning til Ordene i alle de tidligere nævnte Ordklasser, der bruges til at danne enkelte Led i Sætningen eller til at forbinde forskellige Led i Talen, staar en Gruppe Ord, af hvilke hvert enkelt gör Tjeneste som en hel Sætning, f. Eks. *av! (= det gör ondt), tys! (= vær stille!), fut! (= der gik Ild i noget).* Saadanne Ord kaldes **Udraabsord** (Interjektioner).

Böjning.

71 Da de fleste Ord bruges og forbindes paa forskellig Maade, undergaa de forskellige Forandringer. Denne Omdannelse af Ordets Grundform, den saakaldte Stamme, kaldes **Böjning** (Fleksion, med særlige Navne: Deklination ɔ: Navneordenes og Tillægsordenes Böjning i Kön, Tal Forholdsformer og Bestemthedsformer; Komparation ɔ: Tillægsordenes og Biordenes Gradsböjning; Konjugation ɔ: Udsagnsordenes Böjning) og foregaar paa to Hovedmaader:

1) ved **Endetillæg** alene, f. Eks. af *Hest: Heste, Hests, Hesten;* af *dyb: dybt, dybe, dybere, dybest;* af *elsk: elsker, elske, elskende, elskede, elsket;* flere Endelser kunne forbindes, f. Eks. *Hestes, dybeste, elskes;*

2) ved **Aflyd** eller **Omlyd** (§ 26) med eller uden Endetillæg; f. Eks. *synge — sang — sungen, Haand — Hænder; Mand — Mænd, stor — större — störst.*

I Steden for en Form, der er dannet af samme Stamme, bruges undertiden en Form af en anden Stamme, f. Eks. *god — bedre, bedst; jeg — mig.*

Af de **ti** ovenfor nævnte Ordklasser ere 1) Navneord, 2) Kendeord, 3) Tillægsord, 4) Talord og 5) Henvisningsord og 6) Udsagnsord i Almindelighed böjelige, 7) Biord dels böjelige, dels uböjelige, 8) Forholdsord, 9) Bindeord og 10) Udraabsord uböjelige.

Anm. For enkelte Böjningsendelsers Vedkommende kan det paavises, at de oprindelig ere selvstændige Ord, der senere ere smeltede sammen med de Ord, som de tjente til nærmere at bestemme, f. Eks. *elskes* = oldnordisk *elskask* ɔ: *elska sik, elske sig;* Endelsen i Navneordenes Bestemthedsböjning, det saakaldte efterhængte Kendeord: = *en,* = *et,* = *ene,* ɔ: *enn, et, enir* (se § 87 Anm. 1).

Navneord.

Navneordenes Betydning.

Virkelighedsnavne og Tankenavne.

Navneordene kunne være: 72

1) Navne paa noget, der findes eller antages at kunne findes i den legemlige Verden, **Virkelighedsnavne** (konkrete Substantiver), hvortil høre:

Navne paa Personer og Væsner, der tænkes som Personer, f. Eks. *Hans, Mand, Konge; Gud, Engel, Spøgelse;*

Dyrenavne og Plantenavne, f. Eks. *Ko, Torsk, Fisk, Dyr; Bøg, El, Rose, Bregne, Træ;*

Navne paa livløse Ting, f. Eks. *Bjærg, Ø, Bord, Hus, Stad;*

Samlingsnavne (kollektive Substantiver), f. Eks. *Kvæg, Mad; Penge, Bræder, Höns;*

Stofnavne (Materialia), f. Eks. *Kød, Mælk, Jærn, Ler, Luft;*

2) Navne paa noget, der ikke kan opfattes med Sanserne

og altsaa kun findes i Tankens Verden, **Tankenavne** (abstrakte Substantiver), hvortil høre Navne paa:

Egenskaber, f. Eks. *Skönhed, Troskab, Visdom;*

Virksomheder, f. Eks. *Løb, Skrivning, Hærdelse;*

Tilstande, f. Eks. *Sövn, Hvile;*

Overgange, f. Eks. *Visnen, Forraadnelse;*

Følelser og Stemninger, f. Eks. *Had, Kærlighed, Haab, Frygt;*

Forhold mellem Ting, f. Eks. *Slægtskab, Enighed, Besiddelse;*

Rum- og Tidsbestemmelser, f. Eks. *Afstand, Höjde, Mil; Alder, Aar.*

Forskellen mellem Navne, der betegne en sammensat Ting, f. Eks. *Hær, Flok, Hob,* og Samlingsnavne eller Stofnavne ses af Udtryk som *en stor Hær, Flok, Hob — megen Mad, Mælk, Vin.*

Undertiden bruges dog Tingsnavne som Samlingsnavne, f. Eks. *en stor Familie, en stor Skov — megen Familie, megen Skov; mange Fisk, mange Frugter — megen Fisk, megen Frugt; binde Kranse af Skovmærke, med Mand og Mus, Engelskmanden* (i Betydning af *Englænderne*). Omvendt bruges ogsaa Samlingsnavne som almindelige Tingsnavne, f. Eks. *meget Gods — et stort Gods.* Stofnavne kunne bruges som almindelige Tingsnavne, naar de betegne en enkelt Ting af vedkommende Stof, f. Eks. *meget Vand — et stort Vand, han sælger Ost — han har solgt ti Oste,* eller en enkelt Slags deraf, f. Eks. *en udmærket Tobak, spanske Vine.*

Af og til bruges Tankenavne som Virkelighedsnavne, f. Eks. *Vand er en Blanding af Ilt og Brint. Hun er en stor Skönhed. Han var og blev hendes eneste Kærlighed. Et Træ var her en Sjældenhed.*

Fællesnavne og Egennavne.

73 Virkelighedsnavne falde atter i to Grupper:

1) Navne, der ere fælles for alle Ting af samme Art, **Fællesnavne** (Appellativer), f. Eks. *Mand, Hund, Land, Stad;*

2) Navne, hvorved man skiller enkelte Ting af samme Art fra hverandre, **Egennavne** (Proprier) f. Eks. *Hans, Eriksen, Karo, Danmark, København.*

Da Egennavne bruges til at adskille Ting af samme Art fra hverandre, betegne de i Almindelighed kun en enkelt Ting, f. Eks. *Danmark, København.* Men undertiden, navnlig naar der af en

vis Art Ting findes en stor Mængde, faa flere Ting af samme Art det samme Navn, f. Eks. *Hans, Karo.* Saadanne Navne ere dog ikke Fællesnavne, da de ikke betegne, at de Ting, der bære dem, have visse fælles Egenskaber, hvorved de skille sig fra andre Ting, og de altsaa ikke udgöre en egen Art.

Mange Egennavne ere oprindelige Fællesnavne, f. Eks. Personnavne som *Svend, Björn, Ravn, Lind, Sten, Drejer, Møller, Storm, Sommer, Vinter,* Dyrenavnet *Perle,* eller dannede ved Sammensætninger eller Forbindelser af Fællesnavne med andre Ord, f. Eks. Tilnavne som *Blaatand, Rødskæg,* Stednavne som *Langeland, Taarnby, Nykøbing* (*en Køb*ing, gammelt Ord, = *en Købstad*), *Sønderso, Himmelbjærget, Kongens Have, Gamle Kongevej, det sorte Hav, det gode Haabs Forbjærg.* Andre Egennavne ere Laan fra andre Ordklasser, f. Eks. *(Skjalm) Hvide, (Palle) Lille; Brun, Grön; Trofast,* eller opstaaede ved at at forbinde Sætningsled til en Sammensætning, f. Eks. *(Valdemar) Atterdag; Pasop.*

Egennavne bruges ikke sjælden som Fællesnavne for at betegne en Ting af samme Art som den, der har vedkommende Navn, f. Eks. *en Holberg* i Betydning af *en Forfatter som Holberg* (men i *en Holberg* i Betydning af *en Person af Slægten Holberg* maa *Holberg* betragtes som Egennavn); *en Judas* ɔ: *en Forræder; en Krøsus,* ɔ: *en hovedrig Mand; et nyt England* ɔ: *et nyt af Englændere beboet Land;* undertiden ogsaa paa andre Maader, f. Eks. *vore Jenser* ɔ: *vore Landsoldater, en sur Sisse* ɔ: et surmulende Fruentimmer; *en Faeton, en Marechal Niel.* Omvendt kunne ogsaa Fællesnavne bruges som Egennavne, f. Eks. *Jorden, Solen, Maanen; Jomfruen, Kræbsen.*

Anm. I Sammensætninger bruges Personnavne ofte som Fællesnavne f. Eks. *en Luskepeter, en Vigtigper, en Dovenlars, en Pralhans, en Blindebertel, en Galfrans* ɔ: *en Person, der er lumsk, der er vigtig, der er doven, der praler, der ikke ser godt, der slaar sig løs.*

Navneordenes Kön.

I Naturen have kun levende Væsner Kön, enten Hankön eller Hunkön, medens livløse Ting ere könsløse. Men den Grænse, der nu sættes mellem levende og livløst, er ikke den samme, som Oldtidens Mennesker satte. Deres Indbildningskraft bragte dem til at betragte mange livløse Ting som levende og efter deres Beskaffenhed at henføre dem enten til Hankönnet eller til 74

Hunkönnet, og omvendt opfattede de undertiden et levende Væsen som en blot og bar Ting. Af det naturlige Kön er der i vor Sprogæt opstaaet et sprogligt Kön (Genus), ved at Tillægsord og tillægsagtige Ord antog en forskellig Form, efter som de föjedes til Navne paa et Væsen af Hankön eller et af Hunkön eller en könsløs Ting. Som Følge heraf gives der i de fleste Sprog tre sproglige Kön, nemlig Hankön (genus masculinum), Hunkön (g. femininum) og Intetkön (g. neutrum). Dette var ogsaa Tilfældet i Oldnordisk og er det til Dels endnu i Mundarterne; men i Skriftsproget og det almindelige Talesprog ere Hankön og Hunkön sammensmeltede til eet Kön, saa at der kun findes **to** Kön: **Fælleskön** og **Intetkön**.

Navneordenes Kön kendes paa den forskellige Form, et tilhørende Tillægsord eller tillægsagtigt Ord har, f. Eks. *en Mand — et Barn, stor Frihed — stort Tab, Mælk er hvid — Lærred er hvidt, min Kundskab — mit Regnskab* (i Flertal bortfalder Forskellen, f. Eks. *store Friheder — store Tab, mine Kundskaber — mine Regnskaber*). En Könsböjning som Tillægsordenes have Navneordene kun i den bestemte Form, hvor Kendeordet er smeltet sammen med Navneordet, f. Eks. *Manden — Barnet, Kundskaben — Regnskabet, Skjolden — Skjoldet* (ogsaa her bortfalder Forskellen i Flertal, f. Eks. *Mændene — Börnene, Kundskaberne — Regnskaberne, Skjolder-ne — Skjolde-ne*).

Anm. Forskellen mellem de naturlige Kön udtrykkes paa følgende Maader: 1) ved forskellige Ord, f. Eks. *Mand — Kvinde, Hingst — Hoppe;* 2) ved Sammensætning med forskellige Ord, f. Eks. *Hankat — Hunkat, Kanarihan — Kanarihun, Mælkesild — Rognsild;* 3) ved at föje en Afledningsendelse til Navnet paa Hannen eller sjældnere til Navnet paa Hunnen, f. Eks. *Ven — Veninde, Syer — Syerske; And — Andrik (Brud — Brudgom).*

Tillæg.

Den formelle Forskel mellem Hankön og Hunkön ophævedes tidlig, idet allerede i ældre Dansk Nævneformens Mærke i Hankön **r** bortfaldt og den bestemte Forms Endelser i de fleste Mundarter bleve ens, f. Eks. *mannæn (Manden)* og *iorthæn (Jorden).* Uden for Rigssproget og Jydsk bruges endnu *han* og *hun* ved Henvisning til gamle Han- og Hunkönsord.

Könsregler.

Könnet efter Betydningen.

75 Det er allerede ovenfor blevet sagt, at i Tider, der ligge langt forud for vort Sprogs Tilblivelse, fik de forskellige Arter af Ting

efter den daværende Opfattelse af Tingenes naturlige Kön eller Könsløshed et bestemt sprogligt Kön, og siden hen har man ved en Slags Ligedannelse givet ny Ord, undertiden ogsaa gamle Ord, der vare Benævnelser paa Ting, man opfattede anderledes end tidligere, samme Kön, som den Ordgruppe havde, der indbefattede Betegnelser for Ting af den samme Art. Der kan derfor opstilles særlige Regler for, hvilket Kön Ord, der betegne visse Hovedarter af Ting, have efter deres Betydning. Forskellige Omstændigheder bevirke imidlertid, at der fra flere af disse Regler gives adskillige Undtagelser. For det förste kan Opfattelsen af en Ting have forandret sig, eller et Ord kan have skiftet Betydning, uden at der med disse Forandringer tillige er indtraadt Könsskifte. Dernæst faa ikke sjælden de Regler, der gælde for sammensatte og afledte Ord (§ 76 og § 77), Fortrinnet for Reglerne efter Betydningen.

I. Af **Fælleskön** ere:

1) Navne paa Personer og Væsner, der tænkes som Personer, f. Eks. *en Mand, en Kvinde, en Konge, en Gæst, en Kunde, en Slyngel, en gammel Hugaf, den berömte Ørsted; den gode Gud, Djævelen, en Engel, en Nisse, en Trold.* Undtagelser ere: *et Menneske, et Tyende, et Barn, et Nor, et Drog, et Fjog, et Vidne, et Fruentimmer, et Spøgelse;* nogle Ord, der ikke bruges udelukkende om Personer, f. Eks. *et Bud, et Fæ, et Uhyre,* samt adskillige sammensatte Ord, f. Eks. *et Fattiglem, et Medlem, et Mandfolk, et Hængehoved, et Afskum;*

2) Navne paa Dyr, f. Eks. *en Hest, en Hingst, en Hoppe, en Tyr, en Ko, en Kalv, en Fugl, en Grib, en Gaas, en Tudse, en Fisk, en Torsk, en Bille, en Østers, en Bakterie, en Bacille.* Undtagelser ere: *et Dyr, et Nød, et Bæst, et Øg, et Asen, et Æsel, et Faar, et Svin, et Egern, et Insekt, et Føl, et Lam, et Kid* o. fl.; ligeledes det sammensatte Ord *et Næsehorn;*

3) Navne paa Planter, f. Eks. *en Eg, en Bøg, en Lind, en Tidsel, en Bregne, Rugen, Hveden, Havren, Hörren, Humlen, Kaalen.* Undtagelser ere: *et Træ* og samlingsagtige Benævnelser, f. Eks. *Græsset, Mosset, Kornet;*

4) Navne paa Floder og Søer, f. Eks. *en Flod, den gule Tiber, en Sø, den store Venern;*

5) Navne paa Himmellegemer, f. Eks. *Jorden, Solen, Maanen, en Planet, en Komet, den store Juppiter;*

6) Navne paa Vinde, f. Eks. *en Vind, Passaten, den farlige Scirokko;*

7) Navne paa Maaneder, f. Eks. *en Maaned, en regnfuld August;*

8) Navne paa Mønter, f. Eks. *en Krone, en Øre, en Daler, en Mark, en Frank, en Rubel;*

9) Navne paa Danse, f. Eks. *en Vals, en Polka, en Lanciers.*

II. Af **Intetkön** ere:

1) Egennavne, der betegne Landomraader, Bjærge, Byer og Steder, f. Eks. *det indre Afrika, det smukke Italien, det nordlige Skaane, det frugtbare Amager, det ildsprudende Vesuv, det gamle Rom, det prægtige Alhambra;* ogsaa flere sammensatte Ord, hvis sidste Del er et Fællesnavn af Fælleskön, f. Eks. *det lille Danmark, det store København, det smukke Frederiksborg, det ubetydelige Præstø, det lille Sprogø,* endog *det yndige Søndermarken* (slgn. *det besøgte Kullen,* hvor Kendeordet ikke mere opfattes som saadant; digterisk *den underskönne Søndermark*); derimod *den lille Paaskeø, den umaadelige Peterskirke* (oversatte Ord);

Anm. Der siges: *det lille »Rolf Krake«* (et Krigsskib), *det gribende »Maria Stuart«* (et Drama).

2) de fleste Samlings- og Stofnavne, f. Eks. *Kvæget, Høet, Løvet, Melet; Sandet, Leret, Kullet, Blodet, Kødet, Læderet, Papiret, Lærredet, Sirtset, Smörret, Sukkeret, Øllet, Guldet, Sølvet, Jærnet, Blyet.* Undtagelser ere: *Maden, Grøden, Ulden, Halmen; Silken, Syren, Kalken, Mælken, Olien, Teen, Kaffen, Siruppen, Bronzen, Ertsen, Zinken,* fremdeles Benævnelser paa Sten- og Luftarter, f. Eks. *Stenen, Flinten, Kiselen, Skiferen, Granitten* (dog *Marmoret*); *Luften, Ilten, Brinten;*

3) Navne paa Bogstaver og Sproglyd, f. Eks. *et stort A, stumt d; langt e, omlydt a;*

4) Ord af andre Ordklasser og hele Ordforbindelser, der ere blevne til Navneord, f. Eks. *Udseendet, for mit Vedkommende, Ondet, et Indre, i et Nu, det kære Jeg, Selvet, mit Ja er lige saa godt som dit Nej, et ömt Farvel, at bede sit Fadervor, et Rykind, et Kørsammen.* Undtagelser ere: *en Henseende* (tidligere *et Henseende*); Personbenævnelser, f. Eks. *min gode Bekendt, din Lige, Kæresten;* Dyrebenævnelserne *Hannen* og *Hunnen;* Plantebenævnelser som *en Forglemmigej;* Benævnelser paa Folk og Sprog, f. Eks. *Dansken har Sejer vundet, Dansken i denne Bog* (se dog § 79, 2); Benævnelserne paa Kortene i et Kortspil, f. Eks. *en Syv, en Ti; en Spilop* (tidligere *et Spilop*), *en Svingom (= en Dans);*

5) navneagtige Udtryk, f. Eks. *At han dør, det er*

sikkert. Dette »men« passer ikke. Det »kunne« er galt stavet. Et velment »Gud velsigne dig!«

Könnet i sammensatte Ord.

Da det i sammensatte Ord er den sidste Del, der indeholder Hovedbegrebet, have disse Ord i Almindelighed samme Kön som det Ord, der udgör den sidste Del af Sammensætningen, f. Eks. *en Træstol, et Bogskab, en Jærnplov, et Plovjærn.* 76

Herfra undtages en Del Ord, af hvilke de allerfleste tidligere have fulgt Reglen og enkelte til Dels endnu göre det. Af disse Undtagelser ses nogle klart at være fremkaldte af Betydningen, f. Eks. Personbenævnelserne *en* (og *et*) *Flødeskæg, en* (og *et*) *Hældøre, en Ødeland (et Skæg, et Øre, et Land),* Dyrebenævnelsen *en* (og *et*) *Tusindben (et Ben),* Plantebenævnelsen *en Kærminde (et Minde),* Samlingsnavnet *Løsøret (en Øre,* der tidligere ogsaa betød *Ejendom),* Stofnavnet *Perlemoret (Perlemor* med Stød, skönt det er sammentrukket af *Perlemoder,* en Sammensætning med *en Moder);* andre skylde i hvert Fald tilsyneladende et Lune af Sproget deres Tilblivelse, om de end muligvis ere opstaaede ved en Betydningsovergang, der oftest bestaar i, at den sidste Del af Sammensætningen er et Virkelighedsnavn, medens Sammensætningen selv er et Tankenavn, eller omvendt, f. Eks. *en Sammenhæng (et Hæng, et Forhæng, et Omhæng), en Forskel (et Skel, et Markskel, et Vandskel), Röræggen (et Æg), et Folkefærd* og *et Genfærd (en Færd, en Adfærd, en Jordefærd, en Velfærd), et Maaltid (en Tid, en Spisetid, en Fremtid), et Bogstav (en Stav), et Vidnesbyrd (en Byrd, en Jærnbyrd), et Trekløver* og *et Firkløver (Kløveren, Hvidkløveren, Rødkløveren).* Det hedder baade *en* og *et Vemod,* men kun *et Mod.*

Naar den sidste Del af Sammensætningen er et Tillægsord, retter Könnet sig efter den förste Del, f. Eks. *en Haandfuld Sand — et Livfuld Hug, en Haandsbred — et Haarsbred.*

Könnet i afledte Ord.

Da Afledningsendelserne, som det synes, ere opstaaede af selvstændige Ord og afledte Ord altsaa kunne betragtes som sammensatte, have i Almindelighed Ord med samme Afledningsendelse samme Kön. 77

I. Af **Fælleskön** ere Ord med Afledningsendelserne: **ling**, **skab**, **dom**, **hed**, **e**, föjet til Tillægsord for at betegne Navnet paa en

Egenskab eller til Udsagnsord for at betegne et Redskab, **de**, **me**, **ske**, **er**, **en**, **ing**, **ning**, **sel**, **else**, **d**, **t**, **st** og **est**, f. Eks. *en Billing; en Troskab, en Kundskab, en Drukkenskab, en Morskab; en Visdom, en Sygdom, en Barndom, en Spaadom; en Frihed, en Særhed, en Hengivenhed, Menneskeheden; en Hede, en Vrede, en Glæde; en Hakke, en Rive, en Vinde, en Øse; en Höjde, en Vidde; en Fedme, en Sødme; en Vædske, en Gødske; en Stiver, en Nævner, en Tier; en Gøen, en Raaben, en Skrigen; en Blanding, en Deling, en Runding, en Fjerding; en Læsning, en Søgning; en Rædsel, en Skaansel, en Efterspörgsel; en Hævelse, en Lidelse, en Tykkelse, en Störrelse; en Færd, en Dyd; en Blæst, en Kløgt; en Fangst, en Nedkomst; en Hyldest, en Yndest.*

Undtagelser ere: Afledninger af Navneord paa *skab*, f. Eks. *et Venskab, et Grevskab, et Tjenerskab, et Ægteskab* (dog *en Daarskab*), samt *et Fællesskab, et Redskab, et Regnskab, et Kendskab, et Fangenskab, et Efterladenskab, et Bekendtskab; et Snilde, et Spænde;* Virkelighedsnavne paa *sel* og *else*, f. Eks. *et Bidsel, et Fængsel, et Hængsel, et Varsel* (tidligere *en Varsel*, men *en Advarsel* af *at advare*), dog baade *et Skræmsel* og *en Skræmsel; et Spøgelse, et Værelse* (men *en Fraværelse, en Tilværelse*); de fra Tysk laante Ord *et Ridt* og *et Skridt.*

II. Af **Intetkön** ere Ord med Afledningsendelserne **dömme**, **i**, föjet til Ord paa svagt *er*, og **eri**, f. Eks. *et Kongedömme, et Præstedömme, et Hertugdömme; et Snedkeri, et Skrædderi, et Rytteri; et Frieri, et Bageri, et Tyveri* (men *en Profeti, en Filosofi* o. fl. se § 78).

Ligeledes af Intetkön ere Ord, der ere afledte af Udsagnsord uden Endelse, f. Eks. *et Fald, et Bid, et Skud, et Spring, et Hop, et Skrig, et Forsæt, et Forhør, et Begreb.* Fra denne Regel gives der en stor Mængde Undtagelser, f. Eks. *en Sang, en Drik, en Røg, en Dans, en Klang, en Tvang, en Hvil, en Tidsfordriv.*

Tillæg.

A. Undtagelserne fra Hovedreglen ere fremkomne paa forskellige Maader: 1) forskellige Endelser ere sammensmeltede til een: oldn. *sl* og oldn. *sla* = dansk *sel*, derfor *rœzla, en Rædsel*, men *beizl, et Bidsel;* af denne Grund lader der sig heller ikke opstille en almindelig Regel for Ord paa Afledningsendelsen *e* (se § 62 Tillæg); i *et Mörke* er *e* ikke Afledningsendelse, men opstaaet ved Tilföjelse, oldn. *myrkr;* 2) Betydningen har forandret sig: *et Værelse*, Virkelighedsnavn, af *en Værelse* ɔ: *Væren*, Tankenavn; 3) fremmed Indflydelse

har gjort sig gældende: Ordene paa *skab* vare i Oldnordisk alle af Hankön; men i Mellemnedertysk vare mange Ord med den tilsvarende Endelse af Intetkön.

B. Af Undtagelserne fra Reglen om Könnet i Navneord, der ere afledte af Udsagnsord uden Endelse, ere kun faa virkelige Undtagelser, dels Ord som *sǫngr — Sang*, dels Ord, der have skiftet Kön: *en Hvil* (ved Sammenblanding af *et Hvil* og *en Hvile*) og *en Tidsfordriv* (tidligere *et Tidsfordriv*). De øvrige ere kun tilsyneladende Undtagelser: 1) Ord, der vel ere afledte af de tilsvarende Udsagnsord, men i hvis Stamme der tidligere fandtes en nu forsvunden Medlyd, der ikke forekom i Udsagnsordene, f. Eks. *drykkr*, Tillægsform *drykkjar, en Drik; reykr*, Tillægsform *reykjar, en Røg;* 2) Ord, der ere Stamord til de tilsvarende Udsagnsord, f. Eks. *draumr, en Dröm — dreyma, at drömme, straumr, en Ström — streyma, at strömme;* 3) Ord, der ere optagne fra Tysk, i hvilket Sprog Navneord, der ere afledte af Udsagnsord uden Endelse, ere af Hankön, f. Eks. *der Tanz — Dansen, der Klang — Klangen, der Zwang — Tvangen.*

Könnet i fremmede Ord.

Ord, der ere optagne fra fremmede Sprog, navnlig Latin og 78
Fransk, rette sig i Almindelighed efter Könnet i det Sprog, hvorfra de ere optagne, saa at Han- og Hunkönsordene blive Fælleskönsord og Intetkönsordene beholde deres Kön, f. Eks. *en Toga, en Familie, en Mani, Geografien, en Fantasi, en Værdi, en Ordinans, en Substans, en Intelligens, en Potens, en Alliance, Konkurrence, en Musik, Botanikken, en Sekt, en Natur, en Litteratur, Censuren, Kvæsturen, Præturen, en Ruin, en Medicin, en Justits, en Milits, en Komet, en Globus, en Optimisme, Katolicismen, en Konjunktiv, en Superlativ, en Nation, en Proportion, en Bonitet, en Trivialitet, en Majestæt, en Kultus, en Status, en Magistrat, en Traktat, en Akt* (= *Handling*, af *actus*), *en Accent, en Affekt, en Ducør, en Kulør, en Kompliment; et Faktum, et Studium* (men *en Studie* af tysk *die Studie*), *et Moment, et Instrument, et Regimente, et Mirakel, et Orakel, et Tempel, et Eksempel, et Organ, et Legat, et Mandat, et Insekt, et Interdikt, et Subjekt, et Manuskript, et Vomitiv, et Lokomotiv, et Substantiv, et Adjektiv, et Genus, et Korpus, et Plus, et Minus, et Alter, et Skema, et Diadem, et Problem, et Materiale.*

Dog ere ikke faa Ord mod Reglen Intetkön, f. Eks. *et Akademi, et Barbari, et Geni, et Parti, et Abbedi, et Provsti, et Diktatur, et Kreatur, et Pulpitur, et Ur, et Officin, Apotek, Bibliotek, Glyptotek* og andre Ord paa *ek, et Kateder, et Orkester, et Krater, et Universitet, et Societet* og andre Ord paa *tet*, der

betegne Institutioner, *et Konsulat, et Patriciat* og andre Ord paa *at,* der betegne en Persons Stilling, *et Vers, et Humør;* sjældnere ere Ord mod Reglen Fælleskön, f. Eks. *en Ekstrakt* (af latinsk *extractum,* slgn. tysk *der Extrakt*).

Vaklen i Könnet.

79 I Tidens Løb ere adskillige Ord blevne brugte i et andet Kön end det oprindelige. Med disse Ord er det gaaet paa tre forskellige Maader:

1. Nogle have mistet det oprindelige Kön, om end enkelte af dem have beholdt Spor af det i Ordsprog, Talemaader og staaende Udtryk, f. Eks. *Lykken hun er et underligt Trold (trǫll); Bogstaven ihjelslaar, at tage noget efter Bogstaven; i Steden for, nogensteds, ingensteds* o. fl. *(staðr); til eget Brug, til sit Brug, til et vist Brug.*

2. Andre have beholdt begge Kön i samme Betydning, f. Eks. *en Gissel (gisl)* og *et Gissel, en Alvor (alvara)* og *et Alvor, Brændevinen* og *Brændevinet* (gammeld. *brænt win*), *Byggen* og *Bygget (bjuggit* = glisl. *byggit*), *en Helbred (heilbrigði)* og *et Helbred, en Lov* og *et Lov (lof), Malten* og *Maltet (malt), Mulden (muld* = glisl. *mold)* og *Muldet, en Møl (mǫlr)* og *et Møl, en Slæt (en Efterslæt, en Høslæt, en Islæt, sláttr)* og *et Slæt (et Klokkeslæt, et Udslæt),* saaledes ogsaa nogle fremmede Ord, f. Eks. *en* og *et Blyant, en* og *et Griffel, en* og *et Minut, en* og *et Sekund, en* og *et Katalog, en* og *et Filt, en* og *et Ørefigen, en Spøg — det var mit Spøg.* Benævnelserne paa Sprog vare oprindelig af Fælleskön, hvorfor det hedder *Latinen, Dansken, Tysken* o. s. v.; men i andre Forbindelser bruges nu Intetkön, f. Eks. *det gamle Sanskrit, et skrækkeligt Latin, paa godt Dansk.*

3. Atter andre have spaltet sig i to Ord, saaledes at de i een Betydning bruges i det oprindelige Kön, i en anden i det ny Kön, f. Eks. *en Bo (Bolig) — et Bo* (Ejendele, *bó* = glisl. *bú*), *en Dryp (en Draabe) — et Dryp* (f. Eks. *Regndryp*), *Felten (drage i Felten) — et Felt (Del af et Skjoldmærke* og *Omraade, das Feld), en Følge* (Tankenavn, *fylgja*) — *et Følge* (Virkelighedsnavn), *en Hagel (Hagelvejr) — et Hagel (et enkelt Hagel, hagl), en Kende (kun saa meget, at det kan kendes,* f. Eks. *en Kende större) — et Kende* (navnlig i Sammensætningen *et Særkende), en Lod (en Del* og *Skæbne, hlutr) — et Lod (Loddet faldt paa*

mig, det store Lod), en Raad (den, der raader, navnlig i Sammensætninger, f. Eks. *Kammerraad*) — *et Raad (hvad der raades* og *en Forsamling af raadgivende Personer, ráð), en Siv* (Artsbetegnelse, f. Eks. *Knopsiven*) — *et Siv* (*et enkelt Siv* og Samlingsnavn, *sef*), *en Skjold (en Plet, skjǫldr)* — *et Skjold, en Skrift* (*det skrevne, naar det betragtes fra Formens Side, skript*), deraf *en Haandskrift* — *et Skrift (det skrevne, naar det betragtes fra Indholdets Side,* dog *den hellige Skrift, Skriften lærer),* deraf *et Haandskrift (et haandskrevet Værk), en Støv (Støvsky)* — *Støvet* (Samlingsnavn), *en Syssel (Beskæftigelse, sýsla)* — *et Syssel (en Landsdel, der er underlagt ens Bestyrelse,* f. Eks. *Vendsyssel), en Tryk* (modsat *en Skrift)* — *et Tryk (Handlingen at trykke), en Söm (saumr,* egentlig *en Samling af Söm)* — *et Söm (et enkelt Söm), en Værge* (*den, der værger, verja,* Hunkön) — *et Værge (det, hvormed man værger), en Væv (hvad der væves* og *en Væverstol, vefr)* — *et Væv* (i overført Betydning baade om *Sammensætningen af et organisk Legemes Smaadele* og i Forbindelser som *et Væv af Løgn, dette er noget Væv*), *en Æsel* (Skældsord) — *et Æsel.*

Anm. Fra den sidste Klasse kan man vanskelig skille Ord, der vel ere beslægtede, men tidligere have haft en forskellig Form eller Böjning, f. Eks. *en Bid (biti)* — *et Bid (bit), en Bo* (i Sammensætninger som *Fynbo, Nordbo, Nabo, bói* = glisl. *búi*) — *et Bo (bö* = glisl. *bú), en Værk* (i Lemmerne, *verkr*) — *et Værk (verk)* og *Værket (optrævlet Tovværk,* mellemtysk *werk* = nyhöjtysk *Werg), en Greb (hvormed noget gribes,* f. Eks. *en Møggreb, greip)* — *et Greb (Handlingen at gribe* og *det man griber om,* f. Eks. *et Dörgreb,* Afledning af *at gribe).*

Af en helt forskellig Rod er derimod *en Buk (der Bock)* — *et Buk* (af *at bukke*), *en Frø (frauðr)* — *et Frø (frjó), en Led* (*leið,* Hunkön) — *et Led* (f. Eks. *Markled, hlið,* Intetkön) og *et Led* (*Del af et Hele, liðr,* Hankön), *en Lem (hlemmr)* — *et Lem* (*limr,* Hankön), *en Læg (leggr)* — *et Læg* (af *at lægge*) o. m. fl. *(Et Lod* = *Vægtlod* af mellemnedertysk *lôt,* egentlig *Bly,* er helt forskelligt fra de ovenfor nævnte Ord *en Lod* og *et Lod).*

Tillæg.

I følgende fra Oldnordisk komne Ord er det tidligere Kön aldeles forsvundet:

1) Intetkönsord, der ere blevne til Fælleskönsord: *(kveld — Kvæld, sumar — Sommer, haust — Høst) vár — Vaar, bi* = glisl. *býi — Bi, guð — Gud, hreiðr — Rede, hljúd* (= glisl. *hljóð*) — *Lyd, regn — Regn, skald* (= glisl. *skáld*) — *Skjald,ský — Sky, vif — Viv, vin — Vin, turf* (= glisl. *torf*) —

Törv, vald — Vold, hunang — Honning, hveiti — Hvede, eski — Æske, lunga — Lunge, nýra — Nyre;

2) Han- og Hunkönsord, der ere blevne til Intetkönsord: *brún — Bryn, dráttr — Dræt, laukr — Løg, liðr — Led, limr — Lem, lifnaðr — Levned, likhamr* eller *likhami — Legem(e), sandr — Sand, sókn — Sogn, sjún* (= glisl. *sjón*) *— Syn, viðr — Ved, vǫrn — Værn, ermr — Ærme, eykr — Øg* (om *klæðabónaðr — Klædebon,* se § 32 Tillæg); *koma — Komme, snilli — Snilde.*

Følgende Ord, der i Oldnordisk vare Flertalsord af Intetkön, ere i Dansk blevne til Enkelttalsord af Fælleskön, da de ved Tilföjelsen af det bestemte Kendeord kom til at ligne Fælleskönsord: *lǫg* (Flertal af *lag*) — *Lov, júl* (= glisl. *jól*) — *Jul, laun — Lön, tíðindi — Tidende:* Paa samme Maade ere *gjǫld,* Flertal af *gjald,* og *sǫx,* Flertal af *sax,* blevne Enkelttalsord af Fælleskön: *Gæld* og *Saks.* (Slgn. latinsk *arma* = fransk *une arme,* lat. *vela* = fransk *une voile,* lat. *chronica* = fransk *une chronique* o. fl.).

Navneordenes Tal.

80 Af de Navneord, der benævne Ting, hvoraf der findes flere af samme Slags, have de fleste en egen Form, der bruges til at betegne Flerheden. Navneordene siges derfor at have to **Tal** (Numeri): **Enkelttal** (Singularis) og **Flertal** (Pluralis).

Navneordenes Flertalsformer dannes af Enkelttalsformerne paa fire Maader:

1) ved Endelsen **e**, f. Fks. *Hest — Heste; Kam — Kamme, Væg — Vægge* (§ 23);

2) ved Endelsen **er**, f. Eks. *Sorg — Sorger; Bön — Bönner, Æt — Ætter* (§ 23);

3) uden Endelse, f. Eks. *Ord — Ord;*

4) ved Endelsen **r**, f. Eks. *Uge — Uger.*

Der indtræder følgende Forandringer ved Flertalsdannelsen:

1) Omlyd i nogle Ord (§ 26 B), f. Eks. *Fader — Fædre, Bog — Bøger, Gaas — Gæs* (se endvidere § 81);

2) Selvlydsudstødelse i nogle Ord paa *el, en* og *er* (§ 27 B I 1), f. Eks. *Engel — Engle, Hængsel — Hængsler, Lagen — Lagner, Kloster — Klostre.*

Nogle Ord have uregelmæssige Flertalsformer ved Siden af de regelmæssige: *Öje* har *Öjne* i almindelig Betydning, *Öjer* i overført Betydning, f. Eks. paa Naale. *Øre* har *Øren* (lidt forældet) i almindelig Betydning; *Ører* nu baade i almindelig og i overført Betydning, f. Eks. paa Krukker. *Höne* har *Höner* (i Modsætning til *Haner*); i Sammensætninger bruges Samlingsnavnet *Höns,* f. Eks. *Agerhöne — Agerhöns. Bræt* har *Brætter* om enkelte Stykker og i Sammensætninger, f. Eks. *Skærmbrætter;* som Samlingsnavn bruges *Bræder* (Flertal af det gamle Ord *Bræde*).

Anm. Den gamle Flertalsform af *Okse*, der nu har *Okser*, er bevaret i *Plovøksne*.

Regler for Flertalsdannelsen.

For Flertalsdannelsen kan der opstilles følgende Regler: 81

I. Flertalsendelsen **e** have:

1) de fleste Enstavelsesord af Fælleskön, der ende paa en Medlyd eller en Tvelyd, f. Eks. *Heste, Dage, Drömme, Naale, Remme, Stege, Veje, Höje, Plove*, dog sjælden Ord, der ere afledte ved en Medlyd (se II, 1), f. Eks. *Gifte, Vægte;*

2) Flerstavelsesord af Fælleskön paa svagt *er*, f. Eks. *Dommere, Nævnere, Tremastere, Skippere, Sjællændere, Grækere;* undertiden med Selvlydsudstødelse, f. Eks. *Agre, Søstre;* tillige Omlyd have: *Fædre, Mødre, Brødre, Døtre.*

Anm. Mange Folkenavne paa *er* havde tidligere en anden Form, *en Frise* eller *en Fris, en Græke* eller *en Græk* med Flertal *Friser, Græker.* Da Afledningsendelsen *er* ved Ligedannelse med *Sjællænder* o. lign. Ord var trængt ind i Enkelttalsformen, fik de en ny Flertalsform paa *e.* Endnu høres dog ofte *Enehersker over alle Russer* (for *Russere*). I andre, der kun forekom i Flertal, er Formen for dette overført til Enkelttal, f. Eks. *Vender (Vindr* eller *Vindir)*, hvoraf *en Vender,* der ikke har nogen Flertalsform paa *e.*

II. Flertalsendelsen **er** have:

1) mange Enstavelsesord af Fælleskön, f. Eks. *Sorger, Geder, Hajer, Venner, Nødder, Tyrker,* særlig de fleste Ord, der ere afledte ved en Medlyd, f. Eks. *Dyder, Rifter, Grøfter, Vækster, Fangster, Farter;* Omlyd have: *Kræfter, Stæder, Stænger, Tænger, Ænder, Stænder, Tænder, Hænder, Nætter, Bøger, Fødder, Rødder. Bøder* er oprindelig Flertalsform til *Bod,* der nu mangler Flertal, men bruges i det nuværende Sprog som Flertalsform til det senere opstaaede *Bøde;*

2) Enstavelsesord paa lang Selvlyd, ogsaa flere Intetkönsord, f. Eks. *Broer, Øer, Aaer, Leer; Træer, Boer;* Omlyd have: *Ræer, Tæer, Kløer, Køer, Søer* (af *So*); der undtages *en Sko, et Træ, et Straa, et Fæ, et Kræ,* som ingen Endelse faa;

3) Flerstavelsesord af Fælleskön, der ikke ende paa svagt *e* eller svagt *er,* f. Eks. *Handeler, Sadler* (Selvlydsudstødelse), *Aftener, Køllerter, Irisker, Stillidser, Hensigter, Biskopper, Omnibusser, Sagaer, Sofaer, Kænguruer, Fogeder, Boliger, Andrikker, Samlinger, Vikinger, Bygninger, Kyllinger, Rædsler*

(Selvlydsudst.), *Egenskaber, Friheder, Forglemmigejer, Hertuger, Naboer, Hustruer, Solsorter;* Endelsen *e* have dog: *Engle, Djævle, Himle, Apostle, Disciple, Brudgomme, Nattergale, Slægtninge* samt alle Ord paa *dom,* f. Eks. *Rigdomme, Spaadomme; Olden* (der ogsaa er Intetkön) faar ingen Endelse;

4) Egennavne, der bruges i Flertal, Navne paa Bogstaver og Sproglyd og Ord af andre Ordklasser, der ere blevne Navneord, ogsaa Intetkönsord, f. Eks. *de Jueler og Krager, vore Jenser; store B'er, korte l'er; Jaer og Nejer; Hanner og Hunner;* der undtages *to Petere, Luskepetere; Bekendte* (oprindelig et Tillægsord);

5) alle fremmede Ord, hvis sidste Stavelse er stærk, ogsaa Intetkönsord, f. Eks. *Aviser, Bajonetter, Baroner, Butikker, Dialekter, Fantasier, Karakterer, Lakejer, Matroser, Nationer, Soldater; Momenter, Organer, Legater, Insekter, Subjekter, Lokomotiver, Diademer, Akademier, Kreaturer, Biblioteker, Universiteter.*

III. **Uden Flertalsendelse** ere:

1) de fleste Intetkönsord, f. Eks. *Aar, Dræt, Dyr, Lam, Lys, Ord, Svin; Dæk, Kor, Par, Slør, Vers; Bid, Hop, Skrig, Skud, Spring, Tillæg, Besøg, Forlis; Agern, Jordskælv, Klædebon, Klokkeslæt, Forbund, Egern, Eventyr, Fruentimmer; de bad mange Fadervor, jeg siger dig tusind Levvel, Godnat* o. lign.; Omlyd har *Börn.* Der gives dog en stor Mængde Undtagelser (se Anm.).

Anm. **E** have:

a) af Enstavelsesord: *Bade, Bede, Bjærge, Blade, Borde, Breve, Digte, Fade, Fjælde, Gulve, Have, Huse, Lande, Navne, Salte, Skabe, Skibe, Skjolde, Sogne, Spejle, Sunde, Tage, Taarne, Telte, Torve, Truge, Ure, Vande;*

b) Flerstavelsesord paa svagt *er,* f. Eks. *Bægre, Hylstre, Undere, Yvere,* undtagen *Spiger* (sjælden *Spigre*) og *Fruentimmer.*

Er have:

a) af Enstavelsesord: *Amter, Baller, Birker, Bryster, Bundter, Bæster, Esser, Felter, Forter, Godser, Grammer, Græsser, Hoffer, Holter* (f. Eks. *Krumholter*), *Huller, Korpser, Lemmer, Lodder, Lofter, Mosser, Nuller, Panter, Passer, Planer, Punkter, Skafter, Skilter, Skodder, Skörter, Spanter, Steder, Stifter, Stoffer, Togter, Töjer, Vanter, Værfter, Værker;*

b) Flerstavelsesord paa *el, en, sel, skab, ads* og *eri,* f. Eks. *Bændler, Æsler, Mirakler, Templer; Lagner, Bækkener; Bidsler,*

Fængsler; Venskaber, Regnskaber; Stilladser; Bagerier, Tyverier; desuden *Herreder, Lærreder, Hoveder, Hundreder, Tusinder, Bryllupper, Bryggerser,* samt mange fremmede Ord, f. Eks. *Markeder, Harnisker, Ansigter, Forsætter* (men *Sæt*), *Begreber* (men *Greb*), *Beviser, Gebeter, Geværer, Atlasser, Substantiver.*

R have Flerstavelsesord paa svagt *e,* f. Eks. *Klæder, Mærker, Riger, Hjerter, Legemer, Spøgelser; Tilfælde* (egentlig Flertal = *Zufälle*) faar ingen Endelse.

2) følgende Enstavelsesord af Fælleskön: *Aal, Laks, Sild, Torsk, Kræbs, Østers, Asters, Myg, Lus, Mus, Brøst, Fejl, Fjer* (men *Fjedre* af *Fjeder*), *Tak, Tvivl, Ting;* Omlyd have *Mænd* og *Gæs.*

IV. Endelsen **r** have Flerstavelsesord paa svagt **e** (ogsaa Intetkönsord, se ovenfor III Anm. Slutning), f. Eks. *Buer, Haner, Tunger, Uger, Lunger, Familier, Endelser;* Omlyd har *Bønder. En Lige* (oprindelig et Tillægsord) faar ingen Endelse, f. Eks. *jeg og mine Lige* ligeledes *en Skuepenge* (af Flertalsordet *Penge,* der bruges som Enkelttal i Forbindelsen *en billig Penge*).

Anm. Latinske og græske Ord, der ere optagne i Sproget uden at undergaa nogen Forandring, böjes:

1) enten som danske Ord, f. Eks. *Togaer, Krøsuser, Punktummer, Skemaer;*

2) eller med dansk Endelse, men bortkaste Lyd foran denne, f. Eks. *Kollega — Kolleger, Globus — Glober, Verbum — Verber, Museum — Museer;*

3) eller med fremmed Endelse, f. Eks. *Modus — Modi, Faktum — Fakta, Kuriosum — Kuriosa, Kasus — Kasus, Genus — Genera, Tempus — Tempora.*

Der siges *Dramaer* eller *Dramer, Leksikonner* eller *Leksika (Kontoer* eller *Konti,* italiensk Ord), *Eksamener* eller *Eksaminer* eller *Eksamina.*

Tillæg.

De forskellige Maader, paa hvilke Flertalsformerne dannes, stamme alle fra Oldsproget:

1. Endelsen **e** svarer til Endelsen **ar** i Han- og Hunkönsord efter den stærke Böjning, idet i ældre Dansk *r* bortfaldt, f. Eks. *hestar — Heste, draumar — Drömme, haugar — Höje; nálar — Naale, reimar — Remme, steikar — Stege.*

2. Endelsen **er** svarer til Endelsen **ir** og **r** i Han- og Hunkönsord efter den stærke Böjning, f. Eks. *gestir — Gæster, vinir — Venner, synir — Sönner, vextir — Vækster; andir — Aander, húðir — Huder, sakir — Sager, sorgir — Sorger; geitr — Geder, kinnr — Kinder, endr — Ænder, rætr — Rødder.*

3. Uden Endelse vare alle Intetkönsord, f. Eks. *horn — Horn, orð — Ord, bǫnd — Baand, bǫrn — Börn, fyl — Føl, kyn — Kön, ber — Bær, sker — Skær.*

4. Endelsen **r** svarer til Endelsen **ur** i Hunkönsord efter den svage Böjning, f. Eks. *tungur — Tunger, dúfur — Duer, flugur — Fluer, gǫtur — Gader.* I de svage Hankönsords Flertalsendelse **ar** bortfaldt i ældre Dansk (slgn. 1 ovenfor) *r*, men denne Lyd er kommen tilbage ved Ligedannelse med Hunkönsordenes Flertalsformer, f. Eks. *bogar — Buer, viljar — Viljer.*

Imidlertid er der i Tidens Løb foretaget forskellige Omflytninger:

1) Til förste Klasse ere overflyttede:

a) adskillige Han- og Hunkönsord fra anden Klasse, f. Eks. *bulir — Bulle, salir — Sale, hettir — Hatte, kettir — Katte; borgir — Borge; eikr — Ege, sængr — Senge, vikr — Vige, rendr — Rande, strendr — Strande; bók — bækr* har spaltet sig i to Ord: *Bog — Bøger* (regelm.) og *Bøg — Bøge;* allerede i Olddansk böjedes flere Hankönsord, der i Gammelislansk hørte til anden Klasse, efter förste Klasse, f. Eks. *drengjar* — glisl. *drengir;*

b) ikke faa Intetkönsord fra tredje Klasse, f. Eks. *borð — Borde, hús — Huse, skip — Skibe, torg — Torve, blǫð — Blade, fjǫll — Fjælde, lǫnd — Lande, nǫfn — Navne;*

c) Slægtskabsnavnene, til hvis gamle Flertalsform der er föjet *e*, f. Eks. *systr — Søstre, feðr — Fædre;*

d) Hankönsord paa ari fra fjerde Klasse, f. Eks. *dómari — Dommer, dómarar — Dommere.*

2) Til anden Klasse ere overflyttede:

a) Hankönsord paa ingr og ungr og Hunkönsord paa ing fra förste Klasse, f. Eks. *ketlingar — Killinger, kjuklingar — Kyllinger; fjǫrðungar* (= glisl. *fjórðungar*) *— Fjerdinger; dróttningar — Dronninger, kerlingar — Kællinger;*

b) Hankönsord paa ingi fra fjerde Klasse, f. Eks. *erfingi — Arving, erfingjar — Arvinger; hǫfðingi — Høvding, hǫfðingjar — Høvdinger* (eller *Høvdinge* efter förste Klasse);

c) nogle faa Ord fra förste Klasse, f. Eks. *lokkar* (af *lokkr*) *— Lokker, kvalar* (af *kvǫl*) *— Kvaler;*

d) enkelte Intetkönsord fra tredje Klasse, f. Eks. *brjúst* (= glisl. *brjóst*) *— Bryster, hol — Huller, verk — Værker, skǫpt — Skafter;*

e) næsten alle Ord, der nu ende paa en lang Selvlyd, f. Eks. *bróar* (= glisl. *brúar*, af *bró* = glisl. *brú*) *— Broer, eyjar* (af *ey*) *— Øer, tré — Træer;* der undtages *frjó — Frø, fé — Fæ* og til Dels *kné — Knæ.*

3) Til tredje Klasse ere overflyttede:

a) nogle Hankönsord, der ofte brugtes som Samlingsnavne, fra förste Klasse: *skóar* (= glisl. *skúar*) *— Sko, álar — Aal, laxar — Laks, porskar — Torsk, fiskar — Fisk* (forældet *Fiske*), *steinar — Sten* (som Samlingsnavn, ellers regelm. *Stene*);

b) fra anden Klasse de ligeledes som Samlingsnavne brugte Hunkönsord *síld*, Flertal *síldr — Sild, lús*, Flertal *lýss — Lus, mús*, Flertal *mýss — Mus* og Hankönsordet *brestr*, Flertal *brestir — Brøst;* Ordene *menn — Mænd* og *gæss — Gæs* skylde Medlydssammensmeltningen deres nuværende Form.

4) Til fjerde Klasse ere fra tredje overflyttede Intetkönsord, der ende paa et svagt *e*, f. Eks. *hjǫrtu — Hjerter, klæði — Klæder, ríki — Riger.*

Desuden maa mærkes, at af de Ord, som have skiftet Kön, have nogle beholdt deres oprindelige Flertalsform, f. Eks. *limir — Lemmer, staðir — Steder,* medens andre have antaget en ny Form, der stemmer overens med det ny Kön, f. Eks. *skald* (= glisl. *skáld*) *— Skjalde, vín — Vine, sumur — Somre; drættir — Dræt, laukar — Løg, liðir — Led, varnir — Værn, eykir — Øg; hljúð* (= glisl. *hljóð*) har baade *Lyd* og *Lyde, sjún* (= glisl. *sjón*) baade *Syner* og *Syn;* Ordene *skjǫldr* og *sókn* have ny, men dog om deres gamle Kön mindende Former: *skildir — Skjolde* og *sóknir — Soyne.*

Øren og den gamle Form *Öjen,* der nu er bleven til *Öjne,* ere Levninger af en Form paa *n* (slgn. svensk *öron* og *ögon*), der ikke fandtes i Gammelislandsk *(eyru* og *angu); Okse,* der nu har *Okser,* havde tidligere *øxen* og *øxne* (oldn. *øxn*).

Kræfter af *Kraft (kraptr,* Flertal *kraptir)* har faaet Omlyd ved tysk Indflydelse, og i *Stæder* af *Stad* er Omlyden kun tilsyneladende, idet *Stæder* ikke er andet end *Steder,* Flertal af *Sted,* ɔ: oldn. *staðr* der har spaltet sig i *Stad* og *Sted.*

Sammensatte Ords Flertalsdannelse.

I sammensatte Ord böjes kun den sidste Del, f. Eks. *Bordtæpper, Boghylder, Bølgetoppe, Mejeriforpagtere, Gaardmænd.* Af de Ord, hvis förste Del er *Bonde,* have nogle en regelmæssig Flertalsform, f. Eks. *Bondemænd, Bondevenner,* andre en uregelmæssig, f. Eks. *Bønderdrenge, Bøndergaarde, Bønderpiger,* enkelte begge Former, f. Eks. *Bondesönner* og *Bøndersönner;* paa lignende Maade dannes af *Barnepige Barnepiger,* af *Barnebarn Börnebörn,* af *Barnesko* baade *Barnesko* og *Börnesko* (om de uregelmæssige Former se nærmere § 86 Tillæg 7). 82

Nogle sammensatte Ord have en anden Flertalsform, end det sidste Ord har, navnlig: *Bogstaver (Stave), Mundviger (Vige), Haandværk* og *Stokværk (Værker, Storværker), Husbonder* (af *Husbond* for det ældre *Husbonde — Husbønder*), *Dupskoer (Sko), Donkrafter (Kræfter), Afgifter (Gifte),* flere Sammensætninger af *Stand* og *Stang,* f. Eks. *Afstande, Blomsterstande, Genstande, Paastande, Tilstande* (men *Rigsstænder*); *Vægtstange* (men *Løftestænger*).

Det hedder *to Haandfulde Sand,* men *to Fodsbred Jord.*

Anm. Ordet *Norman,* der efter sin Oprindelse er det samme Ord som *Normand,* opfattes som et fremmed Ord (sidste Stavelse er stærk) og har derfor i Flertal *Normanner.* Omvendt har det fra

Arabisk gennem Romansk til os komne Ord *Muselmand* i Flerta *Muselmænd,* som om det var en Sammensætning af *Mand.*

Vaklen i Flertalsdannelsen.

83 Under Sprogets Udvikling have adskillige Ord ved Ligedannelse med andre Ord faaet en ny Flertalsform. Derfor findes der i det nuværende Sprog nogle Ord, hvis Flertalsform dannes paa forskellig Maade. De to Former kunne have:

1) samme Betydning, f. Eks. *Hvepser* og *Hvepse, Skaaler* (*skálir,* nu sædvanlig kun i Forbindelser som *at drikke* eller *udbringe Skaaler*) og *Skaale, Skilter* og *Skilte, Tapper* og *Tappe;* særlig mærkes flere Personnavne paa *ling, ing* og *ning,* f. Eks. *Yndlinger* og *Yndlinge, Oldinger* og *Oldinge, Høvdinger* og *Høvdinge, Hedninger* og *Hedninge* (Formerne paa *er* ere allerede lidt forældede), men altid *Arvinger, Dronninger, Grönskollinger, Keltringer, Rollinger, Slægtninge; Blik* og *Blikke, Lyd* og *Lyde, Krus* og *Kruse; Knæ* og *Knæer, Lagen (lǫkun)* og *Lagner, Hak* og *Hakker* (dog kun i Betydningen *Skaar, Indsnit*), *Skød* og *Skøder* (dog kun om en Del af et Klædningsstykke);

2) forskellig Betydning, f. Eks. *Skatte (Kostbarheder, Rigdomme)* og *Skatter (Afgifter), Pjalter* (om Töj) og *Pjalte* (om Personer), *Toppe* (i Almindelighed) og *Topper (Hestens Hovedprydelse); Bud (de ti Bud, to ridende Bud)* og *Bude* (Personer, hvis Stilling det er at være Bud, f. Eks. *Avisbude, Bybude, Postbude), Stene* (enkelte Stykker) og *Sten* (Samlingsnavn, f. Eks. *mange Hundrede Sten, en Ladning Sten*); *Alen* (Maalet) og *Alener* (Redskabet), *Syner (sjúnir* = glisl. *sjónir, Visioner)* og *Syn* (Handlingen at se eller at syne, f. Eks. *Hvorledes kunne to Syn paa samme Sag være saa forskellige? Der blev taget to Syn over Gaardens Tilstand;* ligeledes *Hensyn* og andre Sammensætninger), *Vaaben (Forsvars- og Angrebsvaaben = tysk Waffen)* og *Vaabener (Skjoldmærker = tysk Wappen).*

Navneord, der kun have eet Tal.

84 1. Nogle Navneord kunne paa Grund af deres Betydning ikke bruges i Flertal:

a) Egennavne, f. Eks. *Danmark, Falster, København.* Bruges de om flere Ting af samme Navn, forekomme de i Flertal, f. Eks. *de to Ørsteder* (dog *Brødrene Ørsted*), *de tre Nykøbinger, Danmarks Christianer og Frederiker;* ligeledes, naar de bruges

som Fællesnavne (§ 73), f. Eks. *Slige Krøsuser findes ikke her til Lands. Vore Jenser.*

b) Samlingsnavne og Stofnavne, f. Eks. *Kvæg, Mad, Grönt; Kød, Mælk, Guld.* Mange Stofnavne kunne bruges i Flertal, naar de faa Betydning af almindelige Tingsnavne (§ 72), f. Eks. *Vande, Oste, Vine, Tobakker;* nogle mangle ogsaa i denne Betydning Flertal, f. Eks. *Ild, Vildt.* Det maa desuden mærkes, at nogle Samlingsnavne kun forekomme i Flertal (se 2 nedenfor), f. Eks. *Höns, Pretiosa, Koks,* og at nogle Ord som Samlingsnavne ikke bruges i Enkelttal (se 2 Anm. 2), f. Eks. *Folk, Klæder, Midler.*

Ogsaa mange Tankenavne ere ubrugelige i Flertal, navnlig:

α) de, der betegne Egenskaber, Tilstande, Følelser, Stemninger og Forhold, f. Eks. *Troskab, Visdom; Sövn, Hvile; Had, Kærlighed; Haab, Frygt; Slægtskab, Enighed.* Selv om der betegnes en Egenskab, en Tilstand o. s. v. hos flere Individer, bruges Enkelttal, f. Eks. *Tjenestefolks Troskab, mange Kvinders Skönhed, disse Træers Höjde, smaa Börns Sövn, onde Menneskers Frygt* (slgn. Græsk og Latin: *τὰ μήκη τῶν ὁδῶν, proceritates arborum*). Enkelte af denne Slags Tankenavne have dog Flertal, naar der tales om flere Ytringer eller Udslag af en Egenskab eller af en Stemning, f. Eks. *hans Dumheder* ɔ: *dumme Ytringer* eller *Handlinger; i dette Digt er der mange Skönheder; han pintes af mange Sorger.* Ligeledes have saadanne Tankenavne Flertal, naar de bruges som Virkelighedsnavne (§ 72), f. Eks: *paa dette Bal var der mange Skönheder; Höjderne vare besatte med Kanoner.*

β) de, der betegne en Handling, naar de ere afledte ved *en*, f. Eks. *han blev forstyrret ved Drengenes Løben og Trampen, Kærestefolkenes Forsvinden* (dog siges *vi have faaet mange Hilsener*); de andre Afledninger, der betegne Handlinger, have ofte Flertal, f. Eks. *Soldaternes Øvelser, Menneskets Handlinger.*

γ) nogle, der oprindelig tilhøre andre Ordklasser, f. Eks. *Husenes Indre; Hyklernes Udvortes; de tænke kun paa deres eget Jeg.*

Anm. Den manglende Flertalsform erstattes ved Flertal af andre Ord eller ved Omskrivning, f. Eks. *Baal* eller *Blus* (for Flertal af *Ild*), *Dødsfald (Død), Daabshandlinger (Daab), Fredstider* eller *Fredsslutninger (Fred), Forhaabninger (Haab), Forskelligheder (Forskel), Gældsposter (Gæld), Lærdomme (Lære), Regnskyl (Regn), Slægtskabsforbindelser*

(Slægtskab), Stridigheder (Strid), Venstrepartierne i alle Lande (Venstre), fem Stykker Vildt (Vildt).

2. Nogle Ord, der altid betegne en Flerhed, bruges kun i Flertal, f. Eks. *Forældre, Søskende, Briller, Benklæder, Bukser, Skærver, Indvolde, Höns, Grunker, Finanser, Pretiosa, Koks, Gröntsager, Sydfrugter, Fagter, Lader, Unoder, Löjer, Rænker, Kaar, Skænd, Omsvøb, Mæslinger, Halvfjerdserne, (paa ens) Vegne.* Ogsaa af Egennavne findes nogle kun i Flertal, f. Eks. *Alperne, Pyrenæerne, Dardanellerne, Færøerne, Antillerne, Klareboderne* (en Gade i København).

Anm. 1. *Sæder* forekommer i det almindelige Sprog nu kun i Flertal; Enkelttalsformen er dog bevaret i Ordsproget *Man skal Sæd følge eller Land fly.* Af *Blaar,* der oprindelig er en Flertalsform (af det gamle Ord *blaa*) og derfor tidligere kun brugtes i Flertal, er der dannet en ny Enkelttalsform *Blaar* (baade Fælleskön og Intetkön).

Anm. 2. Flertalsformen af nogle Navneord bruges udelukkende eller til Dels i en Betydning, der er forskellig fra Enkelttalsformens, f. Eks. *Klæde* (Stofnavn eller et enkelt Stykke, f. Eks. *et Viskeklæde*) — *Klæder* (Samlingsnavn, kun i Sammensætninger om enkelte Stykker, f. Eks. *Lommetörklæder*), *Kost (Mad, Underhold)* — *Koster (Tyvekoster), Penning* (gammel Mønt) — sammentrukken Flertalsform *Penge* (Samlingsnavn; heraf er der dannet en ny Enkelttalsform: *en billig Penge, en Skuepenge*), *Folk* (tidligere ogsaa som Samlingsnavn, f. Eks *meget Folk = mange Mennesker*) — *Folk* (ogsaa som Samlingsnavn, f. Eks. *mange Folk*), *Kop* — *Kopper* (ogsaa i Betydningen *Koppesygdom,* slgn. *Mæslinger* og *røde Hunde*), *Middel* — *Midler* (ogsaa i Betydningen *Formue).*

85 **Enkelttal, brugt for Flertal.**

1. Af adskillige Navneord bruges Enkelttalsformen i Steden for Flertalsformen, naar de i Forbindelse med en Mængdebestemmelse angive Maal, Vægt eller Værdi, f. Eks. *Dette Dyr er seks Fod langt (men dette Dyr har seks Fødder). Hvor mange Fod kan du springe i Höjden? Dette Baand er tre Kvarter langt* (men *Byen er delt i fire Kvarterer*). *De gik tre Fjerdingvej. Ti Lod* (om Vægtens Störrelse, men *ti Lodder* om Antallet af Vægtlodder). *Ti Øre* (om Summens Störrelse, men *ti Ører* om Antallet af Møntstykker). I visse Forbindelser er det samme Tilfældet, naar et Antal angives, f. Eks. *hundrede Mand,* modsat *tusinde Mand* (men *hundrede Mænd,* modsat *hundrede Kvinder*), *alle Mand paa Dækket!; ni Hundrede Aar, mange Tusinde* (men *Aar Hundreder* eller *Tusinder af Aar*).

Anm. 1. Ord, der ende paa *e*, faa altid Flertalsform, f. Eks. *syv Tommer, ti Tønder, to Skæpper, hundrede Kroner* (undtagen *Øre*, se ovenfor); ligesaa *ti Tylvter, tyve Favne, fem Bøger, to Potter, tre Pægle, fem Læster.* Hyppigst siges *to Mil, mange Mil,* men *mange Hundrede Mile.*

Anm. 2. Man siger *halvfemte Maaned* (slgn. *fire og en halv Maaned*), men *i de halvfemte Maaneder, han har været her, har han ingenting bestilt* (ogsaa *de fire og en halv Maaneder*); dog hedder det næsten altid *den halvanden Maaned.*

2. Naar Navne paa enkelte Ting bruges som Samlingsnavne, sættes de i Enkelttal, f. Eks *Nogle raabte med Fisk, andre med Frugt. Skibet gik under med Mand og Mus. Og det var i Aaret atten Hundred og syv . . . Da Engelskmanden kom, den forbandede Tyv.*

Navneordenes Forholdsformer.

Til at udtrykke de forskellige Forhold, hvori et Navneord kan staa i en Sætning, findes der i Almindelighed i Sprogene forskellige **Forholdsformer** (Kasus). Antallet af disse er ikke det samme i de forskellige Sprog. I nuværende Dansk have Navneordene kun to Forholdsformer: 86

1) **Nævneform** (Nominativ), hvori Navneordet sættes, naar det ligefrem bruges som Navneord;

2) **Tillægsform** (Genitiv), hvori Navneordet sættes, naar det bruges som Tillægsord ɔ: hører til et andet Navneord, som det nærmere bestemmer. Denne Form dannes, ved at der til Nævneform föjes **s**, f. Eks. *Faders Hat, Danmarks Historie, Kongers og Folks Bedrifter, ti Hestes Kraft, mange Dyrs Størrelse; Jenses Moder* (§ 28); *dette Glasses Indhold* (§ 28 og 23).

Anm. 1. Hvor nær beslægtet med et Tillægsord Navneordenes Tillægsform er, kan ses af følgende:

1) Tillægsformen lader sig ofte omskrive ved et Tillægsord, f. Eks. *Danmarks Historie = den danske Historie, Himmelens Magter = de himmelske Magter, en Konges Hof = et kongeligt Hof.*

2) De manglende Tillægsformer af nogle navneagtige Henvisningsord erstattes af tillægsagtige Henvisningsord: *min, din, sin, vor.*

3) Flere Tillægsord ere oprindelig Tillægsformer, f. Eks. *fælles* (félags ɔ: *Fællesskabs*), *stakkels* (Tillægsform af *Stakkel*), *alskens* (alls kyns ɔ: *af enhver Art*).

4) Tillægsformen bruges i Sætningen paa samme Maade som et Tillægsord, enten som vedföjet, f. Eks. *Peters Hat,* eller som Omsagnsord,

f. Eks. *Hvad der findes i dette Værelse er ikke mit, men Peters. Det var Satans,* eller som Navneord, f. Eks. *Vi besøgte i Gaar Peters (Hansens, Præstens).* At der i det sidste Udtryk ikke underforstaas *Familie* eller lignende, men at Tillægsformen staar paa samme Maade som Flertal af et som Navneord brugt Tillægsord (f. Eks. *fattige kunne være lige saa lykkelige som rige*), ses af, at der kan tilföjes *de havde det udmærket;* det hedder ogsaa *Birks medregnede, blive vi 24.*

5) Tillægsformen bruges ligesom et Tillægsord undertiden biordsagtigt foran et Tillægsord eller et Biord, f. Eks. *Pokkers rar, Hjertens gerne* (slgn. desuden *de kom agendes* og lign. i tidligere Dansk og i daglig Tale).

Anm. 2. Forstenede Levninger af gamle Forholdsformer findes navnlig i Forholdsordsled og i Sammensætninger, f. Eks. *i Live, i Hænde, paa Tinge, fra Borde, af Dage, i Tide, paa Færde, paa Fode; til Rette, til Stede, til Syne, til Fode, til Haande, til Orde; Fruerstue, Rettergang, Sognemænd, Sotteseng, Hjortelæder, Sönnesön, Hestestald, Ulveflok* (udførligere i Tillægget).

Anm. 3. I det religiøse Sprog og i enkelte staaende Udtryk forekomme græske og latinske Endelser, f. Eks. Genstandsform i *Jesum Kristum;* Tillægsform i *Jeremiæ Begrædelsesbog, efter Kristi Fødsel, i Jesu Navn;* Tiltaleform (Vokativ) i *O stærke Kriste!*

Tillæg.

Af Oldsprogets fire Forholdsformer ere kun to bevarede, idet allerede i ældre Dansk Nævneform og Genstandsform (Akkusativ) smeltede sammen og Hensynsform var ved at forsvinde (se § 7 Tillæg a 1). Desuden fortrængte i Gammeldansk *s* alle andre Endelser fra Tillægsform. Af de gamle Former ere dog følgende Levninger bevarede:

1) **i** i Enkelttals Hensynsform som **e**: *at árі — ad Aare, af lagi — af Lave, i lagi — (være) i Lave* (hvoraf urigtigt *bringe i Lave* for *i Lav*), *i lifi — i Live* (hvoraf urigtigt *til Live* for *til Livs*), *i garði — i Gaarde, i draumi — i Drömme, i sœfni — i Sövne, i hendi — (have) i Hænde* (hvoraf urigtigt *faa* og *give i Hænde* for *i Haand*), *á þingi — paa Tinge* (hvoraf urigtigt *til Tinge* for *til Tings*), *frá borði — fra Borde;*

2) **u** i Enkelttals Hensynsform som **e**: *yfir* og *undir muldu* (= glisl. *moldu*) — *over* og *under Mulde;*

3) **um** i Flertals Hensynsform som **um, om, em** eller **e**: i nogle Stednavne, f. Eks. *húsum — Husum; forðum — fordum, i leyndum — i Løndom, stundum — stundom, i millum — imellem; af dǫgum — af Dage, i tíðum — i Tide, i gerðum — i Gære, á ferdum — paa Færde, á fótum — paa Fode, fyrir fótum — for Fode;*

4) **ar** i Enkelttals Tillægsform som **er** eller **e**, f. Eks. *giptar — Giftermaal, réttar — Rettergang, laugar — Løverdag,* smntr. *Lördag (árós — Aarhus,*

egentlig *Aas Munding); bókar — Bøgeblad, sóknar — Sognemænd, sóttar — Sotteseng, hjartar — Hjortelæder, sunar — Sönnesön, til réttar — til Rette* (hvoraf urigtigt *sætte i Rette* for *i Ret*), *til staðar — til Stede, til sjúnar* (= glisl. *til sjónar*) *til Syne, til vegar — til Veje;*

5) **ur** i Enkelttals Tillægsform som **er** i Sammensætninger, f. Eks. *bróður — Broderdatter;*

6) **a** og **u** i Enkelttals Tillægsform af Ord efter den svage Böjning som **e**, f. Eks. glisl. *dreka — Dragehoved, bónda — Bondekone, auga — Öjesten, ferju — Færgemand, mylnu — Møllehjul, kirkju — Kirkesogn; til dauða — til Døde;*

7) **a** i Flertals Tillægsform som **e**: i Sammensætninger, f. Eks. *hesta — Hestestald, ulfa* (= glisl. *úlfa*) *— Ulveflok, barna — Barnemad* (i Gammeldansk ved Ligedannelse med Nævneform ogsaa *børnæ — Börneflok*), *bónda — Bondeklæder* (i Gammeldansk ved Ligedannelse med Nævneform ogsaa *bønder* uden Tillægsformsendelse — *Bøndergods*), *allra handa* (ɔ: *af alle Slags*) — *alle Haande; til baka — tilbage, til fóta — til Fode, til grunna — til Grunde, til handa — til Haande, til orða — til Orde.* Den i Gammeldansk forekommende Tillægsform uden Tillægsformsendelse findes foruden i Sammensætninger med *Bønder* ogsaa i Stednavne, der staa som Vedföjelse uden at faa Tillægsformens Endelse, f. Eks. *Køge Kirke.*

8) **na** i Flertals Tillægsform i den svage Böjning som **en**: i Sammensætninger f. Eks. *augna — Öjenhaar,* glisl. *eyrna — Ørenlyd.*

Kendeord.

Kendeordenes Arter og Former.

1. Naar der ganske i Almindelighed nævnes een eller flere Ting af en vis Art, siges det Navneord, der benævner en saadan Ting at være ubestemt. Dette betegnes gerne, naar Talen er om en enkelt Ting, ved at sætte det **ubestemte Kendeord**, der i Fælleskön hedder **en** og i Intetkön **et**, foran Navneordet, f. Eks. *Anders købte en Ko og et Faar.* I Flertal tilföjes intet Kendeord, f. Eks. *Paa Markedet fandtes Heste, Køer, Faar og Svin.* Det ubestemte Kendeord har ingen særlig Tillægsform, f. Eks. *en Kos Yver, et Faars Uld.* 87

2. Nævnes der derimod een eller flere bestemte Ting, siges Navneordet at være bestemt. I saa Fald tilföjes i Almindelighed det **bestemte Kendeord**, der i det nuværende Sprog har to forskellige Former, een, der bruges, naar Navneordet staar alene, og derfor kaldes Navneordenes bestemte Kendeord, og en anden, der bruges, naar der til Navneordet vedföjes et Tillægsord, og derfor kaldes Tillægsordenes bestemte Kendeord.

a) **Navneordenes bestemte Kendeord**, der hænges bag efter

Navneordet og sammen med dette danner Navneordenes bestemte Form, hedder i Fælleskön = **en**, i Intetkön = **et** og i Flertal = **ene**, f. Eks. *Anders, der ejede en Ko, et Faar og et Par Svin, solgte Koen og Faaret, men beholdt Svinene. Stubben, Nettet, Lammene, Læggen, Næbbet, Æggene* (§ 23). Medens i denne Forbindelse Navneordet selv ikke plejer at have nogen særlig Tillægsform, har Kendeordet en Tillægsform paa **s**, f. Eks. *Koens Yver, Faarets Uld, Svinenes Börster.*

b) **Tillægsordenes bestemte Kendeord** hedder i Fælleskön **den**, i Intetkön **det** og i Flertal **de**, f. Eks. *den røde Ko, det sorte Faar, de brogede Svin.* En særlig Tillægsform findes ikke, f. Eks. *den røde Kos Yver, det sorte Faars Uld, de brogede Svins Börster.*

Anm. 1. Det ubestemte Kendeord er egentlig et ubestemt Henvisningsord (slgn. § 106 B 1 Anm.), der er opstaaet af Talordet *een.*

Navneordenes bestemte Kendeord er oprindelig et paapegende Henvisningsord *enn* (slgn. tysk *jener*), f. Eks. *sorg-enn, orð-et, menn-enir* ɔ: *Sorgen, Ordet, Mændene.* Det samme Ord brugtes i Oldnordisk oprindelig ogsaa som Tillægsordenes bestemte Kendeord, men blev senere fortrængt af *hin* (slgn. *Hakon Jarl hin Rige*), der atter er blevet fortrængt af *den* (paapegende Henvisningsord).

Anm. 2. I Ordet *Verden* er Endelsen *en* oprindelig det bestemte Kendeord (oldn. *verǫld,* slgn. tysk *Welt* og engelsk *world*), hvad der ogsaa kan ses af det gamle Udtryk *ingen Verdsens Ting* (se Anm. 3) og Afledningen *verdslig;* men dette er gaaet i Glemme, saa at man siger *den ny Verden* o. lign.; dog siges aldrig *Verdenen,* men *Verden,* f. Eks. *Verden gaar ham imod,* undtagen i Sammensætninger, f. Eks. *Underverdenen.*

Anm. 3. I Oldnordisk og tidligere Dansk böjedes i den bestemte Form ogsaa selve Navneordet, og Kendeordet hed i Intetköns Tillægsform *ens.* Af denne Böjningsmaade have vi flere Levninger: *dauðsins* — *Dødsens* (i Lighed hermed *ih, du Fredsens! Naadsens Aar, ingen Verdsens Ting,* hvilke Ord i Oldnordisk havde *ar* i Tillægsform); *paa denne Aarsens Tid (ársins), paa Havsens Bund (hafsins), al Landsens Ulykke (landsins), Livsens Træ (lífsins), af Hjertens Lyst (hjartans;* i Lighed hermed *Rigens Marsk, Rigensgade* og *Alterens Sakramente,* oldn. *ríkisins* og *altarisins).* Det hedder *Menneskens Sön,* fordi *Menneske* oprindelig var Fælleskön.

Særegenheder ved Dannelsen af Navneordenes bestemte Form.

88 Ved Dannelsen af Navneordenes bestemte Form kan Kendeordet eller Navneordet eller begge Ord undergaa Forandringer:

1) Kendeordet mister sit *e*, naar Navneordet ender paa et svagt *e*, og i Flertal tillige, naar det ender paa *er*, f. Eks. *Kone — Konen, Hjerte — Hjertet, Borde — Bordene; Sorger — Sorgerne, Køer — Køerne, Koner — Konerne.*

2) Nogle Navneord paa svagt *el, en* og *er* kunne udstøde *e*, f. Eks. *Regelen* eller *Reglen, Lagenet* eller *Lagnet, Klosteret* eller *Klostret;* andre göre det altid, f. Eks. *Midlet, Stemplet, Teatret* (se § 27 B I, 2).

3) Navneord paa *er*, der beholde *e* foran *r* i Flertal (§ 27 B I, 1 b), miste i dette Tal *e* efter *r*, og tillige mister Kendeordet sit *e*, f. Eks. *Faddere — Fadderne, Snedkere — Snedkerne, Nævnere — Nævnerne, Svenskere — Svenskerne, Flyndere — Flynderne, Undere — Underne* (derimod *Agre — Agrene, Fædre — Fædrene, Negre — Negrene, Tigre — Tigrene*); de, der snart beholde *e*, snart miste det, danne bestemt Form paa samme Maade som de, der miste det, f. Eks. *Aldere* og *Aldre — Aldrene* (ikke *Alderne*), *Altere* og *Altre — Altrene* (ikke *Alterne*).

Uregelmæssige Former have *Mennesker — Menneskene* og *Øren — Ørene.*

Anm. 1. Navneord, der ere afledte af Udsagnsord ved Endelsen *en,* kunne ikke sættes i bestemt Form, f. Eks. *en Løben og Trampen,* men ikke *Løbenen og Trampenen,* dog *Hilsenen* (slgn. § 84, 1 *β*). Man siger derfor *jeg kan ikke udholde den Løben og Trampen* (paapegende Henvisningsord med svækket Styrke).

Anm. 2. Latinske Ord paa *um* bortkaste denne Endelse i den bestemte Form, f. Eks. *Verbum — Verbet, Museum — Museet, Studium — Studiet;* dog siges *Punktummet* til Forskel fra *Punktet* (af *Punkt*). I Flertal kan Kendeordet ikke föjes til en fremmed Flertalsform, f. Eks. *Leksika, Konti,* hvorfor man maa sige *Leksikonnerne, Kontoerne.*

Tillægsord.

89 Da Tillægsordene som saadanne ere nöje knyttede til de Navneord, hvortil de lægges, er det naturligt, at deres Form er afhængig af forskellige Forhold ved disse, nemlig Könnet, Tallet

og Bestemtheden, f. Eks. *en stor Mand; et stor***t** *Barn; stor***e** *Mænd; den stor***e** *Mand, det stor***e** *Barn, de stor***e** *Mænd.*

En særlig Tillægsform have Tillægsordene i Almindelighed ikke, f. Eks. *en stor Mands Død, et stort Barns Ønsker, store Mænds Bedrifter, den store Mands Liv.* En saadan findes kun: 1) naar et umiddelbart følgende Navneord er underforstaaet, f. Eks. *den gamle Mands Ord havde större Vægt end den unges (= end den unge Mands);* 2) naar Tillægsordet bruges navneagtigt, f. Eks. *den syges Bönner, de voksnes Tal; at være til fals;* 3) naar Navneordet staar foran, f. Eks. *Gorm den Gamles Gravhöj.*

Anm. 1. Tillægsformen bruges ikke saa gerne, naar Ordet staar ubestemt, idet man i saa Fald plejer at tilföje et Navneord, f. Eks. *En fattig Mands Liv kan være lykkeligere end en rig Mands* (hellere end *en rigs*). *En viis Mands Ord* (hellere end *en vises Ord*). *Syge Folks Urimeligheder* (hellere end *syges Urimeligheder*). Dog siges *en gejstligs Pligter, en stuelærds Betragtninger,* fordi *gejstlig* og *stuelærd* saa ofte bruges navneagtigt, at de for den umiddelbare Betragtning staa som Navneord.

Anm. 2. Levninger af gamle Forholdsformer findes i Ordene *megen* og *liden* samt i nogle Forholdsordsled, nogle Sammensætninger og hos Digterne, f. Eks. *til fulde, til gode; Ungersvend, allerstörst, alskens; over salten Sø, ved breden Bord* (udførligere i Tillægget).

Tillæg.

Af de gamle Former ere kun følgende bevarede: Han- og Hunköns Nævneform i Enkelttal, Intetkön i Enkelttal og Han- og Hunkön i Flertal samt den svage Böjning, idet allerede i ældre Dansk (undtagen i Skaansk) Nævneformens Mærke i Hankön er bortfaldet, Genstandsform sammensmeltet med Nævneform (i Hankön: *all,* i Hunkön: *all* og *allæ* sammenblandede, i Han- og Hunkön i Flertal: *allæ* ved Bortfaldet af *r*), Hensynsform forsvunden og Intetkön i Flertal i Færd med at forsvinde *(all* og *allæ).* Der er dog bevaret nogle faa Levninger:

1) Nævneform i Hankön: *ungr sveinn — Ungersvend;*

2) Genstandsform: *mikinn — megen, litinn — liden;* digteriske Udtryk som *over salten Sø, i allen Stad* (urigtigt anvendt i *Guds Menighed i allen Stad*), derfra overført til Ord af andre Kön, f. Eks. *under sorten Muld* (Hunkön), *ved breden Bord* (Intetkön), *i vilden Sky* (oprindelig Intetkön), og til Nævneform, f. Eks. *mælte goden Bonde, svared stolten Signelil;* af denne Nævneform er der atter dannet bestemt Form og Flertal, f. Eks. *det vildene Hav, dybene Dale;*

3) Hensynsform i Intetkön: *at réttu — med Rette, at fullu — til fulde, at góðu — til gode* (Forholdsordet er ombyttet med et andet); *með ǫllu — med alle (= aldeles)* i Folkeviserne;

4) Tillægsform i Enkelttal: *fals* (af *falr*) i *til fals, alls kyns (af enhver Slags) — alskens;*

5) Tillægsform i Flertal: *allra (af alle)* i *allerbedst, allerstörst* o. s. v.;
6) Intetkön i Flertal: *ǫll þing — alting;* ligeledes *i al Fald;*

De nuværende Tillægsformer ere i Almindelighed Nydannelser, f. Eks. *den syges, de voksnes, de yngres; til fals* er dog en gammel Form.

Tillægsordenes Könsböjning.

Naar et Tillægsord hører til et Navneord af Intetkön, faar det Endelsen **t**, medmindre Tillægsordet er umiddelbart Tillæg til et Navneord, der staar bestemt, f. Eks. *et stort Hus* (men *det store Hus*, se § 92), *Vejret er smukt, han malede Bordet brunt, Barnet rejste sundt hjemmefra.*

Der kan indtræde:

1) Medlydstilnærmelse (§ 29), f. Eks. *stiv — stift;* særlig mærkes *grov* (hvor *v* er Selvlyd) — *groft,* derimod *flov — flovt* (begge Former med Selvlyd);

2) Medlydssammensmeltning (§ 30 A 4) f. Eks. *god — godt, hvid — hvidt,* (*egen = særegen* har *egent,* men som paapegende Henvisningsord *eget,* f. Eks. *et egent Svar,* men *paa eget Ansvar*).

Tillægsordene *megen* og *liden* have *meget* og *lidet* eller sammentrukket *lidt* (med Forskel i Brugen).

Könsböjning mangler i:

1) Tillægsord, der ende paa en enkelt Selvlyd, f. Eks. *et tro Dyr* (tidligere *trot*), *et bly Væsen, et sanddru Vidne, et jaloux Pigebarn* (*x* stumt), *et ringe Udbytte, et stille Væsen* (men *et höjt Hus, et flovt Brev*); herfra undtages Tillægsord paa **aa**, f. Eks. *et blaat Baand, graat Skind* samt *fri* og *ny;* f. Eks. *et frit Folk, et nyt Bord;*

2) alle Tillægsord paa **t**, f. Eks. *et tæt Krat, et stribet Tæppe, et koket Öjekast;*

3) Tillægsord paa stemmeløst **d,** f. Eks, *et lærd Selskab, et absurd Forlangende;*

4) nogle faa Tillægsord paa stemt **d,** f. Eks. *et glad Ansigt, et fremmed Land, et afdød Medlem af Foreningen, dette Sprog er uddød* (men altid *fladt, hvidt, vidt, godt, blødt, rødt, sødt, Dyret var og blev dødt* og ofte *et spædt Barn, et ledt Vejr, et kaadt Svar, et ladt Fruentimmer, et solidt Maaltid*);

5) Tillægsord paa **sk,** der betegne Nationaliteten, og alle paa **isk,** f. Eks. *et dansk Skib, græsk Sprog; et morderisk Slag, et dyrisk Udseende, et fysisk Eksperiment;* de øvrige paa **sk**

skrives endnu ofte med *t*, f. Eks. *ferskt Vand, et friskt Udseende, et falskt Dokument, et barskt Vejr, et raskt Svar;* men denne Lyd høres sjælden i Udtalen, undtagen naar Tillægsordet staar som Navneord, f. Eks. *der er noget raskt ved ham;*

6) Tillægsord paa **s**, der oprindelig ere Tillægsformer eller Biord, f. Eks. *et fælles Svar, et stakkels Barn; et tilfreds Sind, et dagligdags Udseende, et indvortes Onde, et forgæves Forsøg,* samt enkelte andre paa s, f. Eks. *et snavs Fruentimmer, et gængs Udtryk* (men *et vist Anliggende, et tavst Vidne, et nervøst Menneske*);

7) nogle fremmede Tillægsord, der kun forekomme som Vedföjelser: *idel Kævl, lutter Øre,* og nogle Tillægsord, der ikke forekomme som Vedföjelser foran Navneord: *Skibet er læk, Barnet blev os var, Huset er mange Penge værd, det er ikke værd* eller *Umagen værd* (dog ogsaa *værdt*), *ked af Legen løb Barnet hjem;*

8) nogle Tillægsord, naar de forekomme som Omsagnsord i visse Talemaader, idet Forestillingen om, at de egentlig ere Tillægsord, er forsvunden og de opfattes som Biord, f. Eks. *Skibet blev klar af Pynten* (men *nu blev det klart, at* o. s. v.), *Landet gik fri for Pesten, Uvejret brød løs;* ligeledes *Dyret var ilde faren. (Et Glashav lig Krystal,* Johann. Aabenb. — *Dette Tal er lig Summen af de andre).*

Tillægsordenes Talböjning.

91 Hører et Tillægsord til et Navneord i Flertal, faar det i begge Kön Endelsen **e**, f. Eks. *store Mænd, store Börn, Træerne ere höje, Moder farvede Strömperne sorte, Drengen kom sörgmodig hjem; smukke Piger, grönne Træer, langsomme Betalere* (§ 23).

Der indtræder følgende Forandringer ved Flertalsdannelsen:

1) Selvlydsudstødelse i Tillægsord paa svagt *el, en* og *er* (§ 27 B I 3), f. Eks. *gammel — gamle Venner, ædel — ædle Kvinder, muggen — mugne Stövler, nøgen — nøgne Börn, snæver — snævre Ærmer, sikker — sikre Laase* (men *partiel — partielle Tab, homogen — homogene Störrelser*);

2) Tillægsord paa svagt *et* ende i Flertal paa *ede,* f. Eks *en stribet Kjole — stribede Kjoler* (men *koket — kokette Damer*).

For Flertal af *liden (lille)* bruges *smaa,* der i visse Udtryk dog ogsaa forekommer i Enkelttal, f. Eks. *den smaa, smaat Kvæg, i stort og smaat; faa* findes kun i Flertal; *megen* mangler Flertal,

der erstattes af *mange*, som egentlig er Flertal af det som ubestemt Henvisningsord brugte *mangen*.

Talböjning mangler i:

1) Tillægsord, der ende paa en enkelt Selvlyd, f. Eks. *tro Venner, blaa Baand, bly Væsner, snu Krabater, sanddru Vidner, jaloux Personer* (*x* stumt), *ringe Indtægter, bange Anelser* (men *höje Huse, flove Bemærkninger*); det hedder *frie* eller *fri Folk, nye* eller *ny Borde;*

2) Tillægsord paa **s**, der oprindelig ere Tillægsformer eller Biord, f. Eks. *fælles Interesser, Afskrifterne vare ens, nymodens Anskuelser, udenbys Folk, afsides Steder* (dog *den stykkevise Omordning, den delvise Reform* o. lign. samt *vi vare tilfredse*); ligeledes enkelte andre, f. Eks. *nogle snavs Personer* (men *gængse Udtryk, visse Folk, tavse Vidner, nervøse Koner);*

3) nogle fremmede Tillægsord, der kun forekomme som Vedföjelser: *idel Spektakler, lutter Venner*, og nogle for en Del ligeledes fremmede Tillægsord, der ikke forekomme som Vedföjelser foran et Navneord: *Börnene vare angest, nu ere vi kvit, disse Klæder ere ikke meget værd, Pengene ere flöjten, pludselig bleve vi Rytterne var, de bleve bet, han gjorde os altid bet, Markerne laa brak, jeg har ikke dine Penge nødig (vi ere ked* eller *kede deraf);*

4) nogle Tillægsord og nogle oprindelige Tillægsmaader, naar de forekomme som Omsagnsord i visse Talemaader, f. Eks. *Börnene er deres Fader lig, I kunne ikke være eders Opförsel bekendt, vi ere os intet ondt bevidst, Drengene for vild, de for løs paa hinanden, han havde begge Börnene lige kær, Dommeren satte Tyvene fast, Kongen lod Fangerne løs, Hestene slog sig løs, vi spiste os mæt, jeg gjorde Forældrene bekendt med Sagen, de slog sig fordærvet, jeg gjorde dem forskrækket.*

Tillæg.

Böjningen af Tillægsord og Förnutids Tillægsmaader paa svagt *et* svarer til Böjningen af Tillægsord og Förnutids Tillægsmaader paa *að̈r*, f. Eks. *stafað̈r*, Intetkön *stafat*, Flertal *stafað̈ir (— a, — ar); elskað̈r*, Intetkön *elskat*, Flertal *elskað̈ir (— a, — ar) — elsket, elskede*, idet den gamle Fælleskönsform er tabt og erstattet af Intetkönsformen. Ved Ligedannelse have hertil sluttet sig: 1) Tillægsord paa *ð̈r* og *dr*, f. Eks. *eineygð̈r, eineygt, eineygð̈ir — enöjet, enöjede; hyrndr, hyrnt, hyrndir — tihjörnet, tihjörnede;* 2) Tillægsord paa *ótẗr*, f. Eks. *kullótẗr, kullótt, kullóttir* (= glisl. *kollóttr* o. s. v.) — *kullet, kullede.*

Liden og *megen* have tabt Flertal, *faa* og til Dels *smaa* Enkelttal.

Tillægsordenes bestemte Form.

92 Föjes et Tillægsord som umiddelbart Tillæg til et Navneord, der staar bestemt, har Tillægsordet en særlig Form, idet der i begge Kön og Tal tilföjes **e**, f. Eks. *den store Mand, det store Barn, de store Mænd, de store Börn; den stygge Vane, det rette Sving, de hjælpsomme Venner* (§ 23): ligeledes, naar et Tillægsord, der bruges som Navneord, staar bestemt, f. Eks. *den syge.*

Der indtræder de samme Forandringer som ved Flertalsdannelsen:

1) Selvlydsudstødelse i Ord paa svagt *el, en* og *er*, f. Eks. *den gamle Mand, den nøgne Sandhed, den snævre Gyde* (men *den partielle Solformörkelse, det homogene Udtryk*);

2) Tillægsord paa svagt *et* ende paa *ede*, f. Eks. *den stribede Kjole* (men *den kokette Dame*).

Bestemthedsböjning mangler i:

1) *megen* og *liden*, f. Eks. *den megen Tale, den liden Handling* (*egen* = *særegen* har *egne*, f. Eks. *den ham egne Stivsindethed*, men som paapegende Henvisningsord mangler det Bestemthedsböjning, f. Eks. *Mandens eget Hus);* desuden staaende Udtryk, der ere en Levning fra en Tid, da den bestemte Form begyndte at fortrænges, f. Eks. *min salig Mand, salig Ferdinand, höjsalig Kong Frederik (den hellig Aand*, der nu skrives *den Helligaand);* ligesaa hos Digterne, f. Eks. *ung Harald, Lunden grön;*

2) Tillægsord, der ende paa en enkelt Selvlyd, f. Eks. *den tro Ven, det blaa Baand, den snu Krabat, den ublu Pris, den jaloux Ægtemand* (*x* stumt), *den stille Aften, det øde Sted* (men *det höje Hus, det grove Arbejde*); det hedder *det frie* eller *fri Ord, det nye* eller *ny Stykke;*

3) Tillægsord paa **s**, der oprindelig ere Tillægsformer eller Biord, f. Eks. *den fælles Sag, det stakkels Barn, den gammeldags Simpelhed, den afsides Beliggenhed, den indbyrdes Undervisning* (dog *stykkevise Forandringer, delvise Reformer* o. lign. — tidligere anderledes, f. Eks. hos Holberg: *uden Taares strømmevis udgydelse* — samt *det tilfredse Udtryk*); derimod *den gængse Fremgangsmaade, den visse Død, det tavse Vidne, det nervøse Anfald.*

Nogle Tillægsord bruges kun, naar Navneordet staar bestemt: *den forrige Ejer, den øvrige Familie* (dog *for øvrigt* og *i øvrigt*), *ovennævnte Person, förstnævnte Pige, i afvigte Aar.*

Tillæg.

Medens Oldsprogets svage Böjning i Navneordene er saa godt som forsvunden, er den næsten fuldstændig bevaret i Tillægsordene.

Megen har mistet sin svage Form; den til *liden* svarende svage Form *lille (litli)* bruges ogsaa som stærk Form og har næsten fortrængt *liden,* f. Eks. *en lille Mand, Manden er lille.*

De endnu bevarede Tillægsord, der i Oldnordisk altid böjedes svagt, have ogsaa faaet en stærk Form: *gangsi — gængs, hvimsi — vims, lami — lam, þagsi — tavs.*

Omvendt har den svage Form fortrængt den stærke i *øde* og *ilde (lige* i *et lige Tal* er et nyt Ord, dannet af *lig);* ligeledes i de øvrige Ord paa svagt *e,* der alle ere tyske, f. Eks. *bange, ringe, stille.*

Tillægsordenes Sammenligningsformer,

Sammenligningsformernes Betydning.

93 En Egenskab kan tillægges een eller flere Ting i höjere Grad end een eller flere andre eller i höjere Grad end alle andre af en vis Art. Til at udtrykke disse Sammenligningsforhold have Tillægsordene særlige Sammenligningsformer, der ere dannede af Grundformen (Positiv), nemlig en **höjere Grad** (Komparativ) og en **höjeste Grad** (Superlativ), f. Eks. *Guld er kostbarere end Sølv. Guld er det kostbareste af alle Metaller.*

Sammenligningsformernes Dannelse.

94 I Almindelighed dannes den höjere og den höjeste Grad af Grundformen ved Endelserne **ere** og **est**, f. Eks. *viis — visere — visest, ny — nyere — nyest, frugtbar — frugtbarere — frugtbarest; tyk — tykkere — tykkest* (§ 23). I de Tillægsord, der ende paa svagt *el, en* og *er,* finder der Selvlydsudstødelse Sted, f. Eks *ædel — ædlere — ædlest, doven — dovnere — dovnest, snæver — snævrere — snævrest.*

Der gives følgende Afvigelser fra Hovedreglen:

1) i Tillægsord, der ende paa svagt *e*, tilföjes kun *re* og *st,* f. Eks. *ringe — ringere — ringest;*

2) i Tillægsord paa *ig, lig* og *som* tilföjes i höjeste Grad *st,* men *ere* i höjere Grad, f. Eks. *mandig — mandigere — mandigst, livlig — livligere — livligst, langsom — langsommere — langsomst;* ligeledes i Almindelighed *fornem — fornemmere — fornemst* (men *tungnemmest*) og Sammensætninger med *rig,* naar dette Ord udtales svagt, f. Eks. *talrigst, aandrigst* (men *tankerigest, indholdsrigest*);

3) følgende Tillægsord tilföje **re** og **st** og have Omlyd:

lang	*længre* og i Skrift hyppigere *længere*	*længst*
faa	*færre*	*færrest*
stor	*större*	*störst*
ung	*yngre*	*yngst;*

4) i følgende Tillægsord ere Sammenligningsformerne dannede af en anden Stamme end Grundformen:

gammel	*ældre* (slgn. *Alder*)	*ældst*
god	*bedre*	*bedst* (i daglig Tale *du godeste Gud!*)
ond	*værre*	*værst*
lille	*mindre*	*mindst*
megen	*mere* (i daglig Tale ogsaa *mer*)	*mest*
mange	*flere* (i daglig Tale ogsaa *fler*)	*flest;*

5) *nær* har *nærmere* (ɔ: *nær mere*) — *nærmest* (ɔ: *nær mest*) eller *den næste* (kun i Betydningen *nærmest i Følge, Orden eller Rang*). I Mundarter og daglig Tale siges om Køreheste *den nærmer* og *den fjermer* (af gammelt *fier* af *fjar* = glisl. *fjarri*, slgn. *fjern*, § 5, 2 Slutn.), begge med Stød.

Nogle Tillægsord, der ere dannede af Stedsbiord, forekomme kun i höjere og höjeste Grad (höjere Grad med Grundforms Betydning): *(ind)* — *indre* — *inderst, (ud)* — *ydre* — *yderst,* (Stammen til *oven*) — *øvre* — *øverst, (ned)* — *nedre* — *nederst;* andre, der ligeledes ere dannede af Stedsbiord, forekomme kun i höjere Grad (med Grundforms Betydning): *(nord)* — *nordre, (sønder)* — *søndre, (øst)* — *østre, (vest)* — *vestre;* ligesaa *höjre* og *venstre;* atter andre, der ere dannede af Biord eller Forholdsord, forekomme kun i höjeste Grad: *(for)* — *forrest, (bag)* — *bagest, (för)* — *först, (frem)* — *fremmest,* (Stammen til *siden*) — *sidst, (midt)* — *midterst, (mellem)* — *mellemst, (agter)* — *agterst, (under)* — *underst;* ligesaa *den eneste* af Talordet *een* (og i daglig Tale *ikke det bitterste* af *bitte,* der egentlig er et Navneord, f. Eks. *ikke en Bitte).*

Tillæg.

Af Oldsprogets to Dannelsesmaader, den paa *ri* — *str* og den paa *ari* — *astr*, er den förste bleven meget indskrænket, idet navnlig de Tilfælde, hvor Omlyd indtraadte, ere forsvundne paa ovennævnte fire Undtagelser nær (samt *nørðri* i *Nörreport* o. fl. Sammens.) og have givet Plads for Nydannelser som *lavere* — *lavest, tungere* — *tungest* (*tyngest* genoptaget af Richardt). Af *fager* havdes tidligere *fejre* og *fejrest* (oldn. *fegri* og *fegrstr*); af *fejre,* der ikke følles som höjere Grad af *fager,* er der litterært dannet Grundformen

fejr, hvoraf atter opstod Sammenligningsformerne *fejrere — fejrest.* I Ordene paa oldn. *ligr — lig* ere Dannelsesmaaderne ved tysk Indflydelse ombyttede: oldn. *ri — astr,* nu *ere — st,* f. Eks. *sæmiligr — sæmiligri — sæmiligastr, sömmelig — sömmeligere — sömmeligst.* Desuden ere ikke faa af de Former, som ere dannede af Biord og Forholdsord, forsvundne, f. Eks. *nørztr, norðastr, synnstr, austastr, vestastr, fyrri, siðari, næri.* Til Gengæld ere enkelte ny Former tilkomne: *forrest, bagest, midterst, mellemst, agterst, underst, den eneste.*

Af Enkeltheder mærkes følgende: 1) *længre* svarer til *lengri,* medens *længere* er en nyere Form, dannet ved Indskud af *e;* 2) i nogle Tilfælde er *r* trængt ind i höjeste Grad fra höjere Grad: *fæstr — færrest, innstr — inderst, ýztr — yderst, øfstr — øverst, neztr — nederst;* i Lighed med disse Ord ogsaa *midterst* og ofte i daglig Tale *bagerst* for *bagest* (*ikke det bitterste* er Nedertysk); *d* er indskudt mellem *n* og *r* i *mindre, indre* og *søndre,* se § 33 Tillæg 2.

Sammenligningsformernes Böjning.

Formen for den höjere Grad har ligesom Tillægsord paa *e* og Tillægsordenes bestemte Form hverken Köns- eller Talböjning, f. Eks. *en yngre Mand, et yngre Menneske, yngre Mænd.* En særlig Tillægsform forekommer, naar et umiddelbart følgende Navneord er udeladt eller Sammenligningsformen er brugt navneagtigt, f. Eks. *En ældre Mands Erfaring er större end en yngres. De yngres Raad.* 95

Formen for den höjeste Grad har ligesom Tillægsord paa *t* ingen Könsböjning, f. Eks. *denne Bog er bedst — dette Digt er bedst;* den har heller ingen Talböjning, f. Eks. *han bruger altid flest Penge; vi ere yngst;* derimod har den Bestemthedsböjning, f. Eks. *den störste Mand, det störste Hus, de störste Huse; i denne Klasse er han den yngste, vi ere de yngste paa vort Hold.* (Hos Digterne *der har vildest Fugl sin Rede* o. lign.). Denne Form bruges ogsaa efter det ubestemte Kendeord, f. Eks. *et förste Forsøg, et höjeste Væsen,* men ikke, naar Navneordet staar ubestemt uden Kendeord, f. Eks. *det gjorde jeg med störst Fornöjelse* (ɔ: *med större Fornöjelse end alt andet*); *han havde ikke mindst Ulejlighed* (ɔ: *ikke mindre Ulejlighed end andre*); derimod *jeg gjorde det med störste Fornöjelse, han havde ikke mindste Ulejlighed* (hvor Tillægsordenes bestemte Kendeord er udeladt).

En særlig Tillægsform forekommer, naar et umiddelbart følgende Navneord er udeladt eller Sammenligningsformen er brugt navneagtigt, f. Eks. *Den yngste Söns Udsigter ere ikke saa glimrende som den ældstes. Man bör altid følge den klogestes Raad.*

Næste bruges kun, naar Navneordet staar bestemt, f. Eks. *(den) næste Dag,* og *eneste* forekommer kun i den bestemte Form, f. Eks. *Han var det eneste Barn, Faderen brød sig om. Han var eneste Sön. Han ejer ikke en eneste Øre.*

Anm. Naar Tillægsordet *mulig* følger efter den bestemte Form af den höjeste Grad, smelter ved Efterligning af Tysk den höjeste Grad og *mulig* sammen til eet Udtryk, hvorved den höjeste Grad bliver uböjelig, f. Eks. *Han sagde det med den störst mulige Venlighed* (for *den største mulige Venlighed*), *Huset har den bedst mulige Beliggenhed.* Dog siges altid *den eneste mulige* (slgn. ovenfor).

Tillægsord, der mangle Sammenligningsböjning.

96 Adskillige Tillægsord mangle Sammenligningsböjning:

1) enten paa Grund af deres Betydning, f. Eks. *stum, død, udødelig, evig, faderløs; forrige, øvrige; daglig, aarlig; algod, alvis, alskens; engleren, hestedum, iskold; trekantet, firsidet, tihjörnet, tolvaarig;* i overført Betydning kunne dog nogle af disse faa Sammenligningsformer, f. Eks. *I Dag var han stummere end nogen Sinde för* (ɔ: *tavsere*); særlig mærkes de Tilfælde, hvor Tillægsordet betegner en Tilnærmelse til den Egenskab, det egentlig betegner, f. Eks. *Denne Fortegnelse er fuldstændigere end hin. Dette Vand er det reneste.*

2) eller paa Grund af deres Form:

a) Tillægsord paa *en,* der ere afledte af Navneord og Udsagnsord, f. Eks. *ulden, muggen, gnaven;*

b) Tillægsord paa svagt *et,* f. Eks. *broget, stribet, skaldet, ömskindet* (men *honnettere — honnettest*);

c) Flerstavelsestillægsord paa *sk* og *isk,* f. Eks. *krigersk, forbrydersk, jordisk, dyrisk, morderisk* (men *hadskere — hadskest, glubskere — glubskest*);

d) Tillægsord paa s, der oprindelig ere Tillægsformer eller Biord, f. Eks. *stakkels, gammeldags, udvortes, afsides* (men *lysere — lysest, vissere — vissest, odiøsere — odiøsest*);

e) nogle enkelte Tillægsord, f. Eks. *fremmed, værd, ør, gængs;*

f) Tillægsmaader, der bruges som Tillægsord, f. Eks. *levende, lovende, bunden, kneben, fornöjet, svedt,* med Undtagelse af nogle enkelte, f. Eks. *berömtere — berömtest, bestemtere — bestemtest, fuldkomnere — fuldkomnest.*

Sammenligningsböjningen af Tillægsord, der mangle denne paa Grund af deres Form, omskrives ved en Forbindelse af den höjere eller den höjeste Grad af *meget* og Tillægsordet, f. Eks.

mere broget — mest broget, mere krigersk — mest krigersk, mere gammeldags — mest gammeldags, mere lovende — mest lovende.

Talord.

Mængdetal.

De Talord, der angive Antallet paa Ting af samme Art, kaldes **Mængdetal** (Kardinaltal). De falde i to Underafdelinger: 97

1) **Tallene i Talrækken** indtil 100, der ere tillægsagtige: *een, to, tre, fire, fem, seks, syv, otte, ni, ti, elleve, tolv, tretten, fjorten, femten, seksten, sytten, atten, nitten, tyve, een og tyve* o. s. v., *tredive, een og tredive* o. s. v., *fyrretyve*, forkortet *fyrre, halvtredsindstyve*, forkortet *halvtreds, tresindstyve*, forkortet *tres, halvfjerdsindstyve*, forkortet *halvfjerds, firsindstyve*, forkortet *firs, halvfemsindstyve*, forkortet *halvfems;* desuden *hundrede (et Hundrede)*, hvoraf *hundrede og een* o. s. v., og *tusinde (et Tusinde)*, hvoraf *tusinde og een* o. s. v.

Een har i Intetkön **eet** og i bestemt Form **ene** samt, naar det bruges navneagtigt, Tillægsformer paa *s*, f. Eks. *een Hest, eet Faar, den ene Hest, det ene Faar, eens Ord kan være bedre end manges, Tallet eets Betydning, den enes Død den andens Brød.* Er *een* det første Ord, i et Tal, der bestaar af flere Ord, er det efter den almindelige Brug uböjeligt, f. Eks. *een og tyve Skibe;* derimod *hundrede og eet Skibe, Aaret hundrede og eet* (hvor Tallet staar i Navnetillæg til *Aaret*, slgn. *Klokken eet*).

De øvrige af disse Tal ere uböjelige, f. Eks. *fem Skibe, de fem Skibe.* Naar et umiddelbart følgende Navneord er underforstaaet eller de bruges navneagtigt, have de dog en Tillægsform paa *s*, f. Eks. *een Mands Kløgt opvejer ofte tyves, Tallet tis Primfaktorer, de tredives Regering.*

2) **Samlingstallene,** der ere navneagtige, f. Eks. *et Hundrede* (sjælden *Hundred*), hvoraf *to Hundrede, tre Hundrede* o. s. v. (§ 85, 1 Slutn.); *et Tusinde* (sjælden *Tusind*), hvoraf *to Tusinde* o. s. v. (altsaa *fire Tusinde fem Hundrede og seksten Tønder, Aaret atten Hundrede og tre og halvfems*); *en Million, en Billion, en Milliard; et Par, en Tylvt, et Dusin, en Snes, en Skok, en Ol; en Ener, en Femmer, en Tier; Tyverne, Fyrrerne.*

Anm. 1. I Steden for *to* og *tre* bruges ofte af Digterne og i höjere Stil de forældede Ord *tvende* og *trende.*

Anm. 2. De forkortede Mængdetal kunne kun bruges, naar Talordet staar alene eller bruges navneagtigt, f. Eks. *Hvor mange Stemmer var der mod Forslaget? To og halvtreds. — Aar tre og tres.* Undertiden høres dog *halvtreds Øre.*

Anm. 3. Navnlig i Forretningssproget bruges ofte for *tyve, tredive* o. s. v. *toti, treti* o. s. v.

Anm. 4. *Hundrede* og *Tusinde* ere oprindelig Navneord, f. Eks. *et Hundrede Stykker, et Tusinde Törv. Silden kunde tælles i Hundreder og Tusinder,* men bruges ogsaa som Tillægsord, f. Eks. *de hundrede Kroner, de tusinde Tønder.*

Tillæg.

Af det oldn. *einn* ere følgende Former bevarede: **einn** — *een,* **eins** — *eens,* **eitt** — *eet,* de svage Former **eini**, *eina, einu — ene;* de øvrige Former ere forsvundne; Tillægsformen *eets* er ligesom *tos, tres, fires* o. s. v. en Nydannelse. Af det oldn. *tveir* er kun bevaret Genstandsform i Hankön **tvá** — *to* (ved fremadvirkende U-Omlyd og Bortfald af *v*); dog har den gamle Intetkönsform **tú** (for *tvú* = glisl. *tvau*) holdt sig i Ordet *itu* (ɔ: *i to Stykker*); om Tillægsformen *tveggja* se § 106 Tillæg Slutn. Oldn. **þrír** — *tre* ved Bortfald af *r*; de andre Former ere forsvundne. Oldn. **Fjúrir**, *fjúra, fjúrar* (= glisl. *fjórir* o. s. v.) — *fire;* de andre Former ere bortfaldne. Oldn. **fimm** — *fem.* **Sjax** (ved Brydning af ældre *sex*, der er forblevet uforandret i Gammelisl.) — *siæx*, der ved Bortfald af *j* er blevet til *seks.* **Sjú** (= glisl. *sjau*) er blevet til *syv*, formodentlig ved Indvirkning af de Mundarter, i hvilke *iu* blev til *yv* eller *iv.* Oldn. **átta** — *otte.* Oldn. **níu** — *ni.* Oldn. **tíu** — *ti.* Oldn. **ellifu** — *elleve.* **Tolf** (= glisl. *tólf*) — *tolv.* Oldn. **þrettán** — *tretten.* **Fjugurtán** (= glisl. *fjórtán*) — i ældre Dansk *fiughærtæn* — *fjorten* (ved Sammentrækning). Oldn. **fimmtán** — *femten.* Oldn. **sextán** — *seksten,* udtalt *saisten,* idet *k* blev til *g*, dette til *j (i).* **Sjúttán** (= glisl. *sjautján*) — *sytten.* **Áttán** (= glisl. *átján*) — *atten.* **Níttán** (= glisl. *nitján*) — *nitten.* **Tvá tjugu** (Genstandsform = glisl. *tuttugu*) — i ældre Dansk *tiughæ* (idet *tvá* bortfaldt) — *tyve.* **þrír tjugir** (= glisl. *þrír tigir* eller *tugir*) — *tredive.* **Fjúrir tjugir** (= glisl. *fjórir tigir*) — *fyrretyve. Halvtredsindstyve, tresindstyve, halvfjerdsindstyve, firsindstyve, halvfemsindstyve* ere Nydannelser (Sammensætninger af *sinn, Gang,* slgn. *nogen Sinde, ingen Sinde,* og *tyve*). Oldn. **hundrað** og **þúsund** — *Hundred* og *Tusind* eller med tilföjet *e Hundrede* og *Tusinde.* — De to Delingstal *tvennir* og *þrennir* ere blevne til *tvende* og *trende,* men have mistet deres fordelende Betydning.

Ordenstal.

98 De Tal, der angive en Tings Plads i en Række, kaldes **Ordenstal** (Ordinaltal). Disse Tal, der ere tillægsagtige, ere følgende: *förste, anden, tredje, fjerde, femte, sjette, syvende, ottende, niende, tiende, ellevte, tolvte, trettende, fjortende, femtende, sekstende, syttende, attende, nittende, tyvende, een og tyvende, to og tyvende* o. s. v., *tredivte, fyrretyvende, halvtredsinds-*

tyvende o. s. v. *Hundrede* og *tusinde* bruges uforandrede som Ordenstal, f. Eks. *den hundrede Gang, det tusinde Tilfælde.* Der siges *den hundrede og förste Gang* o. s. v.

Med Undtagelse af *förste* (egentlig et Tillægsord i höjeste Grad), der ogsaa har Formen *först,* f. Eks. *Hvem var först?,* og *anden,* som i Intetkön har *andet,* men mangler Bestemthedsböjning, kunne Ordenstallene kun bruges i den bestemte Form, f. Eks. *den tredje Marts, Aarets fjerde Maaned, i mit femte Aar, hvert tiende Aar, (det) een og tyvende Hæfte;* de kunne dog ligesom Tillægsordenes höjeste Grad sættes efter det ubestemte Kendeord, f. Eks. *en tredje Afdeling.* De faa Tillægsform paa s, naar et umiddelbart følgende Navneord er underforstaaet eller Navneordet staar foran, f. Eks. *Det fjerde Binds Omfang er större end det tredjes. Frederik den Syvendes Regering.*

De sammensatte Ordenstal *selvanden, selvtredje* o. s. v. ere ogsaa tillægsagtige, men bruges kun som Tilstandsbetegnelse, f. Eks. *Han kom selvtredje.*

Anm. I det mathematiske Sprog dannes med Ordenstallene som Forbillede Udtryk som *den a'ende Potens, den c'ende Potens* (slgn. *den niende*); *den n'te Potens, den x'te Potens* (slgn. *den femte*); ligeledes *den millionte Potens.*

Tillæg.

Fyrsti — förste havde ogsaa i Oldnordisk en stærk Form: *fyrstr — först;* om *annan — anden* se § 103 Tillæg A 10; *þriði* er forsvundet, idet *tredje* kommer af Formerne *þriðja* og *þriðju; fjarði* (= glisl. *fjórði*) — *fjerde; fimmti — femte; sjatti* (= glisl. *sétti*) — *sjette; sjúndi* (= glisl. *sjaundi*) er forsvundet og erstattet af Nydannelsen *syvende; áttandi — ottende, niundi — niende; tiundi — trende; ellifti — ellevte; tolfti* (= glisl. *tólfti*) — *tolvte, þrettándi — trettende; fjugurtándi* (= glisl. *fjórtándi*) — *fjortende* o. s. v. Tillægsformerne ere Nydannelser.

Forholdstal.

De Tal, der angive en Tings Störrelse ved Forholdet til Enheden, kaldes **Forholdstal** (Proportionstal). De ere enten Tillægsord eller Navneord. 99

1) Tillægsord ere: a) *enkelt, dobbelt, tredobbelt* o. s. v.; b) *halv, halvanden, halvtredje* o. s. v. indtil *halvtyvende* (der siges *tyve og en halv* o. s. v.). Disse böjes ganske som andre Tillægsord, f. Eks. *den dobbelte Glæde, dobbelte Portioner, et halvt Brød, halvandet Brød. (Hanen staar paa halv, Klokken mangler ti Minuter i halv,* slgn. *paa ny, paa skraa).*

Anm. 1. *Dobbelt* (med Sammensætninger) og *halvt* eller *halv* kunne bruges som Biord, f. Eks. *Han lagde Klædet dobbelt. De delte Pengene halvt. Han gjorde det halvt for Spøg. Halvt* eller *halv paaklædt.*

Anm. 2. Biordsagtige ere de gamle Ord paa *fold,* f. Eks. *tifold,* hvortil svare Tillægsord paa *foldig,* f. Eks. *trefoldig.*

2) Navneord ere: *en Halvdel, en Tredjedel, en Fjerdedel* o. s. v., *en Hundrededel, en Tusindedel* (i det matematiske Sprog *en Tohundredeogentedel, en Tohundredeogtoendedel, en Tohundredeogtreendedel, en Milliontedel*); *en Fjerding, en Otting.*

Anm. Resultatet af en Division betegnes ved Navneordene: *Engang, Togang, Tregang* o. s. v.

Henvisningsord.

De personlige Henvisningsord.

100 En Person kan i Talen staa i tre forskellige Forhold: han kan være den talende, **første Person,** eller den tiltalte, **anden Person,** eller den omtalte, **tredje Person.** Til at benævne Personer, i tredje Person ogsaa andre Ting, ved en Henvisning til et af disse tre Forhold findes der i Sproget særlige Henvisningsord, de saakaldte **personlige** Henvisningsord. Disse ere enten navneagtige eller tillægsagtige.

A. De **navneagtige** personlige Henvisningsord have i Almindelighed en særlig Afhængighedsform, der bruges overalt, hvor Ordet ikke staar som Grundord eller skal sættes i Tillægsform, f. Eks. *Peter slog mig. Fader gav mig en Bog. Det er mig. Han gik med mig.*

Flere af disse Ord mangle Tillægsform, der erstattes af særegne Ord, de tillægsagtige personlige Henvisningsord.

De navneagtige personlige Henvisningsord böjes saaledes:

		Første Person	Anden Person	Tredje Person om Personer af Hankön	Tredje Person om Personer af Hunkön	Tredje Person om andre Ting Fællesk.	Tredje Person om andre Ting Intetk.
Enkelttal	Nævneform	**jeg**	**du**	**han**	**hun**	**den**	**det**
	Afhængighedsf.	**mig**	**dig**	**ham**	**hende**	mangler	
	Tillægsf.	mangler	mangler	**hans**	**hendes**	**dens**	**dets**
				baade om Personer og andre Ting			
Flertal	Nævneform	**vi**	**I**			**de**	
	Afhængighedsf.	**os**	**eder** (i dagl. T. *jer*)			**dem**	
	Tillægsf. (i dagl. T. *vores*)	mangler	**eders** (i dagl. T. *jeres*)			**deres**	

I Tiltale til een eller flere, som den tiltalte ikke staar i et særlig fortroligt Forhold til, bruges efter tysk Forbillede Flertalsformen af tredje Person, skrevet med stort Bogstav, f. Eks. *Hvorledes har De det? Dengang tog De fejl, mine Herrer! Nu har jeg sagt Dem alt. Deres Anskuelser ere urigtige.*

Anm. *Den, det, de* er oprindelig det paapegende Henvisningsord, der er blevet svagt. Se § 103 A 1 Anm.

B. De **tillægsagtige** personlige Henvisningsord ere:
for förste Person i Enkelttal **min**, Intetkön **mit**, Flertal **mine**;
» anden Person i — **din**, — **dit**, — **dine**;
» förste Person i Flertal **vor**, — **vort** — **vore**;
» anden Person i — mangler (forældet *jer, jert, jere*).

Naar de staa alene, bruges der særlige Tillægsformer, f. Eks. *Dine Forældres Hus er större end mines. Dit og dines Velfærd.*

Anm. *Mins, dins, vors, mits, dits, vorts* forekomme dog sjælden i Skriftsproget.

Tillæg.

A. De navneagtige personlige Henvisningsord. I förste og anden Person ere følgende af Oldsprogets Former bevarede: **ek** — *jak* (Brydning) — *jæk* — *jæg* — *jeg* (udtalt *jai* eller i daglig Tale, naar det er svagt, *jæ*); **þú** — *thu* — *du;* **mik** og **þik** — *megh* og *degh* — *mig* og *dig* (udtalte *mai* og *dai* eller i daglig Tale, naar de ere svage, *mæ* og *dæ*); **vír** (= glisl. *vér*) og **ír** (= glisl. **ér**) — *vi* og *I;* **oss** — *oss;* **iðr** (= glisl. *yðr*, se § 26 Tillæg II B Anm. 2 Slutn.) — *ithær* — *ethær* — *eder* (i daglig Tale *jer* ved Sammentrækning og tilföjet *j*). Tillægsformen *eders* er en Nydannelse, der er opstaaet, ved at man i Forbindelser som *eder ven* har opfattet det tillægsagtige *eder* som Tillægsform og derfor tilföjet *s*; paa lignende Maade ere de i daglig Tale forekommende Tillægsformer *vores* og *jeres* opstaaede af *vor* og *jer*. De gamle Hensynsformer og Tillægsformer samt alle Formerne i Total ere forsvundne.

I *han* og *hun* ere de gamle Former bevarede undtagen Genstandsform, der er fortrængt af Hensynsform. De bevarede Former ere altsaa: **hann** — *han,* **hǫn** — *hun;* **hónum** — *hannem* — *ham* (ved Sammentrækning), **henni** — *hende* **hans** — *hans,* **hennar** — *hennær* — *hennæ* — *hendes* (*s* tilföjet ved Ligedannelse med andre Tillægsformer). Om *den* se de paapegende Henvisningsord.

B. Af de tillægsagtige personlige Henvisningsord ere de til Total svarende Ord og disses Former fuldstændig tabte. I de andre ere de samme Former bevarede som i Tillægsordene. De nuværende Tillægsformer ere Nydannelser (undtagen *mins, dins* og *vors*).

De tilbagevisende Henvisningsord.

Til Sætningens Grundord henvise de **tilbagevisende** (refleksive) 101
Henvisningsord, af hvilke der findes to, et navneagtigt og et tillægsagtigt.

A. Det **navneagtige sig** findes ikke i Nævneform, da det paa Grund af sin Betydning ikke kan staa som Grundord, og mangler Tillægsform, der erstattes af det tillægsagtige tilbagevisende Henvisningsord. Ordet findes altsaa kun i Afhængighedsform, og denne er fælles for Enkelttal og Flertal, f. Eks. *Koen lagde sig ned. Køerne lagde sig ned.*

B. Det **tillægsagtige sin** har i Intetkön **sit** og i Flertal **sine**, f. Eks. *Han tog sin Hat, sit Rejsetæppe og sine øvrige Sager.* Naar det staar alene, har det en særlig Tillægsform, f. Eks. *Man bebrejdede ham, at han tog for meget Hensyn til sin og sines personlige Interesser.*

Anm.. *Sins* og *sits* forekomme dog sjælden i Skriftsproget.

Tillæg.

A. Det navneagtige tilbagevisende Henvisningsord har bevaret sin gamle Genstandsform: **sik** — *segh* — *sig* (udtalt *sai* eller i daglig Tale, naar det udtales svagt, *sæ*). Derimod ere Hensynsformen og Tillægsformen forsvundne. Hensynsformen er dog bevaret i Tillægsordet *sær,* f. Eks. *en sær Dragt, et sært Væsen, sære Tanker,* i nogle Sammensætninger: *især* (oprindelig = *særskilt,* f. Eks. *hver især,* senere = *navnlig*), *særegen, særskilt, Særsyn* o. fl. og i Afledningen *særlig.*

B. Det tillægsagtige tilbagevisende Henvisningsord har bevaret samme Former som de tillægsagtige personlige Henvisningsord og Tillægsordene. De nuværende Tillægsformer ere Nydannelser (undtagen *sins*).

De gensidigt tilbagevisende Henvisningsord.

102 Til at betegne et gensidigt Forhold mellem to eller flere Ting bruges de **gensidigt tilbagevisende** (reciprokke) Henvisningsord **hinanden** og **hverandre,** af hvilke i Reglen det förste bruges om et Forhold mellem to, det sidste om et Forhold mellem flere. De henvise til alle tre Personer, men ere kun navneagtige og forekomme af samme Grund som *sig* ikke i Nævneform. De have foruden Afhængighedsform ogsaa Tillægsform, f. Eks. *Broder og Søster havde aldrig set hinanden, ja kendte ikke engang hinandens Navn. Ridderne fejdede med hverandre og brændte hverandres Borge.*

Tillæg.

De gensidigt tilbagevisende Henvisningsord fandtes ikke i Oldnordisk, hvor det samme Forhold udtrykkes ved to Ord: om to *eggjar hvárr annan,* om flere *hverr annan.* Heraf er i Dansk opstaaet det nu ubrugelige *hveranden* med Tillægsform *hverandens.* Ved Siden heraf brugtes allerede tidlig *hvor annær* og *hvær annær,* idet det andet Ord fik samme Forholdsform som det förste. Efter at *hvor annær* var forsvundet, brugtes *huer ander* med Tillægsform *huer*

anders (hvoraf ved Omstilling *hverandre* og *hverandres*) uden Forskel om to og flere. *Hinanden* er opstaaet af det i ældre Dansk forekommende *hin annæn*, f. Eks. *engi man ma nøthæ hin annæn til makæskift uten hin annæns villiæ.*

De paapegende Henvisningsord.

Til at betegne en Paapegning i Rum, Tid eller Tanke bruges 103
de **paapegende** (demonstrative) Henvisningsord. De ere enten tillægsagtige eller biordsagtige, men de tillægsagtige kunne næsten alle bruges navneagtigt.

A. **Tillægsagtige** ere:

1) **den**, Intetkön **det**, Flertal **de**, f. Eks. *den Mand, det Hus, de Bøger.* Naar *den* staar alene, har det i Afhængighedsform i Flertal **dem** og i Tillægsform **dens** for Fælleskön, **dets** for Intetkön og **deres** for Flertal; men naar det vedföjes et Navneord, har det ingen Forholdsbøjning, f. Eks. *jeg kender dem, du taler om* og *jeg kender kun dem af Døtrene, der ere ugifte,* men *jeg kender de Folk, du taler om; det bliver deres Sag, som have paataget sig det,* men *det bliver de Folks Sag, som have paataget sig det.*

Anm. Af *den* ere følgende andre Ord opstaaede: 1) det personlige Henvisningsord *den,* 2) det ubestemte *det,* 3) Tillægsordenes bestemte Kendeord *den,* alle med svag Udtale.

2) **denne**, Intetkön **dette**, Flertal **disse**, f. Eks. *denne Stue, i dette Öjeblik, disse Drenge.*

3) **hin**, Intetkön **hint**, Flertal **hine**, f. Eks. *hin Simpelhed i Sæder, hint Land, i hine Tider.*

Denne og *hin* have Tillægsformer paa s, naar de staa alene, f. Eks. *Hin Krigs Udfald var lykkeligere end dennes. Disses Skæbne blev som hines.*

Anm. *Hins* og *hints* findes sjælden i Skriftsproget.

Til de paapegende Henvisningsord kunne efter Betydningen følgende Tillægsord regnes:

4) **selv**, der er uböjeligt, naar det staar efter det Ord, hvortil det hører, men faar Bestemthedsböjning, naar det sættes foran et Navneord, f. Eks. *Sagen selv, Peter selv, jeg selv, han har selv sagt det — Töjet selv, Danmark selv, det selv; selve Sagen;* det bruges aldrig som Navneord, men kan bruges som Biord, f. Eks. *Selv nu kunde han ikke tie.*

5) **egen**, Intetkön **eget**, Flertal **egne**, uden Bestemthedsböjning, f. Eks. *for Sagens egen Skyld, Peters eget Hus, mine egne*

Bøger; det bruges som Navneord i Intetkön, f. Eks. *Han passer sit eget,* og har Tillægsformer paa *s,* naar et umiddelbart følgende Navneord er underforstaaet, f. Eks. *Han sörgede lige saa meget for sin Broders Barns Vel som for sit egets.* Naar det bruges som almindeligt Tillægsord (= *særegen*) har det i Intetkön *egent* og i bestemt Form *egne.*

6) **slig**, Intetkön **sligt**, Flertal **slige**, uden Bestemthedsböjning, f. Eks. *en slig Person* eller *slig en Person, et sligt Vejr, slige Personer;* 7) **saadan,** Intetkön **saadant**, Flertal **saadanne**, uden Bestemthedsböjning, f. Eks. *en saadan Opförsel* eller *saadan en Opförsel, et saadant Rygte* eller *saadant et Rygte, saadanne Tanker;* 8) **deslige**, som Tillægsord kun i Flertal, f. Eks. *deslige Paastande.* Disse Ord staa aldrig bestemt og kunne ikke bruges navneagtigt uden i Intetkön, f. Eks. *sligt har man aldrig för hørt, noget saadant lader sig vel tænke, han sagde baade det og andet deslige.*

Anm. I daglig Tale er *saadan* ofte uböjeligt, navnlig som Omsagnsord, f. Eks. *saadan er Forholdet, saadan er de unge Piger nutildags.*

9) **samme**, der kun bruges i den bestemte Form, f. Eks. *den samme Mand* eller *samme Mand.*

10) **anden,** Intetkön **andet,** Flertal **andre,** uden Bestemthedsböjning, f. Eks. *en anden Gang, den anden Dag, et andet Forslag, det andet Forslag, andre Mennesker.*

Samme og *anden* have Tillægsformer paa *s,* naar de staa alene, f. Eks. *den sammes* eller *sammes tidligere Ytringer, en andens Bog, alt andets Skönhed, disse Menneskers Levemaade er helt forskellig fra andres.*

B. **Biordsagtige** ere:

1) Stedsbiordene *der, her* og *hist* (sammentrukket af *hisset*), svarende til *den, denne* og *hin,* og de med disse sammensatte, f. Eks. *dertil, derhen, herfra, histoppe, dersteds, hersteds,* fremdeles *sammesteds* og *andetsteds, hid* og *did,* de forældede Ord *heden* og *deden;*

2) Tidsbiordene *da* og *nu* samt *hidtil* og *hidindtil;*

3) Gradsbiordet *saa* og det sammensatte Maadesbiord *saaledes* samt det forældede *saalunde;*

4) det forældede Aarsagsbiord *thi (= derfor),* f. Eks. *Thi kendes for Ret.*

Anm. I enkelte Udtryk bruges *saa* som et uböjeligt tillægsagtigt Henvisningsord, navnlig *i saa Henseende* og *i saa Fald.*

Tillæg.

A. De tillægsagtige paapegende Henvisningsord.

1) Af det oldn. *sá* ere følgende Former bevarede: Genstandsform i Hankön **þann** — *den,* der har fortrængt Nævneformen og Hunköns Nævneform og Genstandsform; Intetkönsformen **þat** — *det;* Hanköns Nævneform i Flertal **þeir** — *de* (ved Bortfald af *r*), der har fortrængt Hunkönsformen *þær* og Intetkönsformen *þau;* Hensynsform i Flertal **þeim** — *dem,* der har fortrængt Genstandsformerne; Tillægsform i Flertal **þeira** — *dere — deres* (*s* tilföjet ved Ligedannelse med andre Tillægsformer). Enkelttallets Hensynsformer og Tillægsformer ere bortfaldne. Af disse Former ere dog enkelte bevarede i visse Forbindelser og i nogle Sammensætninger: *því* i Biordet *thi,* Bindeordet *thi* og *fordi (fyrir því); þess* i *des bedre, des mere* o. s. v. (tidligere *thi bæthræ = því betri*), *deslige* (tidligere *thylikær* eller *thelikær = þvílíkr*), *desuden;* derimod er *desuagtet* og *desto* Laan fra Tysk; den gamle Form *dennem* er opstaaet af *dem* ved Ligedannelse med *hannem. Dens* og *dets* ere Nydannelser.

Af det oldn. *þessi* ere følgende Former bevarede: Genstandsform i Hankön **þenna** — *denne,* der har fortrængt Nævneformen og Hunköns Nævneform og Genstandsform; Intetkönsformen **þetta** — *dette;* Flertalsformerne **þessir, þessa, þessar** og **þessi** — *disse* (ved Bortfald af *r*); Tillægsform i Flertal **þessa** — *disses* (*s* tilföjet ved Ligedannelse med andre Tillægsformer). Hensynsformerne og Enkelttals Tillægsformer ere bortfaldne. *Dennes* og *dettes* ere Nydannelser.

3) Af det oldn. *hinn* ere følgende Former bevarede: Nævneform og Genstandsform i Hankön **hinn** og Nævneform i Hunkön **hin** — *hin,* der har fortrængt Genstandsform i Hunkön *hina;* Tillægsform i Hankön **hins** — *hins,* der har fortrængt Hunkönsformen *hinnar;* Flertalsformerne **hinir, hina** og **hinar** — *hine* (ved Bortfald af *r*), der har fortrængt Intetkönsformen *hin;* Enkelttals Intetkönsformer, alle Hensynsformerne og Flertals Tillægsform ere bortfaldne. Intetkönsformen *hint* (af *hin* ved Tilföjelse af *t*, der fortrængte den gamle Form *hit*) med Tillægsformen *hints* og Flertals Tillægsform *hines* ere Nydannelser.

4) Det oldnordiske *sjalfr* (= glisl. *sjálfr*) böjedes kun stærkt. Nu findes der ogsaa en svag Form, men for øvrigt er det uböjeligt.

5) *Eiginn — egen* og 6) *slíkr — slig* have bevaret de samme stærke Former som andre Tillægsord.

7) *Saadan* er optaget fra Nedertysk.

8) *Deslige* er sammensat af *des* (se ovenfor) og Tillægsordet *lig;* Forbindelsen *andet deslige* er en Oversættelse af *und mehr dergleichen,* slgn. *desgleichen* = det forældede Biord *deslige.*

9) Det oldn. *samr* har mistet sine stærke Former.

10) Af *annarr* ere følgende Former bevarede: Hankönsformen **annan** — *anden,* der har fortrængt Nævneformen og Hunköns Nævneform og Genstandsform; Intetkönsformen **annat** — *andet;* de olddanske Flertalsformer **annrir, annra, annrar** (= glisl. *aðrir* o. s. v.) — *andre* (ved Indskud af *d*, se §. 33 Tillæg 2), der har fortrængt Intetkönsformen *ǫnnur.* Hensynsformerne og Tillægsformerne ere bortfaldne. Tillægsformerne *andens, andets* og *andres* ere Nydannelser.

B. De fleste af de biordsagtige paapegende Henvisningsord fandtes allerede i Oldsproget: *hér — her, þar — der; hingat — highæt — hid,*

þingat — thigæt — did; heðan — heden, þaðan — deden; nú — nu, þá — da; svá — saa. Saaledes er dannet af *svá, leið (= Vej, Maade)* og Biordsendelsen *es* (slgn. *hvorledes, nogenledes* og *framleiðis*, der ved Omstilling er blevet til *fremdeles*); *saalunde* er en Sammensætning af *svá* og *lund (= Sind, Maade).*

De spörgende Henvisningsord.

104 Naar noget er ubekendt og man ønsker at faa det at vide, betegner man i sit Spörgsmaal det ubekendte med et **spörgende** (interrogativt) Henvisningsord.

A. **Navneagtigt** er **hvem,** Intetkön **hvad,** Tillægsform **hvis,** f. Eks. *Hvem bor her? Hvad svarede du? Hvis er denne Bog? Hvem* og *hvis* bruges ogsaa med Betydning af Flertal, f. Eks. *Hvem anser du for Europas betydeligste Statsmænd i dette Aarhundrede? Hvis var Skylden, Borgernes eller Bøndernes?*

Anm. 1. I höjere Stil bruges som Nævneform (men ikke som Afhængighedsform) det gammeldags *hvo*, f. Eks. *Hvo tör sige om sig selv, at han er uden Skyld?*

Anm. 2. I Udtryk som *hvad nyt har du hørt?; hvad Skade er der sket?; hvad Tid er han rejst?; han vidste ikke, hvad Ben han skulde staa paa* er *hvad* egentlig ikke et tillægsagtigt Ord, men et navneagtigt med tilföjet Artsbetegnelse. I *hvem anden, hvad andet* er Tillægsordet sat bag efter det navneagtige Ord.

B. **Tillægsagtige** ere:

1) **hvilken,** Intetkön **hvilket** og Flertal **hvilke,** f. Eks. *Hvilken Bog er bedst? Hvilket Værelse synes du bedst om? Hvilke Klæder ere de varmeste?*

Anm. 1. I daglig Tale bruges i Almindelighed det fra Tysk laante Udtryk *hvad for (en)* i Steden for *hvilken*, f. Eks. *Hvad for en Bog er bedst? Hvad er det for en Bog? Hvad for Klæder holder du for de varmeste?;* undertiden ogsaa *hvilken en*, f. Eks. *Hvilken en Bog mener du?*

Anm. 2. I Udtryk som *hvilken af disse Drenge er flittigst?* staar *hvilken* lige saa lidt navneagtigt som i *den mindste af disse Drenge,* men i begge Tilfælde er *Dreng* underforstaaet.

2) **hvordan,** uböjeligt, f. Eks. *Hvordan er denne Bog? Hvordan er Vejret? Hvordan ere disse Kartofler?*

Anm. Da *hvordan* aldrig sættes som Tillæg umiddelbart foran et Navneord, opfattes det i Almindelighed ikke som et tillægsagtigt, men som et biordsagtigt Ord og er derfor i Reglen uböjeligt (slgn. *saadan* § 103 A 7 m. Anm.).

C. **Biordsagtige** ere:

1) Stedsbiordet *hvor* (stærkt) og de med dette sammensatte, f. Eks. *hvori, hvorfra, hvorhen,* samt det forældede *hveden;*

2) Tidsbiordene *hvornaar* og *naar;*

3) Gradsbiordet *hvor* (svagt) og det sammensatte Maadesbiord *hvorledes* (ogsaa *hvordan,* især i daglig Tale) samt det forældede *hvorlunde;*

4) Aarsagsbiordet *hvi* (forældet).

Tillæg.

A. Af det oldn. *hveim* ere følgende Former bevarede: Hanköns Hensynsform **hveim** — *hvem,* der er trængt ind i Nævneform og Genstandsform; Intetkönsformen **hvat** — *hvad;* Tillægsformen **hvess** — *hvis.* Intetköns Hensynsform *hvi* er bevaret i Biordet *hvi.* Formen *hvo* stammer fra en i Gammelislandsk ikke forekommende Nævneform **hvá** (slgn. *sá, á* er blevet til *o* ved fremadvirkende U-Omlyd). — Om *hvárr* og *hverr* se § 107 Tillæg.

B. 1) *Hvilken* stammer fra det oldn. *hvílíkr,* men af de nuværende Former svarer kun *hvilke* til de gamle Former: **hvílíkir, hvílíka, hvílíkar** (*r* er bortfaldet, og de tre Stavelser ere sammentrukne til to). Af *hvílíkr* og *hvílíkt* opstod i ældre Dansk (Jydsk) *hvilk* og *hvilkt;* men omtrent samtidig forekomme (i Sjællandsk) de nuværende Former *hvilken* og *hvilket,* der ere opstaaede ved Ligedannelse med Tillægsord paa *en,* i Intetkön *et.*

2) *Hvordan* er opstaaet ved Ligedannelse med *saadan.*

C. **Hvar** — *hvor* (Stedsbiord); **hvaru nær** (svarende til glisl. *hvé nær*) — *hvornaar* og (med udeladt *hvor*) *naar* (I-Omlyden er tabt; i Mundarter endnu *nær*); **hvaru** (svarende til glisl. *hvé*) — *hvor* (Gradsbiord); **hvaðan** — *hveden* (ved Ligedannelse med *heden*); *hvorledes* er dannet som *saaledes* (se § 103 Tillæg B).

De henførende Henvisningsord.

Naar der i to Sætninger findes et Ord, der betegner det samme Begreb, kunne disse Sætninger knyttes sammen ved Hjælp af et Henvisningsord, som i den ene Sætning sættes i Steden for vedkommende Ord og paa denne Maade henfører denne Sætning til det Ord i den anden Sætning, der udtrykker det fælles Begreb. Siger man f. Eks. *Peter har tjent her paa Gaarden* og *Peter er rejst til København,* have disse to Sætninger i *Peter* et Ord, der udtrykker det samme Begreb, og kunne forbindes til en Sætningskæde, idet man kan sige: *Peter, der har tjent her paa Gaarden, er rejst til København* eller *Peter, der er rejst til København, har tjent her paa Gaarden.* Henvisningsord af denne Art kaldes **henførende** (relative). 105

A. **Navneagtige** ere:

de uböjelige Ord 1) **som** og 2) **der,** f. Eks. *Konen, som var*

her, er Enke. Huset, som jeg købte, er brændt. En Dreng, der gik forbi, talte til os. Det var os, der kom.

2) **hvem,** Intetkön **hvad,** Tillægsform **hvis,** f. Eks. *Den Mand, med hvem jeg talte, er 70 Aar gammel. Han fortalte alt, hvad han vidste. Vi have lidt et Tab, hvis Betydning ikke kan vurderes. Hvem* og *hvis* bruges ogsaa med Betydning af Flertal, f. Eks. *Franskmændene, hvem Lykken havde gjort overmodige, gav sig i Kast med en langt stærkere Fjende. Alle Bøger, hvis Indhold stred mod Kirkens Lære, bleve brændte.*

Anm. 1. I höjere Stil bruges som Nævneform (men ikke som Afhængighedsform) det gammeldags *hvo,* f. Eks. *Hvo sig selv ophöjer, skal fornedres.*

Anm. 2. Ved Efterligning af Tysk bruges undertiden Formerne *den, det, dem* med henførende Betydning, men kun i Afhængighedsforhold, f. Eks. *en Paastand, den jeg aldrig har hørt; Livet, det Gud gav os; Hustru og Börn, dem han elskede höjere end sig selv.*

B. **Tillægsagtigt** er **hvilken,** Intetkön **hvilket** og Flertal **hvilke,** f. Eks. *Fjenden bad om Vaabenstilstand, hvilket Forlangende blev afslaaet* (hyppigere siges *et Forlangende, som blev afslaaet*). Det bruges ogsaa som Navneord, f. Eks. *Du nævner Ting, om hvilke jeg ikke ønsker at blive mindet. Jeg fik ikke en Øre, hvilket jeg jo nok havde tænkt mig.*

C. **Biordsagtige** ere Stedsbiordet *hvor* og de med dette sammensatte, f. Eks. *hvori, hvortil, hvorhen.*

Tillæg.

Af de henførende Ord i Oldsproget *er* og *sem* (ældre Dansk *sum*) er kun det sidste bevaret. I Steden for *er* have vi faaet *der,* som oprindelig er det paapegende Stedsbiord *par.* Overgangen synes at være foregaaet paa den Maade, at dette Ord först er brugt som henførende Biord, dernæst ogsaa navneagtigt.

Hvem, hvilken og *hvor* ere oprindelig spörgende Ord. Overgangen er sket paa den Maade, at de först ere brugte som almensammenfattende Henvisningsord (= *hvem som helst* o. s. v.), og at der dernæst er tilföjet et henførende Henvisningsord (*hvem som* eller *hvem der* o. s. v.), hvilket senere er bortfaldet.

De ubestemte Henvisningsord.

106 Til at betegne, at Ting skulle opfattes i ubestemt Almindelighed, bruges de **ubestemte** (indefinite) Henvisningsord.

A. **Navneagtige** ere:

1) **man,** der bruges om Personer, findes kun i Fælleskön og i Nævneform, f. Eks. *Man kan være lykkelig, uden at være rig. Man siger, at han er rejst.*

2) **det,** der bruges om en Tanken foresvævende Ting, findes kun i Intetkön, f. Eks. *det regner, det er lyst.*

3) **nogenting** findes ligeledes kun i Intetkön, f. Eks. *Jeg tror ikke, at nogenting er saa godt for ham som frisk Luft.*

B. **Tillægsagtige** ere følgende ubestemte Henvisningsord, der dog for störste Delen ogsaa kunne bruges navneagtigt:

1) **en,** Intetkön **et,** f. Eks. *jeg har talt med en af Byens Læger derom, han har solgt et af sine Huse* (slgn. *ikke een af Byens Læger vil give dig Ret, han har allerede solgt eet af sine Huse og underhandler om Salget af to andre,* hvor *een* og *eet* ere Talord). *Han har en Datter, der er gift, og en, der er forlovet;* hyppigst bruges *en* navneagtigt og har da en særlig Tillægsform **ens,** f. Eks. *Da jeg gik paa Gaden, kom der en hen til mig og spurgte om Vejen til Slottet. Hans Paatrængenhed lader en aldrig i Fred. Hvis man kommer i den Slags Forlegenheder, er det ens egen Skyld.*

Anm. Det ubestemte Kendeord er egentlig det ubestemte Henvisningsord *en* foran et Navneord. I *en af Byens Læger, et af sine Huse* ere *en* og *et* tillægsagtige, idet der er underforstaaet *Læge* og *Hus* (slgn. § 104 B 1 Anm. 2 og paa Latin *quoddam nominum,* ikke *quiddam nominum*).

2) **nogen,** Intetkön **noget,** Flertal **nogle** og **nogen** (i forskellig Betydning) samt Tillægsformer paa s, hvis Ordet bruges navneagtigt eller et umiddelbart følgende Navneord er underforstaaet, f. Eks. *Om hans Fødselsaar er der nogen Usikkerhed. Der var nogen hos ham. Han kunde ikke give noget Svar. Det gör ikke noget. Nogle Börn legede paa Gaden. Nogle paastaa det. Der gik lange Tider, uden at han havde nogen Indtægter. Jeg har aldrig krænket nogens Ret. Han beundrer aldrig nogets Indhold* (dog hellere *Indholdet af noget), men kun dets Form. Dette er ikke alle Læreres, men kun nogles Mening.*

Anm. For *nogle* bruges i daglig Tale *nogne* og *nogen,* f. Eks. *Nogne* eller *nogen Börn legede paa Gaden.*

3) **mangen,** Intetkön **mangt** samt Tillægsform i Fælleskön **mangens,** hvis Ordet bruges navneagtigt, f. Eks. *Mangen Konge* eller *mangen en Konge vilde ikke have vist en saadan Ydmyghed. Mangt et haardt Sind blev rört ved hans Ord. Mangt og meget. Begærlighed volder mangens Ulykke.*

Anm. Flertalsformen *mange* bruges som Flertal til *megen* og er altsaa et almindeligt Tillægsord, f. Eks. *mange Mennesker, de vare mange, de faa kunde ikke modstaa de mange.*

4) **adskillig,** Intetkön **adskilligt** og Flertal **adskillige** samt Tillægsform i Flertal **adskilliges,** hvis Ordet bruges navneagtigt eller et umiddelbart følgende Navneord er underforstaaet, f. Eks. *Vi havde adskillig Morskab sammen. Der hviskes adskilligt i Krogene. Adskillige Træer vare blæste om. Dette vakte adskilliges Nysgerrighed. Dette er om langtfra ikke alle Juristers, saa dog adskilliges Anskuelse.*

5) **somme,** der kun forekommer i Flertal, har Tillægsformen **sommes,** hvis Ordet bruges navneagtigt eller et umiddelbart følgende Navneord er underforstaaet, f. Eks. *Somme Mennesker have forunderlige Anskuelser. Dette er nu sommes Lyst.*

Med Betydning af ubestemte Henvisningsord bruges Ordforbindelserne. 6) **en og anden** og 7) **en eller anden,** Intetkön **et og andet** og **et eller andet** samt Tillægsformerne **en og andens, et og andets** og **en eller andens, et eller andets,** naar de bruges navneagtigt, f. Eks. *En og anden Borger harmedes i sit stille Sind over Tyrannernes Fremfærd. Der maa være hændt et eller andet Uheld. En og andens Misbilligelse gjorde intet Indtryk paa ham. Han er vistnok forsinket ved et eller andets Besörgelse* (dog hellere *ved Besörgelsen af et eller andet).*

B. **Biordsagtige** ere:

1) **der,** som bruges i upersonlige og upersonligt formede Sætninger, f. Eks. *Der arbejdes ivrigt i denne Tid. Jeg tror, der er smukkest i Danmark. Der faldt en Sten fra mit Hjerte.*

2) de sammensatte Ord *etsteds* (forældet *ensteds), nogensteds, mangesteds, sommesteds, nogenledes* og *nogenlunde.*

Tillæg.

A. 1) *Man* er egentlig Navneordet *Mand,* brugt (med svækket Styrke) om en enkelt i Almindelighed eller som Samlingsnavn (slgn. *med Mand og Mus*); slgn. tysk *Mann — man* og fransk *homme — on;*

2) *det* er det personlige Henvisningsord, brugt om en ikke nævnt, men Tanken foresvævende Ting;

3) *nogenting* er en Sammensætning af *nogen* og *Ting* (slgn. *alting* og *ingenting*).

B. 1) *En* er opstaaet af Talordet *een;*

2) *nogen* kommer af oldn. *nǫkkurr* — i ældre Dansk *nokær,* der ved Ligedannelse med Tillægsord paa *en* er blevet til *nogen* (slgn. *hvilken*); *nǫkkurs — nogens; nǫkkut — nokæt — noget; nǫkkurir, nǫkkura, nǫkkurar — nokræ* (ved Sammentrækning), der er fortrængt af *nogle* (af den gamle Enkelttalsform *nogel,* der opstod ved Ligedannelse med de gamle Former *megel* og *lidel,* medens *nogne,* der forekommer i Gammeldansk og endnu undertiden i daglig Tale, er dannet af *nogen*); de andre oldn. Former ere bortfaldne. Flertalsformen *nogen* er overført fra Enkelttal, og Tillægsformerne *nogets* og *nogles* ere Nydannelser;

3) *mangen* kommer enten af Genstandsformen *margan* (slgn. *anden,*

megen og *liden*) eller af *mang en (Mand),* slgn. *mangt et Folk (mangen en Mand* er en nyere Forbindelse); *mangt* kommer af *margt;* enten er *r* gaaet over til *n,* eller *n* er oprindeligt i Dansk ligesom i Tysk;

4) *adskillig,* oprindelig et Tillægsord, der betød *forskellig* (dannet af *at adskille*);

5) *somme* kommer af Flertalsformerne **sumir, suma, sumar;** de øvrige Flertalsformer og hele Enkelttal ere bortfaldne; *sommes* er en Nydannelse.

C. 1) *Der* er opstaaet af det paapegende Stedsbiord *der;* Overgangen kan være foregaaet paa den Maade, at Stedsbiordet ofte anbragtes i Begyndelsen af en Sætning, saaledes at det nærmere forklaredes ved et senere følgende Forholdsordsled, slgn. *þar var maðr i hǫllinni;*

2) om *nogenledes* og *nogenlunde* se *saaledes* og *saalunde,* § 103 Tillæg B.

Af de ubestemte Henvisningsord, der fandtes i Oldnordisk, ere følgende forsvundne: *einnhverr, annarrhvárr, annarrhverr* og *annarrtveggja.* Intetkön af det sidste **annattveggja** *(eet af to)* er dog bevaret som Forbindelsesbiordet *enten* gennem følgende Mellemled: *annæt tviggiæ — antige — entig — enti.*

De inddelende Henvisningsord.

Til at betegne en Inddeling bruges de **inddelende** (distributive) Henvisningsord. Af disse findes der to, hvilke begge ere tillægsagtige og paa Grund af deres Betydning mangle Flertal: 107

1) **hver,** Intetkön **hvert,** f. Eks. *Sönnerne fik hver sin Gaard. Festen holdtes hvert fjerde Aar.*

2) **enhver,** Intetkön **ethvert,** f. Eks. *Enhver Ridder sang til sin Dames Pris. Ethvert Stykke havde sin bestemte Plads.*

Disse Ord kunne i Fælleskön bruges navneagtigt og have da Tillægsformer paa s, f. Eks. *Hver maa sörge for sig. Enhver skal have sit. Det bliver hvers* eller hyppigere *enhvers egen Sag at vælge sin Stilling.* (Det manglende Intetkön omskrives, f. Eks. *hver Ting* eller *enhver Ting laa for sig.)*

Anm. I Forbindelsen *hver for sig* er *hver* i Almindelighed uböjeligt, f. Eks. *Ordene skulle skrives hver for sig.*

Tillæg.

Det oldnordiske Spörgeord *hverr,* der ogsaa brugtes som inddelende Henvisningsord, mistede allerede i ældre Dansk sin spörgende Betydning. Af de gamle Former ere kun følgende bevarede: **hverr** og **hver** — *hver;* **hvers** — *hvers;* **hvert** — *hvert. Hvárr* er bortfaldet.

Enhver er en Sammensætning af det ubestemte Kendeord og *hver;* det svarer ikke til oldn. *einnhverr,* der betød *en eller anden.*

De almensammenfattende Henvisningsord.

Til at udtrykke, at flere Ting tages under eet, bruges de **almensammenfattende** (universale) Henvisningsord, hvortil ogsaa nogle Ordforbindelser regnes paa Grund af deres Betydning. 108

A. **Navneagtige** ere:

1) **hvem som helst,** Intetkön **hvad som helst,** uden Flertal og Tillægsform, f. Eks. *Adgangen stod aaben for hvem som helst. For god Betaling paatager han sig hvad som helst.*

2) **alting,** der kun findes i Intetkön, har Tillægsformen **altings,** f. Eks. *Alting er forstyrret i dette Hus. Gud er altings Ophav.*

B. **Tillægsagtige** ere:

1) **enhver som helst,** Intetkön **ethvert som helst,** uden Flertal, f. Eks. *Enhver som helst frimodig Ytring var ham en Vederstyggelighed. Ethvert som helst Forsøg paa Opstand blev undertrykket med Strenghed.* I Fælleskön kan det bruges navneagtigt, f. Eks. *Enhver som helst kunde frit udtale sin Mening.*

2) **hvilken som helst,** Intetkön **hvilket som helst,** og Flertal **hvilke som helst,** f. Eks. *Du kan træffe ham paa (en) hvilken som helst Tid. Han bruger (et) hvilket som helst Udtryk, der falder ham ind. Han kan sige hvilke som helst Dumheder.* I Intetkön bruges det undertiden navneagtigt, f. Eks. *Han fik Lov til at göre hvilket som helst.*

Hertil kan efter Betydningen ogsaa regnes:

3) Tillægsordet **al,** Intetkön **alt** og Flertal **alle,** f. Eks. *al Uld, alt Guld, alle Byer,* uden Bestemthedsböjning, f. Eks. *al Maden, alt Vandet.* Det kan i Intetkön og i Flertal bruges navneagtigt og har da Tillægsformer paa *s*, f. Eks. *Alt er tabt. Alle vare enige. Maalet er alts og alles Tilintetgörelse.*

4) Mængdetallet **begge,** der kun bruges i Flertal, f. Eks. *begge Brødre.* Det kan bruges navneagtigt og har da Tillægsform paa *s*, f. Eks. *Begge bleve straffede med Døden. Begges Hustruer vare Udlændinge.*

C. **Biordsagtige** ere *hvor som helst (hvorhelst,* Paludan-Müller), *naar som helst, allesteds.*

Anm. Almensammenfattende Betydning have ogsaa de sætningsforbindende Henvisningsord, der ere sammensatte af *i* og et spörgende Henvisningsord, f. Eks. *ihvad, ihvorledes* (se § 181, 2 Slutn.)

Tillæg.

De spörgende Ord *hvem, hvilken, hvor* og *naar* brugtes tidligere ogsaa som almensammenfattende Henvisningsord, og deres Betydning som saadanne forstærkedes ved Tilföjelsen af *som helst* ɔ: *som oftest, i Almindelighed.* Nu bruges de i denne Betydning kun i Forbindelse med denne Tilföjelse.

Alting = *ǫll þing* ɔ: *alle Ting; al* har bevaret de samme Former som almindelige Tillægsord; *alts* og *alles* ere Nydannelser. *Begge* kommer af

beggja, den oldnordiske Tillægsform af *báðir,* der allerede i ældre Dansk ved Ligedannelse med andre Tillægsformer fik *s* tilföjet, hvorefter Formen uden *s* brugtes som Nævneform; langt ned i Tiden brugtes dog ved Siden heraf det af Formerne **báðir, báða** og **báðar** opstaaede *baade,* f. Eks. *baade sine Hænder;* denne Form bruges nu kun som Forbindelsesbiord *(baade — og),* svarende til oldn. Intetkön i Flertal *bæði,* der i ældre Dansk sammenblandedes med Fælleskönsformen og senere fortrængtes af denne.

Af de almensammenfattende Henvisningsord, der fandtes i Oldnordisk, ere følgende forsvundne: *hvatvetna, hvatki, hvárgi, hvárigr, hvergi, hverigr, hvárrtveggja.*

De nægtende Henvisningsord.

Naar man vil udtrykke, at noget benægtes, bruger man de 109
nægtende (negative) Henvisningsord:

A. **Navneagtigt** er **ingenting,** der kun bruges i Intetkön, f. Eks. *Ingenting var ham godt nok.*

B. **Tillægsagtigt** er **ingen,** Intetkön **intet** og Flertal **ingen,** f. Eks. *Nu havde han ingen Hustru og intet Barn mere. Der var ingen Mennesker til Stede.* Det kan bruges navneagtigt og har da Tillægsformer paa s, f. Eks. *Ingen ved, hvad der kan hænde. Alt eller intet. Ingens Liv var sikkert. Intets Indhold kan skilles fra dets Form.*

Anm. 1. I *Dig var det, som af Intets Øde Vor Verdens Under kaldte frem* er *Intet* ikke Henvisningsord, men et virkeligt Navneord.

Anm. 2. I daglig Tale bruges *ingen* for *intet,* f. Eks. *Her er ingen Smör. Det er ingen Under* (Holberg). »*Hvor er dit Thermometer?*« »*Jeg har ingen*«. (Hostrup). Som Navneord bruges i daglig Tale *ingenting,* f. Eks. *Der er ingenting i Vejen.*

C. **Biordsagtige** ere: *ikke,* det forældede *ej, aldrig* og de sammensatte Ord *ingensteds* og *ingenlunde* samt Forbindelsesbiordet *hverken — (eller).*

Tillæg.

A. *Ingenting* er en Sammensætning af *ingen* og *Ting,* slgn. *nogenting* og *alting.*

B. *Ingen* er opstaaet af **engi** ved Ligedannelse med Tillægsord paa *en* (slgn. *hvilken* og *nogen*). Intetkönsformen *ekki,* der ogsaa brugtes som Biord, er kun bevaret i Biordet *ikke;* den nuværende Intetkönsform *intet* er derimod opstaaet af det i ældre Dansk forekommende *ænkti* eller *ænktæ — æntæ — inte* (endnu undertiden i daglig Tale som Biord = *ikke*) — *intet* (ved Ligedannelse med Intetkönsformen i *hvilket, noget, andet, meget, lidet* o. fl.); det gamle *ænkti* synes at være opstaaet paa følgende Maade: i Olddansk har der foruden den

sædvanlige Grundform *etki* (af *eitt* og *gi*), hvoraf *ekki* er opstaaet, været en Form *entki* (af *eint*, den ikke sammensmeltede Grundform til *eitt*, og *gi*), der ved Omstilling af *t* og *k* er bleven til *enkti*. Flertalsformen *ingen* er overført fra Enkelttal (slgn. *nogen* § 106 Tillæg), og *ingens* og *intets* ere Nydannelser.

C. Om *ikke* se ovenfor; *ej* kommer ikke af oldn. *ei* (slgn. § 15 Tillæg II), men af *eigi — eghæ — egh — ej*; *aldrig* kommer af *aldrigi* (Hensynsform af *aldr* og *gi*); *ingensteds* og *ingenlunde* ere Sammensætninger af *ingen* med *staðr* og *lund* (slgn. *hersteds, dersteds, nogensteds* o. fl.; *saalunde, nogenlunde*).

Det oldn. Nægtelsesord *hvárgi* smeltede i ældre Dansk sammen med *hvergi* til *hværkin* (ved Ligedannelse med *ængin* o. a.) ɔ: *ingen af to*. I denne Betydning er Ordet gaaet ud af Sproget; men det er bevaret som Forbindelsesbiordet *hverken — (eller)*.

Udsagnsordene.

Hjælpeudsagnsordene.

110 Da Udsagnsordene i Dansk ligesom i beslægtede Sprog kun have faa enkelte Former, bruges i de Tilfælde, hvor saadanne ikke findes, omskrevne Former, der bestaa af en Forbindelse af visse af Udsagnsordets Former og nogle Udsagnsord, som i saadanne Forbindelser have en Betydning, der er forskellig fra den oprindelige. Disse Udsagnsord kaldes **Hjælpeudsagnsord** og ere følgende: **have,** der oprindelig udtrykker Besiddelse, f. Eks. *han har sovet;* **være,** der oprindelig udtrykker Tilstedeværelse, f. Eks. *han er kommen;* **blive,** der oprindelig udtrykker Forbliven, f. Eks. *han bliver rost;* **faa,** der oprindelig udtrykker Modtagelse, f. Eks. *jeg faar læst Bogen til paa Söndag;* **skulle,** der oprindelig udtrykker Pligten, f. Eks. *jeg skal komme i Morgen;* **ville,** der oprindelig udtrykker Viljen, f. Eks. *han vil straks være her.*

Udsagnsordenes Hovedformer.

111 En Handling kan forholde sig til en Ting, enten saaledes at Tingen foretager Handlingen, eller saaledes at Handlingen foretages ved Tingen, f. Eks. *Katten æder — Musen ædes, Manden skriver — Brevet skrives.* De hertil svarende Hovedformer (Genera) kaldes **Handleform** (Aktiv) og **Lideform** (Passiv).

Der haves i Dansk en dobbelt Lideform, en enkelt paa **s** og en omskreven, der bestaar af Hjælpeudsagnsordet **blive** og den Form af Udsagnsordet, der kaldes Förnutids Tillægsmaade, f. Eks. *at bygges* eller *at blive bygget.*

Nogle Udsagnsord have i den enkelte Lideform Betydning af Handleform. Disse **lideformede** (deponente)

Udsagnsord bruges i Almindelighed kun i Lideform, f. Eks. *at færdes, at rygtes, at ældes, at grönnes; det dages.* Herfra undtages mange af dem, der tillige have gensidigvirkende Betydning (§ 187), f. Eks. *at slaas (at slaa), at skændes (at skænde),* samt enkelte andre, hvis Handleform imidlertid har en anden Betydning, f. Eks. *at minde en om noget — at mindes noget* (ogsaa med lideformet Betydning, f. Eks. *det vil mindes længe*), *at ynke en (miseror) — at ynkes over en (misereor);* uden Forskel siges dog *det hænder* (eller *det hænder sig*) — *det hændes.*

Tillæg.

I Oldnordisk var Lideformen i Almindelighed omskreven; oprindelig brugtes som Hjælpeudsagnsord *vera (være);* dette ombyttedes senere med *verða (vorde),* som atter er ombyttet med det tyske *blive.* Lideformen paa *s* er derimod fra först af en tilbagevirkende Form (Medium), der dannedes af Handleform ved Tilföjelsen af *sik (sig),* saaledes at *i* bortfaldt, f. Eks. *ráðask (at beslutte sig), kallask (at kalde sig);* i Dansk er tillige *k* bortfaldet. At den tilbagevirkende Form kunde faa Betydning af Lideform, er let forklarligt. Flere Udsagnsord havde omtrent samme Betydning, hvad enten de brugtes i den tilbagevirkende Form eller i Lideform, f. Eks. *kallask* og *vera kallaðr* (slgn. *Dören aabner sig* og *aabnes, han ængster sig* og *ængstes*). Da den tilbagevirkende Form efterhaanden havde antaget lideformet Betydning, dannede man et nyt tilbagevirkende Udtryk ved at föje *sig* til Udsagnsordet uden at lade det smelte sammen dermed, f. Eks. *kalde sig, hævne sig.* Denne Oprindelse til den nuværende Lideform paa *s* giver os Forklaringen paa, at de lideformede og de herunder hørende gensidigvirkende Udsagnsord ikke have Lideforms Betydning; den tilbagevirkende Betydning i *mindes* (ɔ: *minde sig* = *drage sig til Minde*), *slaas* (ɔ: *slaa sig* = *slaa hinanden*) o. fl. er let kendelig.

Udsagnsordenes Maader.

Til at udtrykke de forskellige Maader, hvorpaa en Virksomhed 112
eller hvad andet der betegnes ved et Udsagnsord tænkes at staa i Forhold til en Ting, have Udsagnsordene forskellige Former, de saakaldte **Maader** (Modi):

1) den **fremsættende** Maade (Indikativ), der bruges, naar Udsagnsordet anvendes i et Udsagn eller et Spörgsmaal om noget, f. Eks. *Kongen lever endnu. Man siger, at Kongen endnu lever. Prinsen er hos Kongen, der endnu lever. — Lever Kongen endnu? Han spörger, om Kongen endnu lever.*

2) den **forestillende** Maade (Konjunktiv), der bruges i nogle Tilfælde, i hvilke Udsagnsordet udtrykker noget, der ikke er virkeligt, men blot tænkt, det være sig et Ønske, f. Eks.

Kongen leve!, eller en Opfordring, f. Eks. *Ingen svigte!* (höjere Stil), eller en Tilladelse, f. Eks. *Man sige, hvad man vil!,* eller en Antagelse, f. Eks. *Det koste, hvad det vil!*

3) den **bydende** Maade (Imperativ), der bruges, naar Udsagnsordet udtrykker en Befaling eller i Forbindelse med en Nægtelse et Forbud, f. Eks. *Lev sparsommeligt! Lyver aldrig, Börn!*

4) **Navnemaade** (Infinitiv), som — hyppigst i Forbindelse med *at* — bruges, naar en Virksomhed eller hvad andet der betegnes ved et Udsagnsord selv tænkes som en Ting, det vil sige, naar Udsagnsordet skal staa som Navneord, f. Eks. *At græde (= Graad) hjælper intet. Jeg lovede at tie (= Tavshed). Det kalder jeg at synge (= Sang). Ved at spille og synge (= Spil og Sang) mildnede han Kongens Vrede.*

5) **Tillægsmaade** (Participium), der bruges, naar en Virksomhed eller hvad andet der betegnes ved et Udsagnsord skal udtrykkes som en Egenskab ved en Ting, det vil sige, naar Udsagnsordet skal staa som Tillægsord, f. Eks. *en læsende Dreng, et begyndende Uvejr; en falden Fjende, et afslaaet Angreb.*

Udsagnsordenes Tider.

113 Da en Virksomhed eller hvad andet der betegnes ved et Udsagnsord kan finde Sted paa forskellige Tidspunkter, maa Sproget have særlige Midler til at udtrykke denne Forskel. Disse Midler bestaa i Dansk og beslægtede Sprog i en Række forskellige Former, af hvilke nogle ere enkelte, andre ere omskrevne ved Hjælp af Hjælpeudsagnsord og vedkommende Udsagnsords Navnemaade eller Tillægsmaade. Tilsammen betegne disse Former Udsagnsordets **Tider** (Tempora).

Enkelte Former haves, naar Tillægsmaade ikke medregnes, kun for følgende to Tider, de saakaldte Hovedtider:

1) **Nutid** (Præsens), f. Eks. *nu* **læser** *jeg* (fremsættende Maade); *han* **læse** *eller ej!* (forestillende Maade); **læs!** (bydende Maade); *at* **læse** (Navnemaade); *et* **læsende** *Barn* (Tillægsmaade);

2) **Datid** (Imperfektum), f. Eks. *dengang* **læste** *jeg* (fremsættende Maade);

Til at betegne, hvad der skal henføres til de forud for disse Hovedtider liggende Tidspunkter, haves i Tillægsmaade en særlig Form, Förnutids Tillægsmaade (slgn. Anm. mod Slutningen), f. Eks. *et* **læst** *Brev ligger paa Bordet, et læst Brev laa paa Bordet;* men i de andre Maader bruges Hjælpeudsagnsordene *have*

og *være* i Forbindelse med Förnutids Tillægsmaade (se nærmere § 199, I). Disse Tider kaldes:

3) **Förnutid** (Perfektum), f. Eks. *nu* **har** *jeg* **læst** (fremsættende Maade); *at* **have læst** (Navnemaade); *nu* **er** *han* **rejst** (fremsættende M.); *at* **være rejst** (Navnem.);

4) **Fördatid** (Pluskvamperfektum), f. Eks. *dengang* **havde** *jeg* **læst**; *dengang* **var** *han* **rejst**.

Til at betegne, hvad der skal henføres til de efter de to Hovedtider liggende Tidspunkter, bruges Hjælpeudsagnsordene *skulle* og *ville* i Forbindelse med Nutids Navnemaade (se nærmere § 199, II). Disse to Tider kaldes:

5) **Fremtid** (Futurum), f. Eks. *i Morgen* **skal** *jeg* **rejse**; *i Morgen* **vil** *jeg* **være** *i Jylland:*

6) **Eftertid** eller Datids Fremtid (Futurum in præterito), f. Eks. *jeg lovede, at jeg* **skulde komme** *den næste Dag; jeg formodede, at han* **vilde komme** *den næste Dag.*

Til at betegne, hvad der skal henføres til de forud for de to sidstnævnte Tider, men senere henholdsvis end Nutid og end Datid liggende Tidspunkter, bruges Hjælpeudsagnsordene *skulle* og *ville* i Forbindelse med Förnutids Navnemaade eller undertiden Hjælpeudsagnsordet *faa* i Forbindelse med Förnutids Tillægsmaade. Disse to Tider kaldes:

7) **Förfremtid** (Futurum exactum), f. Eks. *jeg* **skal have læst** *Bogen til paa Söndag; han* **vil have læst** *Bogen til paa Söndag* eller *han* **faar læst** *Bogen til paa Söndag; han* **vil være rejst** *inden Klokken tolv;*

8) **Föreftertid** eller Datids Förfremtid (Futurum exactum in præterito), f. Eks. *jeg sagde, at jeg* **skulde have læst** *Bogen til paa Söndag; jeg mente, at han* **vilde have læst** eller **fik læst** *Bogen til paa Söndag; jeg troede, at han* **vilde være rejst** *inden Klokken tolv.*

Anm. Kun den fremsættende Maade findes i alle Tider; den forestillende Maade forekommer kun i Nutid og Förnutid, f. Eks. *Han sige, hvad han vil! Han have sagt det eller ikke!;* den bydende Maade kun i Nutid og Förfremtid, f. Eks. *Læs! Faa læst, inden han kommer!,* samt i Förnutid, i Almindelighed med Betydning af Förfremtid, f. Eks. *Hav læst* (eller *vær rejst*), *inden han kommer!,* dog ogsaa *Hav læst Alverdens Bøger! paa denne Ting er du ikke klogere end den, der ikke kan læse;* Navnemaaden i Nutid, Förnutid, Fremtid og Förfremtid, f. Eks. *at læse, at have læst, at skulle* eller *ville læse, at*

skulle eller *ville have læst* eller *at faa læst;* Tillægsmaaden i Nutid og Förnutid, f. Eks. *læsende, læst; rejsende, rejst.*

Da det hedder *han forsøgte at læse, han troede at have læst det för, han lovede at ville læse Bogen, han haabede at faa Bogen læst inden Söndag,* ses det, at Navnemaadens Nutid, Förnutid, Fremtid og Förfremtid ogsaa bruges i Betydning af Datid, Fördatid, Eftertid og Föreftertid, saa at disse Former efter Brugen rigtigere kunde kaldes Samtid, Församtid, Eftersamtid og Föreftersamtid. Paa samme Maade burde efter Brugen Tillægsmaadens Nutid og Förnutid kaldes Samtid og Församtid, f. Eks. *Barnet løb skrigende ind i Stuen. Hunden stod lænket til Kakkelovnen.*

Udsagnsordenes Tal.

114 Et Udsagnsord kan henføres enten til et Ord i Enkelttal eller til et Ord i Flertal. Denne Forskel betegnes ofte, ved at Udsagnsordet antager forskellige Former. Udsagnsordene have altsaa to **Tal** (Numeri): **Enkelttal** (Singularis) og **Flertal** (Pluralis), f. Eks. *Drengen læser. Drengene læse. Kom herhen, min Dreng! Kommer hid, I Piger smaa! Tiden var knap. Tiderne vare haarde.*

Anm. Ikke blot i Omgangssproget, men ogsaa i Foredragssproget og af flere Forfattere bruges Enkelttal altid for Flertal, f. Eks. *Drengen læser. Kom herhen, Börn! Tiderne var haarde.* Begyndelsen til denne Brug kan følges langt tilbage i Tiden.

Udsagnsordenes Personer.

115 Et Udsagnsord kan henføres enten til den talende, **förste Person**, eller til den tiltalte, **anden Person**, eller til den omtalte, **tredje Person**; men til at betegne denne Forskel have Udsagnsordene i Dansk ikke længer forskellige Former, idet det hedder: *jeg læser, du læser, han læser; vi læse, I læse, de læse.*

Bydemaade bruges kun, naar Udsagnsordet henføres til anden Person, f. Eks. *Kom du kun, min lille Dreng! Kommer hid, I Piger smaa!*

Anm. I Oldnordisk havde Udsagnsordene Personböjning; men denne er efterhaanden forsvunden, idet Formerne for tredje Person have fortrængt Formerne for de to andre Personer, for saa vidt disse ikke allerede ved Lydovergange vare blevne ens med hine. En Levning af Personböjningen haves i de gamle anden Persons Former paa *st,* der bruges af Digterne og i enkelte i daglig Tale forekommende Talemaader, f. Eks. *du vedst; du est; der löjst du, Broder Knud! Der löjst du,*

Fætter! (spøgende, i Betydning forskelligt fra *der löj du*); *fikst du Pæren, Zacharias?*

Udsagnsordenes Böjning.

Stærk og svag Böjning.

Udsagnsordene have to forskellige Böjningsmaader. 116
Forskellen ligger fornemmelig i **Datid**, der efter den ene Böjningsmaade ikke har nogen Endelse, men i Reglen Aflyd, hvorfor denne Form i usammensatte Udsagnsord kun bestaar af een Stavelse, f. Eks. *giv(e) — gav, tag(e) — tog,* medens den efter den anden Böjningsmaade dannes ved et svagt Endetillæg, f. Eks. *læs(e) — læste, elsk(e) — elskede.* Den förste Böjning kaldes den **stærke**, den anden den **svage**.

Ogsaa i Förnutids Tillægsmaade ere de stærke Udsagnsord ofte forskellige fra de svage, idet denne Form i de fleste stærke Udsagnsord har Aflyd og i Reglen ender paa *en*, men i de svage altid ender paa *t* eller *et*, f. Eks. *bind(e) — bunden; læs(e) — læst, elsk(e) — elsket.*

Anm. 1. I det nuværende Sprog findes der kun omtrent hundrede stærke Udsagnsord, idet mange Udsagnsord, der tidligere vare stærke, ere blevne svage. I flere af disse bruges dog den gamle Datidsform endnu i Mundarterne og af Digterne, f. Eks. *hvine — hven, svømme — svam, veje — vog, væve — vov, age — og, gale — gol, gnave — gnov.* Enkelte böjes endnu paa begge Maader, f. Eks. *briste — brast* og *bristede; svinge — svang* og *svingede; klinge — klang* og *klingede; skælve — skjalv* og *skælvede, jage — jog* og *jagede. Hænge* har *hang* i uindvirkende Betydning, *hængte* i indvirkende Betydning, fordi dette Udsagnsord er sammensmeltet af to oprindelig forskellige Ord (*hanga* og *hengja*). *Lade — lod* og *lade — ladede* ere to helt forskellige Ord (*láta* og *hlaða*, begge stærke). Undtagelsesvis ere Udsagnsord overførte fra den svage til den stærke Böjning, f. Eks. *tvinge — tvang — tvungen (þvingaða* og *þvingat), tie — tav (þagða — tavde,* hvor Endelsen er bortfalden), *stride — stred (striða — stridda), lyde — lød (hljúða — hljúðaða* = glisl. *hljóða — hljóðaða* og *hlýða — hlýdda), snyde — snød (snýta — snýtta).*

Anm. 2. Tillægsmaaden paa *en* tilhører ligesom i Oldnordisk udelukkende Udsagnsordene af den stærke Böjning; men medens i Oldnordisk alle stærke Udsagnsord havde en Form paa *inn* (dansk *en*), have i nuværende Dansk mange af dem en Form paa *t* eller *et*, idet nogle have optaget Intetkönsformen paa *et* i Fælleskön (ofte med

Sammentrækning, naar Stammen ender paa *d*), f. Eks. *gidet* og *gidt, bedet* og *bedt, brudt, skudt, ædt, löjet, sovet,* andre have faaet en hel ny Form, der er dannet som af et svagt Udsagnsord, f. Eks. *gældt, skælvet, faaet, gaaet, slaaet, staaet.* Den gamle Tillægsmaade paa *en* har undertiden holdt sig som Tillægsord, f. Eks. *forleden Dag, en sulten Mave, en voksen Mand, en værkbruden Kvinde, et brudent Tal, en efterladen Person, en holden Mand, en fangen Røver* (af *faa,* oprindelig = *fange*), *en forbigangen Tid,* eller findes i gamle Udtryk og hos Digterne, f. Eks. *opstanden fra de døde* (*nedfaren* og *begraven* i den anden Trosartikel), *dine Synder ere dig forladne; Hæren er slagen.*

Anm. 3. Sammensatte og med Forstavelser afledte Udsagnsord böjes som Stamordene, f. Eks. *overstaa — overstod, forgaa — forgik.* Afvigende ere navnlig: *overvære — overværer — overværede (er — var)* og *undvære* (oprindelig *undbære* eller *ombære,* slgn. *entbehren*); *gengælde* og *undgælde — gengældte* og *undgældte (gjaldt); fornemme* der endnu sædvanlig i Datid har *fornam (nemmede)* og i Förnutids Tillægsmaade *fornummet (nemmet); betyde,* der i Datid nu oftest har *betød* i Steden for det regelmæssige *betydede,* naar det betyder *at have Betydning af,* men aldrig, naar det betyder *at lade en noget vide paa en truende Maade,* f. Eks. *jeg betydede ham, at jeg ikke taalte hans Fornærmelser; formaa — formaar — formaaede — formaaet (maatte — maa — maatte — maattet).*

Kendeformer.

117 Ved et Udsagnsords **Kendeformer** forstaas de Former, hvoraf de andre dannes. Disse ere følgende tre: Nutids Navnemaade, Datids fremsættende Maade og Förnutids Tillægsmaade.

1. **Nutids Navnemaade** er dannet af Udsagnsordets Stamme (§ 71) ved Tilföjelsen af **e**, f. Eks. *giv — at give, læs — at læse, elsk — at elske; stön — stönne* (§ 23).

Ender Stammen paa en enkelt Selvlyd, tilföjes i de fleste Tilfælde ikke *e,* f. Eks. *at naa, at le, at fri, at si, at bo, at du, at sy, at gø;* herfra undtages de allerfleste Udsagnsord, hvis Stammer ender paa *i* og *u,* f. Eks. *at bie, at tie, at skue, at true,* samt *at bejae;* nogle forekomme baade med og uden *e: at die* eller *di, at befrie* (sjælden) eller *befri, at indfrie* (sjælden) eller *indfri, at udfrie* (sjælden) eller *udfri, at vie (indvie)* eller *vi (indvi);* ligeledes *at fornye* (sjælden) eller *forny.*

Anm. Forældede Navnemaader ere: *at stinge, at gange, at stande.*

2. **Datids fremsættende Maade** er dannet af Stammen:

a) i de stærke Udsagnsord uden Endelse, men i Almindelighed med Aflyd, f. Eks. *driv — drev, giv — gav, tag — tog,* sjælden uden Forandring, f. Eks. *kom — kom;*

b) i de svage Udsagnsord ved Endelserne: 1) **te**, 2) sjælden **de** og 3) **ede**, i Udsagnsord, i hvis Stamme der findes Omlyd, undertiden i Forbindelse med Tab af Omlyd, f. Eks. *læs — læste, spörg — spurgte, læg — lagde, elsk — elskede.*

I de svage Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en Selvlyd, tilföjes *ede,* f. Eks. *naaede, teede, friede, siede, boede, duede, syede, gøede, biede, diede, truede,* undtagen i *døde* og *skete* (eller *skede*). I nogles Mund er dog det förste *e* stumt i de samme Udsagnsord, i hvilke der ikke tilföjes *e* i Nutids Navnemaade.

Anm. Det *t,* der i stærke Udsagnsord, hvis Stamme ender paa *ld* og *nd,* tilföjes i Datid, f. Eks. i *holdt* og *bandt,* er ingen Endelse, men betegner kun at *d* er gaaet over til *t* (oprindelig *hjolt* og *bant* = glisl. *helt* og *batt*); ved Ligedannelse finder det samme Sted i Udsagnsord, hvor *ld* og *nd* staa for oprindeligt *ll* og *nn,* f. Eks. i *faldt* og *fandt.*

3. **Förnutids Tillægsmaade** er dannet af Stammen:

a) i de stærke Udsagnsord ved Endelserne **en**, **et** og **t**, oftest med Aflyd, f. Eks. *grib — greben, bær — baaren, find — funden,* undertiden uden Aflyd, f. Eks. *giv — given, tag — tagen, lad — ladet* eller *ladt, faa — faaet, gæld — gældt;*

b) i de svage Udsagnsord ved Endelserne **t** og **et**, med Tab af Omlyd i de samme Ord, som tabe den i Datid, f. Eks. *læs — læst, spørg — spurgt, læg — lagt, elsk — elsket.*

I de svage Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en Selvlyd, tilföjes *et,* f. Eks. *naaet, friet, siet, boet, duet, syet, gøet, biet, diet, truet, duet,* undtagen i dem, hvis Stamme ender paa *e: sket, tet.* I nogles Mund er dog *e* stumt i de samme Udsagnsord, i hvilke der ikke tilföjes *e* i Nutids Navnemaade.

Anm. I Oldsproget var i de stærke Udsagnsord ogsaa Datids Flertal, hvis Selvlyd ofte var forskellig fra Enkelttals, en Kendeform. Levninger af denne Form forekomme hos Digterne, f. Eks. *de funde (= fandt), de stunge (= stak), de drukke (= drak), de finge (= fik).*

Tillæg.

Kendeformernes nuværende Dannelsesmaade svarer til den gamle:

1. Nutids Navnemaade dannedes af Stammen ved Endelsen *a* = nuværende *e.*

2. Datids fremsættende Maade havde

a) i den stærke Böjning ingen Endelse, men i Almindelighed Aflyd som nu; til de Udsagnsord, hvis Selvlydsforandring er opstaaet ved Sammentrækning af Fordoblingsstavelser (6te Klasse), svare i det hele taget de Udsagnsord, der ikke have Aflyd. I Datids Enkelttal blev *ld* til *lt* = nuv. *ldt,* f. Eks. *hjolt* (= glisl. *helt*) — *holdt; nd* til *nt* (i Gammelisl. atter til *tt*) = nuv. *ndt,* f. Eks. *bant* (= glisl. *batt*) — *bandt; ng* (naar der oprindelig i Stammen ikke fulgte *v*) til *nk,* der i Dansk undertiden (i Gammelisl. altid) blev til *kk,* f. Eks. *gekk* — *gik,* men foruden *sprakk* — *sprak* (hvoraf *sprække*) ogsaa *sprank* — *sprang* (ved Ligedannelse med *sang* af oprindeligt *singva*);

b) i den svage Böjning enten Endelserne *ða, da* og *ta* = nuv. *de* og *te* eller Endelsen *aða* = nuv. *ede,* f. Eks. *lagða* — *lagde, dæmda* — *dömte, leysta* — *løste, elskaða* — *elskede.* Af de förstnævnte Endelser bleve oprindelig *ða* og *da* til *de, ta* til *te;* men i nyere Dansk har man, nogle faa Tilfælde fraregnede (se § 127 Tillæg), i Formerne paa *de* indført Skrivemaaden *te,* om end Udtalen i Almindelighed er *de* baade i disse Udsagnsord og i dem, der oprindelig endte paa *ta* (§ 21, III a), f Eks. *heyrða* — *hørte, dæmda* — *dömte.* Tab af Omlyd fandt i Oldnordisk Sted ligesom nu, f. Eks. *telja, talða* — *tælle, talte; spyrja, spurða* — *spörge, spurgte.*

3. Förnutids Tillægsmaade havde

a) i den stærke Böjning i Han- og Hunkön Endelsen *inn* og *in,* der ere bevarede som *en* i de fleste stærke Udsagnsord (§ 116 Anm. 2). I nogle Tilfælde er Selvlyden ved Ligedannelse bleven lig med Selvlyden i Datid (slgn. § 118 Tillæg 7 a), f. Eks. *gripinn* — *greben* (i dette Tilfælde muligvis ved simpel Lydovergang, se § 12 Tillæg A VII), *strukinn* (= glisl. *strokinn*) — *strøgen.*

b) i den svage Böjning i Han- og Hunkön Endelserne *ðr* og *ð, dr* og *d, tr* og *t, aðr* og *uð,* der alle (med Undtagelse af Endelsen *t*) ere blevne fortrængte af de tilsvarende Intetkönsendelser *t* og *at* = nuværende *t* og *et,* f. Eks. *lagðr, lǫgð, lagt* — *lagt; dæmdr, dæmd, dæmt* — *dömt (leystr, leyst, leyst* — *løst), elskaðr, elskuð, elskat* — *elsket.* Tab af Omlyd fandt i Oldnordisk Sted ligesom nu, f. Eks. *telja, talt* — *tælle, talt; spyrja, spurt* — *spörge, spurgt.*

Af de Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en enkelt Selvlyd, faa følgende ikke *e* i Navnemaade:

1) de, hvori Endelsen allerede i Oldnordisk var smeltet sammen med Rodselvlyden, f. Eks. *nâ* — *naa;*

2) de, hvori Endelsen *a* fulgte umiddelbart efter Selvlyden, f. Eks. *fria* — *fri, gróa* — *gro, séa* (= glisl. *sjá*) — *se;*

3) de, hvori *j* er bortfaldet mellem Selvlyden og *a*, f. Eks. *deyja* — *dø, hlæja* — *le, flýja* — *fly.*

Derimod faa i Almindelighed de *e*, i hvilke *ð* eller *g* er bortfaldet mellem Selvlyden og *a*, f. Eks. *biða* — *bie, þegja* — *tie, skoða* — *skue, prúga* — *true,* dog *vigja* — *vie* eller *vi, duga* — *du.*

I dem af de her nævnte Udsagnsord, som oprindelig vare svage, endte Datid og Förnutids Tillægsmaade i Oldnordisk undertiden paa *ða* og *tt (t),* f. Eks. *nâ, náða, nátt; spá, spáða, spát* (ved Sammensm. af *spáaða, spáat*); *flýja, flýða; trúa, trúða; duga, dugða;* undertiden paa *aða* og *at*, f. Eks. *fria, friaða, friat; trúa, trúat; duga, dugat; skoða, skoðaða, skoðat; þrúga,*

prúgaða, prúgat. Ved Ligedannelse med de sidstnævnte Former ere i Almindelighed Endelserne *ede* og *et* trængte ind i de förstnævnte, f. Eks. *naaede, naaet; flyede; troede; duede,* og desuden i adskillige oprindelig stærke Udsagnsords Datid og Förnutids Tillægsmaade, f. Eks. *boede, boet.*

Dannelsen af de enkelte Former.

1. **Nutids fremsættende Maade i Enkelttal** dannes af Navnemaadens Stamme (= Udsagnsordets Stamme) ved Endelsen **er**, f. Eks. *giv — han giver, læs — han læser, stön — han stönner.* 118

Ender Stammen paa en enkelt Selvlyd, tilföjes i Almindelighed blot **r**, f. Eks. *han naar, ler, sir, bor, syr, dør; er* faa dog alle de Udsagnsord, der i Navnemaade have eller kunne have *e*, f. Eks. *han bier, tier, skuer, truer, bejaer, dier, befrier, vier, fornyer,* samt *frier* og *duer.* Sammentrukne Former ere *gör* og *har* (af forældet *haver*).

Anm. I Omgangssproget hedder det i een Stavelse som i Oldnordisk: *bær, skær, svær, far, spör, smör,* men i Skriftsproget og det höjere Talesprog *bærer, skærer, sværger, farer, spörger, smörer.*

2. **Nutids fremsættende Maade i Flertal** er lig med Navnemaade, f. Eks. *at give — de give, at læse — de læse, at stönne — de stönne, at naa — de naa, at le — de le, at bo — de bo, at tie — de tie, at true — de true.*

3. **Nutids forestillende Maade** er baade i Enkelttal og i Flertal lig med Navnemaade, f. Eks. *Gud give, at det maa ske! Husets Døtre leve! Det ske! Gud fri os! Han true, saa meget han vil!*

4. **Nutids bydende Maade i Enkelttal** er lig med Navnemaadens Stamme, f. Eks. *Giv mig Bogen! Læs selv! Staa stille! Le ikke! Bi lidt! Ti stille! Tru mig ikke! Forny Forsøget!*

Anm. 1. Naar Udsagnsordets Stamme ender paa en Medlydsforbindelse, der ellers ikke forekommer i Udlyd, indskydes ofte (ikke altid, se § 10 Anm.) i Udtalen *e* foran den sidste Medlyd, f. Eks. *Sikr dig hans Hjælp! Ofr, hvad du kan! Handl ikke med ham! Forandr ikke noget heri!* Digterne lade undertiden den sidste Medlyd i Udtalen gaa over paa en følgende med en Selvlyd begyndende Stavelse, f. Eks. *Hvisl i Græsset, lede Slange! Tømr et Slot i Afrika!* Slige Former omskrives dog i Reglen, f. Eks. *Sörg for at sikre dig hans Hjælp! Du maa ofre, hvad du kan. Du skal ikke handle med ham. Lad være med at forandre noget heri!*

Anm. 2. I Talemaader og hos Digterne forekomme nogle gamle Former, f. Eks. *Gak hen og gör ligesaa! Stat op, min Sön, og værg dig som en Mand!* (oldn. *gakk* og *statt* af *ganga* og *standa*, nu *gaa!* og *staa!*)

Anm. 3. I Udsagnsord paa *ige* findes en Form paa *e*, f. Eks. *Berolige dig, min Ven!* (en Levning af Oldsprogets Bydemaade paa *a* i de svage Udsagnsords fjerde Klasse).

5. **Nutids bydende Maade i Flertal** dannes af Navnemaadens Stamme ved Endelsen **er**, f. Eks. *Giver Tid! Kommer hid!*

Ender Stammen paa en enkelt Selvlyd, tilföjes i Almindelighed blot **r**, f. Eks. *Staar stille!; er* tilföjes i de samme Udsagnsord, i hvilke denne Endelse tilföjes i den fremsættende Maades Enkelttal, f. Eks. *Tier! Truer ikke!*

6. **Nutids Tillægsmaade** dannes af Navnemaadens Stamme ved Endelsen **ende**, f. Eks. *givende, læsende, stönnende, staaende, truende.* Denne Form har ligesom Tillægsord paa *e* og Tillægsordenes bestemte Form hverken Köns- eller Talböjning, f. Eks. *et truende Uvejr, læsende Börn;* derimod har den Tillægsform paa *s* i de samme Tilfælde som Tillægsord (§ 89 Slutn.), f. Eks. *Det dødè Barns Skæbne var lykkeligere end det levendes. Den rejsendes Fortælling.*

Anm. I daglig Tale kan man høre *de kom kørendes* o. lign., en Slags Biordsdannelse, der tidligere var meget almindelig.

7. **Datids Flertal**

a) dannes i de fleste stærke Udsagnsord af Enkelttalsformen ved Endelsen **e**, f. Eks. *han bad — de bade, han red — de rede, han nød — de nøde;* i nogle er den lig Enkelttalsformen, f. Eks. *han kom — de kom* (se Anm.); de fleste Forfattere bruge dog nu altid Enkelttalsformen, f. Eks. *de bad, de red, de nød,* undtagen i *de vare* og *de bleve;*

b) er i alle svage Udsagnsord lig med Enkelttalsformen, f. Eks. *han læste — de læste, han lagde — de lagde, han elskede — de elskede.*

Anm. Følgende Datidsformer af stærke Udsagnsord faa aldrig Flertalsendelse:

a) de, der ikke have Aflyd, da i modsat Fald Datids Flertal vilde falde sammen med Nutids Flertal, f. Eks. *han græd — de græd, han løb — de løb* (i Nutid *de grædе, de løbe*);

b) de, der have en kort Selvlyd, f. Eks. *han traf — de traf, han sang — de sang, han hjalp — de hjalp, han fandt — de fandt, han gik — de gik;*

c) de, der ende paa en Selvlyd eller en Tvelyd, f. Eks. *han saa — de saa, han löj — de löj, han tav — de tav;*

d) de, der ende paa *l* og s, f. Eks. *han stjal — de stjal, han frøs — de frøs.*

8. **Förnutids Tillægsmaader** böjes i det hele som Tillægsord med de samme Endelser:

a) De, der ende paa *en*, faa i Intetkön *t*, men *n* er sammensmeltet med *t* (§ 30); i Flertal og bestemt Form faa de *e*, men udstøde *e* foran *n* (§ 27 B I 4), f. Eks. *Bogen er funden, Brevet er fundet, Bøgerne ere fundne, den fundne Bog.* Sammensmeltning plejer ikke at finde Sted, naar en saadan Tillægsmaade bruges som et egentligt Tillægsord (§ 198 III) eller den ved Sammensætning med et andet Ord eller ved Afledning ved en Forstavelse danner et Tillægsord, f. Eks. *et tvungent Smil, et sprukkent Kar, et knebent Flertal, et slebent Væsen, et svedent Grin, et stjaalent Öjekast, et overdrevent Forlangende, et gudhengivent Sind, et kærkomment Tilbud, et fordrukkent Subjekt;* nogen Vaklen finder dog Sted, f. Eks. *Hans Væsen var let og utvunget* (Gjellerup).

b) De, der ende paa *t* blive uforandrede i Intetkön og faa i Flertal og bestemt Form *e*, f. Eks. *Bogen er læst, Brevet er læst, Bøgerne ere læste, den læste Bog.*

c) De, der ende paa *et*, blive ligeledes uforandrede i Intetkön, men ende i Flertal og bestemt Form paa *ede*, f. Eks. *Faderen er elsket, Barnet er elsket, Börnene ere elskede, den elskede Fader; Fuldkommenheden er naaet, Maalet er naaet, disse Resultater ere naaede ved Udholdenhed, det naaede Maal.*

9) **Den enkelte Lideform** forekommer kun i Nutids fremsættende Maade og Navnemaade samt i Datid og og dannes ligesom de tilsvarende Former i Handleform med Tilföjelse af **s**, f. Eks. *Börnene læse — Bøgerne læses, at læse — at læses, Börnene læste — Bøgerne læstes; de se — de ses, at se — at ses; de true — de trues, at true — at trues.* Der indtræder dog følgende Forandringer:

a) I Nutids Enkelttal bortfalder **r** foran s, f. Eks. *Drengen læser — Bogen læses, han skyr Faren — Faren skys af de fleste, han truer — han trues, han vier Parret — Parret vies, Gud frier os — han fries derfra, han fornyer Lodsedlen — Lodsedlen fornyes.* Til Formerne *gör* og *har* svare i Lideform: *det göres nødvendigt* og *denne Artikel haves ikke paa Lager.*

b) I Datid af de stærke Udsagnsord indskydes efter en Medlyd

e, f. Eks. *han gav — der gaves, han fandt — der fandtes;* men *de saa — de saas.*

Anm. 1. Følgende stærke Udsagnsord bruges i Datid ikke i den enkelte Lideform:

a) de, der ikke have Aflyd, da i modsat Fald Datidsformen vilde falde sammen med Nutidsformen, f. Eks. *Han blev løben over Ende* (*løbes* i Nutid); derimod *han holdtes fangen;* fordi denne Form i en anden Henseende er forskellig fra Nutid *(holdes);*

b) de, der i Datid have en kort Selvlyd eller ende paa en Tvelyd, f. Eks. *Han blev snart hjulpen. Loven blev omgaaet paa alle Maader. Vinen blev drukken til sidste Draabe. Der blev löjet over en lav Sko;* herfra undtages de, der ende paa *ldt* og *ndt,* f. Eks. *de overfaldtes* (slgn. a), *der fandtes ingen Forræder;*

c) de, der i Datid ende paa *l* og *s*, f. Eks. *Pengene bleve stjaalne. Der blev nyst uden Ophør.*

Da lideformede Udsagnsord aldrig bruges i den omskrevne Form, gaa de ikke ind under disse Regler, f. Eks. *Vi omgikkes meget venskabeligt.* Man siger dog hellere *de hjalp hinanden* og *de traf hinanden* end *de hjalpes* og *de traffes.*

Anm. 2. Af lideformede Udsagnsord findes der bydende Maade, som baade i Enkelttal og i Flertal ender paa *es,* f. Eks, *Mindes nu dit Ord! Kappes kun, Börn!* (paa *s,* naar Flertal i Handleform ender paa *r,* f. Eks. *Slaas ikke med ham, min Dreng! Omgaas venskabeligt med hverandre!*), og Förnutids Tillægsmaade, der i stærke Udsagnsord dannes af Förnutids Tillægsmaade i Intetkön ved Tilföjelse af *es,* foran hvilken Endelse *t* bliver til stemt *d,* naar der gaar et svagt *e* i Forvejen, f. Eks. *de have setes* eller *truffedes en eneste Gang, de have aldrig omgaaedes ret meget,* men i svage Udsagnsord er lig med Datid, dog saaledes at Tostavelsesformerne have Stød, f. Eks. *jeg har længtes meget efter dig, de have fulgtes ad, jeg har altid mindedes denne Dag med Glæde, det er lykkedes.* Ofte undgaas dog saadanne Former ved Omskrivning med andre Udtryk, f. Eks. *de have hjulpet* eller *truffet hinanden* (for *de have hjulpedes* eller *truffedes*), *det har forekommet mig* (for *det har syntes mig*). Nogle lideformede Udsagnsord have eller kunne have en handleformet Tillægsmaade, f. Eks. *Der er vederfaret ham en stor Ulykke. Forsøget er mislykket. Sjæl og Legem lige godt er trivet* (Paludan-Müller).

Tillæg.

A. De enkelte Formers nuværende Dannelsesmaade svarer til den gamle:

1. Nutids fremsættende Maade i Enkelttal i anden og tredje Person dannedes af Stammen ved Endelserne *r, ir* og *ar* = nuværende *er,* f. Eks.

bindr — binder, telr — tæller; dœmir — dömmer, lifir — lever; elskar — elsker. I-Omlyden er bortfalden, hvis den ikke ogsaa findes i Navnemaade (se § 26 Tillæg II A), f. Eks. *dregr — drager, lætr — lader, hefir — haver,* smntr. *har.* Nydannelser findes i de Tilfælde, hvor *r* sammensmeltede med en foregaaende Medlyd eller bortfaldt, f. Eks. *skill — skiller, skinn — skinner, berr — bærer, blæss — blæser; vex — vokser.*

I de Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en Selvlyd, er i Almindelighed oldn. *r* = dansk *r* og oldn. *ir* og *ar* = dansk *er,* f. Eks. *flær — flaar, hlær — ler, deyr — dør, býr — bor, spár* (af *spáar* ved Sammensmeltning) — *spaar; vígir — vier, þegir — tier, dugir — duer, friar — frier, skoðar — skuer, prúgar — truer,* sjælden omvendt, f. Eks. *bíðr — bier; nair — naar, trúir — tror, síar — sir.*

2. Nutids fremsættende Maade i Flertal i förste og tredje Person dannedes ved Endelserne *um* og *a* = nuv. *e,* f. Eks. *bindum* og *binda — binde, elskum* og *elska — elske.*

3. Nutids forestillende Maade dannedes ved Endelserne *a, ir* og *i* i Enkelttal og *im* og *i* i förste og tredje Person i Flertal = nuv. *e,* f. Eks. *gefa, gefir, gefi, gefim, gefi — give.*

4. Nutids bydende Maade i Enkelttal var i de fleste Tilfælde ligesom nu lig Stammen. I de Tilfælde, hvor den endte paa *i* eller *a,* ere disse Lyd bortfaldne, f. Eks. *vaki — vaag!, elska — elsk!;* en Levning er dog bevaret i Udsagnsord paa *ige* (se ovenfor 4 Anm. 3). De oldnordiske Lydovergange *ld — lt, nd — nt — tt, ng — nk — kk* ere her bortfaldne (slgn. Datid § 117 Tillæg 2), f. Eks. *halt — hold dit Løfte!* (Udraabsordet *holdt! =* tysk *halt!*), *bitt — bind en Krans!, sprikk — spring over Grøften!;* en Levning findes i de gamle Former *stat!* og *gak!* (se ovenfor 4 Anm. 2).

5. Nutids bydende Maade i anden Person i Flertal dannedes ved Endelsen *ið* = nuv. *er* (se § 16 Tillæg 1 III Slutn.), f. Eks. *dœmið — dömmer!*

6. Nutids Tillægsmaade dannedes ved Endelsen *andi* = nuv. *ende,* f. Eks. *farandi — farende, elskandi — elskende.*

7 a. Datids Flertal var i de stærke Udsagnsord en Kendeform, hvis Selvlyd oftest var forskellig fra Enkelttals; men denne Selvlyd er ved Ligedannelse bleven lig med Selvlyden i Enkelttal, f. Eks. *greip — han greb, gripu — de grebe* (i dette Tilfælde muligvis ved simpel Lydovergang, se § 12 Tillæg A VII); *bauð — han bød, buðu — de bøde; gaf — han gav, gáfu — de gave; var — han var, váru — de vare.* Levninger af den gamle Selvlyd ere bevarede hos Digterne (se § 117 sidste Anm.). De gamle Endelser i förste og tredje Person, *um* og *u,* ere bevarede som *e* i höjere Stil og til Dels i Skriftsproget, f. Eks. *fórum* og *fóru — fore.*

7 b. Datids Flertal i de svage Udsagnsord er ved Lydovergange faldet sammen med Enkelttal, f. Eks. *leysta* og *leysti — løste; leystum* og *leystu — løste.*

8. Förnutids Tillægsmaades Böjning svarer i det hele til den oldnordiske, f. Eks. *bundinn, bundin — bunden, bundit — bundet,* Flertalsformerne *bundnir, bundna, bundnar* og de svage Former *bundni, bundna, bundnu — bundne; leystr, leyst — løst,* Flertalsformerne *leystir, leysta, leystar* og de svage Former *leysti, leysta, leystu — løste; elskað* og *elskuð* — tidligere *elsked,* nu fortrængt

af *elskat — elsket,* Flertalsformerne *elskaðir*, *elskaða, elskaðar* og de svage Former *elskaði, elskaða, elskuðu — elskede.*

9. Dannelsen af den enkelte Lideform svarer i det hele til Dannelsen af den tilbagevirkende Form i Oldnordisk, saaledes at oldn. *sk* bliver til *s*, f. Eks. *gørusk — de göres, gørask — at göres, gørðisk* og *gørðusk — han* og *de gjordes.* I Nutids Enkelttal bortfaldt *r* i Oldnordisk ligesom nu, f. Eks. *nefnisk — han nævnes.* Derimod var der i Oldnordisk og tidligere ogsaa i Dansk i de stærke Udsagnsord næsten altid Forskel mellem Enkelttalsformen og Flertalsformen saavel i Nutid som i Datid, f. Eks. *teksk* og *takask,* nu *han tages* og *de tages; gefsk* og *gefask,* nu *han gives* og *de gives; tóksk* og *tókusk,* nu *han toges* og *de toges; gafsk* og *gáfusk,* nu *han gaves* og *de gaves* (dog *sásk, han* og *de saas*); men Enkelttalsformen er bleven helt fortrængt af Flertalsformen. Derfor findes der i Datid af de stærke Udsagnsord, der ikke have en særlig Flertalsform i Handleform, sædvanlig heller ingen enkelt Lideform (slgn. ovenfor, 7 Anm. med 9 Anm. 1), f. Eks. *løb, hjalp, gik, löj, stjal;* herfra undtages dog de Tilfælde, hvor Enkelttalsformen og Flertalsformen ogsaa i Oldnordisk faldt sammen, f. Eks. *saa — saas,* samt de Udsagnsord, hvis Stamme ender paa *ld* og *nd,* og lideformede Udsagnsord, idet man i disse har faaet ny Former, f. Eks. *holdtes, fandtes; omgikkes.* Paa lignende Maade har Flertalsformen i Bydemaade af nogle lideformede Udsagnsord fortrængt Enkelttalsformen, f. Eks. *minnsk* og *minnizk,* nu *mindes dit Ord!* og *mindes eders Ord!* Nydannelser ere de Förnutids Tillægsmaader, der forekomme i lideformede Udsagnsord, f. Eks. *setes, slaaedes, fulgtes, mindedes.*

B. Forsvundne ere:

1) alle den fremsættende og forestillende Maades Former i förste og anden Person, der ikke ved Lydovergange ere blevne lig med Formerne for tredje Person, f. Eks. *bind — jeg binder, dæmi — jeg dömmer, elska — jeg elsker; bindið — I binde, elskið — I elske; gefið* forestillende Maade) *— I give; fórst — du for; fóruð — I fore, dæmðuð — I dömte, elskuðuð — I elskede.* En Levning af anden Person i Enkelttal i de stærke Udsagnsords Datid og nogle Udsagnsords Nutid forekommer hos Digterne og i Talemaader, f. Eks. *du lodst, du gavst, du vedst, du est; der löjst du.* Dette *st* er imidlertid kun oprindeligt, naar Stammen har endt paa *t* eller *d*, f. Eks. *lózt* (= glisl. *lézt*) *— du lodst, stózt — du stodst, veizt — du vedst,* samt *est* (= glisl. *ert*) *— du est;* men i Gammeldansk og senere trængte denne Endelse ind i andre Former, f. Eks. *gaft — gaffst, látt — laast, drótt — drogst, hljópt — løbst; vilt — vilst, skalt — skalst, kannt — kandst;*

2) förste Person i Flertal af Bydemaade, der er bleven erstattet ved Omskrivning, f. Eks. *bindum — lad os binde!*

3) Datids Flertal i mange stærke Udsagnsord, f. Eks. *bundu — de bandt, stálu — de stjal, kómu — de kom, lugu — de löj;*

4) Datids forestillende Maade, der i ældre Dansk havde mistet I-Omlyden, f. Eks. *væra — waræ,* udtalt *vaare;*

5) Förnutids Tillægsmaade i alle de Former, der ere forsvundne i Tillægsordene, samt i Former paa *að*r og *uð*, f. Eks. *elskaðr* og *elskuð;*

6) følgende Former af den tilbagevirkende Form: a) fremsættende Maade i Enkelttal af de fleste stærke Udsagnsord baade i Nutid og Datid, b) forestillende Maade baade i Nutid og Datid, c) bydende Maade (undtagen i lideformede Udsagnsord), d) og e) Nutids og Förnutids Tillægsmaade.

Böjningsmønster.

I. Handleform.

	Fremsættende M.	Forestill. M.	Bydende M.	Navnemaade	Tillægsmaade
Nutids Enk.	*tager, læser*	*tage, læse*	*tag, læs*	*tage, læse*	*tagende, læsende*
» Flert.	*tage, læse*		*tager, læser*		
Datids Enk.	*tog, læste*				
» Flert.	*tog(e), læste*				
Förnutids Enk.	*har taget, læst*	*have taget, læst*	*hav taget, læst*	*have taget, læst*	
» Flert.	*have taget, læst*		*haver taget, læst*		
Fördatids Enk.	*havde taget, læst*				
» Flert.					
Fremtids Enk.	*skal, vil* — *tage, læse*			*skulle, ville* — *tage, læse*	
» Flert.	*skulle, ville* — *tage, læse*				
Eftertids Enk.	*skulde, vilde* — *tage, læse*				
» Flert.					
Förfremt. Enk.	*skal, vil* — *have taget, læst*; *faar taget, læst*		*faa taget, læst*	*skulle, ville* — *have taget, læst*; *faa taget, læst*	
» Flert.	*skulle, ville* — *have taget, læst*; *faa taget, læst*		*faar taget, læst*		
Föreftert. Enk.	*skulde, vilde* — *have taget, læst*				
» Flert.	*fik taget, læst*				

II. Lideform.

	Fremsættende M.	Forestillende M.	Bydende M.	Navnemaade	Tillægsm.
Nutids E.	*tages, læses; bliver tagen, læst*	*blive tagen, læst*	*bliv tagen, læst*	*blive tagen, læst*	
» F.	*tages, læses; blive tagne, læste*	*blive tagne, læste*	*bliver tagne, læste*	*tages, læses; blive tagne, læste*	
Datids E.	*toges, læstes; blev tagen, læst*				
» F.	*toges, læstes; bleve tagne, læste*				
Förnutids E.	*er bleven tagen, læst*	*være bleven tagen, læst*	*vær bleven tagen, læst*	*være bleven tagen, læst*	*tagen, læst*
» F.	*ere blevne tagne, læste*	*være blevne tagne, læste*	*værer blevne tagne, læste*	*være blevne tagne, læste*	*tagne, læste*
Fördatids E.	*var bleven tagen, læst*				
» F.	*vare blevne tagne, læste*				
Fremtids E.	*skal tages, læses; skal vil blive tagen, læst*			*skulle skulle blive tagen, læst; tages, skulle ville læses; blive tagne, læste*	
» F.	*skulle tages, læses; skulle ville blive tagne, læste*				
Eftertids E.	*skulde tages, læses; skulde vilde blive tagen, læst*				
» F.	*skulde tages, læses; skulde vilde blive tagne, læste*				
Förfremtids E.	*skal vil være bleven tagen, læst*			*skulle ville være bleven tagen, læst*	
» F.	*skulle ville være blevne tagne, læste*			*skulle ville være blevne tagne, læste*	
Föreftertids E.	*skulde vilde være bleven tagen, læst*				
» F.	*skulde vilde være blevne tagne, læste*				

De stærke Udsagnsord.

Efter Aflydens forskellige Form deles de stærke 120
Udsagnsord i fem Klasser. Hertil kommer en sjette, der bestaar af Udsagnsord, som ikke have Aflyd.

Første Klasse.

Formen for Aflyden er i Reglen **i — e — e**. Saaledes böjes: 121

glide	*gled*	*gleden*
gnide	*gned*	*gneden*
lide (= *gaa*, om Tiden)	*led*	*leden*
ride	*red*	*reden*
skride	*skred*	*skreden*
svide	*sved*	*sveden*
vride	*vred*	*vreden*
skrige	*skreg*	*skregen*
snige	*sneg*	*snegen*
stige	*steg*	*stegen*
svige	*sveg*	*svegeu*
vige	*veg*	*vegen*
gribe	*greb*	*greben*
knibe	*kneb*	*kneben*
pibe	*peb*	*peben*
slibe	*sleb*	*sleben*
blive	*blev*	*bleven*
drive	*drev*	*dreven*
hive (simpel Tale = *kaste*)	*hev*	*heven*
rive	*rev*	*reven*
skrive	*skrev*	*skreven*

Afvigende ere følgende:

bide	*bed*	*bidt* { (smntr. Form, Fælleskönsf. bortf.)
lide (= taale)	*led*	*lidt* (svag Form)
skide	*sked*	*skidt* } (smntr. Former,
slide	*sled*	*slidt* } Fælleskönsf. bortf.)
smide	*smed*	*smidt* } (svage Former)
stride	*stred*	*stridt* } (svage Former)
fise	*fes*	*feset* { Fælleskönsformen er bortfalden)

Anm. *Svide* kan ogsaa hedde *svie*, der er svagt.

Lide (= stole paa) bruges i Almindelighed kun i Nutid, men har dog en sjælden Gang Datidsformen *led* og Tillægsmaaden *lidt*.

Vige böjedes tidligere ogsaa svagt, hvorfor det hedder *afvigte Aar*.

Kige — keg — keget er nu afløst af det svage *kikke* (ogsaa skrevet *kigge*).

Trine — tren — trinet forekommer nu kun hos Digterne.

Grine har nu meget sjælden *gren* i Datid, f. Eks. hos Pal.-Müller; hos samme Forfatter forekommer *fnes* for *fniste* af *fnise*.

Tillæg.

Af de til denne Klasse hørende Udsagnsord ere:

1) følgende bevarede fra Oldsproget: *líða (gaa), riða, skriða, sviða* og *vriða* (= glisl. *riða*); *stiga; svikja* og *víkja; gripa; drifa* og *rifa; fisa; bíta skita* og *slíta;* de svage *stríða* og *sníkja,* der ere blevne stærke ved Ligedannelse med *lide, ride* o. s. v. og *stige* o. s. v.; *lide (= stole paa)* kommer enten af det stærke *líta (= se hen til)* eller af det svage *hlíta (= være tilfreds med);*

2) følgende indkomne fra Tysk: *glide, gnide, skrige, kige, knibe, pibe, slibe, blive, lide (= taale), smide; skrive* er kommet fra Latin gennem Tysk;

3) følgende af tvivlsom Oprindelse: *hive* og *trine.*

Af de Udsagnsord, der oprindelig hørte til denne Klasse, ere:

1) følgende overflyttede til en anden Klasse: *klífa — klyve,* der ved Ligedannelse med *krybe, fyge* o. s. v. har faaet Formerne *kløv* og *kløven;*

2) følgende blevne svage: *hvína* (dog *hven* hos Digterne), *skína, bíða, spýja;*

3) følgende ikke til Stede i nuværende Dansk: *dríta, gína, hníga* (slgn. *hneigja, neje*), *hníta, rísa, rísta* (slgn. *riste* af det svage *rista*), *vríta* (= glisl. *ríta*), *síða, síga, sníða* (tidligere *snide,* slgn. *snitte*), *þrífa.*

Den gamle Förnutids Tillægsmaade af *skíta* er bevaret i Tillægsordet *skiden.*

Anden Klasse.

122 Formen for Aflyden er i Reglen **y — ø — ø**. Saaledes böjes:

fyge	*føg*	*føgen*
ryge	*røg*	*røgen*
stryge	*strøg*	*strøgen*
krybe	*krøb*	*krøben*
klyve	*kløv*	*kløven*

En særlig Lydudvikling har fundet Sted i:

flyve	*flöj*	*flöjen*
lyve	*löj*	*löjet* (Fælleskönsf. bortf.)

Förnutids Tillægsmaade har **u** eller **o** i:

byde	*bød*	*buden* og *budt*
bryde	*brød*	*brudt* (sammentr. Form, Fælleskönsf. findes som Tillægsord: *bruden* og *brodden*)
fortryde	*fortrød*	*fortrudt* (smntr. Form, Fælleskönsf. bortf.)

skyde	*skød*	*skudt* (ligesaa)
fryse	*frøs*	*frossen*

Svag Förnutids Tillægsmaade have:

flyde	*flød*	*flydt*
gyde	*gød*	*gydt*
lyde (= give Lyd)	*lød*	*lydt*
lyde (= adlyde)	*lød*	*lydt*
nyde	*nød*	*nydt*
snyde	*snød*	*snydt*
fnyse	*fnøs*	*fnyst*
gyse	*gøs*	*gyst*
kyse	*køs*	*kyst*
nyse	*nøs*	*nyst*
betyde	*betød*	*betydet*

Anm. *Fnyse, gyse, kyse* og *nyse* böjes ogsaa svagt helt igennem. Om *betyde* se § 116 Anm. 3.

Tillæg.

Af de til denne Klasse hørende Udsagnsord ere:

1) følgende bevarede fra Oldsproget: *fjúka, rjúka, strjúka, krjúpa, fljúga, ljúga; bjúða, brjúta, skjúta, frjúsa, fljúta, gjúta, njúta, gjúsa* (= glisl. *bjóða, brjóta* o. s. v.), *kjúsa* (= glisl. *kjósa*), der gennem Betydningen *fortrylle* er blevet til *kyse, hnjúsa* (= glisl. *hnjósa*); *klifa,* der er overført fra förste Klasse; *hljúða* (= glisl. *hljóða*), *hlýða, snýta* og *fnýsa,* der vare svage, men ved Ligedannelse med de foregaaende ere blevne stærke; ligeledes *betyde* af det svage *tyde (þýða);*

2) følgende indkomne fra Tysk: *fortryde.*

Af de Udsagnsord, der oprindelig hørte til denne Klasse, ere:

1) følgende bleve svage: *drjúpa, kljúfa, lúta, súga, sjúða* (= glisl. *sjóða*), *þjúta* (= glisl. *þjóta*);

2) følgende ikke til Stede i nuværende Dansk: *rjúfa, lúka, smjúga* (maaske en enkelt Gang *smyge — smøg — smøgen*), *súpa* (slgn. *søbe,* der vistnok er kommet af *saupa,* en anden Form af det samme Ord, der ogsaa findes i svenske Mundarter), *hljúta, hnjúða, hrjúða* (slgn. *ryðja — rydde*), *hrjúsa, hrjúta, ljústa, rjúða, þrjúta* (= glisl. *hljóta, hnjóða* o. s. v.)

Den gamle Förnutids Tillægsmaade *suðinn* (= glisl. *soðinn*) er bevaret som Tillægsord i *blødsøden* og *usødet* (i Talemaaden *at give en raat for usødet*).

Tredje Klasse.

Formen for Aflyden er i Reglen: **i**, udtalt *e* — kort **a** (fordi der oprindelig fulgte to Medlyd) — **u**, udtalt *o*. Saaledes böjes: 123

binde	*bandt*	*bunden*
finde	*fandt*	*funden*
rinde	*randt*	*runden*

spinde	*spandt*	*spunden*
svinde	*svandt*	*svunden*
tvinde	*tvandt*	*tvunden*
vinde (= sno)	*vandt*	*vunden*
vinde (= sejre)	*vandt*	*vunden*
springe	*sprang*	*sprungen*
svinge	*svang*	*svungen*
tvinge	*tvang*	*tvungen*
drikke	*drak*	*drukken*
stikke (gl. Form *stinge*)	*stak*	*stukken* (gl. Form *stungen*)
slippe	*slap*	*sluppen*

Svag Förnutids Tillægsmaade have:

briste	*brast*	*bristet* (den gamle Form bevaret som Tillægsord, f. Eks. *et brustent Öje*)
klinge	*klang*	*klinget*
stinke	*stank*	*stinket*

Nogle have **æ** i Nutid:

hjælpe	*hjalp*	*hjulpen*
sprække	*sprak*	*sprukken*
trække	*trak*	*trukken*
træffe	*traf*	*truffen*

Svag Förnutids Tillægsmaade have:

gælde	*gjaldt*	*gældt*
skælve	*skjalv*	*skælvet*
hænge	*hang*	*hængt*

To have **y** i Nutid:

synge (gl. Form *sjunge*)	*sang*	*sungen* (digterisk *sjungen*)
synke	*sank*	*sunken* (digterisk *sjunken*)

Anm. *Svinge* böjes svagt, naar det er uindvirkende, f. Eks. *han svingede* eller *har svinget frem og tilbage.*

Briste er altid svagt i Betydningen *mangle,* f. Eks. *det bristede ham paa Fasthed,* og i Almindelighed ogsaa i den sædvanlige Betydning, f. Eks. *Töjet bristede,* idet den stærke Form er ved at blive forældet og kun bruges i höjere Stil, f. Eks. *hans Öje brast i Døden.*

Klinge har undertiden ogsaa *klingede.*

Gælde er svagt i Sammensætninger, f. Eks. *han gengældte ondt med godt.*

Skælve er oftest svagt, f. Eks. *Jorden skælvede under hans Fødder;* Formen *skjalv* er kun brugelig i höjere Stil.

Hænge har *hængt* i indvirkende Betydning, se § 116 Anm. 1.

Af *brække, knække* og *smække* bruges ofte i daglig Tale de stærke

Datidsformer *brâk, knak* og *smak,* især naar de ere uindvirkende (*brukken* i daglig Tale og hos Øhlenschlæger).

Tillæg.

Af de til denne Klasse hørende Udsagnsord ere:

1) følgende bevarede fra Oldsproget: *binda* og *vinda* med Datidsformerne *bant* og *vant* (= glisl. *batt* og *vatt*); *finna, rinna* (= glisl. *renna*), *spinna* og *vinna*, hvis Datidsformer *fann, rann, spann* og *vann* ved Ligedannelse med *bandt* og *vandt* ere blevne til *fandt, randt, spandt* og *vandt* (*vunden* for *undinn* og *unninn* ved Ligedannelse med Udsagnsordenes øvrige Former); *springa,* hvis ikke-sammensmeltede Datidsform *sprank* (= glisl. *sprakk*) er bleven til *sprang* ved Ligedannelse med *sang,* medens der til den sammensmeltede Form *sprak* ved Ligedannelse med *trække — trak — trukken* er dannet en ny Navnemaade og en ny Förnutids Tillægsmaade: *sprække* og *sprukken* (i Oldsproget svarede *springa* i Betydning baade til *springe* og *sprække*); *drikka, brista* og *slippa* (= glisl. *drekka, bresta* og *sleppa*); *stinga,* der i Steden for de gamle Former *stinge* og *stungen* ved Ligedannelse med *drikke* (muligvis i Forbindelse med tysk Indvirkning) har faaet *stikke* og *stukken; hjalpa* (= glisl. *hjálpa*), *gjalda* og *skjalfa* (= glisl. *skjálfa*), i hvis Datidsformer *halp, galt* og *skalf — hjalp, gjaldt* og *skjalv j* er trængt ind fra Nutid, hvad der ogsaa er Tilfældet med Tillægsmaaden *hulpinn* (= glisl. *hólpinn*) — *hjulpen,* medens de to andre have faaet svage Tillægsmaader; *sjunga* og *sjunka* (= glisl. *syngva* og *søkkva*, se § 26 Tillæg II B Anm. 2) med Datidsformerne *sǫng* og *sǫnk* (= glisl. *sǫkk*), i hvilke U-Omlyden er forsvunden, og Tillægsmaaderne *sunginn* og *sunkinn* (= glisl. *sokkinn*), til hvilke der haves digteriske Biformer *sjungen* og *sjunken* med *j* fra den gamle Navnemaade; *hanga*, der hørte til sjette Klasse, men er gaaet over til denne Klasse, ved at Navnemaaden er sammensmeltet med det svage *hengja* og Datid *henk* (= glisl. *hekk*) ved Ligedannelse med Datid af *hjælpe, skælve* o. fl. er bleven til *hang*; *tvinna* og *þvinga*, der vare svage, men ere blevne stærke ved Ligedannelse henholdsvis med *binde, vinde* o. fl. og med *svinge* og *springe.*

2) følgende ere indkomne fra Tysk: *svinde* (slgn. det svage *svina), svinge, klinge, stinke* (slgn. *stjunka* = glisl. *støkkva*) samt *trække* og *træffe,* der egentlig høre til fjerde Klasse (enkelt Medlyd efter Selvlyden, slgn. *fornemme* og *være*).

Af de Udsagnsord, der oprindelig hørte til denne Klasse, ere:

1) følgende overflyttede til en anden Klasse: *verða,* der er blevet til *vorde* og har mistet Datid, til sjette Klasse;

2) følgende blevne svage: *svimma* (dog *svam* hos Digterne), *brenna* (sammensmeltet med det svage *brenna*), *snerta, spretta, svelgja, svelta* (om *sulten* se nedenfor), *velta* (sammensmeltet med det svage *velta), bjarga (forborgen* er tysk), *gjalla* (sjælden i Datid *gjaldt), sljunga* (= glisl. *slyngva), tjugga* (= glisl. *tyggva*), *hrjunka* (= glisl. *hrøkkva*, sammensmeltet med det svage *hrenkva* = glisl. *hrøkkva*, om *runken* se nedenfor), *kljunka* (= glisl. *kløkkva).*

3) følgende ikke til Stede i nuværende Dansk: *hrinda, bregða, detta,*

hverfa, skreppa (om *skrumpen* se nedenfor), *svella, sverfa, vella, verpa, þverra, skjalla, stjunka* (= glisl. *støkkva*).

Følgende gamle Förnutids Tillægsmaader ere bevarede som Tillægsord: *bulginn* (= glisl. *bólginn*) — *bullen*, *skrumpinn* (= glisl. *skroppinn*) — *skrumpen*, *sultinn* (= glisl. *soltinn*) — *sulten*, *sullinn* (= glisl. *sollinn*) — *svullen* (*v* ved Ligedannelse, sé § 3 Tillæg II, 2 b), *hrunkinn* (= glisl. *hrokkinn*) — *runken*. Derimod er *forvorpen* ikke Tillægsmaade af *verpa*, men kommet fra Tysk.

Fjerde Klasse.

124 Formen for Aflyden er i Reglen **æ** eller **i** — langt **a** (fordi der følger en enkelt Medlyd) — **aa** eller **i** (som i Nutid). Saaledes böjes:

bære	*bar*	*baaren*
skære	*skar*	*skaaren*
stjæle	*stjal*	*stjaalen*
give	*gav*	*given*
gide	*gad*	*gidet* el. *gidt* (Fælleskönsf. bortfaldet).

Forskellige Afvigelser findes i:

fornemme	*fornam* (kort *a*)	*fornummet*
kvæde	*kvad*	*kvædet* (Fælleskönsf.bortf., dog *en halv-kvæden Vise*)
bede	*bad*	*bedet* eller *bedt* (ligesaa)
ligge	*laa*	*ligget* (ligesaa)
sidde	*sad*	*siddet* (ligesaa)
æde	*aad*	*ædt* (sammentr. Form, Fælleskönsf. bortf.)
se	*saa*	*set* (ligesaa)
være (fremsættende Maade *er*, Flert. *ere*)	*var* (kort *a*), Flertal *vare*	*været* (uden Fælleskönsf.)
tie	*tav*	*tiet*

Anm. *Overvære* og *undvære* böjes regelmæssigt og svagt (se § 116 Anm. 3).

Fornemme böjes sjælden svagt.

Veje, der i Almindelighed i Datid har *vejede*, har i Handelssproget og hos Digterne *vog*.

Tillæg.

Af de til denne Klasse hørende Udsagnsord ere:

1) følgende bevarede fra Oldsproget: *bera* og *skera*; *stjala* (ved Brydning af *stela*), i hvis Datidsform *stal* og Tillægsmaade *stolinn j* er trængt ind fra Navnemaade; *gefa*, *gëta*, der er spaltet i det stærke *gide* og det svage *gætte*; *nema* i *fornemme*; *kveða*; *biðja*; *liggja*, hvis Tillægsmaade *leginn* er

blevet til *ligget* ved Ligedannelse med Nutid; *sitja*, i hvis Nutid *t* er blevet til *d*, efter at *j* var bortfaldet; *eta; séa* (= glisl. *sjá*); *vera; þegja*, der var svagt, men er blevet stærkt i Datid, idet *þagda* gennem *tavde* blev til *tav*, og som i Steden for den gamle Tillægsmaade *þagat* eller *þagt* har faaet Nydannelsen *tiet;*

2) ingen indkomne fra Tysk.

Af de Udsagnsord, der oprindelig hørte til denne Klasse, ere:

1) følgende overflyttede til en anden Klasse: *koma* og *sofa*, hvis Datidsformer *kvam* og *svaf* ved fremadvirkende U-Omlyd og Udstødelsen af *v* ere blevne til *kom* og *sov*, begge til sjette Klasse;

2) følgende blevne svage: *drepa; fjarta* med Brydning (= glisl. *freta* med Medlydsomstilling, slgn. tysk *farzen*); *leka; lesa*; *vreka* (= glisl. *reka*, dansk *vrage*); *vega* med Datid *vá* der ved fremadvirkende U-Omlyd er bleven til *vo*, hvoraf ved Ligedannelse med Nutid og Tillægsmaade *vog; þiggja* (med Betydningsskifte); *nema; troða* (sammenblandet med *treðja*); *fjala* (af *fela* ved Brydning); *vefa* (dog *vov* hos Digterne);

3) følgende ikke til Stede i nuværende Dansk: *meta, fregna, þrjunga* (= glisl. *þryngva*), der er fortrængt af det svage *þrengva* (= glisl. *þrøngva*), nu *trænge.*

Femte Klasse.

Formen for Aflyden er i Reglen **a** — langt **o** (fordi der følger en enkelt Medlyd) — **a** (som i Nutid). Saaledes böjes: 125

fare	*for*	*faren*
drage	*drog*	*dragen*
bedrage	*bedrog*	*bedragen*
tage	*tog*	*tagen*
jage	*jog*	*jaget* (Fælleskönsf. bortf.; *forjagen* Tillægsord)
lade	*lod*	*ladet* og *ladt* (Fælleskönsf. bortf., men bevaret som Afledningsendelse i *mörkladen, vredladen* o. s. v.

Afvigende ere:

slaa	*slog*	*slaaet* (svag Form, gl. Form *slagen*)
staa (gl. Form *stande*)	*stod*	*staaet* (svag Form, gl. Form *standen*)
sværge	*svor*	*svoren*
le	*lo*	*let* (smntr. Form, Fælleskönsf. bortf.)

Anm. *Erfare* har i Datid hyppigst *erfarede* og i Tillægsmaade *erfaret*, f. Eks. *Denne Begivenhed blev straks erfaret af hans*

Fjender; erfor er forældet, og *erfaren* bruges som Tillægsord. *Overfare* er altid svagt, f. Eks. *Han overfarede det med en Harefod.*

Jage böjes svagt i Betydningen *gaa paa Jagt efter;* det hedder *disse Fyrster ere blevne forjagede,* men *de forjagne Fyrster* (i en anden Betydning, svarende til *at forjage sig*, siges *de forjagede Tjenere).*

Lade har i Sammensætninger og Afledninger altid *ladt,* f. Eks. *overladt, tilladt, forladt.*

Befale har hos Digterne ofte den gamle Datidsform *befol.*

Tillæg.

Af de til denne Klasse hørende Udsagnsord ere:

1) følgende bevarede: *fara; draga* (med Datid *dró,* der ved Ligedannelse med de andre Former er blevet til *drog*), *taka* og *slá* (med Datid *sló,* der er blevet til *slog*), hvilke alle mangle I-Omlyden i Förnutids Tillægsmaade (glisl. *dreginn, tekinn, sleginn — dragen, tagen, slagen); standa* med Sideformen *staa; sverja* (med Datid *sór,* der ved Ligedannelse med de andre Former er blevet til *svor*, og Tillægsmaade *svarinn,* der ved fremadvirkende U-Omlyd er blevet til *svoren); hlæja; láta*, der hørte til sjette Klasse, men er gaaet over til denne, ved at *láta* og *látinn* ere blevne til *lade* og *ladet* (med Datid *lót* = glisl. *lét);*

2) følgende indkomne fra Tysk: *jage, bedrage, befale.*

Af de Udsagnsord, der oprindelig hørte til denne Klasse, ere:

1) følgende blevne svage: *gala* (dog *gol* hos Digterne, om Tillægsordet *gal* se nedenfor); *grafa* (dog *grov* hos Digterne); *hefja; hlaða; mala; skapa; vaða; vaxa* (om *voksen* se nedenfor); *aka* (dog *og* hos Digterne); *flá*; *gnaga* (dog *gnov* hos Digterne); *klæja; þvá; deyja* og *geyja;*

2) følgende ikke til Stede i nuværende Dansk: *ala, kala, skafa, skaka.*

Følgende gamle Förnutids Tillægsmaader ere bevarede som Tillægsord: *vaxinn — voksen, galinn* (ɔ: *fortryllet*) — tidligere *galen* — nu *gal.*

Sjette Klasse.

126 A. Uden Selvlydsforandring:

falde	*faldt*	*falden*
holde	*holdt*	*holdt* (svag Form, den gamle Form bevaret i Tillægsordet *holden*)
græde	*græd*	*grædt* (svag Form)
hedde	*hed*	*heddet* eller *hedt* (Fælleskönsf. bortf.)
løbe	*løb*	*løben*
komme	*kom*	*kommen*
sove	*sov*	*sovet* (Fælleskönsf. bortf.)
vorde (forældet)	mangler	*vorden* (forældet)

B. Med særlig Lydforandring i Datid (§ 117 Tillæg 2 a):

faa	*fik*	*faaet* (svag Form, den gamle Form *fangen* hos Digterne og som Tillægsord)
gaa (gl. Form *gange*)	*gik*	*gaaet* (svag Form, gammel Form *gangen*)

Tillæg.

Af de til denne Klasse hørende Udsagnsord ere:

1) følgende bevarede fra Oldsproget: *falla* med Datid *fjall* (= glisl. *fell*), der ved Bortfald af *j* blev til *fal* og dernæst ved Ligedannelse med *gjaldt* og *holdt* til *faldt; halda* med Datid *hjolt* (= glisl. *helt*) hvoraf ved Bortfald af *j* *holdt; gráta,* der er blevet til *græde* ved Ligedannelse med den fremsættende Maade *grætr — græder; heita* tidligere *hede,* nu *hedde* (§ 14 A 2); *hlaupa* med Datid *hljóp,* der er blevet til *løb* ved Ligedannelse med *krøb — krøben, strøg — strøgen* o. fl.; *fá* med Datid *fekk — fik* (med E-Lyd); *ganga* med Sideformen *gaa* og Datid *gekk — gik* (med I-Lyd paa Grund af *g*, se § 12 Tillæg A V 2); *koma* og *sofa,* der ere overflyttede fra fjerde Klasse; *verða,* der er overflyttet fra tredje Klasse, idet *verða* blev til *warthæ* (§ 12 Tillæg A V 3), der ved fremadvirkende U-Omlyd atter er blevet til *vorde,* med Förnutids Tillægsmaade *urðinn* (= glisl. *orðinn*), der ved Ligedannelse med de andre Former er blevet til *vorden;*

2) ingen indkomne fra Tysk.

Af de Udsagnsord, der oprindelig hørte til denne Klasse, ere:

1) følgende gaaede over til en anden Klasse: *hanga* til tredje Klasse og *láta* til femte Klasse;

2) følgende blevne svage: *blanda, falda (folde),* der ogsaa kunde være svagt; *blása,* der er blevet til *blæse* ved Ligedannelse med den fremsættende Maade *blæss — blæser; ráða; leika; auka, ausa; bóa* (= glisl. *búa*), *høggva* (dog *hug* hos Digterne af *hjogg* = glisl. *hjó*);

3) *blóta* ikke til Stede i nuværende Dansk.

De svage Udsagnsord.

Efter den Maade, hvorpaa Datid og Förnutids Tillægsmaade dannes, deles de svage Udsagnsord i tre Klasser: 127

1. Förste Klasse har i Datid Endelsen **te** og i Förnutids Tillægsmaade Endelsen **t**, f. Eks. *føre — førte — ført, klæde — klædte — klædt.*

Uregelmæssige ere: *have,* der i den fremsættende Maades Enkelttal hedder *har* (smntr. af *haver*) og i Datid *havde,* og *dø,* som i Datid hedder *døde* og i Almindelighed mangler Förnutids Tillægsmaade, der erstattes af Tillægsordet *død,* hvilket er uböjeligt i Intetkön, naar det bruges som Tillægsmaade, f. Eks. *Lammet er død i Nat,* men *Lammet var og blev dødt* (ligeledes *afdød* og

uddød, men *døet hen* og *hendøet;* ved Ligedannelse med *død* er dannet den digteriske Form *fød = født*); Datid af *ske* hedder *skede* (noget forældet Skrivemaade) og *skete* (i Almindelighed udtalt som *skede*).

2. Anden Klasse, der kun omfatter faa Udsagnsord, har de samme Endelser som förste Klasse, men afviger fra denne deri, at baade Datid og Förnutids Tillægsmaade tabe Omlyden, som de have i Nutid, f. Eks. *tælle — talte — talt, dølge — dulgte — dulgt, spörge — spurgte — spurgt.*

Uregelmæssige ere: *lægge — lagde — lagt, sige — sagde — sagt, göre* med fremsættende Maade *gör* (smntr. af *görer*) — *gjorde — giort, sælge — solgte — solgt, træde — traadte — traadt, bringe — bragte — bragt.* I *sætte — satte — sat* er Endelsens *t* sammensmeltet med Stammens.

3. Tredje Klasse, der omfatter de fleste svage Udsagnsord, har i Datid Endelsen **ede** og i Förnutids Tillægsmaade Endelsen **et**, f. Eks. *elske — elskede — elsket, sejle — sejlede — sejlet, læsse — læssede — læsset, naa — naaede — naaet, true — truede — truet.*

Anm. **1.** Ikke faa svage Udsagnsord have tidligere tilhørt en anden Klasse end den, de nu tilhøre. Derfor vakle ogsaa mange af dem mellem to Klasser: a) mellem förste og tredje, f. Eks. *lede (= føre) — ledte — ledt* eller *ledede — ledet, øge — øgte — øgt* eller *øgede — øget, nævne — nævnte — nævnt* eller *nævnede — nævnet* (altid *ovennævnte Person, et benævnt Tal*), *stænge — stængte — stængt* eller *stængede — stænget, hænde — hændte — hændt* eller *hændet;* særlig mærkes flere, hvis Stamme ender paa *l* eller s, f. Eks. *hvile — hvilte — hvilt* eller *hvilede — hvilet, smile — smilte — smilt* eller *smilede — smilet, prise — priste — prist* eller *prisede — priset, suse — suste — sust* eller *susede — suset;* b) mellem anden og tredje, f. Eks. *flække — flakte — flakt* eller *flækkede — flækket, række — rakte — rakt* eller *rækkede — rækket, tække — takte — takt* (sjælden) eller *tækkede — tækket.* Undertiden medfører Forskellen i Böjning en Forskel i Betydning, f. Eks. *hun hældte* eller *har hældt Vand i Gryden — han hældede* eller *har hældet sig op til Træet, Vognen hældede* eller *har hældet; jeg kaldte* eller *har kaldt ham en Nar — Biskoppen kaldede* eller *har kaldet ham til Lærer i Höjby* (ligeledes i Bibelstedet *mange ere kaldede, men faa udvalgte*); *Gud skabte* eller *har skabt Verden, han skabte* eller *har skabt sig mange Sorger — han skabede* eller *har skabet sig som et galt Menneske; det Saar skal jeg snart faa lægt — det er ham, der har læget din*

Sjæls Saar (i billedlig Betydning); *dette Giftermaal vakte* eller *har vakt stor Opsigt* (overført Betydning) — *Pigen vækkede* eller *har vækket ham Klokken seks.* Af og til høre et Udsagnsord og dets Sammensætninger til tredje Klasse, men dets Afledninger ved svage Forstavelser til förste Klasse, f. Eks. *han stillede* eller *har stillet Stokken i en Krog, han udstillede* eller *har udstillet flere Malerier — han bestilte* eller *har bestilt et nyt Skab; han raadede* eller *har raadet til Mildhed, han fraraadede* eller *har fraraadet Forsøget — han forraadte* eller *har forraadt sine Venner.* I visse Tilfælde er Förnutids Tillægsmaade forskellig fra Tillægsmaaden, brugt som Tillægsord, f. Eks. *han har ladet Pistolen — Pistolen er ladt; hun har henrykket os med sin Sang — vi vare henrykte over hendes Sang; han er bleven indstævnet for Retten — indstævnte gav Møde.* Det hedde *en trykt Bog,* men *en trykket Stemning, trykkede Priser,* men atter i Sammensætninger og Afledninger ved Forstavelser *et nedtrykt Sind, fortrykte Omstændigheder.* Særlig mærkes Tillægsordene *vant* og *gift,* der oprindelig ere Tillægsmaader til *vænne* og *gifte,* hvis Tillægsmaader nu hedde *vænnet* og *giftet.* I Folkeviserne og hos Digterne forekomme ofte gamle Former af Udsagnsord paa *t* efter förste Klasse, hvor Endelsens Medlyd er bortfalden (slgn. Tillægget), f. Eks. *han fæste (= fæstede) sin Brud, sin Brud han haver fæst (= fæstet).*

Anm. 2. Til förste Klasse høre de fleste svage Udsagnsord, hvis Stamme ender paa en enkelt Medlyd, der følger efter en lang Selvlyd, f. Eks. *dræbte, døbte, tabte, fødte, klædte, ledte (= søgte), stødte, kogte, smagte, søgte, delte, følte, skjulte, laante, mente, pinte, hørte, lærte, rörte, blæste, læste, spiste.* Herfra undtages:

a) alle, hvis Stamme ender paa *t* og *v*, f. Eks. *pratede, avede, levede, krævede, øvede* (dog *havde*);

b) alle, der have Endelsen *ere,* f. Eks. *halverede, huserede, rurderede, regerede, dividerede, moverede;*

c) adskillige andre, f. Eks. *gabede, haabede, røbede, hadede, raadede, klagede, legede, dalede, nølede, rimede, besvimede, anede, skaanede, spärede, styrede, vaasede, fodsede (ds = s).*

Til anden Klasse høre følgende Udsagnsord: *kvæle, tælle, vælge, strække, sætte, lægge, sælge, træde, sige, bringe, dølge, følge, spörge, smöre* samt til Dels *tække, vække, flække* og *række.*

Til tredje Klasse høre følgende Udsagnsord:

1) alle hvis Stamme ender paa flere Medlyd, f. Eks. *adlede, rødmede, modnede, raadnede, forbedrede, smuglede, vaagnede, aagrede, agtede, druknede, heksede, bølgede, malkede, falmede, opildnede, buldrede, elskede, smeltede, filtrede, famlede, stampede, hamrede,*

vimsede, klemtede, vandrede, handlede, ænsede, dunstede, mønstrede, hentede, kæntrede, stænkede, dinglede, angrede, fængslede, ængstede, sörgede, snorkede, skærpede, tærskede, börstede, fartede, martrede, ruskede, kastede, fæstnede, gnistrede, lutrede; der undtages *tænkte* og *frelste* (enkelte have dobbelte Former, f. Eks. *hilste* og *hilsede*);

2) de, hvis Stamme ender paa en enkelt Medlyd, der følger efter en Tvelyd, f. Eks. *spejdede, sejlede, regnede, slöjfede, öjnede, föjtede, savlede, havnede, stavrede, tvivlede, stævnede, hövnede, brovtede;* der undtages *rejste* (saavel = *løftede* som = *gjorde en Rejse*), undertiden ogsaa *knejste* og *nævnte;*

3) de, hvis Stamme ender paa en enkelt Medlyd, der følger efter en kort Selvlyd, f. Eks. *snubbede, reddede, spiddede, bjæffede, byggede, knækkede, takkede, rullede, trillede, ammede, svømmede, skinnede, stönnede, dryppede, knappede, snurrede, stirrede, blussede, læssede, blottede, lyttede; kradsede, trodsede (ds = s); foldede, smældede (ld = l); mindede, yndede (nd = n); fangede, ringede;* herfra undtages mange, hvis Stamme ender paa *m, ld = l, nd = n* og *ng*, f. Eks. *dömte, glemte, klemte* (til Dels *römte*); *fyldte, skyldte, skældte* (til Dels *hældte* og *kaldte*); *brændte, undte, vendte* (til Dels *bandte*); *hængte, sprængte, trængte* (til Dels *stængte*); desuden *skilte* og *bestilte;*

4) de, hvis Stamme ender paa en Selvlyd eller en Tvelyd, f. Eks. *naaede, spaaede, teede, biede, friede, boede, troede, duede, truede, flyede, syede; fejede, vajede, stöjede, mjavede;* der undtages *døde* og *skete (skede);*

5) de, hvis Stamme ender paa svagt *ig*, f. Eks. *afskedigede, beroligede, ulejligede.*

Anm. 3. Sammentrukne Former findes foruden i *har* og *gör* i et Par Talemaader: *som det sig hør og bör; hvad Øret ej hør, det Hjertet ej rör.*

Tillæg.

Af de fire Klasser, hvori de svage Udsagnsord deltes i Oldnordisk, er tredje Klasse bortfalden, idet de herhen hørende Udsagnsord ere fordelte mellem förste og tredje (Oldsprogets fjerde Klasse).

I förste, anden og (gamle) tredje Klasse er ikke blot Endelsen *ta*, men ogsaa Endelserne *da* og *ða* blevne til *te*, se § 117 Tillæg 2 b. Kun følgende Udsagnsord have *de*, hvor *d* i Rigssproget ved Skriftsprogets Indflydelse er blevet Spærringslyd, skönt Oldnordisk havde *ða: hafða — havde, lagða — lagde, sagða — sagde, gørða — gjorde* samt af Maadesudsagnsordene *turde (þorða)* og *burde;* i *døde* (men ikke i *skede*) er *d* Gnidningslyd.

Förste Klasse, f. Eks. *færða — førte, heyrða — hørte, dreymða — drömte, dæmða — dömte, deilda — delte, fylda — fyldte, kenda — kendte, fædda — fødte, leysta — løste, spilta — spildte, senda — sendte.*

Til denne Klasse ere overflyttede:

1) fra stærke Udsagsord: *brenna* (ved Sammenblanding med det svage *brenna*), *drepa, lesa, deyja, blása, ausa; skapa* og *auka,* der i Oldnordisk ogsaa böjedes svagt efter fjerde Klasse, samt *mala* og *hvina* böjes nu baade efter förste og efter tredje Klasse;

2) fra anden Klasse: *steðja, stadda — stedte;* herhen kunne ogsaa regnes *sækja* og *þykkja,* hvis Datidsformer *sótta* og *þótta* ere forsvundne og have givet Plads for Nydannelserne *søgte* og *tyktes;*

3) fra tredje Klasse: *þola, þolda — taalte, hafa, hafða — havde, kaupa, keypta — købte;*

4) nogle fra fjerde Klasse, f. Eks. *leitaða — ledte (søgte), vísaða — viste, tapaða — tabte;* ogsaa *kallaða — kaldte* i alm. Betydning.

Af de Udsagnsord, der oprindelig hørte til denne Klasse, ere:

1) nogle faa blevne stærke: *stríða, strídda — stred, sníkja, sníkða — sneg, hlýða, hlýdda — lød, snýta, snýtta — snød;* til Dels ogsaa *fnýsa, fnýsta — fnyste* og *fnøs;*

2) mange overflyttede til andre Klasser, navnlig tredje (gamle fjerde), se nedenfor;

3) adskillige ikke til Stede i nuværende Dansk, f. Eks. *gleypa, inna, henda, hirða, tengja.*

Anden Klasse: *kvelja, kvalða — kvalte, telja, talða — talte, velja, valða — valgte* (*g* fra Nutid), *leggja, lagða — lagde, dylja, dulða — dulgte* (*g* fra Nutid), *smyrja, smurða — smurte, spyrja, spurða — spurgte* (*g* fra Nutid), *selja, salda* (= glisl. *selda*) *— solgte* (*g* fra Nutid), *setja, satta* (= glisl. *setta*) *— satte.*

Til denne Klasse ere overflyttede:

1) fra stærke Udsagnsord *troða* ved Sammenblanding med *treðja, tradda — træde, traaðte;*

2) fra förste Klasse: *fylgja, fylgða — følge, fulgte; gøra, gørða — göre, gjorde;*

3) fra tredje Klasse: *segja, sagða — sige, sagde.*

Desuden høre hertil de fra Tysk optagne Ord *bringe, bragte og strække, strakte.*

Af de Udsagnsord, der oprindelig hørte til denne Klasse, ere:

1) ikke flere end eet blevne stærke: *þegja, þagða — tav;*

2) mange overflyttede til andre Klasser, navnlig tredje (gamle fjerde), se nedenfor;

3) adskillige ikke til Stede i nuværende Dansk, f. Eks. *berja, etja, hvetja, ymja, þysja.*

Tredje Klasse, f. Eks. *elskaða — elskede, vaknaða — vaagnede, hreinsaða — rensede, eggjaða — æggede, herjaða — hærjede.*

Til denne Klasse ere overflyttede:

1) en stor Mængde stærke Udsagnsord: *skína, svífa, bíða, spýja; drjúpa, kljúfa, lúta, súga, sjúða, þjúta; svimma, snerta, spretta, svelgja, svella, vella, velta* (ved Sammenblanding med det svage *velta*), *bjarga, gjalla, sljunga, tjugga, hrjunka, kljunka; nema, fjala, vefa, fjarta, leka, vreka, þiggja; gala, grafa, hefja, hlaða, vaða, vaxa, aka, flá, gnaga, klæja, þvá, geyja; blanda, falda, ráða, leika, bóa, høggva;*

2) mange fra förste Klasse, f. Eks. *deyfða — døvede, stýrða — styrede, kembða — kæmmede, felda — fældede, merkða — mærkede, bygða — byggede, sløkkva, sløkða,* der först blev til *slykke, slukte* (slgn. *fylgja* ovenfor), dernæst til *slukke, slukte* (slgn. *lykja* nedenfor), endelig til *slukke, slukkede, vígða — viede;* særlig mærkes alle paa *t*, f. Eks. *bæta, bætta — bødede, feita, feitta — fedede, festa, festa — fæstede, gipta, gipta — giftede (giptr* — Tillægsordet *gift);* i *missa, mista — mistede* er *t* i Nutid trængt ind fra Datid;

3) mange fra anden Klasse, f. Eks. *dvelja, dvalða — dvælede, fremja, framða — fremmede, krefja, kratða — krævede, temja, tamða — tæmmede, venja, vanða — vænnede* (*vanðr*, Intetk. *vant* — Tillægsordet *vant*), *flytja, flutta — flyttede, hylja, hulða — hyllede, stynja, stunða — stönnede, lykja, lukða — lukke, lukkede* (I-Omlyden bortf. ved Ligedannelse med Datid og Förnutids Tillægsmaade); til Dels ogsaa *vekja, vakða — vakte* og *vækkede, flekja* (af *flaka, gabe,* som *vekja* af *vaka*), *flakða — flakte* og *flækkede, rekja, rakða — rakte* og *rækkede, þekja, þakða — takte* (sjælden) og *tækkede.*

4) de fleste af de bevarede Ord i den gamle tredje Klasse: *lifða — levede, skorta — skortede, sparða — sparede, vakða — vaagede, dugða — duede, tróða* (= glisl. *trúða*) *— troede, náða — naaede.*

Af de Ord, der oprindelig hørte til denne Klasse, ere:

1) nogle faa blevne stærke: *tvinnaða — tvandt, þvingaða — tvang, hljúðaða — lød;*

2) nogle overflyttede til förste Klasse, se ovenfor;

3) mange ikke til Stede i nuværende Dansk, f. Eks. *brotna, byrja, bolva, lyfja, saka, slitna, starfa, stefja, stoðva, þjá.*

Maadesudsagnsordenes Böjning.

128 Adskillige Udsagnsord kunne betegne Forholdet til en Virksomhed eller hvad andet der udtrykkes ved Hjælp af et Udsagnsord og forbindes i saa Fald med Navnemaade af vedkommende Udsagnsord, f. Eks. *Han ønskede at rejse bort et Par Dage. Jeg forsøgte at sove. Blomsten begynder at visne.* De af disse Udsagnsord, der saa godt som udelukkende bruges saaledes, og hvis nöje Tilknytning til Navnemaaden har faaet et særligt Udtryk ved Udeladelse af Navnemaadens Mærke *at,* kaldes **Maadesudsagnsord** (Modalverber). De ere følgende: **vil** *(arbejde),* **skal** *(lystre),* **kan** *(tale),* **bör** *(rejse),* **tör** *(ytre sig),* **maa** *(blive),* **gider** *(anstrenge sig),* og det forældede **mon**.

Disse Udsagnsord med Undtagelse af *gide* (se § 124) böjes svagt, men have en fra de øvrige svage Udsagnsord temmelig afvigende Böjning, navnlig i Nutid, hvis Form ligner Datid af et stærkt Udsagnsord. Desuden brugēs de ikke i forestillende Maade, bydende Maade, Nutids Tillægsmaade, Fremtid, Eftertid, Förfremtid, Föreftertid og Lideform. De böjes saaledes:

Navnemaade	Nutids Enkelttal	Nutids Flertal	Datid	Förnutids Tillægsm.
ville	*vil*	*ville*	*vilde*	*villet*
skulle	*skal*	*skulle*	*skulde*	*skullet*
kunne	*kan*	*kunne*	*kunde*	*kunnet*
burde	*bör*	*bör*	*burde*	*burdet*
turde	*tör*	*tör*	*turde*	*turdet*
maatte	*maa*	*maa*	*maatte*	*maattet*
monne	*mon*	*monne*	*monde*	mangler.

Paa lignende Maade böjes:

vide *ved* *vide* *vidste* *vidst;*

men dette Udsagnsord er ikke ufuldstændigt som de andre, idet det i den bydende Maades Enkelttal har *vid*, i Flertal *vider*, i Nutids Tillægsmaade *vidende*, i Lideform *at vides*, *han* og *de vides*, *han* og *de vidstes*.

Anm. 1. *Kunne* forekommer i Fremtid og Eftertid, f. Eks. *Frederik vil kunne give dig Besked. Jeg haabede, at han vilde kunne komme tids nok.* I Betydningen *at have Kundskab om* har dette Udsagnsord ogsaa andre af de ellers manglende Former, f. Eks. *Denne Lektie skal kunnes i Morgen.* Andre Undtagelser ere sjældne, f. Eks. *De ville behage at meddele mig nærmere herom!* (forestillende Maade). *Et villende Væsen. Det maa villes.*

Anm. 2. *Formaa* böjes ikke som *maa*, men har *formaar* — *formaaede* — *formaaet*.

Anm. 3. Hos Digterne ere Nutidsformen *mon* og Datidsformen *monde*, hyppigst skreven *monne*, blevne sammenblandede, saa at der ofte forekommer *mon* for *monde*, f. Eks. *De Fjender brat mon fly (= flyede)*; Digterne bruge ogsaa undertiden for *mon* Formen *monne*, en Levning af den gamle Nutids forestillende Maade, f. Eks. *Hvo monne trøste mig i al min Sorg?*; saaledes ogsaa i Talemaaden *hvad der end monne ske.*

Anm. 4. I Folkeviserne og hos Digterne forekomme følgende gamle Former af *at eje*, der i Oldnordisk böjedes som et Maadesudsagnsord: *aa = ejer, aatte = ejede, aat = ejet.*

Anm. 5. I simpel Tale forekomme nogle Navnemaader, der ere opstaaede ved Ligedannelse med fremsættende Maade, f. Eks. *Han har saa meget a ska ha sagt. Jeg er saa glad ved a ka tale med ham.*

Tillæg.

Af de oldnordiske Udsagnsord, der böjedes saaledes, ere:

1) følgende bevarede med særlig Böjning:

vil: *vilja — at ville, ek vil* og *hann vill — vil, þú vilt* — tidligere *vilt* eller *vilst, viljum* og *vilja — vilda* o. s. v. — *vilde, viljat — villet;* forestillende Maade og Datids Navnemaade ere bortfaldne i dette ligesom i de øvrige;

skal: *skulu — skulle, skal — skal, þú skalt* — tidligere *skalt* eller *skalst, skulum* og *skulu — skulle, skulda* (= glisl. *skylda*) o. s. v. — *skulde;* Förnutid Tillægsmaade *skullet* er en Nydannelse;

kann: *kunna — kunne, kann — kan, þú kannt* — tidligere *kant* eller *kandst, kunnum* og *kunnu — kunne, kunna* o. s. v. — *kunde, kunnat — kunnet;*

þurfa er blevet sammenblandet med *þora*, idet Formerne af disse Udsagnsord kom til at ligne hinanden. Nutids Flertal er bortfaldet, Navnemaade er falden sammen med Datid, ved at *d* i denne Form blev stumt *(thoræ* og *thordæ),* og Förnutids Tillægsmaade svarer i dagligdags Udtale til den gamle Form *(þorat — turdet).*

má: *má — maa, mátta* o. s. v. — *maatte;* det har mistet den gamle Form for Navnemaade, Nutids Flertal og den gamle Form for Förnutids Tillægsmaade og har faaet en ny Navnemaade *maatte* (overført fra Datid ved Ligedannelse med *turde* og *burde*); hvoraf atter *maattet* er dannet;

mun: *munu — monne, mun — mon, munum* og *munu — monne, muna* (= glisl. *nyna*) — *monne, munda* o. s. v. — *monde;*

veit: *vita — vide, veit — ved, veizt* — tidligere *vedst, vit — vid, vitið — vider, vitandi — vidende;* den gamle Datid *vissa* og Tillægsmaaden *vitat* ere forsvundne; den nuværende Tillægsmaade *vidst* synes at være = Intetkön af Tillægsordet *vis,* der er den oprindelige Tillægsmaade til *at vide* (idet *vitat* er en yngre Form), og den nuværende Datid *vidste* er vistnok opstaaet ved Ligedannelse med Tillægsmaaden *vidst* (slgn. *mista — mist*);

2) følgende blevne regelmæssigt böjede svage Udsagnsord: *eiga — eje* og *unna — ynde;*

3) følgende ikke til Stede i nuværende Dansk: *knå* og *man.*

Fra Tysk er indkommet *bör,* hvis Former ere dannede i Overensstemmelse med Formerne af *tör.*

Biord.

Biordenes Betydning.

129 Efter deres Betydning kunne Biordene deles i forskellige Klasser, af hvilke følgende ere de vigtigste:

1) **Stedsbiord,** f. Eks. *ind, inde, bort, hjem, tilbage:*

2) **Tidsbiord,** f. Eks. *för, siden, ofte, længe, allerede:*

3) **Gradsbiord,** f. Eks. *temmelig, höjlig, særdeles, overmaade, ganske, aldeles, for (stor);*

4) **Maadesbiord,** f. Eks. *vel, ilde, gerne, skarevis;*

5) **Aarsags- og Følgebiord,** f. Eks. *derfor,* det gamle *thi,* f. Eks. *thi kendes for Ret: altsaa, følgelig;*

6) **Indrömmelsesbiord,** f. Eks. *vel, rigtignok;*

7) **Modsætningsbiord,** f. Eks. *dog, alligevel, desuagtet; ellers;*

8) **Forøgelses-** og **Formindskelsesbiord,** f. Eks. *godt (tre Mil);*

knap (en Time), næsten, endsige (i Almindelighed = *end mindre,* undertiden = *end mere,* f. Eks. »*Han kunde have gaaet i Ilden for ham, endsige vist ham over til Gaarden.*« Goldschmidt).

9) **Udvidelses-** og **Indskrænkningsbiord,** f. Eks. *ogsaa, tillige; kun;*

10) **Overensstemmelsesbiord,** f. Eks. *lige, netop, just;*

11) **Fremhævelsesbiord,** f. Eks. *især, navnlig, fornemmelig;*

12) **Forklaringsbiord:** *nemlig, saasom* i Forbindelser som *han var godt hjemme i flere af Naturvidenskaberne, saasom Fysik og Astronomi;*

13) **Ordensbiord,** f. Eks. *först, derpaa, dernæst, saa, fremdeles, endelig;*

14) **Forsikringsbiord,** f. Eks. *visselig, sandelig, (du lyver) jo;*

15) **Nægtelsesbiord,** f. Eks. *næppe;*

16) **Formodningsbiord,** f. Eks. *maaske, muligvis, sagtens;*

17) **Ønskebiord,** f. Eks. *gid, blot, bare;*

18) **Spörgebiord:** *mon, monstro;*

19) **Inddelingsbiord,** f. Eks. *dels — dels, snart — snart* (tillige Tidsbiord);

20) **Forbindelsesbiord** ɔ: saadanne, der svare til et Bindeord, f. Eks. *baade — (og), enten — (eller), hverken — (eller), saavel — (som), (jo) — desto* eller *des* eller *jo.*

Biordene gaa ofte fra een Betydning over til en anden, f. Eks. *Imidlertid fik Fjenden Forstærkning* (Tidsbiord). *Dette er imidlertid umuligt* (Modsætningsbiord). — *Dette Arbejde er vel udført* (Maadesbiord). *Vel var han forfængelig, men o. s. v.* (Indrömmelsesbiord). *Han er vel syg* (Formodningsbiord). — *Han er klog nok* (Gradsbiord). *Han kommer nok* (Forsikringsbiord). *Sagen er nok allerede afgjort* (Formodningsbiord). — *Det Arbejde kan han sagtens udføre* (Maadesbiord). *Han er sagtens kommen for sent op* (Formodningsbiord).

Anm. Som Forsikringsbiord bruges nogle Udraabsord og visse Ordforbindelser, f. Eks. *saamænd (er det sandt), (det er) saagu* eller *sgu (Løgn),* det forældede *saamare* eller *mari* eller *mare; jo Gud (er han saa), nej min Sjæl (kan du ej), ja vist (har du Ret).* Derimod ere, som Ordstillingen viser (se § 232, 1 og 2), *ja* og *nej* i Udtryk som *Ja, det er vist! Nej, det kan ikke være muligt!* og *Alt var i Stand til Brylluppet, ja, Præsten havde endog lyst een Gang,* egentlig ikke Biord; de kunne ligesom Svarordene *ja!, jo!* og *nej!* regnes til Udraabsordene.

Tillægsord og Tillægsmaader, brugte som Biord.

130 Tillægsord og Tillægsmaader kunne bruges som Biord og antage da i Almindelighed Intetkönsformen paa **t**, for saa vidt en saadan forekommer, f. Eks. *Drengen skriver godt. Hjulet løber rundt. Han talte helt ud. Han svarede særdeles forbeholdent. Det gaar kun smaat* (slgn. § 91). *Hesten løber raskt* eller *rask* (slgn. § 90, 5). *Hun taler saa sagte. Begge Svar lød ens. Mine Brødre kom aldeles uventet. Hun smilte forstaaende. Jomfruen maaler mere knebent end Madammen* (slgn. § 118, 8 a). *Han forlanger bestemt din Nærværelse.*

Dog sættes sædvanlig ikke i Intetkön Tillægsord og Tillægsmaader som Biord, naar de med svækket Betydning angive en Grad ved Tillægsord og Biord, f. Eks. *en grænseløs ubesindig Handling, hun er rædsom grim, en aabenbar urigtig Paastand, han er jævn tilfreds, han svarede fuldkommen tilfredsstillende, hun bærer sig ikke overdreven forsigtigt ad* (dog finder der nogen Vaklen Sted, f. Eks. foruden *hel dygtig, en hel anden* og *halv paaklædt* ogsaa *helt dygtig, en helt anden* og *halvt paaklædt*). Derimod bruges ved Udsagnsord Intetkönsformen, f. Eks. *han lyver grænseløst, denne Bog kan fuldkomment maale sig med hin, han skildrede Ulykken alt for overdrevent.*

De oprindelige Biord, der nu ogsaa bruges som Tillægsord (§ 60, 2 b), faa ikke *t*, naar de bruges som Biord, f. Eks. *Han bor nær ved mig. Det var ligefrem en Usandhed.* Ofte findes dog *sjældent* som Biord, især naar Misforstaaelse kan befrygtes, f. Eks. *Hun er sjældent elskværdig* til Adskillelse fra *hun er sjælden (= overordentlig) elskværdig.*

Anm. 1. Tillægsord paa *ig* og *lig* antage i Skriftsproget i Reglen Intetkönsformen, naar de staa som Maadesbiord ved Udsagnsord og Tillægsmaader, f. Eks. *Barnet stavede rigtigt. Hun teede sig underligt. Han bad inderligt. Han skriver ganske almindeligt. De udførte Arbejdet hurtigt. Drengen læser flittigt. Det var dygtigt svaret. Kongen blev dødeligt saaret.* Derimod sættes de i Almindelighed i Fælleskönsformen, naar de bruges som Grads-, Omfangs- og Tidsbiord eller paa andre særlige Maader, f. Eks. *dygtig uartig, underlig tavs, dødelig forelsket, inderlig gerne, rigtig dumt svaret, han ramte nöjagtig i Pletten, fuldstændig som ude af sig selv, de morede sig rigtig i Gaar, Barnet kan ikke rigtig stave, han skreg dygtig op, denne Mening var almindelig udbredt; tidligere havde man almindelig (= i Almindelighed) ganske andre Forestillinger herom; Forholdene*

ville hurtig (= snart) forandre sig, han er bestandig (= altid) i Pengetrang, han kommer öjeblikkelig (= straks), han besøgte os daglig (= hver Dag), han staar tidlig op, vi spise sædvanlig Klokken fire, ved flittig (= ofte) at besøge Samlingerne fik han Öjet aabnet for Formens Skönhed, endelig (= omsider) viste der sig en Udvej; du maa endelig svare straks (men *han svarede endeligt = gav et endeligt Svar*), *det var egentlig ikke min Mening* (men *at tale egentligt* eller *uegentligt;* derfor hellere *egentligt talt* end *egentlig talt*), *disse Sedler kunne vanskelig (= næppe) eftergöres. I adskilligt större, betydeligt længere* o. lign. ere Ordene *adskilligt, betydeligt* o. s. v. ikke Biord, men Tillægsord, der staa som Forskelsbestemmelser foran en höjere Grad (§ 150, 5); der siges dog ogsaa *adskillig större, betydelig længere* (slgn. *halvt* eller *halv saa stor*), ligesom omvendt *en overmenneskeligt dejlig Kvinde* (G. Brandes), *evigt straffet* (samme).

Til Biord paa *lig,* der ikke bruges som Tillægsord, föjes regelmæssigt ikke *t*, f. Eks. *det er nylig sket, jeg beklager det höjlig, han beviste klarlig Rigtigheden af sin Paastand, han berörte løselig dette Punkt, Barnet sover sødelig* (men *han smilte sødligt*), *det er sandelig en slem Historie, han har visselig handlet urigtigt.* Undertiden er dog her *t* trængt ind.

Anm. 2. Ogsaa Tillægsordet *knap* faar som Biord kun *t,* naar det staar som Maadesbiord, f. Eks. *Han har det meget knapt. Han var knapt forsynet med Rejsepenge.* Derimod hedder det: *Han var knap (= næppe) forsynet med Rejsepenge, endsige at han bar store Summer hos sig. Hun tjener knap en Krone om Ugen.* Andre Undtagelser ere sjældne, f. Eks. *Jeg kan ei længer sye saa flink, som før* (Øhlenschlæger).

Tillæg.

At bruge Intetkönsformen af et Tillægsord som Biord stammer fra Oldsproget; men denne Brug var dog her mere indskrænket end i nuværende Dansk, da man ogsaa hyppig dannede Biord af Tillægsord ved Endelserne *a* og *liga,* f. Eks. *víða* (*vidt,* tidligere *vide*), *blíðliga* (*blidelig* eller hyppigere *blidt*).

At bruge Intetkönsformen af Tillægsord paa *ig* og *lig* som Biord har först udviklet sig i det nittende Aarhundrede. Oprindelig dannede man af disse Tillægsord Biord paa *e* (= oldn. *a*), f. Eks. *flittige, underlige;* senere tilföjedes *n*, f. Eks. *flittigen, underligen;* derpaa forsvandt hele Endelsen, saa at Biordet fik samme Form som Tillægsordets Fælleskönsform, f. Eks. *flittig, underlig.*

Biordenes Sammenligningsformer.

Da Biordene betegne en Egenskab eller en Beskaffenhed ved 131
alt, hvad der udtrykkes ved Udsagnsord, Tillægsord og Biord, ligesom Tillægsordene betegne en Egenskab eller en Beskaffenhed

ved alt, hvad der udtrykkes ved Navneord, have mange af dem, navnlig de, der egentlig ere Tillægsord, en Sammenligningsböjning ligesom Tillægsordene.

Naar Biordet egentlig er et Tillægsord, ere Sammenligningsformerne de samme som Tillægsordets, f. Eks. *Søsteren synger smukkere end Broderen, men smukkest af hele Familien synger dog den jydske Kusine. Du skriver bedre end jeg, men din Broder skriver bedst af os tre.* Mangler Tillægsordet Sammenligningsböjning, omskrives Biordets Sammenligningsformer paa samme Maade som Tillægsordets, f. Eks. *Sagen ser mere broget ud, end jeg havde troet. Den yngste af Brødrene var mest forbrydersk anlagt.* — For *höjest* bruges *höjst:* 1) om en meget höj Grad, f. Eks. *höjst besynderlig,* 2) i Betydningen *i det höjeste,* f. Eks. *höjst ti,* 3) i Almindelighed i Sammensætninger, f. Eks. *höjstbydende, höjstbeskattet;* derimod: *Hvem kan springe höjest?*

Af andre Biord have kun følgende en særlig Sammenligningsböjning: *ofte — oftere — oftest, tit — tiere — tiest, snart — snarere — snarest, gerne — heller* eller *hellere — helst, nær — nærmere — nærmest* og *næst, sjælden — sjældnere — sjældnest* samt Biord paa *lig,* f. Eks. *blidelig — blideligere — blideligst. Længe, vel* og *ilde* laane deres Sammenligningsformer af Tillægsordene *lang, god* og *ond: længere* (oprindelig kun om Udstrækning i Rum) — *længst, bedre — bedst, værre — værst.* For *længere* og *mere* forekomme ofte, navnlig i daglig Tale, de gamle Biordsformer *længer* (oprindelig kun om Udstrækning i Tid) og *mer.*

Af de Biord, hvoraf der dannes Tillægsord i höjeste Grad alene eller tillige i höjere Grad (§ 94), bruges den höjeste Grad ogsaa som Biord, f. Eks. *han gik forrest, bagest, först, sidst; han stod agterst; Brevet laa underst, nederst, øverst, inderst, yderst; först og fremmest;* men de mangle alle den höjere Grad, der maa omskrives, f. Eks. *han stod længere nede, oppe; inde, ude, fremme. Flest* findes kun i Forbindelsen *han er, som Folk ere flest (= for det meste).*

Tillæg.

Af Biordenes gamle Sammenligningsböjning ere mange Former bevarede, dog saaledes, at Former for höjere Grad, der endte paa *r,* i Almindelighed ved Ligedannelse med den tilsvarende Form af Tillægsordene faa *e* tilföjet: *títt — tídara — tídast, tit — tiere — tiest; lengi — lengr — lengst, længe — længer* eller *længere* eller *længst; opt — optar — optast, ofte — oftere — oftest;*

víða — víðar — víðast, vidt — videre — videst; blíðliga — blíðligar — blíðligast, blidelig — blideligere — blideligst; sjaldan — sjaldnar — sjaldnast, sjælden — sjældnere — sjældnest; vel — betr — bezt, vel — bedre — bedst; illa — verr — verst, ilde — værre — værst; lítt — minnr — minst, lidt — mindre — mindst; af *mjǫk: meir — mest, mer* eller *mere — mest; gjarna — heldr — helzt, gerne — heller* eller *hellere — helst; fyrr — fyrst, för — först;* fremdeles *innst — inderst* og *neðast — nederst* med *r,* som er trængt ind fra höjere Grad; ligeledes *útast — yderst* og *ofast — øverst,* hvor I-Omlyden er trængt ind fra Formerne *ýst* og *øfst; sízt — sidst; framast — fremmest,* hvor I-Omlyden er trængt ind fra Formen *fremst.* Formerne for den höjere Grad af de sidstnævnte Biord ere forsvundne (*síðr* er dog bevaret i *enn síðr, end mindre — endsige*). Begge Sammenligningsformer ere forsvundne i flere Biord: *firr — first, norðar — norðast* o. s. v.

Forholdsordene.

Forholdsordenes Betydning.

De fleste Forholdsord betegne oprindelig et eller andet 132
Rumforhold: *Manden gik ud ad Dören. Vi kørte ad Landevejen. Kusken faldt af Vognen. Bag Huset er der en lille Have. Barnet strakte Haanden ud efter Æblet. Hun hængte et Gardin for Ruden. Foran Slottet er der et Springvand. Vi kom forbi et lille Hus. Han er rejst fra Byen. Han bor hinsides Grænsen. Jeg boede hos en Ven. Han bor i* (gammeldags *udi*) *København. Han har levet ti Aar iblandt* eller *blandt de vilde. Vi gik igennem* eller *gennem Haven. Han bor imellem* eller *mellem Roskilde og Køge. Fjenden rykkede imod* eller *mod Hovedstaden. Der er lunest inden Döre. Langs Aaen er der en Sti. Jeg gik med min Broder. Nær Byen ligger Kirken. Vi gik en Tur om* eller *omkring Byen. Han holdt sig oven Vande. Drengen sprang over Grøften. Raadhuset ligger paa Torvet. Vi kørte til Byen. Indtil Lissabon havde vi godt Vejr. Hunden laa under Kakkelovnen. Huset ligger ved Stranden.*

Enkelte betegne kun et Tidsforhold: *för Paaske, siden Jul, henad den Tid.*

Andre betegne udelukkende eller hyppigst særlige Forhold: *Han var Landets mægtigste Mand næst Kongen. Han rejser altid uden sin Familie. Der var ingen fremmede foruden os. Alle Søfolkene bleve frelste undtagen Kaptajnen. Han gik ud trods mit Forbud. Han blev æret og anset formedelst* (nu

hyppigere *paa Grund af*) *sine Penge. Ifølge Kongens Befaling blev han fængslet og dræbt. Angaaende* eller *vedrörende* eller *betræffende denne Sag bleve de retslærde spurgte til Raads. Han blev forvist uagtet Dronningens Forbönner* eller *uanset sine Fortjenester. Fremfor alt gælder det at tie. Der var henimod* eller *henved et Par Tusinde* (ogsaa om Tiden *henimod Aften*).

Mange Forholdsord, der oprindelig betegne et Rumforhold, bruges i overført Betydning for at betegne en Mængde andre Forhold,. f. Eks. *Han gav os een Pære ad Gangen* (Fordeling). — *Disse Dyr leve af Planteføde* (Middel). *Han døde af Pest* (Aarsag). *Han blev dræbt af sin egen Slægtning* (den handlende Person ved Lideform). *Han er af god Familie* (Oprindelse). *Undersøgelsen af Sagen* (Genstandsforhold ved et Navneord). *Et Hus af Træ* (Stof). *Den dunkle Baggrund af et grönt Gardin* (Indhold = *den dunkle Baggrund, som bestod af et grönt Gardin*). *Disse Tilstande ere ikke af Varighed* (Egenskab). *En Tønde af den bedste Rug* (Art). *Den störste af os* (Deling). — *Han stræbte efter Enevoldsmagten* (Maalet). *Han er ikke efter mit Hoved* (Overensstemmelse). *Lidt efter Middag begyndte det at regne* (Tidsforhold). — *Han gav 50 Kroner for et nyt Skab* (det, hvorfor noget træder i Stedet). *Han berömmes for sin Uegennyttighed* (Grund). *Han kunde ikke tale for Taarer* (hindrende Grund). *Jeg sagde det for Spøg* (Hensigt). — *Han har været her fra den 15de Marts til den 4de April* (Afstand i Tid). — *Han har boet her i 4 Aar* (Udstrækning i Tid). *Han er født i Marts* (Tiden, paa hvilken noget sker). *Han har ikke besøgt os i mange Aar* (Tiden, i Løbet af hvilken noget sker). *Han overgik Faderen i Dygtighed* (Henseende). *1000 Kroner i Guld* (Stof). *Dygtig i sit Fag* (Genstandsforhold ved et Tillægsord). — *Han dør inden Aften* (Tidsforhold). — *Han slog Drengen med en Stok* (Redskab). *Han talte med stor Varme* (Maade). — *Han spadserer om Aftenen* (Tiden, hvorpaa noget plejer at ske). *Jeg kommer tilbage om tre Dage* (Forløbet af en tilkommende Tid). *Skipperen talte om sine Rejser* og *de spille om Penge* (det, hvorom en Ytring eller Handling drejer sig.) — *Varerne bleve solgte over Indkøbsprisen* (Forøgelse). *Han blev rasende over dette Svar* (Anledning). — *Han kommer paa Fredag* (Tiden, paa hvilken noget vil ske). *Han rejste til Rom paa tre Dage* (Tiden, der medgaar til noget). *En Hær paa 100,000 Mand* (Störrelse). *Klog paa Verden* (Genstandsforhold

ved et Tillægsord). *Han gjorde det paa Trods* (Hensigt). *Han arbejder paa et nyt Værk* (den Ting, en Virksomhed er rettet paa). *Han slog sig paa Dören, brændte sig paa Ovnen* (om den Ting, der foranlediger noget). — *Til Paaske* (Tiden, paa hvilken noget vil ske). *Komme til Hjælp* (Hensigt). *Han gjorde det til sin egen Skade* (Virkning). *Kærlighed til sine Medmennesker* (Genstandsforhold ved et Navneord). *Nøglen til Dören* (Sammenhængsforhold). — *Under denne Konges Regering brød Krigen ud* (den Virksomhed, paa hvis Tid noget sker). *De kørte afsted under Sang og Latter* (ledsagende Omstændighed). *Varerne bleve solgte under Indkøbsprisen* (Formindskelse) — *Ved Daggry blev han vækket af Fangevogteren* (Tiden, paa hvilken noget sker). *Ved Flid udrettede han det utrolige* (Middel). *Han blev glad ved Efterretningen om Sönnens Redning* (Anledning).

Til at udtrykke visse Forhold bruges:

1) Forbindelser af Forholdsord og Biord, f. Eks. a) *neden for Bakken, nær ved Byen, bag paa Brevet, langs med Stranden;* b) *paa lidt nær, for mange Aar siden;*

2) Forbindelser af Forholdsord og Navneord, f. Eks. a) *for Fredens Skyld, paa Familiens Vegne;* b) *ved Siden af Bordet, ved Hjælp af et Tov, paa Grund af Sygdom, i Steden* (eller *Stedet*) *for Penge, i Kraft af Tyngdens Lov, paa denne Side af Grænsen* (ogsaa *paa denne Side Grænsen*, slgn. *ifølge*, oprindelig *i Følge af*).

Tillæg.

De fleste af de nuværende Forholdsord brugtes ogsaa i Oldsproget som saadanne: *at — ad, af — af, eptir — efter, fyrir, fyri, fyr — for* og *för, frá — fra, í — i, í gegnum* eller *gegnum — igennem* eller *gennem, í millum* eller *millum — imellem* eller *mellem, í mót* eller *mót — imod* eller *mod, innan — inden, með — med, nær — nær, um — om, yfir — over, til — til, útan — uden, fyrir utan — foruden, undir — under, við — ved.* *Hos*, der i Betydning svarer til glisl. *hjá*, er opstaaet af *Hus* (slgn. latinsk *casa* — fransk *chez*, tysk *ziel* — dansk *til*).

Af de øvrige ere:

1) følgende Sammensætninger af et Biord og et Forholdsord: *paa* (af *upp á*), *indtil, fremfor, henad, henimod, henved;*

2) følgende oprindelige Biord eller Forbindelser af et Forholdsord med sin Styrelse: *bag, langs, næst, oven, siden, hinsides, jævnsides, omkring (umkringis), iblandt (i bland), ifølge;*

3) følgende Tillægsmaader eller Afledninger af Tillægsmaader ved

Forstavelsen *u: angaaende, vedrörende, betræffende; undtagen; uagtet, uanset* (slgn. § 152 Slutn.);

4) følgende tyske Ord: *foran, forbi, formedelst, trods.*

Adskillige oldnordiske Forholdsord og Forbindelser, der brugtes som Forholdsord, findes ikke i nuværende Dansk: *án, ásamt, fjarri, gagnvart, ór, umhverfis, undan, vegna, fyrir sakar, í gegn, í hendr, til handa.*

Forholdsordenes Overgang til Biord.

133 Undertiden udelades det af et Forholdsord afhængige Ord, hvorved Forholdsordet bliver et Biord, f. Eks. *Rytteren faldt af (Hesten). Han slog Slaaen for (Dören). Han gik forbi (Huset, Vinduet, mig* eller lign.). *Han slog Slaaen fra (Dören). Drengen faldt i (Vandet, Vaagen* eller lign.). *Jeg lagde mig imellem (de stridende). Jeg tog Börnene med (mig). Drengen sprang over (Grøften, Gærdet* eller lign.). *Han tog Frakken paa (sig). Skibet er gaaet under (Vandet). Han drikker aldrig Te med Sukker i (Teen). Hvem bor ved Siden af (dig, ham o. s. v.)?*

Desuden bruges Forholdsord som Biord i flere Forbindelser, uden at der er udeladt noget Ord, f. Eks. *at slaa en Kasse til.* Om Forbindelser som *skrive noget om, springe noget over, se noget efter,* se § 54, 5.

Bindeord.

Bindeordenes Hovedarter.

134 Bindeordene deles i to Hovedarter:

1) de **sideordnende** (koordinerende) ɔ: saadanne, der forbinde sideordnede Led (Ord, Ordforbindelser og Sætninger), f. Eks. *Manden og Konen ere begge meget flittige. Mængden stimlede sammen paa Torvene og i Gaderne. Jeg siger nej nu og i al Evighed. Med Nød og næppe naaede han Toget i rette Tid. Manden arbejdede, og Konen passede Börnene. Gör din Pligt! og du vil have en god Samvittighed. Han giver gerne til de fattige, og det er ikke Smaaskillinger, han giver dem (og = og vel at mærke). Kunde Sproget dø ud og Nationen være den samme? (og = og tillige). Hvem kan høre om disse Rædsler og gyser ikke derved? (og gyser ikke = uden at gyse).*

2) de **underordnende** (subordinerende) ɔ: saadanne, der forbinde underordnede Sætninger med overordnede Sætninger, f. Eks. *Han*

sang, medens han arbejdede. Da han følte sig truffen, tav han stille. Han arbejder mere, end han kan taale.

De sideordnende Bindeord.

Af sideordnende Bindeord findes der kun følgende: 135

1) de sammenföjende (kopulative): **og** (Eksempler findes i § 134) og **samt,** der ikke kan forbinde selvstændige Sætninger, f. Eks. *Bagger og Holbøl samt I to ere mine eneste Venner. Han erkendte, at han havde forløbet sig og erklærede sig villig til at tilbagekalde sine Ytringer samt lovede at betale 100 Kroner til de fattige. Efter at Dokumentet var opsat af Fuldmægtigen selv samt undertegnet af Vidnerne, blev det overgivet mig til Forvaring. Jeg ved, at Fristen er udløben, samt at der er over hundrede Ansøgere.*

2) det **adskillende** (disjunktive) **eller,** f. Eks. *Ønske I Frihed eller Trældom? Enten rejste de udenlands, eller Huset var fuldt af fremmede. Tag den Bog op! eller du faar Prygl (= ellers faar du Prygl).*

3) det **modsættende** (adversative) **men,** f. Eks. *Hun er smuk, men meget lunefuld. Fjenden drog bort, men Landet var ødelagt. Jeg skal være hjemme om Mandagen; men om Söndagen gaar der intet Dampskib; derfor maa jeg rejse allerede om Lördagen. Jeg veed ikke, hvorledes det gik til, men hjem kom vi som forlovede (men = men vist er det, at). Jeg kommer lidt for sent; men jeg maatte besörge et Ærinde for min Fader (= men det er ikke min Skyld, thi).*

4) de **forklarende** (eksplikative): **thi** og det i daglig Tale forekommende **for,** der i Reglen kun forbinde Sætninger, f. Eks. *Hun var uendelig lykkelig, thi hun havde alle sine kære hos sig. Du maa skynde dig, for Klokken er allerede tolv.*

Anm. 1. *Og* og *eller* bruges ofte i Forbindelse med et Forbindelsesbiord (§ 129, 20). Med samme Betydning som *baade — og* bruges *saavel — som*, der oprindelig *(= saa vel som)* betegner en Forbindelse af et overordnet Led med et underordnet, f. Eks. *Han benægtede saavel det ene som det andet = det ene saa vel som (han benægtede) det andet.*

Anm. 2. I samme Betydning som *men* bruges undertiden i daglig Tale *andet end at* eller *andet end* eller *andet* og *uden,* i Almindelighed dog kun efter en foregaaende Nægtelse (slgn. oldnorsk og svensk *utan,* engelsk *but* og latinsk *nisi*), f. Eks. *Jeg kunde ikke dy mig, andet end at jeg sa'e, at det var und'lig, hun aldrig satte sine Ben i Guds Hus* (Zacharias Nielsen). *Hun er aldrig hjemme, andet end hun er*

ude hver eneste Aften. Han bliver ikke sparet, andet han skal rende i Byen den hele udslagne Dag. Vi faar aldrig ordentlig Middagsmad, uden vi drikker Kaffe hver eneste Dag. Hun var ganske frisk, andet end bare en Smule bleg (Havn).

Anm. 3. *Thi* er oprindelig et Biord med Betydning af *derfor,* f. Eks. *Thi kendes for Ret,* men blev Bindeord ved Tilföjelsen af *at,* der senere er bortfaldet. I Omgangssproget bruges for *thi* Ordet *for,* der er en Forkortelse af det underordnende Bindeord *fordi* og tidligere brugtes paa samme Maade som dette, f. Eks. *Jeg var kun ivrig, for min Jomfrue ivrig var* (Holberg). *Er han ond, for han er sort?* (Thaarup). *Miskiend mig ei, for jeg miskiendte dig* (Øhlenschlæger). *I foragter ikke Tordenskiold, For han var Skrædderdreng?* (samme). *Man er ej Digter, for man rimer net* (Blicher). *Digtekunsten drives ej lettelig, for Villien er god* (Hertz). Efter Oprindelsen ere altsaa *thi* og *for* underordnende Bindeord; men af følgende Grunde bör disse Bindeord i det nuværende Sprog regnes til de sideordnende: 1) de Sætninger, som de indlede, ere løsere forbundne med de Sætninger, som de forklare, end Bisætninger pleje at være, hvorfor en Sætning med *thi* eller *for* ikke altid kan ombyttes med en Sætning med *fordi,* f. Eks. *I Grunden var det vel ogsaa denne kraftige Farve, der gjorde Lykke — thi Lykke gjorde Transparentet;* 2) en Sætning med *thi* eller *for* kan ikke sættes foran den begrundede Sætning, saaledes som det er Tilfældet med en Sætning med *fordi;* 3) *thi* og *for* kunne ikke som *fordi* gentages foran en sideordnet Sætning, f. Eks. *Han maa straffes haardt; thi han har forset sig groft, og det er ikke förste Gang, at han har indladt sig paa sligt* (slgn. *han blev straffet haardt, fordi han havde forset sig groft, og fordi det ikke var förste Gang, at han havde indladt sig paa sligt*); 4) *thi* og *for* kunne indlede en Spörgesætning, hvad der er umuligt med *fordi,* f. Eks. *Han fik den underlige Ide at ville flyve op til Maanen, thi hvad kan et femaars Barn ikke finde paa?;* 5) *thi* kan ikke som *fordi* begrunde en Spörgesætnings Indhold, f. Eks. *Gik han, fordi der ingen var hjemme?,* medens omvendt *fordi* ikke som *thi* kan angive Grunden til, at et Spörgsmaal stilles, f. Eks. *Har du gjort dette forsætligt eller af Vanvare? Thi at du og ingen anden har gjort det, kan der ikke være nogen Tvivl om;* 6) Ordstillingen i Sætninger med *thi* og *for* er en anden end i Sætninger med *fordi,* f. Eks. *Han maatte skynde sig; thi Klokken var allerede tolv* (slgn. *Han maatte skynde sig, fordi Klokken allerede var tolv*).

Anm. 4. Meget sjælden forbinder *thi* Ord eller Ordforbindelser, f. Eks. *Paa Egnen Kummer hviler, Og vemodsfuld, thi ei til mig,*

den smiler (Rein). *Nok var der til at flamme Kraft og Mod | op i den Dødnings Aarer, som forpiint, | thi sulten og thi tørstig, sniger sig | med Betlerhat i Haanden Muren hen* (Høegh Guldberg). (Slgn. *γάρ* f. Eks. *τελευτῶν ἐπὶ γήρως, οὐ γὰρ ἐφ' ἥβης, ἐξεβλήθη πρεσβύτης ὤν*, Aristoph. *Ἱππεῖς* 524.)

Tillæg.

Og kommer af oldn. *ok*, der er opstaaet af *auk (øg!)* ved svækket Udtale og altsaa egentlig betyder *læg hertil!*

Samt er oprindelig et tysk Forholdsord, der dog ogsaa paa Tysk bruges som Bindeord, idet det forbinder Ord af andre Ordklasser end Navneord med det foregaaende. Paa Dansk bör *samt* aldrig betragtes som Forholdsord, da det kan forbindes med Nævneform, f. Eks. *Bagger og Holbøl samt I to ere mine eneste Venner.* Det forekommer ogsaa som Biord i Forbindelsen *med samt*, f. Eks. *han blev fængslet med samt sine Tilhængere.*

Eller kommer af oldn. *ellar*, der oprindelig var et Biord med Betydning af *ellers*, men ogsaa brugtes som Bindeord i samme Betydning som *eða*, som tidligere fandtes i Dansk, men nu er forsvundet.

Men er opstaaet ved Sammentrækning af det oldnordiske Biord *meðan*, der ogsaa brugtes som Bindeord i Betydning af *medens*. Det fortrængte efterhaanden aldeles det gamle *en*, der tidligere ogsaa fandtes i Dansk.

Thi kommer af oldn. *því at* = *fyrir því at*, hvoraf *fordi*, der atter er blevet forkortet til *for* (se ovenfor Anm. 3).

De underordnende Bindeord.

De underordnende Bindeord og de Ordforbindelser, der bruges som underordnende Bindeord, falde efter Beskaffenheden af det Forhold, hvori den underordnede Sætnings Indhold staar til den overordnedes, i flere Klasser (slgn. § 213), af hvilke følgende ere de vigtigste: 136

1) **Udsagnsbindeord:** *at;*

5) **Spörgebindeord:** *om* og *hvorvidt;*

3) **Følgebindeord:** *at, saa at, saa; uden at, at jo, at ikke, at jo ikke; til at;*

4) **Hensigtsbindeord:** *for at (paa det at* eller *paa det);*

5) **Tidsbindeord:** *da, dengang, naar, naar som helst, imedens* eller *medens* (sammentr. *imens* eller *mens*), *idet, som, förend* eller *för, forinden* eller *inden, fra, til, indtil, efter at, siden, saa længe som* eller *saa længe, saa snart som* eller *saa snart, saa ofte som* eller *saa ofte, saa tit som* eller *saa tit;*

6) **Maadesbindeord:** *idet, ved at, at; uden at* eller *uden;*

7) **Foranledningsbindeord:** *ved at;*

8) **Aarsagsbindeord:** *fordi, da, siden, naar, idet, eftersom (efterdi, saasom, al den Stund);*

9) **Betingelsesbindeord:** *dersom, hvis, saafremt, ifald, om, naar, blot, bare, saa sandt som* eller *saa sandt; med mindre, uden* eller *uden at;*

10) **Indrömmelsesbindeord:** *omendskönt* eller *endskönt* eller *skönt, uagtet, ihvorvel* eller *hvorvel, trods (enddog, fast); om, selv om;*

11) **Sammenligningsbindeord:** *som, ligesom; som om, ligesom om; efter som, alt som, alt efter som; efterhaanden som; end, jo;*

12) **Modsætningsbindeord:** *medens, i Steden for at.*

Anm. 1. Som de underordnende Bindeord i Betydning nærmest slutte sig til de henførende Henvisningsord, hvis Funktion er at forbinde en underordnet Sætning med en overordnet, saaledes indeholde de efter Oprindelsen ogsaa ofte et henførende Ord. Ligefrem henførende Ord ere *som* (der dog tidligere har været brugt som sammenlignende Bindeord end som henførende Henvisningsord) og *hvis* (tidligere brugtes *hvis* = *hvad,* f. Eks. *jeg giver, hvis han forlanger,* hvorfra det let har kunnet gaa over til Betingelsesbindeord); *naar,* der oprindelig var spörgende, blev ligesom *hvem, hvilken* og *hvor* henførende (§ 105 Tillæg); *ihvorvel* (ɔ: *i hvor meget end*) staar som *ihvem, ihvad, ihvor* og flere paa Grænsen af henførende Ord (§ 181, 2 Slutn.); *som* findes i *dersom* (af *der, som,* der oprindelig betød *der, hvor,* senere *i det Tilfælde, at*), *eftersom* og *saasom,* og *at* i *saafremt (saa frem at);* nogle ere eller indeholde paapegende Ord, ved hvilke de henførende ere udeladte: *da (þá er), dengang;* ved andre er *at* udeladt eller kan tænkes udeladt: *fordi, idet, ifald, medmindre, omendskönt, uagtet, enddog, inden* eller *forinden, fra, til* eller *indtil, om* (ved flere af disse Ord tilföjes ofte *at* i daglig Tale); *fast* er forkortet af *fast om* i Betydningen *selv om.*

Anm. 2. Af de underordnende Bindeord bruges følgende i forskellig Betydning: *at, da, naar, medens, idet, som, siden, uden at, ved at,* f. Eks. *Han sagde, at han ikke kunde rejse sig* (Udsagnsb.) *Han var saa svag, at han ikke kunde rejse sig* (Følgeb.). *Han laa saaledes, at Hovedet hvilede paa Sengekanten* (Maadesb.). Se i øvrigt Eksemplerne 214 ff. (om *som* nedenfor Anm. 4).

Anm. 3. Adskillige Ord kunne bruges baade som Biord og som Forholdsord og som underordnende Bindeord: *för, siden, fra, til, om,* f. Eks. *Han kom för. Han kom för Klokken tolv. Han kom, för Klokken var slaaet tolv;* andre baade som Biord og som Forholdsord, se § 133; atter andre baade som Biord og som Bindeord: *da, dengang, imedens,* f. Eks. *Dengang var jeg ti Aar gammel. Dengang jeg var ti Aar gammel, døde min Fader.*

Anm. 4. *Som* kan være: 1) henførende Henvisningsord (§ 105 A); 2) Tidsbindeord, f. Eks. *Som jeg sad og læste, hørte jeg et Skrig;* 3) Sammenligningsbindeord, f. Eks. *Hun er saa god, som Dagen er lang* (med Betydning af Aarsagsbindeord og Indrömmelsesbindeord § 222 Anm. 2); 4) indledende en Tilstandsbestemmelse, f. Eks. *Han holdt denne Tale som Præst ved Klosterkirken. Han stod i höj Anseelse som Taler.*

Tillæg.

Af de underordnende Bindeord eller Ordforbindelser med denne Betydning fandtes flere allerede i Oldsproget: *at*, opstaaet af *þat, det — at, svá at — saa at, meðan* (hvoraf *ei meðan, altid medens*) og *síðan*, begge oprindelig Biord — *medens (imedens)* og *siden, fyrr en — förend*, hvoraf *för, svá lengi sem — saa længe som*, hvoraf *saa længe, fyrir því — fordi, (útan — uden) sem — som, en — end.*

De øvrige ere opstaaede senere; *jo* er optaget fra Nedertysk.

Af de gamle Ord ere adskillige ikke til Stede i nuværende Dansk: *nema, er, ef, hvárt, áðr (en)*, desuden flere Ordforbindelser, f. Eks. *þó at, til þess at, af því at.*

Udraabsord.

Udraabsordene kunne tilkendegive: 137

1) en Følelse hos den talende, f. Eks. *ah!, av!, ej ej!, fy!, hu!;* hertil høre: de oprindelige Tiltaleudtryk *hillemænd!* (ɔ: *hellige Mænd*) og *jøsses!* (ɔ: *Jesus*); *desværre!* (af *des værre*); *se se!* (Fordobling af Bydemaaden *se*).

2) en Vilje hos den talende, f. Eks. *hyp!, hov!, hej!, hallöj!;* hertil høre: *holdt!* (af tysk *halt!*) og *varsko* (af nedertysk *warscho!* ɔ: *var Sko!*).

3) at noget sker, idet Ordet efterligner den dermed forbundne Lyd, f. Eks. *bums!, plump!, plask!, svup!, fut!, puf!*

Til Udraabsordene kunne ogsaa regnes Svarordene *ja!, jo!* og *nej!* (se desuden § 129 Anm. Slutn.).

Anm. 1. Ved Udeladelse af eet eller flere Smaaord komme ofte Ord af andre Ordklasser til at staa som en Slags Udraabsord, f. Eks. *(der er) Brand!, (vær) stille!, (gaa) bort!* Som virkeligt Udraabsord maa dog *velkommen!* (af *vær velkommen!*) regnes, da det bruges uforandret i Tiltale til flere, f. Eks. *Velkommen, kære Venner!*

Anm. 2. Oprindelig hed det *hil være du!* (hvor *hil* er = *hel* i Betydning af *lykkelig*) og forkortet *hil!* Ved Misforstaaelse er opstaaet *hil være dig!*

Ordföjningen

(Syntaks).

Sætningsleddene.

Sætningens Hovedled.

138 For at en Tanke kan fremstaa, maa der i Bevidstheden findes baade et Begreb om en Ting eller noget, man tænker sig som en Ting, og et Begreb om en Virksomhed, som Tingen udøver eller er Genstand for eller frembringes af, eller om en Tilstand eller en Overgang, hvori den befinder sig, eller et Forhold, som den er i eller er Genstand for. Derfor findes der i Tankens Udtryk, **Sætningen,** sædvanlig **to Hovedled,** af hvilke det ene er et Navneord, det andet et Udsagnsord.

Disse to Hovedled kaldes **Grundord** (Subjekt) og **Omsagn** (Prædikat).

Grundordet i en Sætning er altsaa det Navneord, hvortil et Udsagnsord henføres som Udsagn, Spörgsmaal eller paa anden Maade, og Omsagnet er det Udsagnsord, der henføres til Grundordet, f. Eks. *Drengen skriver. Blomsten vandes. Brevet blev skrevet. Fader sover. Blomsten visner. Han skal. Hummer haves. Fryser Barnet? Hvem taler? Kongen leve! Gaa du!*

En Sætning, der kun indeholder Grundord og Omsagn, kaldes nøgen, hvorimod en Sætning, der indeholder flere Led, kaldes udvidet.

Grundordet.

139 Da en Ting eller hvad der tænkes som en Ting, benævnes ikke blot ved et egentligt Navneord, men ogsaa ved et navneagtigt

Ord eller Udtryk eller ved et Ord, der bruges som Navneord (§ 162), kan Grundordet være:

1) et egentligt Navneord, f. Eks. *Ild varmer. Kommer Harald? Fliden belönnes. Et Tusinde udbetaltes.*

2) et navneagtigt Henvisningsord, f. Eks. *Han læser. Hvem taler? Ingenting er ham godt nok.*

3) en Navnemaade, f. Eks. *At arbejde giver Styrke. Tale er Sølv, men tie er Guld.*

4) en navneagtig Bisætning, f. Eks. *At han dør, er sikkert. Hvad han hedder, vides ikke.*

5) et Anførelsesudtryk, f. Eks. *Dette »hvis« vækker min Mistanke. »Nærved« skyder ingen Hare.*

6) et Tillægsord eller en Tillægsmaade, brugt som Navneord, f. Eks. *Den syge udaandede. Den rejsende standsede. Forelskede sukke altid.* Ligeledes en Tillægsform, f. Eks. *Grevens kom sidst.*

7) et tillægsagtigt Talord eller Henvisningsord, brugt som Navneord, f. Eks. *Eet er vist. Dette er Sandhed. Ingen lo.*

Ved Bydemaade udelades hyppigst Grundordet, f. Eks. *Gaa! Kommer hid!* Dog sættes det ogsaa her, naar der ligger Eftertryk paa det, f. Eks. *Gaa du, Peter! for du er den hurtigste. Vær du kun ganske rolig!*

Upersonlige Sætninger.

Naar en Virksomhed eller en Tilstand eller en Overgang eller 140
et Forhold finder Sted, uden at man i Bevidstheden henfører den til nogen bestemt Ting eller Art af Ting, udtrykkes dette ved en Sætning, der mangler et virkeligt Grundord. Saadanne Sætninger kaldes **upersonlige**.

I Almindelighed tilföjes der som Erstatning for det egentlige Grundord paa dettes Plads et af de ubestemte Henvisningsord **der** eller **det**, af hvilke dog kun det sidste som et navneagtigt Ord kan siges at være Sætningens grammatikalske Grundord, f. Eks. *Der læses. Der blev arbejdet strengt. Der er smukkest i Danmark. — Det regner. Det er lyst. Det blev Dag. Det var Sommer.*

1. Upersonlige Sætninger med **der** bruges:

a) ved uindvirkende Udsagnsord i Lideform, f. Eks. *Der tales ikke om andet. Der dansedes til langt ud paa Natten. Der blev kæmpet fra Morgen til Aften. Der begyndes paa Slaget 8.* Naar det er Personer, at Virksomheden udøves af,

kunne saadanne upersonlige Sætninger omskrives til personlige, ved at Omsagnsordet sættes i Handleform med det ubestemte Henvisningsord *man* til Grundord, f. Eks. *Man taler ikke om andet.* Derimod kan en Sætning som *der hyledes og skreges og hvæsedes i alle Burene* ikke göres personlig paa denne Maade.

b) ved *være* og *blive* i Forbindelse med et Tillægsord som Omsagnsord samt en Stedsangivelse, f. Eks. *Der er lyst i Salen. Der er koldt ovenpaa. Der er langt til Australien. Der var sort af Mennesker paa Torvet. »Der er langt frem«, sagde Manden, han saa sig tilbage. Der blev stille i Stuen.* (Ligeledes: *Der er længe til Jul. Der vrimlede* eller *myldrede af Hugorme i Græsset = der var fuldt af Hugorme i Græsset. Der var ikke til at komme frem for Mennesker.*) Undertiden udelades Stedsangivelsen, f. Eks. *Der er travlt i Dag. Da Professoren traadte ind, blev der ganske stille.*

2. Upersonlige Sætninger med **det** bruges:

a) for at betegne en Virksomhed, en Tilstand, en Overgang eller et Forhold, der hører til Naturfænomenernes Omraade, f. Eks. *det sner, det lyner, det blæser, det støver, det trækker, det spøger* (det overnaturlige betragtedes tidligere som noget naturligt), *det dages* (ved Ligedannelse hermed ogsaa *det banker, det ringer,* hvor en Person foretager Handlingen); *det er lyst, det er glat, det bliver koldt, det er Höjvande, det blev daarligt Vejr, det er i Dag en saadan Hede, at man næppe kan trække Vejret; det er Vinter, det var Söndag Morgen, det blev Aften; det truer med Regn, det skyllede ned, det gav et Stød i Skibet;*

b) for at betegne en Virksomhed eller en Tilstand, der hører til de legemlige eller de sjælelige Fænomeners Omraade, f. Eks. *det gøs i ham, det svimlede for ham, det sortnede for hans Öjne, det kvalmede for ham, det hamrede og bankede i hans stakkels Hoved, det gav et Sæt i ham, det kogte i ham, det løb ham koldt ned ad Ryggen, det løb rundt for ham;*

c) naar en Virksomhed, en Tilstand, en Overgang eller et Forhold henføres til en Tanken foresvævende Ting, f. Eks. *»Hvem er det?« »Det er Hans (Skorstensfejeren, mig).« — »Hvem af Familien skal have Ulejligheden dermed?« »Det bliver mig.« — »Hvad var det?« »Det var Toget, der peb.« — En Vogn kørte ind i Gaarden; det var Greven i egen höje Person. Det gaar aldrig godt* (ɔ: det, hvorom Talen er). *Det er godt* (*lad det nu være godt,* § 153, 1). *Det forholder sig anderledes, end du tror. Det lader til* eller *ser ud til, at han har Ret. Skal*

det nu allerede være? (ɔ: *Vil du nu allerede gaa?*). *Hvorledes staar det sig? Det er kun daarligt* eller *en Ynk med ham. Det bliver værre og værre med hende. Det ser galt ud med hans Finanser. Det er daarligt bevendt med hans Sparsommelighed. Det er ikke nok med, at du ingenting bestiller. Det var ikke til at stride sig frem mod Stormen. Navnlig irriterede det hende, da hun hørte* o. s. v. (Gjellerup). *Det er tungt, naar Hjerterne skilles ad. Og smukt det var at høre mange Gange, Naar hun og Barnet Begge stemte i* (Paludan-Müller). *Det var bedst, hvis alle disse Ubehageligheder kunde undgaas. Det var underligt, om du ikke skulde kunne maale dig med ham. Det er beundringsværdigt, saaledes som hun forstaar at henrive Tilhørerne. Det var forskrækkeligt, som* eller *saa hun tog paa Vej. Det synes* eller *forekommer mig, som om han ser noget træt ud* (gammeldags *det er mig, som tusind Stene hvilede paa mit Bryst*);

d) i nogle Tilfælde, i hvilke der ved Siden af et personligt Udtryk bruges et upersonligt med det oprindelige Grundord tilföjet ved Hjælp af Forholdsordet *med*, f. Eks. *Det brasede ned med Sten og Bjælker (= Sten og Bjælker brasede ned). Det surrede os om Ørene med Pile og Spyd. Det vrimlede med Hugorme i Græsset* (slgn. 1 b). *Det haster stærkt med Afrejsen. Det er sörgeligt med hans Tilstand (= hans Tilstand er sörgelig). Det er ikke til at holde ud med hans Vigtighed. Det gaar med en Dør* (Øhlenschlæger). *Det er en god Indretning med den oplyste Uhrskive* (Carl Bernhard).

3. Uden *der* og *det* kunne de under 1 og 2 a henhørende upersonlige Sætninger bruges, naar Stedsbiordene *der*, *her* og *hist* eller Sammensætninger af disse sættes paa Grundordets Plads, f. Eks. *Her spilles, hist synges. Derom tvivles ikke. Her er smukt. Der er glattest. Her er godt at være. Herinde er mörkt, derude er lyst. Her er blevet ganske stille. Her lufter behageligt. Her trækker.* (Undertiden ogsaa ved *hvor*, f. Eks. »*Vil du sidde i Sofaen eller i Lænestolen?*« »*Hvor er mageligst?*«, men ikke i Prosa: *Hvor synges? Hvorom tvivles? Hvor lufter? *Nede regner. Oppe trækker.* Ligeledes en sjælden Gang efter et Forholdsordsled, der angiver Stedet, f. Eks. *I »Adolphe« . . . er nøje agtet paa, hvor mange* o. s. v., G. Brandes.)

Anm. 1. De forskellige Arter af upersonlige Sætninger ere os overleverede fra Oldsproget, hvor der imidlertid ikke brugtes noget Ord

til Erstatning for det manglende Grundord. Tidligere sagdes *mig tørster, mig bør, mig længes, hvordan staar til i Huset?* o. s. v.

Af en i Oldnordisk hyppig forekommende, men nu forsvunden Form for en upersonlig Sætning findes der Levninger i Ordsprog, f. Eks. *Det skal tidlig krøge, som god Krog skal vorde* ɔ: *det skal man tidlig krøge.*

Anm. 2. Hos Digterne udelades undertiden *der,* f. Eks. *For Frihed sværmes i alle Lande. Sødt kan slumres nu* (Øhlenschlæger). Det hedder uden *det* (se Anm. 1) med forældet Ordstilling: *hvis muligt er, naar galt skal være, om fornødent göres, om saa var, som sagt er, som Skik og Brug er, (saa vidt vides), den Dag, i Dag er (= som det er i Dag), vel bekomme!* Ligeledes udelades *det* i nogle Tilfælde, hvor det samtidig er Genstandsord for *lade* og Grundord for en Navnemaade: *Lad saa være! Lad gaa! Han lod staa til.*

Anm. 3. Til upersonlige Sætninger høre ogsaa saadanne, i hvilke Omsagnet er et Maadesudsagnsord eller et andet Udsagnsord, der forbindes med Navnemaade af et upersonligt eller upersonligt brugt Udsagnsord, f. Eks. *Der maa ikke arbejdes om Söndagen. Der begyndte at blive varmt i Salen. Det plejer ikke at blæse om Aftenen. Det kan formelig gyse i mig, naar jeg tænker derpaa.*

Anm. 4. Sætninger, i hvilke *man* er Grundord, bör ikke regnes til upersonlige Sætninger, da dette Ord altid betegner Personer og altsaa det, der betegnes ved Udsagnsordet, henføres til en bestemt Art af Ting.

Upersonligt formede Sætninger.

141 I det nuværende Sprog bruges ofte den upersonlige Form for en Sætning, skönt der findes et egentligt Grundord, idet enten *der* eller *det* sættes paa Grundordets Plads og det egentlige Grundord længere tilbage eller *der* sættes middelbart eller umiddelbart efter Grundordet, f. Eks. *Der faldt en Sten fra mit Hjerte. Der hændte ham i Aftes en stor Ulykke. Det er fornöjeligt at høre hendes Sang. Hvad gaar der af ham? Jeg kan ikke forstaa, hvad der gaar af ham.*

I. **Der** bruges:

a) paa Grundordets Plads ret hyppig i de fleste Arter af Sætninger, f. Eks. *Der gik Ild i Spaanerne. Snart efter opstod der en heftig Storm. Hvortil er der gaaet saa mange Penge? Kommer der ingen fremmede til Brylluppet? Jeg hører, at der ventes Brev fra ham. Jeg ved ikke, om der kan ventes Svar för i Morgen. Det er det eneste Punkt, som der kan*

indvendes noget imod. Skönt der var mange til Stede, tog ingen Ordet.

Det egentlige Grundord kan i Almindelighed kun være:

1) et Ord, der ikke staar bestemt, f. Eks. *Der er tilfaldet ham en stor Arv* (ikke *der er tilfaldet ham den store Arv*). *Der kom Efterretning om et stort Slag. Der blev sagt hende mange smukke Ting. Der er saadanne Fejl i Regnskabet, at det umuligt kan hænge rigtigt sammen. Der findes kun faa, som vide det. Der skal ikke meget til at tage Modet fra ham. Der blev kun tre tilbage.*

Anm. 1. Det egentlige Grundord kan dog ogsaa være et Ord, der staar bestemt, naar det efter Betydningen er ubestemt eller i hvert Fald ikke fuldt bestemt eller Bestemmelsesordet nærmere forklares ved en følgende Bisætning, f. Eks. *Der er den störste Uorden i hele Huset (= en meget stor Uorden). Der er ikke det allermindste i Vejen (= ikke en eneste Smule). Der fortælles det samme om hende som om Moderen (= Ting af samme Beskaffenhed). Der bleo givet ham Valget mellem at forlade Landet eller blive straffet (= et Valg mellem to Ting, at forlade Landet eller* o. s. v.*). Der findes ikke hans Lige (= nogen, der kan maale sig med ham). Der findes ikke hos hende denne Kærlighed, der aldrig tænker paa sit eget, men ofrer alt for andre. Der blev anvist mig det Værelse, jeg helst ønskede. Der skal gives ham den Oprejsning, at han bliver udnævnt til Justitsraad.*

Anm. 2. Naar hele Arten af en Ting betegnes ved et Navneord med det ubestemte Kendeord, kan den upersonlige Form ikke bruges, f. Eks. *En Hest staar og sover. En død Flue ligger for det meste paa Ryggen.*

2) et Henvisningsord, der ikke betegner en bestemt Ting, f. Eks. *Der kommer nogen. Der er ikke nogenting, jeg sætter mere Pris paa. Der er mangen en, der takker ham i sit stille Sind. Der kunde göres og siges hvad som helst. Der var ingen til Stede. Det bliver der ingenting af.*

Anm. Den upersonlige Form kan ikke bruges, naar det egentlige Grundord er *man* eller *alle* eller *alt*, undtagen hvis *alt* nærmere bestemmes ved en henførende Sætning med *hvad*, f. Eks. *Der blev budt alt, hvad Hjertet kunde ønske sig.*

3) en Udsagnsbisætning eller et Anførelsesudtryk, f. Eks. *Der er hertil at bemærke, at Beviset er meget mangelfuldt. Der raabtes i Kor ude fra Haven: »Skynd dig!«*

Omsagnet kan i Almindelighed kun være:

1) et uindvirkende Udsagnsord, f. Eks. *Der rullede nogle Sten ned ad Skrænten* (ikke *der rullede nogle Drenge en Sten ned ad Skrænten*). *Der kom en Vogn kørende* (ogsaa *lad der komme, hvad der vil!*, § 153, 1). *Der var engang en Mand. Der var ikke længer nogen Sindsforvirring at spore hos hende. Der tilkom mig mere, end jeg fik. Der hændte* eller *tilstødte ham en stor Ulykke. Der paakom hende en heftig Nysen.* Omsagnet kan ikke være et uselvstændigt Udsagnsord; det hedder: *En Mand var saa uheldig at falde* (ikke *der var en Mand saa uheldig at falde*).

2) et indvirkende Udsagnsord i Lideform, f. Eks. *Der behøves ikke meget til at göre ham vred. Der blev ikke givet ham lang Betænkningstid. Der er blevet gjort for megen Stads af hende. Der vil blive nægtet ham enhver Henstand.*

3) et tilbagevirkende Udsagnsord, der betegner en Bevægelse eller dog nærmer sig til denne Betydning, f. Eks. *Der listede sig nogle ud af Salen* (ikke *der vadskede sig nogle i Vandtruget*). *Der indfandt sig kun faa besøgende. Der nærmer sig en umaadelig Tordensky. Der har udbredt sig mange Rygter om ham. Der tildrog sig en mærkelig Begivenhed. Der viste sig en Støvsky i det fjerne. Der har meldt sig mange Ansøgere til denne Post. (Der lader sig göre mange Indvendinger herimod).*

4) et Maadesudsagnsord eller *pleje, behøve, begynde, ophøre, vedblive* i Forbindelse med en Navnemaade af de under 1, 2 og 3 nævnte Udsagnsord, f. Eks. *Der kan være mange Grunde til hans Afslag. Der maa allerede være rejst et Par Hundrede. Der maa og skal göres Ende paa denne Tilstand. I Dag bör der tages en Beslutning. Der plejer at komme et Tusinde om Dagen. Der behøver blot at rejse sig en Storm. Der begyndte at vise sig Tegn til Misfornöjelse. Endelig ophørte der at regne Gnister ned. Der vedblev at komme Folk lige til Slutningen.*

Anm. Indvirkende Udsagnsord i Handleform forekomme, naar de have samme Betydning som uindvirkende Udsagnsord, der ere forbundne med en Hensynsbetegnelse, f. Eks. *Der har ramt ham et mærkværdigt Uheld* (= *der er hændet* eller *tilstødt ham et Uheld;* hos P. A. Heiberg, Rahbek og o. fl. og ofte i daglig Tale nutildags opfattes *ramme* som et uindvirkende Udsagnsord, idet der skrives eller siges *der er ramt ham en Ulykke*). *Der anfaldt ham en voldsom Hoste* (= *der paakom ham en voldsom Hoste),* eller naar de i Forbindelse med

Genstandsordet danne en Talemaade, der har samme Betydning som et uindvirkende Udsagnsord, f. Eks. *Der fandt en Sprængning Sted (= der skete en Sprængning).* Fremdeles kunne baade indvirkende Udsagnsord i Handleform og tilbagevirkende Udsagnsord, der ikke betegne en Bevægelse, især i Talesproget bruges i de omskrevne Former og efter Maadesudsagnsord eller andre Udsagnsord, der forbindes med Navnemaade, naar Grundordet indeholder *ingen* eller undertiden ogsaa *nogen,* f. Eks. *Der skulde nogen have sagt ham det i Gaar. Der skal ingen bilde mig det ind. Der har ingen givet mig nogen Underretning. Der skulde blot nogen vove sig til at sige ham Sandheden. Der har ingen brystet sig som han. Der maa nogen have fortalt ham det. Der kan let nogen høre, hvad vi tale om. Der tör ingen meddele ham dette Budskab. Der behøver ingen at sige ham noget. Der ønsker ingen at berøve ham den Ære, der tilkommer ham. Der maa nogen holde sig rede til at tage imod ham. Der kan ingen undre sig mere end jeg. Der behøver ingen at tage sig af mig. Der vovede ingen at vægre sig.* Ligeledes kan man sige *Der er intet Menneske saa fordærvet, at der slet ikke er noget godt ved ham.*

Vil man fremhæve Grundordet, antage disse Sætninger i Almindelighed personlig Form, f. Eks. *En Sten faldt fra mit Hjerte. En stor Ulykke hændte ham i Aftes. Skönt mange vare til Stede, tog ingen Ordet.* Dette kan dog ikke ske i alle Tilfælde, f. Eks. *Der var engang en Mand. Der kan være mange Grunde til hans Afslag. Der blev desto större Uro, jo længere han talte.* Undertiden kan Grundordet vel stilles i Spidsen, men *der* sættes alligevel efter Omsagnet, f. Eks. *Ild gik der i Spaanerne. Ende maa der göres paa denne Tilstand* (Slgn. Anm. 1 og 2).

Fremhæves et andet Sætningsled end Grundordet, kunne i Almindelighed baade den personlige og den upersonlige Form bruges, f. Eks. *I Stuen sad (der) en Kone og spandt. Den næste Dag faldt (der) en Sten ned og slog ham ihjel. Ofte kommer (der) en sort Unge ud af et hvidt Æg. Hertil er (der) følgende at bemærke. Snart efter viste en Støvsky sig i det fjerne* eller *viste der sig en Støvsky i det fjerne. Mig bydes (der) en slig Behandling. Uvedkommende forbydes (der) Adgang.* Det hedder dog kun *I Spaanerne kunde der sagtens gaa Ild* o. lign. (slgn. ovenfor).

Anm. 1. Naar Grundordet er et Mængdeudtryk, der udhæves ved at stilles i Spidsen, sættes i Almindelighed *der* efter Omsagnet, f. Eks.

Mange Mennesker kommer der ikke i Aften. Nogle eller *et Par Stykker kommer der vel nok. Meget blev der ikke sagt. Jeg ved nok, at noget stort bliver der ikke udrettet. Noget maa der göres. »Hvorledes gik det med Auktionen i Gaar?« »Mange var der ikke til Stede, men Budene vare dog temmelig höje.« Der* udelades dog, naar Talen er om en Del af en bestemt Mængde, f. Eks. »*Hvorledes kunde dette Forslag dog blive vedtaget?*« »*Mange (af Forsamlingens Medlemmer) vare ikke til Stede i det Öjeblik, der blev afstemt.*«

Anm. 2. Omstilles Sætningerne i Forbindelser som *Der blev desto större Uro, jo længere han talte,* beholdes *der,* f. Eks. *Jo længere han talte, desto större Uro blev der.*

Anm. 3. Med gammeldags Ordstilling siges: *Hans Paalæg var sket Fyldest* (for *hans Paalæg var Fyldest sket* eller *var der sket Fyldest*). *Manden er sket Uret.* Heraf er der ved en Misforstaaelse af, hvad der er Grundord, og hvad der er Hensynsbetegnelse, opstaaet Udtryk som *Du skulde ske en Ulykke* (slgn. i Danske Lov *han blev Livet benaadet* ved Siden af *hannem blev Livet benaadet* og § 188 Anm.).

b) efter Grundordet:

1) i spörgende Hovedsætninger

a) naar Grundordet er *hvem* eller *hvad,* umiddelbart efterfulgt af *mon* (eller *monstro*), f. Eks. *Hvem mon der har sagt det?* (men *Hvem har mon sagt?*). *Hvad mon der har gjort et saadant Indtryk paa hende?*

β) ofte, naar det spörgende Ord er Grundord eller hører til Grundordet og Omsagnet opfylder de ovenfor under a opstillede Betingelser, f. Eks. *Hvad fortælles der?* (dog ogsaa: »*Der fortælles en skrækkelig Historie.*« »*Hvad fortælles?*«). *Hvad Skade er der sket? Hvad godt er der blevet udrettet? Hvilken Ulykke er der hændt ham? Hvor mange Ansøgere har der meldt sig til denne Post?*; dog aldrig, naar Grundordet er *hvem,* f. Eks. *Hvem kommer kørende? Hvem er bleven valgt? Hvem har meldt sig?*

2) i Spörgebisætninger, naar det spörgende Henvisningsord er Grundord eller hører til Grundordet, f. Eks. *Jeg ved ikke, hvem af hans Venner der har sagt det? Har du hørt, hvilket Parti der har sejret* (eller *hvor stor en Sum der bliver tilovers*)*?*

3) i henførende Bisætninger, naar *hvem* eller *hvad* er Grundord, f. Eks. *Hvem der ønsker at tale, maa bede mig om Ordet. Du kan sige din Hjertens Mening, hvad der ikke er mig tilladt. Hvad der er besluttet, vil blive udført;* ligeledes, naar *hvilken* har almensammenfattende Betydning og hører til Grundordet, f. Eks.

Forsamlingen vedtog uden videre, hvilke Forslag der end stilledes (men *Han bad om Orlov, hvilken Anmodning blev afslaaet*).

Anm. **1.** Efter *hvad* findes ikke altid *der*, f. Eks. *Jeg har blot fremskyndet, hvad alligevel vilde ske* (Blicher). . . . *hvad jo kommer ud paa Eet* (Ingemann). *Lidenskaben skulde sættes i Bevægelse, hvad naturligvis kun lader sig giøre, naar man ikke frygter den øieblikkelige Følge* (Kierkegaard). *Dyveke var allerede saa forvænt, at hun vragede, hvad ikke var kostbart og nyt* (Hauch). *Hvad nys havde staaet som overordentlig attraaværdigt, blev nu en Slags Indespærren* (Goldschmidt). . . . *hvad for hele Verden er et Bud* (Pal.-Müller). . . . *hvad ikke skadede hendes Anseelse* (G. Brandes).

Anm. 2. For *hvad der* findes undertiden *hvad som* ikke blot i henførende Bisætninger, men ogsaa i Spörgebisætninger, f. Eks. *at ville construere hvad som allerede har Tilværelsens Gyldighed for Mennesket* (J. L. Heiberg). *Hvad som forvolder Dette, kan jeg ikke engang forklare* (Fru Gyllembourg). Slgn. *Hvo som tror og bliver døbt skal blive salig. Hvilken som icke tror han skal fordømiss* (Chr. Pedersen).

Anm. 3. I daglig Tale sættes ofte *der* efter *som*, naar det er Grundord, f. Eks. *Det er det eneste, som der kan indvendes. Og denne Slave, troer jeg, skulde bæres Igien af een, som der var ganske hvid* (Morgiane i Øhlenschlægers »Aladdin«).

4) i Sammenligningsbisætninger med *jo*, naar den følgende höjere Grad er Grundord eller Udvidelse til Grundordet, f. Eks. *Jo flere der giver deres Besyv med, desto mindre kommer der ud af det hele. Jo vigtigere Sager der forhandles, desto större bör Besindigheden være.*

I alle de her nævnte Tilfælde kan *der* bortfalde, naar Stedsbiordene *her* og *der* sættes paa dets Plads, f. Eks. *Hvem mon her har været? Hvad er her gaaet for sig? Jeg ved ikke, hvem her har været. Hvem her er til Stede, vil ikke svigte. Hvad der er besluttet, er uden al Betydning. Jo större Farer her lure paa os, desto forsigtigere bör vi være.*

Anm. I det ældre Sprog og Efterligninger deraf siges med forandret Ordstilling: *Ingen ved, hvad hændes kan. Hvo Kirken haaner, haaner Gud. Saa stormede alt, hvad gaa kunde, ned til Havnen* (Bauditz).

II. **Det** bruges paa Grundordets Plads, naar der som egentligt Grundord følger:

1) en Navnemaade, f. Eks. *Det lykkedes hans Fjender at faa ham dömt. Det er fornöjeligt at høre hendes Sang.*

Det gjorde ham ondt at høre sig omtale paa den Maade. (Lad det være din bedste Glæde at hjælpe de fattige og fortrykte!, § 153, 1).

2) en navneagtig Bisætning, f. Eks. *Det slog mig, at han var saa tavs. Det er en stor Skam, at du er saa doven. Det hændes undertiden, at en gal er klogere end de fornuftige. Det sömmer sig, at den yngre viser den ældre Ærbødighed. Det er værd at lægge Mærke til, at han længe vægrede sig ved at overtage Regeringen. (Lad det kun pine ham, at han ikke er bleven valgt!) — Det er endnu ikke bestemt, hvad Tid Brylluppet skal være. Det ligger ham i höj Grad paa Hjerte, hvem der bliver udnævnt til Byfoged. Det er ikke tvivlsomt, hvilket Udfald Sagen faar. Det er ikke til at begribe, hvorfor han har gjort det. (Lad det snart blive afgjort, hvad der skal svares ham!)*

Disse Sætninger kunne antage en personlig Form, naar man ønsker at udhæve Navnemaaden eller Bisætningen, f. Eks. *At høre hendes Sang er en stor Glæde. At du er saa doven og ligegyldig, volder din Fader megen Bekymring. Hvad der vil ske, kan ikke siges i Forvejen. Hvorhen han egentlig vil, er mig ikke ganske klart.* Dette er dog ikke altid Tilfældet, f. Eks. *Det er utroligt, hvor han kan lyve. Det er paafaldende, hvor ofte han kommer tilbage til dette Æmne. Det er paa höje Tid, at jeg kommer af Sted. Gid det maa lykkes ham at finde en passende Beskæftigelse!*

Anm. 1. For *det synes* eller *forekommer mig, at det rette Öjeblik er kommet* kan siges *det rette Öjeblik synes* eller *forekommer mig at være kommet* (§ 153, 2) eller ogsaa *jeg synes, at det rette Öjeblik er kommet.* Saaledes siges ogsaa i Steden for *det aner mig, det fortryder mig, det glæder mig, det ærgrer mig, det harmer mig, det tjener mig bedst: jeg aner, jeg fortryder, jeg glæder mig over, jeg ærgrer mig over, jeg harmer mig* eller *harmes over, jeg er bedst tjent med.*

Anm. 2. Det egentlige Grundord kan undertiden være et Navneord eller et Anførelsesudtryk, f. Eks. *Det var dog en Spøgefugl den Sokrates* (Kierkegaard). *Det var en mærkelig Opgörelse den* (underforstaaet *Opgörelse*). *Det lød bestandig i hans Øren: »Vogt dig, Forræder!«* Gjellerup skriver: *Navnlig var det forunderligt den Grad, i hvilken ældre Damer vare indtagne i ham* (= *forunderligt, i hvilken Grad ældre Dämer* o. s. v., slgn. § 222 Anm. 3).

Anm. 3. I Sætningerne *det kan ikke være andet* og *det var ikke godt andet* maa *andet* opfattes som egentligt Grundord i en upersonligt

formet Sætning. Oprindelig er *andet* vistnok en urigtig Oversættelse af det tyske *anders (es kann nicht anders sein).*

Anm. 4. En særegen Form for en upersonligt formet Sætning fremkommer, naar man for ret at udhæve et Led i en Sætning af een Sætning danner to, f. Eks. *Fader har sagt det = det er Fader, der har sagt det. Han kom ikke til at gaa af med Sejren = det blev ikke ham, der kom til at gaa af med Sejren. Saaledes skal man bære sig ad = det er saaledes, at man skal bære sig ad.* Se nærmere § 230.

Anm. 5. I det ældre Sprog kunde siges *Nu er let att tencke, att ingen forstandig Mand ded skulle udbyde* . . . (El. Ulfeldt).

III. Baade *der* og *det* kunne bruges, naar Omsagnet er:

1) *siges, fortælles, paastaas* o. lign. med en Udsagnsbisætning, f. Eks. *Der fortælles* eller *det fortælles, at Krigen er udbrudt.* Saadanne Sætninger kunne göres personlige, naar der enten ligger særligt Eftertryk paa Omsagnet paa Grund af en Modsætning eller det udvides ved Tilföjelse, f. Eks. *At Krigen er udbrudt, fortælles, men er i og for sig utroligt. At han er en Slyngel, paastaas, men kan ikke bevises. — At Krigen er udbrudt, fortælles vidt og bredt. At han er en Slyngel, paastaas af alle.*

2) *være* og det egentlige Grundord et Mængdeudtryk, hvortil der er föjet en henförende Bisætning, f. Eks. *Her til Lands er det kun faa* eller *er der kun faa, der ikke kunne læse* (med Hensyn til den förste Form se ovenfor II Anm. 4).

Anmærkning til hele Paragraffen. At det egentlige Grundord i upersonligt formede Sætninger i nuværende Dansk ikke umiddelbart opfattes som Grundord, kan ses af:

1) at det selv staar i Afhængighedsform, hvor en saadan findes, f. Eks. *Der var dem, der mente det* (tidligere *der vare de;* saaledes endnu hos Martensen, f. Eks. *Der ere de, der vel ikke aldeles benægte dette Evangelium,* men hos samme Forfatter ogsaa *der ere* (!) *dem, som i Dødstimen* o. s. v.);

2) at Udsagnsordet sættes i Enkelttal, selv om det egentlige Grundord er Flertal, f. Eks. *Der var mange Mennesker til Stede* (tidligere *der vare mange Mennesker til Stede*);

3) at en som Omsagnsord tilföjet Tillægsmaade, der kommer för det egentlige Grundord, sættes i Enkelttal og Intetkön, selv om det egentlige Grundord er Flertal eller Fælleskön, f. Eks. *Der var samlet mange Skibe* (tidligere *der vare samlede mange Skibe*). *Der blev udtaget en enkelt Mand* (tidligere *udtagen*). Kommer Tillægsmaaden umiddelbart efter det egentlige Grundord, retter den sig efter dette,

f. Eks. *Der var mange Skibe samlede;* hvis baade det egentlige Grundord og *der* gaa forud for Omsagn og Omsagnsord, vakler Brugen, f. Eks. *Jeg ved ikke, hvilke Bøger der ere udkomne* eller *hvilke Bøger der er udkommet.*

Sætningens underordnede Led.

Genstandsord.

142 Mange Udsagnsord betegne en Virksomhed eller et Forhold, som er af den Beskaffenhed, at der kræves en Betegnelse af den Ting, der er Genstand for Virksomheden eller Forholdet eller frembringes ved Virksomheden, et saakaldt **Genstandsord** (Objekt), f. Eks. *Gartneren vander Blomsterne. Læreren roste Drengen. Aben har Hænder. Barnet faar Tænder. Fader skriver et Brev. Jeg fletter en Krans.* De Udsagnsord, der have Genstandsord, kaldes indvirkende (transitive), de, der ikke have det, uindvirkende (intransitive). Om disse to Arter af Udsagnsord se § 185.

Genstandsordet hører til de samme Klasser af Ord eller Ordforbindelser som Grundordet (§ 139), f. Eks. *Drengen lagde Bogen. Kristian den Fjerde anlagde Kristiania. Faren styrker Modet. Jeg har købt et Hundrede. — Budskabet overraskede os. Hvad forlanger han? Du udretter ingenting. — Karlen nægtede at lystre. Fuglen har begyndt at synge. Barnet kan læse. — Jeg haaber, at han kommer. Jeg ved ikke, hvor han bor. — Husk: »Morgenstund har Guld i Mund«! Jeg ønskede ham »til Lykke!« — Vi bör hjælpe de fattige. Præsten trøstede den døende. Vi saa Præstens. — Den ene besejrede de to. Han ved noget.*

Mange uindvirkende Udsagnsord blive ved Sammensætning eller ved Afledning ved Forstavelser indvirkende, f. Eks. *at forbigaa en* eller *noget, at gennemgaa en Lektie, at indgaa et Forbund, at omgaa en Lov, at overgaa en i noget, at begaa en Forbrydelse; at udarbejde en Bog, at forarbejde noget, at bearbejde en; at tilstaa noget, at forestaa noget, at forstaa noget, at bestaa en Prøve; at befare et Hav, at erfare noget.*

Naar et indvirkende Udsagnsord bruges i Lideform, bliver Genstandsordet i den handleformede Sætning Grundord i den lideformede, f. Eks. *Blomsterne vandes af Gartnerne. Drengen rostes af Læreren. Kristiania blev anlagt af Kristian den Fjerde. Den døende blev trøstet af Præsten.*

Anm. Undtagelsesvis knyttes Genstandsord til:

1) Navneord paa *en,* der ere dannede af Udsagnsord, f. Eks. *en uophorlig Skraben Penge sammen;* saadanne Udtryk ere altid dadlende (slgn. § 62, 3 og § 194 Anm.), f. Eks. *Han advarede mod den stadige Læsen Romaner, men tilraadede Læsning af* (eller *at læse*) *videnskabelige Skrifter.*

2) Tillægsord i visse Talemaader, f. Eks. *at være en ti Kroner skyldig* (slgn. *at skylde en ti Kroner*), *at være det franske Sprog mægtig* (slgn. *at magte noget*), *han er ikke sin Modstander voksen* (slgn. *at magte en*), *ikke at være sig noget ondt bevidst* (slgn. *ikke at vide noget ondt om sig selv*), *at være sin Adfærd bekendt* (slgn. *at bekende en Forbrydelse*), *at blive en* eller *noget var* (slgn. *at se en* eller *noget*).

Omsagnsord til Grundordet.

Tillægsord og Navneord, der ved visse Udsagnsord henføres til Grundordet som Betegnelse for en Egenskab eller som en anden Benævnelse paa samme Ting, kaldes **Omsagnsord til Grundordet** (Prædikatsord til Subjektet). De Udsagnsord, der bruges paa denne Maade, og hvis Bestemmelse altsaa til Dels kun er at forbinde Omsagnsordet med Grundordet, kaldes af den Grund uselvstændige; de almindeligst forekommende ere: *være, blive* (i to Betydninger), *forblive, hedde, synes,* det gammeldags *tykkes* og *forekomme* (det sidste kun i Forbindelse med en Hensynsbetegnelse), f. Eks. *Hesten er sort. Han er en hæderlig Mand. Hans Fader er Skrædder. Moder blev vred. Han er bleven en berömt Mand. Peter blev Soldat. Konen var og blev døv. Klavs er og bliver en Dumrian. Drengen forblev tavs. Han forblev Bonde hele sit Liv. Manden hedder Gormsen. Opgaven synes lettere, end den i Virkeligheden er. Sagen forekom Byfogeden mistænkelig.* Om uselvstændige Udsagnsord se fremdeles § 189. 143

Omsagnsord til Grundordet kan være:

I. 1) et egentligt Tillægsord, f. Eks. *Tiden er kort. Mit Raad var bedst. Hun bliver gammel. Han forekommer alle yngre, end han er.*

2) et tillægsagtigt Talord eller Henvisningsord, f. Eks. *Anklagepunkterne vare ti. Denne Bog er min. Udfaldet blev dette.*

3) en Tillægsform, f. Eks. *Hvad der findes i dette Værelse, er Peters.*

4) en Tillægsmaade, f. Eks. *Hun var lidende. Alt syntes tabt.*

II. 1) et egentligt Navneord, f. Eks. *Krig er en Ulykke. Den ældste Sön hedder Hans. Dette var det förste Tusinde.*

2) et navneagtigt Henvisningsord, f. Eks. *Hvad hedder Manden? Han er ingenting.*

3) en Navnemaade, f. Eks. *At stave er at oplöse et Ord i de enkelte Lyd, af hvilke det bestaar.*

4) en navneagtig Bisætning, f. Eks. *Enden bliver, at der ikke kommer noget ud af det hele.*

5) et Anførelsesudtryk, f. Eks. *Stykket hedder »Sparekassen« eller »Naar Enden er god, er alting godt«.*

6) et Tillægsord eller en Tillægsmaade, brugt som Navneord, f. Eks. *Tilskuerne vare lutter fremmede. Han er og bliver en stuelærd. Min Sidemand var den nysgerrige rejsende.* Ogsaa en Tillægsform, f. Eks. *De nyankomne vare Kammerherrens.*

7) et tillægsagtigt Talord eller Henvisningsord, brugt som Navneord, f. Eks. *Jeg blev den förste. Klokken er ti. Nu er du min. Hvad der findes i dette Værelse, er mit.*

Anm. 1. Undertiden er det ligegyldigt, hvad der opfattes som Grundord, og hvad der opfattes som Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Hendes störste Fryd er at glæde andre. At glæde andre er hendes störste Fryd.*

Anm. 2. Særlig maa mærkes de Tilfælde, hvor et Navneord, der betegner et Maal, bruges som Omsagnsord til et Navneord, der betegner den Genstand, der maales, f. Eks. *Floden var tyve Fod i Bredden (= tyve Fod bred,* § 150, 2). *Dette Taarn er 200 Fod. Byen er en Mil i Omkreds.* Paa lignende Maade hedder det *han er* eller *bliver 30 Aar (= 30 Aar gammel).*

Anm. 3. Et Omsagnsord ved en Navnemaade

1) har enten et andet Ord i Sætningen til Grundord:

a) Grundordet, f. Eks. *Forholdene begynde at blive ubehagelige. I maa ikke være vrede. De vare glade ved at blive dygtige Arbejdere.*

b) Genstandsordet, f. Eks. *Han lod Sönnerne blive Haandværkere. Det skal jeg lade være usagt.*

c) Hensynsbetegnelsen, f. Eks. *Det var os forbudt at være glade. Han gav mig Lov til at blive Somand.*

d) en vedföjet Tillægsform eller det navneagtige personlige Henvisningsord, der ligger i et tillægsagtigt, f. Eks. *Hans* eller *mit Ønske var at blive Købmand.*

e) Styrelsen i et Forholdsordsled, f. Eks. *Der er intet for dig at være vred over. Lærerens Formaning til Disciplene om at være rolige frugtede intet.*

2) eller har et ubestemt Grundord, f. Eks. *At blive Digter er ingen let Sag. Der er intet at være vred over. Han er vanskelig at blive klog paa.*

Til et ubestemt Grundord hører ogsaa Omsagnsordet i upersonlige Sætninger med *der* eller med et Stedsbiord, f. Eks. *Der er glat paa Vejen. Her er varmt.*

Anm. 4. Med samme Betydning som et Omsagnsord til Grundordet bruges undertiden ved *være* og *blive* et Navneord med Forholdsordet *til*, f. Eks. *Han er* eller *bliver til Nar. Det lille Skud blev til et stort Træ. Dagene ere blevne til Aar;* ved *forekomme* bruges altid *som*, f. Eks. *Han forekom mig som en Mumie.*

Omsagnsord til Genstandsordet.

Paa samme Maade, som der sættes et Omsagnsord til Grundordet, kan der sættes et **Omsagnsord til Genstandsordet** (Prædikatsord til Objektet). Dette finder Sted, naar man vil udtrykke: 144

1) at en Ting behandler en anden eller sig selv saaledes, at den kommer i Besiddelse af en Egenskab, hvilket forekommer ved Udsagnsordene *göre, slaa, feje, vadske, male* o. fl., f. Eks. *Budskabet gjorde hende glad. Han gör sig forhadt. Røverne slog den rejsende fordærvet. Pigen fejede Gulvet rent* eller *vadskede Bordet rent. Han malede Væggen rød. (Jeg lod intet uforsøgt* for *jeg lod intet være uforsøgt.)*

Adskillige Udsagnsord faa kun ved Tilföjelsen af Omsagnsordet denne Betydning, idet de ellers enten ere uindvirkende eller have et Genstandsord i en hel anden Betydning, f. Eks. *Han gik mig træt. Drengen sejlede Baaden fuld af Vand. Hun græd sit Lommetörklæde helt vaadt. — Spejderen drak Skildvagten fuld. Hun øste Karret fuldt af Vand.* Flere af disse Udsagnsord bruges kun saaledes, naar de ere tilbagevirkende, f. Eks. *Han skreg sig hæs. Jeg spiste mig mæt. Han læste sig dum.*

Anm. 1. Ved *göre* udelades undertiden Genstandsordet, f. Eks. *Rigdom gör ikke altid lykkelig. Jeg maa endnu göre opmærksom paa een Omstændighed.* For *at göre Salen ryddelig* kan siges *at göre ryddeligt i Salen;* hermed kan sammenstilles *at göre lyst i Fjendens Rækker.*

Anm. 2. *Faa* har Omsagnsord til Genstandsordet i flere Forbindelser, f. Eks. *Jeg fik ham fri* eller *frikendt. Jeg fik Bogen læst. Han fik sin Arm forbunden. Han fik sin Arm brækket* (uden at det var hans Hensigt). *Jeg fik mit Ønske opfyldt.* I Forbindelsen *Jeg fik en Pakke tilsendt* har *faa* Tilstandsbetegnelse til Genstandsordet (§ 145).

2) at en Ting opfatter en anden eller sig selv saaledes, at den er i Besiddelse af en Egenskab, hvilket navnlig forekommer ved Udsagnsordene *føle, vide, tro, tænke, drömme, finde, se,* f. Eks. *Han følte sig syg. Jeg vēd mig fri. Han troede sig sikker. Jeg havde tænkt mig hende höj og slank. Han drömte sig rig og mægtig. Jeg finder hende fortryllende. Jeg ser mig desværre nødsaget til at afskedige ham. Den Samme vil bestandig du mig finde* (Paludan-Müller.)

Anm. Med udeladt Genstandsord siges *at give tabt (= opgive en Sag som tabt, anse en Sag for tabt).*

3) at en Ting ønsker, at en anden eller den selv skal være i Besiddelse af en Egenskab, hvilket forekommer ved Udsagnsordene *ønske, bede, forlange, kræve,* f. Eks. *Jeg ønsker (beder) mig fritagen for denne Besvær. Jeg ønsker dette gjort* eller *ugjort. Han forlangte sit Forslag vedtaget. Han kræver sin Vilje adlydt.* (Slgn: *volo hoc factum* eller *infectum.*)

4) at en Ting viser sig i Besiddelse af en Egenskab, hvilket forekommer ved de tilbagevirkende Udsagnsord *vise sig* og *forholde sig,* f. Eks. *Kongen viste sig naadig. Alle forholdt sig tavse.*

5) at en Ting tillægger en anden eller sig selv en Egenskab eller et Navn, hvilket forekommer ved Udsagnsordene *sige, dömme, kende, prise, kalde, døbe, titulere,* f. Eks. *Han sagde sig løs fra sine tidligere Forbindelser. Retten dömte (kendte) ham skyldig. Pris ingen lykkelig, för han er i sin Grav! Jeg kalder ham dum. Jeg kalder dig en Nar. Præsten døbte Barnet Karl Johan. Han titulerede mig »Hr. Oberst!«*

Omsagnsord til Genstandsordet hører til de samme Klasser af Ord eller Ordforbindelser som Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Jeg gjorde ham bange. Jeg kalder hans Optræden uforskammet. — Han kaldte Bogen sin. — Han kalder Gaarden sin, jeg kalder den Grevens. — Greven viste sig nedladende. Jeg føler mig hævet over slige Beskyldninger. — Man kaldte Øen Island. — Dette kalder jeg ingenting. — Kalder du det at læse? — Kalder du det, at han har fornærmet dig? — Han kaldte Bogen »Mine Oplevelser«. Jeg kalder ham en fremmed. Kald ham endelig ikke en rejsende! De Folk, der komme, kalder jeg Forpagterens. — Han kaldte hende sin.*

Naar de Udsagnsord, der have Omsagnsord til Genstandsordet, bruges i Lideform, faa de Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Han skal göres umyndig. Karret blev ost fuldt af*

Vand. Hun fandtes fortryllende af alle. Regningen forlangtes betalt straks. Brødrene bleve dömte skyldige af Retten. Denne Bjærgkæde kaldes Alperne. (»Hvem er hun født?« »Hun er født Rosenörn.«)

Anm. Til et ubestemt Grundord hører Omsagnsordet i Forbindelser som *der blev gjort ryddeligt i Salen* eller *lyst i Fjendens Rækker.*

Anmærkning til hele Paragraffen. Naar de Udsagnsord, der kun kunne have et Tillægsord som Omsagnsord til Genstandsordet, skulle forbindes med et Navneord i samme Betydning, tilföjes dette i nogle Tilfælde ved Bindeordet *som*, i andre ved Forholdsordene *til* og *for*, f. Eks. *Han følte sig som Herre i Huset* (*Jeg føler mig en Kongehøg* Ohl.). *Jeg kan ikke tænke mig ham som Ægtemand. Han viste sig som en Mand. — Kongen gjorde ham til Ridder. Han blev slaaet til Krøbling. Hende kunde jeg ønske mig til Hustru. Raadet erklærede ham for Fædrelandets Fjende.* Ogsaa ved *kalde* tilföjes ofte *for*, f. Eks. *Han kaldte mig baade for det ene og for det andet. (Jeg saa i ham min værste Fjende. Jeg opdagede en stor Matematiker i den tolvaarige Dreng.)*

Ved Udsagnsordene *anse, holde* (i Betydningen *anse*) og *erklære* tilföjes der ogsaa foran Tillægsord i Almindelighed *for*, f. Eks. *Jeg anser, holder, erklærer dig for skikket* (sjælden *skikket* alene) *til dette Hverv.* Naar de bruges tilbagevirkende, vakler Brugen mere, f. Eks. *Jeg anser mig (for) skikket til dette Hverv. Han holder sig for (= alt for) god til at svare paa dette taabelige Angreb. Han erklærede sig (for) overvunden. Dermed erklærer jeg mig tilfreds.* Ved *betragte, opfatte, betegne* o. fl. tilföjes altid *som*, f. Eks. *Jeg betragter Sagen som afgjort.* Det hedder *Kongen gjorde ham til den rigeste af alle Borgerne*, men *han gjorde ham rig* eller *rigere* eller *rigest. (Jeg har gjort mig det allerpæneste, jeg kunde*, E. Brandes.)

Tilstandsbetegnelse.

Et Tillægsord eller en Tillægsmaade kan slutte sig til et Navneord, der staar som Grundord eller som Genstandsord eller er Del af et Forholdsordsled, for at betegne den særlige Beskaffenhed, som vedkommende Ting har under den Virksomhed eller den Tilstand eller den Overgang eller det Forhold, der udtrykkes ved Udsagnsordet, og kaldes da **Tilstandsbetegnelse** (Adjektivets Apposition), f. Eks. a) til Grundordet *Drengen kom glad hjem. Han vaagnede sund og frisk. Der stod hele Kurve fulde af Stikkelsbær. Roverne bleve fangede levende. Marie sad bedrøvet ved Vinduet. Han er kommen sovende til sin* 145

Lykke. b) til Genstandsordet *Jeg har aldrig set ham saa lykkelig. Han spiser sin Mad alt for varm. Osten holder sig frisk. Vi fandt Graven tilgroet. Kejseren holdt Kongen fangen. Jeg har min Samvittighed fri. Hun havde hele Kurven fuld af Kirsebær. Jeg har ti Höns gaaende i Gaarden. Jeg har Brevet skrevet.* c) til et Navneord, der er Del af et Forholdsordsled. *Drengen gik bort med Lommerne fulde af Æbler og Pærer.*

I nogle forkortede Udtryk angiver Tilstandsbetegnelsen Tids-, Maades-, Aarsags-, Modsætnings- eller Betingelsesforhold, f. Eks. *Ankommen til Gerningsstedet begyndte Herredsfogeden Undersøgelsen (= efter at Herredsfogeden var ankommen til Gerningsstedet, begyndte han Undersøgelsen). Hæren rykkede frem, knusende alt paa sin Vej* (= *idet den knuste* o. s. v.). *Aldrig tilfreds med den Stilling, han havde, søgte han altid en anden* (= *da han aldrig var tilfreds* o. s. v.). *Forhen vant til at byde maatte han nu lyde* (= *medens han forhen var vant* o. s. v.). *Befriet fra disse Bekymringer vil han kunne leve mange Aar endnu* (= *hvis han bliver befriet* o. s. v.).

Anm. 1. I Lighed med *han kom gaaende, ridende, kørende* siges *han blev siddende, liggende, staaende, hængende, stikkende, holdende, boende* o: *han vedblev at sidde* o. s. v. Tilföjes et nyt med Tillægsmaaden sideordnet Udsagnsord, sættes dette, i al Fald i Talesproget, i Navnemaade, f. Eks. *Han blev staaende og lytte.* Ligeledes *Jeg traf ham liggende paa sin Sofa og ryge en Pibe.* (Med Forskel i Betydningen siges *han blev staaende og lyttede.*)

Anm. 2. Som en særegen Art tillægsagtig Udvidelse bruges ofte Henvisningsordene *selv, alle, begge* og *hver* samt Forbindelserne *alle sammen, alt sammen* og *begge to*, f. Eks. *Jeg saa det selv. Jeg har set ham selv. Hertugens Folk vare alle* eller *alle sammen drukne. Søstrene vare begge* eller *begge to forelskede i den bedaarende Löjtnant. Det er alt sammen godt nok. De gik hver sin Vej.*

Anm. 3. Paa Overgangen mellem Tilstandsbetegnelse og Omsagnsord til Genstandsordet staar Tillægsordet i Talemaaderne *have en kær* og *faa en kær.*

Anm. 4. En Tilstandsbetegnelse ved en Navnemaade slutter sig enten til et af de andre Sætningsled som Grundord eller til et ubestemt Grundord (sign. § 143 Anm. 3), f. Eks. *Han havde haabet at komme rig tilbage. Hun maatte finde sig i at sidde böjet over Sytöjet fra Morgen til Aften. Ved selv at undersoge Sagen er jeg kommen til*

et helt andet Resultat. Ved at anstrenge sig begge to naaede de at komme ud afGælden. Jeg saa den gamle Kone komme tomhændet tilbage. Hun tillod Barnet at løbe barhovedet omkring. Hans eller *min Hensigt var at gaa tavs bort. — At komme uskadt fra en saadan Fare maa kaldes en stor Lykke.*

Anm. 5. Naar Tilstanden skal betegnes ved et Navneord, tilföjes dette i nogle Tilfælde ved Bindeordet *som,* i andre ved Forholdsordet *til,* f. Eks. *Kongen vendte hjem som Sejrherre. Det er kedeligt at gaa omkring som den forurettede.* (Hos ældre Forfattere og hos Digterne uden *som,* f. Eks. *Jeg vil døe Kandestøber,* Holberg. *En Jothun fødtes du og ei en As,* Øhlenschlæger.) *Han har tjent mig som Gaardskarl* (tidligere *for Gaardskarl*) *i 10 Aar. Jeg har aldrig set denne Skuespiller som Hakon Jarl. Aaret efter traf jeg ham som Bajas ved en Beridertrup.* (Undertiden ogsaa ved Tillægsord, f. Eks. *Som ung var han en vild Krabat. Forslaget blev forkastet som uigennemførligt.*) — *Jeg har min Onkel til Formynder. Jeg har faaet Petersens til Naboer.* (*I ham havde* eller *fandt jeg en trofast Ven. Med Rahbek døde den sidste Repræsentant for det attende Aarhundrede,* Molbech, = *Rahbek var ved sin Død den sidste Repræsentant* o. s. v.)

Anm. 6. I Udtryk som *det er dog for meget forlangt* staar Tillægsmaaden som Tilstandsbetegnelse til Omsagnsordet.

Vedföjelse.

Naar man vil bestemme en Ting ved en af dens Egenskaber, 146
udtrykkes dette ved at lægge Tillægsordet umiddelbart til Navneordet, f. Eks. *en lille Dreng, den gamle Mand, godt Vejr, store Stæder.* Dette Sætningsled kaldes **Vedföjelse** (Attribut).

Som Vedföjelser bruges ikke blot:

1) egentlige Tillægsord (Eksempler findes ovenfor);

2) tillægsagtige Talord og Henvisningsord, f. Eks. *Een Gang er ingen Gang. Denne Mand er rig.*

3) Kendeord, f. Eks. *En Mand er falden over Bord. Den lille Dreng er syg.*

4) Tillægsmaader, f. Eks. *Vi mødte en rejsende Haandværkssvend. Jeg var ude i et øsende Regnvejr. Gjort Gerning staar ikke til at ændre.*

5) Tillægsformer, f. Eks. *Folkene maa ofte bøde for Kongernes Fejl. Danmarks Folkemængde er kun lille. Han brød sig ikke om de stuelærdes Betragtninger. Den rejsendes Koffert blev baaren op. (Hundene derris Bieffen,* El. Ulfeldt, = *Hundenes Bjæffen.)*

men ogsaa:

6) Steds- og Tidsnavne i visse Forbindelser, f. Eks. *Roskilde Domkirke. Ringsted Banegaard. Kristiania Universitet. Vadstena Kloster. Lejre Herred. Lyngby Sogn. Sorø Akademi. Randers Handsker. Söndag Morgen. Paaske Lördag.* Saaledes ogsaa *Frue Kirke, Hjerter Dame, Trumf Ni* o. lign.

Anm. 1. Ikke alle Stednavne bruges paa denne Maade, f. Eks. *Aalborg Stift,* men *Sjællands Stift; Sorø Amt,* men *Københavns Amt; Korsør Havn,* men *Helsingørs Havn; Upsala Domkirke,* men *Lunds Domkirke.* Navnlig bruges Navne paa Steder uden for de nordiske Riger ikke saaledes, f. Eks. *Berlins Universitet, Kölns Domkirke.* (Sammensatte Ord ere *Messina-Appelsiner* eller *Messina-appelsiner, Madeira-Vine* eller *Madeiravine, St.-Krois-Sukker* o. fl., i hvilke der aldrig standses i Udtalen efter Egennavnet.)

Anm. 2. Efter Navneordet kunne følgende Sætningsled bruges som Vedföjelser: 1) Biordsled (§ 154 Anm. 2), f. Eks. *Stedet her;* 2) Forholdsordsled (§ 155, II, 2), f. Eks. *Freden i Kobenhavn;* 3) Bindeordsled (§ 156, Anm. 2, 4), f. Eks. *Det tör du ikke byde Folk som dem.*

Navnetillæg.

147 Ting kunne ikke blot betegnes ved deres særlige Navne, men ogsaa ved deres Artsnavne med eller uden Tilföjelser. Saaledes kan *Griffenfeldt* ikke alene betegnes ved *Griffenfeldt,* men ogsaa ved *en Statsmand* eller *en dansk Statsmand* eller *en berömt dansk Statsmand* eller *den berömteste danske Statsmand.* Derfor föjes et Navneord med eller uden Tilföjelser til et andet Navneord enten foran eller bagefter, f. Eks. *Statsmanden Griffenfeldt; den danske Statsmand Griffenfeldt; Griffenfeldt, en berömt dansk Statsmand: Griffenfeldt, den berömteste danske Statsmand.* Det Ord, der föjes til det andet, er **Navnetillæg** (Substantivets Apposition) til dette.

Af Navnetillæg gives der forskellige Arter:

1) Som **benævnende Navnetillæg** sættes et Fællesnavn med eller uden Tilföjelse hyppigst foran, sjælden bag efter et Ord af mindre Omfang ɔ: et Ord, der bruges som Betegnelse for en enkelt eller et færre Antal Genstande. Sidstnævnte Ord kan være:

a) et Egennavn, f. Eks. *Statsmanden Griffenfeldt, den danske Statsmand Griffenfeldt, Brødrene Hans og Kristian, min Sön Hans, Kong Knud, Skomager Hansen, (Ministeriet Ørsted).* I det ældre Sprog stod det benævnende Navnetillæg i

Almindelighed bagefter, f. Eks. *Hakon Jarl, Jakob Skomager;* saaledes endnu *Maren Kokkepige, Peter Spillemand, Mikkel Ræv, Januar Maaned* o. fl.

b) et Fællesnavn, f. Eks. *Pattedyret Koen, Ordet Frihed, Begreberne Sandhed og Skönhed.*

c) en Navnemaade, f. Eks. *Kunsten at tale flydende.*

d) et tillægsagtigt Mængdetal, f. Eks. *Tallet 6, Aaret 1848, Klokken 8, Side 10, Ark 5.*

Nærmest til det benævnende Navnetillæg maa regnes de Tilfælde, hvor et Navneord eller et Ord, der bruges som Navneord, sættes bag efter et navneagtigt Henvisningsord af förste eller anden Person, f. Eks. *Vi Mennesker, I Börn, I unge, vi rejsende.*

2) Som **beskrivende Navnetillæg** sættes et Fællesnavn, i Almindelighed med Tilföjelse, bag efter et Ord af mindre Omfang, f. Eks. *Griffenfeldt, en berömt dansk Statsmand; Koen, et drövtyggende Pattedyr; Karpen, en Fisk, der kun lever i fersk Vand.* Kun i Fortegnelser staar et Fællesnavn alene som beskrivende Navnetillæg, f. Eks. *Abel, Kobmand; Berg, Murmester; Drejer, Landmand.*

3) **Forklarende Navnetillæg** indeholder et Begreb af samme Omfang som det, der udtrykkes ved det Ord eller den Ordforbindelse, hvortil den er föjet, f. Eks. *Griffenfeldt, den berömteste danske Statsmand* eller *den berömteste danske Statsmand, Griffenfeldt.* Da der ingen Forskel er paa Begrebernes Omfang, siges altid den sidste Betegnelse at være Navnetillæg til den förste. Foran Navnetillægget indskydes ofte *nemlig, det vil sige, jeg mener* o. lign., f. Eks. *Ifølge Drakons Love var der for alle Forseelser bestemt een Straf, nemlig Doden. Han studerer Statistik, det vil sige den törreste af alle Videnskaber. Hvorfor betror du dig ikke til din bedste Ven, jeg mener din egen Hustru?* Som forklarende Navnetillæg bruges:

a) et Fællesnavn eller ogsaa et Tillægsord eller en Tillægsmaade, der bruges som Navneord, med eller uden Tilföjelse, f. Eks. *Peter, vor gamle Karl, er bleven gift. Hendes Broder, Præsten, var lige rejst. Han, denne spinkle Fyr, har alligevel Kræfter. Den yngste Sön, den klogeste af dem alle, holdt sig uden for denne Strid. Hans Sön, den senere saa berömte retslærde, var dengang endnu et Barn. Hr. Borring, Husets ny rejsende, traadte ind. Han vedblev at være, hvad han altid havde været, en Slave af sine Lyster.*

b) et Egennavn, f. Eks. *Hans ældste Broder, Knud, var allerede Student. Norges Hovedstad, Kristiania, er den mindste af Nordens tre Hovedstæder.*

c) en Navnemaade, f. Eks. *Han opgav aldrig sin Yndlingstanke, at skabe et enigt og stærkt Folk.*

d) en navneagtig Bisætning, f. Eks. *Han kom med sin sædvanlige Undskyldning, at han ikke havde tænkt paa at fornærme nogen.*

e) et Anførelsesudtryk, f. Eks. *Hans Valgsprog: »Hellere i Dag end i Morgen« er betegnende for hele hans Væsen.*

Nærmest til forklarende Navnetillæg maa regnes Tilfælde som: *α) En Mand ved Navn Peter Hansen er bleven antagen til Bud (vir quidam nomine Cajus). β) Den Kunst at tale flydende er sværere, end man tror* (slgn. 1 c). *Almuen nærede endnu dengang den Mening, at Jorden er flad. Det vil jeg sige dig, at den Opförsel taaler jeg ikke.*

4) **Sammenfattende Navnetillæg,** f. Eks. *Fader, Moder og Börn, kort sagt hele Familien var ude at more sig. Först fjernede Kvinderne sig, dernæst Mændene, hele Forsamlingen paa samme lydløse Maade.*

Nærmest herhen hore Tilfælde som: *Fortællingen gav et Billede af de vilde Indianeres Liv som Baggrund for Udmalingen af en tilbagetrængt . . . Elskovslidenskab. Det Hele fremhævet ved en Fernis af katholsk Religiøsitet* (G. Brandes. Slutningstegn er brugt retorisk for Sætningstegn).

5) **Opløst Navnetillæg**, f. Eks. *Hans yngste Brødre, nemlig Hans og Karl, vare Tvillinger. Hæren satte sig i Bevægelse, Fortroppen hurtigt, Bagtroppen med större Langsomhed.*

Nærmest herhen hore Tilfælde som: *De faldt begge, den ene for den andens Haand. Hele Befolkningen strömmede ud af Byen, de fleste uden at vide, hvorfor de egentlig gjorde det* (indskrænkende Navnetillæg).

6) **Eksempelanførende Navnetillæg,** f. Eks. *Han omgikkes sin Tids berömteste Mænd, f. Eks. Øhlenschlæger og Ørstederne. Han spottede skaanselløst sine foresatte, især den smægtende Fuldmægtig med de himmelvendte Öjne.*

Anm. 1. Et Navneord eller hvad der bruges som Navneord kan være forklarende Navnetillæg til:

a) en hel Sætning, f. Eks. *Under disse Omstændigheder døde Kongen, en Begivenhed, der havde vidtrækkende Følger for vort*

Fædreland. Da Kongen var flygtet til Udlandet, et Skridt, der var meget uoverlagt, havde hans Modstandere frit Spil.

b) den i Omsagnet liggende Navnemaade, f. Eks. *Hun trækker hvert Öjeblik paa Skulderen, en Vane* (eller *noget*), *der klæder en ung Pige overmaade ilde.*

c) en i et Forholdsordsled liggende Benævnelse, der hører ind under Begreberne Sted og Tid, f. Eks. *Han bor mellem Kobenhavn og Roskilde, en Egn, der er aldeles skovløs. Han kommer altid mellem 12 og 2, en Tid, paa hvilken jeg er optagen af Forretninger.*

Anm. 2. Nær beslægtede med Navnetillæg ere de Forklaringstillæg, der undertiden föjes til Ord af andre Ordklasser end Navneordene eller til visse Ordforbindelser:

a) til Tillægsord: Tillægsord, af og til ogsaa Forholdsordsled, f. Eks. *Dette Værelse er stort, meget for stort til mig. Han var klog, klogere end nogen af hans Forgængere. Husene ere lave, paa eet eller to Stokværk, og have flade Tage.*

b) til Biord eller Forholdsordsled, der enten staa alene eller ere udvidede ved en Afstandsbestemmelse eller en Forskelsbestemmelse eller et Biord: Biord eller Forholdsordsled, der enten staa alene eller ere udvidede, ikke sjælden ogsaa et Navneord som Tidsbestemmelse, f. Eks. *Han arbejder godt, langt bedre end de fleste i Klassen. Det vil ske engang, för eller senere. Folk dræbtes dengang baade aabenlyst, ved Mord, og hemmeligt, ved Gift. Forældrene boede langt borte, ovre paa den anden Side af Fjorden. Du vil i Fremtiden, tidlig eller sent, angre, hvad du har gjort. Han hævedes tidlig til de höjeste Poster, til Stillinger, der gav ham Lejlighed til at udvikle sine rige Evner. Han var fodt paa Heden, midt imellem Kolding og Varde. Gaarden ligger en Mil fra Koge, ved Landevejen til Stevns. I Midten af Jylland, ikke langt fra Gudenaaens Udløb af de store Søer, ligger Silkeborg. Han kommer snart, senest den förste August. Tre Dage efter, den femtende November, døde Kongen.* Ogsaa til Navneord, der staa som Steds- eller Tidsbestemmelser, kan der föjes et Forklaringstillæg, f. Eks. *Han kommer ingen Steder, hverken hos Borgemesterens eller hos Amtsforvalterens eller hos Postmesterens. Jeg rejste den förste Maj, to Dage efter min Broders Bryllup.*

c) til et Udsagnsord: et Udsagnsord i samme Form, f. Eks. *Derinde sad fem Fruentimmer og arbejdede: kartede, spandt og syede. Hvad de fleste andre næppe göre af Pligt, gör han af Lyst: hjælper og tröster de fattige og forladte. Du skulde have gjort som jeg: nydt din Ungdom, inden den svandt bort.*

Artsbetegnelse.

148 Til Ord, der angive Mængde, Tal eller Maal, kan man för at betegne den Art Ting, der sammenfattes, tælles eller maales, föje en **Artsbetegnelse,** der enten er et Navneord, f. Eks. *en Mængde Bøger, en Flok graadige Ulve, en Bunke Blade, en Del Mennesker* eller *Pøbel, en Smule Peber* eller *Vid; et Hundrede Stykker, et Tusinde Ryttere* eller *Mand, en Million Soldater; en Alen Klæde, en Tønde Rug, han drak en hel Flaske Vin, en Tallerken Suppe, en Ret Mad, et Stykke Brød, en Pibe Tobak; en Slurk Øl,* eller et Tillægsord i Intetkön, brugt som Navneord, f. Eks. *Der er en hel Del godt ved ham. Hun havde en Mængde nyt at fortælle.*

Det Ord, der angiver Mængden, Tallet eller Maalet, kan være:

1) et Navneord, f. Eks. *en Mængde Mennesker, et Dusin Knapper, et Anker Øl;*

2) det navneagtige Henvisningsord *hvad,* f. Eks. *Hvad Skade er der sket? Hvad Tid er han rejst? Hvad nyt har du hørt?* Ligeledes: *Han vidste ikke, hvad Ben (= hvilket Ben) han skulde staa paa. Han kan komme, hvad Öjeblik (= hvilket Öjeblik) det skal være.*

3) et som Navneord brugt Mængdetillægsord i Intetkön, f. Eks. *Der var meget Sæd* (i Betydning = *megen Sæd*) *paa Torvet i Dag. Giv mig lidt Mælk at drikke! Lidt Skænd skal der til. Han fik noget Vin at styrke sig paa. Det er noget Snak. Jeg har mest Lyst til at sige nej.*

Saaledes siges ogsaa undertiden: *Har du drukket af det Vin, der staar? Den fattige fik det Grød, der var levnet. Det Vildskab* (Hertz).

Anm. 1. Ved de fleste Navneord, der betegne en Mængde, kan Artsbetegnelserne ombyttes med et Forholdsordsled med *af,* f. Eks. *en Flok af farlige Røvere, en Række af Fejlgreb;* ikke *en Del af Pøbel, en Smule af Syltetöj,* undtagen man med forandret Ordstilling udhæver det Ord, der betegner Arten, f. Eks. *af Pøbel var der en Del* eller *Pøbel var der en Del af, af Syltetöj var der ikke en Smule* eller *Syltetöj var der ikke en Smule af;* ligesaa *af Vin fik vi ganske lidt af, af nyt er der ikke meget* eller *nyt er der ikke meget af.* Et Forholdsordsled med *af* skal bruges: 1) naar et Ord, der betegner en Mængde eller et Tal sættes i Flertal uden et vedföjet Tillægsord eller Talord, f. Eks. *Bunker af Blade, Rækker af Bøger, Tusinder af Ryttere, Millioner af Soldater* (men *smaa Bunker Blade, lange Rækker Bøger, mange Tusinde Ryttere,*

to Millioner Soldater ved Siden af *smaa Bunker af Blade* o. s. v.); ligesaa *han har nok af Penge* (hvor *nok* staar som Navneord, men *han har Penge nok,* hvor *nok* er Biord); 2) naar et Tillægsord i höjeste Grad vedföjes det Ord, der betegner Arten, f. Eks. *en Flok af de farligste Rovere, en Mængde af de mest beundrede Forfattere, en Million af de bedste Soldater, en Alen af det fineste Klæde.*

Med Forskel i Betydningen siges: *en net Stykke Pigebarn, et skikkeligt Stykke Mandfolk* og *han er et Stykke af en Historiker, hun er et Stykke af en Heks* (*af* betegner her ikke Arten, men en Deling, slgn. *han var noget af en Særling*).

Anm. 2. Til Navneord med dadlende eller rosende Betydning, der ikke betegne Mængde, Tal eller Maal, föjes ofte i daglig Tale et Forholdsordsled med *af* for at betegne Arten, f. Eks. *en Slyngel af en Barber, det skikkelige Skrog af et Mandfolk, det Stykke Kød af en Svoger, den Engel af et Pigebarn, et Vidunder af et Barn, en Perle af en Ven, en Perle af et Maleri, et Uhyre af en Bog.* Sjældnere siges: *den Slyngel til Barber, den Tyveknægt til Wulff* (Gjellerup) = *Wulff, den Tyveknægt.*

Hensynsbetegnelse.

Mange Handlinger, Tilstande, Forhold og Egenskaber staa i 149
et Hensynsforhold til en Ting. Det Ord, der benævner denne, kaldes **Hensynsbetegnelse** (Hensynsobjekt).

Hensynsbetegnelse sættes:

1) ved mange indvirkende Udsagnsord, f. Eks. *Jeg gav Drengen en Bog. Vi bör skænke denne Sag stor Opmærksomhed. Han ydede den tilskadekomne al den Hjælp, han kunde. Min Broder har overdraget mig et vanskeligt Hverv. Tjeneren bragte Kammerherren et Brev. Han sendte sine Slægtninge de hjerteligste Lykønskninger. Jeg har lovet Knud et Par Sköjter. Drengen gjorde Dyret Fortræd. Jeg gjorde ham Rangen stridig. Han har tilföjet os en blodig Fornærmelse. Han skylder Kobmanden mange Penge. Jeg nægtede ham min Hjælp. Roverne fratog de rejsende alle deres Penge. En lille Dreng har vist mig Vej. Jeg sagde hende Sandheden. Hvem har fortalt dig dette? Hvem har syet dig den Kjole?*

2) ved nogle uindvirkende Udsagnsord, der vise sig som saadanne,

a) enten ved at de i de omskrevne Former böjes ved Hjælp af *være* (slgn. § 199 I b), f. Eks. *Der er hændet* eller *tilstødt ham en stor Ulykke. Der er vederfaret os en stor Lykke.*

Det er lykkedes ham at undslippe. Der er undsluppet mig et uforsigtigt Ord. Der er paakommet ham en ubetvingelig Lyst til at rejse. Der er tilfaldet ham en stor Arv. Der er frakommet mig et Par Handsker. En stor Skam er overgaaet ham (forskelligt fra *Sönnen har overgaaet Faderen*, hvor *Faderen* er Genstandsord). *Loven er undergaaet mange Forandringer. Han er trods mit Forbud vedbleven at lege med Krudt* (Hensynsbetegnelsen er en Navnemaade).

b) eller ved at de i samme Betydning ikke kunne bruges i Lideform (slgn. § 142 Slutn.), f. Eks. *Dette Hus tilhører Fader. Den Ros tilkommer ikke mig. Det paaligger ikke os at varetage hans Sager. Denne Sag vedkommer* eller *vedrörer* eller *angaar ikke dig. Der manglede ham Mod* (= *han manglede Mod*, se Anm. 1). *Hvad fejler dig?* (= *hvad fejler du?*). *Det anede mig, at det vilde gaa saaledes* (ogsaa *jeg anede, at* o. s. v., hvor Bisætningen er Genstandsord). *Dette Svar behagede* eller *mishagede Kongen i höj Grad. Hans Væsen huer mig ikke. Maden smagte ham ikke* (men *han smagte ikke Mad i flere Dage*, hvor *Mad* er Genstandsord, slgn. *Vinen kunde ikke smages i Suppen*). *Den Tid passer mig ikke rigtig. Hans Paatrængenhed gavnede* eller *nyttede ham ikke. Ingen kan tjene to Herrer* (men *jeg har ikke tjent ti Kroner*, hvor *Kroner* er Genstandsord, slgn. *der er ikke tjent ti Kroner ved den Handel*). *Hans Langsomhed skadede ham meget. Portrættet ligner ham slet ikke.* Særlig mærkes de Tilfælde, hvor et indvirkende Udsagnsord er blevet uindvirkende ved Udeladelse af Genstandsordet, f. Eks. *Han fortalte* eller *berettede os (noget) om sine Rejser. Du skal ikke svare ham (noget). Han vilde ikke lade sig sige* (ɔ: *han vilde ikke lade nogen sige sig noget*). *Jeg giver aldrig den Kone (noget). Aah, giv Kanarifuglen (noget at æde)!*

3) ved adskillige Tillægsord, af hvilke de vigtigste anføres i følgende Eksempler: *En mig dyrebar Erindring. Livet er os kært. Denne Efterretning var ham ikke behagelig* eller *ubehagelig. Du er mig altid velkommen. I Dag er det ham ikke belejligt* eller *ubelejligt at tale med dig. Omstændighederne vare mig gunstige* eller *ugunstige. Intet kan være os mere gavnligt* eller *skadeligt. Denne Bog er mig meget nyttig. Han var Faderen behjælpelig med Regnskabet. Dette Svar er ham værdigt* eller *uværdigt. Han er os meget taknemmelig. Hunden var sin Herre hengiven. Stemningen er dig fjendtlig. Han var mig lydig* eller *ulydig. Gud er os altid nær. Denne*

Tanke var mig fjern. Han er mig bekendt eller *ubekendt* eller *fremmed. Jeg skal komme, hvis det er mig muligt. Det er ham umuligt at holde sine Tanker sammen. Du er din Fader lig* eller *ulig. Denne Ligefremhed var Kongen medfødt. Han er os alle overlegen.*

4) ved nogle Biord og Forholdsordsled, f. Eks. *Du har handlet en brav Mand værdigt. Han taler ikke sin Fader uligt. — Han har gjort det mig til Trods.*

Hensynsbetegnelsen hører til de samme Ordklasser som Grundordet og Genstandsordet (§ 139), f. Eks. *Han gav Tiggeren en Almisse* eller *Skabet en ny Plads* eller *Sandheden Æren. — Jeg viste ham Dören. Han nægter sig ingenting. — At sejle giver jeg ubetinget Fortrinnet for at køre. — At jeg dengang var ærlig, skylder jeg min nuværende Lykke. — Der tilkommer »den lille Hornblæser« al mulig Ros. — Han lovede den syge at komme. Hun sagde den bortdragende det sidste Levvel. Jeg har sendt Præstens en Indbydelse. — Den Gang lykkedes det een at faa Bugt med ti. Han giver enhver sit.*

Mange Udsagnsord faa Hensynsbetegnelse:

1) ved Sammensætning eller ved Afledning ved Forstavelser, f. Eks. *tildele, fratage, paaføre, overdrage, afstaa, indskærpe en noget, tilfalde, frakomme, paaligge, vedkomme en; bevidne en sin Agtelse, forholde en noget, unddrage sig Følgerne, undslippe en* (omvendt *byde en noget — indbyde, skambyde en*, f. Eks. *han blev indbudt, skambudt*).

2) ved Tilföjelse af eet eller flere andre Sætningsled:

a) Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Han var os en trofast Ven* (tidligere uden Omsagnsord, f. Eks. *Ære være Gud i det höje!*). *Det blev ham en dyr Historie. Regningerne vare Faderen paafaldende store* (ikke *store* uden Biord). *Nu blev det ham for galt* (ikke *galt* uden Biord).

b) et Biordsled, f. Eks. *Det gaar ham godt. Det skal bekomme ham ilde. Ingen traadte ham for nær. Verden gaar ham imod. Bare han ikke er kommen noget til! Der er kommet os noget imellem.*

c) et Forholdsordsled, f. Eks. *Han tog os Brødet af Munden. Man lagde ham disse Udtalelser til Last. Han faldt Fjenden i Ryggen. Barnet løb Faderen i Møde. Du skal blot snakke ham efter Munden. Denne Sag kom mig i höj Grad paa tværs. Hans nedtrykte Sindsstemning laa os meget paa Hjerte. Hun er ham altid i Vejen. Han er Fanden i Vold* (hvoraf

jeg ønsker ham Fanden i Vold). Og denne Skaal skal være Hr. Sörensen til Ære. Han blev mig til Besvær.

d) et Genstandsord i Forbindelse med et Biordsled eller et Forholdsordsled, f. Eks. *Han kan snakke Fanden et Øre af. Hun har sunget sig en Formue til. Jeg har nu lært ham Kunsten af. Han skrev sine Modstandere Hæder og Ære fra* (i Betydning helt forskelligt fra *han fraskrev sine Modstandere al Hæderlighed*). *Han mener dig det godt. — Du kan let løbe dig en Staver i Livet.*

Paa lignende Maade faa nogle Tillægsord og Tillægsmaader, der bruges som Tillægsord, først Hensynsbetegnelse ved Tilföjelsen af et Biord, f. Eks. *Han er dig venskabeligt sindet. Han er mig gunstigt stemt.*

Anm. 1. I nuværende Dansk er al ydre Forskel mellem Genstandsordet og Hensynsbetegnelsen forsvunden, idet der ikke længer haves nogen særlig Hensynsform. Til at afgöre, om et Ord er Genstandsord eller Hensynsbetegnelse, er dog i Almindelighed Udsagnsordets Betydning tilstrækkelig.

Er der kun een Styrelse, er denne Hensynsbetegnelse, hvis Udsagnsordet enten i de omskrevne Former böjes ved Hjælp af *være* eller ikke kan bruges i Lideform i samme Betydning. Hertil maa dog bemærkes: 1) at i nogle faa Tilfælde bruges *være* for *have* ved et indvirkende Udsagnsord, se § 199 I b og Anm. 2; 2) at nogle Udsagnsord, der ikke bruges i Lideform, især Maadesudsagnsordene og mange tilbagevirkende Udsagnsord (§ 193, I), ifølge deres Betydning maa anses for indvirkende; 3) at i adskillige Tilfælde opfattes en oprindelig Hensynsbetegnelse ved Forveksling med enstydige eller nærliggende Udtryk som Genstandsord og bruges derfor som Grundord i en lideformet Sætning, f. Eks. *Han blev gaaet haardt paa Klingen (= angreben haardt). Hun skal blot snakkes efter Munden* (slgn. *hun skal smöres om Munden*). *Man bliver ingensteds gaaet flinkere til Haande (= betjent flinkere). Pigen blev sagt op (= afskediget af Tjenesten). Han blev vist Dören (= bortvist). Han skreg op, som om han var betalt derfor (= lejet dertil). Det er han bedst tjent med* (slgn. *nu er han godt hjulpen*). (Udtrykket *en betroet Mand* er opstaaet paa en anden Maade, idet *betro* tidligere brugtes i Betydning af *tro*.) Hertil slutte sig adskillige Tilfælde med sammensatte Udsagnsord, f. Eks. *Fordringerne bleve fyldestgjorte. Han blev modsagt. Paastanden blev straks imødegaaet.* I enkelte af de ovenstaaende Tilfælde opfattes den oprindelige Hensynsbetegnelse endnu undertiden som saadan, idet der kan

forekomme Vendinger som: *Der blev gaaet ham haardt paa Klingen. Der skal blot snakkes hende efter Munden.*

Naar Udsagnsordet har en dobbelt Styrelse, findes der adskillige Undtagelser fra den Regel, at Hensynsbetegnelsen ikke kan göres til Grundord i en lideformet Sætning. Af disse Undtagelser ere kun de godkendte af Sprogbrugen, hvor Opfattelsen af, hvad der i den handleformede Sætning er Genstandsord, og hvad der er Hensynsbetegnelse, er vaklende; dette er Tilfældet ved Udsagnsordene *berøve, iføre, afføre* og *afklæde,* saa at der ved Lideform af disse Udsagnsord haves to Udtryksmaader, f. Eks. *Formuen blev ham berøvet* og *han blev berøvet sin Formue. Han blev ført Kongekaaben* og *Kongekaaben blev ham ført. Hun blev afført al sin Pragt* og *Kjolen blev hende afført. Træet stod afklædt alt sit Løv* og *det afklædte Løv hvirvledes rundt af Stormen.* (Slgn. den gamle Bibeloversættelse: *de førde hannem aff; ieg haffuer ført mig aff min kiortel, huorledis skal jeg føre mig i den igen?; du haffuer afført klæderne aff de nøgne.*) De andre Undtagelser falde i to Hovedafdelinger: 1) de Tilfælde, hvor Fænomenet forekommer i ligefremme Forbindelser, hvad der er ret hyppigt i daglig Tale, sjældnere hos Forfattere, f. Eks. *Jeg blev budt en Snaps. Han blev budt 600 Kroner for Hesten. Han blev ikke betroet en eneste Øre. Han blev anvist den Plads ved Bordet, han helst vilde have. Jeg blev forklaret det alt sammen. Markedet blev tilført mange Kreaturer. Uvedkommende blev forbudt Adgang* (men regelmæssigt *uvedkommende blev Adgang forbudt,* slgn. § 141 I a Slutn. og § 232, 2 c). *Hun blev tillagt en aarlig Pension* (Blicher). *Enhver skal frakendes Smag, som ikke sympathiserer med de barnlige Sjæle* (Wilster, men regelm. *enhver skal Smag frakendes*). Tidligere hed det *mig blev budt en Stol* o. lign.; men i Forbindelser som *Manden blev budt en Stol* opfattedes *Manden* som Grundord, fordi det stod først, hvilket atter havde til Følge, at *mig blev budt en Stol* forandredes til *jeg blev budt en Stol* (slgn. § 188 Anm.). 2) de Tilfælde, hvor man har gjort Brud paa Reglen for at opnaa et kortere og mindre tungt Udtryk, hvilket ikke er ganske sjældent i Litteraturen, naar man vil sætte Udsagnsordet i Navnemaade eller forbinde det med et sideordnet regelmæssigt Udtryk (syntaktisk Assimilation), f. Eks. a) *Alt for fattig til at kunne betroes noget Arbeide* (P. A. Heiberg, = *alt for fattig, til at der kan betros ham noget Arbejde*). *Den som gav, vil atter gives* (Øhlenschlæger, = *vil, at der atter skal gives ham*). *Jeg vil Intet meer betroes* (Ingemann). *Uden at opgive Vendsyssel eller udsætte mig for at blive tillagt Ustadighed og Vankelmod har jeg udkaaret mig andre Dele af Jylland* (Goldschmidt). *Han egner sig ikke til at*

betroes Hemmeligheder (Bauditz). b) *Bragt til Tærsklen af Dødens Port og neppe viist et Smuthul til Redning, fordrer du en Hæder* o. s. v. (Øhl.) *Han lod de Fornemme indtræde i Højeloftssalen og rækkes Velkomstbægeret af sin Datters Haand* (Ingemann). *Phænomener. som snart potenseres til Sætninger . . ., snart mere afvindes den Side at være oplevede* (Kierkegaard). *Det maa være frygteligt, at være Skuespiller og blive budt sligt* (Carl Bernhard). *Fattige og Lemmer, der skulde fremstilles for Generalen og af ham tildeles Gaver* (Pal.-Müller). *Enevælden er skrinlagt, Aristokratiet trængt tilbage . . ., og Demokratiet, om end ikke sat paa Thronen, dog givet Magten og Myndigheden i Hænde* (samme). *Til dette Sted hørte oprindelig nogle Linier, der dengang bleve udeladte, men altid kunne gives en Plads her* (Hertz). *Ethvert Tidsrum har et Præg, kan gives en Hovedcharakter* (Goldschmidt). Til de under a nævnte Tilfælde slutte sig nogle Tilfælde, hvor Udsagnsordet staar i Förnutids Tillægsmaade, f. Eks. *Jeg ønsker mig meddelt de nærmere Omstændigheder* (regelmæssigt *ønsker mig de nærmere Omstændigheder meddelte* med foranstillet *mig,* se § 234 Anm. 4). *Han forlangte Sönnen tildelt den höjeste Belönning. Det var smigrende for ham at se sig tillagt saa stor en Indflydelse.*

Anm. 2. Hensynsbetegnelse findes ved nogle tilbagevirkende Udsagnsord, f. Eks. *at modsætte sig noget, nærme sig en, underkaste sig en Prøve, unddrage sig Følgerne.* I visse Tilfælde maa det tilbagevisende Henvisningsord opfattes som Hensynsbetegnelse, f. Eks. *frabede sig noget, tiltvinge sig noget, tilvende sig noget, underkaste sig et Land, efterlade sig en stor Formue, betinge sig noget, synge sig en Formue til.* Herhen høre efter dansk Opfattelse *bemægtige sig* og *erindre sig,* der bruges i samme Betydning som *erindre* (slgn. *sich einer Sache bemächtigen, erinnern*).

Anm. 3. Ved nogle Udtryk, hvor man kunde vente en Hensynsbetegnelse, tilföjes altid et Forholdsord, f. Eks. *gifte sin Datter med en* (slgn. *give en noget,* i Oldnordisk Hensynsform), *lukke Portene for Fjenden* (slgn. *portas hosti claudere*), *svare til Forventningen* (slgn. *svare en* og *expectationi respondere*), *hengive sig til et vildt Liv, udsætte en for noget* (slgn. *opponere aliquem alicui rei*).

I andre Tilfælde bruges en Hensynsbetegnelse og et Forholdsordsled uden Forskel i Betydningen, f. Eks. *Et Öjenvidne bragte Kongen Efterretningen* eller *Efterretningen til Kongen. Jeg har allerede sendt ham Bud* eller *Bud til ham. Han kastede mig Brevet i Ansigtet* eller *Brevet i Ansigtet paa mig. Han blev mig foretrukken* (kun af et personligt Henvisningsord, og naar *foretrække* brüges i

Lideform) — *han blev foretrukken for de andre Ansøgere.* Med Forskel i Betydningen: *Jeg gav Pigen en Tiøre til den fattige Kone.* Det hedder *hun syr mig en Kjole* eller *en Kjole for mig* (eller *til mig*), men uden Genstandsord *hun syr for mig.*

Af de Tillægsord, der forbindes med en Hensynsbetegnelse, kunne mange ogsaa forbindes med et Forholdsordsled; en Hensynsbetegnelse er hyppigst, naar Ordet er et personligt Henvisningsord, medens der i Almindelighed bruges et Forholdsordsled, naar Ordet er Navneord, f. Eks. *Denne Bog er mig meget nyttig — er meget nyttig for Fagmænd. Han var os meget taknemmelig — meget taknemmelig mod sine Velgörere. Han er dig gunstigt stemt — gunstigt stemt mod den yngste Ansøger* (Udsagnsordet forbindes altid med et Forholdsordsled: *stemme en gunstigt mod en anden*). Med Forskel i Betydningen: *Du er din Fader lig (similis)* og *denne Størrelse er lig med hin (= lige stor med, par).*

Anm. 4. De personlige Henvisningsord, navnlig förste Persons, og undertiden det tilbagevisende *sig* kunne bruges for at betegne en vis Deltagelse (slgn. dativus ethicus), f. Eks. *Du er mig den rette. Gaar hun ikke hen og svider mig den dejlige Vælling! Flyt os det Bord af Vejen! Kan du tænke dig, hvad han nu har hittet paa? Hun skal gaa sig en lang Tur hver Dag.* I det ældre Sprog og Levninger deraf: *Jeg gik mig ud i Lunden. Han red sig under Ø. Det var sig Hr. Asker Ryg. Han gör Indvendinger mod alt, det være sig, hvad det være vil.*

Størrelsesbestemmelser.

Som **Størrelsesbestemmelser** föjes til Udsagnsord, 150
Tillægsord, Biord, Forholdsordsled og Tidsbindeord:

a) egentlige Navneord, f. Eks. *Pakken vejer tre Pund. Jeg er ikke en Smule bange. Faderen var død et Aar tidligere. Han bor tre Mil fra Byen. Jeg blev syg, to Dage förend min Broder kom.*

b) et navneagtigt Henvisningsord i Intetkön, f. Eks. *Hvad kan det skade? Det koster ingenting.*

c) et som Navneord brugt Tillægsord eller tillægsagtigt Henvisningsord i Intetkön, f. Eks. *Det hjalp meget (lidt, noget, adskilligt, intet). Han er meget (lidt, noget) tungnem. Han er lidet snaksom* eller *lidt snaksom* (det sidste med forskellig Betydning, alt efter som *lidt* udtales med eller uden Eftertryk). *Hatten er meget (lidt, noget, alt) for stor. Han bor langt (kort) fra Byen. Han er kun halvt* (ogsaa *halv*) *saa stor som Broderen.*

Störrelsesbestemmelserne omfatte følgende Arter:

1) **Omfangsbestemmelse,** der föjes til Udsagnsord og Tillægsord, f. Eks. *Dine Undskyldninger nytte dig ikke en Snus* eller *noget. Hun holder en Klat af ham. Hvad kan det hjælpe? Hun sover meget* eller *kun lidt. Han er meget udviklet. Han bryder sig ikke det mindste om mine Formaninger. Han arbejder alt, hvad han kan. Han løb det bedste, han havde lært. Hvad han ikke har hjulpet ham för, hjælper han ham nu. Jeg sörgede dobbelt over hans Død, fordi den kom saa uventet. Det er alt, hvad jeg har været udenlands. Jeg er ikke en Smule* eller *det mindste bange. »Er du bange?« »Nej, ikke det, der ligner.« Han er meget barnagtig. Hvad han ikke havde været vred för, det blev han nu.* (*Her var der luunt, hvad deroppe var koldt* ɔ: *her var der lige saa lunt, som der var koldt deroppe,* Chr. Wilster.) Saaledes *hvad* = *hvor,* f. Eks. *Hvad i min Heltes Ord der dog ei Kræfter ligger* (Wessel). *Hvad det er nydeligt!* (Overskou). *O hvad De har et stort Hjerte!* (samme). *Hvad hun er yndelig og tækkelig, ... det seer jeg hver Dag* (Sibbern).

2) **Maalsbestemmelse**, der föjes til Udsagnsord og Tillægsord for at betegne en Udstrækning i Rum og Tid, f. Eks. *Han gik fem Mil* eller *en lang Vej* eller *langt* (Udvidelsen til Udsagnsordet kan her ogsaa opfattes som Genstandsord, idet *gaa* har Betydningen *tilbagelægge ved at gaa*). *Han er ikke kommen ret langt. Han kommer ingen Vej. Muren strækker sig hundrede Alen. Huset er tyve Alen höjt. Krigen varede tre Aar* (ogsaa *i tre Aar*) eller *kun kort. Hun vaager Dag og Nat. Han bliver her nogen Tid* (ogsaa *i nogen Tid*) eller *noget endnu. Han forblev Bonde hele sit Liv. Barnet er ti Aar gammelt.*

Anm. Med tilföjet Biord eller Forholdsordsled hedder det: *Saaledes gik det Aar ud og Aar ind. Jeg holder det næppe ud Aaret til Ende.* Herhen høre ogsaa nogle Tilfælde, hvor et Forholdsord har faaet Biordsstilling, f. Eks. *Mange Tider igennem var alt roligt. Han blev her Natten over.*

3) **Vægt-, Grad-, Værdi- og Mængdebestemmelser,** der föjes til Udsagnsord og Tillægsord, f. Eks. *Pakken vejer tre Pund. Hvor meget vejer han? Han vejer ingenting. Det fryser to Grader* eller *en lille Smule* eller *lidt* eller *meget. Bogen koster tre Kroner. Det koster dig kun et Ord. Denne Beslutning kostede hende mange Taarer* (Udvidelsen til Udsagnsordet nærmer sig her til Genstandsord, idet *koste* har

Betydning af *volde*). *Rejsen koster ikke ret meget. Denne Hat er ikke en Krone* eller *en sur Sild* eller *ikke meget* eller *kun lidt værd. Smörret staar i* (eller *koster*) *en Krone Pundet. Disse Pølser koste kun ti Øre Stykket.*

Anm. Naar det hedder: *han kostede mange Penge paa ham,* er *mange Penge* Genstandsord, slgn. *de mange Penge, der vare kostede paa ham, vare helt spildte.*

4) **Afstandsbestemmelse**, der föjes til Forholdsordsled og Biord, f. Eks. *Han bor tre Mil* eller *langt* eller *kort fra Byen, en Mil paa den anden Side af Grænsen, en Fjerdingvej vest for Vejle, et Par Skridt* eller *et godt Stykke herfra, langt borte. Langt ud paa Natten vaagnede jeg ved et gennemtrængende Skrig.*

Anm. Til at betegne Afstanden i Tiden til begge Sider fra en bestemt Dag kunne Forbindelserne *otte Dage* og *fjorten Dage* samt *tre Uger, fire Uger* o. s. v. sættes efter et Forholdsordsled, f. Eks. *Han rejste i Dag otte Dage, i Söndags tre Uger* (ogsaa *for otte Dage* eller *tre Uger siden*); *han rejser i Morgen fjorten Dage, paa Lördag fire Uger* (ogsaa *om fjorten Dage* eller *fire Uger*).

5) **Forskelsbestemmelse**, der föjes til:

a) den höjere Grad af Tillægsord og Biord, f. Eks. *Denne Bakke er ti Alen* eller *meget* eller *langt* eller *lidt höjere end hin. Nu er han en Del bedre. Faderen var død et Aar tidligere.*

b) *för* og *efter* baade som Biord og som Forholdsord samt Tidsbindeordene *förend* eller *för* og *efter at,* f. Eks. *Jeg var kommen en Time för. Hun rejste en Uge efter Sankt-Hans-Dag. Han døde et Par Minutter för* eller *efter Midnat. Jeg blev syg, to Dage förend* eller *för min Broder kom. Han kom, lidt efter at jeg var gaaet ud.*

Anm. Naar det hedder: *han var død Dagen för, han rejste Dagen efter Brylluppet* o. lign., er *Dagen* ikke en Forskelsbestemmelse, men en Tidsbestemmelse (§ 151, 2), til hvilken der er föjet et Biord eller et Forholdsordsled (§ 154 Anm. 2 og § 155 II, 2).

c) Biordet *for* i Forbindelse med et Tillægsord eller et Biord, f. Eks. *Stangen er en Tomme* eller *meget for kort. De er alt for god. Han kom tre Dage for sent.*

Anm. Foran *flere* bruges ikke *meget* og *noget* som Forskelsbestemmelse; men det hedder *mange flere* og *nogle flere.* Ligeledes siges *mange for mange,* ikke *meget for mange.*

6) **Forholdsbestemmelse**, der föjes til Biordet *saa* i Forbindelse med et Tillægsord eller et Biord, f. Eks. *Denne By er tre Gange*

eller *dobbelt* eller *halvt* (ogsaa *halv*) *saa stor som hin. Han arbejder ti Gange saa ivrigt som du.*

Steds- og Tidsbestemmelser.

151 1. Stedsforhold udtrykkes i Almindelighed ved Forholdsordsled, f. Eks. *i Jylland, paa Falster, i Byen, paa Landet, paa Gammeltorv, paa Gamle Kongevej, paa Østergade, i Frederiksberggade, i Pilestræde, til Lands, til Frankrig, fra London, ved Stranden, mellem Fjældene.* Dog sættes undertiden et Navneord alene for at betegne:

a) Stedet, paa hvilket noget foregaar, f. Eks. *Han har boet mange Steder. Dette staar Side 8. Han har sit Kontor Kongens Nytorv Nummer 4.*

b) Stedet, hvorhen en Bevægelse gaar, f. Eks. *I Aar rejser han ingen Steder.*

c) Vejen, ad hvilken en Bevægelse foregaar, f. Eks. *Hvad Vej er han gaaet? Han er gaaet denne Vej* eller *den længste Vej* (slgn. *han har gaaet den længste Vej = den længste Del af Vejen,* i hvilket Tilfælde *Vej* er Maalsbestemmelse, § 150, 2). *Lad ham sejle sin egen Sø!*

Anm. Med tilföjet Biord hedder det: *De rejste Landet rundt. Han er gaaet et andet Sted hen. Flaaden stod Sundet ind* eller *Sundet ud. Han løb Gade op og Gade ned.* Herhen høre nogle Tilfælde, hvor et Forholdsord har faaet Biordsstilling, f. Eks. *Disse Rygter fortælles hele Landet over.*

2. Tiden, paa hvilken noget foregaar, udtrykkes ligeledes i Almindelighed ved Forholdsordsled, f. Eks. *i December, i Dag, i Söndags, i sine unge Dage, paa sine gamle Dage, paa Söndag, om Vinteren, ved Daggry.* Ikke sjælden bruges dog et Navneord alene, f. Eks. *Frederik den Syvende døde Aar 1863* (men *i Aaret* 1863). *Han rejste den förste Juli. Hun kommer Paaskedag. Den Dag kom han ikke. Vi kunne vente ham hvert Öjeblik. Han rejser hver Sommer. Den Gang gik det godt, men en anden Gang kan det gaa galt.* Saaledes ogsaa, hvor ofte noget sker, f. Eks. *Han har været her een Gang, to Gange, flere Gange, mange Gange.*

Omstændighedsbestemmelse.

152 Som **Omstændighedsbestemmelse** föjes undertiden til et Omsagn en Tillægsmaade eller et Tillægsord, der er afledt af en Tillægsmaade ved Forstavelsen *u*, med eller uden et

Navneord eller et navneagtigt Ord eller Bisætning eller et som Navneord brugt tillægsagtigt Ord eller Ordform, der staar i et grundordsagtigt Forhold til Tillægsmaaden eller Tillægsordet (slgn. absolut Ablativ), f. Eks. *Omkostningerne fraregnede, blev der ikke meget tilovers* (= *efter at Omkostningerne vare fraregnede*). *Rigtigheden af hans Angivelser forudsat, kan jeg ikke andet end tilraade et Forsøg* (= *naar Rigtigheden forudsættes*). *Din Iver ufortalt, kan jeg ikke rose din Adfærd* (= *uden at fortale, ɔ: misbillige din Iver*). *Uanset, om han har Ret eller ej, misbilliger jeg hans Fremgangsmaade. Forudsat, at jeg faar Tid, skal jeg nok komme. Alt vel overvejet, maa jeg sige nej. Birks medregnede, blive vi 24. Han har gjort det mig uafvidende* (= *uden at jeg vidste det*). — *Bortset fra nogle Smaapletter er denne Fortælling et lille Mesterværk* (= *naar der ses bort fra nogle Smaapletter*). *Strengt taget bör du först søge om Tilladelse. Han er mellem os sagt en stor Nar. Jeg er i det hele taget ret tilfreds. Han har mig bekendt* (= *saa vidt det er mig bekendt*) *aldrig været her för. Fader, Moder og Börn, kort sagt hele Familien var ude at more sig. Denne Sag vedrörende ønsker jeg ikke at udtale mig* (heraf ved Omstilling *vedrörende denne Sag*, hvor *vedrörende* opfattes som Forholdsord; saaledes ogsaa *angaaende, betræffende, undtagen, uagtet* og *uanset*). (Slgn. § 229 b 2 med Anm.)

Anm. I Forbindelse med et Forholdsordsled föjes et Navneord til et Udsagnsord som:

1) Gentagelsesbetegnelse, f. Eks. *Han kommer galt af Sted den ene Gang efter den anden. Aar efter Aar hører man de samme Taler af de samme Personer.*

2) Efterhaandsmæssighedsbetegnelse (Betegnelse af det successive), f. Eks. *De gik tilbage Fod for Fod. Han bliver bedre Dag for Dag. Det forandrer sig nok Tid efter anden.*

3) Gensidighedsbetegnelse, f. Eks. *De stod Ryg mod Ryg. De gik Side om Side* eller *Haand i Haand.* (*Fordomme, hvormed de fleste Mennesker ere pandsrede Lag over Lag,* G. Brandes, slgn. § 178 Anm.)

For *der var i alt en hundrede Mennesker* siges undertiden *der var alt i alt en hundrede Mennesker*. Sjælden forekomme Forbindelser som: *Eva, som Hero i et hvidt Liin, Haaret ned over Skulderen og Faklen i Haanden, stirrede ud over Havet* (H. C. Andersen, for *med Haaret*). *Han . . . gaaer for Christi Grav at stride, Korset paa sit Bryst* (Ingemann). Slgn. *er stand das Schwert in der Hand; il était assis, la pipe dans la bouche*).

Udfyldende Navnemaadesled.

153 Foruden de Tilfælde, i hvilke Navnemaade anvendes i de samme Sætningsled som et egentligt Navneord, bruges den som en forkortet Sætning for at udfylde Meningen i forskellige Forbindelser, hvor den ikke ligefrem kan erstattes af et Navneord. De vigtigste herunder hørende Tilfælde ere:

1) **Udfyldende Navnemaade efter Genstandsord** sættes ved Udsagnsordene *se, høre, føle, lade* og *bede,* saaledes at Genstandsordet for disse Udsagnsord efter Meningen tillige er Grundord for Navnemaaden, der sættes uden *at,* f. Eks. *Jeg saa Lynet slaa ned. Vi hørte Fuglene synge. Hun følte Pulsen slaa. Jeg lod ham gaa. Han bad mig vente* (ogsaa *han bad mig om at vente*). (Slgn. Objekt med Infinitiv, f. Eks. *sino aliquem abire.*)

Anm. 1. Undertiden forekommer denne Udtryksmaade ogsaa ved andre Udsagnsord, der betegne Kundskab og Erfaring, f. Eks. *I dette Lysskin opdagede jeg mine hvide Haar skinne* (Topsøe). Ret hyppig forekommer *han viste sig at være en farlig Tyv (= det viste sig, at han var en farlig Tyv).* Naar man af og til træffer Udtryk som: *Han sagde (vidste, mente) sig at have gjort det* (*Jeg suarte den lenge siden att were solt,* El. Ulfeldt), stammer denne Udtryksmaade næppe ligefrem fra Oldsproget, i hvilket Udsagnsord, der betegne Ytring, Kundskab og Mening kunde forbindes med Genstandsord og Navnemaade, men er snarere opstaaet ved Efterligning af den latinske Akkusativ med Infinitiv.

Anm. 2. Udtrykkene *tillade, byde, forbyde, befale, lære* o. fl. *en at göre noget* ere ikke at opfatte paa denne Maade. Da det hedder *tillade, byde, forbyde* o. s. v. *en noget,* haves i ovennævnte Udtryk en Hensynsbetegnelse og en Navnemaade som Genstandsord. (*Han blev befalet at rejse,* Blicher, slgn. *hun blev tillagt en aarlig Pension,* § 149 Anm. 1.) — For *jeg bød ham at sige mig Sandheden* siges undertiden (ved Ligedannelse med *jeg bad ham sige mig Sandheden*) *jeg bød ham sige mig Sandheden.* Digterne udelade undertiden ogsaa *at* ved andre af disse Udsagnsord, f. Eks. *Længsel lærte disse Kinder blegne* (Øhl.), medens man omvendt kan finde *at,* hvor dette Ord nu ikke findes i Prosa, f. Eks. *Engens Skygger hen han saae at flygte* (Pal.-Müller). Slgn. *Jeg saae de vrimlende Myg . . . at optaarne deres bevægelige Skyer* (Poul Møller).

Anm. 3. Der er den Forskel i Betydningen mellem *se, høre* og *føle* med en Udsagnsbisætning og de samme Udsagnsord med Genstandsord og udfyldende Navnemaade, at ved Brugen af den förste Forbindelse kan den ved disse Udsagnsord udtrykte Opfattelse være middelbar, f. Eks.

Jeg kunde (paa Gæssenes Uro) se, at en Ræv nærmede sig. Jeg hørte (paa Hurraraabene), at Kongen kom. Vi kunde (paa Temperaturens Stigen) føle, at vi nærmede os Jorden, medens Opfattelsen ved Brugen af den sidste Forbindelse altid er umiddelbar, f. Eks. *Jeg saa en Ræv nærme sig. Vi hørte Kongen komme. Han følte sit Hjerte banke.*

Anm. 4. Ved nogle af de ovennævnte Udsagnsord, især *lade* og *høre,* udelades undertiden Genstandsordet, f. Eks. *De ypperste Prester ... lode binde Jesum* (Chr. Pedersen). *Hun lod rejse et Mindesmærke over sin afdøde Mand. Jeg har ladet mig sy en ny Frakke* (hvor *mig* er Hensynsbetegnelse for Navnemaaden, § 234 Anm. 4). *Han vilde ikke lade sig sige* (*sig* ligeledes). *Jeg har hørt sige, at han er meget forgældet. Jeg har nok hørt tale derom* (ikke *Tale,* slgn. *jeg har nok hørt snakke derom,* men *jeg hørte Tale og Sang i Værelset ved Siden af*). *Jeg beder (Dem) undskylde, at* o. s. v. Af denne Brug er der ved Omstilling opstaaet Forbindelser som: *Hun lod et Mindesmærke rejse. Jeg hørte Drengen rose. Jeg har ofte set Hakon Jarl spille.* Da disse Udtryk have samme Betydning som: *Hun lod et Mindesmærke blive rejst. Jeg hørte Drengen roses. Jeg har ofte set Hakon Jarl blive spillet,* opfattes i det nuværende Sprog Handleformens Navnemaade, som om den var Lideformens, hvorfor man siger: *Hun lod et Mindesmærke rejse af Byens bedste Stenhugger. Han lod sig male af Datidens berömteste Mester. Jeg lader mig ikke sige af dig. Jeg hørte Drengen rose af alle hans Lærere. Jeg har set Hakon Jarl spille af Nielsen.* Om Navnemaaden skal opfattes i handleformet eller lideformet Betydning, afgör Sammenhængen. *Lad mig tegne!* kan f. Eks. baade betyde *Tillad, at jeg tegner!* og *Sörg for, at jeg bliver tegnet som Deltager i Festen!* En virkelig lideformet Navnemaade bruges dog i Almindelighed ved *høre* og *se,* f. Eks. *Jeg hørte Laagen blive smækket i. Vi saa Baaden blive slugt af Bølgerne,* og ved *lade,* naar dette Udsagnsord betyder *tillade* eller *fremstille* eller det er en Ting og ikke en Person, der foretager den ved Navnemaaden betegnede Handling, f. Eks. *Han lod Fangen blive henrettet uden at göre noget Forsøg paa at befri ham* (derimod *han lod Fangen henrette = sörgede for, at Fangen blev henrettet*). *En islandsk Saga lader ham blive dræbt af sin egen Broder. Han lod Brevet fortæres af Ilden* (ikke saa gerne *han lod Brevet fortære af Ilden*), medmindre *sig* eller et personligt Henvisningsord med tilbagevisende Betydning staar foran Navnemaaden, f. Eks. *En saadan Opförsel lader sig ikke forsvare. Jeg lod mig ikke forstyrre af Stöjen udenfor. Han lod sig langsomt fortære af Ilden.*

2) **Udfyldende Navnemaade efter Grundord** sættes paa tilsvarende Maade ved Udsagnsordene *synes* og *forekomme*, undertiden ogsaa ved Lideform ikke blot af *se* og *høre*, men overhovedet af Udsagnsord, der betegne Ytring, Kundskab, Erfaring og Mening, f. Eks. *Tiden synes at være kommen* (ogsaa *det synes, at Tiden er kommen*). *Byrden forekom mig at blive tungere og tungere* (ogsaa *det forekom mig, at Byrden blev tungere og tungere*). *Skyerne saas at fare over Himlen* (undertiden uden *at*, hyppigere *man saa Skyerne fare over Himlen*). *Tordenen hørtes at rulle med stærke Drön. Hæren sagdes at være opreven. Intet vides at være gjort. Angrebet erfaredes at være foretaget paa Skrömt. Forbryderen formodes at være flygtet til Amerika. René digtes at leve under Ludvig den 15des Tid* (G. Brandes.) (Slgn. *videor, dicor cett. beatus esse.*)

Anm. 1. Det hedder: *han anses* eller *regnes for at være en dygtig Mand; han gaar* eller *gælder for at være et godt Hoved; han ser ud til at være en skikkelig Mand.*

Anm. 2. Paa en særegen Maade bruges en Navnemaade i Handleform ved Udsagnsordene *have, faa, være* og *blive*, idet den i Forbindelse med *have* og *være* betegner en Tilbørlighed, i Forbindelse med *faa* og *blive* en Nødvendighed, men saaledes, at den kun ved *have* og *faa* har handleformet Betydning, medens den ved *være* og *blive* har lideformet Betydning, f. Eks. *Du har at lystre (= bör lystre). Han er at rose for sin Oprigtighed (= bör roses). Han faar at finde sig deri (= maa finde sig deri)*, ogsaa uden *at: han faar finde sig deri. Denne Opgave bliver at betragte som uløselig (= maa betragtes som uløselig).*

3) **Udfyldende Navnemaade til at betegne en Bestemmelse** sættes:

a) ved Handleform af Udsagnsordene *have, faa, finde, give, ønske, forlange, vide* o. fl., saaledes at Genstandsordet for disse Udsagnsord efter Meningen tillige er Genstandsord for Navnemaaden eller er styret af et Forholdsord, der umiddelbart eller middelbart er knyttet til Navnemaaden, f. Eks. *Staklen har intet at spise (= som han kan spise). Du har ikke noget at lade ham høre. Jeg har meget at bringe i Orden (= som jeg skal bringe i Orden). Hvad har du her at göre? Hunden fik et Ben at gnave. Jeg fik mere end nok at bestille. Endelig fandt han noget at indvende. Konen gav os Mælk at drikke. Jeg forlanger ikke andet at spise end et Par Stykker Smörrebrød. Jeg veed intet at ønske mig. Han har en Sag at kæmpe for. Jeg har meget at takke ham for. Jeg har nok*

at tage Vare paa. Han fik noget at tænke paa. Han fandt intet at göre sig lystig over. Jeg gav ham en Kniv at skære Bogen op med. Jeg ønsker en Stol at sidde paa. (Jeg bad om en Bog at læse i, om en Slurk Vand at slukke min Törst med.) Herhen høre vel Talemaaderne *at have noget med en at göre* og *ikke at ville vide noget af en at sige* (*af* i den gamle Betydning *om*), hvori *noget* ofte udelades (se dog Anm. 2). (Slgn. *παρέχω ἐμαυτὸν τέμνειν καὶ κάειν* og *οἱ στρατιῶται ἀργύριον οὐκ εἶχον ἐπισιτίζεσθαι*, paa Latin Gerundiv: *librum mihi legendum dat.*)

b) ved Lideform af flere af de ovennævnte Udsagnsord samt ved Udsagnsordene *være* og *blive*, saa at Grundordet for disse Udsagnsord efter Meningen tillige er Genstandsord for Navnemaaden eller er styret af et Forholdsord, der umiddelbart eller middelbart er knyttet til Navnemaaden, f. Eks. *Der blev givet Folkene for lidt at spise. Der fandtes intet at indvende. Der ønskes en Have at tilbringe et Par Timer om Dagen i. Der er* eller *bliver meget at se (= som man kan se). Der er* eller *bliver meget at sætte i Stand (= som man skal sætte i Stand). Der er ingenting at klage over, at göre Indvendinger imod, at göre sig lystig over. Der bliver meget at undre sig over.*

Anm. 1. Heraf udvikler sig den Brug, at Navnemaade forbindes med *have* og *faa* for at betegne Evnen og med *være* og *blive* for at betegne Muligheden, f. Eks. *Jeg har ikke noget at give bort (= jeg kan ikke give noget bort;* ligeledes *Jeg har ham at takke for alt = jeg kan takke ham for alt). Jeg faar ikke noget at give bort (= jeg vil ikke kunne give noget bort). Der er ikke noget at give bort (= der kan ikke gives noget bort). Der bliver ikke noget at give bort (= der vil ikke kunne gives noget bort). Du har intet at vente af ham. Der er intet at vente af ham. Her er Livets idylliske Ro og Glæde endnu at finde.* Ved *være* og *blive* tilföjes i Almindelighed *til,* naar Grundordet staar först i Sætningen, f. Eks. *Han er ikke til at spøge med* (eller *han er ikke at spøge med*). *Vognen er ikke til at se. Han er ikke til at redde* (ogsaa *staar ikke til at redde;* tidligere sagdes *han staar ikke til at trænge = kan ikke komme til at trænge*). *Hun bliver ikke til at styre* eller *til at tale til Fornuft* eller *til at have med at göre.*

Anm. 2. Fra den her omtalte Brug af Navnemaade maa adskilles de Tilfælde, hvor Genstandsordet for en Navnemaade, der umiddelbart styres af et Udsagnsord, sættes foran Navnemaaden (§ 234 Anm. 4) f. Eks. *Jeg lærte ham snart at kende* (slgn. *jeg lærte at læse*). Nærmest herhen høre ogsaa Forbindelser som: *Han skal faa Kærligheden*

at føle. Du skal faa noget nyt at se. Jeg kan ikke faa noget at vide. Hans Indvendinger have intet at betyde.

Anm. 3. Undertiden forekommer en Navnemaade, der betegner en Bestemmelse, ved et Navneord alene, f. Eks. *Det er ingen Opgave at give en Begynder (= det er ingen Opgave, som man kan give en Begynder). Er det en Vej at vælge? Er det en Maade at tage en Sag paa? Den Maade at skrive paa er afskyelig.*

Anm. 4. Undertiden tilföjes Forholdsordet *til* foran Navnemaaden, f. Eks. *Jeg gav ham en Kniv til at snitte med. Han fik en Sum Penge til at købe Bohave for.*

4) **Udfyldende Navnemaade til at betegne en Hensigt** sættes ved Udsagnsord, til hvilke der er föjet visse Stedsbiord, f. Eks. *Han gik ud at spadsere. Han er ude at spadsere. Jeg skal løbe op at hente ham* (i Lighed hermed, men uden Betydning af Hensigt *de kom op at slaas*). *Han er inde at klæde sig om. Hun kom over at snakke med os. Jeg sendte Pigen hen* eller *Pigen blev sendt hen at købe en hollandsk Ost.* (Slgn. *κυβερνᾶν κατεστάθην*, paa Latin förste Supinum: *ambulatum exiit.*)

Anm. 1. Denne Brug var i Oldsproget og tidligere Dansk mere udstrakt, idet den ogsaa anvendtes i de Tilfælde, hvor nu Forholdsordet *for* tilföjes foran Navnemaaden, f. Eks. *Han løb (for) at hente en Økse.* Saaledes ogsaa i Poesi, f. Eks. *Han kom i Fjor at søge sig en Brud,* og ikke sjælden i daglig Tale, f. Eks. *Konen gik til Skovs at hente Brænde.*

Anm. 2. Til at udtrykke den talendes egen Hensigt med sin Ytring bruges ofte *for* med Navnemaade, f. Eks. *Han er, for at tale rent ud, en stor Slyngel.* I et Par Udtryk findes Navnemaade alene: *Sandt at sige, forstaar jeg ikke et Ord af det hele. Han er, saa at sige, aldeles brødløs.* Det hedder: *Hans Evner ere ikke store, for ikke at tale om* eller blot *ikke at tale om, at han er lad og ligegyldig.*

5) **Udfyldende Navnemaade til at betegne en Henseende** sættes ved Tillægsord, saaledes at det Navneord, hvortil Tillægsordet hører, efter Meningen er Genstandsord for Navnemaaden eller er styret af et Forholdsord, der umiddelbart eller middelbart er knyttet til Navnemaaden, f. Eks. *Dette Spörgsmaal er vanskeligt at besvare (= at besvare dette Spörgsmaal er vanskeligt* eller *det er vanskeligt at besvare dette Spörgsmaal). Dette er let at sige, men svært at göre. Denne Dreng er værd at holde af. Hun er bedaarende at se paa. Han er ikke god at komme ud af det med* eller *ubehagelig at have at göre med. Her er*

godt at være (= dette Sted er godt at være paa). (Slgn. *οἰκία ἡδίστη ἐνδιαιτᾶσθαι,* paa Latin andet Supinum: *facile dictu est.*)

Anm. Er Tillægsordet vedföjet et Navneord, sættes Navnemaaden först efter dette, f. Eks. *Det er for svær en Opgave at give en Begynder. Det var en skrækkelig Uvished at svæve i.*

6) **Udfyldende Navnemaade til at betegne en Indskrænkning** i det Udsagn, hvortil den knyttes, f. Eks. *Efter hans Udtalelser at dömme, er han meget venligt stemt imod dig (= hvis man skal dömme efter hans Udtalelser). Jeg kommer i Morgen, vel at mærke, hvis Vejret er godt. Jeg skal gerne hjælpe dig, at sige, hvis du ønsker det.* (Slgn. *κατὰ δύναμιν εἶναι.*)

Anm. Med indskrænkende Betydning bruges *af — at være,* saaledes at Sætningens Grundord tillige er Grundord til *at være,* f. Eks. *Af et Barn at være er hun ret fornuftig.*

Anmærkning til hele Paragraffen. Desuden bruges Navnemaade i følgende sjældnere forekommende Tilfælde:

1) for at betegne en Følge, efter et Tillægsord med *saa,* f. Eks. *Jeg var ikke saa heldig at træffe ham hjemme. Er De saa god at vise mig Vejen til Havnen?* Der siges ogsaa: *Jeg er ingen Nar at rejse til Holbæk* (Goldschmidt, = *ikke saa stor en Nar, at jeg rejser til Holbæk*), slgn. *Men vi er ikke slige Narre, vi, At troe, hvad vi har seet med blotte Øine.* (Øhl.).

2) for at betegne Aarsagen, f. Eks. *Hvad gaar der af Pedro at slaae saadan en fornem Mand som Hr. Sganarel?* (J. L. Heiberg). *Er du gal at bære dig saadan ad?* (maaske oprindelig *Er du gal? At bære dig saadan ad!* se § 159, 2 Anm. 3).

3) efter *hellere end* i Steden for en hel Sætning, f. Eks. *Hellere end at blive helt borte kommer jeg lidt for sent (= jeg kommer hellere lidt for sent, end jeg bliver helt borte).*

4) efter *ikke andet end* i Forbindelse med *göre* eller et Udsagnsord af samme Betydning, f. Eks. *Han gör* eller *bestiller* eller *foretager sig ikke andet end (at) læse;* tidligere anderledes, f. Eks. *Hun gjorde ikke andet end sukkede* (Holberg). *Jeg bestilte ikke andet end gik fra det ene Sted til det andet* (Blicher).

5) i en Omskrivning med *göre* for at udhæve Begrebet, f. Eks. *Skrige gjorde han, det er vist (= han skreg).*

Biordsled.

Som Sætningsled kaldes et Biord **Biordsled**. Det kan nærmere 154
bestemme:

1) Udsagnsord, f. Eks. *Han rejste bort. Han var og blev*

borte. Vinteren er forbi. Hun synger ofte. Saaledes siges der. Hvorfor er han kommen? Hans endnu levende Fader. En allerede gendreven Paastand.

2) Tillægsord, f. Eks. *Han er for gammel. Vi have haft et særdeles smukt Efteraar. Saa stort er Tabet. Hvor mange Mennesker var der til Stede?*

3) andre Biord, f. Eks. *Han kommer særdeles ofte for sent. Hun taler temmelig sagte. Hun er lige saa dannet som smuk. Saa usselt er han stillet.*

4) Forholdsordsled, f. Eks. *Torvet ligger midt i Byen. Der findes en Brønd nær ved Huset. Han ramte lige i Pletten. Ud paa Natten begyndte det at blæse. Sidst paa Maaneden har han ingen Penge. Han er vel ved Magt. Han har besøgt os for mange Aar siden. Vognen kørte ad København til.*

5) Bindeordsled, f. Eks. *Han var aldeles som rasende* eller *som ude af sig selv.*

Desuden kunne de Biord, der betegne Forøgelse, Formindskelse, Udvidelse, Indskrænkning, Overensstemmelse og Fremhævelse, bestemme Ord af andre Ordklasser end de ovennævnte og hele Sætninger, f. Eks. *Der var godt en Mil til Byen. Han var næsten et Aar borte. Ogsaa han var et Menneske. Kun Familien var til Stede. Budet kom, netop som Lægen var gaaet ud. Det ny Aar begyndte, ganske som det gamle endte. Han vil blive meget glad, især hvis du kommer fra Morgenstunden.*

Anm. 1. I nogle Forbindelser bruges Biord navneagtigt, idet de styres af Forholdsord: *fra oven, fra neden, paa langs, paa tværs, for evig, for bestandig, for nylig, indtil nu, fra nu af, for længe siden, Forskellen mellem dengang og nu* (slgn. *auf ewig, bis jetzt* o. fl.).

Anm. 2. Det er tidligere (§ 60, 2 b) omtalt, at adskillige Biord ved Laan ere blevne Tillægsord; andre kunne i visse Forbindelser bruges tillægsagtigt: 1) som Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Jeg er ikke rigtig vel* (slgn. *væri vel, at vér freistaðim hans nakkvat; hann er vel til izlenzkra manna*); 2) som Omsagnsord til Genstandsordet, f. Eks. *Hun har gjort det forbi* (ɔ: *hævet Forlovelsen*). *Jeg føler mig ikke rigtig vel i Dag. Han nægtede sig hjemme. Han ønskede sig langt bort;* 3) som Vedföjelser, men satte bag efter Navneordet: a) nogle Steds- og Tidsbiord til Navneord, der staa bestemt, og til nogle Henvisningsord, f. Eks. *Stedet her, Tiden nu, Dagen efter, Tidsalderen da* (G. Brandes), *den Mand der, han der, den der, denne her;* b) nogle Steds- og Tidsbiord til Navneord, der ere afledte eller kunne betragtes som afledte

af Udsagnsord, f. Eks. *et Trin ned, et Skridt fremad, en Afgörelse straks* (slgn. *en Skrigen op, en Løben frem og tilbage,* § 194 Anm.).

Anm. 3. Biordet *nok* bruges som Tillægsord i Udtryk som *det er nok, det bliver nok,* som Navneord i Udtryk som *der er nok til mig, der bliver nok at klage over, han har nok, jeg har nok at bestille.*

Forholdsordsled.

I. Et Forholdsord i Forbindelse med det Navneord, 155
der er afhængigt af det, og som kaldes dets Styrelse (slgn. § 158 Anm.), udgör et **Forholdsordsled**, f. Eks. *Han er rejst fra Byen. Du har uden Tvivl Ret.*

Styrelsen er i Almindelighed:

1) et egentligt Navneord, f. Eks. *Han bor paa Landet. De rejste til Amerika. Han arbejder med Iver. Denne Ejendom staar mig i 50,000 Kroner. Han gav bort i Tusindevis. Kongen gjorde ham til Amtmand.*

2) et navneagtigt Henvisningsord, f. Eks. *Jeg har talt med ham. Af hvem har du faaet denne Bog?*

3) en Navnemaade, kun ved *af, efter, for, fremfor, fra, i, mellem, med, imod* og *mod, om, over, paa, til, uden, undtagen, ved,* f. Eks. *Han har godt af at vente. Kongen døde efter at have regeret i tredive Aar. Jeg er meget begærlig efter at faa ham at se. Man faar ingen Tak for at være imødekommende. Jeg gik hen for at tale med ham. I Steden for at anstrenge sig giver han sig af med alle Slags Narrestreger. Han foretrak at blive hjemme fremfor at rejse alene. Jeg raader dig indstændigt fra at indlade dig med ham. Tjen mig i at 'gaa af Lyset! Der er Forskel mellem at tale og at handle. Jeg skal nok hjælpe dig med at bringe den Sag i Orden. At sulte er ingenting imod at törste. Han blev løst fra sine Forpligtelser imod* eller *mod at betale 10,000 Kroner. Tvært imod at bebrejde ham noget havde hun valgt at rejse med. Om at give efter kan der ikke være Tale. Der er intet, jeg sætter over at se et godt Stykke godt spillet. Jeg var glad over at have talt med ham. Jeg gider ikke være over at ordne dette Skrammel. Over at se paa hende havde jeg nær glemt at male. Er du vis paa at træffe ham? Han har fundet paa at staa op Klokken fem om Morgenen. Han er aldeles uskikket til at opdrage Börn. Han er for ung til at være Lærer. Han svarede uden at betænke sig. Han forstaar intet undtagen at göre Vanskeligheder. Han var lige ved at falde i Sövn.*

4) en navneagtig Bisætning, ved de samme Forholdsord som ovenfor, f. Eks. *Jeg er ked af, at Sagen trækkes i Langdrag. Det er ikke let at komme efter, hvem der har sat dette Rygte i Omløb. Han arbejdede for, at der skulde bringes en Forsoning til Veje. Jeg er tilfreds med, at han gör en Undskyldning. Han var uvidende om, hvad der var sket. Jeg stoler paa, at du gör din Pligt. Du kan være glad ved, at Tabet ikke er större.*

5) et Tillægsord eller en Tillægsmaade, brugt som Navneord, f. Eks. *Præsten kom fra den syge. Han gik ind til en handlende. (Jeg anser ham for afsindig.) Være paa det rene med noget, have sit paa det törre, komme til kort, finde for godt, i det hele, paa ny, til sidst.* Ogsaa en Tillægsform, f. Eks. *Han er i Besøg hos Naboens.*

6) et tillægsagtigt Talord eller Henvisningsord, brugt som Navneord, f. Eks. *med eet, for det förste; at du til noget, regne for intet, i alt.*

Sjældnere er Styrelsen:

7) et Biord (§ 154 Anm. 1), f. Eks. *fra neden, indtil nu.*

8) et helt Forholdsordsled, der bruges navneagtigt, f. Eks. *Han kommer ikke för paa Söndag* eller *för efter Paaske* eller *för om et Aar. Han har ikke været hjemme siden i Gaar. De dansede til langt ud paa Natten. Han svarede med Uartigheder i Steden for med Grunde. Han sidder i Gæld til op over Ørerne. Jeg har talt med over hundrede Personer i Dag.*

9) en Bindeordsbisætning (i Almindelighed kun i daglig Tale), f. Eks. *Jeg kan huske ham, fra da han var lille. Hun blev der, til kort för vi flyttede ind. Disse Forholdsregler behøves ikke, undtagen naar Tordenvejret er ganske nær. Dette er ikke noget imod, naar han tager rigtig paa Vej. Jeg er ikke tilfreds med, (saaledes) som det er gaaet. Det kom der af, naar man ikke havde en i Religionen hvilende fast Moral* (Schandorph).

II. Et Forholdsordsled kan slutte sig til:

1) Udsagnsord, f. Eks. *rejse til Amerika, gaa paa Gaden, arbejde med Iver, tage paa Vej, handle ifølge Ordre, komme til kort, slaa en i Ansigtet, tage en ved Haanden, rose en for noget, give sig til noget, være ved Haanden, blive i Hjemmet, være fra Forstanden, være til Nytte, blive til noget,* eller til Omsagnet med Udvidelser, f. Eks. *af Døtrene var kun Anna ugift;*

2) Navneord, navneagtige Ord og Ord, der bruges

som Navneord, f. Eks. *Byfogeden i Holbæk, et Slagsmaal paa Torvet, Rejsen til Amerika, Vanskeligheden ved en Sag, Tusinder af Mennesker; den af os, hvem af eder, han med den store Næse; du kan vælge eet af to, mange af eder;*

3) Tillægsord og tillægsagtige Ord, f. Eks. *blaa i Ansigtet; rig paa Penge, rask til sin Gerning, han er yngst af os alle; opmuntrende for en;*

4) Biord, f. Eks. *Han bor her i Gaden. Hvor i al Verden ere vi? Han bar sig i höj Grad dumt ad.*

III. Et Forholdsordsled kan undertiden være:

1) opløst, idet Styrelsen skilles fra Forholdsordet, (slgn. 237, 1), f. Eks. *Den Mand talte jeg med i Söndags. Den Kro, som jeg kom til, var solgt. Storken kunde intet faa fat paa.*

2) ufuldstændigt, idet

a) Styrelsen udelades, hvad der ofte finder Sted i henførende Bisætninger, f. Eks. *Den Baad, jeg var i, var större end de andre.* Se § 241 I a.

b) det Ord, der efter Meningen er styret af Forholdsordet, gör Tjeneste som et andet Sætningsled, hvad der i visse Tilfælde forekommer efter en Navnemaade, f. Eks. *Han har en Sag at kæmpe for. Denne Dreng er værd at holde af. Denne Kniv er for god til at lege med. Den Historie er til at ærgre sig ihjel over.*

Anm. 1. A. Et Forholdsordsled bruges undertiden navneagtigt:

1) som Grundord, f. Eks. *Over tusind Mennesker var til Stede (= mere end tusinde).*

2) som Genstandsord, f. Eks. *Han købte aldrig under et Pund ad Gangen (= mindre end et Pund).*

3) som Hensynsbetegnelse, f. Eks. *Nytaarsdag rækker den amerikanske Præsident over tusinde Mennesker Haanden.*

4) som Störrelsesbestemmelse, f. Eks. *Han løb over hundrede Skridt tilbage. Denne Mur er henved ti Alen kortere end hin (= omtrent ti Alen).*

5) som Del af et Forholdsordsled, se ovenfor I, 8.

B. Et Forholdsordsled kan ogsaa enkelte Gange bruges tillægsagtigt:

1) som Omsagnsord til Genstandsordet, f. Eks. *Man troede ham i Stand til alt* (Begrebet *værende* er egentlig underforstaaet). *Han ønsker sig i Besiddelse af dette Kunstværk. Han ønsker os Fanden i Vold.*

2) som Tilstandsbetegnelse til Grundordet eller til Genstandsordet, f. Eks. *I sin Nød henvendte han sig til sine forrige Venner. Jeg*

traf ham endnu i Sengen. Vi fandt Byen i fuldstændigt Oprör. Jeg saa ham i Færd med at aabne Skuffen med en falsk Nøgle.

Anm. 2. Af og til, navnlig i daglig Tale, forekommer det, at Styrelsen i et Forholdsordsled er gjort til Grundord i en lideformet Sætning, f. Eks. *Jeg blev kaldt paa Klokken fire* (for *der blev kaldt paa mig Klokken fire*). *Han er bleven skreven til derom. Hatten var næsten aldrig gaaet med* (for *Hatten var der næsten aldrig gaaet med*). Dette finder især Sted, naar man derved opnaar et kortere Udtryk (slgn. § 149 Anm. 1), f. Eks. *Den (Lykken) vil ei gribes efter* (Øhlenschlæger, slgn. *jeg vil intet mere betros*). *Han kan godt lide at holdes af. Han fandt sig ikke i at göres Nar ad. Han blev rost, smigret og kælet for* (slgn. *Enevælden er skrinlagt, Aristokratiet trængt tilbage, og Demokratiet givet Magten og Myndigheden i Hænde*). — Tidligere sagdes *at afholde en (= at holde af en)*, hvoraf Tillægsordet *afholdt* er opstaaet.

Bindeordsled.

156 I. I en Sætning, der indledes med et af de underordnende Bindeord, underforstaas eller udelades ofte eet eller flere Ord, f. Eks. *Han har flere Venner end jeg (har). Hendes Ansigt er mere klogt end (det er) smukt. Han blev ikke den Gang mødt med Jubel som (han var bleven mødt med Jubel) saa mange Gange för. Han kom för jeg (kom). Hun er, om (hun) end ikke (er) smuk, saa dog ganske kön. Skönt (han var) rig gav han aldrig de fattige en eneste Øre. Han blev straffet som (om han var) Tyv. Hun er som (om hun var) besat.* Saaledes gaar det til, at nogle af de underordnende Bindeord kunne forbinde enkelte Ord med den øvrige Tale. Bindeordet i Forbindelse med det Ord, der er afhængigt af det og kaldes dets Styrelse, udgör et **Bindeordsled**. I nogle Tilfælde er et Bindeordsled opstaaet paa en anden Maade, idet der enten er givet Talen en vis sammentrængt Form eller et oprindeligt Forholdsord er blevet til et Bindeord, f. Eks. *Han har flere Venner end mig. Hun er værre end ond. Rejs jo för jo heller! — Ingen har gjort det uden han.*

II. Styrelsen kan være:

1) et Navneord eller et navneagtigt Ord eller Udtryk eller et uegentligt Navneord, f. Eks. *Hendes Haar er blødere end Silke. Hun er frisk som en nysudsprungen Rose. Som Følge af sin Opsætsighed fik han en Dragt Prygl* (tidligere *i Følge af* o. s. v.). *Som Regel kommer han hver Söndag* (tidligere altid *i*

Reglen). — *Ingen har gjort det uden han. Barnet begyndte tidligere at tale end at gaa. Han vil hellere lege end læse. Jeg ved lige saa lidt, hvad han hedder, som hvor han bor. Jeg vil hellere se »Syvsoverdag« end »Elverhöj«. — Rødt er livligere end sort. Ingen var saa lystig som den rejsende. Der var flere end tredive. Lidt er bedre end intet.*

2) et Tillægsord eller et tillægsagtigt Ord, f. Eks. *Han er lige saa flittig som flink. Hun er værre end ond. Han var mere død end levende. Een Fugl i Haanden er bedre end ti paa Taget. Dette Maleri er ikke saa smukt som hint.* Ogsaa en Tillægsform, f. Eks. *Faders Hus er större end Onkels.*

3) et Udsagnsord, f. Eks. *Han snarere laa end sad* (hellere *han laa snarere, end han sad*).

4) et Biord, f. Eks. *Han var beskeden som altid. Han tager hellere end gerne mod dit Tilbud.*

5) et Forholdsordsled, f. Eks. *Jeg rejser hellere med Jærnbanen end med Dampskibet. Jeg holder lige saa meget af at ride som af at køre. Han talte som i Vildelse. Hun var som ude af sig selv. Skönt i tarvelige Kaar førte han et meget behageligt Hus.*

6) et Bindeordsled, f. Eks. *Cicero var större som Taler end som Statsmand.*

7) en Bindeordsbisætning, f. Eks. *Du opnaar snarere Tilgivelse, hvis du tilstaar alt, end hvis du søger at skjule noget.*

III. Bindeordsled ere Udvidelser til:

1) Udsagnsord, f. Eks. *Ingen har arbejdet som du. Jeg sidder som paa Naale. Han kom för jeg,* eller Omsagnet med dets Udvidelser, f. Eks. *Han er som bekendt en fattig Djævel. Han kommer som oftest for sent. Han blev om muligt endnu mere rasende.*

2) Tillægsord, f. Eks. *Du er rigere end jeg. Hun er værre end ond. Han har flere Venner end mig. Han udtrykte sig paa en skaanselsfuldere Maade end ellers.*

3) Biord, f. Eks. *Han svarede langsommere end ellers. Jeg skal være saa mild som muligt.*

4) Navneord, f. Eks. *Det tör du ikke byde Folk som dem. Jeg har aldrig truffet en saa vanskelig Person som ham. Jeg tör ikke give mig i Lag med en saa vanskelig Forfatter som Aristoteles* (i Betydning = *med Aristoteles, der er en höjst vanskelig Forfatter*).

Anm. 1. Da mange af Bindeordsleddene ere Sammenligningsudtryk, staar Styrelsen ofte i et Sideordnethedsforhold til et andet Sætningsled, f. Eks. *Hun taler som en Engel* (Grundordet). *Ingen har gjort det uden han* (ligesaa). *Han snarere laa end sad* (Omsagnet). *Jeg beundrer Konen mere end Manden* (Genstandsordet). *Hendes Ansigt er mere klogt end smukt* (Omsagnsord til Grundordet). *Efterretningen gjorde ham snarere bekymret end glad* (Omsagnsord til Genstandsordet). *En lige saa stor som uventet Lykke* (Vedföjelse). *Den Sag vedkommer mig mere end dig* (Hensynsbetegnelse). *Han blev ikke den Gang mødt med Jubel som saa mange Gange för* (Tidsbestemmelse). *Jeg har aldrig været lykkeligere end nu* (Biordsled). *Jeg opholdt mig længere Tid i Paris end i London* (Forholdsordsled). Undertiden er Styrelsen sammensat af flere Dele, af hvilke hver svarer til et andet Sætningsled, f. Eks. *Han har givet dig flere Kroner end mig Ører* (Hensynsbetegnelse og Genstandsord). Det Led, hvormed Bindeordsleddet er sideordnet, behøver ikke at være udtrykt, f. Eks. *At kastes bort som gammelt Skrammel er just ikke nogen behagelig Udsigt* (underforstaaet Grundord til en Navnemaade). *Det er værdigere at tie end at klynke som et Barn* (ligesaa). *Han var beskeden som altid* (en underforstaaet Tidsangivelse).

Anm. 2. Et Bindeordsled kan undertiden göre Tjeneste som:

1) Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Det er som at slaa Vand paa en Gaas. Hun er som besat. Det var ligesom forhekset.*

2) Omsagnsord til Genstandsordet, f. Eks. *Han følte sig som Herre i Huset* (§ 144 Anm.).

3) Tilstandsbetegnelse, f. Eks. *Skönt rig gav han aldrig de fattige en Øre. Han holdt denne Tale som Præst ved Frue Kirke. Kongen vendte hjem som Sejrherre. Jeg traf ham Aaret efter som Bajas ved en Beridertrup.* (§ 145 Anm. 5). Beslægtet hermed er Brugen af et Bindeordsled med *som* i Tilfælde som: *Han stod i höj Anseelse som Taler (= i Egenskab af Taler). Som Dommer maa jeg dömme ham. Han gav mig sin Velsignelse som Tærepenge paa Vejen. Man forkastede Forslaget som uigennemførligt* (om en formentlig Egenskab). (Som Forklaring til Omsagnet: *Som Tegn paa sin Glæde sang og dansede han hele Natten.*)

4) Vedföjelse, men sat bag efter Navneordet, f. Eks. *Det tör du ikke byde Folk som dem. Hans Stilling som Rigsdagsmand volder ham mange Bryderier. Stillingen som Rigsdagsmand er ikke altid behagelig. Han søger Ansættelse som Toldforvalter. De søvndyssende Røster, der prædike Selvopgivelse som Folk* (H. N. Clausen).

Anm. 3. Naar man siger: *Han sagde mere end sædvanlig. Jeg fik mindre end ellers. Han talte om alt andet end om Sagen. Han forlanger intet mindre end min Datters Haand.**) *Han kan lige saa meget som jeg. Et lige saa godt som flittigt Arbejde* ere *mere, mindre, alt andet, intet mindre, saa meget* og *saa godt* almindelige Sætningsled. Dette er derimod ikke Tilfældet i Forbindelser som: *Der faldt mere end 1000 Mand. Han var mere end fortvivlet. Hun sang mere end smukt. Han talte i mere end to Timer. Dette Töj kan ikke sælges for mindre end en Krone Alen. En alt andet end menneskelig Behandling. Et intet mindre end godt Raad. Klokken kunde være saa meget som ti. En saa godt som ny Frakke.* I saadanne Forbindelser smelte *mere, mindre* o. s. v. sammen med Bindeordet og danne et biordsagtigt Udtryk, der bruges for at betegne: en Forøgelse *(mere end),* en Forringelse *(mindre end),* en Modsætning *(alt andet end* og *intet mindre end),* en Tilnærmelse *(saa meget som* og *saa godt som).* — Naar det hedder: *han gik bort uden saa meget som at sige Farvel,* er dette en Forkortelse for *uden at göre saa meget som at sige Farvel.* — I Steden for det regelmæssige *han blev borte tre Dage mindre end en Maaned* (§ 150, 5) siges ogsaa *han blev borte en Maaned mindre tre Dage* eller *end tre Dage,* der maaske er opstaaet ved en Overførelse af det latinske Udtryk *mensis, tribus diebus minus* (se f. Eks. Cicero de nat. deor. II, 53).

Flerleddede Sætningsled.

Et Sætningsled kan bestaa af flere indbyrdes sideordnede Led. Der kan saaledes være **flere** 157.

Grundord, f. Eks. *Guld, Sølv og Jærn ere Metaller. Enten den ene eller den anden lyver.*

Omsagn, f. Eks. *Fuldmægtigen rejste sig, tog sin Hat og gik. Han sover ikke fast, men blunder kun. Jeg hverken kan eller vil blive her længer.*

Genstandsord, f. Eks. *Jeg saa min Fætter og hans Kone samt alle Rollingerne. Ønsker du Kaffe eller Te?*

Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Drengen er flittig og flink. Hun er smuk, men lunefuld. Han var hverken Haandværker eller Handelsmand.*

Omsagnsord til Genstandsordet, f. Eks. *Jeg kaldte ham baade dum og fejg.*

---

*) Sætningen *Han ønsker intet mindre end en Ministerpost* kan give en hel anden Mening, idet *mindre* ogsaa kan opfattes som Biord, = *der er intet, han mindre ønsker end en Ministerpost.*

Tilstandsbetegnelser, f. Eks. *Frejdig og glad gik han Døden i Møde.*

Vedföjelser, f. Eks. *Store og folkerige Stæder. Danmarks og Norges Historie.*

Navnetillæg, f. Eks. *Adelsmanden og Astronomen Tyge Brahe.*

Artsbetegnelser, f. Eks. *En Mængde Kvinder og Börn.*

Hensynsbetegnelser, f. Eks. *Jorden giver Dyr og Planter Næring.*

Störrelsesbestemmelser, f. Eks. *Bogen koster 9 Mark eller 8 Kroner.*

Steds- og Tidsbestemmelser, f. Eks. *Han er baade alle Steder og ingen Steder. Hun besøger os baade Sommer og Vinter.* (Ligeledes Efterhaandsmæssighedsbetegnelser og Gensidighedsbetegnelser, f. Eks. *Han bliver bedre Dag for Dag og Uge for Uge. De gik Side om Side og Haand i Haand.*)

Omstændighedsbestemmelser, f. Eks. *Afset herfra og forudsat, at Beregningerne ere rigtige, tiltaler Planen mig i höj Grad.*

Udfyldende Navnemaadesled, f. Eks. *Jeg har hverken set ham komme eller gaa.*

Biordsled, f. Eks. *Han ved hverken ud eller ind.*

Forholdsordsled, f. Eks. *Han har boet baade i Jylland og paa Falster.*

Bindeordsled, f. Eks. *Han vendte ikke hjem som Sejrherre, men som Fange.*

Ligeledes kan der være flere Dele af

en Omstændighedsbestemmelse, f. Eks. *Oskar og Anna medregnede, ere vi 14.*

et Forholdsordsled, f. Eks. *Enten er du med eller imod os. Han rejste bort med Kone og Börn.*

et Bindeordsled, f. Eks. *Han har flere Venner end baade du og jeg.*

Anm. 1. Leddene i et flerleddet Sætningsled forbindes ved de sideordnende Bindeord *og, samt, eller* og *men,* hyppig i Forbindelse med Forbindelsesbiordene *baade, enten* og *hverken,* se de ovenstaaende Eksempler. Er der flere end to Led, udelades i Almindelighed *og* og *eller* undtagen mellem de to sidste, f. Eks. *Fuldmægtigen rejste sig, tog sin Hat og gik. Rejs til Berlin, Paris eller London!* Udhæves hvert enkelt Led, beholdes Bindeordet mellem alle Leddene, f. Eks. *Der var blaa og gule og grönne Lamper.* Dette finder hyppigst Sted efter Forbindelses-

biordene, f. Eks. *Han var baade Statsmand og Feltherre og Forfatter. Han er enten en Helt eller en Bedrager eller en Nar. Han kan hverken skrive eller læse eller regne;* dog ikke altid, f. Eks. *Baade Berg, Kok og Lund kom for sent. Jeg rejser enten Söndag, Mandag eller Tirsdag. Mennesket er hverken Løve, Tiger eller Abe* (Treschow). Undertiden forbindes Leddene parvis, f. Eks. *Mand og Hustru, Broder og Søster, Forældre og Börn bleve revne fra hinanden.* Bruges Inddelingsbiord, bortfalder i Almindelighed Bindeordet, f. Eks. *Han er snart her, snart der.*

Det hedder *et smukt lille Hus, gammel fransk Vin, en god halv Time, de sædvanlige tomme Ord, en anden smuk Pige, J. L. Heibergs samlede poetiske Skrifter, hans eneste ugifte Datter,* fordi det förste Tillægsord er föjet til en Ordforbindelse, der betegner et sammensat Begreb. Ogsaa mellem Tillægsord, der i Tanken ere aldeles sideordnede, udelades hyppig *og,* f. Eks. *en höj, svær Mand; en lang, ubehagelig Rejse.* Der siges altid *megen god Sæd* og *mange gode Raad* (dog *lidt og godt er bedre end meget og slet*). En Persons Navne eller Titler forbindes ikke ved *og,* f. Eks. *Jens Peder Nielsen. Hans Excellence, Hr. Gehejmekonferensraad, Dr. phil. Andræ.*

Anm. 2. Undertiden er et Sætningsled efter Formen flerleddet, men danner efter Meningen en Enhed, f. Eks. *To og tre er fem,* hvor der ikke kan siges at være to Grundord som i *Fader og Moder rejste* (thi to er ikke fem, og tre er ikke fem, hvorimod den sidste Sætning kan opløses til *Fader rejste, og Moder rejste*); *Krigen varede to Aar og tre Maaneder,* hvor der kun er een Störrelsesbestemmelse.

Anm. 3. Da Biordsled og Forholdsordsled ere nærbeslægtede, sideordnes de ikke sjælden, f. Eks. *Jeg siger nej nu og i al Evighed. Jeg fik ham med Nød og næppe overtalt til at gaa i Seng.* Ogsaa Steds- og Tidsbestemmelser kunne sideordnes med Biordsled og Forholdsordsled, f. Eks. *Jeg har talt med ham baade her og hos Tante og mange andre Steder. Jeg kan hverken komme i Morgen eller den förste November.*

De underordnede Leds Forhold til Hovedleddene og til hverandre indbyrdes.

Sætningens underordnede Led tjene til Bestemmelse 158
dels af Hovedleddene, dels af hverandre:

1) Led, der tjene til at bestemme Navneord, föjes ikke blot til Grundordet, men til ethvert andet Led, der bestaar af et Navneord, f. Eks. *Den gamle Mand døde* (Vedföjelse til Grundordet). *Jeg saa den gamle Mand* (Vedföjelse til Genstandsordet). *Hun gav den gamle Mand en Skærv* (Vedföjelse til Hensynsbetegnelsen).

2) Ligeledes föjes Led, der tjene til at bestemme Udsagnsord, ikke blot til Omsagnet, men til ethvert Led, som bestaar af et Udsagnsord, f. Eks. *Udholdenhed overvinder alle Vanskeligheder* (Genstandsord for Omsagnet). *At overvinde alle Vanskeligheder er ikke lykkedes ham* (Genstandsord for en Navnemaade, der staar som Grundord). *Han haaber at overvinde alle Vanskeligheder* (Genstandsord for en Navnemaade, der selv staar som Genstandsord). *Overvindende alle Vanskeligheder naaede han videre og videre frem mod sit Maal* (Genstandsord for en Tillægsmaade, der staar som Tilstandsbetegnelse til Grundordet).

Anm. Om et underordnet Sætningsled bruges det Udtryk, at det er afhængigt af det Sætningsled, som det nærmest bestemmer. Et Genstandsord, en Hensynsbetegnelse, en Tillægsform (brugt som Tillægsform) og et Ord, der er afhængigt af et Forholdsord eller et Bindeord, siges ogsaa hyppig at være styrede af vedkommende Ord.

Sætningsæmner.

159 Ord, Ordforbindelser og Bisætning, der have Betydning af selvstændige Sætninger, men som mangle en selvstændig Sætnings Form, kaldes **Sætningsæmner**. Hertil høre:

1) Udraabsord, f. Eks. *Fyh! (= det er afskyeligt). Hyp! (= saa løb da!) Puf! (= det gav et Knald).*

Anm. Til Udraabsord knyttes undertiden en Hensynsbetegnelse, et Biord eller et Forholdsordsled, f. Eks. *Ve os! Naa da! Fy for en Ulykke!* — Af og til forbindes flere Udraabsord, f. Eks. *Aa jo! Nej fy!*

2) Navneord og hvad der bruges som Navneord, ofte med Udvidelser:

a) i Tiltale, f. Eks. *Peter! hvad er Klokken? (= jeg henvender mig til Peter med følgende Spörgsmaal). Hvor jeg er glad ved at se dig igen, min kære, gamle Ven! Jeg takker dig, min Redningsmand i Nøden! Fader vor, du som er i Himlen! Det er en net Historie, du! Kommer hid, I Piger smaa! Kom herhen, du der! Saa tal da, kære!*

b) i Udraab, f. Eks. *Den Skurk! Den ulykkelige! At være saa ubesindig! At byde mig en saadan Behandling! At naa mine Ønskers Maal saa snart! Afsværge min Tro! Ægte min Pauline saa snart! føre hende med mig paa min Rejse! vende tilbage til dig! At jeg ikke var til Stede! At han skulde dø saa ung! Hvor dette Værelse er smukt udstyret!* (Spörgebisætning).

Anm. 1. Udraabsord og Navneord i Tiltale eller Udraab forbindes ofte, f. Eks. *O Menneske! Nej, min Ven! Ih, du Alstyrende! Oh, den Forræder!*

Anm. 2. Et Udraab indledes ofte med *og,* der betegner Tilknytningen til den foreliggende Situation, f. Eks. *Og jeg, som intet anede! Og han, som aldrig var bange!* Saaledes ogsaa, naar man gaar over til at omtale noget nyt, f. Eks. *Naa, og Bang, der er bleven Etatsraad!*

Anm. 3. En Navnemaade i Udraab slutter sig ofte til en forudgaaende Karakteristik, f. Eks. *Den dumme Dreng, at bære sig saaledes ad! Stakkels Hans, at blive saaledes ført bag Lyset! Det er dog en Gavstrik den lille Karen, saaledes at stjæle dit Hjerte! Min Sön er altfor lykkelig at faae en saadan Kone!* (Fru Gyllembourg). *Men er du ikke ret klog! Invitere disse kjedsommelige Patroner!* (Hertz).

Anm. 4. I en Udsagnsbisætning og en Spörgebisætning, der bruges som Udraab, indskydes ofte *dog* eller *ogsaa* eller *heller* eller *dog ogsaa* eller *dog heller,* der egentlig hører til en underforstaaet Tanke, f. Eks. *At det dog skulde ske! (= Det er dog sörgeligt, at det skulde ske). At han ogsaa kunde bære sig saa taabeligt ad! At man dog heller aldrig kan have Ro! Hvor den Dreng dog ogsaa er dum!*

3) Indholdsangivelser og lignende, saasom: Titler paa Bøger, Overskrifter, Underskrifter og Opgaver, f. Eks. *Dansk Sproglære. Förste Kapitel. Paa Guds Veje. Naar Hjertet aabner sig. Dræbt sig selv. Din hengivne Ven Harald. Forskellen mellem Sparsommelighed og Gerrighed. At beregne en Trekants Fladeindhold, naar Sidernes Længde er given. Hvorledes Sverrig mistede Finland* (en Spörgebisætning).

4) Gentagelser af en andens Tale, der udtrykke et Spörgsmaal, f. Eks. *»Købmand Krag er bleven gift«. »Gift?« — »Jeg har ikke talt med ham i fjorten Dage.« »Ikke?« — »Jeg rejser i Morgen til Jylland.« »Til Jylland?« — »Vil du gaa en Tur med mig?« »Om jeg vil gaa en Tur med dig?«* (ɔ: *Spörger du, om jeg vil gaa en Tur med dig?*) *— »Hvad siger du dertil?« »Hvad jeg siger dertil?«*

Anm. Med Sætningsæmner maa ikke forveksles Sætninger, i hvilke eet eller begge Hovedled vel mangle, men underforstaas fra det foregaaende eller det følgende (§ 240). Mere beslægtede med Sætningsæmner ere Sætninger, i hvilke eet eller begge Hovedled ere udeladte, fordi de ikke anses for nødvendige til Forstaaelsen af Meningen (§ 241).

Brugen af Ordene og deres Former i Sætningen.

Navneordene.

Tillægsformens Brug.

160 Tillægsformen bruges til at betegne de fleste Sammenhængsforhold mellem to Ting:

1) Besiddelse (genitivus possessivus), i hvilket Tilfælde Benævnelsen paa den Ting sættes i Tillægsform, der a) ejer en anden Ting, eller hvortil en anden Ting hører b) som Del eller Tilbehør, c) ved Oprindelse, d) som Egenskab eller Følelse eller Handling (Grundordsforhold), f. Eks. a) *Bondens Gaard, Danmarks Bilande;* b) *Kirkens Spir, Knivens Skaft, Brøkens Nævner, Markens Blomster, Aarets Begivenheder;* c) *Thorvaldsens Arbejder, Andersens Eventyr;* d) *Husets Höjde (Huset er höjt), Metallernes Ejendommelighed, Kærlighedens Styrke; Faderens Haab, Moderens Sorg; Drenges Sang (Drenge synge), Togets Afgang, Tidens Omskiftelser.*

2) Sammenhøren (genitivus conjunctivus), i hvilket Tilfælde Benævnelsen paa den Ting sættes i Tillægsform, der staar i a) Slægtskabsforhold, b) Gensidighedsforhold, c) Overordnethedsforhold, d) Underordnethedsforhold eller e) andre Forhold til en anden Ting, f. Eks. a) *Snedkerens Sön, Peters Fader, Eriks Fætter;* b) *Karlens Kæreste, Mandens Ven;* c) *Onkels Karl, Købmandens Bogholder;* d) *Karlens Husbond, Hundens Herre;* e) *Gaardens Ejer, Kongens Skaal, Kampens Maal.*

3) Indhold (genitivus definitivus), i hvilket Tilfælde Benævnelsen paa den Ting sættes i Tillægsform, som er eller udgör noget, f. Eks. *Danmarks Land, Sangens Gave (Sangen er en Gave), Riddernes Skare (Ridderne udgöre en Skare).*

4) Genstandsordsforhold (genitivus objectivus), i hvilket Tilfælde Benævnelsen paa den Ting sættes i Tillægsform, der er Genstand for en Virksomhed eller frembringes af en saadan, f. Eks. *Blomsternes Vanding (man vander Blomsterne), Krudtets Opfindelse (man opfandt Krudtet).*

5) Stof eller Störrelse (genitivus qualitatis), i hvilket Tilfælde Benævnelsen paa den Ting sættes i Tillægsform, der betegner det Stof, hvoraf en anden Ting er, eller dens Alder, Omfang, Maal, Vægt, Grad eller Værdi, f. Eks. *et Gyldenlæders Betræk; et to Aars Barn, en fem Værelsers Lejlighed, en tre*

Ugers Ferie, et Aars Tid, en Mils Vej, et halvtredsindstyve Punds Lod, fem Graders Kulde, et otte Øres Frimærke, en Krones Penge.

De fleste af disse Forhold, dog aldrig et virkeligt Ejendomsforhold, kunne ogsaa gengives ved Forholdsord, f. Eks. *Spiret paa Kirken, Nævneren i Brøken, Blomsterne paa Marken, Begivenhederne i Aaret, Höjden af Huset, Ejendommeligheden ved Metallerne, Sang af Drenge, Sön af Snedkeren, Fader til Peter, Karl hos Snedkeren, Ejeren af Gaarden, Skaalen for Kongen, Maalet for Kampen, Skaren af Ridderne, Vandingen af Blomsterne, Opfindelsen af Krudtet, et Betræk af Gyldenlæder, et Barn paa to Aar, en Lejlighed paa fem Værelser, en Ferie paa tre Uger, en Vej paa tre Mil, en Kulde paa fem Grader, et Frimærke til otte Øre* (men *den Gave at synge, Landet Danmark*).

Anm. 1. Denne Omskrivning er sædvanlig i følgende Tilfælde:

a) naar en Tillægsform af et Navneord skulde styres af et Navneord i Enkelttal, der staar med det ubestemte Kendeord, eller af et Navneord i Flertal, der ikke betegner hele Arten, f. Eks. *en Komedie af Holberg, en Ven af Manden, en Skaal for Kongen, nogle (mange, flere, ingen) Lande i Europa, Arbejder af Thorvaldsen,* (ikke *en Holbergs Komedie,* o. s. v.), herfra undtages nogle Tilfælde, hvor Tillægsformen betegner Stof eller Störrelse, f. Eks. *en Lærreds Skjorte, et to Aars Barn, nogle Lærreds Skjorter,* eller i Forbindelse med Navneordet danner et samlet Begreb, f. Eks. *en Kærlighedens Aand (= en Kærlighedsaand), en Mörkets Gerning (= en Ugerning), en Herrens Tjener, et Tvistens Æble, en Pokkers Karl;*

b) naar Sammenhængen lader det uafgjort, om en Tillægsform, der skal betegne et Genstandsordsforhold, betegner et saadant eller et Grundordsforhold, f. Eks. *Forfølgelsen af Fjenden* (for *Fjendens Forfølgelse*);

c) naar et Ord, der styrer en Tillægsform, selv skulde sættes i Tillægsform, f. Eks. *Tilendebringelsen af Rigsdagens Arbejde* (ikke *Rigsdagens Arbejdes Tilendebringelse*), *Höjden af Byens Huse;* herfra undtages de Tilfælde, hvor Tillægsformen i Forbindelse med Navneordet danner et samlet Begreb, f. Eks. *Guds Ords Forkyndelse,* eller hvor Tillægsformen er et personligt eller henførende Henvisningsord, f. Eks. *hans Venners Hjælp, eders Fædres Gerning, hvis Bøgers Ry;*

d) naar det Ord, der skulde sættes i Tillægsform, i Forvejen ender paa *s* og i Flertal har Endelsen *e* og ikke andre ydre eller indre Kendetegn vise, hvad Tal Tillægsformen er, f. Eks. ikke *hans Huses Værdi,* der i Skrift kan betyde saavel *Værdien af hans Hus* som

Værdien af hans Huse (i Talen med Stød i Enkelttal, uden Stød i Flertal).

Anm. 2. Det samme Ord kan styre to forskellige Tillægsformer, naar den sidste af dem betegner Stof eller Störrelse, f. Eks. *Stolenes Gyldenlæders Betræk* (hellere *Stolenes Gyldenlædersbetræk*), *min Broders fjorten Dages Ferie, Nætternes tyve Graders Kulde.*

Anm. 3. Ikke alle Sammenhængsforhold mellem Ting kunne udtrykkes ved Tillægsform, f. Eks. *en Mand i Vaaben, Lyst til Arbejde, Tilböjelighed til Strenghed, Adgang til Haven, Fritagelse for Krigstjeneste.* Endog i enkelte Tilfælde, hvor man kunde vente Tillægsform, er denne ubrugelig, f. Eks. *Frygt for Følgerne* (slgn. 4 ovenfor), *Haab om et langt Liv* (i Poesi *Sejrens Haab* for *Haab om Sejr*), *Synet af ham* (*hans Syn* betyder noget andet).

Anm. 4. Om Brugen af Tillægsform som Nævneform, f. Eks. *Hansens kommer ikke,* se § 86 Anm. 1, 4, og om Brugen af Tillægsform som Biord se § 86 Anm. 1, 5.

Særegenheder ved Tilföjelsen af Tillægsformens Endelse.

161 1. Naar to Ord, der ere særlig nöje knyttede til hinanden, skulle sættes i Tillægsform, föjes Endelsen **s** kun til det sidste af dem. Dette finder Sted:

a) ved benævnende Navnetillæg, f. Eks. *Søhelten Tordenskjolds Bedrifter, den berömte danske Statsmand Griffenfeldts Liv, Skomager Petersens Butik, Maren Kokkepiges Kæreste, Mikkel Rævs Besøg;* derimod: *Det var Faderens, en en gammel, hæderlig Mands, eneste Ønske at bevare Sönnen for disse Farer. Griffenfeldts, den berömteste danske Statsmands, Liv* (med afvigende Ordstilling *Hun gjorde det efter sin egen Mands Raad, en Person uden Ære og Samvittighed*).

b) ved et Navneord med bagefter vedföjet Tillægsord, f. Eks. *Gorm den Gamles Dronning* (slgn. *den gamle Mands Fortælling, min Moders Søster,* § 89).

c) ved to med *og* forbundne Ord, der enten betegne den samme Ting eller udtrykke eet Begreb, f. Eks. *min kære Fætter og Vens Død* (derimod *Faders og Moders Rejse*); *efter Aar og Dags Forløb, for Fred og Ros Skyld, at vinde en og andens Bifald, det ligger i alle og enhvers Interesse, det bliver flere og fleres Mening.*

d) i det fra Tysk overførte Udtryk *den förste den bedste,* f. Eks. *Jeg svarer ikke paa den förste den bedstes Spörgsmaal.*

2. Paa lignende Maade kommer undertiden et Ord, der

egentlig skulde staa i Tillægsform, til at staa i Nævneform, medens et følgende Ord, der skulde staa i Nævneform, sættes i Tillægsform. Dette finder Sted ved:

a) visse Forbindelser af et Navneord eller af et Tillægsord, der staar uden Navneord, med et Forholdsordsled, f. Eks. *Kongen af Danmarks Lande, Skolelæreren i Ballerups Bryllup; paa flere af mine Venners Raad, en anden af hans Slægtninges Sygdom, en af Disciplenes Bog, ingen af de fremmedes Besøg;*

b) Forbindelser af et Navneord og en Artsbetegnelse, f. Eks. *en Mængde Menneskers Ve og Vel, en Tønde Rugs Værdi, en Million Soldaters Underhold.*

Navneagtige Ord og uegentlige Navneord.

Paa samme Maade som Navneord bruges i Sætningen 162 navneagtige Ord og Udtryk og uegentlige Navneord.

1. Ved **navneagtige Ord** forstaas saadanne Ord eller Former af andre Ordklasser, der vel bruges som Navneord; men ikke kunne sættes med Kendeord eller modtage Vedföjelser som egentlige Navneord. Hertil høre:

a) mange Henvisningsord, f. Eks. *jeg, sig, som, ingenting* (om *Hannen, et Jeg* o. fl. se § 60, 1 d); i daglig Tale siges der *du der, han her, hun med Krøllerne* o. lign.;

b) Udsagnsordenes Navnemaader, f. Eks. *At græde hjælper ingenting.*

Som **navneagtige Udtryk** bruges:

a) navneagtige Bisætninger (§ 208), f. Eks. *At han dør, er sikkert. Hvad han hedder, vides ikke.*

b) Anførelsesudtryk, f. Eks. *»Nærved« skyder ingen Hare. »Ofte« er et Biord. »Een Gang er ingen Gang« er et gammelt Ord. Et dybtfølt »Gud velsigne Dem!« lød fra den gamles Læber. Han kommer altid med sit »Hvem ved, hvad det er godt for?«.*

2. Naar Ord eller Former af andre Ordklasser i enkelte Forbindelser göre Tjeneste som Navneord, kaldes de **uegentlige Navneord**. Dette er Tilfældet med:

a) Tillægsord og Tillægsmaader, f. Eks. *En gejstlig trøstede den syge. Der göres ingen Forskel paa indfødte og Udlændinge. Rødt er livligere end sort. Han gaar altid i uldent. Den anklagede blev frikendt. Der er gaaet levende i Osten. I Spisekammeret er der fuldt op af saltet og røget.*

(Flere Eksempler § 170). De kendes fra egentlige Navneord paa, at de have Tillægsordenes, ikke Navneordenes bestemte Kendeord, f. Eks. *den fattige, den fremmede, den fromme, det gamle, det ny, den rejsende, de besøgende, den frigivne, de forlovede, det saltede.*

b) tillægsagtige Talord og Henvisningsord, f. Eks. *To og to er fire. Tallet 6. Aaret 1848. Side 10. Lad enhver passe sit! Ingen har hørt noget om ham.*

Med uegentlige Navneord maa ikke forveksles Ord af andre Ordklasser, der ere blevne til egentlige Navneord og næsten alle kunne bruges med Navneordenes bestemte Kendeord (§ 60, 1), f. Eks. *Ondet, Blyhvidt; Kæresten, se paa ens Bedste, Befindendet, Tien, Selvet, Nuet, et Ja.*

Kendeordene.

Det ubestemte Kendeord.

163 Det ubestemte Kendeord bruges i to Betydninger:

1) om en vis, ikke ved Omtale i det foregaaende eller ved Sammenhængen bestemt Ting af den angivne Art, f. Eks. *Jeg har købt en Hest. Jeg traf en gammel Mand, der viste mig Vej. Oppe paa Bakken ligger der et lille Hus.*

2) om en aldeles ubestemt Ting af den angivne Art, ligegyldigt, hvilken det er, f. Eks. *En Hest er dyrere end en Ko. En gammel Mand har ikke mange Kræfter. Et Hus paa Landet er ikke meget værd.*

Anm. Undertiden sættes det ubestemte Kendeord i Fælleskönsformen biordsagtigt foran Talord for at betegne det omtrentlige, f. Eks. *Han har arvet en fem Tusinde Kroner. Jeg har købt en hundrede Stykker* (ikke *et Hundrede Stykker*). *Han ejer en fire fem Huse paa Nörrebro.* — Ved Efterligning af Tysk skrives undertiden *Forholdet er et dobbelt* för *Forholdet er dobbelt.*

Ubestemte Navneord uden ubestemt Kendeord.

164 Et ubestemt Navneord staar undertiden uden ubestemt Kendeord. Dette finder Sted:

1) ved Samlingsnavne og Stofnavne, f. Eks. *Der savnedes hverken Mad eller Drikke. Frugt er der nok af i Aar. — Vand er ikke et Grundstof. Han drikker aldrig Vin.* Er Talen om en enkelt Ting af en vis Art eller en enkelt Slags

af en vis Art, tilföjes Kendeordet, f. Eks. *et stort Vand, en lille Ost; en udmærket Vin, en velsmagende Tobak.*

2) ved Tankenavne, naar de angive Begrebet i Almindelighed, f. Eks. *Klogskab er ikke hans stærke Side. Hele hans Væsen var gennemtrængt af Løgn. Sorg og Glæde følges ad. Hendes Ansigt straalede af Lykke. Han kender ikke til Medlidenhed. Ved Læsning erhverver man sig Kundskab om mange Ting. Tid er Penge. Dag følger efter Nat, og Sommer efter Vinter,* eller naar de forekomme i visse Talemaader, f. Eks. *at faa Kald, at give Køb, at vise Aandsnærværelse, at holde sig i Afstand, at staa for Fald.* Tales der om en enkelt Fremtræden, tilföjes i Reglen Kendeordet, f. Eks. *Han har bundet mig en Løgn paa Ærmet. Det er mig en Glæde at kunne opfylde Deres Ønske. En Ulykke kommer sjælden alene. Jeg har tilbragt en Dag i hans Hus.* Dette er hyppigst Tilfældet, naar der vedföjes et Tillægsord, og altid, naar der følger en henførende Sætning, f. Eks. *Hun er i Besiddelse af en sjælden Klogskab. Dette er en uimodsigelig Sandhed. Bogen vidner om en forbavsende Kundskab om Oldtiden og dens Indretninger. I Aar have vi haft en varm Sommer. (Frisk Mod er halv Tæring. Anspændt Læsning virker ofte skadeligt. Helbredelsen kræver lang Tid. God Dag!) Han har et Mod, som enhver Soldat maa misunde ham. Han udviste en Aandsnærværelse, som ingen havde tiltroet ham.*

3) ved almindelige Virkelighedsnavne:

a) naar Benævnelsen paa en Persons Stilling eller Virksomhed eller Bekendelse staar som Omsagnsord eller i et Bindeordsled med *som,* der bruges som en Slags Tilstandsbetegnelse uden et vedföjet beskrivende Tillægsord eller en henførende Sætning, f. Eks. *Han er Skrædder* eller *Videnskabsmand* eller *Kristen* (dog *det er en Skrædder* o. s. v.). *Hans blev juridisk Kandidat. Hun sidder Enke paa fjerde Aar. Jeg kalder ham nu Greve. (Han er forfremmet til Oberst.) Han tog Hyre som Matros.* Derimod hedder det: *Han er en flink Skrædder. Han blev en Soldat, hvis Lige ikke för var set. Han var en Helt. Han er og bliver en Slyngel.*

b) i mange Talemaader og i Ordsprog, f. Eks. *sende Bud, fæste Pige, faa Brev fra en, holde en for Nar, have en til Nar, sætte i Fængsel, slaa paa Tromme, køre op ad Bakke, gaa med Halstörklæde, i bar Skjorte, med væbnet*

Haand. — Frænde er Frænde værst. Blind Höne kan ogsaa finde et Korn. Brændt Barn skyr Ilden.

c) ofte, naar en Betegnelse for modsatte Begreber forbindes ved *og*, f. Eks. *Mand og Kone skulle være eet* (ogsaa *Manden og Konen skulle være eet* ifølge § 165, 2). *En Kniv bestaar af Skaft og Blad.*

De bestemte Kendeord.

165 De bestemte Kendeord bruges:

1) naar een eller flere Ting ere bestemte

a) ved ligefrem Omtale i det foregaaende, f. Eks. *Anders ejede för en Ko, et Faar og et Svin; nu har han solgt Koen og Faaret, men beholdt Svinet.*

b) ved Antydning i det foregaaende, f. Eks. *Hans efterlod sig fire Börn, af hvilke den femtenaarige Karl var i Skrædderlære, det mindste Barn endnu var spædt og de to mellemste gik i Skole. Jeg har faaet en Kniv, hvori Skaftet er af Perlemor* (en Kniv maa have et Skaft).

c) ved en Tilföjelse, f. Eks. *Ordet Frihed er ofte blevet misbrugt. Husker du den gamle Mand, som vi plejede at møde?*

d) ved Sammenhængen, f. Eks. *Kongen er rejst til Jylland* (ɔ: *den i Landet regerende Konge*). *Torvet er fuldt af Mennesker* (ɔ: *det Torv, der findes paa Stedet*). *Vognen kom ikke af Stedet* (ɔ: *det Sted, den var paa,* slgn. *at komme af Sted,* § 166 II 5). *Aaret nærmede sig sin Slutning* (ɔ: *det Aar, man var i*). *Jeg ser op til Dem en af Dagene* (ɔ: *en af de nærmeste Dage*). *Han tjener 10,000 Kroner om Aaret* (ɔ: *hvert Aar*). *Hvad koster Pundet af Ribsene?* (ɔ: *hvert Pund*). *Rugen koster ti Kroner Tønden* (ɔ: *hver Tønde,* dog *Klædet koster 6 Kroner Alen,* næppe *Alenen*). Særlig mærkes: *Han har Ledevand i Knæet* (slgn. *han har brækket sin Arm,* skönt vedkommende har to Knæ, to Arme, = *et af Knæene, en af sine Arme*).

Anm. Det hedder: *hun har (et) langt Haar, blaa Öjne* (derimod *elle a les cheveux longs, les yeux bleus*), men: *Hvem af eder har længst Haar* eller *det længste Haar, længst Vej hjem* eller *den længste Vej hjem?*

2) naar en hel Art nævnes, f. Eks. *Folkene maa ofte bøde for Kongernes Fejl. I Middelalderen vare de tyske Stæder mægtigst. De mindste Börn volde mest Besvær. Ulven er et graadigt Rovdyr. Graven er Menneskets sidste Bolig.*

Sommeren er Rejsernes og Udflugternes Tid. Den jydske Hest er et udmærket Trækdyr.

Anm. Naar Navneordet er Enkelttal, bruges ofte ogsaa det ubestemte Kendeord (slgn. 163, 2) eller, hvis der vedföjes et Tillægsord i höjeste Grad, intet Kendeord, f. Eks. *Manden* eller *en Mand kan langt bedre trodse den offentlige Mening end Kvinden* eller *en Kvinde. Sømandens Liv* eller *en Sømands Liv er fuldt af Farer. Den störste Efterspörgsel* eller *störst Efterspörgsel fremkalder den höjeste Pris* eller *höjest Pris.* Er Navneordet Flertal, kan Kendeordet ofte udelades, f. Eks. *Sømændene* eller *Sømænd ere modige Folk* (men kun *Sømændenes Liv er fuldt af Farer*). Det hedder *Menneskene ere ikke saa gode, som de burde være,* men *unge Mennesker mangle Erfaring;* saaledes i Almindelighed, naar et Tillægsord vedföjes, der ikke betegner Nationaliteten eller er höjeste Grad (slgn. Eksemplerne ovenfor), f. Eks. *I store Stæder lever man mest ubemærket. Bedre Veje og flere Jærnbaner have gjort Samfærdselen större. Gamle Folk miste ofte Hukommelsen* (ved *de gamle Folk* forstaas *Oldtidens Folk,* f. Eks. Ægypterne, Grækerne, Romerne). Ved Stofnavne kan ligeledes Kendeordet sættes eller udelades, f. Eks. *Jærnet* eller *Jærn var dengang ubekendt. Det danske Smör* eller *dansk Smör er særdeles anset i England.* Det hedder *han er paa Rejse baade om Sommeren og om Vinteren,* men *han er paa Rejse baade Sommer og Vinter.*

3) ved nogle Ord, der i Forbindelse med Kendeordet betegne Ting, der ere enestaaende i deres Slags, f. Eks. *Jorden, Solen, Maanen, Himmelen; Skytten, Jomfruen, Krœbsen; Bibelen; Tiden, Evigheden, Rummet.*

4) naar Tankenavne bruges billedligt, som om de betegnede Personer, f. Eks. *Modet svigtede ham. Sövnen fik endelig Bugt med ham. Han dækkede alt med Kærlighedens Kaabe.* I Ordsprog findes der i Almindelighed intet Kendeord, f. Eks. *Kærlighed er blind* (dog *Lykken er blind*). *Nød bryder alle Love.*

Anm. Det bestemte Kendeord bruges paa en særegen Maade ved Navne paa et bestemt eller fastsat Antal og ved de saakaldte runde Tal, f. Eks. *Nu er Dusinet fuldt. Han fik da lige de 63 (Points). Han naaede de firs.*

Bestemte Navneord uden bestemt Kendeord.

I. I Steden for det bestemte Kendeord kunne følgende andre 166
Ord eller Ordformer tjene som Bestemmelsesord og

Haand. — Frænde er Frænde værst. Blind Höne kan ogsaa finde et Korn. Brændt Barn skyr Ilden.

c) ofte, naar en Betegnelse for modsatte Begreber forbindes ved *og*, f. Eks. *Mand og Kone skulle være eet* (ogsaa *Manden og Konen skulle være eet* ifølge § 165, 2). *En Kniv bestaar af Skaft og Blad.*

De bestemte Kendeord.

165 De bestemte Kendeord bruges:

1) naar een eller flere Ting ere bestemte

a) ved ligefrem Omtale i det foregaaende, f. Eks. *Anders ejede för en Ko, et Faar og et Svin; nu har han solgt Koen og Faaret, men beholdt Svinet.*

b) ved Antydning i det foregaaende, f. Eks. *Hans efterlod sig fire Börn, af hvilke den femtenaarige Karl var i Skrædderlære, det mindste Barn endnu var spædt og de to mellemste gik i Skole. Jeg har faaet en Kniv, hvori Skaftet er af Perlemor* (en Kniv maa have et Skaft).

c) ved en Tilföjelse, f. Eks. *Ordet Frihed er ofte blevet misbrugt. Husker du den gamle Mand, som vi plejede at møde?*

d) ved Sammenhængen, f. Eks. *Kongen er rejst til Jylland* (ɔ: *den i Landet regerende Konge*). *Torvet er fuldt af Mennesker* (ɔ: *det Torv, der findes paa Stedet*). *Vognen kom ikke af Stedet* (ɔ: *det Sted, den var paa,* slgn. *at komme af Sted,* § 166 II 5). *Aaret nærmede sig sin Slutning* (ɔ: *det Aar, man var i*). *Jeg ser op til Dem en af Dagene* (ɔ: *en af de nærmeste Dage*). *Han tjener 10,000 Kroner om Aaret* (ɔ: *hvert Aar*). *Hvad koster Pundet af Ribsene?* (ɔ: *hvert Pund*). *Rugen koster ti Kroner Tønden* (ɔ: *hver Tønde,* dog *Klædet koster 6 Kroner Alen,* næppe *Alenen*). Særlig mærkes: *Han har Ledevand i Knæet* (slgn. *han har brækket sin Arm,* skönt vedkommende har to Knæ, to Arme, = *et af Knæene, en af sine Arme*).

Anm. Det hedder: *hun har (et) langt Haar, blaa Öjne* (derimod *elle a les cheveux longs, les yeux bleus*), men: *Hvem af eder har længst Haar* eller *det længste Haar, længst Vej hjem* eller *den længste Vej hjem?*

2) naar en hel Art nævnes, f. Eks. *Folkene maa ofte bøde for Kongernes Fejl. I Middelalderen vare de tyske Stæder mægtigst. De mindste Börn volde mest Besvær. Ulven er et graadigt Rovdyr. Graven er Menneskets sidste Bolig.*

Sommeren er Rejsernes og Udflugternes Tid. Den jydske Hest er et udmærket Trækdyr.

Anm. Naar Navneordet er Enkelttal, bruges ofte ogsaa det ubestemte Kendeord (slgn. 163, 2) eller, hvis der vedföjes et Tillægsord i höjeste Grad, intet Kendeord, f. Eks. *Manden* eller *en Mand kan langt bedre trodse den offentlige Mening end Kvinden* eller *en Kvinde. Sømandens Liv* eller *en Sømands Liv er fuldt af Farer. Den störste Efterspörgsel* eller *störst Efterspörgsel fremkalder den höjeste Pris* eller *höjest Pris.* Er Navneordet Flertal, kan Kendeordet ofte udelades, f. Eks. *Sømændene* eller *Sømænd ere modige Folk* (men kun *Sømændenes Liv er fuldt af Farer*). Det hedder *Menneskene ere ikke saa gode, som de burde være,* men *unge Mennesker mangle Erfaring;* saaledes i Almindelighed, naar et Tillægsord vedföjes, der ikke betegner Nationaliteten eller er höjeste Grad (slgn. Eksemplerne ovenfor), f. Eks. *I store Stæder lever man mest ubemærket. Bedre Veje og flere Jærnbaner have gjort Samfærdselen större. Gamle Folk miste ofte Hukommelsen* (ved *de gamle Folk* forstaas *Oldtidens Folk,* f. Eks. Ægypterne, Grækerne, Romerne). Ved Stofnavne kan ligeledes Kendeordet sættes eller udelades, f. Eks. *Jærnet* eller *Jærn var dengang ubekendt. Det danske Smör* eller *dansk Smör er særdeles anset i England.* Det hedder *han er paa Rejse baade om Sommeren og om Vinteren,* men *han er paa Rejse baade Sommer og Vinter.*

3) ved nogle Ord, der i Forbindelse med Kendeordet betegne Ting, der ere enestaaende i deres Slags, f. Eks. *Jorden, Solen, Maanen, Himmelen; Skytten, Jomfruen, Krœbsen; Bibelen; Tiden, Evigheden, Rummet.*

4) naar Tankenavne bruges billedligt, som om de betegnede Personer, f. Eks. *Modet svigtede ham. Sövnen fik endelig Bugt med ham. Han dækkede alt med Kærlighedens Kaabe.* I Ordsprog findes der i Almindelighed intet Kendeord, f. Eks. *Kærlighed er blind* (dog *Lykken er blind*). *Nød bryder alle Love.*

Anm. Det bestemte Kendeord bruges paa en særegen Maade ved Navne paa et bestemt eller fastsat Antal og ved de saakaldte runde Tal, f. Eks. *Nu er Dusinet fuldt. Han fik da lige de 63 (Points). Han naaede de firs.*

Bestemte Navneord uden bestemt Kendeord.

I. I Steden for det bestemte Kendeord kunne følgende andre 166
Ord eller Ordformer tjene som Bestemmelsesord og

bevirke derved, at et følgende Tillægsord sættes i den bestemte Form:

1) en Tillægsform, f. Eks. *Husets Tag (= Taget paa Huset), Træets grönne Top, Krigens uheldige Udfald, hans gamle Moder, ingens virkelige Mening* (i daglig Tale kan høres *Lodsens den störste Baad* o. lign.; ligeledes hos Digtere *den døendes de hvide Kinder,* Pal.-Müller). Derimod hedder det, naar Tillægsformen betegner Störrelse, f. Eks. *under 55 Graders nordlig Bredde (= en nordlig Bredde paa 55 Grader), eet Aars simpelt Fængsel (= simpelt Fængsel i eet Aar);*

2) Steds- og Tidsnavne, brugte som Vedföjelser, f. Eks. *Roskilde lærde Skole (= den lærde Skole i Roskilde), Korsør Havn, Silkeborg Skovdistrikt; Söndag Aften, December Termin, (Frue Kirke, Hjerter Dame, Trumf Ni).*

3) tillægsagtige personlige, tilbagevisende, paapegende og til Dels henførende Henvisningsord, f. Eks. *min kære Fader; sit gode Navn* (digterisk *min den stolte Magt* og *Hjemmet sit*); *denne store Mand, hint usande Rygte; Kongen tænkte allerede paa et nyt Tog, hvilken store Plan en pludselig Sygdom og en hurtig paafølgende Død gjorde Ende paa.* (Det hedder: *en slig* eller *en saadan uventet Lykke, en anden gammel Mand.*) Derimod siger man: *Hvilken nyttig Bog kan du anbefale mig? Han kunde ikke give noget bestemt Svar. Enhver frimodig Ytring var ham en Vederstyggelighed. Alt smaat Kvæg døde for ham. Hun har ingen smuk Holdning* (dog *hver halve Time, hver evige Dag,* slgn. *hver eneste Dag, hver förste Marts, hver tredje Maaned,* se § 95 Slutning og § 98). Saaledes altid, naar det henførende *hvilken* har almensammenfattende Betydning (§ 181), f. Eks. *Han kan fremsætte, hvilket urimeligt Forslag det skal være.*

II. I følgende Tilfælde udelades de bestemte Kendeord:

1) i Tiltale og undertiden ogsaa i Udraab, f. Eks. *Ti stille, Dreng! Til Lykke! kære Ven! Far da vel, o Jord! — Skrækkelige Tanke! Stakkels Mand!* eller *den stakkels Mand!*

2) i Navnetillæg til navneagtige personlige Henvisningsord af förste og anden Person, f. Eks. *Jeg ulykkelige Menneske plages af Ansøgere fra Morgen til Aften. I slemme Pigebörn kunne ikke lade mig gamle Mand i Fred.* Det hedder ogsaa: *De lykkelige Menneske har ingen Grund til Klage. Hvor jeg misunder Dem lykkelige Menneske!* (eller *Dem, De lykkelige*

Menneske!). Derimod: *Nu har han, det stakkels Menneske, faaet en ny Sorg.*

3) i benævnende Navnetillæg, der bruges som Titler eller betegne et Slægtskabsforhold, f. Eks. *Dronning Margrete, Hertug Knud, Pastor Holm, Fader Noah, Onkel Frederik;* saaledes i Almindelighed ogsaa, naar det samme Ord bruges baade som Betegnelse af Stillingen og Virksomheden og som Titel, f. Eks. *Biskop Martensen, General Rye, Kunstmaler Thomsen, Billedhugger Hasselriis, Købmand Brun, Maler Petersen* (dog ikke altid, f. Eks. *Billedhuggeren Thorvaldsen, Maleren Eckersberg,* digterisk *Provsten Holm,* Paludan-Müller); derimod ikke, naar Ordet blot betegner Stillingen og Virksomheden, f. Eks. *Præsten Monrad, Digteren Øhlenschlæger, Filologen Madvig, Statsmanden Griffenfeldt.* Det hedder: *Kongeriget Danmark, Byen København, Hingsten Roar, Geden Mette, Asken Ygdrasil,* men *Mads Gedebuk, Mikkel Rœv* ligesom *Hakon Jarl, Jakob Skomager, Maren Kokkepige.*

4) i nogle benævnende Navnetillæg til tillægsagtige Mængdetal, der bruges som Navneord, f. Eks. *Nummer 6, Side 10, Ark 5, Aar 1848* eller *Aaret 1848;* det hedder altid *Tallet 6, Klokken 10.*

5) i nogle Forholdsordsled, f. Eks. *af Sted, til Stede, fra Land, til Søs; i Dag, paa Söndag, til Høst; have i Sinde, ligge paa Hjerte.*

6) undertiden ved sideordnede Navneord, f. Eks. *Gud har skabt Himmel og Jord. Der skete Tegn i Sol og Maane. Han forlod Hus og Hjem* eller *Hustru og Börn. By og Land vare enige. Hun lagde Hat, Overstykke og Handsker fra sig.*

7) ved nogle Fællesnavne, der altid eller i visse Tilfælde nærme sig Betydningen af Egennavne, f. Eks. *I Himmerig skulle Guds Börn samles. Helvede er ham vist. Höjesteret har dömt. — Fader (= min Fader) er paa Rejse. Bedstemoder er syg. Husbond er ikke god at bides med. — Söndag er Ugens förste Dag. Han kommer mellem Jul og Paaske. Hun besøgte os Juledag. — Dette Udsagnsord kan ikke bruges i Lideform.*

8) ofte foran tillægsagtige Tilnavne, naar de staa foran Navneordet, f. Eks. *Lille Per Spillemand, Blinde Kristian, Unge Hans Hansen* (ogsaa *den unge Hans Hansen*), *Gamle Fru Knudsen* (ogsaa *den gamle Fru Knudsen*); *Store Magleby, Vestre Kirkegaard, Lille Kongensgade; Hvide Tirsdag;* derimod

hedder det: *Gorm den Gamle, Peter den Store, Karl den Skaldede, Frederik den Syvende* (dog som i Oldsproget *Halfdan Svarte, Harald Haarfagre* eller uden Bestemthedsböjning *Harald Haarfager*).

9) altid eller hyppigst foran Tillægsord eller tillægsagtige Ord i visse Forbindelser, f. Eks. a) *samtlige Raadsherrer, tredje Sal, sjette Klasse, vedkommende Person* (ogsaa *vedkommende* alene), *følgende Besked* (ogsaa *følgende* alene, f. Eks. *han svarede følgende*); b) *i rette Tid, paa höje Tid, forrige* eller *samme* eller *næste Aar, venstre Haand, höjre Side, eneste Sön, bedste Karakter, han har ikke mindste Udsigt til at blive valgt, jeg havde ikke fjerneste Anelse derom, i værste Fald, i bedste Velgaaende, i sidste Öjeblik, i dybeste Underdanighed, af yderste Evne, med störste Fornöjelse;* hos Digterne ogsaa ellers, f. Eks. *I gamle, længst forsvundne Tid* (Øhlenschlæger). *Pæne lille Urt Staaer saa reent og puurt* (samme). *I grønne Busk* (samme).

Egennavne med Kendeord.

167 **1**. Da Egennavne tjene til at skille Ting af samme Art fra hverandre, ere de allerede ifølge deres Betydning bestemte. De kunne derfor i Almindelighed hverken faa ubestemt Kendeord eller Navneordenes bestemte Kendeord. Vedföjes et Tillægsord, sættes Tillægsordenes bestemte Kendeord, f. Eks: *Den dovne Hans er nederst i Klassen. Det lille Danmark udmærker sig ved sin Naturskönhed.* Herfra undtages de i forrige Paragraf nævnte Tilfælde, f. Eks. *Du maa ikke blive vred, kære Karl! Blinde Kristian var kendt af enhver Københavner.*

2. Et Egennavn kan bruges med det ubestemte Kendeord, naar der findes flere Ting af samme Navn, f. Eks. *Man fortæller, at en Friis er bleven forlovet med en Morgenstjerne. Paa Mors findes der ogsaa et Nykøbing.*

Sjælden sættes det ubestemte Kendeord overflødigt foran et Egennavn, f. Eks. *Her findes der Arbejder af en Thorvaldsen.*

Anm. I Forbindelser som: *han er en Judas* eller *en Krøsus, der kommer ikke saa let en Holberg igen* ere Egennavnene blevne Fællesnavne (§ 73 Slutning).

3. Følgende Egennavne bruges med bestemt Kendeord:

a) mange sammensatte Stedsnavne, hvis sidste Del er et Fællesnavn, f. Eks. *Himmelbjærget — det berömte*

Himmelbjærg, Østersøen — den spejlblanke Østersø, Kattegattet, Kongeaaen, Nevafloden, Amazonfloden, Paaskeøen (men *Sprogø*), *Ildlandet* (men *Island, Irland* o. fl.), *Peterskirken.* I nogle Ord er Kendeordet vokset saa fast sammen med Navneordet, at det ikke kan skilles derfra og derfor ikke længer opfattes som Kendeord, f. Eks. *det bekendte Søndermarken, det besøgte Kullen, det øde Hedemarken* (om Könnet se § 75 II 1). — *Øresund, Store Bælt* og *Lille Bælt* staa næsten altid uden Kendeord.

b) nogle bekendte Flodnavne, f. Eks. *Eideren, Elben, Rinen, Tiberen, Nilen* (men *Donau, Maas, Po, Don; Rhone* og *Rhonen*). I usammensatte Navne paa Floder og Indsøer i Norge skilles Kendeordet ikke fra Navneordet, f. Eks. *den bekendte Glommen* eller *Mjøsen* (men *den bekendte Nidelv*).

c) Flertalsord, f. Eks. *Alperne — de höje Alper, Dardanellerne, Antillerne, Færøerne.*

d) Landes Navne paa **i**, f. Eks. *Tyrkiet — det europæiske Tyrki, Mongoliet, Tartariet.*

e) enkelte andre, f. Eks. *Vatikanet.*

Anm. I Navne som *Italien, Theben, Ægypten* er *en* ikke Kendeordet, men en fra Tysk overført Endelse, der i Dansk ogsaa er trængt ind i *Orienten, Occidenten* og *Athenen* (dog ogsaa *Athen*). Det samme er Tilfældet med *Norden, Syden, Østen, Vesten* (ɔ: *Landene mod Nord* o. s. v., hos Digterne *Nord* og *Syd* ogsaa i denne Betydning).

Ombytning af Navneordenes og Tillægsordenes bestemte Kendeord.

1. Navneordenes bestemte Kendeord bruges i 168
Steden for Tillægsordenes ved *selv, al, begge* og hyppigst *hel,* naar intet andet Tillægsord vedföjes, f. Eks. *selve Manden* eller *Manden selv* (men *selve den gamle Mand* eller *den gamle Mand selv*), *al Ulden* (men *al den gamle Uld*), *alle Byerne* (men *alle de ødelagte Byer*), *begge Brødrene* (men *begge de smaa Brødre*), *hele Huset* (men *hele det store Hus*) eller *det hele Hus;* ligeledes hyppig i Forbindelserne *störste Delen* (ogsaa *den störste Del*), *störste Parten* (ogsaa *den störste Part*), *anden Dagen, tredje Dagen* o. s. v. (ogsaa *den anden Dag* o. s. v.); Forbindelser som *halve Magten, gamle Kæmpestammen, øverste Toppen* ere norske.

Anm. Uden Kendeord siges i en anden Betydning *al Uld, alle Byer,* i samme Betydning *begge Brødre.*

2. Omvendt bruges Tillægsordenes bestemte Kendeord i Steden for Navneordenes:

a) naar der til et Navneord föjes en Tillægsform, der betegner Stof eller Störrelse, uden at der dannes et sammensat Navneord (se § 160, 5), f. Eks. *det Gyldenlæders Betræk, den Flöjls Hat* (men *Flöjlshatten*), *det to Aars Barn, den fem Værelsers Lejlighed, den to Dages Rejse, den tyve Graders Kulde, det otte Øres Frimærke* (ligeledes *det Herrens Aar*);

b) undertiden i Levninger af det ældre Sprog, f. Eks. *de Venders og Goters Konge, Judas den Forræder, Brevet til de Hebræer, de Torys og de Whigs, de Vonner og de Vanner, de Jueler's Stamtavle, Fjer af den Fugl Struds;* saaledes ogsaa hos Digterne og i daglig Tale, f. Eks. *De Bukke rundt kan køre Kring Jorden Asathor. — Vil de Herrer ikke gaa indenfor? Tag de Fødder til dig!*

Tillægsord.

Tillægsordenes Overensstemmelse med Navneordene.

169 Et Tillægsord eller et tillægsagtigt Ord retter sig efter det Navneord, hvortil det hører, i Kön og Tal:

1) som Vedföjelse, f. Eks. *en gammel Bog, et gammelt Ord, gamle Folk; denne Mand, dette Hus, disse Mænd; een Gang er ingen Gang, eet Ord kan være lige saa godt som ti; en vunden Sejr, et vundet Slag, vundne Slag; en elsket Ven, elskede Venner;*

2) som Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Pennen er god, Papiret er godt, Pennene ere gode; Sagen er denne, Udfaldet blev dette, Omstændighederne vare disse; Bogen er skreven, Brevet er skrevet, Brevene ere skrevne; han er gaaet, de ere gaaede;*

3) som Omsagnsord til Genstandsordet, f. Eks. *han malede Væggen gul, Bordet gult, Bordene gule; jeg ønsker min Sön fritagen, mit Barn fritaget, mine Börn fritagne;*

4) som Tilstandsbetegnelse, f. Eks. *Drengen rejste sund hjemmefra, men kom syg tilbage — Barnet rejste sundt hjemmefra, men kom sygt tilbage — Börnene rejste sunde hjemmefra, men kom syge tilbage. Jeg fandt ham hensunken i sine egne Tanker — han fandt Barnet sammensunket i et Hjörne af Sofaen — hun fandt sine Forældre hensunkne i stum Fortvivlelse. Plejet af kærlige Hænder kom Drengen sig snart — plejede af kærlige Hænder kom Börnene sig snart.*

I upersonlige Sætninger sættes et Tillægsord eller en Tillægsmaade i Intetkön, f. Eks. *Der er varmt i Stuen. Der blev sunget til langt ud paa Natten. Det er blevet Vinter. Det er blevet koldt.* Det samme er i Almindelighed ogsaa Tilfældet i upersonligt formede Sætninger, f. Eks. *Der er kommet en Pakke til dig. Der er kommet to Tog siden.* Se fremdeles § 141 Anm.

Anm. 1. Fra Hovedreglen gives der følgende Undtagelser:

a) Tillægsordet som Vedföjelse.

1) Det hedder *mit Ve og Vel,* skönt *Ve* er Fælleskön, fordi *Vel* er Hovedbegrebet.

2) Man siger *han har betalt sine halvtredje Krone* (slgn. *sine to og en halv Krone,* hvor *sine* retter sig efter det efter Ordet *to* udeladte *Kroner*).

b) Tillægsordet som Omsagnsord eller Tilstandsbetegnelse.

1) Et Tillægsord, der hører til et Personnavn af Intetkön, sættes ofte i Fælleskön, f. Eks. *Postbudet er forfalden* (men *et forfaldent Postbud*). *Pigebarnet er nu saa stor, at hun maa sörge for sig selv* (men *et stort Pigebarn*). *Barnet ser god ud. Mennesket er gal* (men *et galt Menneske*); om hele Arten derimod *Mennesket er Dyret overlegent.*

2) Et Tillægsord, der hører til et Bynavn, sættes i Fælleskön, idet det retter sig efter det Tanken foresvævende Ord *By,* f. Eks. *London er fuld af Forbrydere. Jeg finder København for stor. Vi fandt Berlin næsten tom.*

3) Undtagelsesvis sættes et Tillægsord i Flertal, naar Grundordet er *man* og dette betegner flere Personer (§ 182, 1 b og Anm. d 5 og 6), f. Eks. *Man maa være hinanden saa fremmede, at . . .* (Kierkegaard). *Dyndvaade opholdt man sig her . . .; man roede tilbage, saa tomhændede som man var kommen* (Blicher). *Man skiltes paa begge Sider meget fornøiede med hinanden* (Fru Gyllembourg). Saaledes ogsaa Flertal af Navneord, f. Eks. *Børn man blier paany* (Paludan-Müller), slgn. *Man til Børn kan blive* (Grundtvig). *Man er Halunker af Lidenskabelighed og Uvorenhed, rene skjære Halunker er man* (Sibbern). I daglig Tale siges ofte *ingen af Brødrene er raske* o. lign.

4) Et Tillægsord retter sig:

α) efter et til en Navnemaade föjet benævnende Navnetillæg, f. Eks. *Kunsten at tale flydende er vanskelig at lære.*

β) ofte efter en til et Navneord föjet Artsbetegnelse, f. Eks. *En Mængde Skibe vare tagne af Fjendens Krydsere* (eller *var tagen*). *Skrædderen kunde sy et Par Benklæder færdige om Dagen* (eller

færdig, se 5). *Fulde af Haab drog en Mængde Mennesker til fjerne, ubekendte Egne* (eller *fuld af Haab*).

5) Et Tillægsord opfattes som Biord og bliver derfor uböjeligt, f. Eks. *Uvejret brød løs. Börnene for vild. Dommeren satte Tyvene fast. Jeg har begge Börnene lige kær.* Se fremdeles § 90, 7 og § 91, 4. Saaledes ogsaa Navneord i Forbindelser som *de stod Fadder.*

Desuden maa det mærkes, at naar et Tillægsord hører til flere ved *eller* forbundne Navneord, retter det sig efter det nærmeste, f. Eks. *Enten Pennen eller Papiret maa være daarligt. Enten Papiret eller Pennene maa være daarlige.*

Anm. 2. I ikke vedföjede Tillægsmaader paa *en* ombyttes navnlig i Talesproget ofte Fælleskönsformen og Intetkönsformen, f. Eks. *Karlen er løbet bort. Min Kone er lige taget til Byen. Grundloven er givet af Frederik den Syvende. Han blev opdraget af sin ældste Søster. Han ønskede Loven vedtaget. — Det Budskab er ikke kommen uventet. Det er ikke bleven til noget. Der er kommen noget i Vejen. Der er bleven sagt meget ondt om ham;* ligeledes bruges ikke sjælden Enkelttalsformen i Steden for Flertalsformen, f. Eks. *Drengene er løbet deres Vej. Bøgerne er læst. Drengene var allerede gaaet.* Ogsaa i vedföjede Tillægsmaader findes af og til Intetkönsformen i Steden for Fælleskönsformen, f. Eks. *en af store Strimler omgivet, tæt Kappe* (Schandorph).

Tillægsord og Tillægsmaader, brugte som Navneord.

170 For at betegne Ting, der have en vis Egenskab, sættes et Tillægsord eller et tillægsagtigt Ord eller en Tillægsmaade uden noget Navneord, saa at Tillægsordet eller Tillægsmaaden selv gör Tjeneste som Navneord (slgn. § 162, 2 a), f. Eks. *den fattige, den gamle, de rige, de lærde, en blind, en gejstlig, du er en Net* (Øhlenschlæger, = *en net en*), *fra lille af, store og smaa, voksen og Börn, hun er min. Jeg kan ikke forstaa, hvorfor den ene skal have mere end den anden* (*at de ene skal have det saa daarligt, for at de andre skal have det saa godt,* E. Brandes), *en rejsende, en handelsrejsende, den vildfarende, vedkommende har sagt nej, en frigiven, den anklagede, de forlovede, indfødte og Udlændinge, de Danske, den Almægtige, den Korsfæstede; det følelsesfulde ligger ikke for ham, det bedste er ikke for godt, at vende det laadne ud, en Udflugt i det grönne, alting bliver ved det gamle, at have sit paa det törre, Sygdommen har vendt sig til det bedre, med det gode,*

i det mindste, det bestaaende, det nedarvede, jeg fik hverken vaadt eller tört, at göre sort til hvidt, at give en sort paa hvidt for noget, han kan lidt af alle Slags, paa denne Maade bliver galt kun værre, godt og ondt, stort og smaat, gennem tykt og tyndt, hans venlige Ord gjorde mig godt, han har godt af lidt Modgang, han har let ved at lære, hvad nyt har du at fortælle?, to og tre er fem, Tallet ti, mit og dit, holde ved lige, göre sig til gode, i alt, uden videre, til sidst, han svarede følgende, der er gaaet levende i Osten, i Spisekammeret er der fuldt op af saltet og røget, sket er sket, gemt er ikke glemt. Hvorledes anbringes et Afgjørende? (Kierkegaard). *Der er et Tredie og Væsentligt medvirkende* (Goldschmidt).

Til Tillægsord og Tillægsmaader, der bruges som Navneord, kunne föjes:

1) Udvidelser, der pleje at föjes til Tillægsord og Tillægsmaader, nemlig Biord, foranstaaende Forholdsordsled og Störrelsesbestemmelser, f. Eks. *Det formelt rigtige er undertiden aldeles galt. Han havde noget særdeles vindende ved sig. Godt begyndt er halvt fuldendt. Dristigt vovet halvt er vundet. Hvad er det efter din Opfattelse ejendommelige ved dette Maleri? Heri bestaar det i Ordets strengeste Forstand opløftende ved dette Digterværk. Han efterlod sig betydeligt* (eller *ikke saa lidt*) *mindre end Broderen.* Disse Udvidelser föjes sjældnere til Tillægsord i Fælleskön, f. Eks. *den strengt retfærdige,* oftere til Tillægsmaader i dette Kön, f. Eks. *den tidlig bortkaldte, den sidst anklagede.*

2) Udvidelser, der pleje at föjes til Navneord, nemlig Tillægsord, tillægsagtige Talord og Henvisningsord, Tillægsmaader, Tillægsformer og bagefter staaende Forholdsordsled, f. Eks. *den stakkels syge, en forhenværende gejstlig, mange fattige, den vrede rejsende, rette* eller *höjere vedkommende, talrige frigivne, to gejstlige, den tredje handelsrejsende, min samtidige, nogle indfødte, ingen uvedkommende, den døende gamle, de ødelagte handlende, Stiftets gejstlige, Byens handlende, en af Husets rejsende, hans foresatte, de fattige i Aanden, i denne Forsamling findes lærde fra alle Lande, rejsende i Alperne.* Disse Udvidelser föjes sjældnere til Tillægsord i Intetkön, f. Eks. *Alt nyt er ikke godt. Han gör sit bedste. Dette er hans bedste paa Jorden. Det (mit, hans) ene fornødne. Det er det förste fornuftige, han længe har sagt.* I Forbindelser som *han har döjet meget ondt* og *der er ikke saa lidt godt ved ham* kunne

meget og *lidt* ogsaa opfattes som uegentlige Navneord, til hvilke *ondt* og *godt* ere föjede som Artsbetegnelser.

3) Udvidelser af begge Arter, f. Eks. *et eller andet til Borgerheld sigtende.*

Anm. 1. Tillægsord i Fælleskön kunne bruges som Samlingsnavne (§ 72, 1), naar de staa i parvis Modsætning, f. Eks. *Gammel og ung gik ham i Møde. Han var lige elsket af fattig og rig. Hverken höj eller lav havde Agtelse for ham.* (*Gerrig vil leve fattig for at kunne dø rig,* Ordsprog.)

Anm. 2. Naar den Ting, der betegnes, ikke er en Person, sættes Tillægsordet i Almindelighed i Intetkön, f. Eks. *godt og ondt, i alt, for øvrigt, om lidt.* Undertiden bruges dog Fælleskönsformen, f. Eks. *paa ny, paa skraa, at vædde ti mod een* (*have fri* er vel opstaaet ved Udeladelse af *have en Dag* eller *en Time fri*), eller en Forholdsform, f. Eks. *til fals, til fulde.* (Det hedder *Klokken er mange* ved Ligedannelse *med Klokken er to, tre* o. s. v.; der siges baade *hvor meget er Klokken?* og *hvor mange er Klokken?*)

Anm. 3. I Udtryk som *den ældste af Sönnerne, det bedste af Törklæderne, de bedste af disse Bøger* er Tillægsordet ikke brugt som Navneord, men Navneordets Enkelttalsform er underforstaaet *(det bedste Törklæde af Törklæderne);* anderledes i *af hans tre Börn var den ældste i Urmagerlære,* hvor *Barn* ikke kan underforstaas.

Særlig Brug af Tillægsord.

171 Undertiden betegner det Udtryk, der dannes af et Navneord og et vedföjet Tillægsord, ikke en Ting, der har en vis Egenskab, men:

1) den Del af Tingen, der angives ved Tillægsordet, f. Eks. *det halve Danmark (= Halvdelen af Danmark), det nordlige Sverrig (= den nordlige Del af Sverrig).* Tvetydige ere derfor Forbindelser som *det gamle København* (enten *den gamle By K.* eller *den gamle Del af K.*), *den længste Vej* (enten *den Vej, der er den længste* eller *den længste Del af Vejen*), *min förste Skolegang* (enten *min förste Gang til Skolen* eller *den förste Del af min Skolegang*), *det tidlige Foraar* (enten *Foraaret, der er kommet tidlig,* eller *den förste Del af Foraaret*). (Slgn. *summus mons, media urbs* o. lign.)

Anm. *Den förste Januar* (ɔ: *den förste Dag i Januar*) er opstaaet af *den förste Januari* (den latinske Tillægsform af *Januarius*), slgn. *den förste Juni* og *den förste Juli* (hvor *Juni* og *Juli* oprindelig ere Tillægsformer af *Junius* og *Julius*).

2) en Ting, der har været eller skal være eller kaldes eller

udgives for at være det, som Navneordet angiver, f. Eks. *en forhenværende Købmand (= en Mand, der forhen har været Købmand); hans tidligere Tjener; Fru Klemme, forrige (= forhen) Christiane Spag; en født Komtesse Friis; min tilkommende Kone (= den Kvinde, der skal være min Kone); hans saakaldte Overlegenhed (= den Egenskab hos ham, der kaldes Overlegenhed); den foregivne Greve (= den Person, om hvem det foregives, at han er Greve).* (Slgn. *αἱ καλούμεναι Αἰόλου νῆσοι* og *un nommé Charles.*)

Tillægsagtige Ord og uegentlige Tillægsord.

Paa samme Maade som egentlige Tillægsord bruges i Sætningen 172
tillægsagtige Ord og Udtryk og uegentlige Tillægsord.

1. Ved **tillægsagtige Ord** forstaas saadanne Ord eller Former af andre Ordklasser, der i Almindelighed bruges som Tillægsord. Hertil høre:

a) Kendeordene, f. Eks. *en Mand, den gode Mand;*

b) tillægsagtige Talord, f. Eks. *fem Sanser, tredje Gang;*

c) tillægsagtige Henvisningsord, f. Eks. *min Fader, denne Bog, nogen Tid;*

d) Navneordenes Tillægsform, f. Eks. *Danmarks Historie, Himmelens Magter, en Konges Hof;*

e) Udsagnsordenes Tillægsmaader, f. Eks. *en rejsende Haandværkssvend, et kølende Pulver, en frigiven Slave, et afslaaet Angreb.*

Som **tillægsagtige Udtryk** bruges henførende Bisætninger, se § 211.

2. Ved **uegentligeTillægsord** forstaas Ord af andre Ordklasser, der i enkelte Tilfælde göre Tjeneste som Tillægsord. Hertil høre:

a) Steds- og Tidsnavne, f. Eks. *Roskilde Domkirke, Aalborg Stift; Söndag Aften, Paaske Lördag;* ligeledes *Frue Kirke, Hjerter Konge, Trumf Ni* o. lign.;

b) Biord i Forbindelser som: *Byen her, Tiden nu, et Skridt fremad, et Trin ned.*

Tillægsordenes og Biordenes Sammenlignings-former.

Sammenligningsformernes Brug.

1. Tillægsordenes Sammenligningsformer betegne: 173

a) at en Egenskab eller en Beskaffenhed tillægges forskellige

Ting i forskellig Grad, f. Eks. *Guld er kostbarere end Sølv. Guld er det kostbareste af alle Metaller. Her i Byen er der flere fattige end rige* eller *flest fattige.* I dette Tilfælde kan den højeste Grad, hvis Tillægsordet er Omsagnsord eller har Betydning af Omsagnsord, sættes baade med og uden Tillægsordenes bestemte Kendeord, f. Eks. *Han var den ældste af de to Brødre* og *han var ældst af de to Brødre. Ham anser jeg for den tapreste* eller *taprest.*

b) at en Egenskab eller en Beskaffenhed tillægges samme Ting i forskellig Grad paa forskellige Steder eller til forskellige Tider eller i forskellige Forhold, f. Eks. *Landet er lavere mod Syd end mod Nord. Landet er lavest mod Syd. Der bor flere fattige i den gamle By end i den ny. De fleste fattige bo i den gamle By. I Middelalderen vare de tyske Stæder mægtigere end nu. Hvornaar vare de tyske Stæder mægtigst? Tiden er kortere for den flittige end for den dovne. Tiden er kortest for den flittige. Cicero var större som Taler end som Statsmand. Cicero var störst som Taler. Kongen er stærk mellem staalklædte Mænd, stærkere dog med en eneste Ven, stærkest alene* (Ernst Recke). I dette Tilfælde kan den højeste Grad aldrig staa med det bestemte Kendeord.

c) at en Egenskab eller en Beskaffenhed tillægges forskellige Ting i forskellig Grad paa forskellige Steder eller til forskellige Tider eller i forskellige Forhold, f. Eks. *Rugen var dyrere i Tyskland end Hveden i Amerika. Lad mig se, at du er beskednere i Morgen, end Sofie var i Gaar! Cicero var större som Taler end Livius som Historiker.*

Tillægsordenes Sammenligningsformer kunne ogsaa betegne en Sammenligning mellem den virkelige og den tilsyneladende eller formentlige eller tilbørlige Grad, hvori en Egenskab eller en Beskaffenhed findes ved samme Ting, f. Eks. *Han er bedre, end han synes at være. Man ansaa hende for værre, end hun virkelig var. Han har læst færre Kildeskrifter, end han burde.*

Anm. Undertiden ere de virkelige Sammenligningsled ikke de samme som de formelle, f. Eks. *Jeg har en smukkere Have end du* (ɔ: *min Have er smukkere end din*). *Der faldt flere, end der blev taget til Fange* (ɔ: *de faldnes Antal var större end de tilfangetagnes*).

2. Biordenes Sammenligningsformer betegne, at en

Egenskab eller en Beskaffenhed i forskellig Grad tillægges:

a) samme Virksomhed, Tilstand, Overgang eller Forhold ved forskellige Ting, f. Eks. *Hans skriver smukkere end Karl. Hans skriver smukkest af alle Drengene. Peter sidder rankere end Harald. Peter er den, der sidder rankest. Rosen visner hurtigere end Resedaen. Han fik först Embede af alle Kammerraterne.*

b) forskellige Virksomheder o. s. v. ved samme Ting, f. Eks. *Hun synger bedre, end hun spiller. Hun spiller godt, men synger dog bedst. Han sidder bekvemmere, end han ligger. Han kan ligge, men sidder bekvemmest. Denne Blomst visner hurtigere, end den springer ud.*

c) forskellige Virksomheder o. s. v. ved forskellige Ting, f. Eks. *Svend tegner bedre, end Erik skriver. Knud staar roligere, end Egil sidder.*

d) samme Virksomhed, Tilstand eller Overgang ved samme Ting paa forskellige Steder eller til forskellige Tider eller i forskellige Forhold eller samme Forhold ved samme Ting, men til noget forskelligt, f. Eks. *Han arbejder bedre hjemme end paa Skolen. Han arbejder bedst hjemme. Man sidder mageligere i en Lænestol end paa en Bænk. Man sidder mageligst i en Lænestol. Man rejser behageligere om Sommeren end om Vinteren. Man rejser behageligst om Sommeren. Hun opdrager Datteren strengere end Sönnen. Hun opdrager Datteren strengest. Han rejser hyppigere til København end til Roskilde. Han rejser hyppigst til København. Börn begynde tidligere at læse end at skrive.*

Biordenes Sammenligningsformer kunne ogsaa betegne en Sammenligning mellem den virkelige og den tilsyneladende eller formentlige eller tilbørlige Grad, f. Eks *Han talte höjere, end han syntes. Han sang bedre, end jeg havde troet. Hun har det bedre, end hun har fortjent.*

Anmærkning til hele Paragraffen. Undertiden anvendes Sammenligningsformerne paa en særlig Maade:

1) Gentaget med *og* betegner den höjere Grad en bestandig Tiltagen, f. Eks. *Egnen blev vildere og vildere. Hun skreg höjere og höjere.*

2) De to Sammenligningsformer bruges af og til, uden at der er Tale om nogen Sammenligning med bestemte andre Ting, den höjere Grad om en temmelig höj Grad, f. Eks. *Der samlede sig efterhaanden en större Mængde Mennesker. Han er allerede en ældre Mand* (ɔ: *en temmelig gammel Mand,* altsaa en Mand, der ikke er saa

gammel som en gammel Mand). *Stil ved Siden af denne Buste af Nero en af de flere, som man ejer af Marcus Aurelius som Barn! Han fejler ikke videre* (Tillægsordet er brugt som Navneord). *Jeg fik en mindre velvillig Modtagelse,* og den höjeste Grad om en meget höj Grad, f. Eks. *Jeg fandt Familien i den sörgeligste Forfatning. Der er den störste Uorden i hans Papirer. Hør, min bedste! Han var yderst fornærmet.* Denne Brug er dog langt sjældnere, end den var i Oldnordisk og det tidligere Sprog, ikke at tale om i Latin og Græsk.

Brugen af de omskrevne Sammenligningsformer.

174 De med *mere* og *mest* omskrevne Sammenligningsformer bruges ikke blot ved Tillægsord og Biord, der paa Grund af deres Form mangle Sammenligningsböjning (§ 96, 2 og § 131), men i Almindelighed ogsaa, naar forskellige Egenskaber sammenlignes i Störrelse, f. Eks. *Hendes Ansigt er mere klogt end smukt* (paa Latin ogsaa *prudentior quam pulchrior*). *Hendes Ansigt er vel smukt, men det er dog mest klogt. Hans Person er mere elskværdig, end hans Anskuelser ere dadelfri. Jeg sad mere lunt end mageligt. Han skriver mere vittigt, end han behandler Spörgsmaalet grundigt. (Maaske er min Sorg nu dybere, end din Uret er stor,* E. Brandes.)

Henvisningsordene.

Afhængighedsformens Brug.

175 Henvisningsordenes Afhængighedsform bruges i nuværende Dansk ikke blot, hvor Ordet staar som:

1) Genstandsord, f. Eks. *Min Broder hentede mig. Af de tilsendte Bøger har jeg valgt dem, jeg synes bedst om (dem* er tillægsagtigt, = *de Bøger).*

2) Hensynsbetegnelse, f. Eks. *Fader gav mig en Bog. Vi sende eder vor hjerteligste Lykønskning.*

3) Del af et Forholdsordsled, f. Eks. *Han gik med mig. Hun rejste fra os. Vi henvendte os til ham. Jeg stoler paa Dem.*

4) Del af en Omstændighedsbestemmelse, f. Eks. *Dig medregnet, blive vi 14.*

men ogsaa, hvor Ordet staar som:

5) egentligt Grundord i upersonligt formede Sætninger, f. Eks. *Der var (fandtes, gaves) dem, som havde bedre Forstand.* Se fremdeles § 141 Anm. til hele Paragraffen.

6) Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Det er mig, os, ham, dem. Vær dig selv! Han er og bliver sig selv.*

Regelmæssigt bruges Afhængighedsformen

a) i Bindeordsled, kun naar det tilsvarende Sætningsled ikke er Grundord og ikke staar i Tillægsform, f. Eks. *Han under hende ikke et saa godt Parti som dig. Er det ikke andet end dig? Det kan du ikke byde Folk som dem. Det er snarere ham end hende.* Derimod: *Han er större end jeg. Folk som vi lade os ikke byde sligt.* Ved denne Forskel adskilles Udtryk med forskellig Mening: *Han har flere Venner end jeg (= end jeg har). Han har flere Venner end mig* (ɔ: *jeg er ikke hans eneste Ven*). Bruges et Navneord, bliver Udtrykket tvetydigt, f. Eks. *Peter har flere Venner end Karl.*

b) i Navnetillæg, kun naar det föjes til et Ord, der ikke er Grundord, f. Eks. *Vi have mistet vor bedste Ven, ham, der hjalp os i enhver Fare og trøstede os i enhver Sorg.* Derimod: *Kort efter kom hendes ældste Broder, han, der nylig er kommen hjem fra Udlandet.*

I Tiltale og Udraab sættes Nævneform, f. Eks *Kom herhen, du! Ak, jeg stakkels Kone!*

Anm. 1. Grunden til, at man ikke som tidligere siger *der ere de, som have bedre Forstand* og *det er jeg* (endnu Øhlenschlæger: *det er ikke de,* slgn. svensk *det är jag*, tysk *ich bin es,* latinsk *ego sum*), er den, at man opfatter Henvisningsordet som et afhængigt Sætningsled, fordi det staar efter Omsagnet (slgn. fransk *c'est moi* og i daglig Tale i Engelsk *it is me*). Derfor siges nu i Almindelighed ogsaa *den, der ikke var glad, var ham* (for *den, der ikke var glad, var han*) og *de berömteste af Normannertogene ere dem, som de Danske foretog,* skönt det Henvisningsord, der staar efter Omsagnet, i Virkeligheden er Grundord og ikke Omsagnsord. Slgn. *Hvo der blev glad, var jeg* (Rahbek). *Den, der ikke var glad, var ham* (Fru Gyllembourg).

Anm. 2. Af samme Grund kan man i Bindeordsled ofte i daglig Tale, sjældnere i Skriftsproget, høre Afhængighedsform for Nævneform, f. Eks. *Han er ældre end dig* (for *end du*). *Hun er lige saa god som ham* (for *som han*). *Nu er hun stor — ja større end mig selv* (Pal.-Müller). Det hedder ogsaa i Skriftsproget hyppigst *han er klogere end os begge, os alle, eder begge, eder alle* (for *vi begge, vi alle, I begge, I alle*) og næsten udelukkende *han er klogere end dem begge, dem alle.* Man finder baade *der var flere fraværende end vi* og *end os,* baade *der var ingen anden til Stede end han* og *end ham.*

Anm. 3. I Bindeordsled brugte Holberg (ved Siden af det fulde

Udtryk, f. Eks. *Det er altfor store Anslag for en Pige, som du est. Det er mig ikke liden Fornøyelse at være berømmet af saadan brav Mand, som du est*) kun Nævneform, f. Eks. *Jeg takker eder for den Ære, de have gjort en usel Kandestøber som jeg. Han kaster paa Nakken af Haandværksfolk som jeg og mine Lige. Tør I kalde en lærd Mand som jeg et Skarn?* Allerede Wessel bruger Afhængighedsform ved Siden af Nævneform: *Af en Mand, som du, jeg venter intet mindre. Er I bange for saadan Bagatel som mig?* Nævneform forekommer endnu af og til, f. Eks. *Hvad Glæde troer De vel der er i Verden for en stakkels Pige som jeg?* (Goldschmidt).

Anm. 4. I Navnetillæg findes der i daglig Tale og til Dels ogsaa i Skriftsproget stor Vaklen Sted. Hyppig slutter et personligt eller paapegende Henvisningsord sig til et følgende, undertiden udeladt, henførende Henvisningsord, saaledes at det förstes Forholdsform retter sig efter det sidstes Stilling i den underordnede Sætning, f. Eks. *Nu afskyr han os, vi, som før var hans bedste Venner. Kun Fuldmægtigen var til Stede, ham, du nok ved. (Hun gik ved sin elskedes Side, han, der havde ofret alt for at komme i Besiddelse af hende.)* Föjes der til tredje Persons Henvisningsord et Forholdsordsled eller et nyt Navnetillæg, bruges ofte Nævneform for Afhængighedsform, og omvendt, f. Eks. *Vi mødte Landskabsmaleren, han med det lange Haar. Lidt efter kom Frøken Stork, hende, den lange, spidsnæbbede. Straks begyndte Ungerne, baade dem med Sut og dem uden Sut, at vræle af fuld Hals.* Af disse Henvisningsord sættes Afhængighedsform for Nævneform ogsaa i Udraab, f. Eks. *Naah, hende fra Lolland! Hvad? ham den pæne, fromme Mand! Uh, dem med Briller og Stilebøger!* (Slgn. *O, spem fragilem hominum.*)

Anm. 5. I sammenslyngede Sætninger (§ 237, 4) sættes i daglig Tale ofte et Henvisningsord, der er Grundord i den afhængige Sætning, i Afhængighedsform, idet det opfattes som Genstandsord for Udsagnsordet i den overordnede Sætning, f. Eks. *Ham ved jeg nok hvem er. Dem har jeg aldrig hørt hvor er.*

Anm. 6. Paa Grund af Ligedannelse med Bindeordet *uden,* efterfulgt af Nævneform, i Forbindelser som *ingen har gjort det uden han* siges ofte i daglig Tale: *Ingen var tilfreds undtagen han selv* (for *undtagen ham selv*). *Det siger mange foruden jeg* (for *foruden mig*).

Anm. 7. Sammenblanding af *de* og *dem* finder i daglig Tale ikke blot Sted i de ovenfor anførte Tilfælde: naar Omsagnsordet staar först, ved Bindeordsled, ved Navnetillæg, ved Udraab og i sammenslyngede Sætninger, men ogsaa i flere andre Tilfælde, af hvilke følgende ere de vigtigste: 1) foran en henførende Sætning, ved at Formen retter sig efter

det henførende Henvisningsords Stilling i sin egen Sætning (ligesom ved Navnetillæg), f. Eks. *Han spurgte alle de, der var til Stede.* (Slgn. *i blant de, som fødde er aff qwinde,* Chr. Pedersen. *Man maatte forgiffue Mennisker der med, som ickun gick ind oc strax ud igien, end sige de, der skulle bliffue der inde,* El. Ulfeldt). *Alle dem, jeg spurgte derom, sagde det samme.* 2) foran Forholdsordsled (ligesom ved Navnetillæg), f. Eks. *Vælg de af Bøgerne, du synes bedst om! Han blev . . . tilligemed de af Banden, som man fik fat paa, henrettet* (J. M. Thiele).

Særlig Brug af de personlige Henvisningsord.

176 I. Förste og anden Person i Flertal bruges ikke blot: 1) naar flere tale eller tiltales, f. Eks. *Vi undertegnede tillade os at henvende os til Dem i følgende Anledning. Kom I tids nok, Börn?,* men ogsaa: 2) naar een taler eller tiltales i flere nærværendes eller fraværendes Navn, f. Eks. *Alle vi, som her ere til Stede, ere besjælede af een og samme Tanke. Sig mig nu, Karl, hvorfor I* (ɔ: Karl og de andre Disciple i Klassen) *ikke kunde eders Lektie i Gaar! Vi Danske have desværre denne Svaghed. Vi havde dengang ingen Statsmand, som var Forholdenes Krav voksen. I Nordmænd have i denne Henseende meget forud for os. Vi Mennesker* (eller blot *vi*) *have alle vore Fejl.* 3) til at betegne den talende eller den tiltalte i Forbindelse med een eller flere omtalte Personer, f. Eks. *Da Præsten var her i Gaar, talte vi om den Sag. Du og din afdøde Broder, I vare mine eneste Venner.*

II. Förste Person i Flertal bruges ofte for förste Person i Enkelttal:

a) af Fyrster, f. Eks. *Vi Christian den Niende göre vitterligt* o. s. v.

b) af Forfattere, f. Eks. *Vi have nu skildret Huset og dets Omgivelser.* (Anderledes: *Chefen var i det Öjeblik, vi begive os om Bord, i Færd med at barbere sig,* hvor *vi* betegner Forfatteren og Læserne i Forening.)

c) i daglig Tale af Folk, der göre sig til af noget, f. Eks. *Vi har før gjort Lykke hos Smaapigerne* (August i »Sparekassen« af Hertz). *Saaledes fik vi Bugt med Barrikaden* (Sandrup i »Familietvist« af Hostrup).

Anm. Undertiden bruges i daglig Tale förste Person i Flertal for anden Person i Enkelttal, naar man vil betegne, at man omfatter den tiltalte med en vis Interesse, f. Eks. *Vi var ikke som vi skulde være.*

Vi var en lille Smule Rasmus — vi blev arrig (Kakkadue til Nyboderskonen i »Capriciosa« af Overskou). *Nu løber vi om* (Hertz). *Nu gør vi Løjer* (Paludan-Müller). Saaledes især i Lægesproget, f. Eks. *Idag er vi en ganske anden Karl! Der er skeet en stor Forandring med os. Nu skal vi nok komme os* (Hertz). *Er vi ikke bleven helt kvikke endnu efter den fæle Tyfus?* (Steenbuch). *Hvordan er vort Befindende i Dag?*

III. I Tiltale, navnlig til lavere stillede, brugtes i ældre Tid og bruges endnu af Landalmuen *Han* og *Hun*. Deraf kommer det, at disse Ord ofte anvendes i haanlig Tiltale, f. Eks. *Vil Han se at pakke sig! Pas Hun sig selv, næsvise Tøs!*

Anm. I Tiltale bruges undertiden et Navneord i Steden for et Henvisningsord, f. Eks. *Hvad ønsker Herren* eller *den Herre? Hvad ønsker Greven* eller *Hr. Greven? Ministeriet skal efter at have indhentet nærmere Oplysninger tilstille Hr. Professoren disse. Jeg har ikke Lyst til at blive oppe den halve Nat for at vente paa Jomfruen. Er Fader saa glad? Vil Moder ikke sidde ned? Skal Fa'r ud at rejse?* (eller *Mo'r*, i Tiltale til ældre Folk). *Nu maa Peter skynde sig alt, hvad han kan. Hvor kunde Valborg tvivle?* (Øhlenschlæger). Ogsaa for förste Person i Enkelttal bruges undertiden et Navneord, f. Eks. *Hvad synes Dig vel om Dit Sæde paa Jarl Hakons Kæmpearm?* (Hakon i »Hakon Jarl« af Øhlenschlæger). *Ingen skal sige Hans Jensen paa, at han ikke betaler, hvad han skylder.* Deraf har der dannet sig Udtryk som *Nu bandte Hans Jensen og jeg,* som om Hans Jensen var en anden Person end den talende (Bredahl i omvendt Orden: *Nu bandte jeg og Susa*).

IV. I Almuesproget og inden for visse Kredse samt hos Digterne bruges ligesom i Oldnordisk og det tidligere Sprog *han* og *hun* ikke blot om Personer, f. Eks. *I Aftes blev vor Ko syg, og i Nat er hun kreperet. — Her er min ny Vogn. Hvad tykkes du om ham? — Da Skuden allerede var nær Land, løb hun paa Grund. — Han er svært forsinket* (om et Jærnbanetog i Jærnbanepersonalets Mund). — *Tiden æder med skarpen Tand, Saa lidet monne hun levne* (Øhlenschlæger).

V. Naar man henviser til et Personnavn af Intetkön, bruges i Almindelighed *han* og *hun*, f. Eks. *Da jeg mødte Postbudet, spurgte jeg ham, om der var Brev til mig. Pigebarnet blev saa glad, at hun hoppede höjt i Vejret. Det stakkels Menneske var saa rört, at han (hun) ikke kunde sige et eneste Ord* (om hele Arten i det nuværende Sprog *Mennesket og dets Udvikling*, men tidligere sagdes *Som et Menneske saar, skal han og høste*).

VI. Flertalsformen af tredje Persons Henvisningsord henviser undertiden, navnlig i daglig Tale, til et Samlingsnavn eller til en ikke nævnt, men i Sammenhængen liggende Flerhed, f. Eks. *Der havde allerede samlet sig en stor Mængde; men da de saa Soldaterne, løb de fra hverandre. Paa Hjemvejen gik vi ind i Kroen, men de (Krofolkene) vilde ikke skænke for os;* det kan ogsaa ligefrem bruges for *man,* f. Eks. *I Stalden siger de det spøger om Natten. Nu har de igen lagt paa Smörret.*

Anm. Et personligt Henvisningsord henviser en enkelt Gang til det i et Tillægsord liggende Navneord, f. Eks. *Jeg betragtede Livet med et homerisk Blik og sagde, ligesom hans Helte, at Alt var deiligt og guddommeligt* (Hauch). (Slgn. *τὸ Ἀρκαδικὸν ὁπλιτικόν, ὧν ἦρχε Κλεάνωρ* og *Veiens bellum — quibus.*)

VII. *Det* kan ikke blot henvise til Navneord af Intetkön, men ogsaa til:

a) en Navnemaade eller en i en anden Form liggende Navnemaade, f. Eks. *Han forsøgte at løfte Sækken, men formaaede det ikke. Jeg har aldrig pralet deraf og vil det heller ikke nu.* (I *han lovede at komme, men holdt det ikke* henviser *det* til *at komme = hvad han havde lovet.*)

b) en navneagtig Bisætning, f. Eks. *Han sagde, at han var syg, men jeg troede det ikke. Han spurgte mig om, hvad der var blevet sagt, men jeg kunde ikke huske det.*

c) en Hovedsætning eller Indholdet af en Bisætning, f. Eks. *Jeg lovede at hjælpe ham, men jeg har allerede fortrudt det. Han vil kunne klare sig, hvis du laaner ham et Par Tusind Kroner, og du skal ikke komme til at angre det.*

d) et ubestemt Navneord af Fælleskön og Ord af andre Ordklasser, ogsaa en Tillægsmaade, f. Eks. *Min Broder tror, at Skipperen er en hæderlig Mand; men jeg ved, at han ikke er det. Herredsfogeden paastod, at Manden var Studepranger; men jeg sagde, at han hverken var det eller nogen Sinde havde været det. Han var syg* (eller *borte*) *i Gaar og er det ogsaa i Dag. Jeg troede, at han var rejst, men han var det ikke.*

VIII. Et Henvisningsord af tredje Person henviser undertiden til noget følgende, f. Eks. *Kiære Læser, om du har, Og kan undvære den, og selv den bruger ikke, Saa laan Forfatteren en Strikke* (Baggesen). *Solen, skjøndt og det, er noget meer end rund* (samme). *Komst du for at holde, før det havde naaet mit Hierte, dette Morderstaal tilbage?* (Øhlenschl.) *Fra sorte Kors, hvorpaa han leed, Sødt smiler Jesus til os ned*

(samme). *Naar han kan komme til, beder min Bedstefader endnu paa Hebraisk* (Goldschmidt). *Da de stillede for at drage ind, vare Soldaterne i glad Lune* (samme). *Hans* (ɔ: *Kongens*) *Vrede var forsvundet ved Mindet om den Viv, Det Qvad, han* (ɔ: *Skjalden*) *havde qvædet, frelste Skjaldens Liv* (Hauch). *Han behandlede det med Overlegenhed, naar en ung juridisk Ven af ham udtalte sig absolutistisk* (Gjellerup). *Uden at nogen vidste det, forlod Drengen Huset. Han er ikke saa dum endda, den Skrædder! Var han der til Middag, Greven?*

IX. Et personligt Henvisningsord bruges undertiden overflødigt, f. Eks. *Den Mand, han er ikke til at blive klog paa. Den Kvinde, der bærer sig saaledes ad, hun fortjener ingen Agtelse. Henning og jeg, vi ere ganske enige.*

X. Titler som *Deres Majestæt, Deres Naade, Hans Höjhed* staa i Steden for *den majestætiske De, den naadige De, den höje Han,* en Udtryksmaade, der ikke er Sprogbrug, fordi *De* og *Han* (i denne Betydning) ikke ere egentlige Navneord. Digterne gaa videre i denne Brug, f. Eks. *Jeg saae et Glimt af Deres Stierne, Som ganske forrykkede min Hierne* (Øhlenschl.) Slgn. *βίη Ἡρακλῆος, maiestas vestra. Im alterthümlichen Saale Sass König Rudolphs heilige Macht* (Schiller).

XI. Medens det hedder *jeg Fæ, jeg Stakkel,* bruges der i Almindelighed ved anden Person en anden Udtryksmaade, f. Eks. *Tænk dig om, dit Fæ! Jeg beklager dig, din Stakkel! Fy, din slemme Dreng! Hvorfor har din Æsel ikke sagt mig det i Tide? Jeg skal give din Slyngel noget andet at tænke paa. Jeg skal komme efter din lille Gavstrik.* (Dog ogsaa *du ulykkelige Menneske!* slgn. *du højst fortræffelige Mads!*)

Anm. 1. Denne Udtryksmaade, der allerede fandtes i Oldnordisk, betegner oprindelig, at det, der udtrykkes ved den dadlende eller beklagende Benævnelse, er repræsenteret i den tiltaltes Person, f. Eks. *din Slyngel* ɔ: *den Slyngel, der fremtræder i din Person,* slgn. Udtrykket *Slyngel, som du er!*

Anm. 2. I Forbindelser som *min gode Mand!, min kære Hans!* betegner *min* egentlig et Hengivenhedsforhold, men disse Udtryk bruges ofte ironisk.

Anm. til hele Paragraffen. Paa Dansk kan man ikke sætte en Tillægsform som Navnetillæg til et tillægsagtigt personligt Henvisningsord og i Almindelighed heller ikke til en Tillægsform af et navneagtigt personligt Henvisningsord. Man siger derfor, om end sjælden, *jeg ulykkeliges störste Sorg, vi Mænds förste Opgave, I Kvinders Klager*

(slgn. § 161, 1 a); dog siges, men ligeledes sjælden, *vores alles* eller *begges Pligt* (*vores begges jordiske Vandring,* Fru Gyllembourg), *eders alles* eller *begges Vel, deres alles* eller *begges Tanker.* For alle disse Udtryk betjener man sig i Almindelighed af Omskrivninger, f. Eks. *den störste Sorg, jeg ulykkelige har; de Klager, I Kvinder fremføre; de Tanker, de alle nære.*

De tilbagevisende Henvisningsord.

I. De tilbagevisende Henvisningsord *sig* og *sin* vise kun hen til et Grundord af tredje Person, idet de personlige Henvisningsord bruges til at vise hen til Grundord af förste og anden Person, f. Eks. *Jeg lagde mig ned. Du kender din Svaghed. Vi tog vor Beslutning. I bör sælge eders Hus.* Naar *hver* tilföjes, bruges dog altid de tilbagevisende Henvisningsord, f. Eks. *Vi gik bort hver for sig. I skulle faa hver sin Opgave.* 177

Anm. I haanlig Tiltale henvise *sig* og *sin* til det ofte udeladte *Han* eller *Hun*, der bruges med Betydning af anden Person (slgn. § 176, III), f. Eks. *Pak (Han) sig! Hold (Hun) sin Mund!*

II. I nogle Tilfælde viser et personligt Henvisningsord tilbage til et Grundord af tredje Person:

a) Er Grundordet Flertal, bruges i det nuværende Sprog *deres*, ikke *sin*, f. Eks. *Börn bör lyde deres Forældre* (tidligere som endnu i Norsk *Börn bör lyde sine Forældre*). Naar *hver* tilföjes, retter Henvisningsordet sig i Tal efter dette, f. Eks. *De gav hver sit Bidrag* (ɔ: *de gav deres Bidrag, hver sit*). Mærkes maa den ejendommelige Brug af *sin* i *de ægtede hver sin Søster* ɔ: *de ægtede to Søstre, hver een af dem,* slgn. *hver tager sin* (*Pige, Bog* o. s. v.).

Anm. 1. Brugen af *deres* for *sin* er fremkaldt ved Indvirkning af Tysk *(ihr,* ikke *sein).* I Lighed med denne Udtryksmaade brugtes tidligere ofte *dem* for *sig,* f. Eks. *De menniske som erlige leffue og øffue dem i gode gerninger* (Chr. Pedersen). *Først glede de dem* (samme). Denne Brug forekommer endnu ofte i daglig Tale, sjælden i Skrift, f. Eks. *De forvildede dem, de fandt dem snart til Rette,* men er kun trængt igennem, hvor Formen staar med Betydning af anden Person (se b).

Anm. 2. For *sin* bruges Tillægsform af de personlige Henvisningsord for at betegne Genstandsordsforholdet ved et af et Udsagnsord afledt Navneord, f. Eks. *Amerika var ved dets Opdagelse beboet af forskellige vilde Folk.* Se fremdeles c Anm. 3.

b) Naar *De* er Grundord, bruges i det nuværende Sprog aldrig *sig* og *sin*, men *Dem* og *Deres*, f. Eks. *De maa ikke tage Dem dette Uheld saa nær, men bevare Deres sædvanlige Koldblodighed.* (Hos Ewald og endnu hos P. A. Heiberg findes baade *sig* og *Dem*.)

Anm. Naar der bruges et Navneord i Steden for *De*, vakler Brugen, f. Eks. *Har Frøkenen moret sig?* eller *Har Frøkenen moret Dem? Jeg antager, at Hr. Greven har gjort sit Overslag* eller *Deres Overslag.*

c) I Bindeordsled bruges i Reglen et personligt Henvisningsord og ikke et tilbagevisende, naar det tilsvarende Sætningsled er Grundord, f. Eks. *Enhver Störrelse er saa stor som den selv (= som den selv er);* derimod *han beundrer ingen saa meget som sig selv (= som han beundrer sig selv). Han er meget yngre end hans Søster (= end hans Søster er);* derimod *han elsker sin Broder höjere end sin Søster (= end han elsker sin Søster).* Ved denne Forskel adskilles Udtryk med forskellig Mening: *Han har flere Venner end hans Fætter (= end hans Fætter har)* og *Han har flere Venner end sin Fætter* (hvor *sin Fætter* er sideordnet med *Venner*, der er Genstandsord).

Anm. **1.** I Bindeordsled bruges i daglig Tale meget ofte *sin* for *hans* og *hendes*, f. Eks. *Han er bedre end sit Rygte. Hun var lige saa klog som sin Broder.*

Anm. **2.** I Omstændighedsbestemmelser og ved indskrænkende Navnemaade bruges regelmæssigt de personlige Henvisningsord, f. Eks. *Hans personlige Udgifter ikke medregnede, havde han paa Rejsen brugt henved 5000 Kroner. Efter hans Udtalelser at dömme, er han en meget fornuftig Mand.* Dog bruges ofte i daglig Tale, sjældnere i Skriftsproget, *sin*, især naar de omtalte Sætningsled stilles efter Grundordet, f. Eks. *Han havde, sine personlige Udgifter ikke medregnede, paa Rejsen brugt henved 5000 Kroner. Han er, efter sine Udtalelser at dömme, en meget fornuftig Mand.* Ligeledes siges der baade *han har, takket være hans Venners Hjælp, undgaaet Fallitten* og *han har, takket være sine Venners Hjælp, undgaaet Fallitten.*

Anm. **3.** I Navnetillæg og et bagefter tilföjet Sætningsled bruges ikke sjælden et personligt Henvisningsord i Steden for et tilbagevisende, f. Eks. *Han haanede Præsten, hans forrige Lærer. Han var meget spøgefuld, paa hans Maade,* sjælden ellers, f. Eks. *Hun debuterer da i hendes 17de Aar* (Kierkegaard). Slgn. a Anm. **2.**

III. I nogle Tilfælde henviser *sig* og *sin* til et andet Ord end Sætningens Grundord:

a) til Genstandsordet eller et andet Sætningsled, naar den Ordforbindelse, i hvilken Henvisningsordet forekommer, for Tanken fremstiller sig som en forkortet Sætning og lader sig omskrive til en Bisætning, i hvilken Henvisningsordet viser tilbage til Grundordet (det reale Subjekt). Dette er navnlig Tilfældet, naar Henvisningsordet hører til:

1) en Udvidelse til en udfyldende Navnemaade efter et Genstandsord eller til en ved et Forholdsord tilknyttet Navnemaade, f. Eks. *Han hørte Karlen römme sig (= han hørte, at Karlen römmede sig). Møller*en *saa Slagteren prygle sin Sön (= saa, at Slagteren pryglede sin Sön). Hun bad ham om at give sig Tid (= om, at han vilde give sig Tid). Drengen overtalte Søsteren til at sværte sig i Ansigtet (= til, at hun skulde sværte sig i Ansigtet). Nu er Tiden gunstig for ham til at udføre sin Plan (= til, at han kan udføre sin Plan).*

2) et Tillægsord eller en Tillægsmaade, der staar som Omsagnsord eller Tilstandsbetegnelse til et Genstandsord, f. Eks. *Jeg gjorde ham ked af sin Beslutning (= bevirkede, at han blev ked af sin Beslutning). Han fandt Vennen liggende livløs i sin Seng (= Vennen, der laa livløs i sin Seng). (Jeg anser ham for tro mod sin Fortid = jeg mener, at han er tro mod sin Fortid. Han fandt det i sin Orden, at jeg havde irettesat hans Sön = han fandt, at det var i sin Orden* o. s. v.)

3) et Tillægsord eller en Tillægsmaade, der staar som Vedföjelse til et Navneord, f. Eks. *Jeg kunde ikke andet end beundre den med sine Kaar tilfredse Arbejder (= den Arbejder, der var tilfreds med sine Kaar). Karlen fandt den fra sin Herre bortløbne Hund (= den Hund, der var løben bort fra sin Herre).*

4) et Forholdsordsled, der er föjet til et Navneord, i hvilket Tilfælde Henvisningsordet kan henvise til Navneordet selv eller til en dette vedföjet Tillægsform, f. Eks. *Han fik Öje paa Jægeren med sin lille Dreng ved Siden af sig (= Jægeren, der gik med sin lille Dreng ved Siden af sig). Hans Trofasthed mod sin Herre blev belönnet (= den Trofasthed, han viste sin Herre). Man maa beundre hendes Herredömme over sig selv (= det Herredömme, hun har over sig selv). Han hørte paa den gamles Formaning til sin Sön (= paa, at den gamle*

formanede sin Sön). Hans Forlovelse med sin Kusine er en afgjort Sag (= at han skal forloves med sin Kusine).

Omvendt bruges meget ofte i disse Forbindelser et personligt Henvisningsord til at vise tilbage til Sætningens Grundord, navnlig hvis Misforstaaelse kan befrygtes, f. Eks. *Møller*en *saa Slagteren prygle hans Sön. Hun bad ham om at give hende Tid. Drengen overtalte Søsteren til at sværte ham i Ansigtet. Han fandt Vennen liggende livløs i hans Seng. Han fik Öje paa Jægeren med hans lille Dreng ved Siden af sig. Han saa en fremmed komme ham* eller *sig i Møde. Han bad sine foresatte om at bære over med ham* eller *sig. Byfogeden gjorde Manden opmærksom paa hans* eller *sit Forbud.* Ved et Tillægsord eller en Tillægsmaade, der er vedföjet et Navneord, bruges altid det personlige Stedord til at vise tilbage til Grundordet, f. Eks. *Karlen fandt den fra hans Herre bortløbne Hund. Han fandt sig i Skoserne med den ham medfødte Godmodighed.*

b) til det Tanken foresvævende eller i et andet Sætningsled liggende Grundord for en Navnemaade eller for en i et Navneord liggende Navnemaade, f. Eks. *At miste sin Formue kan undertiden være en Lykke. Den tidligere almindelige Sprogbrug at sige De til sine Forældre er nu saa godt som forsvunden. I England forbyder Lovgivningen at ægte sin afdøde Hustrus Søster. Jeg anser det for let at værge sig mod den Slags Angreb. Er der noget dadelværdigt i at danne sig selv en Livsanskuelse? Hvem har vel opfyldt Kristi Bud om Kærlighed til sine Fjender? (= om at elske sine Fjender). — Det faldt ham vanskeligt at sætte sig ind i alle Sagens Enkeltheder.*

c) til Grundordet i en Bisætning, naar begge Sætninger tilsammen for Tanken fremstille sig som en enkelt og kunne sammentrækkes til en saadan, f. Eks. *Det er sig selv, man skal stole paa (= man skal stole paa sig selv). Det er sig selv, han er værst imod. Det er sine egne Følelser, han udtaler gennem Heltens Mund (= han udtaler sine egne Følelser gennem Heltens Mund). Det er af sine egne, at man skal have det.* Siges der *det er paa sin Jydsk,* er Bisætningen *at han siger saaledes* udeladt.

d) til et Ord, der for Tanken fremtræder som vigtigere end Grundordet, i hvilket Tilfælde *sin* faar Betydning af *den en egne* eller *den en tilkommende,* f. Eks. *Endelig fik jeg ham bragt til sig selv igen. Du maa lægge dette Dokument for sig selv. Han satte Stolen paa sin Plads. Manden skienker jeg sit*

Mod (Øhlenschl.). *Giv ham sin Betaling! Det er denne Ytring, der giver hele Talen sin Betydning.* Saaledes især efter *hver* og *enhver,* f. Eks. *Bogbinderen bandt hver Del ind for sig. Han roste enhver efter sin Fortjeneste. Han giver enhver sit.* (Slgn. *suam ei praebe mercedem, suum cuique*). Undertiden gaas der meget vidt i denne Brug, f. Eks. *Hand haffwer flyet hender Breffwe fra siine Børn* (El. Ulfeldt). *Har vi Ret til at berøve Folket sine kjæreste Erindringer?* (Hauch).

Anm. Heraf har den Brug udviklet sig, at *sin* sættes i Betydningen *ret* eller *vis* uden at henvise til noget Ord i Sætningen, f. Eks. *Jeg skal paa sit Sted komme tilbage hertil. Paa sine Steder flød der døde Fisk i Tusindevis. I sin Tid kom disse Familier stadig sammen.* Paa lignende Maade har der af Forbindelser som *jeg har ikke noget mod Forslaget i og for sig* udviklet sig Udtryk som *der er i og for sig ikke noget at indvende.*

De gensidigt tilbagevisende Henvisningsord.

Af de gensidigt tilbagevisende Henvisningsord bruges regelmæssigt 178
hinanden om et Forhold mellem to, *hverandre* om et Forhold mellem flere indbyrdes, f. Eks. *Broder og Søster havde aldrig set hinanden. De tre Brødre hjalp hverandre.* Dog er der megen Vaklen ikke blot i daglig Tale, men ogsaa i Skriftsproget.

Anm. Undertiden bruges *hinanden* og *hverandre* uden gensidigt tilbagevisende Betydning = *den ene — den anden,* f. Eks. *I Løbet af et Aar fulgte tre Kejsere efter hinanden* (= *den ene efter den anden* ɔ: C efter B og B efter A, men ikke tillige B efter C og A efter B). *Disse Smaadyr fortære hverandre* (eller *hinanden*) *indbyrdes* (naar A æder B, kan B ikke æde A).

De paapegende Henvisningsord.

I. a) *Denne* betegner: 179

1) det, der er den talende nærmest i Rum eller Tid, f. Eks. *Denne Stue er mit sædvanlige Opholdssted. Min Broder er gaaet i dette Öjeblik.*

2) det foregaaende og det følgende, f. Eks. *De gamle Grækere troede, at Jorden var flad. Denne Mening gav dog allerede för Oldtidens Slutning Plads for Kundskaben om Jordens virkelige Form. — Forholdet er dette: han tirrede og æggede os saa længe, at vi til sidst tabte Taalmodigheden.*

3) det, der er almindelig bekendt, f. Eks. *Han taler altid*

med denne sydlandske Fyrighed, der er os Nordboere saa uvant. (Slgn. *ille.*)

b) *Hin* betegner det, der er den talende fjernere, og modsættes derfor ofte *denne,* f. Eks. *i hine fjerne Lande, i hine Tider. Frederik den Förste var en Modsætning til sin Forgænger: denne var fremfusende og voldsom, hin sindig og underfundig.* (*Hine Hyklere, der under Patriotismens Maske angribe deres Medborgere,* Hertz, slgn. a 3.)

c) *Den,* som er mindre stærkt paapegende end *denne,* betegner:

1) det, der er den talende nær, f. Eks. *Det Maleri er meget tiltalende. Den Pibe har jeg ejet i mange Aar. Den Frakke klæder dig godt. Hvad er det?*

2) det lige i Forvejen omtalte, f. Eks. *Denne Ring var netop, hvad jeg haabede at se. Den kender jeg. — »Hvad synes De om Drengene i denne Klasse?« »Dem synes jeg godt om.« — »Han er i Gaar bleven forlovet med den smukke Frøken Ibsen.« »Det var som Pokker.«* Saaledes bruges *den* til at udhæve et foregaaende Sætningsled, f. Eks. *Overbevisningen om min Sags Godhed, den er min bedste Trøst. Et godt Bord og fine Vine, det er Maalet for al hans Stræben. At spille andre et Puds, det forstaar han til Gavns. Hvad jeg længe har frygtet, det er nu sket.*

3) det umiddelbart følgende, naar dette er en Bisætning eller en Navnemaade, f. Eks. *Det bliver deres Sag, som have Ansvaret. Han har ikke det, hvortil han kan hælde sit Hoved (= saa meget, som). Han bestiller ikke det, der ligner* (ligesaa). *Der er dem, der sige, at hans Fortid ikke er ganske pletfri (= nogle ɔ: adskillige). Der er ikke det Menneske til, han ikke har fornærmet (= noget overhovedet). Der findes ikke de Spilopper, han ikke har været med til (= nogen overhovedet). Sagen er den, at han mangler grundige Kundskaber. Han forstaar ikke den Kunst at skrive.*

4) det i Forvejen nævnte eller tidligere omtalte med Bibetydning af Haan, Nedsættelse eller Medlidenhed, f. Eks. *Jeg skal lære ham, den Slubbert. Nu skal man igen have hans Besøg, det utaalelige Menneske! Jeg ved ikke, hvad jeg skal stille op med den Vildkat. Du maa se at hjælpe de Stakler.* (Slgn. *iste.*)

Anm. 1. *Den* har i Talesproget og til Dels ogsaa i Skriftsproget i mange Tilfælde fortrængt *denne* og *hin,* f. Eks. *Sagen er den: hun taaler ingen Mening ved Siden af sin egen* (slgn. ovenfor a 2). *I de*

Tider kunde saadant noget lade sig göre (slgn. ovenfor b). I Steden for *denne — hin* og *hin — denne* bruges ofte andre Udtryk, f. Eks. *Denne Rose er meget smuk, den anden (= hin) finder jeg ligefrem grim. — Han ejer to Gaarde, een paa Fyn og een i Jylland. Den förste (= hin) har han arvet efter Faderen, den anden (= denne) har han købt for et Par Aar siden. — Jeg kender hverken Faderen eller Sönnen. Den ene (= hin) har jeg aldrig set, den anden (= denne) har jeg talt med en enkelt Gang. — Den ny Karl kan ikke stilles i Klasse med den gamle. Den ene (= denne) var en rigtig Tværdriver, den anden (= hin) er en ualmindelig flink Fyr.*

Anm. 2. De personlige Henvisningsord *jeg (vi), du (I), han* og *hun* nærme sig undertiden i Betydning til de paapegende Henvisningsord og udtales da stærkt (slgn. § 39), f. Eks. *Han skal blive, du kan gaa. Det er os, han sigter til. Hun, du elsker, er dig ikke værd.*

II. Det paapegende *det* kan ligesom det personlige *det* (§ 176, VII) ikke blot henvise til Navneord af Intetkön, men ogsaa til:

a) en Navnemaade eller en i en anden Form liggende Navnemaade, f. Eks. »*Vil De ikke læse denne Bog?*« »*Det har jeg ikke Tid til.*« — »*I Aftes saa jeg det ny Stykke.*« »*Det skal jeg i Morgen.*«

b) en navneagtig Bisætning, f. Eks. »*Man siger, at han er rejst.*« »*Det tror jeg ikke.*« — »*Jeg ved ikke, hvad der er besluttet.*« »*Det ved jeg heller ikke.*«

c) en Hovedsætning eller Indholdet af en Bisætning, f. Eks. »*Jeg har lovet at hjælpe ham.*« »*Det vil De komme til at fortryde.*« — »*Alt Haab er ude, hvis han nu erfarer noget, men det vil Gud forbyde.*«

d) et ubestemt Navneord af Fælleskön og Ord af andre Ordklasser, ogsaa en Tillægsmaade, f. Eks. »*Jeg tror, at han er en Slyngel.*« »*Det er han ikke.*« — »*Hun er dum.*« »*Nej, det kan man ikke kalde hende.*« — *Du skal se, han tilbringer Resten af sit Liv med at finde en, der er ham værdig. Men det finder han sgu aldrig. — Han havde ikke læst endnu, men det havde jeg.* Se fremdeles § 185 III 1 b Anm.

Anm. 1. Sjælden henviser *den* til et foregaaende Navneord foran et Forholdsordsled med *af*, der har samme Betydning som Tillægsform, f. Eks. *Jeg er modtagelig for bedre Indtryk end dem af Vrede og sandselig Elskov* (Blicher). I *Slutningsindtrykket er mere det af et borgerligt rørende Skuespil* (Mynster) henviser *det* ikke til *Slutningsindtrykket*, men kun til *Indtrykket*.

Anm. 2. I Gadesproget bruges ofte *den* for *det*, f. Eks. *Nej, den gaar ikke.*

III. *Det* kan bruges som Biord, f. Eks. *Du skal komme og det straks* (oprindelig peger *det* hen paa *komme* og bruges i Steden for en Gentagelse af dette Ord). *Han vandt og det med Glans. Jeg har faaet mine Penge og det med Renter.*

IV. *Egen* erstatter Tillægsform af *selv* og bruges ved Tillægsformer, de tillægsagtige personlige Henvisningsord og det tillægsagtige tilbagevisende Henvisningsord, f. Eks. *Det er Mandens egen Skyld. Han er mit eget Barn. Han bryder sig kun om at mele sin egen Kage.* I visse Forbindelser kan det forudgaaende Henvisningsord udelades, f. Eks. *Jeg (han, de) kunde ikke göre det ved (mine, sine, deres) egne Kræfter.*

V. *En anden* bruges i daglig Tale undertiden om den talende selv, f. Eks. *Hvorfor vil Fruen, der er ude at more Dem hver evige, eneste Aften, ikke unde en anden en den Smule Fornöjelse? En anden maa slide og slæbe fra Morgen til Aften, mens de fine Folk more sig hele Dagen og tit Natten med.* Om *andet end* eller *andet* = *men* se § 135 Anm. 2.

VI. *Saadan* og *slig* kunne ikke have et Bestemmelsesord foran sig, f. Eks. *en saadan Mand* eller *en slig Mand*, men ikke *den saadanne Mand* eller *hans slige Udtalelser* (det hedder *slige Udtalelser af ham*).

Anmærkning til hele Paragraffen. Nogle Tillægsord og Tillægsmaader nærme sig altid eller i visse Forbindelser i Betydning til paapegende Henvisningsord, f. Eks. *Det mindste Barn lader jeg blive hjemme, men de øvrige (= de andre) tager jeg med paa Rejsen. — Hans Bevæggrunde vare følgende (= disse). — Da de fjendtlige Soldater skulde indkvarteres, forlangte Generalen at bo i en bestemt Mands Hus. Vedkommende (= denne) var en fjern Slægtning af hans afdøde Hustru. — Det er endnu ikke opdaget, hvem der har begaaet Tyveriet. Men vedkommende (ɔ: den, der har begaaet Tyveriet) maa være godt kendt med Huset. — Straffen for en Forbrydelse bör ikke fastsættes ufravigeligt, men der bör tages Hensyn til vedkommendes Anlæg, Temperament, Opdragelse, Omgivelser og ydre Kaar* (paa Latin *cuiusque*, ɔ: den, der i hvert enkelt Tilfælde er Tale om).

De henførende Henvisningsord.

Almindelig Brug.

I. *Som* er det hyppigst brugte henførende Henvisningsord. 180
Det henviser til alle Arter af Navneord og til Ord i begge Tal og kan bruges som ethvert Sætningsled, hvis Plads et henførende navneagtigt Henvisningsord overhovedet kan indtage, dog ikke som Vedföjelse, eftersom det mangler Tillægsform, f. Eks. *Konen, som var her, er Enke. Du vil forraade ham, som har været dig i Faders Sted. Han er ikke den Mand, som han för har været. Roserne, som jeg plantede i Fjor, ere gaaede ud. Er der ikke andet, som vi tör byde Dem? Han viste mig Uret, som han havde givet en anden Plads. Det er ikke værdt at tale om den Smule, som jeg har hjulpet dig. Han kunde ikke betale de ti Kroner, som Frakken kostede. Det Hus, som jeg bor i, er solgt* (ikke *i som jeg bor*, se § 237, 1 Anm. 3).

Anm. Om Udeladelsen af *som* se § 241 I a.

II. *Der* henviser ligeledes til alle Arter af Navneord og til Ord af begge Tal, men bruges i det nuværende Sprog kun som Grundord, f. Eks. *Han viste en Udholdenhed, der var en bedre Sag værdig. Jeg har talt med Købmand Brun, der er villig til at opfylde dit Ønske. Jeg har nu gennemlæst de Papirer, der fandtes i det hemmelige Rum. Blandt hans Efterladenskaber findes der ikke meget, der er værd at beholde. Det var os, der kom. Jeg skal fortælle dig noget, der vil glæde dig.*

Anm. til I og II. Om Brugen af *som* og *der* mærkes desuden følgende:

a) *som* bruges af Vellydshensyn i Reglen ikke, naar et andet *som* gaar i Forvejen eller følger efter, f. Eks. *Der var kun faa, som dadlede de Forholdsregler, der bleve trufne. Kongen, der som Prins havde været Letsindigheden selv, viste en beundringsværdig Selvbeherskelse.*

b) *der* bruges i det nuværende Sprog

1) i Almindelighed ikke efter *og, eller* og *men*, f. Eks. *Jeg kender en Mand, der vil paatage sig Arbejdet, og som er i Stand til at udføre det. Der findes ingen, der kan maale sig med ham, eller som tör forsøge derpaa. Det er en Bog, der er udmærket skrevet, men som alligevel er lidet tiltalende.* Forbindelserne *og der, eller der* og *men der* findes hos flere Forfattere, navnlig hos Hauch, f. Eks. *De, der have levet paa samme Sted som vi, men der ere adskilte fra os ved en Kløft af Aarhundreder*, Hertz, f. Eks. *Drengen var sat i Kost*

for en ringe Betaling, men der nu ogsaa udeblev, og Georg Brandes, f. Eks. *Holland, der havde givet Cartesius Ly og der under Spinozas egne Stammefællers vanvittige Fanatisme undte ham et Fristed.*

2) ikke i sammenslyngede Sætninger (§ 237, 4), hvor Henvisningsordets Plads foran et andet Grundord bevirker, at det ikke umiddelbart opfattes som saadant, f. Eks. *Jeg kender en Mand, som jeg tror ved Besked om Sagen.*

c) *som* og *der* henvîse i det nuværende Sprog i Almindelighed ikke til Navnemaader eller hele Sætninger; her bruges *hvad* eller *hvilket,* se nedenfor. I Forbindelser som: *Han er rejst i Gaar, som du vel ved* (i Betydning = *hvad* eller *hvilket du vel ved*) er *som* et Sammenligningsbindeord. Der forekommer dog Tilfælde, hvor *som* ikke kan erstattes af *saaledes som*, f. Eks. . ... *at hun ikke skulde blive grillenfængersk eller nerveus, som han frygtede lige saameget for, som for Ammestuens mangehaande Ulemper* (Carl Bernhard).

III. *Hvem* henviser til Ord i begge Tal, men bruges kun om Personer og kan ikke staa som Grundord eller Omsagnsord, f. Eks. *Franskmændene, hvem Lykken havde gjort overmodige, gav sig i Kast med en langt stærkere Fjende. Ve den, fra hvem Forargelsen kommer! Der findes ingen, hvem jeg sætter större Pris paa.*

IV. *Hvad* henviser i Almindelighed ikke til egentlige Navneord, men bruges i Betydningen *det, som,* saa at der ikke findes noget paapegende Ord, til hvilket det henviser, f. Eks. *Hvad han fortæller, kan ikke være rigtigt. Vær fornöjet med hvad du har!* (Sjælden forekommer *det, hvad.*)

Desuden bruges *hvad* ligesom det personlige og det paapegende *det* (§ 176, VII og § 179, II) til at henvise til:

a) en Navnemaade eller en i en anden Form liggende Navnemaade, f. Eks. *Du kan sige din Hjertens Mening, hvad der ikke er mig tilladt. Endelig har jeg fundet en god Lejlighed, hvad jeg var nær ved at opgive Haabet om.*

b) en navneagtig Bisætning, f. Eks. *Man siger, at han er rejst, hvad jeg dog ikke tror. Jeg ved ikke, om han er tilfreds dermed, hvad der for Resten ogsaa er mig ligegyldigt.*

c) en Hovedsætning eller Indholdet af en Bisætning, f. Eks. *Solen skinnede atter, hvad ingen for en Time siden havde haabet. Hvis en Ulykke skulde ramme dig, hvad Gud forbyde! hos hvem skal jeg da søge Hjælp?*

d) et ubestemt Navneord og Ord af andre Ordklasser, ogsaa en Tillægsmaade, f. Eks. *Han var Snedker, hvad hans Fader*

ogsaa havde været. Karl var glad, hvad han ogsaa havde god Grund til at være. Du har for nylig talt med ham, hvad jeg ikke har.

Anm. Grunden til, at et paapegende Ord ofte synes at være udeladt foran *hvad,* er den, at dette Ord tidligere har været et almensammenfattende Henvisningsord, der saa senere ved den hyppige Udeladelse af det henførende Ord *(som* eller *der)* er blevet opfattet som henførende. Det *der,* som tilföjes, naar *hvad* er Grundord (§ 141 I b 3), f. Eks. *Hvad der er sket, er forfærdeligt,* er altsaa oprindelig et henførende Ord.

V. Tillægsformen *hvis* henviser ligesom *som* og *der* til alle Arter af Navneord og til Ord i begge Tal, f. Eks. *Vi have lidt et Tab, hvis Störrelse ikke kan beregnes. Alle Bøger, hvis Indhold stred mod Kirkens Lære, bleve brændte. Jeg tager ikke Hensyn til en Person, hvis Ord man ikke kan stole paa. I denne Bog findes der meget, hvis Form er i höj Grad smagløs. Hun, hvis Gunst han tidligere bejlede til, er ham nu aldeles ligegyldig. Jeg har ikke længe læst noget, hvis Indhold har været saa tiltalende.*

VI. Det tillægsagtige *hvilken* forekommer kun sjælden, da der i Almindelighed bruges en anden Udtryksmaade, f. Eks. *Jeg var i Aftes i Selskab med Forvalteren, hvilken Person er mig modbydelig* (hellere *Forvalteren, en Person, som er mig modbydelig*).

Det kan ogsaa bruges som Navneord:

a) = *som* eller *der,* men sjælden, f. Eks. *Stolen, paa hvilken han sad, gik pludselig i Stykker (= som han sad paa). Tyskeren vedblev at raabe »Øl!«, hvilket vistnok var det eneste danske Ord, han kunde* (= *som* eller *der vistnok* o. s. v.). *Jeg havde indbudt Fuldmægtigen og Kæmneren, hvilke vare de eneste, jeg omgikkes* (= *som* eller *der vare* o. s. v.).

Undertiden maa dog *hvilken* bruges, f. Eks. *Hun har kun skrevet een Bog, hvilken det er værd at læse (= og den er det værd at læse = qui dignus est lectu).* Noget andet betyder *hun har kun skrevet een Bog, som det er værd at læse (= qui dignus sit lectu).*

b) = *hvad,* naar der henvises til Navnemaader, Sætninger, ubestemte Navneord og Ord af andre Ordklasser samt Ordforbindelser, f. Eks. *Min Svoger er villig til at krybe til Korset, hvilket rigtignok ikke er min Agt. Jeg aner ikke, hvad der er besluttet, hvilket i øvrigt er mig aldeles ligegyldigt* (herved

undgaas *hvad der . . ., hvad der . . .*). *Han blev som rasende, hvilket ikke var mere, end jeg havde ventet. Nu er han da Justitsraad; hvilket han saa længe har ønsket at blive. Han var i Gaar vred som en Tysker, hvilket han naturligvis ogsaa bliver i Dag. Jeg har været udenlands, hvilket du ikke har.*

VII. Stedsbiordet *hvor* og de med dette sammensatte Biord

a) henvise til et Navneord, f. Eks. *Endelig fandt vi den Plads, hvor vi havde hvilet om Natten.. Den Forudsætning, hvorfra han gaar ud, er falsk.* Saadanne Biord pleje ikke at henvise til Personbenævnelser, f. Eks. *den Sön, af hvem du er saa stolt,* sjælden *den Sön, hvoraf du er saa stolt;* dog hyppig *hvoraf* i Delingsbetydning, f. Eks. *Hun havde tre Døtre, hvoraf den ældste var gift.*

b) henvise til et paapegende Biord, f. Eks. *Her, hvor jeg har levet, vil jeg ogsaa dø. Rejs derhen, hvorfra du er kommen!*

Hvor bruges ogsaa i Betydning af *der, hvor,* f. Eks. *Hvor han nu er, kan han ikke blive.*

Anm. Grunden til, at i det sidste Tilfælde et paapegende Ord synes at være udeladt, er den, at *hvor* tidligere har været et almensammenfattende Ord, slgn. IV Anm.

Særlig Brug.

181 I. De henførende Ord *hvem (hvad, hvis), hvilken* og *hvor* med dets Sammensætninger have ikke sjælden tillige almensammenfattende Betydning, saa at *hvem* betyder: *enhver, som; hvilken: enhver —, som; hvor: overalt, hvor,* f. Eks. *Hvem Gud giver et Embede, (ham) giver han ogsaa Forstand. Hvem Kirken forstødte, for ham fandtes ingen Barmhjertighed. Jeg omgaas, hvem jeg vil. Jeg har Lov til at give mine Penge til hvem jeg finder for godt. Man ofrer sig for hvem man elsker. Han siger, hvad han vil. Han gör, hvad Skade han kan. Tag det for hvad du vil! Jeg gaar med til hvad du bestemmer. Laan, hvis Hat du vil! Du kan göre, hvilket Forslag du vil; han gaar ikke ind paa noget. Han kan i dette Spörgsmaal tage Kampen op med hvilken Fagmand det skal være. Han gör Fyldest paa hvilken Plads man sætter ham. Han gör Skandale, hvor han kommer. Rejs, hvorhen du vil!* (Om Tilknytningen til den overordnede Sætning se § 211 Anm. 3 b.) Der tilföjes ofte *som helst* (ɔ: *som oftest, i Almindelighed*), f. Eks. *Hvem som helst han blev Uvenner med, haanede og spottede*

han. Han spiser, hvad som helst man giver ham; foran *hvad* kan ogsaa sættes *alt,* f. Eks. *Han gör alt, hvad han kan. Alt, hvad* (sjælden *alt det, hvad*) *du der staar og siger, er mig aldeles uforstaaeligt.* (*Alt, som* er temmelig sjældent, f. Eks. *Skjønhedssandsen . . . kastede sit Skjær over Alt, som omgav hende,* Johanne Luise Heiberg.)

Naar *hvem (hvo, hvad)* og *hvilken* ere Grundord eller høre til Grundordet, tilföjes *der,* ved *hvo* ogsaa *som,* f. Eks. *Hvem der har gjort det, er en Skurk. Hvo som ikke vil høre, maa føle. Han gör ganske, hvad der falder ham ind. Forsamlingen vedtog uden videre, hvilket Forslag der stilledes.* (Gammeldags uden *der* med forandret Ordstilling: *Hvo Kirken haaner, haaner Gud. Hvad Ret er, skal være Ret.*)

Anm. 1. Den her omtalte Brug af *hvem (hvo, hvad, hvis), hvilken* og *hvor* er oprindeligere end den i forrige Paragraf omtalte. Disse Ord have nemlig tidligere været almensammenfattende Ord, der först ere blevne henførende ved Udeladelsen af det henførende *som* eller *der,* slgn. *Hvat sem at var gert, sakaði hann ekki. þótti þat styrkr vera fyrr, hvar sem Jómsvikingar fylgðu hǫfðingjum.* Det tidligere Forhold er endnu bevaret i de Tilfælde, hvor *hvem (hvo, hvad)* og *hvilken* ere Grundord eller høre til Grundordet, idet det tilföjede *der (som)* oprindelig er brugt i henførende Betydning.

Anm. 2. Særlig maa mærkes *hvem der* i Betydningen *hvis nogen,* f. Eks. *Hvem der rörer sig, er Dødsens.* (Slgn. *qui = si quis.*)

2. *Hvem (hvad, hvis), hvilken, hvor* og andre oprindelig spörgende Henvisningsord, i Almindelighed i Forbindelse med een eller flere Tilföjelser: *som helst* efter Henvisningsordet, *saa, ogsaa, end, ellers, for Resten, i øvrigt* foran Omsagnet, bruges i en Slags indrömmende Bisætninger som almensammenfattende Henvisningsord uden egentlig henførende Betydning, dog saaledes at de göre Tjeneste som sætningsforbindende Ord; *der* tilföjes i Almindelighed, naar Henvisningsordet er Grundord eller hører til Grundordet. Eksempler: *Hvem som helst der taler, skal den næsvise Knægt give sit Besyv med i Laget* (= *selv om hvem som helst taler* o. s. v., en Udtryksmaade, som Sprogbrugen ikke hjemler). *Hvad du saa gör, vil du faa Utak til Lön. Hvad man ogsaa siger om ham, er han dog et bravt Menneske. Jeg holder fast ved min Beslutning, hvad han saa siger eller ikke siger. Hvad der ellers (for Resten, i øvrigt) kan være at indvende mod Bogen, saa ere Karakterskildringerne alle fortræffelige. Hvad*

end er sket (i Almindelighed *hvad der end er sket*), *saa synes De mig ikke ulykkelig her* (E. Brandes). *Hvad jeg gör, saa er det galt. Det er et forfærdeligt hidsigt Blod, der flyder i hans Aarer, hvis det saa er. Jeg er lige glad, hvilket Svar* (eller *hvad Svar*) *jeg end faar. Hvilke Fejl han end har, Ærlighed og Oprigtighed kan man ikke frakende ham. Hvordan Dommen saa end bliver, har jeg en god Samvittighed. Hvor jeg saa end anbringer ham, har jeg kun Ærgrelser af ham. Hvor gerne jeg end vil hjælpe dig, er det mig for Öjeblikket aldeles umuligt. Hvorledes han saa end bærer sig ad, kommer han galt fra det. Hvordan det saa gaaer og ikke gaaer, den Tanke blev mig uudstaaelig* (Øhlenschlæger). *Hvad* forstærkes undertiden til *alt hvad*, f. Eks. *Alt hvad der end siges til ham, er og bliver han en uforbederlig Dagdriver. Alt hvad* (Omfangsbest.) *han slider, bliver han dog lige fattig* (ogsaa *alt det han slider*).

I Steden for *som helst* bruges ogsaa en Sammensætning af Henvisningsordet med *i* (oldnordisk *ei*, i ældre Dansk *e*, = *altid*, slgn. *ejegod*), f. Eks. *Ihvo der end forsaa sig, blev Straffen fuldbyrdet. Ihvad der sker, lider du intet Tab. Ihvor jeg saa er, skænker Gud mig Trøst. Ihvor de ogsaa er, jeg maa dem finde* (J. L. Heiberg). *Ihvor tung en Sorg der har ramt dig, maa du bære den med Taalmodighed.*

Anm. 1. Naar det hedder *Hvorom alting er, ham kan jeg stole paa,* er Udtrykket *hvorom alting er* en Forvanskning af *ihvor om alting er* ɔ: *hvorledes det end forholder sig med alt andet.*

Anm. 2. Hos Ingemann forekommer *ihvilketsomer* (skrevet i eet Ord) = *i ethvert Tilfælde,* slgn. i nogle Mundarter *han er ihviksom 30 Aar.*

Anm. 3. I daglig Tale forekomme Forbindelser som: *Det er rart, hvem der kan holde sig uden for den Sag* = *naar nogen* eller *hvis man* (slgn. ovenfor 1 Anm. 2).

De ubestemte Henvisningsord.

182 I. *Man* bruges kun som Grundord; det forekommer i to Hovedbetydninger:

a) om en enkelt i Almindelighed (= *et Menneske, en*), f. Eks. *Vil man være Herre, maa man være Tjener* (= *si quis*). *Man kunde göre den Indvending, at et sikkert Bevis endnu mangler* (= *aliquis*). *Hvad man gerne ønsker, haaber*

man ogsaa (= quod volumus). Jo klogere man er, desto forsigtigere er man (= quo quisque prudentior).

Anm. I denne Betydning kan *man* ofte ombyttes med *jeg, du* eller *vi,* f. Eks. *Vil jeg* (eller *du*) *være Herre, maa jeg* (eller *du*) *være Tjener. Hvad vi gerne ønske, haabe vi ogsaa,* og kan af og til ogsaa skifte dermed, f. Eks. *Vil du have et stykke Flesk, vil du have Smør, vil du have Ost, Gryn, Lys, Brænde, saa kand man ikke veje det op med Penge* (Holberg). *Naar man har en god Samvittighed og gaaer i sit lovlige Kald, saa kan saadant Noget ikke anfægte os* (Fru Gyllembourg). Til at betegne to forskellige Personer i Almindelighed bruges undertiden *jeg* og *du,* f. Eks. *Jeg gaar paa Gaden og tænker paa ingenting; saa kommer du og overfuser mig med Grovheder: skal jeg finde mig i det? (= en Person — en anden Person).*

b) om flere i Almindelighed *(= Folk)*, f. Eks. *Man siger, at Generalen er død* (i Oldnordisk Flertal: *menn segja*). *Man troede engang, at Jorden er flad.* Om *de = man* i denne Betydning se § 176 VI Slutning det förste Eksempel.

Anm. *Man* kan desuden bruges i flere andre, sjældnere forekommende Betydninger:

a) = et normalt Menneske, f. Eks. *Saaledes taler man ikke til sin Lærer. Paa den Maneer forlanger man ikke andre Folks Papirer* (Fru Gyllembourg). *Saadanne udelicate Spörgsmaal gjør man ikke en anstændig Pige* (samme). *Hvorfor har De skjult dette for os? Saadant Noget lægger man ikke Dølgsmaal paa* (Goldschmidt). (Slgn. *Die Sterne, die begehrt man nicht,* Goethe.)

b) = nogen overhovedet, f. Eks. *Jeg havde ikke troet, at man kunde være saa smagløs. Hvor kan man dog falde paa sligt!*

c) = *en, der har med en Sag at göre,* f. Eks. *Man maa ikke overanstrenge Disciplene* (= *en Lærer maa ikke* o. s. v.). *Man tage* ½ ℔ *Mel,* ½ ℔ *Smör og en Pægl Fløde!* (= *en, der vil bage Kager).*

d) = een eller flere bestemte Personer, som man tænker paa, f. Eks. 1) = *jeg*: »*Det forbavser mig, at en ung Dame som De ved saa god Besked med den Slags Ting.*« »*Aah, man er da ikke saa enfoldig, som man ser ud til.*« — »*Men hvoraf veed De . . .?*« »*Man har sine Spioner.*« (Fru Gyllembourg). 2) = *du* eller *De:* »*Man er nok en Smule nysgerrig.*« — (Til Husjomfruen) »*Det er ogsaa forskrækkeligt, at man ikke har Maden færdig i rette Tid.*« — (Erkebispen til Kong Hakon i Øhlenschlægers »Axel og Valborg«) *Det var ei fromt, ei velgiort, at man lod Det komme til saa yderligt*

et Skridt. 3) = *vi:* (I en af flere undertegnet Skrivelse) *Man tillader sig derfor at anmode det höje Byraad om, at der maa blive draget Omsorg for en bedre Ordning af ovennævnte Forhold.* — (En Lærer til sine Meddommere) *Hvad skal man give for en saadan Præstation?* 4) = *I* eller *De:* (En Lærer til Disciplene i en Klasse) *Er man maaske bleven enig om slet ikke at göre noget ved dette Fag?* 5) = *de tilstedeværende: Efter at have spist gav man sig til at spille Kort. Med ængstelige Øjne man paa hinanden saa* (Chr. Winther). 6) = *de, der have med en Sag at göre: Man (ɔ: Regeringen) tænker paa at forelægge Rigsdagen et Lovforslag derom. — Folk have i Aar haft saa faa Penge mellem Hænder, at man (ɔ: de handlende) ikke har solgt for halvt saa meget som sidste Jul.* Om *de* = *man* i denne Betydning, se § 176 VI Slutn. det sidste Eksempel.

II. *Det* bruges hyppigst:

a) som Grundord (§ 140), f. Eks. *Det regner. Det er Sommer. Det er lyst. Det hænger ikke saaledes sammen.*

b) som en foreløbig Antydning af Grundordet (§ 141), f. Eks. *Det er sörgeligt at høre om al den Nød. Det er troligt nok, at han er rejst.*

sjældnere i følgende Tilfælde:

c) som Genstandsord, f. Eks. *Lidt kan göre det. Der har vi det. Han har det godt* eller *kun smaat. Han har det med Varme. Han har det mere i Munden end i Gerningen. Han faar det nemt* (enten = *han faar kun lidt at bestille* eller = *han bliver let vred*). *Hun har gjort det forbi (= slaaet op, hævet Forlovelsen). Han holdt det gaaende. Jeg holder det ikke ud. Jeg gjorde det af med ham. Han mener dig det godt* eller *mener det ikke saa slemt. Han under os det godt.*

d) som en foreløbig Antydning af Genstandsordet; dette finder Sted eller kan finde Sted i visse Forbindelser, naar Genstandsordet er en Navnemaade eller en navneagtig Bisætning, f. Eks. *Han holder det ikke for tilraadeligt at gaa ind paa disse Betingelser (= at gaa ind paa disse Betingelser holder han ikke for tilraadeligt). Jeg kalder det en Uforskammethed at skrive et saadant Brev. Jeg anser det for tvivlsomt, om der kommer noget ud deraf. Giv mig (det) skriftligt, hvad du forlanger derfor! Han tog sig (det) nær, at man forbigik ham.*

e) som en foreløbig Antydning af Hensynsbetegnelsen, naar denne er en navneagtig Bisætning, f. Eks. *Jeg skænkede det ikke en Tanke, at han var lidt bleg (= at han var lidt bleg, skænkede jeg ikke en Tanke).*

f) som Del af et Forholdsordsled, f. Eks. *Han gör mig nok* (eller *for meget*) *af det. Han kommer kun kummerligt ud af det. Han kommer godt efter det* (ɔ: *gör Karriere*). *Hun er fra det. Nu sidder du net i det. Han slider i det. Jeg kan lige saa gerne springe i det som krybe i det. Han er stor paa det. Hun maatte til det* (om noget ubehageligt, f. Eks. *dø, komme i Barselseng*).

Anm. I Gadesproget bruges ofte *den* i Betydning af *det,* f. Eks. *Den er gruelig gal.* Slgn. § 179 II Anm. 2.

III. *En* bruges i to Hovedbetydninger:

a) = *en vis (quidam,* undertiden *unus)*, f. Eks. *En af Byens Læger har fortalt mig det. Da jeg gik paa Gaden, kom der en hen til mig og spurgte om Vejen til Slottet.*

b) om en enkelt i Almindelighed, = *man* i Betydning a, for hvilket Ord det bruges i underordnede Sætningsled, f. Eks. *Hans Paatrængenhed lader en aldrig i Fred. Hvis man kommer i den Slags Forlegenheder, er det ens egen Skyld.* Det kan ogsaa bruges som Grundord, f. Eks. *En kunde tro, at jeg farer med løs Snak.*

Anm. 1. For *man* i de ovenfor I Anm. d 1 og 2 omtalte Betydninger bruges ligeledes *en* i underordnede Sætningsled, f. Eks. *De vil nok göre en forskrækket (= mig). Man er nok spydig i Dag, fordi der ikke göres Stads nok af en (= dig* eller *Dem).*

Anm. 2. *En* bruges i nogle Forbindelser som et virkeligt Navneord, f. Eks. *en underlig en, en anden en, saadan en, hver eneste en, hver evige en.*

IV. *Nogen* bruges i forskellige Betydninger:

a) = *en eller anden (aliquis)*, f. Eks. *Hvis han gör nogen Indvending, skal du blot tale ham efter Munden. Var der nogen hos ham? Nogen maa jeg have at betro mig til. Han har noget stort for. Der maa være noget paa Færde.*

b) = *adskillig (aliquantus* og *aliquot)*, f. Eks. *Om hans Fødselsaar er der nogen Usikkerhed. Der blev noget tilovers. Nogle Börn legede paa Gaden.*

c) kun i Flertal = *visse*, svarende til *en* i Betydning a *(quidam)*, f. Eks. *Nogle af Byens Læger have offentligt udtalt sig derom. Da jeg gik paa Gaden, kom der nogle hen til mig og spurgte om Vejen til Slottet. Dette er nogles Mening, ikke alles.*

d) = *nogen overhovedet (ullus* og *quisqvam)*, navnlig i nægtende Sætninger, f. Eks. *Han kunde ikke give noget Svar.*

Der gik lange Tider, uden at han havde nogen Indtægter. Naar han kører til Marked, har han altid mange Penge med; men han har sjælden nogen med hjem igen. Har jeg nogen Sinde krænket nogens Ret? Det gör ikke noget. Han vil kunne göre det, om ellers nogen kan det. (Undertiden = det ubestemte Kendeord, f. Eks. *Han er ikke noget godt Hoved.*)

Anm. *Noget* bruges i nogle Forbindelser som et virkeligt Navneord f. Eks. *noget underligt noget, saadant noget.*

V. *Mangen* har i det nuværende Sprog næsten altid det ubestemte Kendeord efter sig, f. Eks. *Mangen en Konge vilde ikke have vist en saadan Ydmyghed. Mangt et haardt Sind blev rört ved hans Ord.* Det hedder: *Mangen en har forgæves forsøgt derpaa,* men *mangt og meget* og *Begærlighed har voldt mangens Ulykke.*

De inddelende og de almensammenfattende Henvisningsord.

183 Henvisningsordene *hver* og *enhver* bruges:

1) med inddelende Betydning, f. Eks. *Börnene fik hver en Pære,* navnlig i Forbindelse med de tilbagevisende Henvisningsord, *hver* ogsaa med Ordenstallene, f. Eks. *Sönnerne fik hver sin Gaard af Faderen. De gik hver for sig. Ethvert Stykke havde sin bestemte Plads. — Festen holdtes hvert fjerde Aar. Han er borte hver anden Dag.*

2) med almensammenfattende Betydning, f. Eks. *Hver (en) Gaard, hvert (et) Hus var ødelagt af Fjenden. Hvert et af Börnene døde. Hver en* eller *hver eneste en blev dræbt. Han besøger sin gamle Moder hver Jul.* Digterisk *hver den Dag, jeg lever. — Hun tog imod enhver Bebrejdelse uden at klage. Kongen var venlig mod enhver* eller *mod alle og enhver.*

De nægtende Henvisningsord.

184 **I.** De nægtende Henvisningsord *ingen* og *ingenting* bruges i Almindelighed saaledes, at det er hele Omsagnet, der benægtes, f. Eks. *Ingen ved det = der er ikke nogen, som ved det* eller *enhver er uvidende derom. Jeg er ingen Dreng = det er ikke Tilfældet, at jeg er en Dreng. Han ved ingenting = han ved ikke noget* eller *han er uvidende om alt.* Undertiden hører dog Nægtelsen kun til det Sætningsled, hvortil Henvisningsordet slutter sig, eller som det udgör, f. Eks. *Jeg foretrækker ingen Hustru for en slet Hustru.*

Ingenting er godt i Öjnene. Som Følge heraf kan der opstaa Tvetydighed, f. Eks. *Intet Raad er bedre end det, du giver mig* (enten = *der er ikke noget Raad, der er bedre* o. s. v. eller *ikke at faa noget Raad er bedre* o. s. v.). *Jeg foretrækker ingen Understøttelse for denne.*

2. *Ingen* bruges undertiden saaledes, at der ved en Henvisning eller en Tilföjelse tænkes paa et tilsvarende bekræftende Ord. Dette forekommer:

a) ganske almindelig, naar der følger et personligt eller et henførende Henvisningsord, f. Eks. *Ingen ved, hvor længe han skal leve* (= *der er ikke nogen, som ved* o. s. v.). *Der er intet saa ubetydeligt, at det ikke gör sin Gavn. Der er ingen, som kender sig selv ret* (= *der er ikke nogen, som* o. s. v.). *Der blev intet udrettet, som er værd at tale om.* (Slgn. *Jeg har aldrig kjendt et Menneske, der er ligegyldigere for enhver Green af Literaturen end Du, ethvert Fruentimmer, ethvert Barn overgaaer Dig deri,* Carl Bernhard, *deri = i at have Interesse for* o. s. v.)

Anm. 1. I nogle Tilfælde henviser *de* til et i *ingen* liggende *alle,* f. Eks. Fangefogeden i Øhlenschlægers »Sokrates«: »*Der var Ingen, som ei ønskte det*« (ɔ: *at leve nogle Timer efter Solens Nedgang*). Sokrates: »*De havde deres Grunde, jeg har min.*« *Høist forbauset ingen Mand Kunde sin Forundring hemme, Da de hørte Uffes Stemme* (Øhlenschlæger; desuden maa mærkes, at *forbauset* er Tilstandsbetegnelse til det i *ingen Mand* liggende *enhver = alle*). *Ingen kan gaae tæt ved ham: dem render han paa Ærmet, træder dem paa Foden* (Blicher, *dem = alle, der prøve derpaa*).

Anm. 2. Ved Henvisning til en Ordforbindelse eller en Sætning, hvori der forekommer en Nægtelse, tænkes undertiden Nægtelsen borte, f. Eks. *Jeg vil ikke være vred paa nogen i Dag; dertil er jeg alt for lykkelig. — Steffens paastod, at Lessing ingen virkelig Digter var; og jeg, som elskede Lessing, søgte at bevise det* (Øhlenschlæger). — A: »*Hun elsker mig egenlig ikke.*« V: »*Jeg kan bevise Dem det.*« (Fru Gyllembourg.)

b) ikke helt ualmindelig ved en Tilföjelse med *men,* f. Eks. *Ingen kan udholde altid at sysselsætte sine Tanker med den samme Ting, men maa en Gang imellem søge Hvile ved Afveksling* (= *men enhver maa* o. s. v.). *Ingen hadede jo nogensinde sit eget Kjød, men føder og vederkvæger det* (den autoriserede Bibeloversættelse), sjælden ved en Tilföjelse ved *og,* f. Eks. *Intet (paa Teatret) er virkeligt, og slaaer derfor ingen*

ulægelige Vunder (Hertz, = *og alt det, der foregaar paa Teatret, slaar* o. s. v.). *Intet er meer, som det har været, og vil aldrig blive det* (Carl Bernhard, = *og intet vil nogen Sinde blive det.*) (Slgn. Madvigs latinske Sproglære, 3dje Udgave, § 462 b og græske Ordföjningslære § 213.)

3. Det nægtende Begreb underforstaas undertiden i eet eller flere sideordnede Led:

a) fra et foregaaende i et følgende regelmæssigt efter *eller*, f. Eks. *Han var ikke stolt eller lod andre føle sin Overlegenhed. Gör Dem ingen Skrupler derover eller tro, at De derved mister min Tillid!*, ogsaa i Almindelighed efter *og*, naar det sidste Led indeholder det væsentlige Begreb, f. Eks. *Du er da ikke fra Forstanden og gaar ind paa et saadant Forslag. Han ligger ikke paa Sofaen og læser Romaner fra Morgen til Aften. Staa ikke og glo paa mig! Gaa ikke og spekuler paa det! Vær intet Barn og ynk den gamle Jette* (Øhlenschlæger). Der forekommer dog ogsaa: *Vær nu ikke sær, Og giør ei med en overdreven Stivsind Din Vivs og dine Venners Hielp til Intet* (Øhlenschlæger).

b) fra et følgende i eet eller flere foregaaende

α) regelmæssigt, naar to Led ere forbundne ved *og* og der i det sidste Led indskydes en Bibestemmelse, der ikke hører til det förste, f. Eks. *Ordene havde faaet en Betydning, som han og maaskee heller ikke Krog dengang havde tænkt sig* (Goldschmidt; man kan ikke sige: *som hverken han eller maaske Krog* o. s. v., men vel: *som ikke han og maaske heller ikke* o. s. v.). *Jeg og vistnok ingen af Læserne har nogensinde hørt et saa besynderligt Hurra* (Thornam); undertiden ogsaa ellers, f. Eks. *Min Søster, som vovede eller rettere aldrig forsøgte at besvære sig derover* (L. Kruse, = *som ikke vovede*). *Jeg Runer hugge vil om vor Opdagelse, Som Sol forvittre, Bølgen ei bortvaske skal* (Øhlenschlæger). *Her findes Rim — ja ikke Vers engang* (Prolog, bestemt for P. V. Jacobsens »Trolddom«, Morgenbladet $^{25}/_{12}$ 1888). (Slgn. Isaios VI, 47: *ἐκεῖ ἐστι νόθῳ μηδὲ νόθῃ εἶναι ἀγχιστείαν = μήτε νόθῳ μήτε νόθῃ*; Vergil Æn. I, 545: *quo justior alter nec pietate fuit nec bello major et armis = nec justior alter nec pietate* cett.)

β) ikke ualmindelig, naar et nægtende Ord afslutter og sammenfatter en Række Ord, f. Eks. *Manden, Börnene, sit gode Navn og Rygte, ingenting brød hun sig om. Sangene, Indskrifterne, Jordbærene, intet blev glemt* (L. Kruse). *De Aar, som ligge*

mellem den Tid og nu, hendes forandrede Stilling som Kone og Moder til fire Børn, Intet af alt dette har gjort nogen Forandring (Fru Gyllembourg). *Dag og Nat, naarsomhelst, ingensinde ved han sig sikker* (J. P. Jacobsen). (Slgn. Goethe: *Musik, Rollen und Schuhe, Wäsche und italiänische Blumen ... keines verschmähte die Nachbarschaft des andern;* Horats Epist. I, 1, 38—39: *Invidus, iracundus, iners, vinosus, amator, Nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit.*)

4. Det nægtende Begreb gentages undertiden:

a) naar efter en Nægtelse et enkelt Begreb udhæves, saaledes altid *ikke engang,* f. Eks. *Intet Menneske, ikke engang det usleste, bör være os ligegyldigt. Han har aldrig fri, ikke engang om Söndagen;* undertiden ogsaa ellers, f. Eks. *Ingen af Nutidens Billedhuggere, selv ikke Thorvaldsen, kan maale sig med Oldtidens störste Mestre. En Søvn, Hvori den Sovende ei ængstedes, Selv ei af mindste Drøm* (Øhlenschlæger). *Granskningens Traad blev ikke afbrudt, end ikke i den sildigste Alderdom* (Martensen); men det hedder ogsaa: *Ingen Gud, selv Asathor, var mægtig til at skyde Skibet ud* (Øhlenschlæger). *I intet Forhold, selv i det fortroligste, kan man bortkaste de engang antagne Former* (Fru Gyllembourg). *Han havde heller ikke gjort endog blot en Kat Fortræd* (Goldschmidt). (Slgn. *Μὴ λανθανέτω σε μηδὲ τοῦτο* og *Non praetereundum est ne id quidem.*)

b) naar efter en Nægtelse følger en Inddeling: *hverken — eller, lige saa lidt — som* o. lign.; saaledes altid, naar Inddelingen först følger, efter at den nægtende Sætning er afsluttet, f. Eks *Han har ingen Besked givet mig, hverken skriftligt eller mundtligt. Hun slap aldrig Harpen, hverken i Glæde eller i Smerte* (Mynster). *Han besøgte mig ikke, hverken dengang eller senere. Jeg ser ham aldrig, lige saa lidt om Sommeren som om Vinteren. Ingen Nation . . . er sig selv nok, i materiel saa lidt som i aandelig Henseende* (Clausen); ofte ogsaa ellers, f. Eks. *Uden Forstand kan Ingen hverken tænke eller tale* (Mynster). *Hvert Menneske taler sin egen Tunge, som hans Eftermand aldrig ret hverken kan eller vil forstaae* (Øhlenschlæger). *Sørg du ikke hverken for Penge eller Fornøielser* (Fru Gyllembourg); navnlig efter *uden,* f. Eks. *Hun gik hen ad Vejen uden at se hverken til höjre eller venstre* (= *uden at se enten til höjre eller til venstre*). *Naturer, som, uden at mangle hverken Forstand eller Sjælsadel, ere skabte*

til at bøje sig under Forholdene (Hauch). *Jeg forsager uden hverken at ville fornærme eller misunde Nogen* (Kierkegaard). (Slgn. *οὐδεὶς οὔτε κίνδυνος οὔτε πόλεμος* og *Nihil mehercule te mihi nec carius est nec svavius.*)

c) i Forbindelserne *langtfra ikke* (nu ogsaa *langtfra*) og *paa langt nær ikke*, f. Eks. *Jeg er langtfra ikke tilfreds. Det optager langtfra ikke al min Tid* (Fru Gyllembourg). *Han var paa langt nær ikke færdig.* Ligeledes siges undertiden *at jo ikke* for *at jo* eller *at ikke*, se § 214. (*Hand kiøbte aldrig intet for mig*, El. Ulfeldt.)

d) efter Udsagnsord, hvori der ligger et nægtende Begreb, i nuværende Dansk dog kun sjælden undtagen efter *vogte sig* og *tage sig i Agt*, f. Eks. *Jeg maa vogte mig* eller *tage mig i Agt for, at han ikke narrer mig* (sjælden uden *ikke*). *Vogt dig* eller *tag dig i Agt for ikke at komme for sent!* (hyppigere uden *ikke*). — *Der skal ingen twile paa at iomfrw maria ey bleff en klar iomfru* (Chr. Pedersen). *Hun haffde forbøden, att ingen skulle lade mig faa Naale* (El. Ulfeldt). *Fryct kunde forhindre, att hun icke satte Løgn sammen om mig* (samme). *De lode forbyde, at ingen maatte bruge deres Broer* (Holberg). *Stormvinde hindrer, at Luften ikke af for megen Stilhed raadner* (samme). *Jeg vil gaa ud . . ., og forhindre at ingen skal komme herind* (P. A. Heiberg). *Han havde ofte forbudt hende, ei at bringe Lys, før han ringede derefter* (Øhlenschlæger). *Hindre kunne vi dog, at I herefter ikke bedrage Andre* (Hauch). *Hvad var der til Hinder for, at De ikke ægtede hende?* (Hertz). *Mit Ønske var, at hun vilde gaae først og derved undgaae, at vi ikke kom til at følges ad* (Kierkegaard). *Ingen tvivler paa, at jo hver dansk Mand med Glæde gaaer i Fængsel for sin Konge* (Ingemann). (Slgn. *Was hinderts, dass ich nicht alles erfahre*, Lessing. Paa Græsk og Latin er Gentagelsen Reglen, ligeledes i Fransk efter Udsagnsord, der betegne Frygt.)

5. I spörgende Udraabssætninger tilföjes *ikke* (gammeldags og hos Digterne *ej*), f. Eks. *Hvor var hun dog ikke fortryllende!* (men *hvor hun dog var fortryllende!*, se § 207 Anm. 4). *Hvad i min Heltes Ord der dog ei Kræfter ligger* (Wessel).

Anm. Ogsaa i spörgende Bisætninger forekom tidligere *ei* som Udraabsbiord, f. Eks. *Alle Rejsende forsikre hvor let de Vilde ei bemestre sig Dyrene* (Kraft). *See mig engang til den Kiøbenhavner, hvor ey han er opblæst!* (Øhlenschlægers »Langelandsrejsen«, förste Udgave).

6. I Forholdsordsled maa *ingen* og *ingenting* tit opløses til *ikke nogen* og *ikke noget*, f. Eks. *Jeg bryder mig ikke om nogen Betaling* (ikke *jeg bryder mig om ingen Betaling*). *Storken kunde ikke faa fat paa noget* (ikke *kunde faa fat paa intet* eller *kunde paa intet faa fat*, men vel *kunde intet faa fat paa*).

7. I daglig Tale drages undertiden et nægtende Biord fra en Udsagnsbisætning ind i den overordnede Sætning, f. Eks. *Jeg haaber ikke, at der er noget i Vejen* (= *jeg haaber, at der ikke er noget i Vejen*). *Jeg tror saamænd aldrig, hun gik rigtig paa sine Ben* (E. Brandes, = *jeg tror saamænd, hun gik aldrig rigtigt paa sine Ben*).

Udsagnsordene.

Udsagnsordenes Arter.

Indvirkende og uindvirkende Udsagnsord.

I. Udsagnsord kaldes: 185

1) **indvirkende** (transitive), naar de have et Genstandsord, f. Eks. *Manden lagde Hatten. Rytterne fangede den fjendtlige Anfører. Faderen elsker Sønnen. Jeg ved alt. Aben har fire Hænder. Han skrev et Brev. Drengene gjorde Optöjer.*

2) **uindvirkende** (intransitive), naar de ikke have et Genstandsord, f. Eks. *Ulven tuder. Drengen faldt. Barnet sover. Blomsten visnede.*

II. Nogle uindvirkende og nogle indvirkende Udsagnsord ere parvis beslægtede, saaledes at det uindvirkende er stærkt, det indvirkende svagt, nemlig *falde — fælde, fare — føre, ligge — lægge, ryge — røge, sidde — sætte, springe — sprænge, synke — sænke;* dog ere *vaage* og *vække* begge svage.

Anm. I daglig Tale forveksles disse Udsagnsord ikke sjælden, f. Eks. *Pigen laa i Kakkelovnen. Jeg har sat her en hel Time.* Heraf kommer det, at der nu altid siges og skrives *at ryge Tobak* og *at synke Maden.*

III. Det samme Udsagnsord bruges undertiden baade som uindvirkende og som indvirkende:

1) med samme Betydning, idet

a) et indvirkende Udsagnsord bliver uindvirkende, enten ved at Virksomheden angives i Almindelighed, f. Eks. *Marie læser.*

Han kan hverken spise eller drikke. Han giver ikke, men tager kun. At tro er ikke det samme som at vide, eller ved at Genstandsordet udelades, f. Eks. *Pigen vadsker (Töj). Karlen lagde (Brændsel) i Kakkelovnen. Skipperen lagde (Skibet) til. Han har sat (Penge) til ved den Forretning. Fuglen fælder (Fjer). Rytteren sprængte af Sted* (her udelades altid *Hesten*).

b) et uindvirkende Udsagnsord bliver indvirkende, ved at det til Genstandsord faar et Navneord, der er beslægtet med Udsagnsordet eller hører til samme Betydningsomraade som dette (etymologisk Objekt), f. Eks. *Han levede et hæderligt Liv og døde en ærefuld Død. Alting gik sin skæve Gang. Han sov den retfærdiges Sövn. Han stred en haard Kamp (= Strid). Jeg dansede Vals* (slgn. *en Dans*) *med hende.* (Slgn. *χαλεπὴν δουλοσύνην δουλεύειν* og *gravem servitutem servire.*) Nærmest hertil slutter sig Brugen af Genstandsord i Talemaader som *at springe Buk* (ɔ: *springe den Slags Spring, der hedder Buk* eller *Bukkespring*), *at lege Soldat; at spille Kort* (ɔ: *Kortspil*), *at løbe Storm.*

Anm. For et Navneord kan der staa et Henvisningsord, f. Eks. »*Skal vi danse Vals?*« »*Nej! det vil jeg ikke danse.*« — »*Du kan faa en Lejlighed paa fire Værelser i Vimmelskaftet til 800 Kroner.*« »*Nej! det vil jeg ikke bo*« (hørt i daglig Tale, *det = i en Lejlighed paa fire Værelser i Vimmelskaftet til 800 Kroner*).

2) med noget ændret Betydning, idet

a) et indvirkende Udsagnsord forbindes med et Forholdsordsled i Steden for et Genstandsord, f. Eks. *bære, holde, løfte, tage noget — bære, holde, løfte, tage paa noget, tage af Sukkeret; finde noget — finde paa noget; føle, høre, se noget — føle, høre, se paa noget, høre om noget, høre til ens Befindende, se i Bogen, se til en syg; kaste noget — kaste med noget, tumle en Hest — tumle med en Hest, sy en Kjole — sy paa en Kjole, skrive et Brev — skrive paa et Brev; skyde en — skyde paa en; vente en, vente paa en; jeg kunde lugte Røg — jeg lugtede til Blomsten, jeg kunde smage Vinen i Suppen — jeg smagte paa Vinen; lokke en — lokke for en; han slog Drengen — han slog i Bordet, han slog paa Tromme; gribe noget — gribe efter noget; Pigen følger altid min Kone paa Torvet — han følger efter mig, naar han ser mig; læse en Bog — læse i en Bog; Hunden bed Drengen — Drengen bed i Æblet; Hesten trak den tunge Vogn — han trak i Snoren;* ubetydelig er gerne Forskellen mellem *følge en* og *med en, træffe en* og *træffe paa*.

en, haabe noget og *paa noget, smigre en* og *for en, søge en* eller *noget* og *søge efter en* eller *noget.*

Anm. Om *göre,* brugt uindvirkende som Erstatningsord, se § 242 I.

b) et uindvirkende Udsagnsord faar Genstandsord:

a) ved Tilföjelsen af et Tillægsord som Omsagnsord eller et Biord eller et Forholdsordsled, f. Eks. *Hun græd sit Lommetörklæde helt vaadt (= gjorde vaadt ved at græde). Han sejlede Baaden fuld af Vand. Han gik mig træt. Hun skreg sig hæs. — De spillede deres Penge bort. Han sov Rusen ud. Han sov sig en Hovedpine til. Hun har sunget sig en Formue til. Jeg lo ham ud. Jeg var ved at le mig ihjel. — Han var ved at løbe mig over Ende. Han løb sig en Staver i Livet. Du skal ikke rende Livet af dig. Han sov sig til en Formue.*

β) uden Tilföjelse, f. Eks. *Hun græd sine modige Taarer* (ɔ: *frembragte ved at græde,* slgn. *þú hefir drukkit þurð á sænum* og *quidquid arat Apulus*). *Han spillede Hakon Jarl* (ɔ: *fremstillede ved at spille),* hvoraf *han spillede den fornærmede.* Særlig mærkes flere Talemaader, f. Eks. *at gaa Ærinder, at ride Fastelavn, at staa Skrifte, at staa Fare for at lide noget, at løbe en stor Fare* eller *Risiko.*

3) med helt forskellig Betydning, f. Eks. *hun hældte Vand i Skaalen, han hældede sig mod Muren — Vognen hældede; hun ryster Dugen — hun ryster over hele Legemet; han druknede Killingerne — Skipperen druknede; han kom Vand i Vinen — han kom i Aftes; han vendte Baaden — Baaden vendte, han vendte hjem; han brændte Brevet — Brevet brændte; han sultede sine Folk — Folkene sultede; han væltede Vognen — Vognen væltede; han smeltede Blyet — Blyet smeltede; han endte Krigen — Krigen endte; han begyndte Slaget — Slaget begyndte; Pigen kogte Vandet — Vandet kogte; han standsede Hesten — Hesten standsede; han rullede Tønden ned i Kælderen — Tønden rullede ned i Kælderen.* (»*I Aften vil jeg ud at danse.*« — »*Ja, jeg skal danse dig*« eller »*Ja, du skulde danses*«, slgn. § 59 Anm. 4.)

IV. Indvirkende Udsagnsord faa undertiden et andet Genstandsord, men have da en ændret Betydning. Dette sker ved Tilföjelsen af et Tillægsord som Omsagnsord til Genstandsordet, et Biord eller et Forholdsordsled, f. Eks. a) *øse Vand — øse et Kar fuldt af Vand* (ɔ: *göre et Kar fuldt ved at øse); drikke noget — drikke en fuld; tage noget — tage Munden fuld;* b) *drikke en Drik — drikke sin Lön op; æde noget — æde en ud af Huset;*

skrive en Bog — skrive en Hæder og Ære fra (tillige en Hensynsbetegnelse); c) *drikke noget — drikke en under Bordet; ærgre sig — ærgre sig en Sygdom paa Halsen* (*sig* er Hensynsbetegnelse); det hedder *fylde et Kar med Vand,* men ogsaa *fylde Vand i et Kar.*

Udsagnsordet beholder sin Betydning, naar det ny Genstandsord er beslægtet med Udsagnsordet (slgn. III, 1 b), f. Eks. *Han slog et haardt Slag i Bordet.*

V. Ved nogle uindvirkende Udsagnsord, der have Betydning af *at være til Stede i Mængde,* kan der finde et mærkeligt Skifte af Grundordet Sted, idet Betegnelsen for Stedet kan göres til Grundord, hvorved Udsagnsordet faar Betydning af *at være fuld af noget,* f. Eks. *Vandet flød paa Gulvet — Gulvet flød af Vand, Vildtet vrimlede i Skoven — Skoven vrimlede af Vildt.* Paa lignende Maade ere nogle Udtryk med Tillægsordet *fuld* som Omsagnsord til Grundordet opstaaede, f. Eks. *Pærer hænge i Mængde i Træet — Træet hænger fuldt af Pærer. Gaarden gaar fuld af Svin. Kælderen er løben fuld af Vand.* (Slgn. *arx scatet fontibus* o. lign.)

Tilbagevirkende Udsagnsord.

186 Naar Genstandsordet ved et Udsagnsord betegner den samme Ting som Grundordet og derfor, for saa vidt Grundordet er tredje Person, udtrykkes ved det tilbagevisende Henvisningsord *sig,* kaldes Udsagnsordet **tilbagevirkende** (refleksivt), f. Eks. *han undser sig, han vadsker sig.* Saadanne Udsagnsord kaldes:

1) ægte tilbagevirkende Udsagnsord, hvis de altid bruges saaledes, f. Eks. *undse sig, ömme sig, bare sig, dy sig, te sig, vægre sig, bryste sig, blære sig, kro sig, sömme sig, raadføre sig, tildrage sig.* Hertil høre en Del Udsagnsord, der ere afledte af andre Udsagnsord ved *be* og *for* eller dog begynde med disse Forstavelser, f. Eks. *begive sig, betakke sig, beflitte sig, besinde sig; forelske sig, forregne sig, forsynde sig.*

2) uægte tilbagevirkende Udsagnsord, hvis de kun undertiden bruges saaledes, f. Eks. *Hun satte sig (hun satte Bakken paa Bordet). Han lagde sig (han lagde Brevet i Skuffen). Barnet vadskede sig (Moderen vadskede Barnet). Fjenden nærmede sig (Konstablen nærmede Lunten til Kanonen). Han gottede sig hjerteligt herover (det gottede ham, at han havde narret dem). Han listede sig ind i Stuen (liste noget til sig* eller *fra en, han listede om* eller *af). Det traf sig, at jeg den Dag var*

fraværende (jeg traf ham ikke). Nogle faa ændret eller forskellig Betydning, f. Eks. *Han giver sig nok. Hun gav sig ynkeligt. Lad nu være at skabe dig! Han kommer sig nok.*

Flere tilbagevirkende Udsagnsord kræve altid eller dog regelmæssigt en Udvidelse:

a) Omsagnsord til Genstandsordet, f. Eks. *skrige sig hæs, spise sig mæt* (slgn. § 185 III 2 b α);

b) en Hensynsbetegnelse, f. Eks. *unddrage sig noget* (sjælden *fra noget* eller uden Udvidelse, f. Eks. *Jeg skal ikke unddrage mig*);

c) et Biordsled, f. Eks. *trænge sig frem, hugge sig igennem, slide sig op, se sig for* eller *om, huske sig om;*

d) et Forholdsordsled, f. Eks. *egne sig til noget, raadføre sig med en, befatte sig med noget, beflitte sig paa noget, fordriste sig til noget; leve sig ind i ny Forhold, sove sig til noget, give sig ud for noget* (slgn. § 185 III 2 b α).

Anm. 1. Nogle Udsagnsord forbindes med *sig* som Hensynsbetegnelse og kunne derfor kaldes uegentlige tilbagevirkende Udsagnsord, f. Eks. *frabede sig noget, tiltvinge sig noget.* (Se fremdeles § 149 Anm. 2.) I Udtryk som: *Han kan ikke staa sig imod dig. Han staar sig godt. Hvorledes staar det sig?* er *sig* Hensynsbetegnelse.

Anm. 2. Enkelte tilbagevirkende Udsagnsord kunne ogsaa bruges uden *sig,* f. Eks. *Han jamrer sig* og *han jamrer, det hændte sig* og *det hændte.*

Anm. 3. Undertiden bruges et tilbagevirkende Udsagnsord, hvor man kunde vente et lideformet, f. Eks. *Den Mode holder sig ikke længe. Den Farve taber sig hurtigt.* I andre Tilfælde bruges et tilbagevirkende Udsagnsord ved Siden af et lideformet, f. Eks. *harme sig* og *harmes, undre sig* og *undres, hænde sig* og *hændes, Dören aabnede* eller *lukkede sig* og *Dören aabnedes* eller *lukkedes, Borgerne samlede sig* eller *samledes paa Torvet, Forsamlingen opløste sig* eller *opløstes hurtigt.*

Gensidigvirkende Udsagnsord.

Naar et Udsagnsord i og for sig (ɔ: uden Tilföjelse af *hinanden* 187
eller *hverandre)* betegne flere Tings gensidige Indvirkning paa hverandre, kaldes det **gensidigvirkende** (reciprokt), f. Eks. *Drengene kunne ikke enes, de kives bestandig. Vi ses i Morgen. Broderen kappes med Søsteren. Jeg skiltes fra ham for et Öjeblik siden.*

Saadanne Udsagnsord ere altid lideformede. De ere:

1) ægte gensidigvirkende Udsagnsord, hvis de aldrig forekomme

i Handleform, f. Eks. *enes, kives, klamres, kævles, mundhugges, trættes, kappes, næbbes;*

2) uægte gensidigvirkende Udsagnsord, hvis de ogsaa forekomme i Handleform, f. Eks. *forliges, kysses, skændes, slaas, strides, bides, stanges, ses, mødes, skilles:* det hedder altid *tales ved* (ikke *tales* alene), hyppigst *hjælpes ad* og ofte *følges ad.*

Anm. 1. Gensidigvirkende Udsagnsord have fra først af kun været brugte, naar Grundordet var flerleddet eller Flertal, f. Eks. *Broderen og Søsteren kappes. Vi skiltes.* Først senere har den Talebrug udviklet sig, at man gör et Enkelttalsord til Grundord og ved et tilföjet Forholdsordsled udfylder den manglende Del af Grundordet, f. Eks. *Broderen kappes med Søsteren. Peter sloges med Jens. Jeg skiltes fra ham.* (Paa lignende Maade har af *Karlen og Pigen bleve gode Venner* udviklet sig *Karlen bleo gode Venner med Pigen.*) Det hedder i Almindelighed *at omgaas en* (ikke *omgaas med en*), men i overført Betydning *han omgaas med den Tanke at hæve Forretningen og rejse til Amerika.*

Anm. 2. For flere af de uægte gensidigvirkende Udsagnsord kan man bruge det tilsvarende handleformede i Forbindelse med *hinanden* eller *hverandre,* f. Eks. *de kyssedes = de kyssede hinanden, vi saas = vi saa hverandre;* undertiden ændres dog Betydningen noget, f. Eks. *vi mødes hver Aften (efter Aftale)* og *vi møde hinanden hver Aften (tilfældigt).*

Anm. 3. De uægte gensidigvirkende Udsagnsord kunne for störste Delen ogsaa forekomme med lideformet Betydning, f. Eks. *Der maa kun slaas eet Slag ad Gangen. I det fjerne saas der en Støvsky. Hvorfor skal der altid skændes paa det stakkels Barn?* Dette er dog ikke Tilfældet med dem alle, f. Eks. *Parterne kunne ikke blive forligte* (*forliges* giver en anden Betydning).

Upersonlige Udsagnsord.

188 De Udsagnsord, der i egentlig Betydning altid betegne en Handling, som ikke henføres til noget bestemt Grundord og derfor til Grundord have det ubestemte *det,* kaldes **upersonlige** (slgn. § 140, 2). I det nuværende Sprog høre hertil kun Udsagnsord, der udtrykke Naturtildragelser, f. Eks. *det regner, det sner, det hagler, det tordner, det lyner, det dages.* I overført Betydning kunne mange af disse Udsagnsord ogsaa bruges personligt, f. Eks. *Gnisterne regnede ned over os. Kanonerne tordnede.*

Derimod siges et Udsagnsord, der i Almindelighed bruges personligt, at staa upersonligt, naar det forekommer i upersonlige eller upersonligt formede Sætninger (§ 140 og § 141), f. Eks. *Det*

blæser, det banker, det er lyst, det gav et Sæt i ham, det svimlede for ham, det gik saaledes til, det haster stærkt med Afrejsen; der hviskes allerede derom i Krogene, der er smukkest i Danmark. — Det lykkedes os at naa Byen inden Aften. Det hænder ofte, at han kommer for sent. Det eller *der siges, at han er rejst. Der var en Gang en Mand. Der ventes Brev fra ham.*

Anm. Tidligere vare flere Udsagnsord, der nu bruges personligt, upersonlige eller stod upersonligt, f. Eks. *mig törster, mig drömmer, mig længes, mig behager.* Overgangen er foregaaet derved, at det afhængige Navneord, f. Eks. *Manden* i *Manden törster,* opfattedes som Grundord, fordi det stod foran Omsagnet. Endnu bruges i adskillige Tilfælde det upersonlige Udtryk ved Siden af det personlige, f. Eks. *det synes mig — jeg synes, det aner mig — jeg aner, det fortryder mig — jeg fortryder, det gyser i mig — jeg gyser, det undrer mig — jeg undrer mig (over), det harmer mig — jeg harmes (over), der fejler mig noget — jeg fejler noget, der mangler mig noget — jeg mangler noget, der fattes mig noget — jeg fattes noget, der skete ham en Ulykke — du skal ske en Ulykke.*

Uselvstændige Udsagnsord.

Udsagnsord, der tjene til at forbinde et Omsagnsord til Grundordet med dette, kaldes **uselvstændige.** De, der hyppigst bruges saaledes, ere allerede nævnte § 143. Desuden bruges undertiden nogle andre Udsagnsord paa denne Maade, idet deres egentlige Betydning mere eller mindre svækkes, f. Eks. *Konen ligger syg. Manden sidder fængslet. Skoven staar grön. Han lever ugift. Osten smager sød (= er sød i Smagen). Han ser god ud* (forskelligt fra *han ser godt ud*). *Sagen falder ham vanskelig. Træet hænger fuldt af Pærer. Han lod meget tilfreds. Konen sidder Enke. Min Broder stod Fadder* (tidligere *staa en kiøn* eller *en smuk* eller *en net.*) *Han stod Skildvagt. Faderen laa Lig. Karlen løb Fastelavnsnar. Hans Væsens Skjønhed lyste klar* (Paludan-Müller). *Hans Følelse dog altid smuk fremtræder* (samme). 189

Anm. De § 143 nævnte Udsagnsord have ligesom de sidstnævnte alle oprindelig været selvstændige Udsagnsord, og som saadanne bruges endnu *være, blive, forblive* og *forekomme,* f. Eks. *Gud er og var og bliver. Han blev* eller *forblev i Byen. Der var* eller *blev stor Glæde over hans Ankomst. Dette Ord forekommer ikke mere.*

Brugen af Udsagnsordenes Former.

Hovedformerne.

Handleform, brugt med Lideforms Betydning, og omvendt.

190 I. Handleform har undertiden Lideforms Betydning:

1) Navnemaade

a) efter Genstandsord i nogle Tilfælde (§ 153, 1 Anm. 4), f. Eks. *Jeg har aldrig set Stykket opføre af dette Selskab. Han lod sig male af Datidens berömteste Mester.*

b) efter *være* og *blive* (§ 153, 2 Anm. 2), f. Eks. *Han er at rose for sin Oprigtighed. Denne Opgave bliver at betragte som uløselig.*

2) Nutids Tillægsmaade i visse Tilfælde, naar det er

a) Omsagnsord eller Tilstandsbetegnelse (§ 198 I Anm. 1), f. Eks. *Han er ventende hvert Öjeblik. Jeg fik en Bog forærende.*

b) Vedföjelse (§ 198 III Anm. 1 a), f. Eks. *grædende Taarer.*

II. Omvendt kan Förnutids Tillægsmaade af et indvirkende Udsagnsord forekomme med Handleforms Betydning (§ 198 III Anm. 1, 2 a), f. Eks. *en berejst Mand, hans svorne Fjende.*

Forandring fra Handleform til Lideform.

191 Naar man vil fremhæve Genstandsordet i en Sætning, kan dette sættes först, medens Grundordet faar Plads efter Omsagnet eller en Del af dette, f. Eks. *Den Mand kender jeg ikke. Saa store Ting har han udrettet.* Men da denne Udtryksmaade i mange Tilfælde ikke kan bruges, fordi den medfører Tvetydighed, f. Eks. *Hertugen besejrede Kongen,* har Sproget et andet Middel til at udtrykke det samme, nemlig Sætningens Forandring fra handleformet til lideformet. I Overensstemmelse med Handleformens og Lideformens Betydning foregaar denne Forandring saaledes, at man gör Genstandsordet til Grundord og sætter Omsagnet i Lideform, medens det oprindelige Grundord tilföjes ved Hjælp af et Forholdsord, hyppigst *af,* undertiden *ved* eller *med*, f. Eks. *Kongen besejrede Hertugen — Hertugen besejredes af Kongen. Udholdenhed besejrer alle Vanskeligheder — alle Vanskeligheder besejres ved Udholdenhed. Denne Nøgle aabner alle Döre — alle Döre aabnes med denne Nøgle.* Alle andre Sætningsled, saasom Hensynsbetegnelsen og Forholdsordsled, blive uforandrede, f. Eks. *Kongen betroede ham i Hemmelighed et vigtigt Hverv — et vigtigt Hverv blev i Hemmelighed betroet ham af Kongen.* Dog maa et tilbagevisende

Henvisningsord forandres, fordi Grundordet bliver et andet, f. Eks. *Han har forstødt sin egen Sön — hans egen Sön er bleven forstødt af ham.*

Naar man i en Sætning, hvis Omsagn er et uindvirkende Udsagnsord, særlig vil fremhæve dette, kan en saadan Sætning, skönt der intet Genstandsord findes, dog forandres til lideformet, idet det ubestemte Biord *der* sættes paa det manglende Grundords Plads (slgn. § 140, 1 a), f. Eks. *Et Strygeorkester musicerer i Haven — der musiceres i Haven af et Strygeorkester.*

Anm. 1. Naar en Sætning, hvis Omsagn er et Maadesudsagnsord, forandres til lideformet, sker dette, ved at den af Maadesudsagnsordet afhængige Navnemaade sættes i Lideform, f. Eks. *Karlen skal göre dette Arbejde — dette Arbejde skal göres af Karlen. Den dovne kan intet udrette — intet kan udrettes af den dovne. Pigen maa straks vadske Gulvet — Gulvet maa straks vadskes af Pigen. Alle og enhver maa læse Brevet — Brevet maa læses af alle og enhver. Præsterne turde ikke forkynde Guds Ord — Guds Ord turde ikke forkyndes af Præsterne.* (Dette kan dog ikke göres, naar *ville* bruges i sin oprindelige Betydning: *hun vil narres af ham* udtrykker ikke det samme som *han vil narre hende*, fordi Viljen altid findes hos den Person, der betegnes ved Grundordet.) Det samme finder Sted ved enkelte andre Udsagnsord, der forbindes med Navnemaade, f. Eks. *Denne Sang plejer at synges först. Hesten behøver ikke at fodres nu. Kornet begyndte at køres ind i Gaar. Bogen hørte snart op at bruges i Skolerne;* men i de fleste Tilfælde kan en Sætning, hvis Omsagn er forbundet med en Navnemaade, ikke forandres til Lideform, f. Eks. *Man forsömte at göre det nødvendige* (ikke *det nødvendige forsömte at göres*). Tidligere sattes ofte ogsaa det Udsagnsord, der forbindes med Navnemaaden, i Lideform (slgn. *urbs aedificari coepta est*), f. Eks. *Hans Skrift blev tilladt at trykkes* (Eilschow). *Skildringen kunde ikke taales at høres* (David). *Det behøves vel neppe at siges* (Kierkegaard). Endnu siges i Almindelighed *Kornet er begyndt at modnes.*

Anm. 2. Som en Uregelmæssighed maa det betragtes, at Genstandsordet i den handleformede Sætning undertiden ikke göres til Grundord i den lideformede, men bliver staaende som Genstandsord, idet Sætningen bliver upersonlig, f. Eks. *Og da dem spurgtes, hvi de blev saa længe . . .* (Øhlenschlæger). *Der blev spurgt ham, om Sygdommen var smitsom* (daglig Tale). *Hvis dermed menes mig . . .* (Paludan-Müller, for *hvis det er mig, som dermed menes;* thi man kan ikke sige *dermed menes jeg*). *Han indbilder sig, at det er ikke ham*

selv, men Peruken og Vesten meened (Holberg). *Det var dig ment* (daglig Tale).

Anm. 3. Om Brugen af en Hensynsbetegnelse og et af et Forholdsord styret Ord som Grundord i en lideformet Sætning er talt § 149 Anm. 1 og § 155 Anm. 2.

Anm. 4. Sætninger, hvis Omsagn bestaar af et lideformet Udsagnsord, kunne ikke forandres, f. Eks. *Træerne grönnes. Börnene kives.* Dog siges: *Det vil mindes længe (= man vil mindes det længe). Han skal omgaas med Forsigtighed (= man skal omgaas ham med Forsigtighed).*

Enkelt og omskreven Lideform.

192 I. Den enkelte Lideform er ubrugelig:

1) i den forestillende og bydende Maade, f. Eks. *Landet blive frelst! Bliv rost!*

2) i Datid af flere stærke Udsagnsord (§ 118, 9 Anm. 1), f. Eks. *De smaa Drenge bleve løbne over Ende. Han blev hjulpen af sin Svoger.*

3) i enkelte Udsagnsord, der i Lideform bruges med gensidigvirkende Betydning (§ 187 Anm. 3), f. Eks. *Parterne kunde ikke blive forligte* (*kunde ikke forliges* giver en anden Betydning).

II. Den omskrevne Lideform er ubrugelig:

1) i følgende enkelte Udsagnsord (slgn. Tysk, hvor omtrent de tilsvarende Udsagnsord mangle Lideform):

a) *have, eje, besidde, skylde,* f. Eks. *Alting havdes paa Lager. Gaarden ejedes af en gammel Bonde. Fideikommisset besades dengang af hans Onkel. Den störste Sum skyldtes ham af hans egen Broder.*

b) *der gives, der findes, der behøves,* f. Eks. *Der gives* eller *findes ingen anden Udvej. Dertil behøvedes der en stor Kapital. (Der siges, at han er rejst,* men *der blev sagt, at han var rejst.)*

c) *vide, mene,* f. Eks. *Intet vides bestemt. Der menes intet ondt dermed.* (Af *tænke, indse, begribe* og *erfare* bruges den omskrevne Form sjælden.)

d) *faa, erholde, miste,* f. Eks. *Nærmere Underretning faas* eller *erholdes, naar man henvender sig paa Bladets Kontor. Alt Rejsetöjet mistedes.*

2) i alle lideformede Udsagnsord, f. Eks. *Han ældes. Træet grönnes. Det dagedes. Mindes altid eders Pligter! — De kævledes en hel Time. Kives ikke, Börn! Vi saas hyppig.*

Anm. Af Udsagnsord som *elske, agte, frygte, hade* og andre, der betegne et varigt Følelsesforhold, bruges den med *blive* omskrevne Form, kun naar Talen er om Indtrædelsen i Forholdet, f. Eks. *Hvor han kommer hen, bliver han elsket af alle. Brødrene bleve snart lige saa frygtede af Venderne som ærede af Kongen,* eller om det fremtidige, f. Eks. *Nu er han hadet af alle, men med Tiden bliver han nok elsket.* Dette Eksempel viser ogsaa, at man for den enkelte Lideform af disse Udsagnsord kan bruge en med *være* omskreven Form (slgn. § 198 II 2).

III. For Brugen af de to Lideformer i de Udsagnsord, i hvilke begge forekomme, gælde i det hele følgende Regler:

a) i Nutid og Datid betegner fortrinsvis den enkelte Form Tilstanden eller den gentagne Handling, den omskrevne Form den enkelte Handling (slgn. Brugen af Imperfektum og Aorist eller Perfektum paa Græsk og Latin), f. Eks. *Landet kaldes nu* (ɔ: *har nu Navnet*) *Morea, men kaldtes dengang* (ɔ: *havde dengang Navnet*) *Peloponnes. Börn opdrages af deres Forældre. Barnet bliver opdraget hos sin Moster. Medens Landet hærgedes af Fjenden, blev Kongen dræbt af en fornærmet Adelsmand. I dette Hus spises der i Almindelighed til Middag Klokken tolv, men i Dag blev der först spist Klokken fire. I Klostrene plejedes de fattige og de syge. Mange af de saarede bleve plejede i det nærliggende Kloster.*

Anm. I fortællende Nutid bruges i Almindelighed den enkelte Form, f. Eks. *Signalet lyder, Baadene trækkes ned til Stranden og sættes i Vandet, Mandskabet styrter om Bord, og af Sted gaar det i strygende Fart*; ligeledes naar Nutid bruges i Domme o. lign, f. Eks. *Tiltalte frifindes, og Omkostningerne betales af det offentlige.* Derimod bruges sædvanlig den omskrevne Form, naar Nutid bruges til at betegne det fremtidige, f. Eks. *I Morgen bliver Forbryderen henrettet.*

b) I Navnemaade bruges ved Maadesudsagnsord:

1) den enkelte Form, naar *ville* betegner en Vilje, *skulle* et Krav eller en Bestemmelse, *kunne* en Mulighed i Almindelighed, *turde* en Tilladelse, *maatte* en Nødvendighed, samt altid ved *burde,* f. Eks. *Verden vil bedrages. Han vil roses. Med Lov skal Land bygges. Hvorledes skal dette Barn opdrages? Forbryderen skal henrettes i Dag. Der kan siges meget baade for og imod. Denne Ordning kan med Lethed forandres. Ikke en Tøddel tör forandres heri. Lægen maa straks hentes. Denne Sag bör overvejes omhyggeligt.*

2) den omskrevne Form, naar *ville* betegner det fremtidige, *skulle* en Forsikring eller i et Spörgsmaal en fremtidig Mulighed, *kunne* og *turde* en fremtidig Mulighed, *maatte* en Tilladelse, f. Eks. *Han vil blive rost. Brevet skal blive besörget. Hvorledes skal dette Barn blive opdraget? Denne Ordning kan let blive forandret. Du turde blive skuffet. Lægen maa gerne blive hentet.*

Anm. Efter *ville, skulle* og *maatte* bruges dog den enkelte Form, naar det ikke særlig fremhæves, at Grundordet lider en vis Behandling, hvad der navnlig er Tilfældet ved de Udsagnsord, der ere afledte af Tillægsord, og ved dem, der betegne en Opfattelse, f. Eks. *Du vil ikke have nogen Fornöjelse af at høre paa Forhandlingerne, men blot trættes derved (= blive træt). Min Iver skal ikke sløves. Karret maa gerne tömmes, naar det blot fyldes igen. Det vil let forstaas, at jeg kun nødig gaar ind paa denne Ordning. Mine Ord maa opfattes, som man har Lyst til.* Man kan sige *Denne Begivenhed vil altid huskes,* men ikke *Han vil huskes om 100 Aar,* fordi *han vil huskes* betyder *han ønsker at huskes.*

Udsagnsord, der mangle Lideform.

193 I. De fleste indvirkende Udsagnsord kunne bruges i Lideform. Herfra undtages:

1) Maadesudsagnsordene (om Lideform af *kunne,* naar det ikke bruges som Maadesudsagnsord, men i Betydningen *have tilegnet sig Kundskab om noget* se § 128 Anm. 1);

2) de tilbagevirkende Udsagnsord;

3) nogle enkelte, navnlig *fejle noget* og *mangle noget*; for Lideform af *udgöre* bruges saa godt som altid *bestaa af*, f. Eks. *Andet Bind bestaar af Dokumenter, Breve og lignende;* naar *lade* har Genstandsord med Navnemaade, bruges det ikke i Lideform, f. Eks. *Man lod ham komme* (ikke *han lodes komme*).

Anm. 1. Nogle indvirkende Udsagnsord kunne vel bruges i Lideform, men ikke i alle Betydninger, f. Eks. *Denne Vare haves paa Lager*, men ikke *Fire Hænder haves af Aben. Det blev ham betydet, at han skulde holde sig i Ro,* men ikke *Flere forskellige Ting betydes af dette Ord. Han blev i Gaar set i Helsingør,* men ikke *Fædrelandets Frelser blev set i ham.*

Anm. 2. Forandring til Lideform finder i Almindelighed ikke Sted:

1) i de Tilfælde, hvor Omsagnet ikke har andre Udvidelser end et ubestemt Genstandsord, f. Eks. *Ryge har spillet mange Roller* kan ikke forandres til *Mange Roller ere blevne spillede af Ryge;* derimod

kan man sige: *Hakon Jarl er bleven spillet af Ryge. Mange af disse Roller ere ogsaa blevne spillede af Ryge. Mange Roller ere blevne spillede udmærket af Ryge. Mange Roller ere blevne spillede saaledes af Ryge, at hans Efterfølgere ikke have kunnet naa ham.* Hertil slutte sig de Tilfælde, hvor Omsagnsordet i Forbindelse med Genstandsordet udgör en Talemaade, f. Eks. *Denne Skuespiller gör Opsigt ved sin usædvanlige Spillemaade. Naar fandt denne Begivenhed Sted? Disse Ideer slog Rod i Folket. (Forbryderen tog Flugten.)* Naar Eftertrykket ligger paa Talemaaden, kan i nogle Tilfælde det lideformede Udtryk bruges, f. Eks. *Endelig blev der sluttet Fred af de stridende Parter. Der spilles meget Kort af Embedsmændene og de velstaaende Købmænd* (men ikke *der spilles meget Kort af Frederiksen*).

2) naar den handleformede Sætnings Grundord er et personligt Henvisningsord, der udtales svagt, f. Eks. *Jeg husker endnu disse Begivenheder* — ikke *Disse Begivenheder huskes endnu af mig* (men vel *af gamle Folk*). *Du kan læse disse Begivenheder hos Herodot* — ikke *Disse Begivenheder kunne læses af dig hos Herodot. De udsatte Afgörelsen fra Dag til Dag* — ikke saa gerne *Afgörelsen udsattes af dem fra Dag til Dag.* Derimod kan man sige: *Denne Opgave kan løses af dig, men ikke af ham.* (*Man maa vise Konduite* bliver til *Der maa vises Konduite,* hvor *af en* ikke kan tilföjes.)

Anm. 3. De allerfleste af de Udsagnsord, der kun forekomme i den enkelte Lideform (§ 192 II), kunne ikke bruges i Lideform i Förnutid, Fördatid, Förfremtid og Föreftertid (*faa* heller ikke i Datid). Dog hedder det *Der er ikke blevet fundet* (eller *er ikke fundet*) *mange, som have kunnet maale sig med ham i Fasthed og Karakterstyrke.* Af enkelte bruges Förnutids Tillægsmaade i Forbindelse med Tidsformer af *være* (slgn. § 198 II), f. Eks. *Denne Gaard har engang været ejet af min Bedstefader.*

II. Af de uindvirkende Udsagnsord kunne ikke blot de fleste af dem, der betegne en Virksomhed, men ogsaa mange, der betegne en Tilstand, bruges upersonligt i Lideform, f. Eks. *Der arbejdes godt i denne Klasse. Der hviskes allerede derom i Krogene. Der blev danset til langt ud paa Natten. — Der ties til alt for meget. I vor Tid arbejdes der for meget og hviles for lidt. Der blev vaaget over ham i fem Nætter.*

Følgende uindvirkende Udsagnsord forekomme ikke i Lideform:

1) de fleste af dem, der betegne Forandring af en Tilstand, f. Eks. *falde, raadne, visne, blegne, vaagne, ske, hænde (hændes = hænde);* ligeledes *komme;*

2) de upersonlige Udsagnsord, f. Eks. *det regner, det sner, det hagler* (*det dages* er altid lideformet);

3) Udsagnsordene *være, blive, forblive, hedde* og *forekomme* i alle Betydninger;

4) de, der have Hensynsbetegnelse, f. Eks. *ligne, hue, behage, nytte, tilhøre, tilfalde, tilkomme, frakomme, vedkomme,* undtagen dem, der oprindelig ere indvirkende, men ere blevne uindvirkende, ved at Genstandsordet er udeladt, f. Eks. *Der blev fortalt os om de nyeste Opdagelser i Afrika. Der er endnu ikke blevet svaret ham paa hans sidste Brev.*

Maaderne.

Hovedmaader og Bimaader.

194 · Navnemaade og Tillægsmaade skille sig fra de andre tre Maader ved ikke at henføres som umiddelbart Omsagn til Sætningens Grundord. Da deres Funktion altsaa fjerner sig fra Udsagnsordenes oprindelige Bestemmelse (§ 70), kaldes de **Bimaader** i Modsætning til de andre Maader, der kaldes **Hovedmaader**.

Paa den anden Side have Bimaaderne dog bevaret saa meget af Udsagnsordets Væsen, at der til dem kan föjes de samme Sætningsled som til Hovedmaaderne, f. Eks. *at plöje Marken* (Genstandsord); *hun gik bort, nynnende en bekendt Sang* (ligeledes); *at blive rig* (Omsagnsord); *Hans Mortensen, i Almindelighed kaldt Skriver-Hans* (ligeledes); *at ligne sin Fader* (Hensynsbetegnelse); *den Klassen tildelte Ros* (ligeledes).

Anm. Paa lignende Maade kunne Navneord paa *en*, der ere afledte af Udsagnsord, forbindes med de samme Sætningsled som Udsagnsord, f. Eks. *en uophørlig Skraben Penge sammen* (Genstandsord og Biordsled). Saadanne Udtryk have nedsættende Betydning, selv om de Ordforbindelser, hvoraf de ere dannede, ikke have det (slgn. § 62, 3), f. Eks. *Hiin bare Gjøren Gavn* (Paludan-Müller).

Den forestillende Maade.

195 Den forestillende Maade bruges i det nuværende Sprog kun for at udtrykke et Ønske, en Opfordring, en Tilladelse eller en Antagelse og forekommer i almindelig bunden Stil ogsaa i disse Tilfælde kun i visse staaende Udtryk, f. Eks. *Kongen leve! Gud velsigne dig! Vel bekomme! — Man betænke, hvilken Stilling han var i! — Man sige, hvad man vil! — Det koste, hvad det vil! Det være nu saa eller ej!*

Anm. 1. Den forestillende Maade bruges saa godt som udelukkende i

Hovedsætninger, idet den kun en sjælden Gang forekommer i en henførende Bisætning, der viser hen til en hel Sætning, f. Eks. *Hvis du skulde dø, hvad Gud forbyde! hos hvem skal jeg saa søge Hjælp?*

Anm. 2. Til at udtrykke et Ønske bruges i Almindelighed *gid* (sammentrukket af *givet* ɔ: *give det* for *Gud give det*), sjælden *gid at*, f. Eks. *Gid (at) du maa have Held med dig!*, *bare* eller *blot*, f. Eks. *Bare han dog snart maa komme hjem! Blot jeg nu ikke løber sur i alt dette Virvar!*; undertiden ogsaa Bydemaade (se § 196) eller Bisætninger med en udeladt Hovedsætning (se § 241, 3 a).

Til at udtrykke en Opfordring, en Tilladelse eller en Antagelse bruges Bydemaade, naar Grundordet er anden Person (se § 196), og en Omskrivning med *lad*, naar det Ord, der for Tanken staar som Grundord, er förste eller tredje Person, f. Eks. *Lad os skynde os! Lad mig dog endnu en Gang læse, hvad hun skriver i sit sidste Brev!* (en Selvopfordring). *Lad mig ogsaa have taget fejl! hvem kan bebrejde mig det? — Lad enhver feje for sin egen Dör! Lad ham kun være vred paa mig!* (eller *han maa gerne være vred paa mig*). *Lad ham ogsaa bruge vel mange Penge! hvad gör saa det?* I denne Omskrivning er Grundordet til *lad* formelt anden Person, men der tænkes ikke paa den, man i Öjeblikket taler til.

Den bydende Maade.

196 Den bydende Maade udtrykker i Almindelighed en Befaling eller i Forbindelse med en Nægtelse et Forbud, f. Eks. *Bring dette Brev paa Posthuset! Kommer hid, I Piger smaa! Forstyr mig ikke! Gör ingen Indvendinger!*; men den bruges ogsaa for at udtrykke et Ønske, f. Eks. *Lev vel! Mor dig godt!*, en Opfordring, f. Eks. *Gör, hvad du kan! Vær saa god at sætte Dem ned!*, en Tilladelse, f. Eks. *Vær saa vred, du vil! Gör dig kun saa lystig, du kan!* eller en Antagelse, f. Eks. *Gör dig saa megen Umage, du kan! du vil faa Skænd alligevel. Hav læst Alverdens Bøger! paa denne Ting er du ikke klogere end den, der ikke kan læse. (Bild mig ikke det ind! = Prøv ikke paa at bilde mig det ind!)*

Anm. En Befaling og et Forbud udtrykkes undertiden ved Omskrivning, f. Eks. *Du skal sige mig det. Du maa ikke lyve,* eller ved den fremsættende Maade, f. Eks. *Nu gör du, hvad jeg forlanger! Du understaar dig ikke til at göre ham noget!*

Navnemaaden.

197 Navnemaaden bruges enten ligefrem som Navneord eller som Udfyldningsled (§ 153) eller som Sætningsæmne (§ 159, 2 b og 3).

Som Navneord kan Navnemaade være:

1) Grundord, f. Eks. *At græde hjælper intet.* I dette Tilfælde bruges hyppigst en upersonlig Form for Sætningen (§ 141 II, 1), f. Eks. *Det hjælper intet at græde. Det blev besluttet at sige nej.*

2) Genstandsord, f. Eks. *Du kan udrette mere end jeg. Han søgte at undvige. Han besluttede at rejse bort. Jeg glemte at komme. Jeg har i Sinde at sige ham min Mening.* Dette finder Sted:

a) ved Udsagnsord, der betegne en Handling eller et Forhold, som ligefrem virker paa en anden Handling eller hvad andet der udtrykkes ved et Udsagnsord, saaledes at vedkommende Udsagnsords Grundord tillige tænkes som Grundord for Navnemaaden. Hertil høre foruden Maadesudsagnsordene, ved hvilke Navnemaadens Mærke *at* udelades (§ 128), bl. a.: *søge* eller *forsøge, vove, pleje, elske, lide, hade, ønske, forlange, beslutte, bestemme, haabe, frygte, forstaa, lære* (ɔ: *modtage Undervisning*), *mene, tro, tænke, paastaa, love, afslaa, begynde, ophøre, huske, erindre, glemme, forsömme, undlade, opgive, forsmaa, fortryde, udholde, taale, have* eller *faa i Sinde, have til Hensigt, tage i Betænkning.* Se fremdeles § 153, 3 Anm. 2. (*Jeg sagde icke at kunde* og *Hun suarte icke att wide ded,* El. Ulfeldt.)

Anm. 1. Flere af disse Udsagnsord forbindes i samme Betydning ogsaa med en Udsagnsbisætning, f. Eks. *Jeg ønskede, at jeg maatte vinde i Lotteriet = jeg ønskede at vinde i Lotteriet. Han haabede, at han kunde komme = han haabede at komme. Jeg lovede, at jeg skulde skynde mig = jeg lovede at skynde mig. Han mente, at han havde været i sin gode Ret = han mente at have været i sin gode Ret.*

Anm. 2. Nogle af disse Udsagnsord forbindes ogsaa med Navnemaaden ved et Forholdsord, f. Eks. *frygte for, ophøre med, huske paa.*

b) ved nogle Udsagnsord, der tillige have Hensynsbetegnelse eller et Forholdsordsled, saaledes at Hensynsbetegnelsen eller Forholdsordets Styrelse tillige tænkes som Grundord for Navnemaaden. Hertil høre navnlig: *byde, befale, paalægge, forbyde, tilraade, fraraade, betro, overdrage, overlade, foreslaa, anbefale, tillade, lære* (ɔ: *give Undervisning*), f. Eks. *Han befalede ham at tie. Jeg forbød Drengene at stöje. Kongen betroede ham at føre Hæren. Moderen lærte Börnene at læse.*

Han overlod sin Hustru eller *til sin Hustru selv at træffe de nærmere Bestemmelser.*

Anm. 1. Ogsaa nogle af disse Udsagnsord kunne i samme Betydning forbindes med en Udsagnsbisætning, f. Eks. *Han befalede ham, at han skulde tie. Jeg forbød Drengene, at de maatte stöje.*

Anm. 2. Ved nogle af de ovennævnte Udsagnsord kan Hensynsbetegnelsen udelades, saa at Navnemaaden bliver uden Grundord, f. Eks. *Generalen forbød at plyndre Husene. Taleren anbefalede at se Tiden an.*

Anm. 3. Naar der ingen Hensynsbetegnelse föjes til *nægte,* tænkes Sætningens Grundord som Grundord for Navnemaaden, i modsat Fald Hensynsbetegnelsen, f. Eks. *Han nægtede at svare. Han nægtede sin Broder at være til Stede ved Forhandlingerne.* Naar *love* og *tilbyde* have Hensynsbetegnelse, kan som Grundord for Navnemaaden tænkes enten Sætningens Grundord eller Hensynsbetegnelsen, f. Eks. *Jeg har lovet ham at komme (= at jeg skal komme). Jeg har lovet ham at blive min Efterfølger (= at han skal blive min Efterfølger). Jeg tilbød ham at rejse i hans Sted. Jeg tilbød ham at rejse i mit Sted.*

c) ved nogle Udsagnsord, der betegne en Benævnelse eller en Opfattelse, og som desuden have et Omsagnsord til Genstandsordet eller et dermed ensbetydende Forholdsordsled med *for,* saaledes at Grundordet til Navnemaaden er ubestemt, f. Eks. *At skrive et saadant Brev kalder jeg en Uforskammethed. At gaa ind paa disse Betingelser holder han ikke for tilraadeligt.* I Almindelighed antydes Navnemaaden foreløbig ved det ubestemte *det* (se § 182 II d), f. Eks. *Jeg kalder det en Uforskammethed at skrive et saadant Brev.*

3) Omsagnsord til Grundordet ved *være* og *kaldes,* f. Eks. *Religion er at føle sig afhængig af noget höjere. Dette kaldes at harve.*

4) Omsagnsord til Genstandsordet ved *kalde,* f. Eks. *Dette kalder jeg at synge.*

5) Navnetillæg, f. Eks. *Hans Ungdomstanke, engang som Konge at forene de splittede Landsdele, blev ikke til Virkelighed. Den Kunst at tale flydende er ikke saa let.*

6) Hensynsbetegnelse, f. Eks. *At danse giver han Fortrinnet for alt andet. Han er trods mine Formaninger vedbleven at lege med Krudt* (ogsaa *vedbleven med at* o. s. v.).

7) Del af et Forholdsordsled ved visse Forholdsord (se § 155), f. Eks. *Nu er jeg færdig med at spise. Det gælder om at se med egne Öjne, upaavirket af andres Opfattelse. Jeg var glad over at have talt med ham. Han vægrede sig ved*

at overtage Posten. At sulte er ingenting mod at törste. Han holder ikke af at bestille noget. Han er for ung til at paatage sig dette Hverv. Jeg blev tilbage for at tale med ham i Enrum. Efter at have set sig om i Byen gik han tilbage til Gæstgivergaarden. Han rejser aldrig bort uden at sætte en anden i sit Sted. Han brækkede Benet ved at falde ned af en Trappe. Han blev sat i Frihed mod at stille Sikkerhed for sig. Han leger i Steden for at læse. Det ikke udtrykte Grundord til Navnemaaden plejer at være det samme som Sætningens Grundord, medmindre dette er det ubestemte *det* eller en Navnemaade (se Eksemplerne ovenfor); dog siges og skrives ofte *Et saadant Resultat naas kun ved at anstrenge sig af alle Kræfter* o. lign.

Anm. I flere Tilfælde kunne disse Forholdsord i samme Betydning styre en Udsagnsbisætning eller i Forbindelse med Bindeordet *at* indlede en Bindeordsbisætning, f. Eks. *Vi vare enige om, at vi skulde göre et nyt Forsøg = vi vare enige om at göre et nyt Forsøg. Jeg var glad over, at jeg havde talt med ham. Han er for ung, til at han kan paatage sig dette Hverv. Efter at han havde set sig om i Byen, gik han tilbage til Gæstgivergaarden. Han brækkede Benet, ved at han faldt ned af en Trappe. Han leger, i Steden for at han skulde læse.*

8) Del af et Bindeordsled, f. Eks. *Jeg kan bedre lide at ride end at køre. At tro er ikke det samme som at vide. Jeg kan lige saa godt springe i det som krybe i det.*

Anm. til hele Paragraffen. Om Betydningen af Navnemaadens Tider se § 113 Anm. Slutn. Ligesom Nutid af den fremsættende Maade ofte bruges for Fremtid (§ 200 I 3 a), saaledes kan ogsaa Nutid af Navnemaaden have Betydning af Fremtid, f. Eks. *Jeg lovede at komme. Jeg truede med at straffe ham.*

Tillægsmaaden.

198 I. Tillægsmaaden har to Former:

1) **Nutids Tillægsmaade,** der har Handleforms Betydning, f. Eks. *en læsende Dreng, et sovende Barn, et begyndende Uvejr;*

2) **Förnutids Tillægsmaade,** der

a) i indvirkende Udsagnsord har Lideforms Betydning, f. Eks. *en dræbt Fjende, et afslaaet Angreb;*

b) i uindvirkende Udsagnsord har Handleforms Betydning, f. Eks. *en falden Fjende, en ankommen Efterretning.*

Anm. 1. Nutids Tillægsmaade bruges i enkelte Forbindelser med

Lideforms Betydning (slgn. Gammelislandsk), f. Eks. *Han er ventende hvert Öjeblik. Jeg har faaet en Pakke sendende* eller *en Bog forærende.* Se fremdeles III Anm. 1. Om de endnu i daglig Tale undertiden forekommende Former *ventendes, forærendes* se § 118, 6 Anm.

Anm. 2. Med Nutidsbetydning bruges Förnutids Tillægsmaade:

1) af Udsagnsord, der betegne et varigt Følelsesforhold, f. Eks. *elsket (en elsket Hustru = en Hustru, der elskes), beundret, hadet, afskyet;* desuden enkelte andre, se III Anm. 1, 2 b.

2) i nogle Omstændighedsbestemmelser, f. Eks. *Bortset fra nogle Smaapletter (= hvis der ses bort fra nogle Smaapletter) er denne Fortælling et lille Mesterværk.*

3) af *kaldes* i Udtryk som *Hans Mortensen, kaldt Skriver-Hans* (slgn. *en saakaldt Rus*).

Anm. 3. Paa samme Maade som Förnutids Tillægsmaade sammen med Hjælpeudsagnsordet *have* danner en Forbindelse, i hvilken Tillægsmaadens oprindelige Betydning er forsvunden (§ 199 I a), kan den indgaa en Forbindelse med *faa,* f. Eks. *Lad mig faa talt ud. Jeg fik udrettet mit Ærinde paa en halv Time.* (Slgn. § 199 III Anm.)

Anm. 4. Undertiden bruges efter en Förnutids Tillægsmaade i Steden for en Nutids Navnemaade er Förnutids Tillægsmaade, f. Eks. *Saadan lerdom haffuer then sckamløsze kettere ladet udgangith blant simpell christet folck* (Povl Helgesen). *Da haffde ieg kundt woctet mig derfor* (El. Ulfeldt). *Det prægtigste blandt alle Kiøretøier Mig ikke havde kunnet giort saa glad* (»Riimbreve« af Baggesen). *Det har jeg hele Tiden villet spurgt om* (Antonie i »Sparekassen« af Hertz).

II. Förnutids Tillægsmaade af et indvirkende Udsagnsord i Forbindelse med Udsagnsordet *være* betegner i Almindelighed:

1) en indtraadt Tilstand, hvis Udsagnsordet selv betegner en Handling, f. Eks. *Byen er erobret af Fjenden,* i Betydning næsten = *Byen er bleven erobret af Fjenden.*

2) en blivende Tilstand, hvis Udsagnsordet selv betegner et varigt Følelsesforhold eller Ytringen af et saadant, f. Eks. *Han er elsket (agtet, æret, hadet, frygtet, ringeagtet, skyet) af alle,* i Betydning = *han elskes (agtes, æres, hades, frygtes, ringeagtes, skys) af alle;* sjælden i andre Tilfælde, f. Eks. *Taget er baaret af Söjler (= bæres).*

Saadanne Forbindelser kunne forekomme i forskellige Tider, f. Eks. *Byen var allerede erobret, da Undsætningen kom. Denne By har været erobret i et halvt Aar. Byen vil være*

erobret inden otte Dage. Han var elsket som faa. Han har været elsket af alle. Taget har været baaret af Söjler.

Anm. 1. Forskellen mellem *er erobret* og *er bleven erobret* er oprindelig den, at det förste Udtryk betegner en Tilstand, det andet en foretagen Handling, slgn. *Denne Mark er tilsaaet* og *Denne Mark er bleven tilsaaet to Gange.* Men denne Forskel er ved at udslettes, idet man kan sige: *Da Byen var erobret, bleve Voldene slöjfede. Efter at Marken er tilsaaet, maa der nødig komme stærk Storm eller voldsom Regn.* — I mange Tilfælde bruges kun det förstnævnte Udtryk, f. Eks. *Børsen er bygget af Kristian den Fjerde* (ikke *er bleven bygget*).

Anm. 2. Den her omtalte Form bruges undertiden ogsaa af uindvirkende Udsagnsord, der skulle staa upersonligt i Lideform, f. Eks. *Der er talt til ham derom. Der var allerede vaaget over ham i to Døgn.*

III. Undertiden mister Tillægsmaaden ganske Udsagnsordets Væsen og bruges ligefrem som et egentligt Tillægsord, hvad der viser sig i:

1) at en Nutids Tillægsmaade

a) kan staa som Omsagnsord ved *være* og *blive* (= gammelt *vorde*), f. Eks. *Min Fader er endnu levende. Er De spadserende til Kirken? Han er bekendt for at være udmærket godt kørende. Jeg har længe været vidende derom. Hun er meget talende. Begyndelsen er ikke synderlig lovende. Denne Drik er styrkende. Kulden er bidende. Dette Bevis er slaaende. Dette ene Træk er afgörende. Denne Stemning er blivende hos ham. Denne Kritik er meget rosende. Ingen anden Gave forekom ham mere passende. Han blev rasende. Den blinde blev seende.* Derimod kan man ikke sige *Barnet er sovende, Vejret er begyndende* m. m. (Dog har Paludan-Müller for at frembringe en komisk Virkning skrevet: *Hun sukker smægtende: »Roesen er Webers« — Ingen er benægtende.*)

b) forbindes med Forholdsordsled med *for*, medens Udsagnsordet forbindes med Genstandsord, f. Eks. *Den for min Skæbne afgörende Dag var oprunden. Det maa være trættende for en gammel Kone at staa saa længe oprejst. Denne Tale var ikke meget opmuntrende for Soldaterne. For mig var dette Svar ingenlunde beroligende.* (Saaledes ogsaa, naar Tillægsordet er brugt som Navneord, f. Eks. *Tanken om Døden havde intet afskrækkende for ham.*)

2) at en Förnutids Tillægsmaade kan sideordnes egentlige

Tillægsord, f. Eks. *Han er altid glad og fornöjet. Hans Væsen var mörkt og indesluttet. Hun er oftere bedrøvet end glad. En fornem og anset Mand. En ærbar og agtet Pige.*

Anm. 1. En Tillægsmaade, der bruges som egentligt Tillægsord, har undertiden en Betydning, der afviger fra den sædvanlige, idet

1) en Nutids Tillægsmaade bruges

a) med Betydning af Lideform, f. Eks. *grædende Taarer* (men *et grædende Barn*), *vedkommende Embedsmand* (ɔ: *den Embedsmand, hvem Sagen vedkommer*, slgn. § 149 Anm. 1);

b) saaledes, at Begrebet er overført fra noget andet, f. Eks. *et blivende Sted* (men *blivende Goder*), *en liggende Stilling, en svimlende Höjde, et øsende Regnvejr* (slgn. *et stillesiddende Liv, en stiltiende Betingelse, en lærd Afhandling, en glad Overraskelse*); paa lignende Maade, naar Tillægsmaaden i en lideformet Sætning bruges som Biord, svarende til en Tilstandsbetegnelse i en handleformet Sætning, f. Eks. *Maden blev nydt staaende. Samtalen ved Bordet førtes snart hviskende og snart höjt* (Pal.-Müller). *Sangen skal synges højt og ikke bævende nynnes indvendig* (Goldschmidt). *Handlinger, som udføres staaende* (Molbech).

c) sjælden med Betydning af Förnutid (se § 200, 1 c Anm.), f. Eks. *en i 100 Aar bestaaende Forretning.*

2) en Förnutids Tillægsmaade bruges

a) med Handleforms Betydning, skönt Udsagnsordet er indvirkende, f. Eks. *en berejst Mand* (men *et berejst Land*), *fortjente Mænd* (men *fortjent Ære*), *hans svorne Fjende* (slgn. *en edsvoren Dommer, en brandlidt Familie*);

b) med Nutids Betydning, f. Eks. *en læst Bog* (ɔ: *en Bog, der læses meget af Folk*), *et berejst Land* (ɔ: *et Land, hvori der rejses meget*). Siges der *denne Bog er læst,* er Sætningen i og for sig tvetydig, og kun Sammenhængen kan afgöre, om Meningen er *jeg* (eller en anden) *har læst denne Bog* eller *denne Bog læses meget af Folk.*

Anm. 2. Ogsaa af nogle tilbagevirkende Udsagnsord bruges Nutids eller Förnutids Tillægsmaade som egentligt Tillægsord med Udeladelse af *sig*, f. Eks. *Hun var meget nedladende* (af *nedlade sig*), *en forelsket Yngling* (ɔ: *en Yngling, som har forelsket sig*), *de sammensvorne Adelsmænd, en dertil egnet Bog* (ɔ: *en Bog, der egner sig dertil,* med Nutids Betydning).

Tiderne.

Hjælpeudsagnsordene i de omskrevne Tider.

199 I. a) I Förnutid, Fördatid, Förfremtid og Föreftertid bruges i Almindelighed Hjælpeudsagnsordet *have*, efter hvilket Tillægsmaaden altid staar i Intetkön og Enkelttal, f. Eks. *Jeg*

har fundet min Bog (ikke *funden*). *Han havde skrevet flere Breve.*

Anm. Denne Brug er opstaaet, ved at man oprindelig har sagt *jeg har Huset bygget* (hvor *bygget* er Tilstandsbetegnelse ligesom i den nuværende Forbindelse *jeg har Brevet skrevet,* slgn. *habeo aliquid compertum*), hvoraf ved Omstilling er opstaaet *jeg har bygget Huset.* Ved Udeladelse af Genstandsordet, f. Eks. *jeg har saaet (Kornet),* er Brugen derpaa overført til uindvirkende Udsagnsord, f. Eks. *jeg har ligget.* Om den oprindelige Brug mindes vi i Oldnordisk, hvor Tillægsmaaden ikke sjælden retter sig efter Genstandsordet, f. Eks. *einn dróttinn hefi ek áttan* (slgn. *la femme que j'ai aimée*).

b) Ved uindvirkende Udsagnsord, der betegne en Forandring af Sted eller af Tilstand, samt *blive, forblive; udeblive* og *vedblive* bruges Hjælpeudsagnsordet *være,* efter hvilket Tillægsmaaden som Omsagnsord til Grundordet i Almindelighed retter sig efter dette i Kön og Tal (§ 169), f. Eks. *Han er nylig kommen. Skibet er løbet af Stabelen. De vare redne herfra om Morgenen. Der er tilfaldet ham en stor Arv. Der er frakommet mig et Par Handsker. Der er paakommet ham en ubetvingelig Lyst til at rejse. En stor Skam er overgaaet ham. Forslaget er undergaaet mange Forandringer. Han er stormet ind i Stuen* (men *det har stormet i Nat*). *Hun er lige danset ud* (men *hun har danset meget i Nat*). *Det maa være sket* eller *hændt i Gaar. Foretagendet er lykkedes. Stykket var begyndt. Uvejret er ophørt. Han er ikke vaagnet endnu. Blomsterne ere visnede. Den gamle var sovet ind* (men *han har sovet længe*). *Han er nylig staaet op* (men *han har staaet op i flere Timer*). *Larmen er forstummet. Lynet er slaaet ned. Vejret er slaaet om. De ere begge ældedes meget. Han er bleven rig. Han er bleven hjemme paa Grund af Vejret. Alt er forblevet ved det gamle. Trods mit Forbud er han vedbleven at lege med Krudt. Posten er udebleven.* (Ligeledes hedder det *han er kommen sig,* idet Forestillingen om en Forandring har fortrængt Forestillingen om, at Udsagnsordet er indvirkende.)

Flere af de samme Udsagnsord forbindes med *have,* naar Udsagnet betegner en Handling og ikke en opnaaet Stilling eller Tilstand, f. Eks. *De havde redet fra Morgenstunden. Jeg har løbet saaledes, at jeg har mistet Vejret. Jeg har længe gaaet og tænkt derpaa. Han har begyndt at læse* (men i Almindelighed *Kornet er begyndt at modnes,* se § 191 Anm. 1 Slutn.). (*Han*

har gaaet flere Ærinder for mig i Dag = besörget flere Ærinder, men *han er blot gaaet et Ærinde for mig = gaaet bort for at besörge et Ærinde*, skönt Udsagnsordet maa opfattes som indvirkende).

Anm. 1. Brugen af *være* ved de ovennævnte Udsagnsord fandtes i Oldnordisk ved enkelte af dem (især *koma* og *verða*), men har, til Dels ved tysk Paavirkning, bredt sig videre og videre.

Anm. 2. I Brugen finder der megen Vaklen Sted mellem *være* og *have*. Især bruges ofte *være* for *have* i de Tilfælde, hvor de ovennævnte Udsagnsord i Virkeligheden betegne en Handling, f. Eks. *Han er een Gang för svömmet over Søen. Jeg er gaaet fire Mil i Dag;* ved *komme* og *falde* er dette det almindelige, f. Eks. *Siden jeg er bleven syg, er han kommen til mig hver Dag. Af den Trappe er lille Peter falden ned to Gange.* I Talesproget bruges undertiden *være* ved andre Udsagnsord end de ovennævnte, f. Eks. *Hendes Evner ere ikke slaaede til,* og ved Ligedannelse ogsaa ved indvirkende Udsagnsord, f. Eks. *Det er aldrig fundet Sted (fundet Sted = sket). Der er ramt ham en stor Ulykke (= er tilstødt). Han er naaet sit Bestemmelsessted (= han er naaet til sit Bestemmelsessted). Han er begyndt at skrante* (slgn. *Spillet er begyndt;* i *det er begyndt at regne* kan *at regne* opfattes som egentligt Grundord). Saaledes hedder det næsten altid: *Kornet er begyndt at køres ind. Denne Bog var hørt op at bruges i Skolerne. Han er fyldt 30 Aar* (slgn. *han er bleven 30 Aar gammel* eller blot *30 Aar,* se § 143 Anm. 1). *Klokken er slaaet 10* (nl. *Slag,* slgn. *Klokken er 10*). *Hvad er Klokken slaaet? Nu vidste jeg, hvad Klokken var slaaet.* (Derimod siger man regelmæssigt: *Naar har du sidst fyldt Aar? Klokken har ikke slaaet endnu.*) Sjælden bruges *have* for *være,* f. Eks. *det har faldet ham vanskeligt* (slgn. *det har forekommet ham vanskeligt*). *Han har vedblevet at lege* (slgn. *han har fortsat Legen*).

Anm. 3. I de Tilfælde, hvor en Forskydning af Tiden tjener til at udtrykke en tænkt Forestilling (§ 202), bruges lige ned til den nyeste Tid *have* næsten regelmæssigt for *være,* f. Eks. *Haffde samme Gang nær skeed en synderlig Hændelse* (El. Ulfeldt). *Hvis det havde skeet, havde jeg nu været fri for daglig Fortræd* (Holberg). *Havde han ladet mig prygle, saa havde det blevet en forstyrret Historie* (samme). *Jeg skulde aldrig have faldet i visse ødelæggende Feil, dersom man ikke havde revet min Skytsengel fra mig* (Ewald). *Parret erklærede, at jeg maatte gjøre en Tour med dem. Jeg havde hellere blevet; men Indvendinger skøttede jeg ikke om at gjøre* (Blicher). *Det havde nær blevet en kostbar Duesteg* (Chr. Winther). *Det havde nær gaaet galt*

(daglig Tale): *Du kunde have kommet i rette Tid* (ligeledes). *Han havde aldrig kommet sig, naar han ikke havde taget en anden Læge* (ligeledes).

II. I Fremtid, Eftertid, Förfremtid og Föreftertid bruges som Hjælpeudsagnsord *ville*, der oprindelig betegner en Vilje, og *skulle*, der oprindelig betegner en Pligt. *Ville* bruges om det, den talende anser for vist eller sandsynligt, *skulle* om det, som efter Bestemmelsen skal ske, eller om det, man forsikrer skal ske, eller om en fremtidig Mulighed, f. Eks. *Han vil komme i Morgen, det er jeg vis paa (veniet). Han vil blive rost af alle for sin Uegennyttighed. Hvorledes vil dette Barn blive opdraget? — Han skal efter vor Aftale komme i Morgen (venturus est). Han skal efter sine Partifælles Bestemmelse roses for denne taabelige Handling. — Han skal komme i Morgen, det lover jeg dig (veniet). Han skal blive gennemheglet, det kan du stole paa. — Hvorledes skal dette Barn blive opdraget? Jeg er bange for, at han skal besnære dig.*

Anm. Det fremtidige kan ogsaa udtrykkes paa anden Maade: 1) ved Omskrivning, f. Eks. *Jeg er* eller *staar i Begreb med at rejse* eller *jeg skal til at rejse (profecturus sum)*; 2) *faa* bruges som Fremtid til *have, blive* som Fremtid til *være*, f. Eks. *I Dag har jeg intet at göre, men i Morgen faar jeg meget at bestille. I Dag ere vi kun fire, men i Morgen blive vi tolv*; 3) Nutid bruges for Fremtid, f. Eks. *Jeg rejser i Morgen. Han bliver stævnet med det förste. Der kommer en Tid, da du vil sande mine Ord (tempus erit).* Ved mange Udsagnsord, der betegne en Erfaring, bruges for den enkelte Navnemaade en Omskrivning med *faa*, f. Eks. *Du vil faa at se, hvad du ikke för har set. Det skal du faa at vide i Morgen.*

III. I Förfremtid og Föreftertid er Brugen af Hjælpeudsagnsordet *faa*, efter hvilket Tillægsmaaden staar i Intetkön og Enkelttal, indskrænket til de Udsagnsord, der betegne en Handling og bruges med *have* som Hjælpeudsagnsord i Förnutid og Fördatid, f. Eks. *Jeg faar læst Bogen ud til paa Söndag. Han sagde, at han skulde komme, naar han fik spist.* Derimod kan *faa* ikke indsættes i følgende Sætninger: *Til Sommer vil han have boet her i et Aar. I Morgen vil denne Blomst være visnet.*

Anm. Brugen af *faa* som Hjælpeudsagnsord er en særlig Anvendelse af den Brug af dette Udsagnsord, der forekommer i Udtryk som: *Han faar altid sagt, hvad han vil. Han fik udrettet sit Ærinde paa en halv Time.* (Slgn. *engi knút fekk hann leyst, hann fær brugðit sverði.*)

Tidernes Brug.

I. Nutid bruges 200

1) om det nuværende, hvortil hører:

a) det ligefrem nuværende, f. Eks. *Nu regner det. Jeg er i denne Tid ikke rigtig rask.*

b) hvad der foregaar i et Tidsafsnit, der afsluttes med det nuværende Öjeblik, f. Eks. *Han arbejder i Aar med megen Alvor og Kraft* (ɔ: *han har i den hidtil forløbne Del af Aaret arbejdet med megen Alvor og Kraft*).

c) hvad der er begyndt tidligere, men endnu varer, f. Eks. *Han bor i København paa fjerde Aar.*

Anm. Derimod bruges i Almindelighed ikke Nutid, saaledes som det er Tilfældet i flere fremmede Sprog, naar man ved Hjælp af Mængdetal eller Tidsbiord angiver, hvor længe det, der i Öjeblikket eller i Fremtiden (slgn. nedenfor 3 a) endnu varer, allerede har varet, men Förnutid, f. Eks. *han har ligget i Jorden i tyve Aar, han har boet længe paa dette Sted* (slgn. *er wohnt in Kopenhagen seit zwanzig Jahren, il demeure à Copenhague depuis vingt ans*), *han har snart været borte i to Aar,* saa at der kan opstaa Utydelighed, idet man f. Eks. af Sætningen *min Broder har boet i København i tyve Aar* ikke kan se, om det er Meningen, at han bor der endnu, eller at han er flyttet derfra. De undertiden forekommende Undtagelser ere opstaaede ved Paavirkning af Tysk, f. Eks. *Den blotte Vellyst ækler mig alt længe* (Øhlenschl.) *Welf er troløs alt fra gammel Tid* (Hauch). *Vor Jensen . . . Er snart i tolv Aar Husets bedste Ven* (Pal.-Müller). *Vi ere jo Kolleger i en Del Aar* (E. Brandes). *Han er nu Chef for en i 100 Aar bestaaende Forretning* (ɔ: *en Forretning, der har bestaaet i 100 Aar*). — Paa tilsvarende Maade bruges Fördatid, f. Eks. *Da jeg blev født, havde hun tjent mine Forældre i tre Aar,* og Förfremtid, f. Eks. *I Morgen vil han have været her i et Aar.*

d) hvad der plejer at være Tilfældet, f. Eks. *Han rejser hver Sommer. I Norge og Sverrig bygger man Husene af Træ. Her i Huset spises der til Middag Klokken tolv.*

e) hvad der gælder til alle Tider, f. Eks. *To og to er fire. Slet Selskab fordærver gode Sæder.*

2) om det forbigangne

a) for Förnutid, naar de umiddelbare Virkninger ogsaa tilhøre Nutiden; f. Eks. *Sakse fortæller, at* o. s. v. (slgn. *Livius tradit*). *I sit Brev skriver han intet derom. Jeg hører* (ɔ: *har hørt og ved derfor*), *at du vil rejse herfra* (slgn. *ἀκούω, πυνθάνομαι* o. fl.).

b) for Datid, naar det forbigangne i livlig Fortælling fremstilles

som nuværende (fortællende Nutid), f. Eks. *Fjenden nærmer sig; vi lytte i aandeløs Spænding; endnu høres der intet Skud.*

Anm. Paa lignende Maade sættes Nutid i Indholdsangivelser, f. Eks. *1848. Kristian den Ottende dør. Frederik den Syvende bestiger Tronen* o. s. v., og i dramatiske Værker, f. Eks. *Hakon Jarl træder ind.*

3) om det tilkommende

a) for Fremtid, f. Eks. *Min Fader kommer i Morgen (veniet),* navnlig i Bisætninger, f. Eks. *Naar jeg gaar ud (exibo), skal jeg nok tage dig med.*

b) for Förfremtid i Bisætninger, f. Eks. *Naar han kommer (venerit), skal han bo hos os.*

II. Datid bruges

1) om det forbigangne,

a) naar dette fremføres i Fortælling og Beretning saavel om Begivenheder som om Sædvaner og Tilstande eller i Beskrivelser, f. Eks. *Aaret efter udbrød der et stort Oprör. Da jeg saa ham paa Gaden, gik jeg hen til ham. I gamle Dage spiste alle til Middag Klokken 12. Fjendens Lejr laa paa den anden Side af Floden. Jeg sad og læste, da min Broder traadte ind. Jeg husker godt min Fader; det var en höj Mand* o. s. v.

Anm. Om end Förnutid og Datid altid ere forskellige i Betydningen, gives der dog Tilfælde, hvor begge Tider kunne bruges, f. Eks. »*Jeg troede, at din Broder var her.*« »*Nej! Han er gaaet for et Öjeblik siden*« eller »*Han gik for et Öjeblik siden.*« — *Naar har du sidst faaet Brev fra din Broder?* eller *Naar fik du sidst Brev fra din Broder? — Her har för staaet en Mølle* eller *Her stod för en Mølle. —* »*Hvor gammel er vel Børsen?*« »*Børsen er bygget af Kristian den Fjerde*« (se § 198, II Anm. 1 Slutn.) eller »*Børsen blev bygget af Kristian den Fjerde.*« — *Ingen Sinde har en Undersaat talt saa dristige Ord* eller (retorisk) *talte en Undersaat saa dristige Ord.* Ældre Forfattere og Digtere gaa meget vidt i Brugen af Datid, f. Eks. *Alt hanss legeme henger der obenbarlige til tegen, at han oss der met igenløse wilde* (= *har villet,* Chr. Pedersen). *Og det er ilde, At døe, naar man endnu ei vilde* (Wessel). *Det ligger jo som Fjer i Hønsehuset, naar Maaren nylig herged* (Øhlenschl.). *Hæng ingen Ridder, før Sværdet brast* (Grundtvig).

b) naar Talen er om noget, der paa et vist Tidspunkt var begyndt og endnu varede (slgn. I 1 c med Anm.), f. Eks. *Da jeg blev født, tjente hun mine Forældre paa fjerde Aar.*

c) for Fördatid, naar de umiddelbare Virkninger ogsaa

tilhøre et senere Tidspunkt (slgn. I 2 a), f. Eks. *Jeg sagde til min Broder, at Fader i sit Brev intet skrev derom.*

2) om det, der er tilkommende for det forbigangne:

a) for Eftertid (slgn. I 3 a), f. Eks. *Jeg ventede, at min Fader kom den næste Dag.*

b) for Föreftertid i Bisætninger, f. Eks. *Han lovede, at han skulde bo hos os, naar han kom.*

3) for Nutid i Bemærkninger, der sigte til en foregaaende Ytring eller Begivenhed, f. Eks. »*Tag din Frakke paa og gaa en Tur med mig!*« »*Det var et ypperligt Forslag.*« — *Det var godt, at jeg traf dig. Det var da et dejligt Spejl* (nl. *jeg der fik at se*). *Det var da et underligt Stykke* (selv om Stykket ikke er spillet til Ende).

III. Förnutid bruges

1) om det forbigangne, naar dette betegnes som noget afsluttet i Modsætning til den nuværende Tid, f. Eks. *Jeg har hørt det, men kan ikke huske det. Han har engang været Købmand. Han er rejst for et Par Dage siden.* Særlig mærkes Förnutid i Slutninger, f. Eks. »*Jeg bankede paa din Dör, men der kom ingen og lukkede op.*« »*Saa har Pigen været ude*« (men »*Nej, der var heller ingen hjemme*«).

2) for Fördatid i en Sammenhæng, hvor Nutid bruges for Datid (I 2 b), f. Eks. *Vi ere i Begyndelsen af Aaret 1848. Endnu har intet Blod farvet Gaderne røde i de store Hovedstæder.*

3) for Förfremtid (slgn. I 3 a), f. Eks. *I Morgen er Fristen udløben. Naar du har overtænkt Sagen, vil du give mig Ret.*

4) for Nutid om et til alle Tider gældende Forhold, f. Eks. *Aldrig har nogen forud kendt sin egen Skæbne* (forældet er Datid i denne Betydning).

5) for Fremtid om det tilforladelige, f. Eks. *Hvis vi holde trofast sammen, har Fjenden tabt* (paa Latin ogsaa *vicimus*).

IV. Fördatid bruges

1) om det forbigangne, naar dette betegnes som noget afsluttet i Forhold til noget andet forbigangent, f. Eks. *Da du var gaaet, kom min Broder. Efter at jeg havde faaet at vide, at han var römt, meldte jeg Sagen for Øvrigheden.*

2) for Föreftertid (slgn. III 3), f. Eks. *Han sagde, at Fristen var udløben den næste Dag.*

3) for Eftertid (slgn. III 5), f. Eks. *Han sagde, at hvis vi holdt trofast sammen, havde Fjenden tabt.*

4) for Förnutid (slgn. II 3), f. Eks. »*Jeg maa desværre sige nej.*« »*Jeg havde ikke ventet dette Svar af dig.*«

V. Fremtid og **Eftertid** bruges om hvad der er tilkommende henholdsvis i Forhold til det nuværende og det forbigangne, f. Eks. *I Morgen vil det være for sent. Jeg skal fortælle dig det en anden Gang. — Jeg troede, at det vilde være for sent den næste Dag. Da han havde sagt, at han skulde fortælle mig det en anden Gang, gik han hen til det øvrige Selskab. Jeg har altid været bange for, at det skulde gaa ham galt.*

VI. Förfremtid og **Föreftertid** bruges til at betegne, hvad der er afsluttet i Forhold til det, der er tilkommende henholdsvis for det nuværende og det forbigangne, f. Eks. *Jeg skal have læst Bogen til i Morgen. Jeg sagde, at jeg skulde have læst Bogen til den næste Dag.*

Anm. Disse to Tider bruges undertiden paa en ejendommelig Maade, f. Eks. *Det skal du have gjort for sidste Gang* (ɔ: *jeg skal sörge for, at du har gjort det for sidste Gang*). *Jeg lod ham vide, at det skulde han ikke have gjort for ingenting.*

Tidernes Følge.

201 **I.** a) I selvstændige Sætninger retter Udsagnsordets Tid sig i Almindelighed efter den talendes Standpunkt, det vil sige Nutiden. Derfor bruges i disse Sætninger især Nutid, Förnutid og Fremtid, f. Eks. *Jeg tror det bedste om dig. Din Broder har ikke fortalt mig noget derom. Fader skal rejse.*

Tiden kan ogsaa rette sig efter:

1) en tilföjet Bestemmelse, enten et Biord eller et Forholdsordsled eller en Tidsbestemmelse eller en Bisætning, f. Eks. *Dengang havde jeg endnu intet hørt. Han vil være rejst inden Fredag. Han var endnu ikke kommen den förste August. Aar 1900 vil han have afbetalt sin Gæld. Da dette skete, havde jeg allerede afsendt Brevet. Jeg havde talt med ham, för min Broder kom. Jeg skulde lige til at gaa, da jeg hørte et Raab paa Gaden. Naar du læser dette* (Nutid i Betydning af Fremtid), *vil jeg have talt med ham.*

2) et forud eller bagefter angivet Tidspunkt, f. Eks. »*I Fjor brugte jeg Strömbade.*« »*Havde Lægen raadet dig dertil?*« — *Jeg havde i mange Aar ikke hørt fra min yngste Broder. Da fik jeg en Dag et Brev fra ham.*

3) et i Sammenhængen liggende Tidspunkt, f. Eks. *Jeg havde ikke ventet en saadan Opförsel af ham* (nl. *dengang han viste den*).

b) I selvstændige Sætninger, der indeholde en Fortælling eller en Beretning, henviser den i disse brugte Tidsform, Datid, næsten

altid til en tilföjet Bestemmelse eller et forud angivet eller i Sammenhængen liggende Tidspunkt, f. Eks. *Dronning Margrete døde i Aaret 1412. — Jeg var ikke et Aar gammel, da min Fader døde. — Jeg besøgte Aage i Söndags. Han var glad over at se mig, og vi havde en rigtig rar Dag sammen. — Jeg troede, at du vidste det* (nl. *för jeg fik det modsatte at vide*). Ogsaa i Spörgsmaal, f. Eks. *Var du paa Udstillingen i Gaar?* (men *Har du været paa Udstillingen?*) I Begyndelsen af en Fortælling henviser Datid ikke til noget forud bekendt Tidspunkt, men Læseren sættes midt ind i Begivenhederne eller Forholdene, som om han i Forvejen kendte det Tidspunkt, hvorom Talen er, f. Eks. *Familien sad ved Middagsbordet* o. s. v. — *Nær ved Stranden laa der et lille Hus* o. s. v.

II. a) I Bisætninger retter Udsagnsordets Tid sig i Almindelighed efter den overordnede Sætnings Tid, f. Eks. *Jeg haaber, at han har naaet sit Bestemmelsessted. Da du var gaaet, kom din Broder. Jeg vidste, at han skulde rejse.*

Tiden kan ogsaa rette sig efter:

1) den talendes Standpunkt, det vil sige Nutiden, f. Eks. *Da jeg ikke er bleven anmodet om at tale ved Festen, skal jeg nok vogte mig for at aabne Munden. Han har besøgt mig to Gange, efter at jeg er bleven gift. Han fortalte mig, at han engang har været Sømand* (ogsaa *havde været Sømand*). *Han har lovet, at han vil komme i rette Tid.* Dette er hyppigst Tilfældet, naar Talen er om noget, der gælder til alle Tider (slgn. § 200 I 1 e), f. Eks. *Han tænkte kun lidt paa, hvor vanskeligt der er at bevare sine undergivnes Kærlighed* (paa Latin hyppigst *quam difficile esset*). *Han vidste nok, at mange Hunde er Harens Død.* Dog: *Han mente, gode Træer bar gode Frugter* (Øhlenschl.). Saaledes i Almindelighed, naar en Antagelse har vist sig urigtig, f. Eks. *Tidligere havde jeg troet, at det var en let Sag at bevare sine undergivnes Kærlighed.*

2) en tilföjet Bestemmelse eller et forud angivet eller i Sammenhængen liggende Tidspunkt, f. Eks. *Jeg har hele Tiden troet, at han vilde være rejst inden min Ankomst. Han har røbet Hemmeligheden for mig en Aften, da han havde kigget for dybt i Glasset. Hans Angreb paa mig er saa meget desto uforklarligere, som jeg slet ikke havde ventet det* (nl. *dengang han gjorde det*).

Anm. 1. Ved *för* og *indtil* bruges ofte Förnutid og Fördatid om noget, der er tilkommende for Nutid og Datid, f. Eks. *Jeg kan intet*

sige, för jeg har undersøgt Sagen. Han fortsatte Kampen, til han havde sprængt Fjenden til alle Sider. Grunden til denne paafaldende Brug er, at der foresvæver Tanken en ikke udtrykt Bestemmelse: *för* eller *indtil det Tidspunkt indtræder* eller *indtraadte, da det eller det er sket* eller *var sket* (se § 200 III 3 og IV 2).

Anm. 2. I Sætninger, der ere afhængige af fortællende Nutid, sættes ofte en Tid, der svarer til Datid, f. Eks. *Tilskyndet af Opfordringer, der vare rettede til ham, beslutter han at vove Forsøget.* (Saaledes ogsaa paa Latin.)

b) Datid i Bisætninger

1) kan ligesom i selvstændige Sætninger henvise til et udtrykkelig nævnt Tidspunkt, f. Eks. *Drengen vidste ikke, at Dronning Margrete døde i Aaret 1412. Han har fortalt mig, at han besøgte Aage i Söndags, og at de havde en rigtig rar Dag sammen. Kender du den Murer, der kom til Skade i Gaar?*

2) betegner ofte Samtidigheden med den i den overordnede Sætning indeholdte Fortidsangivelse, f. Eks. *Adolf betroede mig i Gaar, at han godt kendte alle mine skumle Planer. Da jeg havde faaet Öje paa Ræven, der laa og solede sig i Skovbrynet, lagde jeg an og skød. Hun er gaaet ud, skönt hun vidste, at jeg vilde komme i Dag.*

3) henviser ikke til noget nærmere angivet Tidspunkt, hvad der navnlig er Tilfældet i Tidsbisætninger, f. Eks. *Jeg kom, netop som Klokken slog syv. Da jeg rejste, var Solen endnu ikke staaet op. Medens Herredsfogeden var borte, besörgede Fuldmægtigen Forretningerne. Han var gaaet, för jeg kom.— Det er en bekendt Sag, at det russiske Rige blev grundlagt af svenske Normanner* (ogsaa *er blevet grundlagt,* slgn. § 200, II 1 a Anm.).

III. I sideordnede Led eller Sætninger behøver den samme Tid ikke at betegne det samme Tidspunkt, men betegner ofte Tidspunkter, der følge umiddelbart efter hinanden, f. Eks. *Jeg staar hver Morgen op Klokken 6, gaar mig en Tur og sætter mig saa til mit Arbejde. Jeg hørte en Stöj, Dören aabnede sig, og ind styrtede en Flok skrigende Börn.*

Det samme er ogsaa Tilfældet i følgende Arter af Bisætninger:

1) henførende Bisætninger, f. Eks. *Den Underretning, som jeg fik* (ogsaa *havde faaet*) *af dig, lod jeg straks gaa videre.*

2) Tidsbisætninger, der indledes ved *naar, da, saa snart som, för* og *indtil,* f. Eks. *Naar jeg spörger i Øst, svarer han i Vest.*

Da han bad mig derom, svarede jeg nej. Saa snart som Piben lyder, gaar Toget. Jeg læser altid Udskriften, för jeg aabner et Brev. Han læste, indtil jeg kom og hentede ham.

3) Sammenligningsbisætninger, f. Eks. *Som man raaber i Skoven, faar man Svar.*

En blot tænkt Forestilling, udtrykt ved en Forskydning af Tiden.

Brugen af den forestillende Maade er i Dansk meget indskrænket, 202
da den ikke alene mangler en særlig Datidsform, men ogsaa saa godt som udelukkende forekommer i Hovedsætninger (§ 195). Imidlertid har Sproget et andet Middel til at udtrykke en blot tænkt Forestilling, idet en saadan ofte betegnes ved en Forskydning af Tiderne, saaledes at:

Datid bruges i Steden for Nutid, f. Eks. *Han taler, som om han sad inde med Alverdens Visdom;*

Fördatid bruges i Steden for Förnutid, f. Eks. *Han taler, som om han havde slugt Alverdens Visdom;*

Eftertid bruges i Steden for Fremtid, f. Eks. *Han taler, som om han skulde dø i Morgen;*

Föreftertid bruges i Steden for Förfremtid, f. Eks. *Han taler, som om han inden i Morgen skulde have draget sit sidste Suk.*

Da det tilkommende ikke altid betegnes (§ 200 II 2 a og IV 2), bruges ofte Datid og Fördatid henholdsvis for Eftertid og Föreftertid, f. Eks. *Han taler, som om han i Morgen laa dybt under Jorden. Han taler, som om han inden i Morgen havde sagt Verden Farvel.*

Er Udsagnsordet et Maadesudsagnsord (undtagen *gide*, se nedenfor under 3), betegnes regelmæssigt det förnutidige ikke ved Fördatid af dette, men ved Datid i Forbindelse med Förnutids Navnemaade af det afhængige Udsagnsord, f. Eks. *Han taler, som om han kunde have udrettet det alt sammen selv. Jeg burde være gaaet derhen. Du kunde have sagt din Mening i Tide.* (Derimod *du hättest es sagen können* og *dicere potueras* eller *potuisti*.) Undtagelser fra denne Regel findes især ved *kunne*, f. Eks. *Gid jeg havde kunnet hjælpe ham!*

Forskydningen udstrækker sig til en Bisætning, naar ogsaa dennes Indhold blot er tænkt, f. Eks. *Hvis jeg kendte en Person, som var skikket dertil, vilde jeg følge dit Raad. Man kunde vente, at hun var glad;* ellers ikke, f. Eks. *Hvis jeg vidste, hvor han opholder sig, vilde jeg skrive til ham og lade ham vide,*

at Sagerne staa ganske godt. Han taler, som om han ikke vidste, hvad han selv har gjort. Hvem der kunde leve og se den Dag, da denne store Tanke er bragt til Virkelighed! Du burde vide, at Sagen hænger helt anderledes sammen.

Den her omtalte Forskydning finder Sted i følgende Tilfælde:

1) ved en Antagelse mod Virkeligheden

a) i Betingelsesudtryk saavel i den betingede (overordnede) Sætning som i den betingende (underordnede) Sætning, f. Eks. *Hvis han var rask, blev han ikke borte. Hvis jeg havde gjort det, havde jeg været i min gode Ret. Hvis han var rask, var han kommen for længe siden. Skulde han göre Indvendinger, vilde det være slemt. Selv om jeg fik det at vide i Morgen, var jeg lige nær* (uden særlig Betegnelse af det tilkommende). Da det, der er betinget, kan tænkes at være tilkommende i Forhold til Betingelsen, bruges ofte Eftertid og Föreftertid i den betingede Sætning i Steden for Datid og Fördatid, f. Eks. *Hvis han var rask, vilde han nu være her. Hvis han havde vidst det, vilde han have sagt det.*

Anm. 1. Følgende Afvigelser fra den regelmæssige Brug af Tiderne maa mærkes:

α) Naar Talen er om noget tilkommende, der betragtes som afgjort, bruges undertiden Fördatid, f. Eks. *Havde jeg ikke været her, havde du ikke faaet den Anbefaling, som du nu skal faa* (for *hvis jeg ikke var her, vilde du ikke faa* o. s. v.). *Veed du hvad? havde vi blot havt en Præst ombord, saa kunde han og den lange Peer Degn ha'e splidset Jer strax* (Blicher).

β) Naar Datid bruges i den betingende Sætning i Betydning af Eftertid, sættes der undertiden i den betingede Sætning Fördatid eller Föreftertid i Steden for Datid eller Eftertid, f. Eks. *Dersom han kom i Morgen, havde jeg allerede i Dag haft Brev fra ham. Dersom jeg nu drog ud til Turnering, vilde jeg af Eder, ædle Frøken! have udbedt mig et beskyttende Skærf* (Blicher).

γ) Naar der i den betingende Sætning staar Fördatid, sættes undertiden ved en Slags Tilnærmelse (Assimilation) i den betingede Sætning Fördatid eller Föreftertid i Steden for Datid eller Eftertid, f. Eks. *Var du ikke kommen til mig i Dag, var jeg kommen* eller *vilde jeg være kommen til dig i Morgen* (saaledes altid, naar man tilkendegiver, hvad der sikkert og bestemt vilde indtræde, hvis noget havde fundet Sted). *Hvis han tidligere havde lyttet til mit Raad, vilde han nu ikke have været i Forlegenhed* (her kan ogsaa siges *vilde han nu ikke være i Forlegenhed*).

Anm. 2. Den betingende Sætning kan mangle, idet Betingelsen ligger i et af den betingede Sætnings underordnede Led eller i Sammenhængen, f. Eks. *I dit Sted lod jeg ham sejle sin egen Sø. Da jeg ved at tage mod denne Indbydelse vilde göre et Brud paa mine Principper, maa jeg sige nej. — »Hvorfor bad du ham ikke om at blive?« »Han var rejst alligevel.« — Saa fik jeg en Karl, som jeg gerne havde skaffet mig af med igen* (nl. *hvis det havde været muligt*). *Jeg vilde ønske (vellem), at jeg ikke havde sagt det* (nl. *hvis mit Ønske kunde opfyldes*).

Anm. 3. Fra Betingelsessætninger, der udtrykke en Antagelse mod Virkeligheden, maa vel adskilles Betingelsessætninger i fri Anførelse (§ 226 Slutning), f. Eks. *Han var i Uvished om, hvad han skulde göre: angreb han straks, var der Fare for at blive slaaet, og opsatte han Angrebet, vilde hans egne Folk miste Modet.*

Anm. 4. Undertiden sammenblandes en simpel Betingelse og en Betingelse, der udtrykker en Antagelse mod Virkeligheden, f. Eks. *Var der nogen af os, der skulde bede den anden om Forladelse, er det vel dig* (sammenblandet af *Var der nogen af os, der skulde* o. s. v., *var det vel dig* og *Er der nogen af os, der skal* o. s. v., *er det vel dig*). Dette finder især Sted i følgende Tilfælde: a) naar man vil udtrykke, at noget har været meget nær ved at ske, f. Eks. *Det var ude med mig* (for *det vilde have været ude med mig*), *hvis ikke min Vært havde set, i hvilken Fare jeg svævede.* b) naar man vil betegne, at noget under ingen Omstændigheder kan være anderledes, f. Eks. *Selv om saa var, er hans Handlemaade aldeles uforsvarlig. Selv om han paa sine Knæ tiggede mig om at lade være, gör jeg det alligevel.* c) i visse forkortede Udtryk, f. Eks. *Jeg advarer ham tit nok, blot han brød sig derom (= saa ofte, at det vilde være tilstrækkeligt, hvis han brød sig derom). Folks Mening er mig ligegyldig, naar jeg blot selv havde en god Samvittighed (= Folks Mening er mig ligegyldig, og alt vilde være godt, naar jeg blot selv havde en god Samvittighed).* Hermed maa ikke forveksles de Tilfælde, hvor der finder Tidsforskydning Sted i en betinget eller i en betingende Sætning for at betegne, at den udsiges med Beskedenhed eller Forsigtighed (slgn. nedenfor under 3), f. Eks. *Jeg skulde tage meget fejl, om han ikke har en Finger med i Spillet. Hvis du skulde dø för mig, hos hvem skal jeg saa søge Hjælp? Skulde dette Haab glippe, er det ude med mig.*

b) i sammenlignende Bisætninger, f. Eks. *Han skriger, som om der sad en Kniv i Halsen paa ham. Det gaar, som det var smurt. Han ser ud, som om han havde tabt baade Næse og Mund. Han løber, som om han skulde styrte derved.*

I denne Art Sætninger finder dog ikke altid Forskydning Sted (slgn. Oldnordisk, hvorom nedenfor i Anm.), f. Eks. *Han lader, som han læser.*

2) i Ønsker om noget, der ikke er muligt, f. Eks. *Gid du var rask! Jeg ønsker saa inderligt, at det stod i min Magt at hjælpe dig. Gid jeg havde vidst det!* (Om Udtryk som *Kunde jeg blot rejse straks!* se § 241 III a.) Derimod bruges i Almindelighed i Ønsker om noget, der er muligt, ikke Forskydning, men i Sætninger med *gid* en Omskrivning med Nutid af *maatte*, f. Eks. *Gid han snart maa blive rask! Gid dog Skibet maa have undgaaet denne Storm!* (Om det nuværende: *Blot han ikke er syg!*) Der siges dog *Gid han snart vilde komme! Gid jeg dog maatte faa ham at se en Gang endnu!* (Ligeledes *Maatte det blot ske! Hvem der kunde opleve den Dag!*)

3) i beskedent eller forsigtigt fremsatte Udsagn eller Spörgsmaal med et Maadesudsagnsord som Omsagn, f. Eks. *Jeg vilde gerne vide, hvorledes Sagerne egentlig staa. Jeg vilde ønske (velim), at han snart kom. Ja, det skulde jeg mene. Man skulde ikke have troet det. En kunde sige, at der ikke er givet noget egentligt Bevis. Jeg rejser ikke för Söndag — det skulde da være, at der indtraadte en Forværring i hans Tilstand. Han kunde let forregne sig. Han maatte hellere gaa til Bekendelse straks. De maatte hellere være blevne helt borte. Du burde gaa derhen. I burde have taget denne Sag med större Hensynsfuldhed. Jeg turde sværge paa, at det er sandt. Jeg turde have væddet hvad som helst paa, at han vilde komme med Udflugter. Jeg gad nok være til Stede ved dette Møde* (men *Jeg gad nok have været til Stede ved dette Møde* betegner ikke en Lyst i Fortiden til noget samtidigt eller fremtidigt, men en Lyst i Nutiden til noget fortidigt). *Jeg kan ikke tro, at han skulde mene det saa slemt. Jeg er ikke saa rig, at jeg ikke skulde ønske at forøge min Formue. Han er for dum, til at han skulde forstaa dine Spydigheder. — Skulde det ikke være muligt, at du kunde laane mig denne Sum? Kunde det ikke lade sig göre, at du sendte ham Afbud? Maatte jeg spørge, om han ikke har en Datter ved Navn Leonora?* (Holberg, nu siges hyppigere *maa jeg ikke spörge* o. s. v.). *Jeg tænker paa, om jeg ikke skulde rejse allerede i Dag.*

4) i Udsagn om, hvad der nær var sket, f. Eks. *Barnet var nær druknet. Jeg kunde let have sagt for meget.*

Anm. I Steden for *han var nær druknet* (men *prope in aqua periit*) kan siges *det var* (fortællende Datid) *nær ved, at han var druknet;* saaledes ogsaa: *Det var lige ved, at min Taalmodighed var bristet. Det var ikke langt fra* eller *der manglede ikke meget i, at han var bleven dræbt* (men *non multum afuit, quin interficeretur*).

5) i Spörgesætninger, der have samme Betydning som en nægtende Udsagnssætning, med et Maadesudsagnsord som Omsagn, f. Eks. *Hvem skulde dog ane det! (= det skulde ingen ane). Hvem skulde have troet det! Skulde det være muligt! (= det er umuligt).*

6) om en urimelig Antagelse, f. Eks. *Han skulde være flittig! Jeg skulde have forraadt en Ven!*

Anm. til hele Paragrafen. Forskydningen forekommer eller kan forekomme i Oldnordisk (Gammelislandsk), i mange Tilfælde ogsaa i Latin, til Dels i Forbindelse med forestillende Maade, f. Eks. *ef ek þat vissa, segða ek þat* eller *mynda* (ogsaa *munda*) *ek þat segja, si scirem, dicerem; ef ek hefða þat vitat, hefða ek þat sagt* eller *mynda* (ogsaa *munda*) *ek þat sagt hafa, si scissem, dixissem; sem ek þat vissa* (dog hyppigere *vita*), *quasi sciam; ek vilda, vellem* og *velim; ek vilda, at hann lifði, utinam viveret* og *utinam vivat.* Fremtid forskydes ikke til Eftertid som i Dansk, men til Nutid, f. Eks. *ef ek þat vita, segja ek þat, si sciam, dicam, hvis jeg skulde faa det at vide vilde jeg sige det.*

Tallene.

Naar Grundordet er Flertal eller bestaar af flere sideordnede Led, sættes Omsagnet, hvis dette er en Nutidsform eller en Form, der er omskreven ved Hjælp af en Nutidsform, i Skriftsproget vel endnu af de fleste i Flertal (slgn. § 114 Anm. og § 118, 7 a), f. Eks. *Fuglene flyve. Kommer hid, I Piger smaa! Guld, Sølv og Jærn ere Metaller. Vi have faaet Underretning derom.* 203

Anm. 1. Omsagnet sættes dog i Enkelttal:

1) naar Grundordet er *De,* brugt om en enkelt, f. Eks. *Er De ikke saa god at sende mig nærmere Underretning? (I er ma foi en Nar,* Holberg, men i Folkeviserne *I ere min Hjertenskære.*)

2) naar forskellige Grundord tænkes samlede under eet, f. Eks. *Guld og Sølv (= Rigdom) gör ikke Sindet glad. To og tre er fem* (thi to er ikke fem, og tre er ikke fem). *Landsforvisning og Tab af Formue var sat som Straf for forsætligt Manddrab* (der var ikke to Straffe, men kun een). *Gaarden og hvad der paa den blev solgt (= Gaarden med sin Besætning);* derfor retter Omsagnet sig efter et

sammenfattende Navnetillæg, f. Eks. *Fader, Moder og Börn, kort sagt, hele Familien var ude at rejse.* Derimod hedder det *Forstand og Fornuft ere ikke det samme.*

3) naar hvert Led i Grundordet udhæves for sig, i hvilket Tilfælde Omsagnet retter sig efter det nærmeste Led, f. Eks. *Ikke blot Faderen, men ogsaa Sönnen var til Stede. Enten du eller han har talt usandt. Hverken Faderen eller Moderen ved noget derom* (men *hverken Papiret eller Pennen ere gode*). Dette kan ogsaa være Tilfældet ved *baade — og,* f. Eks. *Baade det ene og det andet er Løgn* eller *er sandt;* derimod skrives der *Baade Faderen og Moderen ere Drankere* eller *ere forfaldne til Drik.* — Gaar Omsagnet foran, retter det sig ofte efter det nærmeste Grundord, f. Eks. *I evig Strid er Ret og Uret.*

4) naar Grundordet bestaar af flere Navnemaader eller navneagtige Sætninger, f. Eks. *At arbejde og at hvile er lige nødvendigt (= det er lige nødvendigt at arbejde og at hvile). At der skrives daarlige Bøger, og at disse ligefuldt læses, er en ubestridelig Sandhed.* Omsagnet sættes dog i Flertal, naar der tilföjes et Navneord i Flertal som Omsagnsord, f. Eks. *At lave Mad og at passe Börn ere meget hæderlige Sysler.*

5) naar Grundordet er et Navneord, der overhovedet eller i den foreliggende Betydning kun bruges i Flertal, og der til dette er knyttet et Navneord i Enkelttal som Omsagnsord, f. Eks. *Alperne er Europas höjeste Bjærgkæde* (men *Alperne ere meget höje* eller *ere Europas höjeste Bjærge*). *Kopper er en ubehagelig Sygdom.*

Anm. 2. Ved Tilföjelsen af en Artsbetegnelse til Grundordet retter Omsagnet sig ofte efter denne, f. Eks. *En Mængde Skibe bleve* (eller *blev*) *Fjendens Bytte.* Ligeledes skrives ofte *mere end tusinde Mennesker* eller *over tusinde Mennesker vare til Stede.*

Anm. 3. Om Omsagnets Tal i upersonligt formede Sætninger se § 141 Anm.

Forholdsord.

204 Forholdsordene forbindes i Almindelighed med Nævneform, f. Eks. *fra Byen, hos Kongen, paa Land, af Uvidenhed, i alt.*

Dog bruges Afhængighedsformen af de Henvisningsord, der have en saadan, naar de ere Navneord eller staa alene (slgn. § 103, A 1), f. Eks. *fra mig, til eder, af ham, med dem, om dem af Døtrene.* Desuden ere i adskillige Udtryk Levninger bevarede af Oldsprogets Brug, ifølge hvilken Forholdsord ofte styrede Hensynsform og Tillægsform, f. Eks. *i Hænde, i Live, af Lave,*

ad Aare, paa Tinge; til Bords, til Fods, til Lands, til Søs, til fals, til Orde, til Døde (slgn. § 86 Tillæg).

Anm. 1. Forholdsordsled bruges undertiden i samme Betydning som: 1) Omsagnsord til Grundordet (§ 143 Anm. 4), 2) Omsagnsord til Genstandsordet (§ 144 Anm.), 3) Tilstandsbetegnelse (§ 145 Anm. 5), 4) vedföjet Tillægsform (§ 160 Slutn.), 5) Artsbetegnelse (§ 148 Anm. 1 og 2), 6) Hensynsbetegnelse (§ 149 Anm. 3), 7) udfyldende Navnemaadesled til at betegne en Bestemmelse eller en Hensigt eller en Indskrænkning (§ 153, 3 Anm. 4, 4 Anm. 1 og 6 Anm.), desuden undertiden i en Betydning, der nærmer sig til et Genstandsords (§ 185 III 2 a).

Anm. 2. Med Navneord, der ere afledte af Udsagnsord og Tillægsord, blive navneagtige Sætningsled, der ere umiddelbart afhængige af Udsagnsordene og Tillægsordene, i Almindelighed forbundne ved Hjælp af et Forholdsord; undertiden bruges dog en vedföjet Tillægsform, f. Eks. *Jeg befalede ham at gaa — Lærerens Befaling til Disciplene om at være rolige. Gartneren vander Blomsterne — Vandingen af Blomsterne* eller *Blomsternes Vanding. Muren strækker sig 100 Alen — en Strækning paa 100 Alen. Pakken vejer tre Pund — en Vægt af tre Pund* eller *tre Punds Vægt. Huset er 50 Fod höjt — en Höjde af 50 Fod* eller *50 Fods Höjde. Hatten er ti Kroner værd — en Værdi af ti Kroner* eller *ti Kroners Værdi.* Ligeledes forbindes det oprindelige Genstandsord for en Nutids Tillægsmaade, der er bleven egentligt Tillægsord, med dette ved et Forholdsord, f. Eks. *Denne Tale var ikke meget opmuntrende for Soldaterne* (slgn. § 198 III 1 b).

Desuden maa det mærkes, at ved Forandringen fra Udsagnsord til Navneord ombyttes undertiden et Forholdsord med et andet, f. Eks. *Man opfordrede mig til at stille mig som Rigsdagsmand — her skal du se en Opfordring til mig om at stille mig som Rigsdagsmand.* Ombytningen er her fremkaldt, ved at det oprindelige Genstandsord er tilföjet ved *til*; derimod kan der godt siges *Mængden adlød straks Opfordringen til at skilles.*

Sætningernes Forbindelse.

Sætningernes Hovedarter og deres indbyrdes Forhold.

En Sætning, der udsiges for sig alene, kaldes en **selvstændig Sætning,** f. Eks. *Han laasede Dören. Min Broder kom. Jeg skrev et Brev.* 205

En Sætning, der föjes til en anden Sætning for at bestemme den i sin Helhed eller en Del af den eller

for at udfylde den, kaldes en **Bisætning,** f. Eks. *Han laasede Dören, for at ingen skulde forstyrre ham. Min Broder kom, medens jeg skrev et Brev. Jeg skrev et Brev, da min Broder kom. — Jeg skrev et Brev, som skulde sendes med Posten. — Han siger, at han er syg.* Den selvstændige Sætning, hvoraf Bisætningen er afhængig, kaldes en **Hovedsætning.**

En Bisætning kan være afhængig af en anden Bisætning, f. Eks. *Jeg skrev et Brev, som skulde sendes med Posten, der gik Klokken ti. Da jeg hørte, at det Hus, som jeg havde i Sinde at købe, var solgt, blev jeg meget ærgerlig derover.*

Den samme Sætning kan have flere Bisætninger, f. Eks. *Da min Broder kom, skrev jeg et Brev, som skulde sendes med Posten. Han sagde, at da hans Broder kom, skrev han et Brev, som skulde sendes med Posten.*

En Forbindelse af en Hovedsætning og een eller flere Bisætninger kaldes en **Sætningskæde** (Periode).

Flere Sætninger kunne sideordnes, f. Eks. *Dörene lukkedes, Damppiben lød, og Toget bruste hen ad Skinnerne.* En Forbindelse af to eller flere sideordnede Sætninger kaldes en **Sætningsrække.**

En Sætningskæde kan udgöre en Del af en Sætningsrække, f. Eks. *Den Mand, der tidligere havde ejet Huset, var død, og hans Kone var flyttet til et andet Sted,* og en Sætningsrække kan udgöre en Del af en Sætningskæde, f. Eks. *Jeg ved, at du selv intet ejer, at din Fader har slaaet Haanden af dig, og at ingen betror dig en eneste Øre.*

Naar en Bisætning udgör et nødvendigt Sætningsled i den overordnede Sætning, siges denne at være ufuldstændigt byggˈet, f. Eks. *Han siger, at han er syg.*

Anm. Sideordnede Sætninger forbindes ved de sideordnende Bindeord: *og, samt, eller, men, thi* og *for*, se § 135. Ofte tilföjes et Forbindelsesbiord (§ 129, 20), f. Eks. *Enten rejste de udenlands, eller Huset var fuldt af fremmede.* Forbindes flere sideordnede Sætninger, sættes *og* i Almindelighed kun mellem de to sidste, f. Eks. *Hovedet faldt tilbage, Öjnene lukkedes, og Brillerne gled ned paa Næsen*; men udhæves hver enkelt Sætning, sættes *og* mellem dem alle, f. Eks. *Manden arbejder, og Konen arbejder, og Börnene arbejde.* Undertiden betegnes Sideordnetheden blot ved Inddelingsbiord (§ 129, 19), f. Eks. *Dels er Vejret daarligt, dels har jeg ingen Lyst til at tage paa Besøg,* eller ved Modsætningen mellem Sætningerne eller mellem enkelte Sætningsled, f. Eks. *Skönhed forgaar, Dyd bestaar. Först var hun tavs og tvær;*

dernæst satte hun sig hen og saa ud ad Vinduet; til sidst gik hun ud af Stuen uden saa meget som at sige mig Farvel. Sætninger, der kun i Formen ere sideordnede (§ 228), forbindes i Reglen ikke med *og*, f. Eks. *Jeg skal komme, det forsikrer jeg dig. Man sige, hvad man vil! det var dog kækt handlet. Tal eller ti stille! det kommer ud paa eet.* Der gives dog flere Undtagelser, f. Eks. *Undersøg Sagen! og du vil finde, at jeg har Ret. Bevidstheden er borte, og Legemet udfører dog forskellige Bevægelser.*

Selvstændige Sætninger.

Selvstændige Sætninger faa efter deres Indhold forskellig Form, idet enten Ordstillingen eller Omsagnets Maade er forskellig. Der gives følgende Arter: 206

1) **Udsagnssætninger,** i hvilke Omsagnet staar i den fremsættende Maade, f. Eks. *Kongen lever. Min Broder har besøgt mig. Din Søster vil faa Ros. Nu gik han.*

2) **Spörgesætninger,** der ligne Udsagnssætninger med Hensyn til Omsagnets Maade, men skille sig fra dem, ved at Omsagnet eller, hvis det er omskrevet, dets förste Del altid

a) enten sættes först i Sætningen, f. Eks. *Lever Kongen? Har din Broder besøgt dig? Vil din Søster faa Ros?*

b) eller kun har foran sig et spörgende Henvisningsord og de Ord, der høre til det Sætningsled, hvori Henvisningsordet staar, f. Eks. *Hvem ligner han mest? Hvilke danske Konger have andre Fyrster taget til Fange? I hvilken By er du født? Hvor i al Verden ere vi?*

3) **Forestillingssætninger,** i hvilke Omsagnet staar i den forestillende Maade, f. Eks. *Gud velsigne dig! Ingen svigte paa Kampens Dag! Man sige, hvad man vil! Det være nu saa eller ej!*

4) **Bydesætninger,** i hvilke Omsagnet staar i den bydende Maade, f. Eks. *Lev sparsommeligt! Lyver aldrig, Börn!*

Anm. En Sætnings Form afviger undertiden fra dens Indhold:

A. En Udsagnssætning kan bruges:

1) med spörgende Mening, f. Eks. *Du har vel talt med ham? Du vil da vel ikke rejse paa denne Aarstid?*

2) med ønskende Mening, f. Eks. *Gid jeg var vel herfra! Blot han ikke er syg!*

3) med bydende Mening, f. Eks. *Nu gör du, hvad jeg forlanger! Du understaar dig ikke til at göre ham noget!*

B. En Spörgesætning kan bruges:

1) med Betydning af en Udsagnssætning, f. Eks. *Hvem nægter det? (= Ingen nægter det.) Hvem kunde dog ane det? (= Ingen kunde ane det* eller *Det kunde jeg da ikke ane.) Hvem kender ikke ham? (= Alle kende ham.) Er det muligt at tie til sligt? (= Det er ikke muligt at tie til sligt.) Er det ikke det, jeg sagde? (= Det er netop, hvad jeg sagde.)*

2) med bydende Mening, f. Eks. *Kommer du ikke snart? (= Kom snart!) Vil De ikke være saa god at vise mig Vejen? (= Vær saa god at vise mig Vejen!) Vil Han se at pakke sig! (= Pak sig!)*

C. En Bydesætning kan bruges:

1) med ønskende Mening, f. Eks. *Lev vel!*

2) med Betydning af en Opfordring, en Tilladelse eller en Antagelse, se § 196.

Spörgesætninger.

207 Af Spörgesætninger gives der efter Spörgsmaalets Beskaffenhed to Slags, hvilke i Formen skille sig fra hinanden paa den i forrige Paragraf angivne Maade:

1) **Helhedsspörgsmaal,** i hvilke der spörges, om Omsagnet med hvad dertil hører kan udsiges om Grundordet med hvad dertil hører, hvorpaa Svaret bliver *ja* — naar Spörgsmaalet er nægtende *jo* — eller *nej,* f. Eks. »*Er din Broder rejst?*« »*Ja!*« eller »*Nej!*« — »*Er din Broder ikke rejst?*« »*Jo!*« eller »*Nej!*«

2) **Enkelthedsspörgsmaal,** i hvilke der ved Hjælp af et spörgende Henvisningsord forlanges Besked om en den talende ubekendt Enkelthed, hvorpaa der svares med eet eller flere Ord eller Sætninger, f. Eks. »*Hvem har sagt dig det?*« »*Knud.*« — »*Hvilken Kjole skal du have paa?*« »*Min blaa Silkekjole.*« — »*Hvor bor De?*« »*Paa Vestergade.*« — »*Naar kom du?*« »*I Aftes.*« — »*Hvorfor er han mon* eller *monstro rejst?*« »*Fordi hans Fader er bleven syg*« eller »*Fordi han har faaet Brev om, at hans Fader er bleven syg.*«

Naar en Spörgesætning eller en Forbindelse af Spörgesætninger indeholder Spörgsmaal om to eller flere Ting, der staa i et saadant Forhold til hverandre, at et bekræftende Svar paa eet af Spörgsmaalene medfører et nægtende Svar paa de andre, kaldes Spörgsmaalet modsætningsleddelt (disjunktivt), f. Eks. *Er hun ung eller gammel? Kommer du selv, eller sender du en*

anden? Tager du med Sporvognen eller med Jærnbanen eller med Dampskibet? Hos Digterne findes for *eller* ogsaa *hvad heller,* f. Eks. *Siig er du syg hvad heller hungrer du?* (Ingemann).

Anm. 1. I Helhedsspörgsmaal bruges ofte i Steden for omvendt Ordstilling Spörgebiordet *mon* (opstaaet af *at monne,* f. Eks. tidligere *Mon jeg være min Broders Vogter?* = nuværende *Mon jeg er min Broders Vogter?*) eller *monstro* (rimeligvis sammentrukket af *mon jeg skal tro*), f. Eks. *Mon din Broder er rejst? Monstro hun rejser alene?* Der kan ogsaa siges: *Er din Broder mon* eller *monstro rejst?* — Undertiden bruges *om,* der ellers kun forekommer i Spörgebisætninger, (slgn. *ob* i Tysk), f. Eks. *Om den Omstændighed, at begge vare Vejere, har gjort dem til Brødre?* (N. M. Petersen.) *Om Adam var blandt disse gode Venner?* (Pal.-Müller.) Dette finder især Sted i fri Anførelse (§ 226, II Slutn.), f. Eks. *Nu lod Principalens Tordenrøst sig høre: Jeg skulde skamme mig som en Hund! Om han havde lært mig at bære mig saadan ad?* o. s. v.

Anm. 2. Fra modsætningsleddelte Spörgsmaal maa vel skilles Spörgsmaal med *eller*, hvis Led ikke staa i Modsætning til hinanden, f. Eks. *Er Herren eller Fruen hjemme? (Estne domi Gajus sive Gaja?) Skulde virkelig Solen eller Maanen have Indflydelse paa Menneskenes Skæbne? (Num sol aut luna cett.?)*

Anm. 3. Et modsætningsleddelt Spörgsmaal afsluttes undertiden med et Enkelthedsspörgsmaal, f. Eks. *Er han Købmand eller Kunstner eller Hofmand, eller hvad er han egentlig?*

Anm. 4. Undertiden giver man i selve Spörgsmaalet til Kende, hvad Svar man venter. Forudsætter man et bekræftende Svar, göres Spörgsmaalet nægtende (slgn. *nonne*), i modsat Fald indskydes *vel* (slgn. *num*), f. Eks. *Har du ikke hørt det? — Er det vel sandt?* Herfra er Overgangen let til saadanne Spörgesætninger, paa hvilke der ikke ventes noget Svar. De bruges i Almindelighed i nægtende Form med bekræftende Mening og omvendt, f. Eks. *Er det ikke det, jeg sagde? Er det muligt at tie til sligt? Hvem kender ikke ham? Hvem nægter det?* Særlig mærkes de Tilfælde, i hvilke denne Slags Spörgesætninger bruges som harmfulde og forundrende Udraab, f. Eks. *Gaar hun ikke hen og svider mig den dejlige Vælling! Har man nogen Sinde hørt Magen! Hvor smukt er dette Værk ikke udstyret! Hvor er han ikke uforskammet!* (dog ogsaa uden *ikke* i samme Betydning: *Hvor er han dog uforskammet!*). *Hvem skulde vel have troet det om ham!* Med samme Betydning som en nægtende Spörgesætning af denne Art kan man bruge en bekræftende Spörgebisætning (§ 159, 2 b, slgn. § 232), f. Eks. *Hvor dette Værelse er smukt udstyret!*

Hvilke Udflugter han kan hitte paa! Om Indskydning af *dog* og andre Biord se § 159, 2, Anm. 4.

Anm. 5. Undertiden bruges to Spörgeord i samme Sætning, f. Eks. *Hvem er hvem?* ɔ: *Hvem er den ene, og hvem er den anden?*

Bisætninger.

208 Efter den forskellige Maade, hvorpaa en Bisætning slutter sig til den overordnede Sætning, kunne Bisætninger deles i tre Hovedarter:

1) de navneagtige Bisætninger ɔ: dem, der ved den overordnede Sætning göre Tjeneste som Navneord. De indeholde enten et Udsagn eller et Spörgsmaal og falde derfor i to Underafdelinger:

a) **Udsagnsbisætninger,** f. Eks. *Han sagde, at han var syg.*

b) **Spörgebisætninger,** f. Eks. *Han sagde, hvad der var i Vejen.*

2) de tillægsagtige Bisætninger ɔ: dem, der ved den overordnede Sætning göre Tjeneste som vedföjede Tillægsord; de udgöre kun een Art: **henførende Bisætninger,** f. Eks. *Jeg talte med Lægen, der lige var kommen hjem* (slgn. *den lige hjemkomne Læge*).

3) de biordsagtige Bisætninger ɔ: dem, der ved den overordnede Sætning göre Tjeneste som Biordsled; de udgöre ligeledes kun een Art: **Bindeordsbisætninger,** f. Eks. *Han gik, fordi der blev sendt Bud efter ham* (slgn. *Hvorfor gik han?*).

Anm. Ligesom et Tillægsord undertiden bruges som Navneord eller som Biord, ere nogle henførende Bisætninger navneagtige og biordsagtige (§ 211 Anm. 3 og 4), og ligesom et Biord undertiden bruges som Tillægsord eller som Navneord (styret af et Forholdsord), ere nogle Bindeordsbisætninger tillægsagtige og navneagtige (§ 212 Anm.).

Udsagnsbisætninger.

209 I. Udsagnsbisætninger knyttes til den overordnede Sætning ved Bindeordet *at,* f. Eks. *Jeg ved, at Jorden er rund.*

Udsagnsbisætninger bruges, hvor Talen er om:

1) noget, der virkelig finder Sted (*at* = *den Omstændighed, at,* slgn. navnlig *quod*), f. Eks. *At han har vist sig saa imødekommende, vil bidrage meget til at forbedre Stemningen imod ham. Sagen er, at Fyren ingenting bestiller. At jeg var ærlig, skylder jeg min nuværende Lykke. Vejret er Skyld i, at der ikke er flere til Stede. Jeg vidste ikke, at du var syg. Jeg tilstaar, at jeg har taget fejl.*

2) en tænkt Forestilling, der udgör Indholdet af

a) en Ytring, en Mening, et Ønske og en Dom (slgn. Akkusativ med Infinitiv), f. Eks. *Han foregav, at han intet havde hørt. Jeg tror, at han har löjet. Heraf slutter jeg mig til, at han ikke er saa uskyldig, som han lader. Jeg ønsker, at det maa gaa dig godt. Det er vel bedst, at jeg selv taler med ham.*

b) hvad der er Genstand for en Bestræbelse eller et Krav eller en Modstand (slgn. *ut, ne, quo minus* og *quin*), f. Eks. *Sörg for, at alt er i Orden! De besluttede, at der intet skulde foretages. Der blev foreslaaet en Lov om, at Kvindernes Overdaadighed skulde straffes. Herimod er der kun eet Middel, at han holder sig i Ro. Han sætter sig altid imod, at der röres ved denne Sag. Du maa se at hindre, at han gör flere Dumheder af den Slags.*

c) hvad der kan ske eller er nær ved at ske (slgn. *ut*), f. Eks. *Det kan ske, at jeg er ude, naar du kommer. Det var nær ved, at hun var segnet om.*

II. Da en Udsagnsbisætning efter sin Funktion kan betragtes som et Navneord, bruges den i den overordnede Sætning som:

1) Grundord, f. Eks. *At han dør, er sikkert.* Hyppigst siges: *det er sikkert, at han dør* (§ 141, II, 1); *det siges* eller *der siges, at Generalen er død* (§ 141, III, 1).

2) Genstandsord, f. Eks. *Jeg forudser, at han dør. (Han tog sig det nær, at man forbigik ham*, § 182, II d.*)*

3) Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Sagen er, at Fyren ingenting bestiller.*

4) Omsagnsord til Genstandsordet, f. Eks. *Kalder du det, at han har fornærmet dig?*

5) Navnetillæg, f. Eks. *Han kom med sin sædvanlige Undskyldning, at han ikke havde tænkt paa at fornærme nogen.*

6) Hensynsbetegnelse, f. Eks. *At jeg var ærlig, skylder jeg min nuværende Lykke. Han modsatte sig, at der blev stemt over Forslaget. (Jeg skænkede det ingen Tanke, at han var lidt bleg,* § 182, II e.*)*

7) Del af et Forholdsordsled, f. Eks. *Jeg er glad over, at han er rejst.*

8) Del af et Bindeordsled, f. Eks. *Jeg er mere tilböjelig til at tro, at han smörer dig om Munden med smukke Ord, end at du opnaar nogen virkelig Indrömmelse. Hun er ikke mere bedrøvet, end at hun i Morgen skal paa Bal.*

Anm. 1. Naar en Sætning med forestillende eller bydende Maade skal-göres til en Udsagnsbisætning, maa den först omskrives til en Udsagnssætning, f. Eks. *Ingen svigte!* = *Ingen maa svigte,* hvoraf *Han sagde, at ingen maatte svigte. Kom straks!* = *Du skal straks komme,* hvoraf *Jeg forlanger, at du straks skal komme.*

Anm. 2. Hvis den overordnede Sætning indeholder en Ophævelse af et nægtende Begreb, bruges ofte *at jo,* f. Eks. *Jeg kan ikke nægte, at jeg jo er en Smule beklemt. Ingen kan tvivle om, at det jo er hans ramme Alvor.*

Anm. 3. Naar der i en Udsagnsbisætning er det samme Grundord som i den overordnede Sætning, kan man i mange Tilfælde bruge en Navnemaade i Steden for Bindeordsbisætning, se § 197, 2 a, Anm. 1 og b Anm. 1 samt 7 Anm.

Anm. 4. En Udsagnsbisætning, der som Navnetillæg er föjet til et paapegende Udtryk, der er Del af et Forholdsordsled, staar ofte med samme Betydning som en Bindeordsbisætning, f. Eks. *Han arbejder i den Grad, at han næppe under sig Tid til at hvile (= saa meget, at). Jeg gik til ham i den Hensigt, at han skulde have en bekvem Lejlighed til at göre en Undskyldning (= for at). Han blev borte af den Aarsag, at han ikke vilde træffe mig (= fordi). Jeg lover det paa den Betingelse, at du ikke taler derom til nogen (= hvis). Med alt det, at han er saa rig, giver han aldrig noget bort (= skönt).*

Anm. 5. Undertiden, navnlig i det ældre Sprog og i Talesproget, sættes Bisætninger med *at* i Steden for andre Bisætninger, f. Eks. *Hvad var det, at han sagde? (= som). Da Tiden kom, at han skulde rejse, vilde han ikke (= paa hvilken). Rør dybt i Hjertet mig, at Tungen priser dig! (= saa at). Samler tilsammen de overblevne Stykker, at intet skal forkommes! (= for at intet skal spildes). Hjalte havde Ret, at han kaldte dig Nidding (= idet). Han kaldte sig en Taabe, at han havde baaret sig saaledes ad (= fordi). Hvad har jeg gjort, at du taler saa haardt til mig? (= siden). Jeg var tilfreds, at jeg var færdig (= hvis).*

Anm. 6. I det ældre Sprog brugtes for *at* oftere *det,* sjælden *der,* f. Eks. *Ieg oc flere eders naadis tienere haffue befundit, det han haffuer verit eders naadis kong. may. en trofast tiener* (Hvitfeldt). *Haffde ieg det førre vist, der elskoffuen haffde verrit saa sterck* (Folkev.).

Spörgebisætninger.

210 I. Ligesom selvstændige Spörgesætninger indeholde Spörgebisætninger (afhængige eller indirekte Spörgebisætninger) enten et Helhedsspörgsmaal eller et Enkelthedsspörgsmaal. I förste Tilfælde knyttes de til den overordnede Sætning ved Spörgebindeordene *om* og

hvorvidt, i sidste Tilfælde tilföjes der intet Forbindelsesord, f. Eks. *Jeg spurgte, om han var hjemme. Hvorvidt det er sandt, maa staa hen. — Jeg ved ikke, hvem han er. Jeg er i Tvivl om, hvad jeg skal göre. Jeg kan ikke forstaa, med hvilken Ret man stiller denne Fordring til mig. Hvor vidt han vil gaa i sine Fordringer, er det umuligt at have nogen Mening om.*

En Spörgesætning slutter sig

1) ikke blot til Udtryk, der betegne et Spörgsmaal, f. Eks. *Han spurgte mig om, hvor jeg skulde hen. Stil ham det Spörgsmaal, hvad han vilde göre i dit Sted! (Hunden saa op til mig, om han havde baaret sig rigtigt ad,* Chr. Winther.*)*

men ogsaa til Udtryk, der betegne noget, som forudsætter et Spörgsmaal:

2) Ytring, f. Eks. *Jeg sagde ham, hvor jeg skulde hen. Jeg svarede, hvad jeg vilde göre. Han gav bestemt Løfte om, hvad hver enkelt skulde faa. Han bad, om han ikke maatte rejse med.*

3) Kundskab og Erfaring, f. Eks. *Han vidste ikke, hvor du boede. Jeg kan ikke læse, hvad det er, her staar. Han kunde ikke se, hvem der sad ved Vinduet. Nu mærkede jeg, hvad Klokken var slaaet.*

4) Opfattelse og Forestilling, f. Eks. *Jeg kan ikke forstaa, hvorfor han har sagt nej. Det er ubegribeligt, hvad der kan have forledt ham til dette overilede Skridt. Du kan ikke forestille dig* (eller *tro*), *hvor hun blev vred. Det er utroligt, hvad han kan hitte paa.*

5) Overvejelse, f. Eks. *Overvej vel, hvad du skal svare! Han spurgte Lægen til Raads om, hvilken By han skulde vælge til Opholdssted. Raad mig, hvad jeg skal göre i denne Sag!*

6) Forundring, f. Eks. *Jeg var selv forbavset over, hvor let det hele gik.*

7) Interesse, f. Eks. *Hvad der kommer ud deraf, er mig aldeles ligegyldigt. Jeg bryder mig ikke om, hvad Følgerne blive. Hvorledes du stiller dig i denne Sag, tillægger han den störste Betydning. Hvad jeg gör, vedkommer ikke dig.*

8) Tvivl og Betænkelighed, f. Eks. *Jeg er i Tvivl om, hvad jeg skal svare. Jeg frygter for, hvad der skal komme ud heraf.*

9) Afgörelse, f. Eks. *Bestem selv, hvilket Værelse du vil have! Hvorvidt det er sandt, maa staa hen (= kan ikke afgöres). Vil du foreskrive mig, hvad jeg skal göre? Jeg*

maa have bestemt Ordre om, hvad jeg i paakommende Tilfælde skal göre.

Anm. I Spörgebisætninger, der indeholde et Enkelthedsspörgsmaal, tilföjes undertiden i daglig Tale, sjælden i Skriftsproget *at,* f. Eks. *Jeg kan ikke forstaa, hvem at der har fortalt ham det. Jeg har da... lagt for Dagen, Hvorlunde at en Aand Var Aarsag, at...* (Wessel).

II. En Spörgebisætning kan ligesom en Udsagnsbisætning betragtes som et Navneord og bruges derfor i den overordnede Sætning som:

1) Grundord, f. Eks. *Hvem Kongen har raadført sig med, vides ikke.* Hyppigst siges *Det vides ikke, hvem Kongen har raadført sig med* (§ 141 II 1).

2) Genstandsord, f. Eks. *Jeg har ikke hørt, hvad Udfaldet blev.* (*Jeg anser det for meget tvivlsomt, om der kommer noget ud deraf,* § 182 II d.)

3) Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Spörgsmaalet er, hvad der skal svares ham.*

4) Navnetillæg, f. Eks. *Han har kun een Interesse, hvad han skal spise og drikke.*

5) Hensynsbetegnelse, f. Eks. *Hvorledes du stiller dig i denne Sag, tillægger han den störste Betydning.* (*Han tillægger det den störste Betydning, hvorledes du stiller dig i denne Sag,* § 182 II e.)

6) Del af et Forholdsordsled, f. Eks. *Jeg betænkte mig paa, hvad jeg skulde svare. Hvad der skal göres, afhænger af, hvor stor hans Gæld er. Hvor stor Summen er, ligger der ingen Vægt paa.*

Anm. Indledes Spörgebisætningen med *om,* udelades Forholdsordet *om,* f. Eks. *Jeg er endnu i Tvivl, om han ikke har Ret. Han spurgte mig, om jeg skulde ud.* I nogle Tilfælde kan *om* erstattes af *hvorvidt,* f. Eks. *Jeg har ingen Forestilling om, hvorvidt han er skikket til dette Hverv.* Ved *spörge* udelades undertiden *om,* selv om der ikke følger *om,* f. Eks. *Han spurgte mig, hvem jeg var.*

7) Del af et Bindeordsled, f. Eks. *Han ved lige saa lidt, hvad han selv har sagt, som hvad du har sagt.*

III. Ved Spörgebisætninger kan ligesom ved selvstændige Spörgesætninger Spörgsmaalet være modsætningsleddelt, f. Eks. *Jeg ved ikke, om hun er ung eller gammel. Han spurgte, om jeg selv kom, eller (om) der mødte en anden i mit Sted. Jeg er i Tvivl om, hvad jeg skal göre, om jeg skal rejse straks eller vente til i Morgen.* For *om — eller* bruges

undertiden *enten — eller*, f. Eks. *Jeg har endnu ikke bestemt, enten jeg rejser eller bliver hjemme.* Hos Digterne findes for *eller* ogsaa *hvad heller*, f. Eks. *Ingen Morgen veed jeg, Om næste Aften jeg paa Sengebolstret Mit trætte Hoved hvile skal, hvad heller Om det skal smile blegt i Maaneskin Paa Portens Stænger* (Øhlenschlægers »Fiskeren«, förste Udgave; anden Udgave har *hvad eller;* slgn. § 207 Slutn.).

Anm. til hele Paragrafen. Fra Spörgebisætninger maa vel adskilles de henförende Bisætninger, ved hvilke der ikke findes noget paapegende Ord (§ 180 IV og VII og § 181, 1). Naar der saaledes siges: *Han fornærmede, hvem han traf paa. Jeg gör, hvad jeg kan. Vær fornöjet med hvad du har! Laan, hvis Hat du vil! Tag, hvilken Bog du synes bedst om! Han blev, hvor han var,* ses det let, at *hvem, hvad, hvis, hvilken* og *hvor* ere henförende Ord, eftersom Udtrykkene *fornærme, göre, være fornöjet, laane, tage* og *blive* ikke høre til dem, der kunne styre en Spörgebisætning. Vanskeligere er Afgörelsen, naar det er et af disse Udtryk, der bruges. Siges der *Hvad du ved, ved jeg ogsaa,* da er Bisætningen henförende, idet Tanken ogsaa kan udtrykkes saaledes: *Det, du ved, det ved jeg ogsaa.* Siges der derimod *Jeg ved nok, hvad du tror,* er Bisætningen spörgende, da Meningen ogsaa kan udtrykkes saaledes: *Jeg ved nok, hvad det er, du tror.* Siger man *Sig, hvad du mener!,* kan dette enten betyde *Sig din virkelige Mening! (= dic, quod sentis),* saa at *hvad du mener* er en henförende Bisætning, eller *Lad mig vide, hvad din Mening er! (= dic, quid sentias),* saa at *hvad du mener* er en Spörgebisætning. Hvis der siges *Jeg hørte ikke, hvad han sagde,* kan ogsaa dette opfattes paa to Maader, enten = *Jeg hørte ikke det, som han sagde* ɔ: *hans Ord,* i hvilket Tilfælde *hvad han sagde* er en henförende Bisætning, eller = *Jeg hørte ikke, hvad det var, han sagde* ɔ: *Indholdet af hans Ord,* i hvilket Tilfælde *hvad han sagde* er en Spörgebisætning.

Henförende Bisætninger.

En **henförende** (relativ) **Bisætning** opstaar paa den i § 105 211 angivne Maade og danner altsaa en Slags Vedföjelse til et Navneord eller et som Navneord brugt Ord i den overordnede Sætning, til hvilken den knyttes ved et henförende Henvisningsord, f. Eks. *Manden, som jeg spurgte om Vej, vidste ingen Besked. Ei nogen Mand er til, som Døden jo borttager* (Holberg, *jo* for *ikke* efter en nægtende Sætning). *Hun hadede den fremmede, der havde berøvet hende Mandens Fortrolighed. Du, hvem Lykken har begunstiget i saa höj Grad, bör mindst af alle*

klage. Sig alt, hvad du vil! Endelig fandt vi det Sted, hvor vi havde hvilet om Natten. Wdi then hellige kirckis samfund, hwor som er liwss oc dag (Povl Helgesen, *hwor som = hvor*). *Jeg bor i det samme Hus, hvor at jeg altid har boet* (daglig Tale, *hvor at = hvor*).

Henførende Bisætninger med *hvad* og *hvilket* kunne ogsaa föjes til Sætninger og Ord, der høre til andre Ordklasser end Navneordenes, se § 180 IV og VI.

En henførende Bisætning hører undertiden til flere sideordnede Led i den overordnede Sætning, f. Eks. *Jeg kender hendes Fader og Moder, der begge ere hæderlige Folk.*

Anm. 1. Da henførende Bisætninger have Betydning af et vedföjet Tillægsord, kunne de sideordnes en Vedföjelse, f. Eks. *Han er en gammel Mand, men som dog gaar sine to Mil om Dagen. Det er en Mand af store Fortjenester, men som slet ikke forstaar at vinde andres Hjerte eller Tiltro.* Derimod strider følgende Forbindelse mod den regelmæssige Sprogbrug: *Der foer strax en Ridder imod ham, men som til Alles Forbauselse blev kastet af Sadlen* (Ingemann).

Anm. 2. En henførende Bisætning er undertiden knyttet til et Navneord i Forbindelse med en anden henførende Bisætning, f. Eks. *Der gives næppe mange Mennesker, der have besøgt dette Sted, som ikke ere komne til at tænke paa de menneskelige Forholds Ustadighed.*

Anm. 3. Det Ord i den overordnede Sætning, hvortil den henførende Sætning hører, er i nogle Tilfælde ikke udtrykt, men ligger i det henførende Ord; dette finder Sted:

a) undertiden med følgende Ord i almindelig henførende Betydning: *hvad (= det, som)* og *hvor (= der, hvor)*, f. Eks. *Jeg kan forsvare, hvad jeg har gjort* (ogsaa *hvad jeg har gjort, det kan jeg forsvare*). *Vær fornöjet med hvad du har! Han kan ikke blive, hvor han nu er* (ogsaa *han kan ikke blive der, hvor han nu er*). *(Der ieg bleff ført fangen did, bleff hand sat der Doctern sidder*, El. Ulfeldt, *der = hvor.)*

b) næsten altid med de henførende Ord, der bruges i almensammenfattende Betydning (§ 181, 1), f. Eks. *Jeg omgaas, hvem jeg vil. Han gör, hvad du beder ham om. Han gör Skandale, hvor han kommer.* Naar den henførende Sætning staar först, tilföjes undertiden i den overordnede Sætning det til *hvem, hvad* eller *hvor* svarende paapegende eller med paapegende Betydning brugte personlige Henvisningsord, f. Eks. *Hvem Gud giver et Embede, (ham) giver han ogsaa Forstand. Hvad der göres i Hidsighed, (det) fortrydes altid bagefter. Hvor der er noget at se eller høre, (der) kan man altid træffe ham. Hvem*

Kirken forstødte, for ham fandtes der ingen Barmhjertighed eller *Hvem Kirken forstødte, (ham) fandtes der ingen Barmhjertighed for.*

Til *hvad* og *hvilken* kan der föjes henholdsvis en Artsbetegnelse og et Navneord, der egentlig høre til de ikke udtrykte Ord, til hvilke *hvad* og *hvilken* henvise, f. Eks. *Han gör, hvad Skade han kan (= al den Skade, som). Han kan komme, hvad Öjeblik det skal være (hvad Öjeblik = ethvert Öjeblik, som,* saaledes at *hvert Öjeblik* er Tidsbestemmelse og *som* Omsagnsord*). Du kan göre, hvilket Forslag du vil (= ethvert Forslag, som).*

Naar *hvem, hvad* eller *hvilken* med sit Navneord er Del af et Forholdsordsled, kan Forholdsordet enten høre til den overordnede Sætning alene eller til begge Sætninger, f. Eks. *Man ofrer sig for hvem man elsker* (ɔ: *for enhver, som*). *Jeg taler med hvem jeg vil* (ɔ: *med enhver, med hvem*). *Han gaar helt op i hvad han giver sig af med* (ɔ: *i enhver Ting, som*). *Tag fat paa hvad du selv vil!* (ɔ: *paa enhver Ting, paa hvilken*). *Han kan i dette Spörgsmaal tage Kampen op med hvilken Fagmand det skal være* (ɔ: *med enhver Fagmand, som*). *Jeg kunde spise mig mæt i hvilken Ret jeg helst vilde* (ɔ: *i enhver Ret, i hvilken*). *(. . . døbis met den dob, som ieg skall døbis,* Chr. Pedersen, = *som jeg skal døbes med).*

Et af *hvis* styret Navneord hører altid til begge Sætninger, f. Eks. *Tag, hvis Hat du vil!*; ligesaa et Forholdsord foran denne Forbindelse, f. Eks. *Pynt dig med hvis Fjer du vil! jeg skal nok kende dig igen.*

Anm. 4. De i Anmærkning 3 omtalte Sætninger ere altsaa i Formen ikke tillægsagtige, men navneagtige, hvis det henførende Henvisningsord er navneagtigt eller tillægsagtigt, og biordsagtige, hvis det er biordsagtigt.

Biordsagtige i Formen ere desuden: 1) de i § 181, 2 omtalte almensammenfattende Indrömmelsesbisætninger; 2) Udtrykket *hvad angaar,* f. Eks. *Hvad mig angaar, er der intet i Vejen (= i Henseende til det, som angaar mig)*; 3) henførende Bisætninger, der slutte sig til et paapegende Biord i den overordnede Sætning, f. Eks. *Han rejste derhen, hvor han för havde boet.*

Anm. 5. Af en ejendommelig Art ere nogle henførende Bisætninger, der slutte sig til upersonligt formede Sætninger, idet det henførende Henvisningsord egentlig ikke henviser til det Led i den overordnede Sætning, hvortil det er knyttet, f. Eks. *Det er Fader, der har sagt det (= den, der har sagt det, er Fader).* Slgn. § 230 a.

Anm. 6. Naar Omsagnet i en henførende Sætning er flerleddet, hører i Almindelighed det henførende Ord til alle Omsagnene, om det end ikke udgör det samme Sætningsled i dem alle (slgn. § 240 Anm. 1), f. Eks. *Han er en Mand, som jeg ærer og agter. Han var den*

förste, som jeg lærte at kende og sluttede mig til. Undertiden hører det henførende Ord dog kun til det förste Omsagn, f. Eks. *Jeg blev pludselig overfalden af en Sygdom, hvoraf jeg siden den Tid har liidt og nu først seer mig istand til at tiltræde den længselfuldt ønskede Reise* (Fru Gyllembourg). *Jens Dirk hørte ikke til de finere Syndere, som vi Allesammen maa bekjende os at være for Himmelen og synes endda, vi kunne have ret gode Tanker om os selv* (Budde). (Slgn. *Darauf wagte Anton den Hals des Schwarzen zu streicheln, was der Pony wohlwollend aufnahm, und seinerseits dem Fremden die Rocktaschen beroch,* Freytag.)

Anm. 7. Om Forbindelser som *Det er en Mand, som jeg kender for lidt til at udtale en Mening om* se § 241 II b Anm..

Bindeordsbisætninger.

212 **Bindeordsbisætninger** (Konjunktionsbisætninger) knyttes ved de underordnende Bindeord (§ 136) til den overordnede Sætning og kunne i denne betragtes som Biord, idet de nærmere bestemme (slgn. § 154):

1) Udsagnsord, f. Eks. *Han tier, for at du ikke skal blive forstyrret. Jeg rejser, hvis Vejret er godt.*

2) Tillægsord, f. Eks. *Forholdene ere saadanne, at alt Haab er ude. Han er klogere, end jeg havde troet.*

3) Biord, f. Eks. *Du bör handle saaledes, at du kan forsvare det. Han kom tidligere, end jeg havde ventet.*

4) Forholdsordsled, f. Eks. *Han var ikke hjemme i Gaar, da jeg besøgte ham.*

Anm. Tidsbisætninger kunne træde i Steden for henførende Bisætninger, f. Eks. *Dagen og Timen, naar han kommer, kender ingen (= paa hvilken).* Ogsaa paa anden Maade slutte Tidsbisætninger og andre Bindeordsbisætninger sig undertiden til et Navneord, f. Eks. *Du skulde set hans Forskrækkelse, da han hørte om Indbruddet (= hvor forskrækket han blev, da). Hans Minespil, medens han sagde denne Replik, var ganske mesterligt (= den Maade, hvorpaa han bevægede Ansigtet, medens). Jeg mindes endnu med Fornöjelse min gamle Rektor, naar han rettede vore Stile (= hvordan min gamle Rektor var, naar). Hans Glæde, fordi man havde vist ham denne Opmærksomhed, var rörende (= den Glæde, han følte, fordi). Han truede med Rettergang, hvis jeg ikke gav efter (= med at stævne mig for Retten, hvis). Nogle vandt han ved at aabne lyse, smilende Udsigter, hvis de antog hans Lære (= ved at give dem*

Udsigt til, at de skulde leve i Herlighed og Glæde, hvis). Saadanne Bindeordsbisætninger ere altsaa ikke biordsagtige, men tillægsagtige. En enkelt Gang kan en Bindeordsbisætning staa navneagtigt, idet den er Del af et Forholdsordsled, se § 155, 9.

Forskellige Arter af Bindeordsbisætninger.

Efter Beskaffenheden af det Forhold, hvori den underordnede 213
Sætnings Indhold staar til den overordnedes, deles Bindeordsbisætninger i følgende Hovedarter: 1) Følgebisætninger, 2) Hensigtsbisætninger, 3) Tidsbisætninger, 4) Maadesbisætninger, 5) Foranledningsbisætninger, 6) Grunds- og Aarsagsbisætninger, 7) Betingelsesbisætninger, 8) Indrömmelsesbisætninger, 9) Sammenlignings-bisætninger, 10) Modsætningsbisætninger.

Anm. 1. Henførende Bisætninger, der begynde med *hvor* eller en Sammensætning med *hvor* regne nogle til Bindeordsbisætninger (Stedsbisætninger); men da disse Sætninger i det nuværende Sprog, fortrinsvis slutte sig til Navneord (§ 180, VII a) og altsaa ere tillægsagtige, bör de rettest regnes til de henførende Bisætninger.

Anm. 2. Det er allerede tidligere omtalt (§ 209 Anm. 5), at Bisætninger med *at* i det ældre Sprog og i daglig Tale kunne bruges for Bindeordsbisætninger. Ligeledes brugtes undertiden *det* for *at* (efter *saa*), *saa at; da, naar; fordi; skönt, selv om* (endnu siges *han har ikke været her, det jeg ved,* hvor *det* er = *saa vidt*), og *der* for *saa at* og *selv om* (slgn. § 209 Anm. 6).

Anm. 3. I daglig Tale indskydes ofte *at* efter et Bindeord, f. Eks. *uagtet at, naar at, hver Gang at, saa længe at, förend at, inden at, hvorvel at* (slgn. § 210 I Anm. og § 211 förste Stykke det sidste Eksempel).

Følgebisætninger.

Følgebisætninger indledes i Almindelighed ved *at* (efter *saa,* 214
saaledes og *saadan*) og *saa at* eller *saa,* f. Eks. *Hun er saa svag, at hun ikke kan rejse sig. Du bör handle saaledes, at du kan forsvare det. Forholdene vare saadanne, at jeg straks opgav ethvert Haab om at udrette noget. Hun skreg, saa at det kunde høres langt bort. Jeg skal tale med ham, saa han kan forstaa det.* (I daglig Tale: *Hun er saa gammel, saa hun gerne kunde være min Tante.*)

En nægtende Følgebisætning uden foregaaende *saa* indledes ved *uden at,* f. Eks. *Mange bejlede til hans Gunst, uden at han skænkede dem den (= med det Udfald, at han ikke).* At der

her haves en nægtende Følgebisætning og ikke en nægtende Maadesbisætning (se § 217), kan ses af, at Bisætningen ligesom andre Følgebisætninger ikke kan sættes foran den overordnede Sætning. Er den overordnede Sætning selv nægtende, kan i Stedet for *uden at* bruges *at jo* eller *at ikke* eller (med overflødig Nægtelse) *at jo ikke*, f. Eks. *Han er ikke saa rig, at han jo nok endnu kan komme til at gaa med Tiggerposen* eller *at han ikke endnu kan* (eller *skulde kunne*) *komme til at gaa med Tiggerposen. Der kommer aldrig nogen fattig, at han jo faar en Skærv* (tidligere ogsaa *nogen fattig, som jo*, slgn. *qui non*). *Intet er saa galt, at det jo* (eller *ikke* eller *jo ikke*) *er godt for noget.* Til nægtende Følgebisætninger høre fremdeles Bisætninger, der indledes med *endsige at*, f. Eks. *Han var knap forsynet med Rejsepenge, end sige at han havde store Summer hos sig.*

Til Følgebisætninger kunne regnes Bisætninger, der indledes med *til at*, som efter *nok* og *tilstrækkelig* har bekræftende, efter *for* nægtende Betydning, f. Eks. *Det er varmt nok* eller *tilstrækkelig varmt, til at du kan gaa i Vandet. Grøften var for bred, til at man kunde springe over den.*

Hensigtsbisætninger.

215 Hensigtssætninger indledes i Almindelighed ved *for at*, sjældnere ved det gammeldags Udtryk *paa det (at)*, f. Eks. *Du maa endelig blive her, for at jeg kan tage dig med paa Raad. Ær din Fader og din Moder, paa det (at) dine Dage maa forlænges!*

Anm. Undertiden nærmer en Hensigtsbisætning sig i Betydning til en Betingelsesbisætning, f. Eks. *For at en Stat skal bestaa, maa dens Borgere agte de bestaaende Love. Der hører meget til, for at en Kunstner med Rette kan kaldes stor.*

Tidsbisætninger.

216 Tidsbisætninger indledes ved *da, dengang, naar, naar som helst, imedens* eller *medens* (sammentrukket *imens* eller *mens*), *idet, som, förend* eller *för, forinden* eller *inden, fra, til, indtil, efter at, siden, saa længe som* eller *saa længe, saa snart som* eller *saa snart, saa ofte som* eller *saa ofte, saa tit som* eller *saa tit*, f. Eks. *Da Faderen var død, rejste Moderen fra Byen. Man var allerede forberedt paa det værste, da der pludselig indtraadte en Forandring. Dengang jeg rejste, var alt ved*

det gamle. Naar Katten er ude, spille Musene paa Bordet. Jeg kan komme, naar som helst du ønsker det. Medens Læreren talte med den fremmede, gav Börnene sig til at lege. Idet hun nejede, tabte hun sin Vifte. Som jeg sad og læste, hørte jeg et Skrig (ofte med et Biord: *lige, ret, just, netop, bedst, allerbedst*). *Han blev syg om Aftenen, som jeg havde besøgt ham om Morgenen. Han er oppe, för Fanden faar Sko paa. Han lukkede Dören i Laas, förend jeg kunde forhindre det. Han havde næppe lukket Dören efter sig, förend hele Selskabet brød ud i Latter. Jeg var urolig, forinden* eller *inden jeg fik Udfaldet at vide. Han har været blind, (lige) fra han blev født. Det regnede, indtil* eller *til Klokken blev fire. Efter at han var rejst, kom der et Brev til ham. Der er gaaet ti Aar, siden jeg kom hertil. Jeg gaar i Vandet, saa længe Sommeren varer. Saa snart jeg fik Brevet, skyndte jeg mig af Sted. Saa ofte* (eller *hver Gang*) *jeg ser ham, bliver jeg glad til Mode.*

Til et Tidsbindeord svarer ofte et Tidsbiord i den overordnede Sætning, f. Eks. *Dengang jeg var ung, da var alt anderledes. Mens Bonden sov, var den fremmede imidlertid rejst.*

Anm. 1. Forskellen mellem *da* og *naar* er den, at *da* kun bruges om et enkelt Tidspunkt eller Tidsafsnit i Fortiden eller Nutiden, medens *naar* bruges om en Gentagelse i Fortiden og Nutiden og altid om Fremtiden, f. Eks. *Da jeg fik Öje paa ham, gik jeg hen til ham. Nu, da jeg er syg, kan jeg ikke have med den Sag at göre (da* nærmer sig her til et Aarsagsbindeord*). — Naar jeg saa ham, gik jeg altid hen til ham. Naar jeg er syg, kan jeg slet ikke arbejde. Naar du besøger mig, skal du altid blive vel modtagen. Naar du næste Gang besøger mig, skal du faa Brevet at se.* I det tidligere Sprog kunde *da* ogsaa bruges for *naar* (slgn. *þá er*). For *da* brugtes ofte *der*, f. Eks. *Der Kongen red ud af Gurreborg, hannem fulgte vel hundrede Svende* (Folkevise), for *medens* undertiden *imidlertid* eller *midlertid*, f. Eks. *Imidlertid Slosf. talte med mig, stoed Kudsken bag wed hannem* (El. Ulfeldt).

Anm. 2. I Forbindelser som: *Naar han paastaar, at han har sagt mig alt, da er dette ikke sandt,* indleder *naar (= hvad det angaar at)* en særegen Art Bindeordsbisætning, som man kunde kalde Henseendesbisætning.

Maadesbisætninger.

Maadesbisætninger indledes ved *idet, ved at* og (efter *saaledes*) *at*, f. Eks. *Idet du tier, indrömmer du Rigtigheden* 217

af min Paastand. Den blinde rejste sig og gik hen til os, idet han forsigtigt flyttede sine Fødder. Denne Lyd dannes, ved at Tungespidsen nærmer sig Overtænderne. Forsamlingen behandlede Sagen saaledes, at den drøftede hvert Punkt for sig.

En nægtende Maadesbisætning indledes ved *uden at* eller (i daglig Tale) *uden*, f. Eks. *Drengen forlod Huset, uden at nogen vidste det* eller *Uden at nogen vidste det, forlod Drengen Huset. Han var, uden at hun gjorde sig det klart, den eneste, hvem hun ønskede at betro sig til (uden at* næsten = *skönt ikke). Han kan ikke sige tre Ord, uden han stammer.*

Anm. 1. En indskrænkende Maadesbisætning indledes med *kun at*, f. Eks. *Han er stadig den samme, kun at hans Haar er blevet lidt mere graat.*

Anm. 2. I Gammeldansk brugtes *fordi at* i Betydningen *idet*, f. Eks. *Hand galt theth syen oppaa hans krop, forthi ath luss the odhe hannum op* (Rimkrøniken).

Foranledningsbisætninger.

218 Foranledningsbisætninger indledes ved *ved at*, f. Eks. *Ulykken skete, ved at Stilladset styrtede ned. Ved at mine Öjne faldt paa Væggen, opdagede jeg et tilmuret Hul.*

Grunds- og Aarsagsbisætninger.

219 Grunds- og Aarsagsbisætninger indledes ved *fordi, da, siden, naar, idet* og *eftersom* samt de forældede Udtryk *efterdi, saasom* og *al den Stund*, f. Eks. *Han gik, fordi der blev sendt Bud efter ham* (i daglig Tale *for dets Skyld at* = *fordi*). *Da min Tid er knap, maa du vente til en anden Gang. Siden hendes Öjne ere røde, maa hun vel have grædt. Hvad er der sket, siden du tager saadan paa Vej? Naar han saa bestemt fastholder sin Paastand, kan jeg ikke andet end tro ham. Denne lille Begivenhed havde stor Betydning, idet Frihedens mange skjulte Tilhængere nu vidste, at Udsigterne ikke vare saa mørke, som de saa ud til. Jeg kan ingen Oplysninger give, eftersom jeg ikke var til Stede. Jeg kan intet sige, efterdi* eller *saasom jeg intet ved. Al den Stund man ikke kan nægte, at han er den klogeste, bör man ogsaa følge hans Raad* (oprindelig om Tiden, = *saa længe som*).

Til et Aarsagsbindeord svarer ofte et Følgebiord i den overordnede Sætning, f. Eks. *Da alle trængte ind paa ham, blev han følgelig nødt til at give efter. Siden du siger det, saa er det vel sandt.*

Anm. 1. *Fordi* og de andre Aarsagsbindeord bruges ofte uden Forskel i Betydningen, f. Eks. *Føret var rædsomt, fordi det havde*

regnet hele Natten. Da det havde regnet hele Natten, var Føret rædsomt. Fordi bruges altid: 1) i Svar paa et Spörgsmaal om Grunden til noget, f. Eks. »*Hvorfor kommer du ikke i Aften?*« »*Fordi jeg ikke har Tid.*« 2) naar der siges, at man af een Ting ikke kan slutte sig til en anden, f. Eks. *Fordi Faderen er en Slyngel, behøver Sönnen ikke at være det.*

Anm. 2. Sammenligningsudtrykkene *saa meget mere som* og *saa meget mindre som* bruges med Betydning af Aarsagsbindeord, f. Eks. *Hans Død greb alle stærkt, saa meget mere som han i den sidste Tid havde været ualmindelig rask og rörig. Jeg kan saa meget mindre deltage i dette Selskab, som jeg selv ser nogle fremmede hos mig den Aften.*

Anm. 3. Paa Overgangen mellem Sammenligningsbindeord og Aarsagsbindeord staar *som,* naar det enkelte Tilfælde sammenstilles med det, der i Reglen finder Sted, f. Eks. *Han havde ikke nogen Bevidsthed om sin Brøde, som jo overhovedet sindssyge Mennesker ere blottede for moralsk Følelse.*

Anm. 4. Tidligere brugtes *for* i Betydning af *fordi,* f. Eks. *Jeg var kun ivrig, for min Jomfru ivrig var* (Holberg). *Just for den er saa stærk, betvinger den* (Øhl.). *Digtekunsten drives ei lettelig, for Villien er god* (Hertz), og *som* eller *naar* i Betydning af *eftersom,* f. Eks. *Som mit Kammers icke er stoert, saa kunde ded snart igiennem søgis* (Eleonora Ulfeldt). *Min Herre vil skikke til Jomfrue Lucilia et Vers, men som min Herre og jeg ere lige gode Poeter, saa maa man betiene sig af andres Hoveder dertil* (Holberg). *Som han ikke var af fornem Herkomst, var den gamle Adel ham imod* (Molbech). *Thet som i gammill tidt er skeed, kan en nw hende, nar werden er nw møghet wærre* (Povl Helgesen). For *siden,* naar det betegner som logisk Grund, hvad der er den reale Følge, brugtes foruden andre Aarsagsbindeord *(fordi, efterdi, eftersom)* navnlig *mens* (oprindelig *meden, imeden, men, imen*), f. Eks. *Huad mone den rider wilde aff deg haffue, men hand sender deg saa rige gaffue?* (Folkevise.) *Hvor har du været, mens du leer saa?* (Holberg.) *Er jeg Norne da, mens du mig byder at sige Nornens hemmelige Raad?* (Grundtvig.)

Betingelsesbisætninger.

Betingelsesbisætninger indledes ved *dersom, hvis, saafremt,* 220
ifald, om, naar, blot, bare, saa sandt som eller *saa sandt,* f. Eks. *Dersom du nødig vil, kan det ogsaa være det samme. Hvis alt gaar vel, er det ikke din Skyld. Saafremt jeg faar Tid, skal jeg komme. Ifald du kan, maa du endelig*

göre mig den Tjeneste. Om jeg mindes ret, har jeg læst dette för. Naar det ikke kan være anderledes, faar jeg finde mig deri. Man kan udrette det utrolige, blot eller *bare man selv vil. Saa sandt du er min Ven, vil du hjælpe mig ud af denne Forlegenhed.*

Til et Betingelsesbindeord svarer ofte Biordet *saa* i den overordnede Sætning, f. Eks. *Ifald det nu sker, hvad siger du saa? Hvis han ikke vil hjælpe dig, saa skal jeg nok göre det.*

Nægtende Betingelsesbisætning indledes ved *medmindre* og efter en overordnet Sætning, der er nægtende, *uden* eller *uden at* (i Betydningen *hvis ikke*), f. Eks. *Jeg kommer i Aften, medmindre Vejret bliver alt for slemt. Jeg rejser ikke, uden* eller *uden at jeg först hører fra dig.*

Anm. 1. En Udsagnsbisætning kan undertiden ombyttes med en Betingelsesbisætning med *om,* f. Eks. *Det kunde dog have en vis Rimelighed, om (= at) Ejeren af et Baroni var Baron. Det naturlige vilde være, om (= at) jeg betroede mig til min Broder.*

Anm. 2. Nær til Betingelsesbisætninger slutte sig Bindeordsbisætninger med *mod at,* f. Eks. *Han blev sat i Frihed, mod at Svogeren stillede Sikkerhed for ham,* og forskellige Slags Indskrænkningsbisætninger, der indledes ved *for saa vidt som* (eller *at*), *saa vidt* og *kun at,* f. Eks. *For saa vidt som* (eller *at*) *han er uskyldig, er han i höj Grad at beklage. Saa vidt jeg ved, er han allerede rejst. Han lovede alle Fangerne Frihed, kun at de skulde sværge aldrig at kæmpe imod ham.*

Indrömmelsesbisætninger.

221 Indrömmelsesbisætninger omfatte to Underarter:

1) **Modsættende Aarsagsbisætninger**, der indledes ved *omendskönt* eller *endskönt* eller *skönt, uagtet, ihvorvel* eller *hvorvel, trods* og de forældede Udtryk *enddog* og *fast,* f. Eks. *Skönt det regnede af alle Kræfter, gik han sin sædvanlige Tur. Han rejste, uagtet jeg fraraadede ham det. Ihvorvel han er over de firs, er han rask og rörig som en Yngling paa tyve. Han aldrig røbed sig, trods han var saaret* (H. Drachmann). *Han hjalp andre, enddog han selv var fattig. Han stred mandelig, fast han var ved at segne.*

2) **Modsættende Betingelsesbisætninger,** der indledes ved *om,* hyppigst i Forbindelse med Biordene *selv* (foran) og *endogsaa* eller *endog* eller *end* eller *ogsaa* eller *saa* (bagefter), samt de forældede Udtryk *enddog* og *fast,* f. Eks. *Om man bød mig Alverdens Rigdomme, fik man mig ikke til at göre det. Selv*

om Forsøget mislykkes, er Ulykken ikke stor. Den Sag skal føres igennem, om det endogsaa skal koste mig 1000 Kroner. Jeg kan vente, selv om det endogsaa skal vare ti Aar. Hvo af eder kan lægge en Alen til sin Vækst, enddog han bekymrer sig derfor? Du skal ej fortvivle, fast det tykkes dig, at alt Haab er ude.

Forskellen i Betydningen mellem disse to Underarter ses ved en Sammenligning mellem *skönt alle sige det, vil jeg dog ikke tro det* og *selv om alle sige det, vil jeg dog ikke tro det* (alles Udsagn er i förste Tilfælde en Kendsgerning, i sidste blot en Mulighed) eller mellem *han var misfornöjet, skönt han ingen Grund havde dertil* og *han var misfornöjet, selv om han ingen Grund havde dertil* (i förste Tilfælde siges, at vedkommende ingen Grund havde, i sidste, at han var misfornöjet, baade naar han havde Grund dertil, og naar han ingen Grund havde). (Slgn. den almindelige Brug af *etsi* og *etiamsi*.)

Til et indrömmende Bindeord svarer ofte et modsættende Biord i den overordnede Sætning, f. Eks. *Endskönt hun var træt, satte hun sig dog til at læse. Om han end gör nok saa mange Krumspring, skal han alligevel ikke slippe.*

Anm. 1. Tidligere brugtes *omendskönt, endskönt* og *skönt* ogsaa i Betydningen *selv om*, f. Eks. *Endskiönt man er istand til at betale en Advokat Lige for Lige, saa er Partiet dog ikke lige* (Holberg), og for *skönt* kunde bruges *alligevel, da* eller *da dog*, f. Eks. *Jeg kand icke hitte min egen Dør, Alligevel ieg har boed her før* (Ranch). *De gaaer over Vandet paa Planker, da de med Sikkerhed kunde gaae over Broer* (Holberg). *Maaskee han kand bilde sig selv ind, at han er Philosophus, da han dog er intet mindre* (samme). — Undertiden bruges *omendskönt, endskönt* og *skönt* i Betydningen *og dog* (slgn. Brugen af de tilsvarende Ord paa Latin), f. Eks. *Han morer sig fra Morgen til Aften, skönt jeg ikke tror, at han i sit Hjerte er rigtig glad. Endskönt* kan ogsaa bruges som rent Biord, se § 232, 2 c Anm. 2.

Anm. 2. Naar en Betingelsesbisætning eller en Forbindelse af Betingelsesbisætninger indeholde to eller flere indbyrdes modsatte Betingelser, opstaar en Forening af en Betingelsesbisætning og een eller flere modsættende Betingelsesbisætninger. Betingelsen kaldes da modsætningsleddelt (disjunktiv) og indledes ved *hvad enten — eller* eller blot *enten — eller* (ikke at forveksle med *enten — eller* i Betydningen *om — eller*, § 210 Slutn.), f. Eks. *Du skal, (hvad) enten du vil eller ej* ɔ: *du skal, hvis du vil; men selv om du ikke vil, skal du ogsaa. (Hvad) enten der bydes dig eet Tusinde eller to Tusinde eller endog tre Tusinde, skal*

du sige nej. Han var misfornöjet, (hvad) enten han havde Grund dertil eller ej. (Hvad) enten han var skyldig eller uskyldig, er det vist, at alt talte imod ham. Du maa göre det, (hvad) enten det koster dig noget, eller du kan göre det uden Udgift. Med Hensyn til Brugen af *hvad* bör sammenlignes den nedenfor i Anm. 3 omtalte Brug, af hvilken hin er en særlig Art.

Anm. 3. I Betydning nærmest beslægtede med de modsættende Betingelsesbisætninger ere de almensammenfattende Indrömmelsesbisætninger, i hvilke de oprindelig spörgende Henvisningsord bruges paa een Gang som almensammenfattende Henvisningsord og med Betydning af modsættende Betingelsesbindeord (§ 181, 2), f. Eks. *Hvad du saa gör, vil du faa Utak til Lön.*

Sammenligningsbisætninger.

222 Sammenligningsbisætninger bruges til at betegne Maade, Grad og Forholdsmæssighed og indledes ved *som, ligesom, som om, ligesom om, efter som* eller *alt som* eller *alt efter som, efterhaanden som, end* og *jo*, f. Eks. *Han gör, som han selv vil* (Maaden). *Hun er saa flittig, som man kan ønske sig* (Graden). *Han har ikke Evne, som han har Vilje* (Forholdsmæssigheden). *Ligesom andre Mennesker skifte Skjorte, skifter han Mening* (Maaden). *Livet er, ligesom man tager det* (Forholdsmæssigheden). *Han bruger Penge, som om hans Pung ingen Bund havde. Det er, ligesom om mit Hoved skulde sprænges. Han gaar eller kører, (alt) efter som Føret er godt eller slet. Efterhaanden som man kommer Byen nærmere, vokser Indtrykket af dens Störrelse. Han var klogere, end jeg havde troet. En Skælm lover mere, end han kan holde. Ingen har Fred længere, end hans Nabo vil. Der blev valgt en anden, end man havde ventet. Jeg handler ikke anderledes, end jeg kan forsvare det. For en Dommer bliver det vanskeligere at finde Rede i Sagen, jo kløgtigere Parterne ere. (E thes nærræ the æræ hanum, thes meræ vidæ the,* Lucidarius.)

Til *som* og *ligesom* svare ofte i den overordnede Sætning Biordene *saa* og *saaledes*, f. Eks. *Som man reder, saa ligger man. Ligesom Had gör blind, saaledes gör Kærlighed det ogsaa.* Til *jo* svarer altid i den overordnede Sætning et af Biordene *des, desto* og *jo*, naar Sammenligningssætningen gaar forud, f. Eks. *Jo mere man har, des mere vil man have. Jo vanskeligere Arbejdet er, desto större er ogsaa Æren. Jo ældre hun bliver, jo flere Nykker faar hun*; i modsat Fald er Biordet ikke

nødvendigt, f. Eks. *Han blev afbrudt (desto) hyppigere, jo ivrigere han talte.* I Bindeordsbisætninger med *som, ligesom, efter som, alt som* og *alt efter som* tilföjes undertiden Biordet *til* for at betegne det forholdsmæssige, f. Eks. *Enhver fik Betaling, som han arbejdede til. De levede höjt eller sultede, ligesom* eller *alt efter som Fortjenesten var til.*

Anm. 1. Forskellen mellem *som* (eller *ligesom*) og *som om (ligesom om)* er den, at det förste Udtryk betegner en Sammenligning med noget virkeligt, det sidste med noget, der strider mod Virkeligheden, f. Eks. *Han talte, som han havde Forstand til. Han talte, som om han var klogere end alle andre.* Undertiden, navnlig ved *lade,* udelades dog *om,* f. Eks. *Han lod, som han ikke hørte det. Han ser ud, som han ikke kunde tælle til fem. Det gik, som det var smurt.* Ved *synes, forekomme* og lignende Udtryk bruges ofte *som om* for *som,* f. Eks. *Det synes* eller *forekommer mig, som om han har det noget bedre. Det kom mig for, som om jeg svævede mellem Himmel og Jord.* Ved de samme Udsagnsord kan der staa en Udsagnsbisætning i samme Betydning, f. Eks. *Det forekommer mig* eller *bæres mig for, at han har det noget bedre,* undertiden ogsaa ved *lade,* f. Eks. *Du kan jo lade, at det er din Fødselsdag.*

Anm. 2. Med Betydning af Aarsagsbisætninger eller modsættende Aarsagsbisætninger bruges ejendommeligt formede Sammenlignings-bisætninger med *som,* f. Eks. **a**) *Saa klog som han er, kan han sagtens rede sig ud af den Forlegenhed (= da han er saa klog). Han fortjener en god Dragt Prygl, saaledes som han bærer sig ad. Det grove Arbejde behagede hende ikke, saa fin som hun var. Jeg kan ikke naa ham, saa stærkt som han gaar. Som det Menneske lever, vil han snart være saa fattig som en Kirkerotte. Embedsmand til Fingerspidserne som han var, kunde han aldeles ikke begribe Sönnens Optræden. Rasende som han var, styrtede han ud ad Dören. I Pengeforlegenhed som han var, gav han mig gode Løfter i Steden for blanke Kroner.* **b**) *Saa kraftig som han er, gaar han dog næppe Sygdommen igennem (= skönt han er saa kraftig). Saa gerne jeg end vilde hjælpe dig, (saa) maa jeg dog sige nej (= hvor gerne jeg end vilde hjælpe dig,* se § 181, 2*). Er det virkelig din Mening at gaa i Besøg, (saaledes) som du ser ud? Lille som Byen var, havde den dog et stort Taarn.* (Anderledes opfattes *Hun sidder, saa lang som Dagen er, uden at aabne Munden = saa lang en Tid, som Dagen er* ɔ: *hele Dagen.*) — For *Gud hjælpe os, saadan en Sommer (som) det er!* og *Gud bedre det, saadanne Venner (som) jeg har!* kan man sige *Gud hjælpe os for*

Sommer det er! og *Gud bedre det for Venner jeg har!* (slgn. § 155 I 9 og se § 241 I b 3 Anm.).

Anm. 3. I Steden for en Spörgebisætning, der begynder med *hvorledes* eller *hvor* sættes undertiden en Sammenligningsbisætning med *saaledes som, som* eller *saa,* f. Eks. *Det er beundringsværdigt, saaledes som* eller *som* eller *saa han forstaar at henrive Tilhørerne. Det er utroligt, saa snedig han er. Det er paafaldende, saa ofte han kommer tilbage til dette Æmne. Du kan ikke tænke dig, saa smukt hun sang.*

Anm. 4. Efter *end* bruges undertiden et overflødigt *som,* f. Eks. . . . *huis Ulycke endoc haffde werret større, end som min nu var* (El. Ulfeldt). *Udi gandske anden Henseende, end som mange indbilde sig* (Holberg). *Han er meget klogere, end som du tror* (daglig Tale). *Der var mange flere i Kirke i Dag end som forrige Söndag* (ligesaa).

Modsætningsbisætninger.

223 Modsætningsbisætninger indledes ved *medens* og *i Steden for at,* f. Eks. *Han kørte, medens jeg gik (= men jeg gik). Medens* eller *i Steden for at han för levede i Overflod, maatte han nu suge paa Labben. I Steden for at han skulde hjælpe mig, er han mig kun til Besvær.*

Anm. Som Modsætningsbindeord brugtes tidligere *naar, da* og *imidlertid at* enten alene eller fulgte af *dog* eller *derimod,* f. Eks. *Naar Author til Per Paarses Historie taler om meget ringe Personer for hundrede Aar siden, som aldrig har været til, nævner den anden uden Forskiel sine ridicule Personer ved deres rette Navne* (Holberg). *Denne Syge dræber langsomt og piinligt, naar Pesten derimod angriber Menneskene pludselig* (P. A. Heiberg). *De raaber paa höyere Løn, da de dog ikke fortiener Halvdeelen af det, de faaer* (Holberg). *Da i andre Sprog findes altid to Dele af Talen, indeholde nogle vilde Sprog alene den ene* (Kraft). *En Kunstner bliver aldrig til noget Nyttigt og Ordenligt, da derimod en Jurist er et Stof, som man kan gjøre Alting af* (Fru Gyllembourg). *Slutningsindtrykket er mere det af et borgerligt rørende Skuespil, da Begyndelsen lovede os et Lystspil* (Mynster). *Maaneskinnet befordrede Planternes Vext, imidlertid at Solen udtærede dem* (Kraft).

Sideordnede Sætningers Sammentrækning.

224 Naar der siges: *Du kender den lille By, hvor min Fader har boet og jeg selv er født,* da er der egentlig to Bisætninger, idet der findes to Grundord, hvert med sit Omsagn; men da Ordet *hvor* er fælles for begge Sætninger, ere disse nöjere forbundne,

end sideordnede Sætninger pleje at være. Andre Eksempler herpaa ere: *Da Solen var staaet op og Lyset havde boret sig ind mellem Grenene, begyndte Fuglene at lade deres Stemmer høre. Fader red og vi andre kørte til Skoven. Her har min Stamfader opslaaet sin Bolig og hans Slægt levet og virket i Aarhundreder. I Torsdags døde Konen og Manden maatte gaa til Sengs.*

Inddragning af en underordnet Sætnings Grundord som Genstandsord i den overordnede Sætning.

I Steden for *Jeg husker endnu, hvorledes min Moder vimsede om i Huset* kan siges: *Jeg husker endnu min Moder, hvorledes hun vimsede om i Huset.* Her er altsaa den underordnede Sætnings Grundord trukket ind i den overordnede Sætning, hvis Omsagn derved faar to Genstandsord, af hvilke det sidste nærmere forklarer det förste. Dette finder kun Sted, naar den underordnede Sætning er en Spörgebisætning, der indledes ved Biordene *hvor, hvorledes* og *hvordan,* f. Eks. *Aldrig glemmer jeg den snedige Konge, hvorledes han logrede og smigrede for Molay* (Øhlenschlæger). *Jeg saae altid Obersten, hvordan han gik og luskede omkring Degnens Have* (Fru Gyllembourg). *Du skulde set Hansen, hvor han gjorde sig vigtig* (daglig Tale). *(Ham faar jeg aldrig opspurgt, hvor han gemmer sig.)* (Slgn. Madv. Gr. Ordf. § 191.) 225

Ytringsanførelse.

I. Naar en Ytring anføres med den talendes egne Ord, kaldes Anførelsen **ordret** (oratio recta), f. Eks. *Han sagde: »Jeg skal nok komme i rette Tid.«* 226

Ved ordret Anførelse bruges selvstændige Sætninger som navneagtige Bisætninger, idet en ordret Anførelse kan staa som:

1) Grundord, f. Eks. *»Een Gang er ingen Gang« er et gammelt Ord*; ligeledes som egentligt Grundord i en upersonligt formet Sætning, f. Eks. *Der raabtes i Kor ude fra Haven: »Kommer du snart?« Det lød bestandig i mine Øren: »Vogt dig, Forræder!«*

2) Genstandsord, f. Eks. *Skildvagten raabte til den fremmede: »Staa stille! Ellers giver jeg Ild.«*

3) Omsagnsord til Grundordet, f. Eks. *Hans sidste Ord til Forsamlingen vare: »Jeg ved, at jeg kan stole paa Dem.« Hans Hilsen var et gnavent »Hvor bliver du af?«*

4) Navnetillæg, f. Eks. *Der blev stillet ham følgende*

Spörgsmaal: »Naar har De sidst talt med den afdøde?« Af alle Bibelens Ord anførte han hyppigst dette: »Dömmer ikke, paa det I ikke selv skulle dömmes!« Eet har jeg lært heraf: »Man skal aldrig købe Katten i Sækken.«

5) Del af et Bindeordsled, f. Eks. *Jeg holder mere af at høre: »Velkommen hjem!« end »Naa! kommer du endelig?«*

Anm. 1. En ordret Anførelse kan ogsaa staa som Forklaringstillæg til et Biord, f. Eks. *Svaret lød saaledes: »Rejs straks!« Han tænkte som saa: »Lad kun dem snakke!«*

Anm. 2. En ordret Anførelse plejer kun at være Del af et Forholdsordsled, naar der til Anførelsen er knyttet en Vedföjelse, f. Eks. *Han kommer altid med sit: »Gud ved, hvad det er godt for.«* (digterisk *Røster, der strengt os true med Vend om, vend om!* Pal.-Müller). Derfor udelades *om* foran en ordret Anførelse, f. Eks. *Barnet spurgte Faderen: »Hvorfor skal du rejse, lille Fader?«*

Anm. 3. Undertiden er Ytringsbegrebet ikke udtrykt, men ligger i Sammenhængen, f. Eks. *Værten rejste sig og slog paa sit Glas: »Jeg ønsker hele Selskabet et hjerteligt Velkommen.«*

Anm. 4. En friere Anvendelse af ordret Anførelse haves i Forbindelser som: *Jeg beder dig, ti stille!*

II. Udtrykkes derimod en Ytring ved en Udsagnsbisætning eller en Spörgebisætning, kaldes Anførelsen **fri** (oratio indirecta eller obliqua), f. Eks. *Han sagde, at han skulde komme i rette Tid. Jeg spurgte ham om, hvor han havde været.*

Ved Overgang fra ordret til fri Anførelse maa der ofte foretages Forandringer:

a) Henvisningsordene skifte Person, f. Eks. *Kaptajnen raabte: »Jeg dør« = Kaptajnen raabte, at han døde. — Fuldmægtigen sagde til Drengen: »Du maa gerne gaa« = Fuldmægtigen sagde til Drengen, at han gerne maatte gaa.*

b) Udsagnsordene skifte Tid og Maade (slgn. § 209 Anm. 1), f. Eks. *Vennen sagde: »Nu er Tiden kommen« = Vennen sagde, at nu var Tiden kommen. Skildvagten raabte til den fremmede: »Staa stille!« = Skildvagten raabte til den fremmede, at han skulde staa stille.*

Som i andre Udsagnsbisætninger udelades undertiden *at* i en fri Anførelse (§ 241 I b 1), f. Eks. *Han sagde, (at) han ikke havde set det.* Der kan ogsaa siges: *Han sagde, han havde ikke set det,* idet den fri Anførelse undertiden antager Form af en Hovedsætning (om Ordstillingen se § 234 Anm. 3, 1 og 2). Saaledes hedder det ogsaa *Korporalen holdt en lille Tale til os:*

Vi skulde ikke være bange; Kaptajnen var ikke saa slem, som han saa ud til o. s. v. Denne Brug kan ogsaa forekomme ved Udtryk, der betegne Kundskab og Mening, f. Eks. *Jeg vidste nok, han skulde ikke rejse för om Mandagen. Jeg troede, han vidste ingenting.* Den her omtalte Form antager en fri Anførelse altid, naar Ytringsbegrebet ikke er udtrykt, men ligger i Sammenhængen, f. Eks. *Pludselig kom Aanden over den lille, tavse Mand: Han vilde blot sige et Par Ord* o. s. v., og i Almindelighed ogsaa, naar Talen fortsættes, f. Eks. *Han sagde, at jeg skulde lystre; det vilde ellers gaa mig galt; vidste jeg maaske ikke, at han havde Midler nok til at tvinge mig?* Af dette Eksempel ses, at i en fri Anförelse kan paa samme Maade et Spörgsmaal antage en spörgende Hovedsætnings Form. Se fremdeles § 207 Anm. 1 Slutn.

Selvstændige Tilföjelses- og Indskudssætninger.

I. Ved ordret og fri Anførelse sættes ofte den styrende Sætning 227
bag efter Anførelsen med Hovedleddene i omvendt Ordstilling, f. Eks. »*Giv mig en Skammel!*« *sagde Fruen til Barnepigen.* »*Sid ned!*« *raabtes der fra de bageste Bænke. (Ti stille! beder jeg dig.) Han taalte ingen Indvendinger, raabte han barskt.*

Hvis Anførelsen er temmelig lang, indskydes den styrende Sætning i Anførelsen, f. Eks. »*Det er*«, *sagde han,* »*trods vedholdende Anstrengelser endnu ikke lykkedes mig at komme til noget bestemt Resultat.*« »*Hvis det er muligt*«, *sagde han,* »*maa du endelig komme.*« »*Jeg tror ikke*«, *svarede han,* »*at jeg har udtalt mig saaledes.*« *Jeg skulde passe mig selv, sagde han, og ikke stikke min Næse i hans Sager. Da Sagen hastede, skrev han til mig, maatte han bede mig om at svare straks. Jeg var en Tølper, skreg hun, der ikke forstod at omgaas Damer.*

Denne Brug forekommer ogsaa ved Udtryk, der betegne Kundskab eller Mening, f. Eks. *Dette vil blive sagt, kan du være vis paa. Han kommer i Morgen, tænker jeg. Han har allerede i Aftes, hører jeg, forladt Landet for bestandig. Hele Sagen kan ordnes, tror jeg, i Løbet af nogle faa Dage. Du vil hjælpe mig, haaber jeg, hvis min Broder siger nej.* Man kan ikke sige: *Hvis min Broder siger nej, haaber jeg, vil du hjælpe mig,* men derimod: *Hvis min Broder siger nej, haaber jeg, (at) du vil hjælpe mig.*

II. Af en anden Art ere saadanne **Indskud** (Parenteser), der i Formen ere uden al Forbindelse eller dog i temmelig løs Forbindelse med den øvrige Tale, f. Eks. *Faren er — Gud være lovet! — nu overstaaet. I min grönne Ungdom — det var samme Aar, som jeg gik til Præsten — var jeg nær kommen galt af Sted. Den unge Mand — det være sagt til hans Ros! — er meget tavs og tilbageholdende. Hans mageløse — ja, hvad skal jeg kalde det? — Fripostighed hjalp ham ud af Kniben. Ved Henvendelse til lord mayor — lord mayor svarer nærmest til hvad vi kalde Overpræsident — fik han udrettet, hvad han vilde. Der var fem — siger og skriver fem — Mennesker til Stede ved hans Begravelse. Dersom jeg har været dig en Moder — og min Samvittighed siger mig, at jeg har været det — saa hør mig! Hændelsen eller en god Aand — og jeg tror paa gode Aander — har gjort mig til Medvider. Rahbek — eller maaske det er P. A. Heiberg — bruger følgende Vending. Hvis han kommer i Aften — men jeg er rigtignok bange for, at han bliver borte — skal jeg sige ham min alvorlige Mening. At en dannet Mand — thi det var han virkelig — kunde komme med en saa udelikat Bemærkning, forbavsede alle. I denne Tragedie — hvis den ellers fortjener dette Navn — findes der ikke en ny Tanke.*

Anm. 1. Af denne Art Tilföjelser er der ved Udeladelse af flere Ord opstaaet Forbindelser som: *Spörg en ung Pige, ligegyldigt hvilken, om hun hellere vil giftes end forblive ugift! og hun vil svare nej (= det er ligegyldigt, hvilken det er). Han er rejst bort i al Hemmelighed, uvist af hvilken Grund (= det er uvist, af hvilken Grund han har gjort det). I Skumringen tog jeg fejl af de to Damer, jeg ved ikke hvorledes* (ɔ: *det gik til*).

Anm. 2. Udtrykket *takket være den eller den* er oprindelig et selvstændigt Indskud; men paa Grund af Betydningslighed med *ved Hjælp af den eller den* opfattes det ikke længer altid saaledes, f. Eks. *Jeg er nu, takket være dig* (for *du*), *en holden Mand. Han har nu, takket være sine* (for *hans*) *ihærdige Anstrengelser, naaet sit Maal.*

Sammenblanding af sideordnede og underordnede Udtryk.

228 Undertiden ere to Udtryk sideordnede efter deres Form, medens man efter deres Indhold kunde vente, at det ene var det andet underordnet:

1. *Jeg skal komme, det lover jeg dig (= jeg lover dig, at jeg skal komme). Hun har holdt dig for Nar, det kan du være vis paa.*

2. *Man sige, hvad man vil! saa var det dog kækt handlet (= hvad man end vil sige, saa var det dog kækt handlet). Du kan göre, hvad du vil, saa er han misfornöjet dermed (= hvad du end gör, saa er han misfornöjet dermed).*

3. *Undersøg Sagen! og du vil finde, at jeg har Ret (= hvis du undersøger Sagen, vil du finde, at jeg har Ret). Tal eller ti stille! det kommer ud paa eet (hvad enten du taler eller du tier stille, kommer det ud paa eet). Bevidstheden er borte, og Legemet udfører dog forskellige Bevægelser (= skönt Bevidstheden er borte, udfører Legemet dog forskellige Bevægelser).*

4. *Han var næppe kommen inden for Dören, saa bestormede Konen ham med alle mulige Spörgsmaal (= för Konen bestormede ham med alle mulige Spörgsmaal). (Men knap de hende see, de Flugten tage,* »Adam Homo« af Pal.-Müller.*)*

5. *Vær saa god og gör det! (= vær saa god at göre det!,* slgn. *sei so gut und tue das!). Du er da ikke saa gal og tror, hvad han fortæller. Gör mig den Tjeneste og ti stille! Hand haffde giordt min Herre den Willighed oc fult mig i Engelland* (Eleonora Ulfeldt). *Ieg haffwer werret saa gall oc laded mig lucke inde* (samme). *Han er saa god og glemmer ikke mit Salarium* (Holberg). *Vandet havde den Forstand og af sig selv ham toede* (Falster). *Han var saa tølperagtig og vilde gaae forbi uden at hilse* (Ewald). *Giør mig ikke den Skam, og betal de Surpriser, jeg giør din Datter* (Rahbek). *Hun blev saa gal paa sin gammel Alder og gik hen og giftede sig* (samme).

Anm. 1. I daglig Tale gaar man endnu videre, f. Eks. *Kun tien mig i og tal ikke om at ligge paa den lade Side* (Øhlenschlæger). *Glem ikke og luk Døren! Hun glemte og leverede Brevet* (rent meningsløst). *Du skulde have ladt være og gjort det* (ved Sammenblanding med *Du skulde ikke have gjort det*). *Med Forlov og spörge, hvem den Mand er* (for *Med Forlov at spörge, hvem er den Mand?*). Tidligere brugte man ligefrem *og* for *at*, f. Eks. *Hand bliffwer tildømt oc haffue thett forbrwtt* (Frederik den Förstes Haandfæstning). *Da bød hand den anden oc komme for sig* (Bibelen 1550). *Han skulde fordriste sig til oc stiele denne Guldring* (Vedel); saaledes endnu i daglig Tale, f. Eks. *Han er ude i Vænget og jævne Roekulerne* (H. Pontoppidan).

Anm. 2. I Forbindelser som: a) *Han tror, han kan føre dig bag Lyset. Jeg ved, han er i en bundløs Gæld.* b) *Jeg befinder mig ikke vel, saa jeg maa sige nej til Indbydelsen* kan den sidste

Sætning opfattes baade som en Bisætning med udeladt *at* og som en Hovedsætning, hvilket kan ses af Nægtelsernes og Biordenes Stilling (§ 234 Anm. 3, 1 og 2) i følgende Eksempler: a) *Han tror, (at) du ikke ved noget* eller *han tror, du ved ikke noget* (slgn. *er meint, er könne dich betrügen* og *er meint, er kann dich betrügen*). *Du ved, (at) du ingen Ret faar* eller *du ved, du faar ingen Ret.* b) *Jeg befinder mig ikke vel, saa (at) jeg desværre maa sige nej* eller *saa jeg maa desværre sige nej.* Paa lignende Maade siges i en nægtende Følgebisætning efter en Nægtelse i den overordnede Sætning: *Blodet er aldrig saa tyndt, (at) det jo er tykkere end Vand* eller *det er jo tykkere end Vand.*

To Sætninger, sammentrukne til een.

229 To Sætninger kunne sammentrækkes til een:

a) ved ligefrem Underforstaaelse eller Udeladelse af eet eller flere Ord, idet et Bindeordsled kan træde i Steden for en Bindeordsbisætning, f. Eks. *Jeg er lige saa god som han (er). Dette Maleri er smukkere end hint (er). Konen er som (om hun var) besat.* Se § 156.

b) ved Forkortelse, der indtræder i flere Tilfælde:

1) En Tilstandsbetegnelse kan undertiden træde i Steden for Tids-, Maades-, Aarsags-, Betingelses- og Modsætningsbisætninger, naar Grundordet i Bisætningen er det samme som i den overordnede Sætning og Omsagnet er Nutid eller Datid af *være* eller *blive* med et Tillægsord eller en Tillægsmaade som Omsagnsord, se § 145 sidste Stykke. Ved Tids- og Maadesbisætninger kan Omsagnet ogsaa være Nutid eller Datid af et andet Udsagnsord, f. Eks. *Han gik langsomt hen ad Vejen, idet han slæbte paa en tung Byrde = Han gik langsomt hen ad Vejen, slæbende paa en tung Byrde. Hæren rykkede frem, idet den knuste alt paa sin Vej = Hæren rykkede frem, knusende alt paa sin Vej.*

Anm. Den sammentrængte Udtryksmaade er ikke altid brugelig, idet man f. Eks. ikke siger: *Gaaet ud paa Gaden blev han greben af Politiet.*

2) En Omstændighedsbestemmelse træder undertiden i Steden for Tids- og Betingelsesbisætninger, i hvilke Omsagnet staar i Lideform eller har Betydning af Lideform, f. Eks. *Efter at Omkostningerne vare fraregnede, blev der ikke meget tilovers = Omkostningerne fraregnede, blev der ikke meget tilovers. Naar man ser bort fra nogle Smaapletter, er denne Fortælling et lille Mesterværk = Bortset fra nogle Smaapletter er denne*

Fortælling et lille Mesterværk. (Han har gjort det, uden at jeg vidste af det = Han har gjort det mig uafvidende.)

Anm. Den sammentrængte Udtryksmaade er temmelig sjælden. Man kan saaledes ikke sige: *Byen erobret, rykkede Hæren videre. Set hen til, at han er saa ung, er Arbejdet al Ære værd.* Tidligere gik man langt videre, f. Eks. *Det giort, kom han igien* (Baggesen).

3 a) En Navnemaade kan ofte træde i Steden for en Udsagnsbisætning, naar Grundordet i Bisætningen er det samme som i den overordnede Sætning, f. Eks. *Han haabede, at han kunde komme = Han haabede at komme. Han paastod, at han havde set mig = Han paastod at have set mig. Vi vare enige om, at vi skulde göre et nyt Forsøg = Vi vare enige om at göre et nyt Forsøg.*

Anm. Dette finder undertiden ogsaa Sted, naar Grundordet i Bisætningen er det samme som Genstandsordet eller Hensynsbetegnelsen i den overordnede Sætning, f. Eks. *Han bad dem om, at de vilde lukke Porten = Han bad dem om at lukke Porten. Han befalede ham, at han skulde gaa = Han befalede ham at gaa. (Han befalede, at man skulde slukke Lysene = Han befalede at slukke Lysene.)*

3 b) En Navnemaade, styret af Forholdsord, kan træde i Steden for Bindeordsbisætninger, der indledes ved *efter at, for at, til at, uden at, ved at* og *i Steden for at,* naar Grundordet i Bisætningen er det samme som i den overordnede Sætning, f. Eks. *Efter at han var slaaet, samlede han hurtigt en ny Hær = Efter at være slaaet samlede han hurtigt en ny Hær. For at han kunde komme tids nok, kørte han hjemmefra om Morgenen = For at komme tids nok kørte han hjemmefra om Morgenen. Han er for ung, til at han kan paatage sig dette Hverv = Han er for ung til at paatage sig dette Hverv. Han gjorde det, uden at han vidste af det = Han gjorde det uden at vide af det. Ved at han faldt ned af Trappen, brækkede han Benet = Ved at falde ned af Trappen brækkede han Benet. Han leger, i Steden for at han skulde læse = Han leger i Steden for at læse.* Ligeledes *Skrinet lukkes op, ved at man drejer Nøglen tre Gange rundt = Skrinet lukkes op ved at dreje Nøglen tre Gange rundt.*

Anm. Navnemaaden kan undertiden ombyttes med et Navneord, f. Eks. *Ved et Fald ned af Trappen brækkede han Benet.*

4) En Vedföjelse eller et Navnetillæg kan ofte træde i Steden for en henførende Bisætning, hvis Omsagn er Nutid eller Datid af *være* med et Omsagnsord, f. Eks. *Giv mig en Bog, der*

er god! = Giv mig en god Bog! De Byer, der vare erobrede, lod han plyndre og stikke i Brand = De erobrede Byer lod han plyndre og stikke i Brand. I Sverrig regerede Dronning Christina, der var en Datter af Gustav Adolf = I Sverrig regerede Dronning Christina, en Datter af Gustav Adolf.

5) Et Navneord eller et Tillægsord, brugt som Navneord, i Forbindelse med et Forholdsordsled eller en vedföjet Tillægsform kan undertiden sættes i Steden for en Udsagnsbisætning eller en Spörgebisætning, hvis Omsagn er *være* med et Tillægsord som Omsagnsord, f. Eks. *Jeg indestaar for, at denne Afskrift er rigtig = Jeg indestaar for Rigtigheden af denne Afskrift* eller *denne Afskrifts Rigtighed. Tvivler du om, at mit Udsagn er sandt? = Tvivler du om Sandheden af mit Udsagn? Han indsaa godt, hvor farefuldt et saadant Foretagende var = det farefulde ved et saadant Foretagende.*

Een Sætning, udvidet til to.

230 Naar man vil udhæve et enkelt Ord i en Sætning, kan man danne en upersonlig formet Sætning, der bestaar af: 1) *det* (undertiden *der*), 2) Udsagnsordet *være* (undertiden *blive*) eller et Maadesudsagnsord i Forbindelse med *være*, 3) det Led, hvori det Ord, der skal udhæves, forekommer, og til denne Sætning föje en Bisætning, der indeholder den oprindelige Sætnings øvrige Led; Bisætningen bliver:

a) henførende, hvis det udhævede Ord i den oprindelige Sætning er Grundord eller hører til Grundordet, f. Eks. *Fader har sagt det = Det er Fader, der har sagt det. Hvem kom? = Hvem var det, der kom? Ikke mange vide det = Det er* eller *der er ikke mange, der vide det. Ingen har set det = Der er ingen, der har set det. Hans yngste Datter er død = Det er hans yngste Datter, der er død. Jeg kom til at betale Gildet = Det blev mig, der kom til at betale Gildet. Din Karl maa have udspredt Rygtet = Det maa være din Karl, der har udspredt Rygtet.*

b) en Udsagnsbisætning i de fleste andre Tilfælde, f. Eks. *Han er Skrædder = Det er Skrædder, at han er. Han skød hele Skylden paa mig = Det var paa mig, at han skød hele Skylden. I Fredags rejste han = Det var i Fredags, at han rejste. Med Nød og næppe kom jeg af Sted = Det var med Nød og næppe, at jeg kom af Sted. Her blev Kongen ramt af det dødbringende Skud = Det var her, at Kongen blev*

ramt af det dødbringende Skud. Som Prins gjorde han Udkast til gennemgribende Forandringer = Det var som Prins, at han gjorde Udkast til gennemgribende Forandringer. Seks Mil marcherede vi den Dag = Det var seks Mil, at vi marcherede den Dag. Hvor meget koster Bogen? = Hvor meget er det, at Bogen koster? Han bor Kongens Nytorv Nr. 4 = Det er Kongens Nytorv Nr. 4, at han bor. Han blev syg den tiende Januar = Det var den tiende Januar, at han blev syg. Jeg har fri om Onsdagen = Det er om Onsdagen, at jeg har fri. I dette Tilfælde befinder jeg mig = Det er i dette Tilfælde, at jeg befinder mig. For ti Aar siden rejste han herfra = Det er ti Aar siden, at han rejste herfra (uden *for*).

Anm. 1. Naar det udhævede Ord i den oprindelige Sætning er Genstandsord, Hensynsbetegnelse eller Del af et opløst Forholdsordsled eller hører til et af disse Sætningsled, kan der bruges baade en henførende Bisætning og en Udsagnsbisætning, f. Eks. *Den Ring valgte jeg = Det var den Ring, som jeg valgte* eller *Det var den Ring, at jeg valgte. Mig tilhører Bogen ikke = Det er ikke mig, hvem Bogen tilhører* eller *Det er ikke mig, at Bogen tilhører. Deres ældste Sön gav jeg Bogen = Det var Deres ældste Sön, som jeg gav Bogen* eller *Det var Deres ældste Sön, at jeg gav Bogen. Saadanne Folk skulde du have henvendt dig til = Det var saadanne Folk, som du skulde have henvendt dig til* eller *Det var saadanne Folk, at du skulde have henvendt dig til.* Naar det udhævede Ord er Del af et ikke opløst Forholdsordsled, bruges kun sjælden en henførende Bisætning, f. Eks. *Det er just i dette Tilfælde, hvori jeg befinder mig* (Hertz). *Det var i en meget forretningsmæssig Tone, hvormed han talte om Medgiften* (Goldschmidt, hvor der tillige er den Uregelmæssighed, at der staar *i — hvormed* for *i — hvori* eller *med — hvormed*). Slgn. *Det var alene hos de gamle Persianer, hvor Folk bleve . . . straffede for Utaknemmelighed* (Holberg). *Det er udi intet, hvor Forældrenes Magt bør være mere indskrænket end herudi* (samme).

Anm. 2. Undertiden ere upersonligt formede Sætninger af denne Slags ikke opstaaede af en enkelt Sætning, f. Eks. *Det kan ikke være Møllen, der brænder* (*Møllen kan ikke brænde* giver en anden Mening). *Det er paa höje Tid, at jeg gaar. Det er allerede det andet Sted, at jeg bliver afvist. Det er længe siden, at jeg har set ham* (*Jeg har set ham for længe siden* giver en anden Mening).

Anm. 3. Ogsaa Indholdet af nogle Bindeordsbisætninger kunne udhæves paa denne Maade, f. Eks. *Det var, for at du kunde faa*

Embedet, at han gav Afkald derpaa. Det var, medens Kongen opholdt sig ved Badet, at denne Begivenhed indtraf. Det var, fordi Kongen havde ham mistænkt for Underhandlinger med Fjenden, at han lod ham henrette. Det er kun, hvis han vægrer sig ved at følge med, at der maa bruges Vold; ligeledes en Forskelsbestemmelse til en Tidsbisætning, f. Eks. *Det var en Uge efter at jeg var flyttet til Byen, at min Hustru blev syg.*

Anm. 4. En nægtende Betingelsesbisætning, der udtrykker en Antagelse mod Virkeligheden, udhæves undertiden ved en Omskrivning med *fordi,* f. Eks. *Læste han ikke frit Fransk med din Broder, saa skulde han ikke komme i mit Hus = Var det ikke, fordi han læste frit Fransk med din Broder, saa skulde* o. s. v. Slgn. § 242 Anm.

Anm. 5. I Steden for et Navneord, der er fremhævet ved *endog* eller *selv,* bruges undertiden en Omskrivning med en Indrömmelsesbisætning med *om—saa,* f. Eks. *Endog* eller *selv Luften var svanger med Fornemhed = Om det saa var Luften, (saa) var den svanger med Fornemhed.*

Anm. 6. For at udhæve Indholdet af Omsagnet med hvad dertil hører bruges forskellige Omskrivninger: a) *Min kære Ægtehalvdel er ikke den, der kan lade være at udplapre, hvad hun har hørt. Den, der ikke vilde tage hende, var Kammerraaden. Den, der ikke var glad, var ham. Hvem der blev glad, var Kirsten. Hvem der kom for sent, var mig.* b) »*Er du træt?*« »*Ja, det er det, jeg er.*« — »*Har du talt med ham?*« »*Ja, det er det, jeg har.*« c) *At der er noget galt paa Færde, det er der. At der skal vanke en lystig Svingom, det skal der. At jeg beder om Forladelse* (eller *bede om Forladelse*), *det gör jeg ikke.*

Ordenes og Sætningernes Følge.

Ordfølgen.

231 Paa et tidligere Trin af Sprogudviklingen har Ordstillingen været langt friere, end den nu er. Men efterhaanden som Sprogene udviklede sig, opstod der visse Vedtægter for Ordfølgen, forskellige for de forskellige Sprog. Hertil har vistnok den Omstændighed i ikke ringe Grad bidraget, at Böjningsformernes Tal indskrænkedes mere og mere og Friheden i Ordstillingen som Følge deraf lagde Hindringer i Vejen for Forstaaelsen. Da det nuværende Dansk er et meget formfattigt Sprog, er det intet Under, at Ordfølgen deri

i höj Grad er bunden til bestemte Regler og kun tilsteder faa Friheder. Det maa dog tilföjes, at i Vers er Ordfølgen paa mange Punkter friere.

Hovedleddenes Stilling.

I. Den **almindelige** Ordstilling er den, at Grundordet sættes foran Omsagnet, f. Eks. *Klokken ringede.* 232

Foran Grundordet kunne foruden Udvidelser til dette staa:

α) sideordnende eller underordnende Bindeord, f. Eks. *Han trak i Snoren, og Klokken ringede. Jeg hørte, at Klokken ringede. Pigen spurgte, om Klokken ringede. Da Klokken ringede, lukkede Pigen op.*

β) spörgende Henvisningsord (med de Ord, der høre til det Sætningsled, hvori Henvisningsordet forekommer) i en Spörgebisætning, f. Eks. *Jeg ved, hvem du mener. Ved du, hvad han er? Sig mig, hvilken Bog du vil have! Jeg ved ikke, hvor mange Gange jeg har sagt ham det.*

γ) henførende Henvisningsord (med de Ord, der høre til det Sætningsled, hvori Henvisningsordet forekommer), f. Eks. *Giv mig det Brev, som Pigen bragte! Gör, hvad du vil! Jeg bor endnu i det Hus, hvori jeg er født* eller *i hvilket jeg er født. Han er en Mand, paa hvis Tavshed du kan stole.*

δ) Spörgebiord og Ønskebiord, f. Eks. *Mon Klokken ringede?* (slgn. den oprindelige Udtryksmaade: *Mon jeg være min Broders Vogter?*). *Monstro han er syg?* (slgn. *Mon jeg skal tro, at han er syg?*) *Saa man taler virkelig om det?* (egentlig en Følgebisætning). *Gid Klokken vilde ringe!* (Slgn. *Gud give, at Klokken vilde ringe!*) *Blot jeg vidste det!* (egentlig en Betingelsesbisætning med udeladt Eftersætning *vilde det være godt*).

Anm. Da det oprindelig har hedt *maa ske* (eller *kan ske*), *at din Fader er syg,* siges *maaske (kanske) din Fader er syg* ved Siden af *maaske (kanske) er din Fader syg* eller *din Fader er maaske (kanske) syg.*

ε) visse Biord, Forholdsordsled og Tidsbestemmelser i Bisætninger, se nedenfor 2 c Anm. 3.

Den almindelige Ordstilling bruges i:

a) de fleste Udsagnssætninger, f. Eks. *Fader var ikke hjemme, men Moder opholdt sig nede i Haven. Det er Vinter.*

Anm. Omvendt Stilling af Hovedleddene i en almindelig Udsagnssætning var oprindelig temmelig almindelig og efterlignes i

Sagastilen og Vers, f. Eks. *Mælte Kong Svend* o. s. v. Især efter *og* og *men* forekommer den endnu i gammeldags Stil og spøgende Efterligninger deraf, f. Eks. . . . *og er den omhandlede Sag foreløbig henlagt* (Forretningssproget). . . . *og anbefaler jeg herved min Forretning til det ærede Publikums gunstigste Opmærksomhed* (Avertissementssproget). . . . *men har jeg herom ikke modtaget nogen Underretning.* . . . *og kunne vi desaarsag alle være glade. Mette Splyd — var saaledes hendes Navn efterhaanden blevet formet — stod i et tavst Etiketteforhold til sin Nabo Lavs Iversen* (Schandorph).

b) Forestillingssætninger, f. Eks. *Gud være lovet! Man sige, hvad man vil! Det være nu saa eller ej!*

Anm. Ogsaa i disse Sætninger kunde tidligere bruges omvendt Ordstilling, hvad der endnu forekommer i höjere Stil, f. Eks. *Ske din Vilje! Leve Kongen!* (hyppigere *Kongen leve!*). Udtryk som: *Maatte han blot have mere Held med sig i Fremtiden! Var jeg blot vis derpaa!* ere at betragte som Forsætninger, hvortil Eftersætningerne ere udeladte.

c) de fleste Bisætninger, f. Eks. *Jeg vidste ikke, at min Broder var rejst. At han har Ret, er sikkert nok. — Det er tvivlsomt, om jeg kan komme. Hvorvidt Rygtet er sandt, maa staa hen. Jeg spurgte, hvem han var. Sig mig, hvilken Bog du helst vil have! — Giv mig det Brev, som Pigen bragte! Jeg gör, hvad han forlanger. Jeg fraraader en Fremgangsmaade, hvis Følger vi ikke kunne forudse. Hvor jeg kommer, faar jeg det samme Svar. — Hun skreg, saa at det kunde høres langt bort. Efterhaanden som man kommer Byen nærmere, vokser Indtrykket af dens Störrelse.*

2. Omvendt kaldes Ordstillingen, naar Omsagnet eller, hvis dette er en omskreven Form, dets förste Del sættes foran Grundordet. Denne Ordstilling bruges i:

a) de fleste Spörgesætninger, f. Eks. *Ringede Klokken? Er Brevet leveret rette vedkommende? Har Klokken ringet? Er han bleven helbredet? Hvem mener du? Hvilken Bog vil du helst have? Hvad skal jeg gribe til? Hvor har du været?*

Anm. Almindelig Ordstilling bruges, naar det spörgende Henvisningsord er Grundord eller en til Grundordet hørende Udvidelse, f. Eks. *Hvem har sagt det? Hvilken Bog er bedst? Hvor mange Mennesker kunne sige dette om sig selv?* Ligeledes hedder det: *Mon* eller *monstro Klokken ringede? Saa man taler virkelig om det? Hvem mon* eller *monstro han sigter til?* (men *Hvem sigter han mon* eller *monstro til?*)

b) Bydesætninger, i hvilke Grundordet ikke er udeladt, f. Eks. *Tal du kun frit ud!*

Anm. I Folkeviserne forekommer ofte almindelig Ordstilling, f. Eks. *Du vær velkommen, Niels Ebbesen!*

c) Udsagnssætninger og visse Bisætninger, især Udsagnsbisætninger, Følgebisætninger og Maadesbisætninger efter *saaledes*, naar et underordnet Sætningsled, der ikke hører til Grundordet, stilles först i Sætningen, f. Eks. *Sit Fædreland skylder man alt, hvad man kan udrette. Glad var han just ikke. Grædende rakte hun sin Moder Haanden. I Morgen skal jeg rejse. Efter at have læst Avisen gik han i Seng. Aldrig har nogen forud kendt sin egen Skæbne. Altsaa er alt Haab ude. Desuden havde han vigtige Forretninger. Enten er han død, eller det er paa det sidste med ham. Som Barn var han meget svag og skrøbelig. Det er sikkert nok, at ham vil jeg hverken eje eller have* (Udsagnsbisætningen kan i saa Fald ikke stilles först). *Jeg skal selv ud at køre paa Mandag, saa at inden den Tid maa jeg have min Pels tilbage. Denne Familie lever saaledes, at enten er den paa Rejse eller Huset er fuldt af fremmede. Det gaar lystigt til paa Gaarden, skönt mig morer det nu ikke synderligt mer* (E. Brandes, *skönt = og dog*).

Ved Hjælp af denne Regel og Reglen 1a skilles et Biord, der staar först i en Udsagnssætning, og et underordnende Bindeord fra hinanden, f. Eks. *Dengang var jeg ti Aar. Dengang jeg var ti Aar, døde min Fader. — För saa jeg ham. För jeg saa ham, troede jeg ikke, at han var saa hæslig.* Selvfølgelig kan der foran Grundordet sættes et Biord, der nærmere bestemmer dette, f. Eks. *Allerede den förste Grund virkede paa Baronen* (*Allerede virkede den förste Grund paa Baronen* giver en anden Mening). *Netop den Bog kan jeg lide. De andre sprang op, kun Hertugen blev rolig siddende. Blot Synet af hende gör en glad i Sindet. Ogsaa han var et Menneske. Endog Modstanderne agtede ham höjt. Heller ikke hun gik fri.*

Anm. 1. Naar Omsagnet bestaar af en omskreven Form, kan ogsaa Navnemaaden eller Tillægsmaaden sættes först i Sætningen, f. Eks. *Hjælpe dig skal jeg, men ikke i Dag. Arbejdet har han, det kan ikke nægtes.*

Anm. 2. Nogle Biord, Forholdsordsled og Omstændighedsbestemmelser stilles undertiden saaledes i Spidsen af en Sætning, at de ligesom udgöre et Sætningsæmne, der i al Almindelighed antyder den følgende Sætnings Indhold, hvorfor der ogsaa i saa Fald indtræder et Ophold i Talen efter

disse Ord og Ordforbindelser og den følgende Sætning har almindelig Ordstilling, f. Eks. *Altsaa: du vil være Kunstner. Alligevel: Sagen maa forsøges. Men desuagtet: jeg maa sige nej. Dog: du er din egen Herre. Imidlertid: du kan jo forsøge. Og desuden: det er jo tids nok i Morgen. Naturligvis: du behøver ikke at følge mit Raad. Tværtimod: han driver blot Tiden hen. Og for Resten: han er ikke værd at göre noget for. Og under alle Omstændigheder: du maa ikke lade dig mærke med noget. Men paa den anden Side: man kan ikke forlange af unge Mennesker, at de skulle være som gamle Folk. Ærligt talt: jeg har ikke Spor af Lyst dertil.* Nogle Biord kunne overhovedet eller i vedkommende Betydning kun bruges saaledes, f. Eks. *Endskjønt, jeg bryder mig dog ikke mere om, at Nogen skal forelske sig i mig* (Topsøe). *Nu: enhver har jo sin Lyst (Nu har jo enhver sin Lyst* giver en anden Mening*). Kort: det blev mig indlysende, at jeg ikke skulde finde, hvad jeg søgte.*

Anm. 3. I Udsagnsbisætninger og Følgebisætninger kunne nogle Ord og Ordforbindelser, der i disse Sætninger sædvanlig have Plads lige efter Grundordet (§ 234 Anm. 3, 2), ofte sættes foran Hovedleddene, uden at der indtræder omvendt Ordstilling, f. Eks. *Det er ikke din Skyld, at ikke hele Fornöjelsen blev spoleret. At alligevel Æren blev reddet, kan jeg takke dig for. Det er muligt, at i saa Fald alt kan blive ordnet. Jeg tror ikke, at nogen Sinde noget sligt er hændt. Det var kommet saa vidt, at allerede Dagen til Brylluppet var bestemt.* (Ligeledes kan man sige: *Mon ikke Peter ved det? Mon da Drengen er gal?*). Undertiden er der nogen Vaklen, f. Eks. *Det er muligt, at i dette Tilfælde Fyren har Ret* (slgn. *Fyren har i dette Tilfælde Ret*) eller *det er muligt, at i dette Tilfælde har Fyren Ret* (slgn. *I dette Tilfælde har Fyren Ret*). Paa denne Maade forholder det sig med Forbindelsesbiordene *baade* og *hverken* (men ikke *enten,* se ovenfor), f. Eks. *Man fortalte mig, at baade Manden var død og Gaarden solgt* eller *at baade var Manden død* o. s. v. *Det er min Mening, at hverken alle Enkeltheder ere tilstrækkeligt drøftede eller Tidspunktet heldigt valgt* eller *at hverken ere alle Enkeltheder tilstrækkeligt drøftede* o. s. v.

I Spörgebisætninger, henførende Bisætninger og de fleste Bindeordsbisætninger kunne ligeledes de ovenfor omtalte Ord og Ordforbindelser samt Forbindelsesbiordet *enten* sættes foran Hovedleddene, uden at der indtræder omvendt Ordstilling, f. Eks. *Han spurgte, om saa Jens var rejst. Fabriksejeren, hvem allerede Dagen i Forvejen Forvalteren havde underrettet om Sagernes Stilling, var flygtet. Da saaledes alt var i Orden, begyndte Festen. Hvis ikke alt slaar fejl,*

er han her allerede i Morgen. Naar nu Provsten kommer, maa I rejse eder op. Jeg spurgte, om baade Huset var solgt og Varerne stillede til Auktion. Man fik ikke fat paa Fangen, hvem enten Beboerne havde skjult eller Tilfældet aabnet en Vej til Flugt. Hvis hverken Brevet er afsendt eller du har talt om Sagen med nogen, kan det hele let bringes i Orden. Skönt baade Faderen nylig er død og Moderen ligger syg, tænker hun kun paa Pynt og Fjas.

Den her omtalte Ordstilling kan hverken bruges i Udsagnsbisætninger eller i andre Bisætninger, naar Grundordet er et svagt Henvisningsord, der ikke er udvidet med et stærkt Ord (som *selv*), f. Eks. *Man siger, at han alligevel kommer* (slgn. *man siger, at alligevel han selv kommer* eller *at han selv alligevel kommer*). *Jeg spurgte, om det saa var godt.* Se fremdeles § 234 Anm. 1, 1 Slutn. Der kan dog siges: *Hvis nu han siger nej, hvad skal jeg saa göre? Hvis ikke han vil, maa han lade være. Om saa du staar paa dit Hoved, faar du ikke Lov dertil.*

I alle Bisætninger sættes Grundordet til sidst, naar det bestaar af en hel Sætning (slgn. nedenfor Anm. til hele Paragraffen 2), f. Eks. *Jeg ved, at hertil vil blive svaret, at man savner den fornødne Bemyndigelse. Naar hertil kommer, at hun har Penge paa Rente, er der ingen Grund til at give hende Legatet.*

d) Eftersætninger, idet Forsætningen opfattes som et til den overordnede Sætning hørende Sætningsled, f. Eks. *At han lyver, kan du sige dig selv. Hvor han er, ved jeg ikke. Da Faderen var død, rejste Sönnen bort. Uden at nogen havde fornærmet ham, skreg han op og teede sig som en rasende. Han sagde, at hvis det blev daarligt Vejr, kom han ikke. Regnskabet er saa indviklet, at medmindre du vil hjælpe mig, kommer jeg ingen Vej.*

Anm. 1. En Sætning, der er sideordnet med en Eftersætning, faar ikke omvendt Ordstilling, f. Eks. *Naar Byens Folk kom forbi Kirkegaarden, blev deres Gang hurtigere, og de gav helst Afkald paa at høre Sangen til Ende. Hvem der end har forfattet dette Skrift, vidner det ikke blot om Talent, men Forfatteren har tillige haft ualmindelige naturvidenskabelige Kundskaber.*

Anm. 2. Naar Eftersætningen er en Spörgesætning eller Spörgebisætning, forandres ikke Ordstillingen, f. Eks. *Hvis du anmoder Kongen derom, mon han saa ogsaa vil sige nej? Hvis han angriber dig, hvem kommer dig saa til Hjælp? Han spurgte mig, om hvis jeg rejste, jeg saa vilde tage hans Sön med.*

Anm. 3. Efter Betingelsesbisætninger og enkelte andre Bisætninger beholdes undertiden den almindelige Ordstilling, idet Eftersætningen efter

et kort Ophold siges med et vist retorisk Eftertryk, f. Eks. *Vare end mine Forældre vanærede, jeg kunde erhverve mig en egen Ære. Vare de Forbrydere, jeg vilde oprette det ved min egen Vandel* (Fru Gyllembourg). *Ønsker De at trække Dem tilbage — intet Menneske vil tage Dem det ilde op* (Hertz). *Dersom det var mig ... jeg blev som en Tiger* (Carl Bernhard). *Hvad han end ellers kan have paa sin Samvittighed, denne Sag er ham aldeles fremmed. Som man ser, jeg opstiller ingen utopiske Forudsætninger. Hvis du vover at være ulydig, saa — Gud naade dig!* (i dette Eksempel er ingen anden Ordstilling mulig).

Anm. 4. Naar en Hensigtsbisætning eller et Hensigtsudtryk, der slutter sig til en udeladt Sætning (§ 241 III Anm.), sættes i Spidsen, bliver Ordstillingen i den følgende Sætning uforandret, f. Eks. *For at du kan vide det: der er intet Haab mere. For at sige det med eet Ord: han har forgrebet sig paa Kassen og er flygtet bort. Kort at fortælle: Skibet er gaaet under med Mand og Mus.* Tilföjes *saa,* indtræder omvendt Ordstilling, f. Eks. *For at komme tilbage til selve Sagen, saa ved jeg virkelig ikke, hvad jeg skal sige derom.*

e) saadanne Tilføjelses- eller Indskudssætninger, der efter Meningen ere de Sætninger eller Sætningskæder overordnede, til hvilke de föjes, eller i hvilke de indskydes (§ 227 I), f. Eks. *»Stands!« raabte han. Da Sagen hastede, skrev han til mig, bad han mig om at komme straks.*

f) Betingelsesbisætninger, modsættende Betingelsesbisætninger og Modsætningsbisætninger, naar Bindeordet udelades, f. Eks. *Har man sagt A, maa man ogsaa sige B. Var jeg end nok saa rig, vilde jeg dog aldrig bruge mine Penge paa den Maade. Havde han för været rig, var han nu fattig.*

Anm. 1. I en Sætning, der er sideordnet med en saadan Bisætning, bruges undertiden almindelig Ordstilling, f. Eks. *Vover han det, og Sagen lykkes for ham, bliver han Folkets Afgud* (men ogsaa *Vover han det, og lykkes Sagen for ham* o. s. v.).

Anm. 2. I Steden for *Han bærer sig ad, som om han var besat af en ond Aand* kan man, naar *om* udelades, sige: *Han bærer sig ad, som var han besat af en ond Aand* (men ogsaa *Han bærer sig ad, som han var besat af en ond Aand*).

g) Gentagelser, f. Eks. *Du er en Tosse, er du. Du skulde sgu skamme dig, skulde du sgu.*

Anm. til hele Paragraffen 1. I upersonligt formede Sætninger, der begynde med *der,* f. Eks. *Der faldt en Sten fra mit Hjerte,* staar det egentlige Grundord ikke foran Omsagnet. Alligevel maa disse

Sætninger siges at have almindelig Ordstilling, da det er Ordet *der,* som efter den umiddelbare Opfattelse gör Tjeneste som Grundord (§ 141 Anm. til hele Paragr.). Desuden sættes i saadanne Sætninger det egentlige Grundord ikke som i Sætninger med omvendt Ordstilling lige efter Udsagnsordet eller dets förste Del, men först efter Hensynsbetegnelsen, hvis en saadan findes, f. Eks. *Der gaves aldrig Fangerne Pardon. Der blev givet Tjeneren et Brev at besörge.* Upersonligt formede Sætninger faa i øvrigt omvendt Ordstilling i samme Tilfælde som andre Sætninger, f. Eks. *Er der kommet Bud fra min Broder? Hvor findes der Vers, der kunne maale sig med disse? I Gaar kom der Efterretning om den forsvundne. Da Konen saa efter, var der stjaalet et helt Stykke Lærred. »Kom straks!« blev der svaret. Kommer der Bud fra min Broder, hent mig saa straks!*

Anm. til hele Paragraffen 2. I følgende Tilfælde trækkes ofte Grundordet helt tilbage i Sætningen: a) naar man vil lægge et vist Eftertryk paa Grundordet, f. Eks. *Til denne Kreds maa desuden regnes Amtmanden.* b) naar Grundordet bestaar af flere Ord, der opregnes, f. Eks. *Ved Prøven udmærkede sig især: Holm, Berg, Drejer og Karlsen.* c) naar en Sætning er föjet som Udvidelse til Grundordet, f. Eks. *Og saa slog ham i denne Forbindelse med større Styrke end nogensinde før den Tanke, at han jo ikke mere var ung* (Topsøe). Paa lignende Maade sættes Grundordet undertiden sidst eller langt tilbage i Sætninger, der ogsaa kunne antage en upersonlig Form, f. Eks. *Om denne Begivenhed er (der) af en tilfældig Tilskuer afgivet en höjst kuriøs Beretning. Desuden foreslaas (der) tilföjet følgende Bemærkning. Hertil syntes (der) at frembyde sig en god Lejlighed faa Dage efter. Jeg tror, at (der) hertil maa lægges en Mængde uforudsete Udgifter. Han viste mig en lille Bog, hvori (der) var indført en Mængde morsomme Optegnelser fra hans Rejse.* Sidst i Sætningen maa Grundordet sættes, naar det er en hel Sætning og det ikke kan sættes allerförst i Sætningen, f. Eks. *Jeg spurgte, om (der) hertil skulde svares, at det maatte have sit Forblivende ved den trufne Afgörelse* (ikke *Jeg spurgte, om, at det maatte have sit Forblivende o. s. v., hertil skulde svares*). *Da (der) hertil bör föjes, hvad der staar paa dette Papir, maa det hele skrives om* (ikke *Da, hvad der staar paa dette Papir, hertil bör föjes o. s. v.*).

Stillingen af umiddelbare Udvidelser til Navneord.

I. Vedföjelser sættes hyppigst foran Navneordet i følgende 233
Orden: a) Kendeord (undtagen Navneordenes bestemte Kendeord) eller tillægsagtige Henvisningsord, de paapegende foran de

personlige; b) Tillægsformer; c) tillægsagtige Talord; d) Tillægsmaader; e) Tillægsord eller Tillægsmaader, der bruges som Tillægsord; f) Steds- og Tidsnavne, der bruges som Tillægsord, f. Eks. *en Fredens Mand, en angribende fjendtlig Styrke, de ankomne levende Fisk, den berömte Roskilde Domkirke, den förste Söndag Morgen, dette mit simple Spörgsmaal, mine to yngste Börn, disse Tidens skrækkelige Laster, Konens to skrigende Börn, dette hans tredje afgörende Forsøg.*

Anm. 1. Efter Navneordet staa følgende Vedföjelser:

1) Tillægsnavne til Fyrster, f. Eks. *Gorm den Gamle, Frederik den Syvende.* Dette er Levning af en gammel Sprogbrug (f. Eks. *Fader vor*), der endnu efterlignes af Digterne, f. Eks. *Guldet det røde, Bølgen blaa, den Vinter mörk og lang* (Tillægsordet uden Bestemthedsböjning);

2) Tillægsord og Tillægsmaader, der ere udvidede med et Forholdsordsled, f. Eks. *I Udkanten holdt der Vogne, fulde af Tilskuere. Her hørte han Meninger, afvigende fra de gængse.* Gaar der forud et Kendeord eller et andet Tillægsord eller et Navneord, til hvilket det Navneord, hvortil Tillægsordet hører, slutter sig som Artsbetegnelse, kan Tillægsordet ogsaa sættes foran, f. Eks. *en paa det ene Öje blind Mand, forskellige fra den almindelige Anskuelse afvigende Meninger, en Mængde fra det virkelige Liv hentede Eksempler.* — Er et vedföjet Tillægsord udvidet med et Bindeordsled eller en Følgebisætning eller en Sammenligningsbisætning, kan det staa foran eller bag efter Navneordet, f. Eks. *Et saa smukt Mindesmærke som dette* eller *et Mindesmærke, saa smukt som dette. En kostbarere Vase end denne* eller *en Vase, kostbarere end denne. Der kom saa heftigt et Vindstød, at det nær havde væltet Baaden* eller *et Vindstød, saa heftigt, at det nær havde væltet Baaden. Jeg har saa flink en Karl, som jeg kan ønske mig* eller *en Karl, saa flink som jeg kan ønske mig.* Det hedder: *Fru Karen Bang, født Berg. Hans Mortensen, kaldt Skriverhans.* Sideordnes Tillægsord med Forholdsordsled (slgn. nedenfor 5), sættes de helst bagefter, f. Eks. *En Dreng, barbenet og uden Hat, løb ved Moderens Side,* dog ogsaa *en barbenet Dreng og uden Hat løb ved Moderens Side.*

3) Mængdetal, der ere föjede til personlige Henvisningsord, f. Eks. *vi tre;* ligeledes *begge to;*

4) *anden, flere* og *mere* som Vedföjelser til *hvem* og *hvad,* f. Eks. *Hvem anden har gjort det? Hvem andre vilde bære sig saaledes ad? Hvad andet har du at anføre til din Undskyldning? Hvem flere kan der ventes? Hvad mere forlanger han?*; ligeledes *vi (I) andre.*

5) Biordsled, Forholdsordsled og Bindeordsled, der bruges som Vedföjelser, f. Eks. *Byen her, et Trin ned; Byfogeden i Helsingør, Rejsen til Amerika; en Mand som han, hans Dygtighed som Sagfører, Pladsen som Avlskarl.* I daglig Tale siges undertiden *Nøglen er bleven borte til Dören* for *Nøglen til Dören er bleven borte.*

Anm. 2: Afvigelser fra den regelmæssige Ordstilling forekomme i følgende Tilfælde:

1) Tillægsformer, der betegne Stof, Störrelse eller Værdi staa i Almindelighed umiddelbart foran Navneordet, f. Eks. *to gamle Lærreds Skjorter, tre fem Aars Börn, fire fem Værelsers Lejligheder, en prægtig tre Ugers Ferie, to tre Alens Fag, fem halvtredsindstyve Punds Lodder, en bidende ti Graders Kulde, brugte otte Øres Frimærker* (dog ikke altid, f. Eks. *Han blev dömt til eet Aars simpelt Fængsel. Ti Timers uafbrudt Vandring havde aldeles udmattet os*); det samme finder Sted, naar Tillægsformen i Forbindelse med Navneordet betegner et samlet Begreb (slgn. § 160 Anm. 1), f. Eks. *en ydmyg Herrens Tjener, en hæslig Mörkets Gerning, en ny Kraftens og Kærlighedens Aand, et nyt Tvistens Æble, et sandt Guds Under, en gammel anden Persons Form, de ti Guds Bud.* Paa lignende Maade staar et tillægsagtigt Talord, der sammen med Navneordet betegner et samlet Begreb umiddelbart foran Navneordet, f. Eks. *en god halv Time.*

2) *Al* og *begge* sættes altid, *hel* hyppigst foran Tillægsordenes bestemte Kendeord, tillægsagtige Henvisningsord, Tillægsformer og Talord, f. Eks. *al den gode Mad, al min Fritid, al denne Larm, alle Krigens Rædsler, alle tre Søstre; begge de smaa Drenge, begge dine Søstre, begge hine Mænd, begge Købmandens Svende; hele den udslagne Dag* eller *den hele udslagne Dag, hele mit Eje* eller *mit hele Eje, hele denne Fortælling, hele hin Nat, hele Kongens Magt* eller *Kongens hele Magt,* med forskellig Betydning *hele tre Dage (= endog tre Dage)* og *tre hele Dage* (ikke *tre halve Dage*).

Naar *al* hører til et navneagtigt Henvisningsord, kan det kun vedföjes, hvis der tilföjes en henførende Bisætning, f. Eks. *Alle vi, som her ere til Stede, rejste hjemmefra i Gaar. Jeg traf alle dem, jeg havde ventet at træffe.* I modsat Fald bruges *al* ligesom *begge* som en med Tilstandsbetegnelse beslægtet tillægsagtig Udvidelse, se § 234, Anm. 5.

Selv kan i bestemt Form sættes foran et egentligt Navneord, f. Eks. *selve Sagen,* men staar hyppigst bagefter, f. Eks. *Sagen selv er ham ligegyldig. Jeg selv bryder mig ikke derom. Jeg fik ham selv i Tale.* Naar det hører til Grundordet, kan det ogsaa staa som en med Tilstandsbetegnelse beslægtet tillægsagtig Udvidelse, se § 234 Anm. 5 Slutn.

3) Foran det ubestemte Kendeord

a) skal sættes: *mangen, hvordan, hvilken* og et Tillægsord, der er udvidet med *hvor* og *ihvor*, f. Eks. *Mangen en Gang har jeg været nær ved at fortvivle. Hvordan en Stol ønsker du? Hvilken en Bog vil du have* (hyppigere *hvilken Bog*). *Hvor stor en Sum behøver du? Ihvor stor en Sorg der har ramt dig, maa du bære den med Taalmodighed.*

b) kan sættes: *hver, saadan, slig* og et Tillægsord, der er udvidet med *for* eller *saa*, f. Eks. *Hvert et Ord, han har talt, er sandt* eller *ethvert Ord. Saadan en Person* eller *en saadan Person. Sligt et Væsen* eller *et sligt Væsen. For stor en Høflighed* eller *en for stor Høflighed. Saa stærk en Regn* eller *en saa stærk Regn.*

c) sættes hyppigst et Tillægsord, der er udvidet med *jo* eller *desto*, f. Eks. *Jo højere en Stilling man indtager i Samfundet, desto større en Forpligtelse har man til at give et godt Eksempel* (sjælden *en jo højere Stilling — en desto større Forpligtelse*).

II. Artsbetegnelser sættes bag efter Navneordet, f. Eks. *en Mængde Mennesker.*

III. Navnetillæg sættes dels foran, dels bag efter Navneordet, se § 147.

Anm. 1. Undertiden er et Navnetillæg sat sidst i Sætningen, f. Eks. *en ung Magyar, paa hvem alting glinser, Hud, Øjne og Haar* (Topsøe).

Anm. 2. Naar et bagefter stillet Navnetillæg, der er udvidet med et Forholdsordsled, skal slutte sig til en Tillægsform, sættes det først efter det Ord, der styrer Tillægsformen, f. Eks. *Hun gjorde det efter sin egen Mands Raad, en Person uden Ære og Samvittighed.* Slgn. § 161, 1 a Slutn.

Stillingen af Udvidelser til Udsagnsord og af middelbare Udvidelser til Navneord.

234 Disse Sætningsled sættes i Almindelighed efter Hovedleddene i følgende Orden: a) Tilstandsbetegnelse til Grundordet; b) Hensynsbetegnelse; c) Genstandsord eller Omsagnsord til Grundordet; d) Omsagnsord eller Tilstandsbetegnelse til Genstandsordet; e) Biordsled, Maadesbiord foran Stedsbiord; f) Forholdsordsled; g) Bindeordsled, f. Eks. *Han rakte glad sin Ven Haanden. Han var sine Søstre en god Støtte. Han gjorde Drengen flov i alles Nærværelse. Vi fandt Graven tilgroet. Hun gik hurtigt ud af Værelset. Han tog Hatten dybt af for den fremmede. Hun gik langsommere op ad Trappen end ellers.*

Anm. 1. Foran Hovedleddene sættes foruden de i § 232, 1 δ og ε og § 237 omtalte Sætningsled:

1) Forbindelsesbiordene *baade, enten* og *hverken,* naar der efter de tilsvarende Bindeord følger et nyt Grundord, f. Eks. *Enten er Manden død, eller det er paa det sidste med ham. Jeg spurgte, om baade Huset var solgt og Varerne stillede til Auktion. Man fik ikke fat paa Fangen, hvem enten Beboerne havde skjult eller Tilfældet aabnet en Vej til Flugt. Hvis hverken Brevet er afsendt eller du har talt om Sagen til nogen, kan det hele let bringes i Orden. Baade* og *hverken* bruges ikke saa gerne paa denne Maade i Hovedsætninger, men man udtrykker hellere det samme paa en anden Maade, f. Eks. *Fader ligger til Sengs, og Moder er ogsaa utilpas. Brevet er ikke afsendt, og jeg har heller ikke talt om Sagen til nogen* eller *ikke heller har jeg* o. s. v. Naar det förste Grundord er et svagt Henvisningsord, kan man baade i Hovedsætninger og i Bisætninger sætte Forbindelsesbiordet paa samme Plads som de i Anm. 3 omtalte Sætningsled, f. Eks. *Det kan baade være en Følge af medfødt Nervesvaghed, og et uordentligt Levned kan have sin Andel deri. Han er enten død, eller det er paa det sidste med ham. Han har hverken synderlig Begavelse for dette Fag, eller han har haft en god Undervisning deri. Jeg spurgte, om han hverken selv kunde fortjene noget, eller hans velhavende Slægtninge gav ham nogen Understøttelse. Den Vinter fortjente han grumme lidt, da han enten var syg eller der intet Arbejde var.*

2) i Sammenligningsbisætninger med *jo* det Led, der indeholder den höjere Grad, f. Eks. *Han bestiller desto mindre, jo ældre han bliver.* Staar den overordnede Sætning sidst, sættes ogsaa i denne det Led först, der indeholder den höjere Grad, f. Eks. *Jo mere han læser, desto dummere bliver han.*

3) ofte følgende Sætningsled, der af sig selv stille sig först frem for Tanken:

a) en Omstændighedsbestemmelse, f. Eks. *Omkostningerne fraregnede, blev der ikke meget tilovers.*

b) et Forholdsordsled, hvori Styrelsen er en Navnemaade, i Udsagnssætninger samt undertiden i Udsagnsbisætninger, Følgebisætninger og Maadesbisætninger, f. Eks. *Over at hilse paa min gamle Ven glemte jeg helt, hvad jeg var kommen for. Efter at have beset Byen vendte han tilbage til Gæstgivergaarden. For at komme tids nok kørte jeg hjemmefra Klokken 6. Ved at vende sig om fik han Öje paa Mølleren. Jeg tror, at til at dömme i en saa indviklet Sag hører*

der megen Erfaring. Han var saa forbitret, at uden at sige et eneste Ord skyndte han sig ud ad Dören. Sagen blev ordnet saaledes, at mod at betale tusind Kroner slap han for retslig Tiltale. Hvis der i Sætningen findes en anden Navnemaade, til hvilken et saadant Forholdsordsled ogsaa kan høre, kan det ikke staa sidst i Sætningen, f. Eks. *For at befri Byen fra Tyrannens Aag opfordrede han sine Medborgere til at gribe til Vaaben* (*Han opfordrede sine Medborgere til at gribe til Vaaben for at befri Byen fra Tyrannens Aag* giver en anden Mening).

Anm. 2. Om Tilstandsbetegnelsens, Hensynsbetegnelsens og Genstandsordets Stilling er følgende at mærke:

1. En Tilstandsbetegnelse har samme Plads som de i Anm. 3 omtalte Sætningsled, naar Omsagnet har Genstandsord eller Hensynsbetegnelse, f. Eks. *Han har angerfuld skriftet sine Synder for mig. Han vil frimodig fremstille sig for Retten. Jeg tror, at han glad vil tjene hvem som helst.* I Hovedsætninger med almindelig Ordstilling sættes den derfor efter et svagt Henvisningsord, naar Omsagnet bestaar af en enkelt Form, f. Eks. *Han gav mig glad sin sidste Øre* (men *han gav glad den fattige sin sidste Øre*). *Faderen tog ham sörgmodig ved Haanden. De fjendtlige Hære nærmede sig, beruste af deres Sejre, Byen fra alle Sider.* Selv om der ikke findes Genstandsord eller Hensynsbetegnelse, har Tilstandsbetegnelsen den her omtalte Plads, naar den nærmer sig til at betegne den Maade, hvorpaa en Handling foregaar, f. Eks. *Han er glad gaaet ind paa alle mine Betingelser (glad* omtrent = *gerne, med Glæde).* Derimod hedder det: *Han er kommen syg hjem. Man siger, at han er bleven bragt livløs ind paa Apoteket.* (Mange sige *Æblerne plukkes af grönne.*)

2. En Tilstandsbetegnelse, der er udvidet med et Forholdsordsled eller er fordoblet, kan ogsaa staa sidst i Sætningen, f. Eks. *Han ilede til sit Hjem, glad over Udfaldet af sin Sendelse. Hun fremstillede sig for Retten, frimodig og tillidsfuld.*

3. Hensynsbetegnelsen sættes i en lideformet Sætning undertiden foran Förnutids Tillægsmaade, f. Eks. *Budskabet blev de tilstedeværende meddelt* (eller *meddelt de tilstedeværende*). *Det er blevet mig sagt* (eller *blevet sagt mig*), *at han tænker paa at rejse.*

4. Ved tilbagevirkende Udsagnsord sættes Genstandsordet *(mig, dig, sig, os, eder)* foran Hensynsbetegnelsen, f. Eks. *Jeg nærmede mig Byen. Han modsatte sig ethvert Forlig. I have unddraget eder den fortjente Straf.* Ligeledes siges *Dommeren underkastede Forbryderen et Krydsforhør og idömte Svenden en Pengebøde,* slgn *Pagen iførte* eller *afførte Kongen Kroningskaaben* (§ 149 Anm. 1).

Anm. 3. Nogle Ord og Ordforbindelser, navnlig nægtende Biord, hvortil slutte sig *ingenting, ingen* og *intet* samt Led, der indeholde *ingen* og *intet,* de fleste Tidsbiord, hvortil slutte sig Tidsbetegnelser som *nogen Sinde, for det meste, som oftest,* og visse andre Biord, f. Eks. *sandsynligvis, altsaa, saaledes (= altsaa), dog, virkelig, saa, nu,* samt Forholdsordsled indtage eller kunne indtage en mere fremskudt Stilling i Sætningen, end disse Sætningsled pleje:

1) i Hovedsætninger med almindelig Ordstilling, for saa vidt Sætningen ikke begynder med et Spörgebiord, et Ønskebiord eller et Formodningsbiord, efter Udsagnsordet eller dettes förste Del, f. Eks. *Han giver ikke de fattige en eneste Øre. Han gör næppe nogen Forandring i sin Bestemmelse. Jeg har ingenting* eller *intet hørt. Jeg har ingen kendt, der i Snedighed kunde maale sig med ham. Vi have ingen Lön* eller *intet Vederlag faaet. Jeg kan paa ingen Maade komme för Klokken 10.* (Man kan i al Fald ikke i Prosa sige *jeg fik paa intet Öje* eller *jeg kunde paa intet faa Öje,* men det hedder *jeg fik ikke Öje paa noget* og *jeg kunde ikke faa Öje paa noget* eller til Nød *jeg kunde intet faa Öje paa.*) *Hun kom snart fortvivlet tilbage. Jeg kender allerede hele Historien. Han kommer for det meste* eller *som oftest for sent. Han er sandsynligvis ikke staaet op* (Nægtelsen efter det andet Biord). *Sagen er altsaa* eller *saaledes afgjort (Sagen er afgjort saaledes* giver en anden Mening*). Jeg har dog endnu ikke* (eller *ikke endnu) givet noget bestemt Svar* (ogsaa *jeg har dog ikke givet noget bestemt Svar endnu). Han har virkelig faaet Ret. Hun tog saa en Bog og satte sig til at læse. Du er nu altid saa klog. Fader var Dagen i Forvejen rejst til Fyn* (eller *Fader var rejst til Fyn Dagen i Forvejen). Han fik alligevel Ret* (eller *han fik Ret alligevel). Jeg har godt vidst, hvad der er i Vejen. Det skal fedt hjælpe. Han fuldførte let og hurtigt det ham paalagte Arbejde* (eller *han fuldførte det ham paalagte Arbejde let og hurtigt). Han gjorde i al Hast Stilen færdig* (eller *han gjorde Stilen færdig i al Hast). Du besøger vel paa Söndag min Fader* (eller *du besøger vel min Fader paa Söndag). Jeg byder i det höjeste 5000 Kroner* (eller *5000 Kroner i det höjeste). Han kom som sædvanlig meget for sent* (eller *han kom meget for sent som sædvanlig).* Dog sættes disse Sætningsled aldrig foran et svagt Henvisningsord, hvis Omsagnet bestaar af en enkelt Form, f. Eks. *Han sender mig aldrig nogen Hilsen* (men *han sender aldrig mig nogen Hilsen* og *han har aldrig sendt mig nogen Hilsen). Jeg tager mig det ikke nær. Hun tager ham altid i Forsvar.* Nogle faa Biord og Forholdsordsled kunne ogsaa stilles lige efter Grundordet (slgn. nedenfor 2),

f. Eks. *Peter var lys, Ludvig derimod havde mörke Öjne og mörkt Haar* (ogsaa *havde derimod*). *Den Paastand nemlig, at Tiden var for knap, er aldeles uholdbar* (ogsaa *den Paastand, at Tiden o. s. v., er nemlig aldeles uholdbar*). *Det Udbytte altsaa, der kan ventes af en saadan Ordning, maa regnes for meget lille* (ogsaa *det Udbytte, der kan ventes o. s. v., maa altsaa regnes for meget lille*). *Kul blandt andet hører herhen* (ogsaa *Kul hører blandt andet herhen*). *Denne Form er ikke lige hyppig hos alle Forfattere; Cicero f. Eks. har den sjælden* (ogsaa *Cicero har den f. Eks. sjælden*). Samme Stilling have Forbindelsesbiord, naar de forbinde Omsagn, f. Eks. *Disse Legender hverken kunde eller burde være Genstand for Undervisning;* se fremdeles Anm. 1, 1 Slutning. Ligeledes hedder det: *De ligesom flöj hen ad Gulvet. Han formelig bandte og skældte ud. Jeg ligefrem længes efter igen at tage fat* (ogsaa *længes ligefrem*). *Hans Kone ikke engang saa meget som gav ham et Kys* (ogsaa *hans Kone gav ham ikke engang saa meget som et Kys*).

2) i andre Tilfælde efter Grundordet, f. Eks. *Mon Jensen da virkelig aldrig vil besøge os? Gid han ikke var kommen! Maaske han ikke har hørt det* eller *Maaske har han ikke hørt det. Har du ingen fundet, der vil laane dig Summen? Desværre er Hans som oftest syg. Jeg haaber, at han snart kommer. Han spurgte, om jeg allerede skulde gaa. Der var mange, som ikke kendte ham. Der var mange, som han ikke kendte. Hvis det nogen Sinde skal lykkes, maa det være nu. Den Mand har jeg för set* (eller *har jeg set för*). *Hvis jeg paa Söndag er rask* (eller *er rask paa Söndag*), *skal jeg besøge dig. Hvad han for Tiden arbejder paa* (eller *arbejder paa for Tiden*), *ved jeg ikke. Naturligvis har hun som saa ofte været aldeles utilregnelig* (eller *været aldeles utilregnelig som saa ofte*). Nogle af disse Sætningsled kunne i Bisætninger (og efter *mon*) ogsaa staa foran Hovedleddene, se § 232 c Anm. 3.

3) foran Navnemaader, hvortil de høre, f. Eks. *Jeg har vænnet mig til aldrig at blive hidsig. Han foretrak intet at göre. Det ærgrede ham altid at være til Nar* (der helst bör skrives *Det ærgrede ham, altid at være til Nar,* da *altid* i modsat Fald let forbindes med *det ærgrede ham*). *Han mangler Evne til klart at udtrykke sine Tanker* (eller *til at udtrykke sine Tanker klart*). *Jeg haaber i Tide at faa Besked derom* (eller *at faa Besked derom i Tide*). Mærk hos Wessel: *Og det er ilde, At ikke kunne, naar man vilde* (som paa Svensk).

Anm. 4. Ogsaa andre Udvidelser til en Navnemaade sættes eller kunne sættes foran denne, især efter *lade,* naar Genstandsordet for

dette er udeladt (§ 153, 1 Anm. 4), f. Eks. **a**) *Hun lod Bordet dække* eller *Sengen rede* (men *hun lod dække Bord* eller *rede Seng*). *Endelig lod hun sig se. Det ene lader sig ikke forene med det andet. Han lod sig nöje. Han vil ikke lade sig sige (sig* er Hensynsbetegnelse*). Dommeren lod Drengen give ti Slag Ris. Han lod sig sy en ny Frakke. Jeg har ladet mig sige, at han er meget gerrig. Han lod sig udbetale den samme Sum som sidst* eller *lod sig den samme Sum udbetale som sidst. Han lod mig Pengene udbetale (mig* er Hensynsbetegnelse for *udbetale,* men i *han lod mig udbetale Pengene* er *mig* Genstandsord for *lade). Jeg lod ham det sige* (forskelligt i Betydning fra *jeg lod ham sige det*). Undertiden kan der, naar man ser bort fra Sammenhængen, være Tvivl, om det Ord, der staar foran Navnemaaden, er styret af denne eller af Omsagnet, f. Eks. *Hver Dag lod han Konen bringe varm Middagsmad. Han lod mig tegne (tegne* med forskellig Betydning*).* **b**) *Nu har jeg lært min ny Ven at kende. Jeg har min Fader at takke for alt. Jeg har ikke noget med ham at göre. Han vil ikke vide noget af hende at sige (af* gammeldags = *om). Sandt at sige, saa at sige, vel at mærke, efter hans Udtalelser at dömme.* Svage Henvisningsord sættes endog foran de i Anm. 3 omtalte, til Omsagnet hørende Sætningsled, naar Omsagnet bestaar af en enkelt Form, f. Eks. *En saadan Opförsel lader sig ikke forsvare. Hun lader sig aldrig høre offentligt. Hun lod sig straks sy en ny Kjole* (men *hun havde straks ladet sig sy en ny Kjole*). *Han lader sig ikke sligt byde* (eller *byde sligt*). *Lad dig ikke bilde det ind! (det* er stærkt*). Han lod sig det ikke sige to Gange. Jeg har ham ikke at takke for noget* (men *ikke ham,* hvis *ham* er stærkt). Ligeledes hedder det *Han ønsker sig Prisen tilkendt* (ikke *ønsker Prisen tilkendt sig*).

Anm. 5. Naar *al* og *begge* bruges som en med Tilstandsbetegnelse beslægtet tillægsagtig Udvidelse (se § 145 Anm. 2 og slgn. 233 I Anm. 2,2), staa de, hvis de høre til Grundordet, paa samme Plads som de i Anm. 3 omtalte Sætningsled, f. Eks. *Vi rejste alle hjem om Aftenen. De ere begge blevne syge. Rejste I alle hjem om Aftenen? Jeg tror, at vi alle ere bedst tjente dermed. Da de alle vare i godt Lune, havde vi en meget behagelig Aften. Døtrene, der begge vare meget smukke, viste os om i Haven.* I modsat Fald sættes de umiddelbart efter det personlige Henvisningsord, hvortil de høre, f. Eks. *Han traf os alle hjemme. Hun havde rakt dem begge Haanden. Han sagde, at han i Aftes traf dem alle hjemme,* men ikke umiddelbart efter et henførende Henvisningsord, f. Eks. *Damerne, som jeg alle kendte, vare meget lystige. Brødrene, som jeg begge var godt kendt med i Forvejen,*

bleve nu mine bedste Venner. Föjes der en Udvidelse til *al* og *begge,* kunne de ogsaa staa længere tilbage i Sætningen, f. Eks. *Gæsterne havde alle sammen drukket for meget* eller *havde drukket for meget alle sammen. De sprang alle som een op paa Bænkene* eller *op paa Bænkene alle som een. Det kan alt sammen være godt nok* eller *være godt nok alt sammen. Vi ere begge to blevne syge* eller *ere blevne syge begge to. Bøgerne, som jeg alle sammen havde læst för* eller *som jeg havde læst för alle sammen, kedede mig.*

Naar *hver* og *selv* bruges paa denne Maade, indtage de kun til Dels de samme Stillinger, f. Eks. *Sönnerne have hver faaet en Gaard* eller *faaet hver en Gaard* eller *faaet en Gaard hver. Sönnerne have hver faaet sin Gaard* eller *faaet hver sin Gaard. Han sagde, at Døtrene hver havde faaet 2000 Kroner* eller *havde faaet hver 2000 Kroner* eller *2000 Kroner hver. Pigen bragte Gæsterne hver et Glas* eller *et Glas hver. Han lagde Hænderne hver paa sin Stolearm* eller *paa hver sin Stolearm. Døtrene, som han hver gav 2000 Kroner* eller *som han gav 2000 Kroner hver, vare gode Partier. Sönnerne, som han gav hver sin Gaard, vare alle gifte. Manden har selv besörget det hele* eller *Manden har besörget det hele selv (selv = uden andres Hjælp,* men *Manden selv har besörget det hele* efter § 233 I Anm. 2 giver en lidt anden Mening, idet *Manden selv* staar som Modsætning til alle andre, f. Eks. *Konen, Folkene). Pigen siger, at Manden selv har besörget det hele* (enten med stærkt Tryk paa *selv = ved egen Hjælp* eller med stærkt Tryk paa *Manden,* modsat *Konen* eller *Folkene*).

Anm. 6. I Almindelighed sættes Tidsbiord foran Stedsbiord (slgn. Anm. 3), f. Eks. *Han rejser ofte bort. Hun er sjælden ude. Han staar altid op. Jeg kommer snart hjem. Han vendte straks tilbage.* Dette er dog ikke altid Tilfældet, f. Eks. *Han kom hjem för. Han var rejst bort længe för. Jeg skal ud siden.* Særlig mærkes, at *her* og *der* ofte sættes foran Tidsbiord og da miste deres Styrke, f. Eks. *Han er her altid. Jeg var der længe.*

Anm. 7. Om Bindeordsled mærkes følgende:

1) Et Bindeordsled med *som,* der staar som Tilstandsbetegnelse til Grundordet, har i Almindelighed samme Plads som de i Anm. 3 omtalte Sætningsled, f. Eks. *Han var som Barn meget svag. Han har som Barn været meget svag. Han siger, at han som Barn var meget svag.* Det kan dog ogsaa sættes sidst i Sætningen, f. Eks. *Han var meget svag som Barn.* Saaledes ogsaa: *Ikke ret længe kunde Pigen, skönt i Ridedragt, udholde at gaa i den höje Lyng. Ved Indgangen til Kirken stænkede min Svoger og jeg os med Vievand, skönt*

begge Protestanter; hyppigst dog: *Skönt rig gav han aldrig de fattige en eneste Øre.*

2) Et Bindeordsled, der staar som Omsagnsord eller Tilstandsbetegnelse til Genstandsordet, kan sættes paa samme Plads som disse Sætningsled, nemlig lige efter Genstandsordet, f. Eks. *Svendene betragtede sig som deres egne Herrer fra Lördag Aften til Mandag Morgen. Kongen sendte sin Sön som Gidsel til Rom.*

3) Et Bindeordsled med *om ikke* indskydes foran det Sætningsled, hvortil det svarer, f. Eks. *Han efterlod, om ikke en stor Formue, saa dog en ret anselig Sum Penge.*

Anm. 8. Størrelsesbestemmelser staa efter Maadesbiord, men foran Stedsbiord, der sammen med Udsagnsordet danne et enkelt Begreb, f. Eks. *Töjet skrumper let en Tomme ind i Vadsk.* Derimod hedder det baade *Smörret koster her en Krone* og *Smörret koster en Krone her.* Værdibestemmelsen staar foran Mængdebestemmelsen, f. Eks. *Klædet koster 6 Kroner Alen.*

Steds- og Tidsbestemmelser have i Almindelighed Plads foran Biordsled og Forholdsordsled, f. Eks. *Han er gaaet et andet Sted hen. Han rejser hver Sommer til Udlandet* (dog ogsaa *til Udlandet hver Sommer*).

Omstændighedsbestemmelser sættes hyppigst foran Hovedleddene, ikke sjælden paa samme Plads som de i Anm. 3 omtalte Sætningsled, undertiden helt tilbage i Sætningen, f. Eks. *Omkostningerne fraregnede, blev der ikke meget tilovers. Hun fortalte, at Birks medregnede, bleve de 24. Bortset fra nogle Smaapletter er denne Fortælling et lille Mesterværk. Han har mellem os sagt altid været en stor Nar. Dine foresattes Tilladelse bör du strengt taget först søge om. Han har gjort det mig uafvidende.* I selve Omstændighedsbestemmelsen staar Navneordet eller det navneagtige Ord för Tillægsmaaden eller Tillægsordet, se Eksemplerne ovenfor. Udvidelser til Tillægsmaaden staa undertiden foran, f. Eks. *mellem os sagt, strengt taget,* undertiden bagefter, f. Eks. *bortset fra nogle Smaapletter.*

Gentagelses-, Efterhaandsmæssigheds- og Gensidighedsbetegnelser staa enten paa samme Plads som de i Anm. 3 nævnte Sætningsled eller sidst i Sætningen, f. Eks. *Han blev Uge for Uge svagere* eller *svagere Uge for Uge. Jeg saa, at han Fod for Fod gik op ad Stien* eller *at han gik op ad Stien Fod for Fod. De gik Haand i Haand hen ad Vejen* eller *hen ad Vejen Haand i Haand.*

Anm. 9. En Navnemaade med sine Udvidelser sættes i Almindelighed sidst i Sætningen, f. Eks. *Han lovede bestemt at komme. Hun paalægger mig hver Aften at staa tidlig op. Lad være at stöje!*

Jeg kan ikke holde ud at ligge. Jeg foreslaar som den letteste Udvej at optage et nyt Laan. Skrinet forekom mig den Dag at være tungere end ellers. Först i Sætningen staar en Navnemaade altid i Forbindelser som: *At danse giver jeg Fortrinnet for alt andet.* Inde i Sætningen kan findes en Navnemaade, der betegner en Bestemmelse eller en Hensigt, f. Eks. *Jeg forlanger ikke andet at spise end et Par Stykker Smörrebrød. Hun gaar ud at spadsere hver Morgen för Klokken seks.* En Navnemaade, der betegner den talendes egen Hensigt med sin Ytring eller en Indskrænkning, har i Almindelighed samme Plads som de i Anm. 3 nævnte Sætningsled, f. Eks. *Han har, sandt at sige, löjet for dig. Han er, efter hans Udtalelser at dömme, en meget fornuftig Mand* (ogsaa *han er en meget fornuftig Mand, efter hans Udtalelser at dömme*).

Anm. 10. Den gammeldags Ordstilling, at Udsagnsordet i Bisætninger sættes sidst, er bevaret i adskillige Forbindelser, navnlig i henførende Bisætninger med *hvo* og *hvem,* og efterlignes undertiden endnu, f. Eks. *Hvo intet vover, intet vinder. Hvo sig selv ophöjer, skal fornedres. Hvad Ret er, skal være Ret. Hvad let kommer, gaar let. Den er let at lokke, som efter vil hoppe. Hvad det angaar, som skrevet staar, som sig hør og bör, om saa var. Det Vidunderligste, som mig er vederfaret* (E. Brandes).

Anm. 11. Efter at en Sætning er fuldendt, kan der bagefter tilföjes en Udvidelse, f. Eks. *Han traadte ind, langsomt og næsten uhørligt. Jeg har købt det* (ɔ: *et Maleri*) *af en ganske ung Fyr, som en Opmuntring* (Esmann).

Stillingen af Udvidelser til Tillægsord, Tillægsmaader, Biord og Forholdsordsled.

235 I. Foran disse Sætningsled sættes: Hensynsbetegnelse, Genstandsord, Störrelsesbestemmelser og Biordsled, f. Eks. *Vi ere alle Gud en Død skyldige. Denne Sag er mig aldeles ligegyldig. Huset er tyve Alen höjt. Den to Aar ældre Broder. En alle Hindringer overvindende Udholdenhed. En os tilkommende Arv. En endnu levende Deltager. Et dengang nylig udkommet Skrift. Dette Brev er smukt skrevet. Du har handlet en brav Mand fuldkommen værdigt. Faderen var død et Aar tidligere. Kirken ligger et godt Stykke borte. Han skriver særdeles godt. Han gjorde det Faderen til Trods. Han ønskede Skomageren Fanden i Vold. Hun døde to Dage för Jul. Skoven ligger en Mil fra Byen. Torvet ligger midt i Byen.*

Anm. 1. Efter en Nutids Tillægsmaade, der staar som Tilstandsbetegnelse, sættes Hensynsbetegnelse og Genstandsord, f. Eks.

Kongen satte over Floden, givende Gud sit Liv i Vold. — Det hedder regelmæssigt *han er sin Fader lig*, men *dette Tal er lig Summen af de andre,* fordi *med* er udeladt (§ 241 I Anm. til hele Paragr. 2) og *hvor Følelsen, lig Strudsen, Alt anfalder* (Pal.-Müller), hvor *lig* nærmer sig Betydningen af *ligesom* (slgn. § 90, 8 Slutn.).

Anm. 2. Naar et Tillægsord eller en Tillægsmaade bruges som Omsagnsord, sættes et Biordsled undertiden bagefter, f. Eks. *Jeg var glad derved* (= *ved det,* se II). *Han var vidende derom* (= *om det,* se II). *Bogen er skreven ud* (eller *udskreven*). *Broen var bygget uforsvarligt* (eller *uforsvarligt bygget*). I upersonligt formede Sætninger indskydes det egentlige Grundord efter Tillægsmaaden, f. Eks. *Der er skrevet hele Bøger derom.* (Slgn. § 232 Anm. til hele Paragr. 1.)

Anm. 3. Gradsbiordet *nok* sættes bagefter, f. Eks. *Han er klog nok* (men *han er nok klog, men der gives dog klogere Folk end han*, hvor *nok* er = *rigtignok*). — Henviser det personlige *det* til et Tillægsord eller et Biord, sættes det foran en Udvidelse, f. Eks. *Var Moderen streng, var Faderen det ikke mindre.*

Anm. 4. En Udvidelse til et Forholdsordsled sættes i visse Tilfælde bagefter, f. Eks. *ad København til, fra Nytaar af, for mange Aar siden.*

II. Efter Tillægsord, Tillægsmaader og Biord sættes i Almindelighed: udfyldende Navnemaadesled, Forholdsordsled og Bindeordsled, f. Eks. *Denne Dreng er værd at holde af. Denne Bog er ikke passende at give en ung Pige. Han var rig paa Gods og Guld. De kom syngende af fuld Hals. Hun var elsket af alle. Han er fornöjet med lidt. I Udkanten holdt der Vogne, fulde af Tilskuere. Denne Sag er lettere at forstaa end hin. Du er strengere til at dömme end jeg* (ogsaa *du er strengere end jeg til at dömme*). *Han bor her i Gaden. Han regner bedre end du.*

Anm. 1. En Udvidelse til en Vedföjelse, der er sat foran et Navneord, kan ikke staa imellem Vedföjelsen og Navneordet; derfor sættes i saa Fald et Forholdsordsled foran Vedföjelsen, f. Eks. *en af alle uafhængig Mand, Kongens efter Hæder törstende Sjæl, adskillige fra det daglige Liv hentede Udtryk,* et udfyldende Navnemaadesled efter Navneordet, f. Eks. *Dette er for svær en Opgave at stille en Begynder,* et Bindeordsled i nogle Tilfælde foran Vedföjelsen, i andre efter Navneordet, f. Eks. *En som Spiller berygtet Officer. Han holdt en om muligt endnu slettere Tale. Jeg lyder en mægtigere Herre end dig.*

Anm. 2. Et Forholdsordsled sættes foran et Tillægsord eller et

Biord, naar det betegner en Egenskabs Omfang, f. Eks. *Han er i höj Grad dum* eller *lidende. Han svarede i höj Grad dumt.* — I Udtrykket *jo för jo heller* staar Bindeordsleddet foran Biordet med dets Udvidelse.

Forholdsordenes Stilling til deres Styrelse.

236 Et Forholdsord sættes i Almindelighed foran sin Styrelse, f. Eks. *paa Gaden, imellem Linierne, för Paaske, ifølge Kongens Befaling.* Undertiden er dog Forholdsordet ved Omstilling sat bagefter, f. Eks. *Han gik min Dör forbi. Han gik Sygdommen igennem. Tænder, Der Been saa let som Kjød igjennem skar* (Pal.-Müller). *Dette siges Mand og Mand imellem. Jeg kan ikke være hans Hjælp foruden. Det er ingen Nytte til. Vore Bølger rulle det store Hav imod* (Pal.-Müller). *Og derved kom Fortvivlelsen hun over* (samme). Om Opløsning af Forholdsordsled se § 155, III, 1 og § 237, 1.

Anm. Naar et Forholdsord staar efter sin Styrelse, kan det i mange Tilfælde opfattes som Biord og Styrelsen enten som Hensynsbetegnelse eller som Störrelsesbestemmelse eller som Stedsbestemmelse, f. Eks. *Verden gaar ham imod. Bare han ikke er kommen noget til! Der er kommet os noget imellem* (hvor *os* er stillet foran *noget*). — *Mange Tider igennem var alt roligt. Han blev her Natten over.* — *Denne Tale høres hele Byen over.*

Foranstilling.

237 De fleste af de Sætningsled, der ere Udvidelser til Omsagnet eller middelbare Udvidelser til Grundordet eller Genstandsordet, samt i Almindelighed ogsaa Biordsled, Forholdsordsled og Bindeordsled, der ere Udvidelser til Grundordet, Genstandsordet og Omsagnsordet, stilles eller kunne stilles först i Sætningen i følgende Tilfælde:

a) naar der ligger Eftertryk paa et Ord, f. Eks. *Mig skal du ikke narre. At vente hader jeg. At komme bestemt Klokken syv har jeg ikke lovet. Glad var jeg just ikke. Tiggere giver jeg aldrig noget. Tre Aar varede denne Lykke. Der bor han. Med ham har jeg aldrig talt. För Klokken seks er jeg ikke hjemme. Syg rejste han, og syg kom han tilbage. Smuk finder jeg hende ikke. I Spisestuen er Møblementet helt nyt. Til denne Dör kan jeg ikke finde Nøglen. Enten er han fuld eller gal. Heri er jeg ikke enig med dig. Paa den Ting har jeg ikke gjort ham viis. Som Barn var han meget svag. Som ham finder du ingen.*

Anm. 1. En saadan Udhævelse forekommer foruden i Udsagnssætninger kun af og til i nogle Bisætninger, især Udsagnsbisætninger, Følgebisætninger og Maadesbisætninger efter *saaledes*, f. Eks. *Jeg nægter ikke, at Skinnet har han imod sig. Udgifterne ere saa store, at om Overskud kan der ikke være Tale. Om Morgenen ligger han saaledes, at Hovedet har han der, hvor Benene skulde være. Det gaar lystigt til paa Gaarden, skönt mig morer det nu ikke synderligt.*

Heller ikke i de ovennævnte Arter af Sætninger kan man altid udhæve et Ord ved at stille det först. Særlig mærkes følgende Tilfælde:

α) Naar Genstandsordet ved at stilles först let kunde forveksles med Grundordet, gör man enten Sætningen lideformet (§ 191) eller bruger en Omskrivning med *det er* (§ 230), f. Eks. *Oprörerne besejredes af Kongen* (ikke *Oprörerne besejrede Kongen*). *Det var en fattig Pige, Jens elskede* (ikke *En fattig Pige elskede Jens*). Derimod er der intet i Vejen for at sige: *Ham haaner den Slyngel. Den Mand ser jeg hver Dag. Krigsbyttet tog Feltherren.*

β) Kun retorisk foranstilles *ikke,* f. Eks. *Ikke paastaae vi, at Skriften er Kilden til selve Christendommen* (Martensen).

γ) I Eftersætninger foranstilles i Almindelighed kun *da* og *saa,* f. Eks. *Dengang jeg var ung, da var alt anderledes. Hvis jeg ikke kan faa noget Laan, saa er alt Haab ude.* Efter Betingelsesbisætninger og enkelte andre Bisætninger kunne dog Sætningsled, hvori der findes et udhævet Ord, stilles först, idet Eftersætningen efter et kort Ophold siges med et vist Eftertryk, som om der ingen Bisætning gik i Forvejen (slgn. § 232, 2 d Anm. 3), f. Eks. *Hvis du kommer for sent, min Skyld er det ikke. Hvad der end sker, Ansvaret tager jeg paa mig. Som du let kan se, alt har jeg taget med i Beregningen.*

Anm. 2. Visse Sætningsled stilles i Spidsen af Sætningen, ikke fordi de indeholde et særlig udhævet Ord, men fordi de af sig selv fremstille sig först for Tanken, se § 234 Anm. 1, 3; ligeledes i visse Tilfælde Sætningsled, der begynde med *jo* og *desto,* se sammesteds 2.

b) naar et spörgende eller et henførende Henvisningsord udgör et saadant Sætningsled eller hører dertil, f. Eks. *Hvad ønsker du? Hvilken Bog vælger du? Hvad er han? Hvem skænker han sin Fortrolighed? Jeg ved ikke, hvor lang Tid han har været borte. Hvad kalder du ham? Af hvilket Gods ere Indtægterne störst? Til hvor mange Kirker ejer han Tienden? Hvori er han dygtigst? — Vis mig den Dreng, som du gav en Almisse! Der er mange, hvis Indsigt jeg sætter langt höjere. Ve den, fra hvem Forargelsen kommer! Hun hedder i Virkeligheden ikke det, som man*

kalder hende. Dören, hvortil eller *til hvilken Nøglen var bleven borte, kunde han ikke lukke af. Det er det eneste, hvorom vi ere uenige.*

Anm. Naar *hvad* er Omfangsbestemmelse til et Tillægsord, der staar som Omsagnsord, bliver dette staaende paa sin sædvanlige Plads, f. Eks. *Hvad han ikke havde været vred för, det blev han nu.* Det kan hedde: *Hvor er han dog ikke forsigtig!* (men ogsaa *Hvor forsigtig er han dog ikke!*) *Du kan ikke tænke dig, hvor hun blev vred* (men ogsaa *hvor vred hun blev*). *Hvor dette Værelse dog er smukt udstyret!* (men ogsaa *Hvor smukt udstyret dette Værelse dog er!*)

I de samme Tilfælde kunne følgende særlige Arter af Foranstilling finde Sted:

1) Foranstilling af et Forholdsordsleds Styrelse, f. Eks. a) *Alle disse Byer er han kommen igennem paa sin Rejse. Den Kro boede han ogsaa i forrige Aar. Ham holder jeg meget af. Det kom du daarligt fra.* b) *Hvem er han forelsket i? Hvilket Bord vil du sidde ved? Jeg kan ikke huske, hvilken Bog det staar i. Der gives ikke den Berömthed, som han ikke staar paa en fortrolig Fod med.*

Anm. 1. Mange Forholdsordsled ere uopløselige, f. Eks. *i Vejen, fra Forstanden, i saa Fald, i mange Tilfælde, under disse Omstændigheder, af Sted, i Dag, paa Söndag, om Natten, paa Fode, til Kende, til Bords.*

Anm. 2. Foranstilling af et Forholdsordsleds Styrelse finder altid Sted i henførende Bisætninger med *som* (slgn. § 241 I a), f. Eks. *Der gaar den unge Pige, som han har friet til,* og næsten altid i Sætninger med *hvad,* f. Eks. *Hvad skal det til? Jeg ved ikke, hvad han for Tiden arbejder paa* (sjælden *paa hvad han for Tiden arbejder*). *Han fortalte alt, hvad han havde været Vidne til* (sjælden *til hvad han havde været Vidne*).

Anm. 3. I ligefrem Stedsbetydning kan i daglig Tale siges: *Her kom jeg til i Aftes* (for *hertil kom jeg i Aftes*). *Der rejste han fra om Morgenen* (for *derfra rejste han om Morgenen*). *Hvor ved du det fra?* (for *hvorfra ved du det?*) Tidligere gik man videre i denne Brug, f. Eks. *Thii han er der icke mectig offuer* (Chr. Pedersen). *Der var ieg wisz paa* (El. Ulfeldt). *Der er ieg icke ræd for* (samme)

Anm. 4. Forholdsordet staar paa den Plads, Forholdsordsleddet plejer at indtage, f. Eks. *Den Mand talte jeg med i Söndags = Jeg talte med den Mand i Söndags.* (*Rantzov spurte mig . . . hvem ieg her udi Riget med haffde corresponderet,* El. Ulfeldt, § 234 Anm. 10.)

2) Foranstilling af en umiddelbar eller middelbar Udvidelse til en Navnemaade, f. Eks. a) *Den Hat kan du ikke have paa. Det Stykke har jeg ofte ønsket at se. Kaptajnen haaber jeg at faa i Tale i Morgen. Bestemt Klokken syv har jeg ikke lovet at komme. Og ham har du været saa ussel at forraade. Den Bog kan du have godt af at læse. Netop ham havde jeg glædet mig saa meget til at træffe. Det var han for ærlig til at lægge Skjul paa.* b) *Hvad tör jeg byde Dem? Hvilken Foræring har du til Hensigt at give ham til hans Konfirmation? Hvem agter han at anmode om at hjælpe sig? Hvad blev du egentlig saa glad over at høre? Hvad kan et Menneske ikke hitte paa at gruble over? Hvem har jeg den Ære at tale med? Det er ikke smukt gjort af ham, som hun har været saa god at hjælpe. Jeg traf min gamle Ven, som jeg havde længtes saa meget efter at se. Han fik Öje paa et Par modne Kirsebær, som han kravlede op i Træet for at plukke. Her bor en fattig Kone, som jeg vil bede min Broder om at hjælpe. Her er en Lejlighed, som du maa have et ualmindelig daarligt Greb paa Livet for ikke at bringe noget ud af.*

3) Foranstilling af en Udvidelse til det sidste af to i Formen sideordnede Udsagnsord, f. Eks. a) *Det Stykke maa du endelig gaa hen og se. Alt det laa han og tænkte paa i flere Timer.* b) *Hvad sidde de nu og forhandle? Hvad gaar du og tænker paa? Han tabte Bogen, som han laa og holdt i den ene Haand. Alt, hvad du der staar og siger, er mig uforstaaeligt.*

4) Foranstilling af et til en Udsagnsbisætning eller en Spörgebisætning eller en henførende Bisætning hørende Sætningsled, hvorved der opstaar en Sammenslyngning af en overordnet og en underordnet Sætning, f. Eks. a) *Den Sorg haaber jeg ikke at du skal faa. Gods og Guld vidste han at jeg ikke brød mig om. Saaledes tror jeg ikke at det er gaaet til. Han sagde, at saadan en Person kunde jeg jo nok vide at han ikke vilde tage i sin Tjeneste. Bestille noget ved han ikke hvad er. Dette ved jeg virkelig ikke hvad jeg skal svare til. Han tilstod ligefrem, at denne Opgave anede han ikke hvorledes han skulde løse. Det er der ingen der har sagt mig.* b) *Hvem mener du at han vælger til sin Efterfølger? Hvorledes tror du at han vil rede sig ud af den Forlegenhed? Jeg bad ham sige mig, hvad han forlangte at jeg skulde give. Jeg saa atter det Sted, som du ved at jeg foretrækker for alle andre. Han viste mig et hemmeligt Rum, hvori han sagde at Pengene havde*

ligget. Nu har jeg fundet det Dokument, som jeg i Gaar ikke vidste hvor var. Her er en Opgave, som jeg ikke ved hvorledes jeg skal løse. Det er en Dreng, som jeg ikke kan finde paa hvad jeg skal stille op med. Han er en Person, som du næppe kan nævne nogen der kan maale sig med. Han fortalte mange Historier, hvoraf han selv var den der lo mest (Hauch).

Anm. 1. I hvor höj Grad to sammenslyngede Sætninger staa som en enkelt Sætning for den umiddelbare Bevidsthed, kan ses af:

1) at Hovedleddenes Stilling i en Udsagnssætning eller en Udsagnsbisætning, i hvilken der foran disse er indskudt eet eller flere Ord fra en underordnet Sætning, ikke er den sædvanlige (ligefrem Ordstilling), men den samme, som indtræder, naar et underordnet Led i samme Sætning sættes i Spidsen (omvendt Ordstilling);

2) at et Grundord i den underordnede Sætning, der er sat foran Hovedleddene i den overordnede, ikke betragtes som saadant, idet

a) det henførende *der*, hvilket ellers altid kan bruges som Grundord, i dette Tilfælde er ubrugeligt, f. Eks. *Jeg kender en Mand, som* (ikke *der*) *jeg tror ved Besked om Sagen.*

b) det henførende *som*, der ellers ikke udelades som Grundord (§ 241 I a), i dette Tilfælde hyppig udelades, f. Eks. *Den Mand, (som) du nok husker var her forleden, er allerede rejst.*

c) Afhængighedsformerne *mig, dig, ham, hende* og *dem* undertiden bruges i daglig Tale, f. Eks. *Mig bilder han sig ind vil hjælpe ham* (for *om mig bilder han sig ind, at jeg vil hjælpe ham*). *Ham ved jeg nok hvem er* (for *om ham ved jeg nok, hvem han er* eller *hvem han er, ved jeg nok*).

Anm. 2. Naar i en Spörgebisætning det foranstillede Sætningsled skal være eller indeholde et spörgende Ord, bruges i Almindelighed en Omskrivning, f. Eks. *Hvad er det, som du ikke ved hvor er* (ikke saa gerne *Hvad ved du ikke hvor er?*) *Hvilken Opgave er det, som du ikke ved hvorledes du skal løse?*

Anm. 3. I Almindelighed sættes eller udelades efter Forgodtbefindende *at* i den underordnede Udsagnsbisætning, f. Eks. *Denne Vin ønsker jeg (at) du skal sætte Smag paa. Hvem tror du (at) han har forlovet sig med?* Men naar det foranstillede Led er Grundord i Udsagnsbisætningen, skal det udelades, f. Eks. *Skælden og Smælden kan jeg ikke sige var ham imod. Hvilke fremmede tror du have været her? Jeg har købt det Hus, som du i Gaar fortalte mig var til Salgs. Det er en (Löngang), som de siger, i gamle Dage har ført fra Kirken hen til Klostret* (Bauditz, med et vildledende Sætningstegn efter *siger*).

Anm. 4. Af og til foranstilles ogsaa et Led, der hører til en Bindeordsbisætning, f. Eks. *Ham lod jeg som jeg ikke saa. Hvor har jeg spekuleret paa at efterg jøre den Knude, som jeg skulde trælle til jeg havde naaet!* (Carl Bernhard). *Psalmen var paa tretten Vers, hvoraf det vilde have været til Vanhæder for den Døde om man havde oversprunget et eneste* (Drachmann).

Sætningsæmnernes Stilling.

Naar Udraabsord og Navneord i Tiltale ikke staa alene, men 238
slutte sig til den øvrige Tale, kunne de have Plads:

1) foran en Sætning, f. Eks. *Aah, hvor her er smukt! Fyh! du maa skamme dig. Peter! hvad er Klokken?*

2) efter en Sætning, f. Eks. *Det var en slem Overraskelse, hu ha! Skynd dig, kære!*

3) inde i en Sætning, f. Eks. *Et Öjeblik efter, vips! var han borte. Gör det, bedste Ven, for min Skyld! Hvis du, Søster Anna! ved noget, maa du endelig fortælle mig det.*

4) imellem to sammenhørende Sætninger, f. Eks. *Som jeg bedst gik, bums! faldt der en Tagsten ned lige for Næsen af mig. Kom endelig, kære Povl, hvis du paa nogen Maade kan!*

Sætningsfølgen.

I. Den **almindelige Sætningsfølge** er, at den overordnede 239
Sætning staar foran den underordnede, f. Eks. *Jeg hører, at din Broder er kommen. Han fortalte mig, hvad du havde sagt. Jeg ventede paa min Broder, der var gaaet ind i en Butik. Han skreg, saa at det kunde høres langt borte. Mange bejlede til hans Gunst, uden at han agtede derpaa. Du maa endelig blive, for at jeg kan raadføre mig med dig. Man var allerede forberedt paa det værste, da der pludselig indtraadte en Forandring. Han er oppe, för Fanden faar Sko paa. Det regnede, indtil Klokken blev fire. Forsamlingen behandlede Sagen saaledes, at den drøftede hvert Punkt for sig. Han maa være syg, siden han ikke er kommen endnu. Man kan udrette det utrolige, blot man selv vil. Han rejste, uagtet jeg fraraadede ham det. Jeg kan vente, selv om det endogsaa skal vare ti Aar. Hun er saa god, som Dagen er lang. En Skælm lover mere, end han kan holde. Han kørte, medens jeg gik.*

II. Den **omvendte Sætningsfølge**, at den underordnede Sætning staar foran den overordnede, forekommer ret hyppig. Den indtræder:

a) naar den underordnede Sætnings Indhold af sig selv stiller sig först frem for Tanken, hvad der navnlig er Tilfældet med mange Bindeordsbisætninger (dog aldrig med Følgebisætninger og Sammenligningsbisætninger med *end*) og henførende Bisætninger med *hvem* og *hvad* (aldrig med dem, der begynde med *som* og *der*), f. Eks. *Da Faderen var død, rejste Moderen fra Byen. Naar Katten er ude, spille Musene paa Bordet. Medens Læreren talte med den fremmede, gav Börnene sig til at lege. Som jeg sad og læste, hørte jeg et Skrig. Saa snart jeg fik Brevet, skyndte jeg mig af Sted. Idet du tier, indrömmer du Rigtigheden af min Paastand. Da min Tid er knap, maa du vente til en anden Gang. Hvis min Broder kommer, maa du sende Bud efter mig. Skönt jeg var meget træt, gav jeg mig dog i Lag med Arbejdet. Selv om Forsøget mislykkes, er Ulykken ikke stor. Jo vanskeligere Arbejdet er, desto större er ogsaa Æren. Hvem Kirken forstødte, for ham fandtes der ingen Barmhjertighed. Hvad jeg har gjort, det kan jeg forsvare.*

b) naar Eftertrykket hviler paa den underordnede Sætning, hvad der undertiden er Tilfældet med Udsagnsbisætninger og Spörgebisætninger, f. Eks. *At min Broder har talt med hende, ved jeg med Sikkerhed; men hvad hun har svaret, har jeg ingen Anelse om.*

Naar den omvendte Sætningsfølge forekommer, kaldes den underordnede Sætning **Forsætning,** den overordnede **Eftersætning.**

Anm. Naar Hovedsætningen er en Spörgesætning eller en Forestillingssætning eller en Bydesætning, bruges i det nuværende prosaiske Sprog i Almindelighed ikke omvendt Sætningsstilling, medmindre *saa* eller *da* indskydes i Eftersætningen, f. Eks. *Naar han nu siger nej, hvad vil du saa göre? Hvis nogen vilde paastaa, at to og to er fem, skulde jeg da forsøge at gendrive ham? Vover du at være ulydig, saa — Gud naade dig! Har du noget at sige til dit Forsvar, saa tal!* Dog kan en navneagtig Bisætning sættes först, naar den i Eftersætningen genoptages ved et paapegende Ord, i hvilket Tilfælde *saa* og *da* slet ikke kan bruges, f. Eks. *At dette er sandt, hvem tör paastaa det? Hvad den Tosse siger, bryd dig aldrig om det* (eller *derom*)*!* Undertiden udelades *saa* eller *da* i Eftersætningen, naar denne efter et kort Ophold siges med retorisk Eftertryk, f. Eks. *Naar alt er tavst og man kun hører det fine Strøg af hans Bue — hvilken Salighed strömmer ikke gennem Sjælen! Vover han sig frem med sin giftige Tale — træd ham ihjel med din Fod som et*

usselt Kryb! Som i det ældre Sprog udelades *saa* eller *da* ofte i Poesi, f. Eks. *Hvis Tider vorde onde, Kald Konge paa din Bonde!* (Troels Smith).

III. Undertiden indskydes den underordnede Sætning i den overordnede og kaldes da en **Mellemsætning.** Som Mellemsætninger bruges:

a) overordentlig hpppig henførende Bisætninger, eftersom disse ere nöje knyttede til det Ord, hvortil de henføres, f. Eks. *En Herre, der gik forbi, hilste paa os. Han gav en fattig Pige, der stod og frøs, en Almisse.*

Anm. 1. I Almindelighed skilles en henførende Sætning ikke fra det Ord, hvortil det hører. Der undtages dog følgende Tilfælde:

1) naar der til Navneordet er föjet et paapegende Henvisningsord, f. Eks. *Jeg giver den Mand Pladsen, der har de bedste Anbefalinger. Jeg tager ikke Hensyn til de Folks Meninger, der ikke tör være deres Navne bekendt.* Slgn. § 241 I a Anm. 1.

2) naar der til Navneordet hører en Vedföjelse, der staar bagefter, f. Eks. *Jeg kender en Mand paa Stedet, der kan give os de nødvendige Oplysninger. Han er den eneste blandt dem, der stod mig nær, hvis Troskab har staaet sin Prøve. Posten som Vejinspektør, der længe har staaet ledig, er nu bleven besat.*

3) naar en Indskudssætning kommer imellem, f. Eks. *Jeg var en Tølper, skreg hun, der ikke forstod at omgaas Damer.*

4) undertiden ogsaa ellers, naar der ingen Misforstaaelse er at befrygte, f. Eks. *Der faldt ham noget ind, som han havde glemt* (man kan ikke godt sige *der faldt ham noget, som han havde glemt, ind,* fordi et enkelt Ord ikke let kan skilles fra den Forbindelse, hvortil det hører, ved en Mellemsætning; derimod kan man godt sige *der faldt ham noget, som han havde glemt, ind lidt efter*). *Ingen fik Adgang, som ikke var Medlem. Der er höjere Livsgoder end dette, som jeg maa give Afkald paa. Jeg fik et Brev fra ham paa min Fødselsdag, hvori han ønskede mig alt godt for Fremtiden. Drengen kastede Pisken fra sig, som han havde staaet og knaldet med. Mangt Blendværk har lokket den Letbevægede, som ikke bedrog den Strenge og Kolde* (Mynster). *Han bragte en deilig Venderpige med sig til Leiren, som han havde bortført ligefor Fjendens Øine* (Ingemann). Undertiden kan man ikke bruge *som*, men vel *hvem* eller *hvilken*, f. Eks. *Jeg traf Byfoged Ravn ved Badestedet, hvem du jo nok kender (som* vilde henvise til *Badestedet). Hun tog det gamle Portræt frem af Skuffen, hvilket vi derpaa begge betragtede med Taarer i Öjnene (som* vilde henvise til *Skuffen).*

Anm. 2. Naar henførende Sætninger med *hvad* henvise til den overordnede Sætning eller en Del af den, indskydes de ikke sjælden i denne, f. Eks. *Han har dog, hvad jeg ikke havde troet, faaet sin Eksamen. Det berettes, at han, hvad der i de Tider ikke var sjældent, havde faaet Præstekald ved at ægte Herremandens Frille*; men naar *hvad* staar i Betydningen *det, som* eller *alt, hvad,* sættes de undertiden sidst, f. Eks. *Han gav bort, hvad han ikke selv brugte* (ikke *han gav, hvad han ikke selv brugte, bort,* men vel *han gav, hvad han ikke selv brugte, bort til fremmede,* slgn. Anm. 1, 5). *Tag med (alt), hvad du kan bære!*

b) ofte Udsagnsbisætninger og Spörgebisætninger, der staa som Navnetillæg eller ere Dele af Forholdsordsled, f. Eks. *Hans ny Paafund, at det hele er min Skyld, er ikke værd at svare paa. Dit Spörgsmaal om, hvem der staar bag ved dette Foretagende, maa jeg lade ubesvaret. (Forudsat, at jeg faar Tid, skal jeg komme.)*

Anm. 1. Er der föjet et paapegende Henvisningsord til det Navneord, hvortil Bisætningen er Navnetillæg, kan denne stilles efter den overordnede Sætning, f. Eks. *Hertil har den Omstændighed uden Tvivl i höj Grad bidraget, at flere af hans Slægtninge havde været ivrige Tilhængere af Folkepartiet. Jeg anser det Spörgsmaal for meget vanskeligt at besvare, hvem der egentlig er Skyld i Ulykken.*

Anm. 2. I andre Tilfælde end de ovennævnte sættes disse Bisætninger, for saa vidt de ikke stilles foran den overordnede Sætning, efter denne, f. Eks. *Han gav til Kende, at han var i höj Grad misfornöjet* (slgn. *han gav sin Misfornöjelse til Kende*). *Han udtalte som sin fulde Overbevisning, at Konen var uskyldig* (slgn. *han udtalte dette som sin fulde Overbevisning*). *Lad være, at han har Uret!* (slgn. *lad Brevet være, som det er!*). *Jeg giver dig at betænke, om du kan være din Opförsel bekendt* (slgn. *jeg giver dig følgende at betænke*).

c) adskillige Bindeordsbisætninger og almensammenfattende Indrömmelsesbisætninger (§ 181, 2), f. Eks. *Jeg plejer, naar jeg staar op, at tage et Styrtebad. Hun har, uden at jeg vidste det, taget min Bøsse. Jeg skal, hvis du ønsker det, sende dig en Afskrift af Brevet. Han valgte, skönt Lægen fraraadede ham det, sit Værelse mod Nord. Drengen var, hvor han saa stod, Mesteren i Vejen. Da jeg havde læst dit Brev, gik jeg, som du bad mig om, hen til din Fætter. Det var lige ved, at Karlen, da han kørte ind i Gaarden, var falden ned af Vognen. Nu har jeg faaet den Plads, som jeg, da jeg sidst talte med dig, havde opgivet alt Haab om.*

Anm. 1. Af Eksemplerne ses det, at disse Bisætninger have samme Plads som de i § 234 Anm. 3 omtalte Sætningsled. Nogle Biordsled og Forholdsordsled sættes dog ofte foran dem, f. Eks. *Han svarede ikke, som jeg bad om, straks paa mit Brev* (en anden Betydning har *han svarede, som jeg bad om, ikke straks paa mit Brev*). *Du bör dog, inden du tager en endelig Beslutning, spörge din Broder til Raads. Han har i Gaar, skönt jeg havde forbudt ham det, været ude paa Isen.* Af og til sættes i Hovedsætninger med almindelig Ordstilling Bisætningen lige efter Grundordet, f. Eks. *Historien, naar den ikke bliver behandlet af en Mand med poetisk Aand, giør intet andet end fortæller Eventyr* (Øhlenschlæger). *Italieneren derimod, uagtet han stræbte at gaae ind i den Andens Tankegang, var opmærksom paa, hvad der foregik* (samme). *En dygtig Maler, især ifald han er Malermester i Lauget, vil altid kunne forsørge en Kone* (Fru Gyllembourg). *Deres System, endskjøndt det forsvarer Usandheden, gaaer jo ud fra, at Sandheden er hellig* (samme). *Lyst nok var det, og Maanen, skjøndt den ikke kunde sees, vilde dog altid hindre Aftenen fra at blive mørk* (Hertz).

Anm. 2. De her omtalte Mellemsætninger kunne i Almindelighed uden Betydningsforskel sættes foran en Hovedsætning, hvis der ikke gaar en anden Bisætning forud (slgn. ovenfor II a), og bag efter den, hvis der ikke følger en anden Bisætning efter, f. Eks. *Han bad mig, för han rejste, om Forladelse* eller *För han rejste, bad han mig om Forladelse* eller *Han bad mig om Forladelse, för han rejste. Da jeg havde læst dit Brev, gik jeg, som du bad mig om, hen til din Fætter* eller *Da jeg havde læst dit Brev, gik jeg hen til din Fætter, som du bad mig om. Jeg skal, naar du kommer, give dig Brevet, for at du selv kan læse det* eller *Naar du kommer, skal jeg give dig Brevet, for at du selv kan læse det.* For *Han bad mig, för han rejste, om at give ham Underretning om Sagens Gang* kan dog ikke siges *Han bad mig om at give ham Underretning om Sagens Gang, för han rejste,* da *för han rejste* saa kommer til at høre til Navnemaaden *(om at give = om, at jeg vilde give,* slgn. § 234 Anm. 1, 3 b Slutn.).. .

Derimod plejer kun i følgende Tilfælde en saadan Mellemsætning at indskydes foran Hovedleddene i en Bisætning:

a) i en Udsagnsbisætning, der er styret af et Udtryk, der betegner Ytring, Kundskab, Erfaring og Mening, f. Eks. *Fuldmægtigen sagde, at hvis jeg ønskede det, skulde han sende mig en Afskrift. Jeg ved, at da jeg kom, var der ingen til Stede. Jeg hører, at naar Kongen*

kommer, skal Biskoppen holde en Tale. Jeg tror, at skönt jeg er over 60 Aar, er der ikke ret mange, der arbejde mere end jeg. En saadan Omstilling kan ikke finde Sted i Sætninger som: *Sörg for, at du, hvis det behøves, kan rejse med en Times Varsel.* (I Modstrid med § 232, 2 d sige nogle *Sörg for, at hvis det behøves, du kan rejse* o. s. v.)

b) i Følgebisætninger, Maadesbisætninger efter *saaledes* og Indrömmelsesbisætninger med *skönt* i Betydningen *og dog,* f. Eks. *Regnskabet er saa indviklet, at medmindre du hjælper mig, kommer jeg ikke nogen Vej. Han ledede Forhandlingerne saaledes, at först naar der var afstemt om eet Punkt, gik man over til at behandle det næste. Hun er ikke smuk, skönt naar hun ler, bedaarer hun os alle sammen.*

c) undertiden i Spörgebisætninger med *om,* f. Eks. *Jeg spurgte, om naar jeg sendte ham Pengene om Söndagen, det da var tids nok.*

Anmærkning til hele Paragraffen. Om Stillingen af den overordnede Sætning ved ordret og fri Anførelse se § 226 og 227 I.

Tillæg til Ordföjningen.

Underforstaaelse.

240 En Ordform eller en Forbindelse af Ordformer, der skulde staa to eller flere Gange efter hinanden, sættes i Almindelighed kun een Gang, hyppigst paa det förste Sted. Dette er Tilfældet med:

1) et Navneord med eller uden en Vedföjelse, f. Eks. *Her er nok af stort (Skrammel) og smaat Skrammel. Han tabte baade förste (Gang) og anden Gang. Han skreg den ene Gang efter den anden (Gang). Da det ny Raadhus var færdigt, blev det gamle (Raadhus) revet ned. Han gjorde mine Ord til sine (Ord). Efter at den förste slesvigske Krig var endt, hengik der fjorten Aar, inden den anden (slesvigske Krig) begyndte. — Kirkens Magt overgik dengang Kronens (Magt). Karls Kundskaber i dette Fag kunne ikke maale sig med Johans (Kundskaber i dette Fag). (Saavel Hensynet til Forstaaelsen som [Hensynet] til Skönhedens Fordringer göre denne Forandring ønskelig.)*

2) et Tillægsord eller et tillægsagtigt Ord, der er vedföjet sideordnede Navneord, i Almindelighed dog, kun naar Navneordene enten betegne omtrent det samme Begreb eller tilsammen udgöre eet Begreb, f. Eks. *Hans store Klogskab og (store) Forsigtighed reddede ham. Jeg hørte en Raaben og (en) Skrigen. — Det er en stor Sorg for hans gamle Fader og (gamle) Moder* (ɔ:

Forældre). *Kongen havde sin Hær og (sin) Flaade i Behold* (ɔ: *Stridsmagt*). Derimod hedder det: *God Næring og god Luft kunne ikke undværes. Den danske og den tyske Regering. Min Fætter og min Ven* (betegner to Personer, men *min Fætter og Ven* een Person). *Et gult og et blaat Flag* (betegner to Flag, men *et gult og blaat Flag* eet Flag).

3) et Omsagn med eller uden Udvidelser, f. Eks. *Harald arbejder hurtigt, Aage (arbejder) langsomt. Han har været Landmand, men (har) ikke (været) Møller. Kongen faldt, og alle hans Mænd (faldt) med ham. Forældrene have Sovekammer i Stuen, Börnene (have Sovekammer) paa förste Sal, og Tjenestefolkene (have Sovekammer) paa Kvisten. Han har flere Venner end jeg (har).* Det maa hedde *Jeg har lært mine Lektier og har derfor god Tid til at lege,* fordi *har* det ene Sted er Hjælpeudsagnsord, det andet Sted ikke.

4) baade Grundord og Omsagn, undertiden med Udvidelser, f. Eks. *Hun er mere klog end (hun er) smuk. Han blev modtagen med Jubel som (han) sædvanlig (blev modtagen med Jubel). Det bølger og syder, som (det bølger og syder) naar Vand blander sig med Ild. Han kan ikke göre det saa gödt som jeg (kan göre det). Han gjorde det uden at ane hvorfor (han gjorde det). Jeg skal nok sige ham det, men jeg ved endnu ikke rigtig hvorledes (jeg skal sige ham det).*

5) et Forholdsord, f. Eks. *Han har hverken været i Paris eller (i) London.*

6) alle Leddene i Svaret paa et Enkelthedsspörgsmaal undtagen det Ord, der svarer til det spörgende Ord, f. Eks. »*Hvem har Budet givet Avisen?*« »*Deres Søster (har Budet givet Avisen).*«

7) alle eller de fleste Led i en Spörgesætning, der knytter sig til en andens Udsagn, undtagen Spörgeordet, f. Eks. »*Peter skal rejse endnu i Aften.*« »*Hvorfor (skal Peter rejse endnu i Aften)?*« — »*Han bor i Smallegade.*« »*Ja, hvor i Smallegade (bor han)?*« eller »*Ja, hvor (i Smallegade bor han)?*«

8) en hel Sætning, f. Eks. *Er det Meningen, at han skal rejse, eller (er det Meningen) at han skal blive?*

Anm. 1. I nogle Tilfælde opfattes en tilsyneladende Underforstaaelse bedre saaledes, at flere sideordnede Led have en fælles Udvidelse, f. Eks. *Han skriver og regner upaaklageligt. I denne By er han født og har boet i 40 Aar og vil bo i andre 40, hvis han lever saa længe. Han er lige saa dum og indbildsk, som han altid har været. Et i höj Grad uretfærdigt og ondskabsfuldt Angreb blev rettet imod ham.*

Jeg hverken vil eller kan föje dig. (Der blev talt baade for og imod Sagen. Han bad hende om at gaa og hente Karlen). Særlig mærkes de Tilfælde, hvor den fælles Udvidelse ikke udgör det samme Sætningsled ved de forskellige Omsagn, f. Eks. *Denne gamle Mand traf jeg tidligere ofte paa Gaden og gav en Almisse. Dette lille Landsted har jeg købt i Vinter og tænker paa at flytte ind i en af Dagene. Her skal du se en Opgave, hvis Løsning jeg har syslet med i flere Aar og nu endelig fundet.* Ogsaa for flere Sætninger kan der være eet eller flere fælles Ord, se § 224.

Anm. 2. Undertiden underforstaas ogsaa det samme Ord i en anden Form:

a) et Navneord i et andet Tal, f. Eks. *Bogen koster to (Kroner) og en halv Krone. Hans ældste Sön var Landmand, alle de andre (Sönner) vare Præster. Af hans Døtre er den yngste (Datter) endnu ugift. (Lusard modtog en Pigehaand i hver af sine,* Fru Gyllembourg.*)*

b) et vedföjet Ord eller tillægsagtigt Ord i et andet Kön, naar Navneordene betegne omtrent det samme Begreb eller to Begreber, der høre nöje sammen, f. Eks. *gammelt Nag og (gammel) Misundelse; under min Haand og (mit) Segl, med* eller *uden mit Vidende og (min) Vilje.*

c) et Udsagnsord i en anden Tid eller i et andet Tal, f. Eks. *Han beundres som (han) aldrig för (er bleven beundret). Hun har altid været lige saa egensindig som (hun) nu (er). — Drengen var fornuftigere end hans Forældre (vare).*

d) en Navnemaade efter et Maadesudsagnsord, f. Eks. *Kom, hvis du kan (komme)!*

e) en Tillægsmaade i et andet Kön eller i et andet Tal, f. Eks. *Dokumentet er skrevet, og Genparten (er) ogsaa (skreven). Kaptajnen er undsluppen, og tre Mand (ere undslupne) foruden ham.*

Derimod underforstaas ikke en Tillægsmaade fra en Navnemaade eller omvendt; det hedder saaledes: *Jeg har ikke glemt det og skal ikke glemme det* (men hverken *jeg har ikke og skal ikke glemme det* eller *jeg har ikke glemt det og skal ikke*).

Naar en anden tager Ordet, underforstaas et Henvisningsord af förste Person fra et Henvisningsord af anden Person og omvendt, f. Eks. *»Hvor bor du?« »(Jeg bor) paa Østerbro Nr. 10.« — »Hvad har min Broder svaret?« »(Din Broder har) ikke (svaret) det allermindste.« — »Jeg skal rejse til Jylland.« »Hvornaar (skal du rejse til Jylland)?«*

Udeladelse.

For at give Talen Korthed udelader man ofte eet eller flere 241
Ord, som man ikke anser for nødvendige til Forstaaelsen af Meningen. Der forekommer saaledes **Udeladelser** (Ellipser) af:

I) visse Forbindelsesord:

a) det henførende Henvisningsord *som*, naar den henførende Bisætning hører nødvendigt med til Forstaaelsen af den overordnede Sætning, og naar det ikke er Grundord, f. Eks. *Han er ikke den, (som) han för har været* (Omsagnsord til Grundordet). *Hun er den eneste, (som) jeg har elsket* (Genstandsord). *Den Mand, (som) du har tilbudt Pladsen, kan ikke tage imod den* (Hensynsbetegnelse). *Jeg kan ikke huske alle de Steder, (som) jeg har været* (Stedsbestemmelse). *Han er i Besiddelse af en Finfølelse, (som) man skal lede længe om* (Del af et opløst Forholdsordsled). Som Grundord udelades i det nuværende Sprog *som*, kun naar *her* eller *der* sættes paa dets Plads, f. Eks. *Den Mand, her* (eller *der*) *sidder, er min Ungdomsven*, eller i sammenslyngede Sætninger, f. Eks. *Den Mand, (som) du nok husker var her i Söndags, er død i Morges*. Tidligere kunde det hedde: *Han fører et godt Læs i Gaarden, en god Husfrue faar. Alle de Fruer, i Danmark er. Den, sig glæder i Dag, kand ikke were wisz paa, att hand icke græder i Morgen* (El. Ulfeldt), hvad der undertiden efterlignes i höjere Stil, f. Eks. *Fryd dig over den Naade, dig er forundt!* Som Eksempler paa henførende Bisætninger, der ikke høre nødvendigt med til Forstaaelsen af den overordnede Sætning, kunne anføres: *Han talte med Sagkundskab om Guinea, som jeg troede han næppe kendte af Navn* (derimod *om et Land, jeg troede* o. s. v.). *Han boede i mange Aar i Prammandsgang, som de fleste nu ikke kende Navnet paa* (derimod *i Prammandsgang, en Gade, de fleste* o. s. v.). *Lykken, som alle prise saa höjt, falder kun i faas Lod.*

Anm. 1. Naar der ikke gaar et paapegende Henvisningsord forud, kan den henførende Bisætning med udeladt *som* ikke let adskilles fra det Ord, den nærmere bestemmer. Man kan sige: *Han spyttede den Skraa ud af Munden, han stod og tyggede paa,* men ikke *Han spyttede en Skraa ud af Munden, han stod og tyggede paa.*

Anm. 2. Man kan ikke sige *Det er en Mand, jeg vel har Agtelse for, men jeg ikke sympatiserer med*; der maa siges enten *Det er en Mand, jeg vel har Agtelse for, men som jeg ikke sympatiserer med* eller *Det er en Mand, jeg vel har Agtelse for, men ikke sympatiserer med.*

Anm. 3. Det henførende Biord *hvor* kan udelades, naar det henviser til et Forholdsordsled med *paa* eller *i*, f. Eks. *Paa det Sted, (hvor) jeg stod, kunde jeg intet se. I den Egn, (hvor) han bor, findes der kun lidt Skov. (Haren er gerne der, han er baaren.)*

b) forskellige Bindeord:

1) *at* i Udsagnsbisætninger, der staa efter den overordnede Sætning, samt i Forbindelsen *saa at*, f. Eks. *Jeg tror ikke, (at) du har Ret. Det er kun ti Kroner, (at) Bogen koster. Det er mange Aar siden, (at) jeg har set ham. Jeg er vis paa, (at) han lyver. Sluk Lyset, med det samme (at) du gaar! — Han løb, saa (at) han næppe kunde trække Vejret.* Mærk fremdeles: *Min salig Formand gik aldrig til Tinge med een Sag, han gik jo med fire tilbage* (Holberg). *Paa Jorden ei lever saa salig en Sjæl, jo Lykken kan omskiftes fra Morgen til Kvæld* (Ingemann). *Ret aldrig jeg hører et Horn endnu, Min Sjæl jo kommer Roland ihu* (samme).

Anm. 1. Om Udeladelse af *at* i sammenslyngede Sætninger se § 237, 4 Anm. 3.

Anm. 2. *At* findes ogsaa udeladt i det gammeldags *paa det at*, f. Eks. *Ær din Fader og din Moder, paa det (at) du kan leve længe i Landet!*, og udelades i daglig Tale ofte i *uden at*, sjælden i *efter at*, f. Eks. *Han kan ikke sige tre Ord, uden (at) han stammer. Straks efter (at) han var kommen hjem, blev han syg.*

2) *naar* og *da* efter et Navneord eller et Biord eller et Forholdsordsled, der betegner Tiden, f. Eks. *Hver Aften (naar) jeg gaar i Seng, drikker jeg et Glas koldt Vand. Den Tid (da) vi omgikkes, var han altid glad og fornöjet. Straks (da) jeg saa ham, blev jeg forundret over hans forstyrrede Udseende. I de Aar (da) jeg var der, led han ingen Nød.*

3) Sammenligningsbindeordet *som*, især i Forbindelserne *saa længe som, saa snart som, saa ofte* eller *tit som, saa sandt* eller *vist som, saa vidt som*, dog ogsaa i enkelte andre Tilfælde, f. Eks. *Vær saa flittig, (som) du kan!* Digterne gaa heri videre, f. Eks. *Troer du virkelig, At Agib er saa taabelig, han synes?* (Øhlenschlæger). Ogsaa i Forbindelser, der have Betydning af en Aarsagsbisætning eller en modsættende Aarsagsbisætning (§ 222 Anm. 2), udelades undertiden *som*, f. Eks. *Skam dig, saa arrig (som) du er! Jeg maa sige nej, saa nødigt (som) jeg vil.*

Anm. Naar Forholdsordet *for* styrer en Sammenligningsbisætning, der har Betydning af en Aarsagsbisætning, udelades altid *som*, f. Eks. *Gud straffe dig for Sön du est* (El. Ulfeldt). *Skam faae du for mig*

du har bedraget (Holberg). *Saadan er Mandfolkene, det er ret en Ynk med dem, for elendige Mennesker de ere* (Carl Bernhard). *Gud hielpe ham for Ø, han har* (Øhlenschlæger). *Gud hjælpe mig for Morgen det er* (Ingemann). *Gud bedre det, for hellig han var* (Fru Gyllembourg). *Gud bedre kun for godt det er* (Bredahl).

4) det betingende *hvis*, det indrömmende *om* og det modsættende *medens*, naar den overordnede Sætning eller dog en Del af den staar sidst og Bisætningens Hovedled sættes i omvendt Orden, f. Eks. *Har du Tid, saa maa du endelig komme (= Hvis du har Tid* o. s. v., vel opstaaet af *Har du Tid? Saa maa du endelig komme). Var jeg end nok saa rig, vilde jeg aldrig bruge mine Penge paa den Maade (= Om jeg end var nok saa rig* o. s. v.). *Din Drøm, var den end sand, den siger jo kun dette* (Wessel). *Havde han för været rig, var han nu fattig (= Medens han för havde været rig* o. s. v.). *Havde allerede dette Foretagende vakt almindelig Misfornöjelse, saa opvakte den kort efter udstedte Forordning en sand Storm.* (Med digterisk Sætningsstilling *Guds Børn kan sig glæde som Blomster ved Gry, Skal selv de ligge knust under Aftenens Sky,* Ingemann.)

Anm. til hele Paragraffen 1. Om *som* for *som om* se § 222 Anm. 1 og § 232, 2 f Anm. 2.

Anm. til hele Paragraffen 2. Forholdsord udelades kun sjælden. Om Udeladelse af *om* foran fri og foran ordret Anførelse se § 210 II 6 Anm. og § 226 I Anm. 2. Der siges: *paa den anden Side (af) Grænsen,* slgn. *ifølge Kongens Befaling,* opstaaet af *i Følge (af) Kongens Befaling. Denne Störrelse er lig (med) hin. Han er (i) et Ærinde i Byen* eller *(paa) en Tur i Norge.* Ved tysk Paavirkning udelades undertiden et Forholdsord foran en Navnemaade, f. Eks. *Jeg har Lyst (til) at gaa en lille Tur. Jeg fik Lov (til) at rejse. Jeg hjalp ham (med) at skrive Brevet. Han nødes (til) at fortvivle* (Øhlenschlæger). *Han er pligtig (til) at betale Omkostningerne.*

Anm. til hele Paragraffen 3. Navnemaadens Mærke *at* skal udelades, naar Navnemaaden er afhængig af et Maadesudsagnsord (§ 128), og efter Genstandsord (§ 153, 1) samt i Forbindelser som *Skrige gjorde han, det er vist. (Dronningen kunde mere end at køre i Kareet,* H. C. Andersen.) Det kan udelades, naar Navnemaaden staar eller stilles först, f. Eks. *(At) tale er Sølv, men (at) tie er Guld. (At) bestille noget ved han ikke hvad er. (At) dovne skal han ikke faa Lov til. (At) sige til mig, at jeg er en kold Egoist!* Det kan ogsaa

hedde *Jeg faar vel (at) föje ham deri.* I Udeladelse af *at* gaa Digterne meget vidt, f. Eks. *Hvis han tale var i Stand* (Øhl.). *Hvad han skue fik* (samme). *Og ei behøve vi da følge med* (Pal.-Müller). *Faste Trin hun høre faaer* (samme). *Han sin egen Tanke troede høre* (samme). *Den unge Præstekone syntes dvæle* (samme).

II) eet eller flere Ord i en Sætning:

a) Navneord i visse Forbindelser og Talemaader, f. Eks. *Den höjre* eller *den venstre (Haand). Klokken slog tolv (Slag). Fuglen fælder (Fjer). Han kører med fire (Heste). Han er ikke ved sine fulde fem (Sanser). To i anden (Potens). Ord, der gaa efter anden (Deklination). To Kroner og halvtreds (= halvtredsindstyve Øre).*

Anm. 1. Udraabsordet *bevares!* er sammentrukket af *bevare os! = Gud bevare os!,* sign. *gid = Gud give det!,* hos Wessel: *Forlade min Kammerpige, som endnu ikke er kommen* og *Forlade Dem, saa De har voldt mig Skræk.*

Anm. 2. Beslægtet med ovennævnte Udeladelse ere Kortheder i Udtrykket, f. Eks. *Hvis nogen Anden fik Prindsessens Fodtøi* (Øhl., = *Leverancen af Prinsessens Fodtöj*).

b) Henvisningsord: i Almindelighed *du* og *I* ved Bydemaade, f. Eks. *Ti! Ærer Gud!,* ligeledes *Han* og *Hun* (§ 176 III), f. Eks. *Pak sig!; jeg* altid i Forbindelsen *siger og skriver,* f. Eks. *Der var fem — siger og skriver fem — Mennesker til Stede ved hans Begravelse; jeg, du, De* og *det* undertiden i daglig Tale, f. Eks. *Der kommer min Kone, (jeg) vil høre hendes Mening* (Øhl.). *(Jeg) ved ikke* (E. Brandes). *(Du) kan komme igen Kl. 2. Stakkels Pige! (De) maa være saameget inde* (Øhl.). *(Det) skal ikke mangle* (Øhl.). *(Det) kan gærne være. — Han kan endnu blive Minister. Hvem ved (det)?; noget* altid eller undertiden i visse Talemaader, f. Eks. *Hun vilde ikke lade sig (noget) sige. Fy, det mener du ikke (noget) med* (H. C. Andersen). *Ingen vil have (noget) med ham at göre.*

Anm. I en henførende Sætning udelades ofte et personligt Henvisningsord, der henviser til det samme Ord som det henførende Henvisningsord, naar det umiddelbart eller middelbart er afhængigt af en Navnemaade, f. Eks. *Nogle sparkede til den store Skindbold, som Kammeraterne løb efter for at fange* (Ingemann). *Man hentede daglig rigelige Fangster fra en stor Vaage, Sødyrene selv havde brudt for at drage Luft igjennem* (samme). *Han kan ei grum den Kjærlighed forbande, Han frygtede for silde til at hindre* (samme). Det henførende Henvisningsord kommer herved til at göre to Gange Tjeneste i samme

Sætning, idet det ikke blot er afhængigt af Omsagnet, men ogsaa af Navnemaaden.

c) Udsagnsord, især i Udraab, Spörgsmaal, Befalinger, Mundheld og staaende Talemaader:

1) alene, f. Eks. *Din Broder (er) sat i Fængsel! Han (skulde) göre en Undskyldning! Han (skulde være) en Forræder! (At være) saa ung og saa fordærvet! Hvem (er) der? Alle Mand (skulle være) paa Dækket! Enhver (skal have) sit! Ingen Roser (ere) uden Torne. Deraf (kommer) dette Overmod. Han havde, som alt (er) antydet, længe været fortrolig med denne Tanke. Han lod som ingenting (var = var paa Færde). Et af to (er = er Tilfældet): enten har du set ham, eller du har ikke set ham. Han hverken svarede eller sendte Krans eller var med i Kirken eller (gjorde) nogen Ting. Man kaldte ham Hr. Oliemaler Klatterup, spurgte, om han gav Timer i Jydsk, og (sagde) hundrede andre Dumheder.* Særlig mærkes Udeladelsen: α) af en Navnemaade, der betegner en Bevægelse, ved nogle Maadesudsagnsord, f. Eks. *Vil du (gaa) med? Jeg skal (staa) op Klokken 5. Han skal (tage) ind til Byen og tale med en Læge. Jeg maa (gaa) hen og se til ham. Sandheden bör (komme) frem.* Slgn. *Lad os til Arbeids, mens vi er alene* (Holberg). *Jeg faaer hiem og fortælle denne stoore Tidende* (J. R. Paulli). β) af Navnemaaderne *have* og *være* i Handleforms Förnutid efter Maadesudsagnsordene (§ 202), f. Eks. *Jeg vilde (være) gaaet derhen, men blev forhindret. Det skulde jeg (have) vidst. Du kunde (have) været mere paapasselig. Ja, det burde jeg (have) gjort. Det turde ingen (have) ventet. (Jeg gad nok vidst, hvad der er i Vejen,* i Betydning = *jeg gad nok vide* o. s. v. maa forklares som en Levning af den gamle Brug af *gide* med Förnutids-Tillægsmaade i Betydning af *kunne*, men med forandret Betydning. Ligeledes siges ofte *Jeg gider ikke hørt paa hans Vrövl* o. lign.)

Anm. 1. I livlig Fortælling udelades undertiden Omsagnet, f. Eks. *Drengen (løb) ud ad Dören, jeg (løb) efter ham.*

Anm. 2. I daglig Tale kan høres *Han var falden og (havde) brækket sit Ben.*

2) i Forbindelse med de ubestemte Henvisningsord *der* og *det*, f. Eks. *(Der) er Brand! (Det er) Väas! Naa, (det er) lige meget! (Det er) Skade, at han er saa undselig! (Det var) godt, at hun ikke hørte, hvad der blev sagt! Hvad nyt (er der)? Hvad mere (er der)? Hvad (vilde der ske), om*

De valgte Dem et andet Opholdssted? Nu gjaldt det om at finde en ny Fjerdemand, men hvem (skulde det være)? Jo galere (det er), desto bedre (er det). Som (der blev) sagt, saa (blev der) gjort. Kom saa snart som (det er) muligt! Jeg skal, om (det er) muligt, opfylde din Bön. Hvis du har Lyst, saa (maa du) for mig gerne (göre det).

Anm. Nogle af de nyere Forfattere udelade ofte, især i Beskrivelser, *der er (var) og det er (var),* f. Eks. Topsøe: *Dirrende Hede over Floden, dirrende Hede og Tørke over Landet. — I dette Lysskin opdagede jeg mine hvide Haar skinne. Ikke mange, blot en fem sex Stykker troede jeg endogsaa først.*

3) i Forbindelse med et Henvisningsord som Grundord, f. Eks. *(Jeg ønsker) god Morgen* eller *lykkelig Rejse! (Jeg beder) om Forladelse! — »Er du gal?« »(Du er) selv gal.« — (Jeg har) spurgt!* (i L'hombre). *Hvilken smuk Rose (dette er)! Hvilken Lykke (det er)! — Hvad (siger du)? Er det virkelig sandt? — Men burde hun ikke kende mit Hjerte alligevel? Hvad (siger jeg)? Kende?* (ofte skrevet *Hvad kende?* Slgn. *»Levnetsmidler skal I ikke mangle.« »Hvad Levnetsmidler? Vi har Krat og Vildt«*, Øhlenschlæger). *Men hvad (gör det)? Aa, hvad (gör det)! Hvorfor (skulde jeg) ikke tale rent ud af Posen? Hvorfor (skal man) tale saa forblommet? — Saa du ham? (Gjorde du) ikke det? — (Jeg skal fortælle) mere herom i mit næste Brev. Han blev saa glad som — jeg ved ikke hvad (jeg skal sige). — »Mine Indtægter ere for smaa.« »(De være) smaa eller store! saa maa du göre den Udgift.« — (De maa) føre Hesten frem ved Bidslet!* (Gjellerup) *(Du maa) ikke ligge der og sove!*

III) en hel Sætning:

a) mange Ønskeudtryk, f. Eks. *Hvis det maatte lykkes! Naar du blot kunde se ind til os! Om han nu bare vilde skikke sig! Maatte han blot have mere Held med sig i Fremtiden! Kunde han dog engang tage ordentligt fat! Havde jeg bare været til Stede! Var jeg blot vis derpaa!* ere Betingelsesbisætninger, hvortil Eftersætningen *vilde det være godt* er udeladt. Paa lignende Maade siges *Hvem der var i hans Sted (kunde være glad)!*, slgn. *Hvo der nu havde en god Strikke, at jeg kunde hænge mig* (Holberg). *O, Den der havde Vinger* (Hertz).

b) Ved Betingelsesbisætninger underforstaas ofte et Spörgsmaal om hvad der skal eller skulde göres, eller om, hvad der vil eller

vilde ske, f. Eks. *Men hvis han nu forlanger Svar paa Stedet? Men hvis han nu sagde nej?* Saadanne Sætninger bruges undertiden med Betydning af Opfordring eller Udraab, f. Eks. *Om du ligefrem spurgte ham derom! (= Spörg ham ligefrem derom!) — Om han var en Skurk! Hvis hun var mig utro!*

c) Andre Tilfælde ere: *Der gives da ikke mere forbandet Grillenfængeri end den tossede Strikken. Som om der ikke var godt Kjøb nok paa vævede Varer* (Carl Bernhard, = *Det er jo, som om* o. s. v.). *(Gud bedre det) for Udtryk du bruger! (Jeg skulde spörge) om De vilde komme ind og spise til Middag? (Du maa kalde mig Mads* eller lignende*) om jeg kan forstaa, hvordan det er gaaet til!*

Anm. Til en underforstaaet Sætning, der blot betegner, at den talende udtaler sig, som han gör, slutter sig ofte en Hensigtsbisætning eller et Hensigtsudtryk med *for* og Navnemaade eller en Aarsagsbisætning eller en Betingelsesbisætning, f. Eks. *For at du kan vide det (siger jeg dig følgende): der er intet Haab mere. Din Fuldmægtig er, (jeg siger det) for at give ham sit rette Navn, en stor Slyngel. Siden du endelig vil vide det, saa rejser jeg til Amerika og bliver borte med det samme (= saa vil jeg sige dig, at jeg rejser* o. s. v.*). Hvis du ønsker at vide min Mening om ham, saa er han en Person, af hvem man kan vente sig alt muligt.*

Erstatningsord.

1. I Steden for at gentage et foregaaende Omsagn med dertil 242
hørende Udvidelser, bruger man ofte de uomskrevne Former af Udsagnsordet *göre*; det erstatter:

a) et uindvirkende Udsagnsord i Handleform, f. Eks. *I Dag har jeg sovet over mig, som du gjorde i Gaar. — »Blev du Natten over hos ham?« »Ja, jeg gjorde.« — »Hedder du ikke Knud?« »Jo, jeg gör.« — Han bliver tids nok gift, gör min Fætter.*

b) et indvirkende Udsagnsord i Handleform, f. Eks. *Jeg glemte at sætte Bogen paa sin Plads, som jeg ellers altid gör. — »Skammer han sig?« »Ja, han gör.« — Du skal ikke ustraffet haane mig, som du gjorde ved min Broder. (Det bliver ikke mere et saadant Folk, som styrer Udvikling og Fremskridt, end Fluen gjorde det, da den mente at drive Vognen frem* o. s. v., G. Brandes, slgn. *es that.)*

c) et Udsagnsord i Lideform, f. Eks. *Bogen blev sat paa sin*

Plads, som den altid gör. — »Blev der danset hele Natten?« »Ja, der gjorde.«

Dog kan *göre* ikke bruges som Erstatning for *være, have* og Maadesudsagnsordene; f. Eks. *Han var gnaven, som han altid er. — »Har du Bogen?« »Ja, jeg har.« — »Kan du komme Klokken syv?« »Ja, jeg kan.«* (Dog: *»Gider du læse det Brev igennem?« »Ja, jeg gör, min Ven!»*)

Anm. 1. Tidligere brugtes paa denne Maade ogsaa nogle af de omskrevne Former af *göre,* f. Eks. *Jeg vil icke ath han skal korss festis eller piness till døde som dw skal gøre* (Chr. Pedersen). Endnu siges *Jeg har blot sovet lidt over mig, som han selv saa tit har gjort.* Derimod svarer man paa Spörgsmaalet *Har du talt med ham?* ikke *Ja, jeg har gjort,* men *Ja, det har jeg* (se § 179, II). I daglig Tale kan man ogsaa høre: *Han blev ikke indstillet til Belönning, som han blev gjort i Fjor* (for *som han blev i Fjor*). — *»Er du udskreven til Soldat?« »Ja, det blev jeg gjort i Gaar«* (for *det blev jeg i Gaar*).

Anm. 2. Udhævende bruges *göre* i Forbindelse med en Navnemaade, f. Eks. *Skrige gjorde han, det er vist.* Man kan ogsaa høre *Faldt noget gjorde der; men hvad det var, ved jeg ikke.*

2. I Steden for et Grundord med sit Omsagn bruges undertiden *det er (= det sker),* f. Eks. *»Naar blev du syg?« »Det var tre Dage efter at jeg var kommen hjem fra Rejsen.« — Naar de saas, var det kun for at skændes. — Drog han tilbage, var det med Ære; stormed han fremad, var det til Sejr.* Er Talen om noget fremtidigt, bruges paa lignende Maade *det bliver,* f. Eks. *»Naar skal du rejse?« »Det bliver paa Söndag otte Dage.« — Slipper han nogen Sinde ud, bliver det först som graahærdet Synder.*

Anm. I nægtende Betingelsesbisætninger, der betegne en Antagelse mod Virkeligheden, betegner *det var (havde været)* det, der virkelig er (var) Tilfældet, f. Eks. *Havde det ikke været for at göre dig en Tjeneste, var jeg ikke gaaet derhen* ɔ: *Havde jeg ikke haft den Hensigt med at gaa derhen at göre dig en Tjeneste, var jeg ikke gaaet derhen. Var det ikke, fordi dit Haar er lidt graat, kunde man godt antage dig for din Datter* ɔ: *Havde man ikke den Grund til ikke at antage dig for din Datter, at dit Haar er lidt graat, kunde man godt antage dig for din Datter.*

RETTELSER OG TILFÖJELSER.

S. 9 L. 21 og 23 tilföjes foran »skrevet«: ogsaa.

S. 15 L. 26: »*kelda — Kilde*« flyttes til L. 12.

S. 16 L. 4: »*þrír — tre*« slettes (se Tilföjelsen til S. 184 L. 18).

S. 17 L. 10: *i* rettes til *e (i)*.

S. 20 L. 4 tilföjes: Formerne *deres* og *vores* have i daglig Tale kort Selvlyd; ligeledes altid *Kæreste* (men aldrig *kæreste*).

S. 20 L. 7: »Selvlydsforkortelse« rettes til »Selvlydsforlængelse«.

S. 22 L. 3 tilföjes efter *(nýtt)*: ligeledes *een* (langt *e*) — *eet* (kort *e, eitt*).

S. 25 L 10 tilföjes: *þeir — de* (udtalt *di,* vistnok ved Ligedannelse med *vi* og *I*).

S. 25 L. 16 fra neden: »*þjóta — tude*« slettes (se Tilföjelsen til S. 219 L. 16 fra neden).

S. 25 L. 9 fra neden: »oldn. *fluginn (= glisl. floginn) — flöjen*« slettes.

S. 28 L. 19 fra neden tilföjes efter »*løbne*«: efter en kort Selvlyd kun i *Kobber* (og i simpel Tale *dobbelt*).

S. 32 L. 1 skal der læses: *mæði*.

S. 33 L. 6–7: »oldn. *þjúta (= glisl. þjóta) — tude*« slettes.

S. 43 L. 17: »*støtte (støde)*« slettes.

S. 44 L. 16 sættes for »*Bøtte*«: *Buddike*.

S. 53 L. 15 fra neden skal »*hvelpr — Hvalp*« slettes (*e = e*, ikke *æ*, slgn. gammeltysk *wëlf*).

S. 55 L. 14 fra neden tilføjes: engelsk *hilt — hjalt — Hjalte*.

S. 62 L. 9—10 fra neden skal der læses: i Ordet *Hugst* samt *mindske* (om *Ankomst* og *Fangst* se S. 133 L. 10 ff).

S. 70 tilföjes efter L. 7 fra neden i en ny Linie: 4) foran en Afbrydelse, f. Eks. **og** — *hedder det videre — Haabet om Hjælp er kun ringe*. Derefter følger i en ny Linie: Nogle lade saadanne Smaaord beholde deres Styrke i Forbindelser som: *Han traadte ind med* **sin** *allerede omklædte Gæst. Han glædede sig* **til** *næste Dag at tale med sin gamle Ven*.

S. 71 L. 6 tilföjes foran »*o ve!*«: *Jens løb* **efter** *Kirsten for at fange hende* (men *Jens* **løb** *efter Lægen alt, hvad han kunde*).

S. 72 L. 7 indskydes foran »Ved«: *Rytteren stod af og* **gik** *over Broen* (men *Da han kom til Aaen, gik han over* **Broen**).

S. 74 L. 9 indskydes foran »*be'r*«: *Keld, Frans, Hans* med Stød (*Jens* baade med og uden Stød).

S. 74 L. 2 fra neden er efter »daglig« udfaldet: Tale.

S. 80 L. 17 tilföjes: Stød have mange Efternavne paa *sen*, f. Eks. *Svendsen, Keldsen, Fransen, Hansen, Jansen* (men ikke *Jensen*), *Petersen,* ogsaa *Olsen, Jörgensen, Sörensen* (skönt *Ole, Jörgen, Sören* ikke have Stød); derimod *Larsen, Nielsen, Povlsen* uden Stød.

S. 86 L. 19 skal der læses: for at skille sideordnede Led fra hinanden.

S. 86 L. 21—23 skal der læses: naar et af de i § 38 A nævnte Smaaord beholder sin Styrke (se § 38 A Anm.).

S. 90 L. 21 tilföjes efter »o. fl.«: *mál* forklares ogsaa som *Maal,* saa at *Vadmel* oprindelig har betydet et bestemt Maal af Töj.

S. 91 L. 1 fra neden og S. 92 L. 1: »*hvor vidt (= om)*« skal slettes.

S. 100 L. 12: »efter Regel 3: »*varsko!*« slettes.

S. 100 L. 3 fra neden: »*varsko!*« slettes.

S. 112 L. 5 fra neden: »*ærbødig*« slettes.

S. 123 L. 5 fra neden rettes »*fordele*« til »*forfordele*«.

S. 128 L. 12 fra neden skulle Ordene *Aadsel* og *Bidsel* flyttes til S. 129 L. 9 (foran *Brændsel*).

S. 130 L. 10: »*Kløgt*« slettes.

S. 130 L. 7 fra neden skal der læses *Indførelse.*

S. 131 L. 3 tilföjes: Det hedder *Bud, Afbud, Ombud, Paabud, Tilbud,* men *Indbydelse (Indbud* hos Rahbek og Baggesen*)*; *Brud, Indbrud, Udbrud,* men *Afbrydelse, Forbrydelse; Skud, Overskud, Paaskud, Tilskud,* men ved Siden af *Forskud, Indskud, Udskud* med Forskel i Betydningen *Forskydelse, Indskydelse, Udskydelse.*

S. 138 L. 12 tilföjes foran »*höjne*«: *fæstne.*

S. 139 L. 8 ff. *Støtte* kommer af oldn. *styðja,* men dette er ikke det samme Ord som det nuværende *støde,* der kommer af oldn. *steyta* (slgn. svensk *stöta*).

S. 141 L. 12 fra neden rettes Ordene *nydelig* og *taabelig* til *tydelig* og *taalelig.*

S. 143 L. 3—4: »saaledes o. s. v.« slettes.

S. 148 indskydes efter L. 11: Anm. Medens alle Henvisningsord altsaa henvise til et eller andet Forhold, henvise nogle af dem tillige til et andet Ord, der i Almindelighed gaar forud, f. Eks. *han, som.*

S. 159 tilföjes efter L. 8 fra neden: Anm. 2. Ved Ligedannelse med *Det er noget Snak* (§ 148, 3) siges *det rene Snak,* skönt *Snak* ellers er et Fælleskönsord.

S. 163 L. 21 tilföjes foran »*Punktummer*«: *Albummer* og L. 27 efter »*Kuriosa*«: *Pensum — Pensa.*

S. 167 L. 2 fra neden tilföjes efter *Forskel*: *Forskelle* forekommer meget sjældent.

S. 168 L. 1 fra neden skal der læses: men *Hundreder.*

S. 169 tilföjes efter L. 14 i en ny Linie: 3. Ved Legemsdele og

Klædningsstykker bruges ofte Enkelttal for Flertal, f. Eks. *Vi rendte Hovedet mod Væggen. Paa begge Ligene var Hovedet skilt fra Kroppen. Damerne havde en Buket paa Brystet* eller *et Bælte om Livet* eller *Garneringer paa Kjolen.*

S. 170 L. 6 fra neden slettes: *forðum — fordum.*

S. 173 L. 8 fra neden tilföjes foran »*Punktummet*«: *Albummet* og *Pensummet* samt.

S. 174 L. 8 fra neden slettes: *i vilden Sky* (oprindelig Intetkön) og L. 6 fra neden skal der staa: dannet Flertal, f. Eks. *dybene Dale.*

S. 176 L. 13 fra neden skal der staa: *Drengene kom sörgmodige hjem.*

S. 177 L. 11—12 skal der staa: (dog *stykkevise Forandringer, delvise Reformer* o. lign. samt *vi vare tilfredse;* hos Kierkegaard *de dagligdagse Former*).

S. 178 L. 8 fra neden skal der staa: dog *den stykkevise Omordning, den delvise Reform* o. lign., og L. 6 fra neden tilföjes efter »Udtryk«: hos Øhlenschlæger *det dagligdayse Muld.*

S. 178 tilföjes efter L. 1 fra neden: Anm. I daglig Tale have undertiden nogle Tillægsord efter det ubestemte Kendeord en Form paa *e,* f. Eks. *en skönne Dag, en slemme Dreng, et grimme Vejr.*

S. 179 L. 17 tilföjes efter »Art«: eller Mængde, og L. 21: *Han var den ældste af de tre Brødre.*

S. 180 tilföjes efter L. 9 fra neden: Anm. *Værre* og *værst* bruges ogsaa som Sammenligningsformer til *daarlig (slet)* og *slem,* f. Eks. *Han havde det daarligt (slet) i Gaar, men i Dag er hans Tilstand endnu værre. En værre Brander har jeg aldrig hørt. Hun skreg og skældte som den værste Sjover.* — Mærk: *Adjunkt Hammer var altid om Lørdagen i sit ondeste Lune* (H. Pontoppidan).

S. 180 L. 3 fra neden rettes *tyngest* til *tyngst.*

S. 182 L. 4 fra neden tilföjes: (man kan vel sige *de bekendteste Personer, de udsøgteste Vine,* men næppe *en bekendtere Person, en udsøgtere Vin*).

S. 183 tilföjes efter L. 3: Anm. *Ond* i Betydning *fuld af Ondskab* har omskrevne Sammenligningsformer, f. Eks. *Han saa paa hende med et ondt Blik, som hun gengældte med et endnu mere ondt.*

S. 184 L. 15 skal der staa: Af det oldn. *tveir* ere Formerne **tvá** og **tvár** (= glisl. *tvær,* se § 26 Tillæg II A) begge blevne til *to* (ved fremadvirkende U-Omlyd og Bortfald af *v* og *r*); de øvrige Former ere bortfaldne.

S. 184 L. 18 skal der staa: Af oldn. *prír* ere Formerne **þréa** og **þréar** (= glisl. *þrjá* og *þrjár*) blevne til *tre* (ved Bortfald af *a* og *r*).

S. 190 L. 6 fra neden tilföjes efter »*saaledes*«: (ogsaa *saadan,* især i daglig Tale).

S. 191 L. 12 fra neden skal der staa: *og andet deslige.*

S. 192 L. 3 fra neden tilföjes foran »altid«: saa godt som.

S. 193 L. 8 tilföjes: = nuværende *hvorfor.*

S. 196 tilföjes efter L. 10: Anm. Enkelttalsformen i Intetkön, brugt som Navneord, forekommer langt ned i Tiden, f. Eks. *Somt bekiendte han, somt icke* (Hvitfeldt), og er maaske ikke forsvunden helt fra den daglige Tale.

S. 198 L. 2 tilföjes efter »*hvad som helst*«: *(hvadhelst,* Pal.-Müller*).*

S. 201 L. 17 skal der staa: letforklarligt.

S 212 L. 14 fra neden tilföjes efter »*meget*«: *har slaaedes* (G. Brandes og H. Drachmann: *har sloges*).

S. 218 L. 23 tilföjes efter »*prífa*«: (dog *prífask* — *trives*, svagt), og L. 24: og af *prífa* i Tillægsordet *vantreven* (det nuværende *treven* er næppe det samme Ord).

S. 219 L. 16 fra neden tilföjes efter »*drjúpa*«: *(dryppe* er dog snarest nedertysk*)*, og i næste Linie efter *þjóta: tude* er dog rimeligvis nedertysk.

S. 220 L. 5 fra neden tilföjes: hos nogle Forfattere, f. Eks. Carl Bernhard, ogsaa i det enkelte Ord.

S. 220 L. 2 fra neden rettes *hængt* til *hængte.*

S. 221 L. 6 fra neden tilföjes foran »*velta*«: *vella* (sammenblandet med det svage *vella*).

S. 221 L. 1 fra neden tilföjes efter »*bregða*«: (dog *bebrejde,* svagt).

S. 222 L. 1 skal *vella* slettes.

S. 222 L. 16 skal der staa: bortfalden.

S. 223 L. 3 skal der staa: *þagða.*

S. 223 L. 11 tilföjes efter »*leka*«: *(lække* er dog snarest nedertysk*)*.

S. 223 Linie 16 ff. skulle Ordene »*þrjungva* o. s. v.« flyttes til S. 222 L. 2.

S. 224 tilföjes efter L. 1 fra neden i en ny Linie: Anm. *Hedde* har undertiden i Datid *hedte* (en Nydannelse).

S. 229 L. 20 rettes *henda* til *benda.*

S. 231 L. 2 fra neden er efter »*vilja*« — udfaldet: *ville.*

S. 236 L. 2 fra neden skal der staa: *tiðara* — *tiðast*, og i næste Linie: *længere — længst.*

S. 243 L. 5 skal der staa *ǒv.*

S. 245 L. 14—13 fra neden skal der staa: (af *at varsko* = nedertysk *warschoen* ɔ: *advare*).

S. 248 L. 11 tilföjes efter »*Jul*«: *Der hænger fuldt af Pærer i Træet* (slgn. § 185 V).

S. 249 L. 17 fra neden skal der læses: *gaaer.*

S. 249 L. 4 fra neden tilföjes efter »f. Eks.«: *I Stuen er varmt, udenfor er koldt.*

S. 252 L. 4 fra neden skal der læses: Rahbek o. fl. (endnu hos Fru Gyllembourg og J. L. Heiberg).

S. 253 L. 19 tilföjes: I daglig Tale kan man en enkelt Gang høre: *Noget lignende har der en Præst fortalt mig* for *Noget lignende er der en Præst som har fortalt mig* (§ 237, 4).

S. 256 L. 7 fra neden tilföjes: *Det er meget vakkre og dannede Folk, Baronens paa Holum* (Carl Bernhard).

S. 257 L. 2 tilföjes: Slgn. *Jo mænd gjør jeg saa. Det maa jeg ikke sige Andet* (Poul Møller).

S. 260 L. 15 fra neden tilföjes: Forbindelsen *Klokken er tre Minutter i tolv* er vistnok ogsaa opstaaet ved en Udeladelse, idet man paa Spörgsmaalet *Hvad er Klokken?* har svaret *(Den mangler) tre Minutter i tolv;* senere er saa ved Gentagelse af Spörgsmaalets Ord Svaret blevet *Klokken er tre Minutter i tolv.*

S. 263 L. 19 tilföjes efter »*holde*«: og *antage,* og L. 21 efter »*holder*«: *antager.*

S. 264 L. 19 fra neden tilföjes efter »o. s. v.«: i hvilke Forbindelser Tillægsmaaderne staa paa Overgang til Omsagnsord til Grundordet (slgn. Anm. 3).

S. 268 L. 2 fra neden tilföjes efter »en hel Sætning«: eller Omsagnet med dets Udvidelser, og S. 269 L. 2: *En Ugestid gik han og grublede og var ordknap, begge Dele meget imod hans Vane* (Hertz).

S. 275 L. 17 fra neden tilföjes efter »(Blicher)«: *En ung Mand, der havde viist et ganske andet Forhold, nægtedes Adgang til Familien* (Hertz).

S. 278 tilföjes efter L. 19: Ved Ligedannelse med *Her er ikke Spor af Sygdom* er dannet *Han er ikke Spor af syg (= ikke det mindste syg).* Paa Spörgsmaalet *Er han syg?* kan svares *Ikke Spor* (med Udeladelse af Ordene *af syg*), hvor *Spor* kan opfattes som Omfangsbestemmelse. Endelig kan *ikke Spor* föjes til Udsagnsord, f. Eks. *Jeg bryder mig ikke Spor derom* (slgn. *ne pas, ne point*).

S. 279 L. 3 fra neden tilföjes: Det hedder regelmæssigt *noget mere Forandring, noget mere Rolighed* o. lign.; dog kan der, især i daglig Tale, forekomme *nogen mere Forandring, nogen mere Rolighed* (Fru Gyllembourg).

S. 281 L. 6 fra neden rettes »Sjælden« til »Især hos Digterne«, og i næste Linie tilföjes efter »som«: *Langsomt gaae vi, hver for sig, Isserne med Støv bestrøede* (Joh. Ewald). *Siig mig, Haanden paa dit Hierte* (Baggesen). *Ak! tænkte jeg, halvvoxen som jeg stod Ved Gittret, Stenen lige for min Fod* (Øhlenschlæger). *Den anden flygter mellem Skovens Grene, Af Angest Foden fri, men Armen lænket* (J. L. Heiberg). *Hvo er du, der . . . . ædsker, Sværdet ved din Lænd, Til Kamp Kong Arthurs Mænd?* (Hertz). L. 2 fra neden tilföjes foran »slgn.«: *Det kan jeg bevise sort paa hvidt.*

S. 282 L. 16 tilföjes efter »f. Eks.«: *Jeg fandt denne Dags Indtægter overstige en heel Maaneds* (Baggesen). *Jeg fandt de to gamle Gubber sove* (Øhlenschlæger). *Karlen fandt en Dreng ligge bevidstløs paa Gulvet* (Goldschmidt).

S. 282 L. 5 fra neden tilföjes: *Man saae ham at bortskienke mange Pund Sølv* (Molbech). *Jevnlig seer man Præster at myrdes for Alteret* (Mynster). *Overhovedet har jeg sielden hørt Fru Sigbrit, der ellers saa lidet skaanede Andre, at sige noget ondt Ord til Dyveke* (Hauch).

S. 283 L. 1 fra neden tilföjes: Tidligere brugtes efter *lade* den lideformede Navnemaade mere end nu, f. Eks. *Han lader skjulte Misgierninger føre for Lyset* (Mynster). *De ere tilholdte at lade deres Børn blive døbte* (H. N. Clausen).

S. 287 L. 11 tilföjes: Indskrænkende Betydning har Navnemaade ogsaa i Forbindelsen *Med Forlov at spörge, hvor er De fra?*

S. 287 L. 22 tilföjes: *Jeg kan ikke se at læse* (ɔ: *saa meget, at jeg kan læse*).

S. 289 L. 20 tilföjes efter »*mod*«: *næst,* og efter L. 10 fra neden: *Næst at skrive er at læse det værste, jeg ved.*

S. 290 L. 19 tilföjes: *(Rejsen var bestemt til to Dage efter,* slgn. § 150, 5 b*).*

S. 293 tilföjes efter L. 17 fra neden: 8) en ordret Anførelse, f. Eks. *Jeg holder mere af at høre: »Velkommen hjem!« end »Naa! er du endelig der?«*

S. 308 tilföjes efter L. 10: Anm. Man kan baade sige *ti Timers uafbrudte*

Vandring = *den uafbrudte Vandring paa ti Timer* og *ti Timers uafbrudt Vandring* = *en uafbrudt Vandring paa ti Timer*; ligeledes *flere Aars ærlige Adfærd* og *flere Aars ærlig Adfærd.*

S. 309 L. 9 fra neden tilföjes efter »*med*«: *Er Fader eller Moder hjemme?* (enten = *min Fader eller min Moder* eller = *din Fader eller din Moder*).

S. 311 L. 8 tilføjes: Ligeledes i Almindelighed *Østergade, Bredgade, Pilestræde, Badstustræde* o. s. v. (dog *Bredgaden* o. fl. hos Carl Bernhard); der siges *Landemærket, Hauserpladsen, Kultorvet, Kvægtorvet,* men *Højbroplads* og *Amagertorv (Kattesundet* og *Kattesund).* Det hedder *Roskilde Domkirke, Sorø Akademi, Lyngby Sogn* o. s. v. (dog *Kyndløse-Vesterby Sognets flade Landskab,* H. Pontoppidan).

S. 315 L. 4 fra neden tilföjes efter »*godt*«: *Jeg holder dog mest af det gode gamle. Vi kan ikke kalde det et Onde, hvis modsatte vi slet ikke kiende til* (P. A. Heiberg). *Hun skulde ved sit Indtagende forlokke Fjendens unge Sönner* (Sibbern).

S. 317 tilföjes efter L. 9: Anm. Mærk: *den kongelige Helt (= den Helt, der var Konge), hans kejserlige Fætter (= hans Fætter, der var Kejser), en kvindelig Læge (= en Læge, der er Kvinde).*

S. 324 L. 2 rettes *gør* til *gjør.*

S. 324 tilföjes efter L. 8 fra neden: Anm. Tidligere brugtes undertiden *den* for *ham (hende),* f. Eks. *Hvo der finder en afbrudt Syenaal om Morgenen, førend den har læst sin Morgenbøn, faaer enten Hugg eller onde Ord* (Holberg). *En Jurist holder alting for blot Curiositet og Spille-Verk, som er uden for dens Sphæra* (samme). *De Mennesker vide saa lidt, hvad de vil; den blinde Gudinde den beile de til* (Rahbek).

S. 325 L. 8 tilföjes: Sjældnere bruges Enkelttalsformen paa denne Maade, f. Eks. *Jeg har nu to Gange været henne paa Posthuset og spurgt, om der ikke var kommet et Brev til mig, men han* (ɔ: Postekspedienten) *sagde begge Gange nej.*

S. 328 nederst tilföjes: Anm. til II. I Jydsk bruges *hans* og *hendes* for *sin,* f. Eks. *Saa kunde hun wal seje wos, hvor den rige Mand haar hans Peng, og hvor e Frow haar hende Klæjr* (An' Mari i Hostrups »Tordenvejr«).

S. 333 tilföjes til L. 1 fra neden: Hyppigere forekommer *den* i Forbindelser som: *Han hængte Kransen af Kornblomster oven paa den af Egeblade. Finder du Banegaarden i Helsingør smukkere end den i Roskilde? Værste Kiv er den mod eget Hjerte* (Blicher). *Forskjellen mellem Afskedstimen og Fraværelsen er ikke ulig den mellem Sygdom og Død* (Fru Gyllembourg). *Kierligheden til den Bortgangne, ikke den til os selv* (Mynster).

S. 336 L. 13 tilföjes efter »f. Eks.«: *Mens I gjør Eder tilgode i Kroen, som I nok trænger til, vil jeg tage mig en lille Luur* (Ingemann). *De vare for mandstærke til at deres Forehavende kunde hindres ved Magt, som desuden her vilde være høist misligt* (samme). *Skulde han afsvie en Straahytte (som yderst sjældent torde være Tilfælde), det er virkelig Mordbrand* (Blicher). *Han vil, at jeg strax skal gifte mig med Sønnen, naar vi komme til Kjøbenhavn, som desværre vil skee den 16de* (Overskou). *Jeg kunde saaledes komme vidt omkring i Verden, som jeg endnu følte Drift til* (Hauch).

S. 336 tilföjes efter L. 15 i en ny Linie: Tidligere brugtes *der* ikke blot som Grundord, f. Eks. *Naar wi miste noget der wi haffue kiert* (P. Tidemand, 1564). *Een Jomfrue kun er til, der Himlen saa har prøvet* (Holberg). *Som Valmuen, der Regn og Vinden har nedtrykket* (samme). *Hand hafde sin Prest med sig, der heele Landet søgte till som en half Doctor* (Joh. Monrads Selvbiografi).

S. 338 L. 13 tilföjes efter »*hvoraf*«: *hvoriblandt* og *hvorimellem,* og i næste Linie: *Mangfoldige, hvoriblandt (hvorimellem) ogsaa regerende Fyrster, sluttede sig til ham.*

S. 349 L. 6 fra neden tilföjes: I forrige Aarhundrede og i Begyndelsen af dette brugtes ofte i Skrift *sat* og *lagt* for *siddet* og *ligget,* f. Eks. *en Mand, der havde sat øverst blandt de kiekkeste* (Malling). *Grønland havde i de ældre Tider lagt under Norge* (samme).

S. 359 L. 18 fra neden tilföjes: Naar den enkelte Form er ubrugelig, bruges den omskrevne med dens Betydning, f. Eks. *I det syttende Aarhundrede blev der ved Gæstebud drukket langt mere end nu* (det hedder ogsaa *blev der spist og drukket,* skönt *spistes* ellers er brugeligt).

S. 364 L. 20 tilföjes efter »*taale*«: *se (at komme tids nok).*

S. 371 L. 16 tilföjes efter »til«: *Jeg er flere Gange truffet sammen med ham* (Hertz), og L. 21 foran »Saaledes«: Ogsaa hos Forfatterne kan der træffes enkelte Eksempler: *Var den Ulykke rammet mig, da havde Straffen været retfærdig* (Fru Gyllembourg). *Der traf mig ikke Andet end hvad der var truffet Tusinder før mig* (Hertz). *Var ikke hans eget Hjærte begyndt at tabe Troen paa, at han ejede Evne til at gøre Fyldest i dette Kald?* (H. Pontoppidan).

S. 373 L. 11 fra neden tilföjes: eller sker, hver Gang Lejlighed gives, og i næstnæste Linie: *Madam Kristoffersen koger for Folk. Jensen taler Fransk.*

S. 399 L. 1 tilföjes foran »Saadanne«: *Begivenheden virkede stærkt paa Karakterer som Börne og paa Entusiaster, som de især fandtes inden for den lærde Stand.*

S. 403 L. 4 og 5 skal der staa: at man af, at noget er eller ikke er, ikke kan slutte sig til, at noget andet er eller ikke er, og L. 6 tilföjes: *Fordi jeg ikke har travlt, har jeg dog ikke Lyst til at spilde min Tid med at høre paa hans Snak. Du kan godt besörge dit Arbejde, fordi jeg sidder her. Fordi han ikke vil give dig alt, hvad du forlanger, kan han være en meget gavmild Mand.*

S. 408 L. 19 tilföjes: Naar Modsætningsbisætningen følger bag efter den overordnede Sætning, kan der ogsaa bruges en henførende Bisætning med *hvorimod,* f. Eks. *Han kørte, hvorimod jeg gik.*

S. 411 nederst tilföjes: Anm. Saadanne Sætninger knyttes undertiden til underordnede Sætningsled og Bisætninger, f. Eks. *Min Broder kommer en af Dagene, jeg tænker paa Söndag* eller *paa Söndag, tænker jeg. Baronen kørte straks igen, jeg antager, fordi min Søster ikke var hjemme. Lördag Eftermiddag kom Anders over til os — som han gjorde saa tit, kan jeg tro — for at bede mig til Dans i Kroen den næste Aften.*

S. 424 L. 10 tilföjes: Se fremdeles § 239 III c Anm. 2 a Slutning (med Tilföjelsen).

S. 426 L. 7 fra neden tilföjes: *(Det var en rar Mand og min Fader meget hengiven*, Chr. Winther.*)*

S. 442 L. 11 fra neden tilföjes: Heller ikke i andre Tilfælde plejer man at stille Grundordet i en Spörgebisætning foran, med mindre denne er ganske kort *(hvem er, hvad er, hvor er);* man vil saaledes næppe sige: *Den Indvending aner du ikke fra hvem kommer* (slgn. den mærkelige Udtryksmaade hos Hertz: *en Idee, man vel gjætter, fra hvem den kom,* hvor det foran stillede, men udeladte *som* er genoptaget ved et personligt Henvisningsord).

S. 448 L. 6 tilføjes efter »o. s. v.«: Denne Ordstilling falder lettest, naar Grundordet udhæves, f. Eks. *Sörg for, at hvis Fader er borte, Moder er til Stede!,* og kan da undertiden være nødvendig, f. Eks. *Sörg for, at hvis den ene af eder er forhindret, den anden giver Møde!,* idet man ikke kan sige *Sörg for, at den anden, hvis den ene af eder er forhindret, giver Møde!*

For *ø* skal der staa *ö*: S. 6 L. 1: Forhöjning; L. 8: Intetkön; S. 12 L. 6: först; S. 72 L. 7: *Legetöj;* S. 73 L. 11 fra neden: *dömt;* S. 207 L. 15 fra neden: *spörg;* S. 322 L. 16: *för.*

Følgende Steder er der udfaldet et Sætningstegn: S. 99 L. 4 efter »*dum*«; S. 163 L. 17 efter »*Lige*«; S. 165 L. 18 efter »*staðr*«; S. 170 L. 1 efter »*Værelse*«; S. 223 L. 12 efter »*vá*«; S. 282 L. 20 fra neden efter »Mening«; S. 284 L. 14 efter »*dicor*«. S. 448 L. 4 skal der staa Udraabstegn efter »*Varsel*«.